

SÜSBD
SİNOP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Sinop University
Journal of Social Sciences

Cilt (Volume): 8 Sayı (Issue): 1 Yıl (Year): 2024

Sinop Üniversitesinin 57. Bilimsel Yayımıdır.

ISSN 2547-989X

SİNOP ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
SINOP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Cilt (Volume): 8 Sayı (Issue): 1 Yıl (Year): 2024

ISSN 2547-989X

Yayın Türü | Publication Type
Sürelili Yayın | Periodical

Sahibi | Publisher
Sinop Üniversitesi Adına Sahibi | Owner on behalf of Sinop University

Prof. Dr. Şakir TAŞDEMİR
Rektör | Rector

Baş Editör | Editor in Chief
Prof. Dr. Serkan YAZICI

Editörler | Editors
Doç. Dr. Cenk DEMİR - Doç. Dr. Orhan BİNGÖL
Doç. Dr. Yağmur SAĞLAM - Dr. Öğr. Üyesi Sema AKTAŞ

İngilizce Dil Editörü | English Language Editor
Öğr. Gör. Nur Efşan GÜL
Mizanpaj Editörü | Layout Editor
Arş. Gör. Yusuf KILIÇ

Yayın Kurulu | Editorial Board

Prof. Dr. Ahmet Şimşek	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Ceylan Gazi Uçkun	Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Çavuş Şahin	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Dominique Kassab Tezgör	Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr.ERCÜMEND ERSANLI	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Gökmen Özmenteş	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan Yavuz Atar	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim Şirin	Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Krzysztof Boroda	Bialystok University
Prof. Dr. M. Öcal Oğuz	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. R. Pars Şahbaz	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Serkan Güzel	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Ümit Kılıç	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Turhan Ada	Yıldız Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Irene Strazzeri	Salento University
Doç. Dr. Süleyman Tekir	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Burcu Başaran	Selçuk Üniversitesi
Dr. Hülya Anakız Ertürk	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Philipp Wirtz	SOAS University of London

Alan Editörleri | Section Editors

Prof. Dr. Özgür Sarı	Sinop Üniversitesi
Prof. Dr. Kibar Aktın	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Semra Uçar	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Hülya Karaçalı Taze	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Nuriye Çelik	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Doğan Fırınacı	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Filiz Erataş Sönmez	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gülseren Kan Şahin	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hasan Barlak	Sinop Üniversitesi

Danışma Kurulu | Advisory Board

Prof. Dr. Bayram Dalkılıç	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Bayram Kaya	Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Conevery Bolton Valencius	Boston College
Prof. Dr. Ferhat Akdemir	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Fethi Kerim Kazanç	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Hanefi Palabıyık	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim Keskin	Bursa Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Kutay Oktay	Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Yavuz Eler	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Musa Kadioğlu	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Roberta L. Wollons	University of Massachusetts Boston
Prof. Dr. Saffet Köse	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. Servet Karabağ	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Sezen Özek	Bursa Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Turan Takaoğlu	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Yaşar Düzenli	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Hazar Kaba	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Sevim Karabela Şermet	Sinop Üniversitesi

Sayı Hakemleri | Referees on This Issue

Prof. Dr. Ayhan Dever	Ordu Üniversitesi
Prof. Dr. Göksel Göker	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim Serbestoğlu	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice Karakuş Öztürk	Artvin Çoruh Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin Kotaman	Harran Üniversitesi
Prof. Dr. Kemalettin Kuzucu	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Okur	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Murat Yılmaz	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer Selçuk Emsen	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Ömerül Faruk Bölükbaşı	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Özgür Sarı	Sinop Üniversitesi
Prof. Dr. Sebahattin Devocioğlu	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Suphi Aslanoğlu	Kırıkkale Üniversitesi
Prof. Dr. Taner Bilgin	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Prof. Dr. Yücel Ocak	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr. Akgün Yeşiltepe	Munzur Üniversitesi
Doç. Dr. Alper Yılmaz	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Aydın Karabulut	Malatya Turgut Özal Üniversitesi
Doç. Dr. Azize Reva Boynukalın	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Barış Aksoy	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Büşra Tosunoğlu	Gümüşhane Üniversitesi
Doç. Dr. Çiğdem Aytekin	Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Dilara Uslu	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Doç. Dr. Elif Özlem Özçatal	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç. Dr. Engin Yücel	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Erkan Çekici	Bitlis Eren Üniversitesi
Doç. Dr. Göksel Aymaz	Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Hikmet Zeki	Erciyes Üniversitesi

Doç. Dr. Kerem Toker	Bezm-i Âlem Vakıf Üniversitesi
Doç. Dr. Mahmut Akkor	Kırklareli Üniversitesi
Doç. Dr. Melek Sarı Güven	Bartın Üniversitesi
Doç. Dr. Meral Öztürk	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Muhammer Ak	Gümüşhane Üniversitesi
Doç. Dr. Muharrem Turp	Kafkas Üniversitesi
Doç. Dr. Murat Özkan	Ordu Üniversitesi
Doç. Dr. Neslihan Serdaroğlu Sağ	Konya Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Nuriye Çelik	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Olcay Tire	Munzur Üniversitesi
Doç. Dr. Özgür Kıran	Samsun Üniversitesi
Doç. Dr. Seda Yılmaz Vurgun	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Doç. Dr. Süleyman Uygun	Ordu Üniversitesi
Doç. Dr. Süleyman Yurt	Bayburt Üniversitesi
Doç. Dr. Talha Murathan	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Tolga Akay	Kafkas Üniversitesi
Doç. Dr. Tufan Turan	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Tunahan Avcı	Erciyes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Elif Anbarpınar	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emrah Maral	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cihan Oruç	Artvin Çoruh Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gülin Yazıcı Çelebi	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İsmail Sözen	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi F. Özlem Bay Gülveren	Başkent Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sezin Seda Altun	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Timuçin Yalçınkaya	Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tuğba Özkan	İstanbul Arel Üniversitesi
Dr. Öğr. Görevlisi Ayça Mezde	KTO Karatay Üniversitesi
Dr. Duygu Bingöl Toptaş	

Dr. Menderes Kurt

Dr. Yusuf Yaralıoğlu

Arş. Gör. Hacı Bekir Kurşunet

Arş. Gör. Murat Can Dilber

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Sakarya Üniversitesi

Sakarya Üniversitesi

Dizinler | Indexes and Platforms

	Ulakbim TR DİZİN
	Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS Index)
	İdeal Online
	Crossref Metadata Search (Crossref)
	The Directory of Open Access scholarly Resources (ROAD)
	TDV İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM)
	Journal Abstracting and Indexing Service (ROOTINDEXING)
	Academic Resource Index (ResearchBib)
	Directory of Research Journals Indexing (DRJI)
	Google Scholar

Yazım Editörü | Spelling Editor

Arş. Gör. Emrah MARAL

Arş. Gör. Fırat KÜSKÜ

Arş. Gör. Muazzez GÜNDÜZ OĞUL

Baskı Yeri ve Tarihi | Publication Place and Date

Sinop, Mayıs 2024

Baskı | Printing

Şimal Ajans / Camikebir Mah. Karantina Sk. No:7/B Sinop

Sertifika No: 21439

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (SÜSBD), yılda iki kez matbu ve elektronik olarak yayımlanan hakemli, bilimsel ve süreli bir yayın organıdır. Makaleler, intihal.net programı ile intihal taramasına tabi tutulur. Dergide yayımlanan yazıların her türlü içerik sorumluluğu yazara aittir. Yazılar, yayıncı kuruluşun izni olmadan kısmen veya tamamen bir başka yerde yayımlanamaz.

İletişim | Communication

Korucuk Köyü Trafo Mahallesi No: 36 57000 | SİNOP | TÜRKİYE

Tel: +90 (368) 2715757-58-59-60 | Faks: +90 (368) 2715763

<http://dergipark.gov.tr/sinopusd> | e-posta: sbd@sinop.edu.tr

İÇİNDEKİLER | CONTENT

Makaleler | Articles

Erdi DEMİR Araştırma Makalesi
Orhan Pamuk'un Sessiz Ev Romanında Ataerkilliğin İnşası ve Toplumsal Cinsiyet
Üzerine Bir Değerlendirme
An Evaluation on The Construction of Patriarchy and Gender in Orhan Pamuk's
Silent House Novel 1-24

Ayşegül KARATAŞ & Ali Erkan ABDULLAH Araştırma Makalesi
Knowledge Constraint on Consumer Boycott Against Global Businesses' Social
Sustainability Violations
*Küresel İşletmelerin Sosyal Sürdürülebilirlik İhlallerine Karşın Tüketici
Boykotlarında Bilgi Engeli* 25-52

Muhammed Bilal ÇELİK & Laziza NURPEİS & İlker AFŞAR Araştırma Makalesi
Hanikov'un Horasan Misyonu (1858-1859)
Khanikoff's Khorasan Mission (1858-1859) 53-74

Cemal ÖZATA & Nesrin KALYONCU Araştırma Makalesi
Başlangıç Düzeyi Bağlama Eğitiminde Programlı Öğrenme Yaklaşımı'nın Çalma
Performansına Etkisi: Bir Halk Eğitim Merkezi Örneği
*The Effect of the Programmed Learning on Playing Performance in Beginner-Level
Bağlama-Training: Sample of a Public Education Centre* 75-108

Döne AYHAN Araştırma Makalesi
Unorthodox: Muhalif Bir Tipin Kimlik Arayışı Üzerine Sosyolojik Değerlendirme
Unorthodox: A Sociological Evaluation on the Identity Search of a Dissident Type
109-135

Resül NARİN Araştırma Makalesi
Adaları Güzelleştirme Cemiyeti ve Bölge Turizmine Katkıları
The Society of Beautification of the Islands and its Contributions to Regional
Tourism
136-163

Vafa SAVAŞKAN Araştırma Makalesi
Somut İşlemler Döneminde Olan 4. Sınıf Öğrencilerinin "Keloğlan Masalları" Çizgi
Filminde Geçen Deneyimleri Anlama Düzeylerinin İncelenmesi
*Investigation of the Understanding Levels of 4th Grade Students in the Concrete
Operations Period of the Idioms in "Keloğlan Tales" Cartoon*
164-185

Ertan YILDIRIM Araştırma Makalesi
Sabahattin Ali'nin "Bir Siyah Fanila İçin" Hikâyesinin Umberto Eco'nun "Örnek
Okur" Bağlamında İncelenmesi
*An investigation of Sabahattin Ali's Story "Bir Siyah Fanila İçin" in the Context of
Umberto Eco's "Model Reader"*
186-208

Ezgi ŞEN ATİKER Araştırma Makalesi
Sergileme Tasarımında Çoklu Duyusal Deneyimler: Van Gogh The Immersive
Experience Sergisi
*Multi Sensory Experiences In Exhibition Design: Van Gogh The Immersive
Experience Exhibition*
209-228

- Gülbadı ALAN & Ayşegül KUŞ Araştırma Makalesi
The American Board Missionaries and The Lausanne Conference Processes
Amerikan Board Misyonerleri ve Lozan Konferansı Süreci 229-255
-
- Emrullah ŞEN & Merve ERSAN Araştırma Makalesi
Reklamlarda Metafor Kullanımı Fast-Food Reklamları Örneği
Hızlı Yemek Reklamları Örneği
Use of Metaphor in Advertisements: The Example of Fast-Food Advertisements
256-293
-
- İbrahim Emre GÜNAY Araştırma Makalesi
Gözün İşlevsel Dönüşümünün Analizi
Analysis of the Functional Transformation of the Eye 294-320
-
- Özgül DEMİRAG & Onur DOĞAN Araştırma Makalesi
Evaluation of Disaster Perception Levels of University Students: A Sample Application Study
Üniversite Öğrencilerinin Afet Algı Düzeylerinin Değerlendirilmesi: Örnek Bir Uygulama Çalışması 321-338
-
- Alper İŞLEYEN Araştırma Makalesi
Borsa İstanbul'da İşlem Gören Banka Hisselerindeki Manipülasyon:
"tr.investing.com" Mesaj Panolarına Gönderilen Mesajlara Yönelik Bir İnceleme
Manipulation in Bank Stocks Traded at Istanbul Stock Exchange: An Analysis into Messages Posted on "tr.investing.com" Message Boards 339-365
-
- Mehmet Enes SAĞAR Araştırma Makalesi
The Effect of Solution-Focused Approach on Reducing Smartphone Addiction
Akıllı Telefon Bağımlılığını Azaltma Üzerinde Çözüm Odaklı Yaklaşımın Etkisi 366-386

Bahadır METİN & İsmail SEVİNÇ Araştırma Makalesi
Bir Kamu Diplomasi Aracı Olarak Uluslararası Öğrenci Hareketliliği
International Student Mobility As a Tool of Public Diplomacy 387-408

Kurtuluş DEMİRKOL Araştırma Makalesi
Osmanlı İstanbul’unda Midye ve İstiridyenin Serencamı
The Adventure of Mussels and Oysters in Ottoman Istanbul 409-447

Emre KESER Araştırma Makalesi
Seyahatnamelere Göre XV. Yüzyılda Hindistan’daki Sosyal Hayat
According to the Travelogues Social Life in India in the 15th Century 448-469

Halil İbrahim ÇELİK Araştırma Makalesi
Büyük Taarruzun İç Siyasetteki Yansımaları
The Reflections of Great Offensive in Domestic Politics 470-506

Sıla UZKUL & Ayşe Dilek ÖĞRETİR ÖZÇELİK Araştırma Makalesi
Ebeveynlerin Cinsel Bilgi Düzeyi, Tutum, Cinsel İletişim ve Cinsel İstismar
Farkındalığını Etkileyen Etmenler
Factors That Affecting the Parents' Level of Sexual Knowledge, Attitudes, Sexual
Communication And Sexual Abuse Awareness 507-544

Kitap İncelemeleri | Book Reviews

Muazzez GÜNDÜZ OĞUL
Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Taşra Toplumu Musul, 1540-1834 545-552

Şevket AKYILDIZ
Rewild Yourself: 23 Spellbinding Ways to Make Nature More Visible 553-556

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (1), 1-24

Geliş Tarihi:28.08.2023 Kabul Tarihi: 21.11.2023

Yayın: 2024 Yayın Tarihi: 31.05.2024

<https://doi.org/10.30561/sinopUSD.1351254>

<https://dergipark.org.tr/sinopUSD>

ORHAN PAMUK'UN SESSİZ EV ROMANINDA ATAERKİLLİĞİN İNŞASI VE TOPLUMSAL CİNSİYET ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Erdi DEMİR*

Öz

Araştırmanın konusu, Orhan Pamuk'un *Sessiz Ev* yapıtında ataerkillik kültürüyle ilgilidir. Çalışmada, *Sessiz Ev* isimli yapıtta yer alan kadın ve erkek karakterler toplumsal cinsiyet normlarıyla anlam kazanan ataerkillik bağlamında sorgulanmıştır. Yapıtta ataerkillik hakkında bilgi verildikten sonra ataerkilliğin nasıl inşa edildiği, ataerkil sistemin inşa edilmesinde gelenek ve görenekler, toplumsal yapı ve din gibi faktörlerin etkileri incelenmiştir. Araştırmanın amacı, Orhan Pamuk'un *Sessiz Ev* yapıtında ataerkilliğin nasıl inşa edildiğini anlayabilmek, ataerkilliğin görünümünü toplumsal cinsiyet kültürü bağlamında sosyolojik olarak yorumlayabilmektir. Bu doğrultuda araştırmada tarama modeli benimsenerek yapıtta yer alan olay, mekân, karakter ve nesnelere kendi toplumsal koşulları içinde oldukları gibi incelenmeye dikkat edilmiştir. Araştırmada doküman incelemesi yöntemi uygulanarak yapıt içinde yer alan ataerkillik ve toplumsal cinsiyetle ilgili kavramlar hakkında veri toplanmıştır. Doküman incelemesi yoluyla elde edilmiş veriler içerik analizi yöntemiyle çözümlenerek yorumlanmıştır. Bulgu olarak yapıtın ataerkil bir okuma örneği oluşturduğu, ataerkilliğin gelenek, görenek, din gibi faktörlerle şekillendiği anlaşılmıştır. Kadın karakterlerin toplumsal cinsiyet normlarını benimsemiş, itaatkâr ve eril otoriteye boyun eğen karakterler olduğu öğrenilmiş, erkek karakterlerin sosyal ve ekonomik sermayelerinin kadın karakterlerden güçlü olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Sessiz Ev*, Ataerkillik, Toplumsal cinsiyet, İktidar, Orhan Pamuk.

An Evaluation on The Construction of Patriarchy and Gender in Orhan Pamuk's Silent House Novel

Abstract

The subject of the research is related to the culture of patriarchy in Orhan Pamuk's *Silent House* work. In the study, the male and female characters in the *Silent House* work were questioned in the context of patriarchy, which makes sense with gender norms. After providing information about the patriarchy in the work, the effects of factors such as how

* Dr., edemir.akdeniz@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3227-5984>

the patriarchy was built, traditions and customs, social structure and religion on the construction of the patriarchal system were examined. The aim of the research is to understand how patriarchy was built in Orhan Pamuk's *Silent House*, to interpret the views of patriarchy sociologically in the context of gender culture. In this direction, the scanning model was adopted in the research and attention was paid to examining the events, places, characters and objects contained in the work as they are in their own social conditions. In the research, data were collected on the concepts related to patriarchy and gender contained in the work by applying the document review method. The data obtained through the document review were analyzed and interpreted using the content analysis method. As a result, it was understood that the work constitutes a patriarchal reading example and that patriarchy is shaped by factors such as tradition, custom, religion. It was seen that female characters are those who have adopted gender norms, are obedient and submit to masculine authority, and it was understood that the social and economic capital of male characters is stronger than that of men.

Keywords: Silent House, Patriarchy, Gender, Power, Orhan Pamuk.

Giriş

Orhan Pamuk'un ikinci romanı, 1983 yılında yayımlanan *Sessiz Ev* isimli yapıtıdır. 1980 yılı Temmuz ayının bir haftasını kapsayan zaman örgüsünün içinde Pamuk, 1980 askeri darbesi öncesi oluşmuş siyasi ve toplumsal iklimi iç monolog yöntemiyle ve psikolojik yönleriyle tahlil etmiştir. Yapıtın konusu 1980 askeri darbesi öncesinde toplumdaki siyasi kamplaşma, kargaşa ve bölünmelerle ilgilidir (Pamuk, 2017, s. 10).

Sessiz Ev, Nobel Edebiyat Ödüllü yazar Orhan Pamuk'un Fransızca ve İngilizceye çevrilerek birçok ödül kazanmış yapıtıdır. Yapıt, üç kuşak kadın erkek ilişkilerini yansıtmaları, toplumsal cinsiyet ve ataerkillik okumaları ile ilgili zengin bir içeriğe sahip olması açısından önem arz etmektedir. Kadın ve erkek karakterler arasında iktidar ilişkileri, otorite ve hiyerarşiye dayalı sosyal ağlar inşa eden yazar, sosyal ve ekonomik statü bağlamında erkek karakterleri ön planda tutmuştur. Ekonomik ve sosyal seviyesi güçlü erkek karakterlerin karşısında eğitim düzeyi düşük, ekonomik olarak erkeklere bağımlı kadınların varlığı göze çarpmaktadır. Yapıt kurgu ve içerik açısından ataerkillik bir okuma örneği sunmaktadır. Bu bağlamda yapıtın toplumsal cinsiyet ve ataerkillik yönünden incelenmesinin litera-

türe düşünsel ve toplumsal cinsiyet çalışmaları bakımından katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Orhan Pamuk'un *Sessiz Ev* isimli yapıtı, aile hayatı, kadın-erkek ilişkileri, aile içi şiddet, aldatma, çok eşlilik, namus kavramı ve eski-yeni çatışması gibi konuları içermekle birlikte ataerkillik yapısının inşası ve yeniden üretilmesi bakımından önemlidir (Ecevit, 2004, s. 92). Yapıtını iç monolog tekniğiyle kurgulayan Pamuk, roman karakterlerinden Fatma Hanım, Cüce Recep, Hasan, Faruk ve Metin 'i bazı bölümlerin anlatıcısı olarak sunmaktadır. Otuz iki bölümden oluşan yapıtta, Hasan sekiz bölümün anlatıcısıyken Fatma Hanım yedi bölüm, Faruk ve Cüce Recep altı, Metin ise beş bölümün anlatıcısı olarak kurgulanmıştır. Fatma Hanım, toplamda yedi bölümün anlatıcısıyken yapıtın diğer yirmi beş bölümünün anlatıcısının erkek olduğu dikkat çekmektedir.

1. Romanın Kurgusu

Doktor Selahattin Darvinoğlu (1881-1942) siyasi sebeplerle ittihatçılar tarafından sürgüne gönderilmiş bir Osmanlı aydınıdır. Tıp doktoru olan Selahattin Bey, pozitivist, bilimin ve aklın üstünlüğünü benimsemiş, inancı zayıf bir adamdır. Görücü usulü evlilik biçimiyle 16 yaşında bulunan Fatma Hanım'la evlenmiş olan Selahattin Bey, siyasetle içli dışlı bir kimsedir. 48 ciltlik ansiklopedi yayımlayarak (daha sonra 54 cilde çıkarmıştır) Doğu medeniyeti dünyasına katkıda bulunmak isteyen Selahattin Bey'in eşi Fatma Hanım'dan Doğan (1915-1967) isminde bir oğlu bulunmaktadır (Pamuk, 2017, s. 59-62). Ayrıca Selahattin Bey'in evin hizmetçisinden Recep ve İsmail adında iki gayrimeşru oğlu bulunmaktadır. Selahattin Bey'in evde olmadığı bir gün Eşi Fatma Hanım bu iki çocuğu sert biçimde dövmüş, Recep'in bu yüzden boyu kısa kalmış, İsmail ise topal kalmıştır.

Selahattin Bey, siyasi düşünceleri ve materyalist dünya görüşü sebebiyle çevresindeki insanlar tarafından tuhaf karşılanan bir kimsedir. Bu yönleri sebebiyle hastaları zamanla azalarak ekonomik sıkıntılar yaşamaya başlayan Selahattin Bey felsefi bir arayış içerisine girer. Tüm amacı Doğu medeniyet dünyasını aydınlatmak amacıyla ansiklopedi yayımlamak olan Selahattin Bey, yaşadığı ekonomik

sıkıntılar ve Latin harflerinin kabulü gibi sebeplerle çalışmasını tamamlayamamıştır. Zamanla kendisini içkiye vermiş olan Selahattin Bey bir süre sonra hastalıktan ölmüştür. Selahattin Bey'in Fatma Hanım'dan Dünya'ya gelen oğlu Doğan Darvinoğlu iyi bir eğitim almıştır. Fatma Hanım, Doğan'ın babasına benzememesi için onu yatılı okullarda okutmuş, iyi bir eğitim alması konusunda büyük özen göstermiş bir annedir. Doğan, üvey kardeşleri Recep ve İsmail'i bir gün annesi Fatma Hanım'ın yanına getirir.

Annesinden almış olduğu altını aralarında pay ederek üvey kardeşi İsmail'e yardım etmiş olan Doğan, üvey kardeşlerinin gönlünü almaya çalışmış, aile ilişkilerine önem veren birisi olmuştur. Doğan'ın üvey kardeşi İsmail ise eşine ve oğlu Hasan'a bazen şiddet uygulayan bir karakterdir. Diğer üvey kardeş Recep, annesinin yolundan giderek uzun süre Fatma Hanım'ın hizmetçiliğini yapmaya devam etmiştir. Doğan, mülkiyeden mezun olduktan sonra kaymakam olmuş, Erzincan'ın Kemah İlçesi'nde kaymakam olarak görev yapmıştır. Doğan, bir süre sonra insanların menfaatleri için her şeyin peşinden koştuğunu, yoksul ve ihtiyaç sahibi insanlar için kimselerin yardım eli uzatmadığını görmüş, valilik sırası gelmesine rağmen görevinden istifa ederek Cennethisar'a annesinin yanına yerleşmiştir. Gül Darvinoğlu (1922-1964) ile evli olan Doğan Darvinoğlu Faruk, Nilgün ve Metin isimli üç çocuk sahibidir (Pamuk, 2017, s. 64). Babasının sosyal alışkanlıklarını benimseyen ve kendisini içkiye veren Doğan Darvinoğlu genç yaşta hayatını kaybetmiştir. Aynı şekilde Doğan'ın eşi Gül Darvinoğlu 'da erken yaşta hayata gözlerini yummuştur.

1980 yılının Temmuz ayında Doğan'ın çocukları Nilgün, Faruk ve Metin Gebze'nin Cennethisar Kasabası'na babaanneleri Fatma Hanım'ı ziyarete gitmişlerdir. Faruk, tarih dalında doçent olmuş, okumaya ve araştırma yapmaya hevesli birisidir. Gebze'deki kütüphanede tarihi araştırmalarda bulunmaktadır (Pamuk, 2017, s. 71). Faruk ile eşi Selma çocuk sahibi olamadıkları için boşanma kararı almışlardır. Nilgün ise sosyoloji bölümü birinci sınıf öğrencisi olmakla beraber *Cumhuriyet Gazetesi* okuyan, sosyalist bir kadındır. Metin, varlıklı ailelerin

çocuklarına özel yabancı dil dersi veren ve yurt dışına gitme hayali kuran birisidir. Üvey amcaları Piyangocu Topal İsmail'in oğlu Hasan ise aşırı milliyetçi duygulara sahip, 18 yaşlarında ama lise ikinci sınıfta yabancı dil ve matematik derslerini veremediği için okula pek gidip gelmeyen birisidir (Pamuk, 2017, s. 57-92). Hasan, üvey kuzeni Nilgün'e âşık olur ve her sabah plaja giden kuzenini gözetleyerek onunla iletişim kurmak ister. Ateşli bir milliyetçi olan Hasan, Nilgün'ün gazeteci-
den *Cumhuriyet Gazetesi* aldığını görünce onun komünist olduğunu düşünür.

Hasan, Nilgün'ü takip ettiğini gören milliyetçi arkadaşı Serdar'a yakalanmış ve bu durumu arkadaşına anlatamamıştır. Serdar ise Hasan'ın komünist bir kıza âşık olmasının utanç verici bir durum olduğunu arkadaşlarının yanında kendisine söylemiştir (Pamuk, 2017, s. 130-148). Kendi aralarında plan yapan milliyetçi gençlerden Hasan'ın diğer arkadaşı Mustafa, olayları takip ederek Hasan'ın *Cumhuriyet Gazetesi* okuyan Nilgün'ü cezalandırmasını beklemiştir. Milliyetçi arkadaşlarıyla birlikte esnaftan haraç alan Hasan, gözü dönmüş bir şekilde üstlerine araba süren üvey kuzeni Metin'in aracını durdurmuş ve Metin'in parasını gasp etmiştir (Pamuk, 2017, s. 196-208). Ertesi gün Nilgün'ü gazete bayisinin önünde bekleyen Hasan, Nilgün'ün yolunu kesmiş ve neden *Cumhuriyet Gazetesi* okuduğunu sormuştur. Bu olanlar karşısında Nilgün, Hasan'ı faşist olmakla ve ırkçılıkla suçlamıştır. Hasan bunun üzerine Nilgün'ü feci bir şekilde darp etmiştir. Olayı görenler ve Hasan'ın babası Piyangocu Topal İsmail, Nilgün'e yardım etmek istemişler fakat müdahaleyi reddeden Nilgün ertesi gün beyin kanamasından hayatını kaybetmiştir.

Nilgün'ün ölüm haberini alan ev sakinleri şok geçirmiş ve olaydan büyük üzüntü duymuşlardır. Ertesi gün torunlarının İstanbul'a döneceğini düşünen Fatma Hanım, hizmetlisi Recep'i olanı biteni anlatması için yanına çağırılmış ancak Recep de Fatma Hanım'ın yanına gitmemiştir. Yattığı yerden kalkamayan ve aşağı inmeyi başaramayan Fatma Hanım yatağına uzanmış, ev sessizliğe bürünmüştür. Nilgün'ün başına gelenlerden endişe duyan Hasan, sabah erkenden büfeden gazete olarak Nilgün ile ilgili bir haber olup olmadığına bakmıştır. Nilgün'ün vefat ettiğini

öğrenen Hasan, kendisini suçlamış ve büyük üzüntü duymuştur. Hasan, başına bir iş geleceği düşüncesiyle trene binerek Cennethisar'dan ayrılmıştır.

Sessiz Ev yapıtında Pamuk, ataerkil toplumsal yapının izlerini taşıyan zengin ve anlamlı bir içerik sunmuştur. Kocasıyla görücü usulü küçük yaşta evlendirilen Fatma Hanım, toplumsal cinsiyet rollerini benimsemiş, eşine cevap vermekten çekinen, sessiz, itaatkâr bir tiptir. Eşi Selahattin Bey tarafından evin hizmetçisiyle aldatılan Fatma Hanım bu acının psikolojik çatışmalarını içinde yaşamış, sessizliğe bürünmüştür. Giddens (2010, s. 13) İngiltere'de kadın ve erkeklerin cinsel yaşamlarıyla ilgili farklı deneyimleri paylaştığını belirtmiştir. Erkeklerin başka kadınlarla olan ilişkisinin duygusal ve üzüntü duyulabilecek fakat anlaşılabilir durum olduğunu, kadınların başka erkeklerle ilişkilerinin ise mülkiyet hakkını ihlal eden, kabul edilemez bir önyargı ile karşılandığını ifade etmiştir. Cinsiyetle arasındaki bu çifte standart, toplumsal kabul, inanç ve değerlerle beslenebilmektedir.

Fatma Hanım'la beraber Nilgün ve Topal İsmail'in eşleri de yapıtta erkeklerden fiziksel ve psikolojik şiddet gören kimseler olarak göze çarpmaktadır. Yapıt, çocuk sahibi olamayan Faruk ve Selma'nın boşanması, gayrimeşru çocuk sahibi olma anlayışı, toplumsal bakış açısı, eşini aldatma, aile içi şiddet, namus- itibar ve intikam gibi unsurları psikolojik bağlamda ele almıştır. Nitekim şiddet, aile bunalımlarıyla gelişebilen, toplumsal yozlaşmaya sebep olabilen standart etik dışı davranışlar şeklinde tarif edilebilir (Giddens, 2012, s. 262). Anlatılarda erkek karakterlerin baskın olması, sayıca kadın karakterlerin az olması, toplumsal roller ve statü bakımından erkeklerin sosyal ve ekonomik düzeylerinin güçlü olması yapıtın ataerkillik ve toplumsal cinsiyet normları açısından zengin bir içeriğe sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca çalışmanın kurgusu yazarın toplumsal cinsiyet ve ataerkil toplumsal normlara ilişkin bir duyarlılığını da yansıtmaktadır.

2. Yöntem

Araştırmanın veri toplama tekniği doküman incelemesidir. Doküman incelemesi, çalışılması hedeflenen bir konu üzerinde araştırma konusu ile ilgili bilgi, belge ve kavramların tespit edilmesine yönelik bir bilimsel inceleme yöntemidir (Özkan, 2019, s. 3). Dokümanlar yazılı, görsel, işitsel ve hem görsel hem yazılı olabilmektedir. Dokümandan kasıt, okul kayıt listesi, nüfus kayıt örneği, dergi ve kitaplar, mahkeme tutanakları, polis adres ve sicil kayıt örnekleri, fotoğraflar ve videolar olabilir (Geray, 2006, s. 66; Demir, 2021b, s. 201). Doküman incelemesi yapılırken gerekli olan etik kurulu izinlerin alınması, incelenen dokümanların gerçekliğe uygun olup olmaması önemlidir. Nitekim araştırmanın bilimsel geçerliliğin sağlanması, bilgilerin güvenilir olması gerekmektedir. Araştırmada doküman incelemesi yoluyla Orhan Pamuk'un *Sessiz Ev* (2017) yapıtı bütüncül bir bakış açısıyla sistematik biçimde incelenmiştir. Romanda toplumsal cinsiyet, ataerkillik, iktidar, otorite ve hiyerarşi kavramlarıyla ilintili olarak karakterlerin tutum, eylem ve düşünceleri anlaşılmış ve betimsel olarak yorumlanmıştır.

Doküman analizi yoluyla toplanan veriler, betimsel analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. Betimsel analiz, incelenen bir olay, durum ya da fenomenin çalışma yapılmadan önce tespit edilmiş tema, sayı, cümle yapısı, tekrarlanan kavram ve anlamsal özelliklerine göre düzenlenip açıklanabilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 239). Betimsel analiz, tanımlama ve açıklama üzerine şekillenmiş nitel veri analiz tekniğidir. Görüşme ya da gözlem yoluyla elde edilmiş verilerin ne anlam ifade ettiğinin açıklanması ya da incelenen bir dokümanın (belge, fotoğraf, roman, nüfus kayıtları, anı, günlük) ne tür kavramlar içerdiği, romandaki karakterlerin neler söyledikleri betimsel analiz kavramı içerisinde değerlendirilebilir (Strauss 1987, s. 6-10). Betimsel analiz tekniğinde görüşmeci bireylerin ya da romandaki karakterlerin söylemleri doğrudan alıntı şeklinde ifade edilebilmektedir. Bu durumun sebebi romandaki bulguların sistematik ve anlamlı bir bütün içinde paylaşılması arzusudur. Betimsel analiz, sistematik olmayan kavramların sistematik ve anlamsal açıdan bir bütünlük ifade edecek şekilde incelenmesidir. Araştırma-

da görücü usulü evlilik, statü ve maddi menfaat odaklı evlilik, aile içi şiddet, cinsel taciz, aldatma, çok eşlilik ve gayri meşru çocuk sahibi olma gibi kavramlar kadın erkek arasındaki ilişkilerin kurgulanmasında önemli rol oynamıştır. Dolayısıyla bahse konu kavramlar ve karakterlerin eylemleri toplumsal cinsiyet temelinde sosyolojik olarak betimlenmiş ve yorumlanmıştır.

3. Ataerkilliğin İnşası ve Erkek Karakterler

Ataerkil düşünce sistemi, tarihsel ve toplumsal olarak tüm sosyal kurumlarda erkek egemenliğini temel alan, kadın ve erkek cinsiyetleri arasında iktidar ilişkisi kurgulayan yapılar, düşünce kalıpları ve uygulamalardır (Connell, 2016, s. 16-24). Ataerkillik, sosyal yapı sistemlerinin, pratiklerin erkek baskısı ve hükmü altına olmasını ifade eden bir yaklaşımdır. Toplumsal cinsiyet normlarıyla beslenen ataerkillik; iktidar, tahakküm, hiyerarşi kavramlarıyla yakından ilgilidir (Lerner, 1986, s. 38; Walby, 1990, s. 20; Sancar, 2013, s. 21; Demir, 2018, s. 37; Demir, 2020, s. 845).

Engels'e (2013, s. 11) göre tarihsel olarak ana hukuku egemen bir toplumun varlığı genel olarak kabul görmektedir. Toplumların tarıma geçmesiyle birlikte işgücünün kullanımı ön plana çıkmış ve yetiştirilen ürünlerin korunması ihtiyacı işbölümünü geliştirmiştir. Ürünlerin yetiştirilmesi, paylaşılması özel mülkiyet anlayışını ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla tarım işlerinde çalışacak işgücüne ihtiyaç, özel mülkiyet anlayışı erkeklerin kadınlar üzerinde egemenlik kurmasını sağlamıştır. Kadınların doğumlar yoluyla işgücü yetiştirmeleri beklentisi içinde olan erkekler, mal ve mülklerini kendi çocuklarına miras bırakmak istemişlerdir. Bu durum kadın bedeninin doğumlar yoluyla denetlenmesine ve erkek hukukunun kadınları üzerinde tahakküm kurmasına sebep olmuştur. Nitekim ataerkillik, maddi temeli olan ve erkeklerin kadınların bedeni ve emeği üzerinde tahakküm kurmalarını sağlayan, kadınların ev içinde ve dışında erkekler tarafından baskılandığı, üretkenliklerinin denetim altına alındığı hiyerarşik ilişkileri içeren toplumsal ilişkiler dizisi olarak tanımlanmaktadır (Özçatal, 2011, s. 24). Bu bakımdan ataerkil kültürel yapı, sadece kadın emeğinin değil kadınların bedenlerinin, cinselliğinin

kontrol altında tutulduğu bir sistemi işaret etmektedir (Berktaş, 2011, s. 3-4; Ecevit, 2011, s.14; Connell, 2016, s. 33-38; Demir, 2021a, s. 297)

Kandiyoti'ye (1997, s. 10-16) göre ataerkil yapı içerisinde kadınların ve erkeklerin karşılıklı olarak kabullendikleri, zamanlı değişme özelliği bulunan ve yeniden inşa edilerek farklı bir anlam kazanabilen bir ilişkiler ağı bulunmaktadır. Ataerkil pazarlık olarak adlandırılan bu yapı içerisinde iktidar, hiyerarşi, statü, egemenlik, otorite gibi kavramlar anahtar rol oynamaktadır. Dolayısıyla ataerkillik, toplumsal düzenin devamını sağlamakla beraber kültürel ve toplumsal olarak inşa edilen değerler sistemi, kurumlar, uygulamalar ve ara mekanizmalar olduğu anlaşılmaktadır (Sancar, 2011, s. 170-171; Berktaş, 2015, s. 12-20; Günindi Ersöz, 2016, s. 21; Eşitti, 2021, s. 310). Tong'a göre (1989) ataerkil yapı, erkeklerin sistematik olarak kadınlar karşısında üstünlüğünü simgeleyen, egemen erkeklik tutum ve rol kalıplarının tüm topluma ve toplumsal kurumlara benimsetilmesini sağlayan bir tahakkümdür. Bu tahakküm yapısı erkeklerin kadınlar üzerinde egemenliğini sağlayan hiyerarşik ilişkileri düzenleyen, erkeğe üstünlük tanıyan ve erkeği güçlendiren toplumsal yapılar ve uygulamalar sistemidir (Özçatal, 2011, s. 27). Ataerkil normlar, yazısız ve kuralsız soyut kavramlardır. Ataerkilliğin görünümüne edebi metinler başta olmak üzere, siyasal partilerin kurumsal yapılarında (Demir, 2023, s. 292) toplumların dil, gelenekler ve tüketim alışkanlıklarında sıkça rastlanabilmektedir.

Yapıtta ataerkilliğin güçlü sembollerinden Doktor Selahattin Darvinoğlu (1881-1942) ön plana çıkmaktadır. Henüz on altı yaşında Bulunan Fatma Hanım'la görücü usulü evlilik yapan Selahattin Bey, Allah'a inanmayan, pozitivist, her fırsatta doğu medeniyetinin geri kalmasını dini sebeplerle açıklayan birisidir (Uğurlu ve Balık, 2009, s. 2323). Selahattin Bey, hem doğu medeniyetini olumsuz eleştirisini yaparken aynı zamanda doğu medeniyetinin sahip olduğu zenginlikleri görmezden gelmesi ve doğu medeniyetini kurtaracak 54-ciltlik bir ansiklopedi seti hazırlaması bir çelişkidir. Dini, bilimin ilerlemesinin önündeki engel olarak gören Selahattin Bey, inançlı ve geleneksel, muhafazakâr değerlerle yetişmiş eşi Fatma

Hanım'a aşağılayıcı hakaretlerde bulunmuştur (Pamuk, 2017, s. 17). Fatma Hanım, sessiz, itaatkâr, eşine karşılık vermekten çekinen, toplumsal cinsiyet rolleriyle uyumlu ve muhafazakâr değerlere sahip bir kadındır.

Ansiklopedist Selahattin Bey, ekonomik sorunlar sebebiyle kendisini içkiye vermiştir. Her fırsatta eşinin inancı aşağılamış, Fatma Hanım'a yobaz, budala, zavallı ve ezik gibi ifadeler kullanmıştır (Pamuk, 2017, s. 25-60). Her fırsatta eşi Fatma Hanım'a hakaret eden Selahattin Bey eşi üzerinde psikolojik baskı oluşturmuş, maddi durumu bozulunca eşi Fatma Hanım'ın mücevherlerini satmıştır. Yahudi bir kuyumcuyu eve getiren Doktor Selahattin Bey'e hiçbir tepki vermeksizin itaat ederek mücevherleri veren Fatma Hanım, yetiştirilme biçimiyle babasından erkeklere çok soru sormaması gerektiğini öğrenmiştir (Pamuk, 2017, s. 20). Bu ilişkide Fatma Hanım'ın yetiştirilme biçimi ve yaşam tarzı Selahattin Bey'in ataerkil davranış ve tutumlarının güçlenmesini sağlamıştır. Eşiyse arasında iktidar ilişkisi kurgulayan Selahattin Bey'in dayatmacı, dışlayıcı ve küçümseyici tavırları evliliğini çıkmaza sokmuştur. Selahattin Bey'in alkol sorunu sebebiyle Fatma Hanım'la sağlıklı bir cinsel hayatları olmamıştır. Resmi olarak kâğıt üzerinde devam eden evlilikleri fiilen bitmiş, Selahattin Bey, Fatma Hanım'a bahçedeki kulübede yaşayan evin hizmetçisiyle birlikte olduğunu ve bu durumu anlayışla karşılması gerektiğini söylemiştir (Pamuk, 2017, s. 87-184).

Eşi Fatma Hanım'ın inancıyla alay eden Selahattin Bey, eşinin uysal, itaatkâr ve toplumsal cinsiyet normlarını benimsemiş bir kadın olduğunu bildiği için baskıyı sürekli bir çita daha yükseltmiştir. "Ruhsuz, zavallı kadın, bir kadeh içseydin beni anlardın. İç hadi, sana emrediyorum! Sen kocana boyun eğmen gerektiğine inanmıyor musun? O zaman emrediyorum. İç, günahı bana yazılsın. Kocana isyan mı ediyorsun? " (Pamuk, 2017, s. 17-18) sözleriyle Fatma Hanım'ı tahrik edip aşağılayan Selahattin Bey, Orta Çağ Karanlığı olarak adlandırdığı doğu medeniyeti ve insanlarını eleştirmekten geri durmamıştır.

Selahattin Bey, eşi Fatma'ya Cennethisar'daki evlerinde Fatma Hanıma "ben doğulu despot bir erkek gibi davranmak istemem. Eşimi eğlendirmek ve

mutlu etmek isterim” derken bir yandan da ruhsuz, budala ve cahil kadın gibi sözlerle eşini incitmiş ve onu evin hizmetçisiyle aldatmıştır (Pamuk, 2017, s. 24-56). Selahattin Bey aslında eşiyile kendisini eşit görmemekte, eşini kötü sözlerle aşağılayarak eşiyile arasında bir tür iktidar ilişkisi kurgulamaktadır. Fatma Hanım oğlu Doğan'a hamileyken, Doğan'ı hiç ağlatmayacağını, iyi bir baba olacağını söyleyen Selahattin Bey, eşine hakaret eden kendisi değilmişçesine “seninle iftihar ediyor, sana saygı duyuyorum Fatma. Sen Benim eşitimsin, seni diğerleri gibi cariyeye, odalık veya köle gibi görmüyorum. Sen özgür ve bağımsız bir kadınsın” demiştir (Pamuk, 2017, s. 83). Selahattin, dinine bağlı kimse anlamını taşımaktadır. Soyadı Darvinoğlu olması, yazarın ironi yaptığını ortaya koymakla beraber, Osmanlı-Türk modernleşmesinin eleştirisi olarak okunabilir (Ecevit, 1996, s. 38).

Sessiz Ev romanında Ataerkilliğin diğer bir temsili Hasan karakteridir. Hasan, Piyangocu Topal İsmail'in oğlu, Nilgün, Faruk ve Metin'in üvey kuzenidir. Hasan, ideolojik bir milliyetçilik anlayışından çok sosyal kimlik, güç ve statü kazanabilmek için milliyetçi bir grupta arkadaşlık yapmaktadır (Kılıç, 2018, s.131). Hasan, lise ikinci sınıfta matematik ve İngilizce dersleriyle sorun yaşayan aynı zamanda babasından şiddet gören bir gençtir (Pamuk, 2017, s. 92-169). Üvey kuzeni Nilgün'e âşık olan Hasan, *Cumhuriyet Gazetesi* okuyan Nilgün'ün komünist olduğunu düşünmektedir. Her gün sabah plaja gelerek bikinisiyle yüzen Nilgün'den rahatsız olan Hasan, milliyetçi erkek egemen grup adına Cennethisar'ın namusunu koruma görevi üstlenerek Nilgün'ü takip etmekte ve onun hareketlerini denetlemektedir. Bahse konu namus, eril erkek tahakkümü ve onurunu temsil eden sosyal pratikler bütünü şeklinde ifade edilebilmektedir (Bourdieu, 2014, s. 35-37) Hasan, kendisini babası karşısında savunmasından dolayı annesini daha çok sevmektedir. Hatta Babası Topal İsmail'in annesine şiddet uyguladığını şu şekilde ifade etmektedir:

“Bana beni severek bakıyordu. Birden annemi ne kadar sevdiğimi ve babamı ne kadar sevmemişimi düşündüm. Anneme acıdım ve babam onu bir zamanlar dövdüğü için başka kardeşim olmadığı geldi aklıma. Bu hangi suçun cezası? Ama benim kardeşim annemdir: Düşündüm: Biz ana-oğul değil de kardeşiz sanki ve bizi

ceza olsun diye bu topal adamın evine yerleştirmişler ve onun sattığı piyangoların parasıyla hadi bakalım, yaşayın yaşayabilerseniz demişler.” (Pamuk, 2017, s. 128)

Dolayısıyla Topal İsmail hem eşine hem de oğlu Hasan’a şiddet uygulamaktadır. Hasan’ın milliyetçi arkadaş grubunun arasına katılmak istemesindeki motivasyonun bu ezilmişlik ve çaresizlik duygusu olduğu anlaşılmaktadır. Güç ve statü sahibi olmak isteyen Hasan, kimlik arayışı içerisinde. Topal İsmail ise, engelli olmasından dolayı eşi karşısındaki konumunu güçlendirebilmek, iktidar ve otorite sağlayabilmek için eşine şiddet uygulamış birisidir. Hasan, âşık olmasına rağmen çok sevdiği üvey kuzeni Nilgün’ü büfeden *Cumhuriyet Gazetesi* okuduğu ve açık giyindiği için komünist ilan eden, milliyetçi arkadaş grubunun etkisiyle kuzeni Nilgün’ü darp ederek ölümüne sebep olmuştur (Pamuk, 2017, s. 222). Babasının annesine şiddet uygulamasından yakınan Hasan, kendisi de başka bir kadına şiddet uygulamıştır. Esasen her iki fiziksel ve psikolojik şiddet eyleminin ortak noktası erkek otoritesini sağlamlaştırmak ve kadınlar üzerinde iktidar kurabilmek olduğu düşünülmektedir.

Nilgün’ün serbest ve özgürce hareket etmesinden, bikini giymesinden, kamusal alanda açık giyinmesinden rahatsızlık duyan milliyetçi motifli erkek iktidarı, kendi iktidarına rakip gördüğü Nilgün’ü cezalandırmıştır. Kadınlara fiziksel ve sistematik şiddetin amacı kadınların ikincil rollerinin sürdürülmesi, kadınların kontrol edilmesi, erkeklere bağımlı kılınması arzudur. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet rolleri erkeklere kadınları kontrol etme, sahiplenme, gerektiğinde şiddet uygulayabilme hakkı veren normları üretmektedir (Uygur, 2015, s. 131). Nitekim erkek tarafından kadına yönelik gerçekleştirilen fiziksel, psikolojik tüm bu şiddet eylemleri temelde erkek egemen, erkek merkezli ataerkil toplumsal sistemin sonucudur. Bu sistemin dayattığı toplumsal cinsiyet kalıp yargı, tutum ve bunların getirdiği davranışlar kadına yönelik şiddeti beslemekte, sonuçta kadınlar yaşamlarına da mâl olan boyutlarda şiddet görmektedir (Aşkın ve Aşkın, 2017, s. 191-193). Sosyobiyojistlere göre ataerkil toplumlarda erkekler şiddet uygulamaya eğilimlidir. Çünkü erkeklerin biyolojik yapısı ve hormonal faktörleri erkekleri buna itmektedir. Yapılan araştırmalar ise bu tezi çürütür niteliktedir ki şiddet öğre-

nilen bir davranıştır (Sancar, 2011, s. 188). Bu bağlamda *Sessiz Ev* romanında Hasan, şiddeti babasından görerek, tecrübe ederek öğrenmiş olduğu söylenebilir. Babasının annesini dövmesi ve annesinin çocuğunu düşürmesi, kendisinin babasından bizzat şiddet görmesi bu durumun örnekleri arasında kabul edilebilir. Doğan ve Gül Darvinoğlu'nun büyük oğlu Faruk, tarih dalında doçent olmuştur. Selma ile evli olan Faruk'un mutsuz bir evliliği vardır. Nitekim mutsuzluğun sebebi çiftin çocuklarının olmamasıdır. Faruk bu durumu şu şekilde anlatmıştır:

“Evlendiğimizin ilk aylarında çocuğumuz olmasın diye dikkat ederdik. Selma ilâç ve aygıtlara karşı olduğu için her şeyin tadını kaçırarak kadar dikkat ederdik buna. Sonra, zamanla bu dikkatimiz dağıldı. Bir yıl sonra bir kere çocuklardan söz etmiş, artık çocuğumuz olsun diye konuşmuştuk. Bu sefer çocuk olsun diye dikkat etmeye başladık, ama bir türlü olmuyordu. Sonra, bir gün Selma gelip bana, artık doktora gitmemiz gerektiğini söyledi, beni cesaretlendirmek için de önce kendisinin gideceğini söyledi. Ben ona karşı çıktım, doktor denen o hayvanları böyle şeylere karıştırmayacağımı söyledim. Selma doktora gitti mi, gitmedi mi, bilmiyorum. Belki benden gizli gitmiştir, ama bunu da fazla düşünmedim, çünkü az sonra ayrıldık.” (Pamuk, 2017, s. 107)

Aile, Türk toplumunda çok önemli bir yere sahiptir. Kadın ve erkeğin bir arada yaşayabilmesinin toplumsal meşruiyeti olan aile kurumu, sosyal ve ekonomik ilişkilerin düzenlenmesi, bireylerin sosyalleşmesi, cinsel ihtiyaçların karşılanması ve neslin devamı gibi işlevlere sahiptir (Doğan, 2012, s. 345). *Sessiz Ev* romanında Faruk'un eşiyle çocuk sahibi olamamaları ilişkilerinin bitmesine zemin hazırlamıştır. Yapıtta statü, kimlik ve bireylerin ekonomik düzeyleri evliliklerinde, aile yapılarında ve sosyal ilişkilerinde belirleyici olabilmektedir. Metin, Babaannesini Fatma Hanımla tartışırken “Faruk'u karısı neden terk edip gitti sanıyorsunuz? Para için... İnsanlar artık paradan başka bir şey düşünmüyor.” (Pamuk, 2017, s. 245) demiş olması düşünülmesi gereken bir husustur.

Maddi kaygıları olmayan, parası olan bir erkek, güç ve iktidar sahibi olabilmektedir. Çünkü ataerkil bir toplumda kadınlar varsıl, statü sahibi ve güçlü erkeklerle evlenmek isteyebilmektedirler. Maddi gücün ifadesi olan para, otorite ve statünün anahtarıdır. *Sessiz Ev* romanında Faruk'un küçük kardeşi Metin, statü ve eril iktidarın sembolü konumunda değerlendirilmektedir. Ceylan isimli bir genç kıza âşık olan Metin, liseyi bitirdikten sonra Amerika'ya gitmek isteyen, yaşadığı

toplumu beğenmeyen ve gösteriş meraklısı birisidir (Akpınar ve Şahin, 2017, s. 338). Ceylan ve arkadaş çevresinde parası olmadığı için küçümsenip dışlandığını düşünen Metin, Ceylan'ın varsıl bir erkekle evlilik yapmak istediğini bildiği için kısa yoldan varsıl olmanın hayallerini kurmuş bir karakterdir. Metin, babaannesi Fatma Hanım'a "Gelin şu köhne evi yıkalım yerine apartman yaptıralım. Yap-Satçı yarısını bize verir. İğreniyorum bu ahmaklar ülkesinden. Amerika'ya gideceğim, Bana para gerek anlıyor musunuz?" demiştir (Pamuk, 2017, s. 244-245). Çünkü Metin, güçlü ve iktidar sahibi bir erkek olursa Ceylan ile evlilik yapabileceğine inanmakta, yurt dışına gidebileceğini düşünmektedir. Bir gün alkolün etkisiyle kendisini kaybeden Metin, âşık olduğu Ceylan'ı taciz etmiş, onunla zorla birlikte olmak istemiştir.

Ceylan ben seni çok seviyorum ve ne yapıyorsun, dedi önce gülerken, seni seviyorum, dedim ve yanağından öpmek istedim, Metin çok sarhoşsun sen, dedi, sonra korktu galiba, onu zorla kıyıya çektim ve yüklendim ve kuma devrildik ve altımda kıpır kıpır kıpırdanırken ve elim göğüslerini ararken ve sıkarken, hayır, diyor, hayır, hayır, Metin ne yapıyorsun, delirdin mi sen sarhoşsun ve ben, seni çok seviyorum, dedim ve Ceylan olmaz, dedi ve ben yanaklarını kulaklarını ve boynunu öptüm ve inanılmaz kokusunu kokladım ve o beni itti ve ben gene çok seviyorum, dedim ve o gene itince benim kafam bozuldu, beni aşağılık bir herif gibi itmeye ne hakkın var, o zaman daha yüklendim, eteklerini kaldırıp işte o uzun yanık inanılmaz bacaklarını parmaklarımın altında ve uzak, erişilmez sandığım sıcak gövde işte bacaklarımın arasında, rüya gibi inanmıyorum ve pantolonumun fermuarını da çözdüm ve hâlâ olmaz, diyor, itiyordu, niye Ceylan niye, seni o kadar seviyorum ki ve birden bir daha itince kumda kedi köpek gibi itişiyoruz ve devriliyoruz ve ne saçma, işte, her şey ne umutsuz, yuvarlanıyoruz ve o hâlâ olmaz sarhoşsun, diyor, peki, peki, ben o kadar aşağılık bir herif değilim, işte, tamam, peki bırakıyorum, ama sanki düzüşsek ne olurdu. (Pamuk, 2017, s.162-163).

Siyasetin bir erkek işi olduğunu varsayan Metin, ablasının siyasetle ilgilenmesinden rahatsız olmuş ona kahvaltıda esnasında iğneleyici sözler sarf etmiştir. Metin, ablası Nilgün'e "Çok siyasi oldun, çok ideolojik. İdeolojinin ne olduğunu bilmez olur muyum? Öyle bir ablam var, beyni yeni yıkandı, her gün görüyorum." (Pamuk, 2017, s. 52) sözlerini söyleyerek kadınların siyasetten anlamadığını, siyasetin doğasında güç, rekabet, rasyonel düşünebilme özelliklerinin bulunduğunu ima etmiştir (Demir, 2023, s. 295). Cinsiyetçi eril iktidarı en güçlü biçimde temsil eden Metin, eş cinselliğin toplumda kabul edilmeyen bir durum

olduğunu belirtmiş, toplumda dışlanmak ve ötekileştirilmek istemediğini şu şekilde anlatmıştır:

Tam kaçacakken Vedat beni gene yakaladı ve bir daha öpüştük ve ben bu öpüşleri şu İngiliz kız görür de bizi ibne sanır diye korkuyorum ve okulda, yatakhane herkesin tek derdinin ötekini ibne durumuna düşürmek olduğunu hatırlıyorum, Allah belânızı versin, manyaklar, hastalar, geri zekâlılar, sapıklar, tüysüzlere ibne muamelesi yaparlar, Allahtan benim tüyüm vardır, var mıdır, tabii, var sayılır, istesem bıyık bile bırakabilirim, kötü de durmaz, ben tüylüyüm. (Pamuk, 2017, s. 158)

Nitekim ataerkil bir toplumda eş cinsel kimliğin varlığı sorgulanmakta, toplum tarafından kabul görmediği için dışlayıcı ve öteki kimlik olarak inşa edilmektedir. Hegemonik erkeklik pratikleri, eş cinselliği aşağılama, dışlama, sorunları ikna yöntemi yerine şiddetle çözüme, baskın olma gibi iktidar aygıtlarıyla pekişmektedir (Sancar, 2011, s. 174). Doktor Selahattin Bey, Topal İsmail, Metin ve Hasan gibi erkek karakterler yapıtta ataerkilliği en güçlü biçimde yansıtan karakterlerdir. Selahattin Bey, eşi Fatma Hanım'a değerlerinden dolayı öfkesi, aşağılayıcı hakaretleri, aldatması ve çok eşlilik ile ön plandayken oğlu Topal İsmail ve Hasan kadınlara uygulanan fiziksel ve psikolojik şiddetin aktörüdür. Metin ise kız arkadaşına cinsel taciz uygulayan, statü ve eril bir kimlik kazanabilmek için uğraşan, ablası Nilgün'e siyasetin erkek işi olduğunu söyleyen bir karakterdir. *Sessiz Ev* romanında kadın karakterler nicel olarak azdır. Erkek karakterler olayların ana aktörü olarak kurgulanırken, kadın karakterlerin edilgen, pasif roller üstlendiği anlaşılmaktadır. Erkek karakterler cinsiyetçi tutum, söylem ve eylemleriyle hegemonik erkekliği inşa ederken kadınların sosyal ve ekonomik olarak erkeklere bağlı ve bağımlı kimseler olarak kurgulanmıştır. Bu durumun toplumsal davranış ve rol bakımından ataerkil sistemin inşa edilmesini kolaylaştırdığı düşünülmektedir.

4. *Sessiz Ev*'in Sessiz Kadınları

Fatma Hanım, yapıtta yedi bölümün anlatıcısı olarak ön plana çıkarken üstlendiği pasif, edilgen rollerle toplumsal cinsiyet normlarını temsil eden bir karakterdir. İç monolog yoluyla geçmişini anlatan Fatma Hanım ve hizmetçi kadın üç kuşak kadınlardan ilk kuşakta yer almaktadır. İkinci kuşakta ismi çok nadir geçen

ve az yemek yediği ve hiçbir şeyi beğenmediği için Fatma Hanım tarafından eleştirilen gelini Gül Darvinoğlu, üçüncü kuşakta ise torunu Nilgün Darvinoğlu yer almıştır (Parla, 2018, s. 75).

Fatma Hanım ve hizmetçi kadın sosyal ve ekonomik sermayeleri zayıf, erkeklere bağlı ve bağımlı bir şekilde hayatlarını sürdüren gelenekçi kadınlardır. Fatma Hanım, inancı ve değerlerinden dolayı Selahattin Bey'in budala, ruhsuz ve zavallı kadın gibi hakaretlerine maruz kalan mağdur bir kadındır (Pamuk, 2017, s. 17). Fatma Hanım, henüz on altı yaşındayken görücü usulü Selahattin Bey ile evlendirilmiştir. Bu evliliği kabul etme sebebi ise Selahattin Bey'in mesleğinden dolayı iyi bir geleceğe sahip olduğu düşüncesi ve Selahattin Bey'in maddi durumu, statüsü gibi faktörlerdir. Fatma Hanım'a, babasından aldığı terbiye ile erkeklere çok soru sormaması gerektiği kendisine öğretilmiştir (Pamuk, 2017, s. 20). Bu sebeple mücevherleri düşük fiyatla Yahudi bir kuyumcuya satan eşi Selahattin Bey'e tek kelime karşılık vermemiş, eşinin kendisini hizmetçi kadınla aldatmasına ses çıkaramamıştır. Fatma Hanım, hem aldığı terbiyeden dolayı eşine karşı gelmemiş hem de sığınabilecek başka bir kimsesi olmadığı için durumu kabullenmek zorunda kalmıştır.

Fatma Hanım, annelik güdüsü ile oğlunu korumak ve sahiplenmek için Doğan Darvinoğlu'nu yatılı okula vermiştir. Selahattin Bey'in diğer hizmetçi kadından olan Recep Karataş ve İsmail Karataş'a annelik yapmamıştır. Tam aksine Recep ve İsmail iki ve üç yaşındayken onları dövmüş, Recep bu şiddetten dolayı cüce kalmış, İsmail bacağı kırıldığı için Topal kalmıştır (Pamuk, 2017, s. 185-186). Fatma Hanım, otoriteyi ve erkek egemenliğini benimsemiş, itaatkâr, hakları ve sorumluluklarının bilincinde olmayan geleneksel bir kadın tipidir. Maddi menfaat gözeterek yapmış olduğu evlilik, eşiyle dünya görüşlerinin uyuşmaması, eşinin alkol sorunu sebebiyle mutsuz bir hayatı olmuştur. Eşiyle uyuşmaması, yataklarının ayrılmasına sebep olmuş, Selahattin Bey de bu durumu bahane ederek eşini evin hizmetçisiyle aldatmıştır.

Sessiz Ev romanında toplumsal cinsiyet normları ile uyumlu diğer bir karakter, hizmetçi kadındır. Hizmetçi kadın, kocası askere gitmiş geri dönmemiş ve ortada kalmış bir kadındır. Beşeri ve ekonomik sermayesinin zayıf olması sebebiyle akrabaları sığınan bu kadını Selahattin Bey ev işlerine yardımcı olması için bahçedeki kulübesine almıştır. Hizmetçi kadın, Selahattin Bey'in odalığı olmaktan öte gidememiş, gayri meşru Recep ve İsmail adında iki çocuk dünyaya getirmiştir. Yapıtta kendisinden pek söz edilmeyen hizmetçi kadın, Selahattin Bey'in şehvetinin kurbanı olmuştur (Pamuk, 2017, s. 25; Eşitti, 2021, s. 309). Gül Darvinoğlu (1922-1964), Doğan Darvinoğlu ile evlilik yapmış, Faruk, Nilgün ve Metin anneleridir. Yapıt boyunca ismi çok anılmayan Gül Darvinoğlu, sessiz, içine kapanık, alçakgönüllü bir kadın olarak sunulmuştur (Pamuk, 2017, s. 226). Yapıtta en fazla olayların gelişim aşamasını etkileyen ama hiç söz hakkı verilmeyen üçüncü kuşak kadın, Nilgün'dür. Birinci kuşak babaannesi Fatma Hanıma nispeten entelektüel seviyesi yüksek, okumayı seven ve Sosyoloji Bölümü birinci sınıf öğrencisi olan Nilgün sosyalist bir dünya görüşüne sahiptir.

Doğan ve Gül Darvinoğlu'nun kızları Nilgün, ülke sorunlarıyla yakından ilgilenen, *Cumhuriyet Gazetesi* okuyan birisidir. *Cumhuriyet Gazetesi* okuduğu için üvey kuzeni Hasan tarafından feci şekilde dövülerek, beyin kanamasından ölen Nilgün, otoriteyi reddeden, ataerkil normları kabullenmediği için çevresindeki erkeklerden tepki gören bir kadındır. Siyasetin erkek işi olduğunu söyleyen kardeşi Metin tarafından eleştirilen Nilgün, sabahları erken saate plaja giderek bikinisiyle yüzen, kamusal alanda özgürce görünebilen bir kadındır (Pamuk, 2017, s. 52). Nilgün, inanç yönünden önceki kuşaklardan farklı bir konuma sahiptir. Babaannesi ve kardeşleriyle birlikte mezarlık ziyaretleri esnasında teyzesinin öğrettiği duaları unuttuğunu söylemesi üzerine Faruk “ canım, ben de unuttum, ellerinizi babaannem gibi açın üzülmesin.” Demiştir (Pamuk, 2017, s. 52)

Hasan'ın âşık olduğu Nilgün'ün sosyalist olması, Selahattin Bey ile Fatma Hanım'ın doğulu ve batılı kimlik çatışmaları yaşamaları, Orhan Pamuk'un kimlik ve ideoloji çatışmaları zemininde bir aile yapıtı kurguladığını ortaya koymaktadır

(Doğan, 2014, s. 33). Nitekim Pamuk, *Öteki Renkler* isimli yapıtında Selahattin Bey ve Fatma Hanım'ın ilişkilerini kurgularken, 1900'lü yılların başında Berlin'e hukuk okumaya giden dedesi ile o dönemde dedesiyle nişanlanan anneannesi Nikfal Hanım'ın mektuplaşmasından esinlendiğini belirtmiştir. Dedesinin "Almanya'dan gelen mektuplarında Almanya'da kadın hakları şu seviyede, sen bu konu hakkında ne düşünüyorsun? Sence kadınlar siyasal katılımları nasıl olmalı?" tarzında sorulara Nikfal Hanım, çekimser, utangaç bir tavırla sessiz kalmıştır. (Pamuk, 1999, s. 130). Bu açıdan Selahattin Bey ve Fatma Hanım'ın ilişkileri, Orhan Pamuk'un aile hatıralarının izini taşıdığı söylenebilir.

Yapıtta Nilgün dışında kadın karakterlerin sosyal ve ekonomik düzeyleri zayıftır. "Sana emrediyorum" denilen kadınlar, fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kalan kadınlar, itaatkâr ve cinsiyetçi eril iktidarı benimsemiş tiplerdir. Nitekim ataerkil sistem ve onun kurallarını belirleyen toplumsal cinsiyet normları toplumsallaşma sürecinde küçük yaşlardan itibaren öğretilip, benimsetilir. Doğal olmadığı halde, kadın ve erkekten beklenen davranış rolleri, doğalmış gibi toplumda benimsenip kabul edilir (Aşkın, 2015). Gündelik yaşamda ve toplumsallaşma sürecinde kadınlar ve erkekler, toplumsal cinsiyet rollerine ait özellikleri aile, okul, dini kurumlar yoluyla öğrenip içselleştirebilmektedir (Canpolat ve Çelik, 2019, s. 907). Yapıtta kurgulanan kadın karakterlerde; toplumsal cinsiyet rolleri ile uyumlu, itaatkâr, erkek şiddetine ses çıkarmayan, boyun eğen ve erkeğe bağımlı bir kadın temsilini oluşturmaktadır (Aşkın, 2015, s. 54).

Yapıttaki kadın karakterlerin varoluş amacı; erkek karaktere yardımcı olmak, erkek egemenliğini pekiştirmek olduğu anlaşılmaktadır. Fatma Hanım yedi bölümün anlatıcısı konumundayken, yapıtın yirmi beş bölümü erkek karakterler tarafından anlatılmaktadır. Kadın karakterler olayların nesnesi durumundayken erkek karakterlerin asıl özne olduğu anlaşılmaktadır. Yapıt ataerkil bir bakış açısıyla kurgulandığı için kadın-erkek ilişkilerinde, aile ve evlilik kurumlarında baskın cinsiyetçi hegemonik erkeklığın izdüşümleri görülebilmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Yapıt, kurgu, karakter sayısı, olayların anlatıcıları bakımından ataerkil bir okuma örneği sunmaktadır. Ataerkil yapıyı, gelenek, görenek, evlilik biçimleri, aile yapısı, ekonomik ilişkiler, kimlik ve statü bağlamında yansıtan Orhan Pamuk, psikolojik ve fiziksel şiddet uygulayan, çok eşli, güç ve iktidar eğilimli erkek karakterleri ön plana çıkarmıştır. Kadın karakterlere nicel olarak az yer veren Pamuk, söz hakkı bağlamında da itaatkâr, uysal, toplumsal cinsiyet normlarını benimsemiş, erkeklere soru sormaktan imtina eden kadın karakterlere yer vermiştir.

Sessiz Ev yapıtında, maddi ve manevi menfaat temin etmek amacıyla yapılan mutsuz bir evlilik, eşler arası iletişim sorunu, dünya görüşü farklılıkları eril bir bakış açısıyla anlatılmıştır. Olayların anlatıcısı yedi bölümde Fatma Hanım, yirmi beş bölümde erkek karakterler olmuştur. Olaylar erkek özneler etrafında şekillenirken, kadınlar pasif ve eğreti konumları, sosyal ve ekonomik yönden erkeklere bağımlı olmalarıyla konumlandırılmışlardır. Eşi askere giden ve geri dönmeyen hizmetçi kadının konumu durumu özetler niteliktedir. Eşiyle sorunlar yaşayan Selahattin Bey'in odalığı haline gelen hizmetçi kadın gayri meşru iki çocuk dünyaya getirmiştir. Eşi tarafından aldatılan Fatma Hanım, kendisine sürekli hakaretler eden, aşağılayan eşi Selahattin Bey'e karşı gel(e)memiştir. Fatma Hanım'ın konumu aldığı ataerkilliğin sosyal baskısı, O'nun aile eğitimi ve toplumsal cinsiyet rolleriyle açıklanabilir.

Ataerkil bir ailede yetişen Fatma Hanım, babasından, erkeklere çok soru sormaması gerektiğini öğrenmiştir. Aynı şekilde mücevherleri yok pahasına satılırken de eşine ses çıkarmayan Fatma Hanım, itaatkâr bir kadındır. Pamuk, kadın karakterlerin toplumsal cinsiyet normlarıyla uyumlu olmalarında gelenek ve göreneklerin etkisi, dinin toplumsal rolü, toplumsal yapının etkilerini vurgulamıştır. Yapıtta yer alan kadın karakterlerin ortak özelliği toplumsal cinsiyet rolleriyle uyumlu olarak itaatkâr, pasif, güçsüz kimseler olarak erkek otoritesi altında baskıya ve şiddete maruz kalmış olmalarıdır. Ceylan'ın Metin'in cinsel tacizine maruz kalması, Topal İsmail'in engelli olmasından dolayı eşi üzerinde egemenlik

kurmak amacıyla onu döverek çocuğunun düşmesine sebep olması, Nilgün'ün Hasan'dan öldüresiye dayak yemesi bu durumu doğrular niteliktedir.

Yazarın Notu

Gösterdikleri ilgiden dolayı Doç. Dr. Leyla DERViŞ'e teşekkür ediyorum.

Mali Destek Bildirimi (Funding)

Çalışma bir kurumdan mali destek alınmamıştır.

Kaynakça

- Akpınar, S. ve Büşra, B. (2017). Orhan Pamuk Romanlarında Öteki. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 5 (11), 330-244.
- Aşkın, E. Ö. (2015). Kadınların işgücü piyasasındaki konumlarını etkileyen faktörler. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 10 (1), 43-66.
- Aşkın, E. Ö. Ve Aşkın, U. (2017). Sığınmaevlerinin aileiçi şiddetle mücadelede kadını güçlendirme etkisi: Sığınmaevinde kalan kadınlar üzerine araştırma 1. *ICOMEPE özel Sayısı*, 188-208.
- Berktaş F. (2015). *Tarihin Cinsiyeti*. (5.Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.
- Berktaş, F. (2011). Feminist Teoride Açılımlar. Y. Ecevit ve N. Karkınar (Ed.). *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları* (s. 2-23). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Bourdieu, P. (2014). *Eril tahakküm* (Çev. B. Yılmaz). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Canpolat, N. ve Çelik, N. (2019). Roles of women and men produced on tv series: The sample of Ece (The Turkish Soap Opera Series). *OPUS International Journal of Society Research*, 14 (20), 905-928.
- Connell, R. W. (2016). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar* (Çev. C. Soydemir). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Demir, E. (2018). *Kadınların Siyasal Katılımı Antalya'da AK Parti ve CHP Kadın Kolları Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi.
- Demir, E. (2020). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadının Siyasetteki Rolü Ve Önemi, Yunus Emre Tansü (Ed.), *Abay Kunanbayev Anısına Türkiye Ve Türk Dünyası Araştırmaları-III* (833-863), Gaziantep: İKSAD Publishing House.
- Demir, E. (2021a). Halit Ziya'nın Aşk-ı Memnu Romanında Kadın Temsillerinin Toplumsal Cinsiyet Açısından İncelenmesi/Examination of Female Representations in Halit Ziya's Novel Aşk-ı Memnu in Terms of Gender". *Tarr: Turkish Academic Research Review*, 6 (1), 293-307.
- Demir, E. (2021b). Kutadgu Bilig'de inşa edilen kadın kimliği üzerine sosyal bir inceleme. *Korkuta Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (4), 199- 208.
- Demir, E. (2023). Kadın ve Siyasal Katılım İlişkisi Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme: Antalya Örneği. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 78 (2), 291-310.
- Doğan, İ. (2012). *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar*, Ankara: Pegem Akdemi Yayınları, 2012.

- Doğan, Z. (2014). *Orhan Pamuk Edebiyatında Tarih ve Kimlik Söylemi*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Ecevit, Y. (1996). *Orhan Pamuk'u okumak*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Ecevit, Y. (2004). *Türk Romanında Postmodernist Açılımlar*. (3. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları
- Ecevit, Y. (2011). Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisine Başlangıç, Y. Ecevit ve N. Karkıner (Ed.). *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi* (s. 2-29), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Engels, F. (2013). *Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*. (Çev. H. İlhan). İstanbul: Sayfa Yayınları.
- Eşitti, A. S. (2021). Sessiz Ev'de Toplumsal Cinsiyet Normlarının Gölgesinde Kalan Erkeklik Üzerine Bir İnceleme. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 38 (2), 324-335.
- Geray, H. (2006). *Toplumsal araştırmalarda nicel ve nitel yöntemlere giriş iletişim alanından örneklerle*. Ankara Siyasal Yayınları.
- Giddens, A. (2010). *Mahremiyetin Dönüşümü: Modern Toplumlarda Cinsellik Aşk ve Erotizm* (Çev. İ. Şahin). (2. Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, S. (2012). *Sosyoloji* (Çev. Cemal Güzel). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Günindi Ersöz, A. (2016). *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayınevi.
- Kandiyoti, D. (1997). *Cariyeler, Fettan Kadınlar ve Yoldaşlar: Türk Romanında Kadın İmgeleri; Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve toplumsal Dönüşümler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kılıç, E. (2018). Sessiz Ev'in Sesleri. N. Esen & E. Kılıç (Ed.). *Orhan Pamuk'un Edebi Dünyası* (s. 125-135). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Lerner, G. (1986). *The creation of patriarchy (Vol. 1)*. USA: Oxford University Press.
- Özçatal, E.Ö. (2011). Ataerkillik, Toplumsal cinsiyet ve kadının çalışma yaşamına katılımı. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 21-39.
- Özkan, U. B. (2019). *Eğitim bilimleri araştırmaları için doküman inceleme yöntemi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Pamuk, O. (1999). *Öteki Renkler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pamuk, O. (2017). *Sessiz Ev* (6.baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Parla, J. (2018). *Orhan Pamuk'ta yazıyla kefaret*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Sancar, S. (2011). Erkeklik. Y. Ecevit ve N. Karkıner (Ed.). *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları* (s. 168-191). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Sancar, S. (2013). *Erkelik: imkânsız iktidar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Strauss, A. L. (1987). *Qualitative analysis for social scientist*. UK: Cambridge University Press.
- Tong, R. (1989). *Feminist Thought: A Comprehensive Introduction*. London: Unwin Hyman.
- Uğurlu, S, B. ve Balık, M. (2009). Sessiz Ev'in Hayaleti: Gündük Bir Aydınlanma Projesi. *Turkish Studies*, 4 (8), 2307-2339.
- Uygur, G. (2015). Toplumsal cinsiyet ve adalet: Hukuk adaletsizdir. *Ankara Barosu Dergisi*, (4), 121-132.
- Walby, S. (1990). *Theorizing patriarchy*. Oxford: Basil Blackwell.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. 11. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınları.

Extended Abstract

French English *Silent House* is a work by Nobel Literature Prize-winning author Orhan Pamuk, published in 1983, translated into French and English and won many awards. The work is important in terms of reflecting three generations of female-male relationships, having a rich content related to gender and patriarchy readings. The author, who Deconstructs power relations between male and female characters, social networks based on authority and hierarchy, has kept male characters in the foreground in the context of social and economic status. The presence of women with low educational level and economically dependent on men stands out in the face of strong male characters with economic and social level. The work provides an example of patriarchal reading in terms of fiction and content. In this context, it is thought that the study of the work from the point of view of gender and patriarchy can contribute to the literature in terms of intellectual and gender studies.

The patriarchal system of thought is the structures, thought patterns and practices that are based on male dominance in all social institutions historically and socially, Deconstructing the power relationship between the sexes of men and women. Patriarchy is an approach that expresses the subjugation of social structure systems, practices to male oppression and domination. Patriarchy, which is fed by gender norms, is closely related to the concepts of power, domination, hierarchy.

With the transition of societies to agriculture, the use of labor has come to the fore and the need to protect the products grown has revealed the division of labor. The cultivation and sharing of products have revealed the understanding of private ownership. Therefore, the need for a labor force to work in agricultural work, the understanding of private ownership has enabled men to establish dominance over women. Men, who are in the expectation that women will raise a workforce through childbirth, wanted to bequeath their goods and property to their own children. This situation has led to the control of the female body through childbirth and the domination of the male law over women. Patriarchal culture is a place where not only women's labor, but also women's bodies and sexuality are kept under control.

Concepts such as power, hierarchy, status, sovereignty, authority play a key role in this structure, which is called patriarchal bargaining. Therefore, it is understood that patriarchy provides the continuation of the social order, as well as a culturally and socially constructed value system, institutions, practices and Decoupling mechanisms.

Patriarchy is a domination that systematically symbolizes its superiority over women and ensures that the dominant masculine attitudes and role patterns are adopted by the entire society and social institutions. Patriarchal norms are abstract concepts without writing and rules. The appearance of patriarchy can often be found in the language, traditions and consumption habits of societies, especially in literary texts, in the institutional structures of political parties.

Orhan Pamuk's *Silent House* is a rich source of patriarchy readings. published for the first time in 1983, the work contains topics such as family life, male-female relations, domestic violence, infidelity, polygamy, honor and old-new conflict, but it is important for the construction and reproduction of the structure of patriarchy. Pamuk, who fictionalizes his work with the technique of internal monologue, presents Fatma Hanım, Cücce Recep, Hasan, Faruk and Metin as the narrator of some sections. In the work consisting of thirty-two chapters, Hasan is the narrator of eight chapters, Fatma Hanım is the narrator of seven chapters, Faruk and Dwarf Recep are the narrator of six chapters, and the Text is the narra-

tor of five chapters. While Fatma Hanım is the narrator of seven episodes in total, it is understood that the narrator of the other twenty-five episodes of the work is male.

Doctor Selahattin Darvinoğlu (1881-1942), one of the powerful symbols of the patriarchy, comes to the fore in the work. Selahattin Bey, who had an arranged marriage with Fatma Hanım, who was only sixteen, is a positivist who does not believe in Allah, explains the backwardness of eastern civilization for religious reasons at every opportunity. Selahattin Bey, it is a contradiction that he ignores the riches of the eastern civilization at the same time as he criticizes the eastern civilization negatively and prepares a 54-volume encyclopedia set that will save the eastern civilization. Selahattin Bey, who sees religion as an obstacle to the progress of science, has made humiliating insults to his wife Fatma Hanım, who is a believer and was raised with traditional, conservative values. Ms. Fatma is a quiet, submissive woman who is afraid to respond to her partner, is compatible with gender roles and has conservative values.

Encyclopedist Selahattin Bey attracted the attention of people around him because of his disbelief and began to lose customers. He gave himself to drinking because of economic problems. At every opportunity, he humiliated his wife's faith and used expressions such as bigot, idiot, poor and loser to Fatma Hanım. Dr. Selahattin Bey, whose economic situation has deteriorated, sold his wife Fatma's jewelry when he became desperate. Fatma Hanım, who obeyed the Doctor Selahattin Bey, who brought a Jewish jeweler home, and gave the jewels without any reaction, learned from her father that she should not ask men too many questions because of the way she was raised. Selahattin Bey, an Ottoman intellectual, could not be happy with Fatma Hanım, who married him taking into account her status and financial interests. Their relationship, in which there was a one-sided communication, reached a dead end with Selahattin Bey's imposing, exclusionary and condescending attitude, and Selahattin Bey did not have a healthy sexual life with Fatma Hanım due to his alcohol problem. Their marriage, which officially continued on paper, was actually over, Selahattin Bey told Fatma that he was with the maid of the house who lived in a hut in the garden and that she should understand this situation.

Selahattin Bey, who ridiculed his wife Fatma Hanım's faith, constantly raised the pressure one more bar because he knew that his wife was a docile, obedient woman and a woman who had adopted gender norms. "Soulless, poor woman, if you had had a glass you would have understood me. Drink up, I'm ordering you! Don't you believe that you should bow down to your husband? Then I order it. Drink, let his sin be written to me. Are you rebelling against your husband? " Selahattin Bey, who provoked and humiliated Fatma Hanım with his words, did not hold back from criticizing the eastern civilization and people, whom he called the Darkness of the Middle Ages.

Selahattin Bey told his wife Fatma at their home in Cennethisar, Fatma Hanım, "I don't want to behave like an oriental despot man. I would like to entertain and make my wife happy," while on the one hand, he hurt his wife with words like a soulless, stupid and ignorant woman and cheated on her with the maid of the house. In fact, Selahattin Bey does not consider himself equal with his wife, humiliates his wife with bad words and Deconstructs a kind of power relationship between him and his wife. When Fatma Hanım was pregnant with her son Doğan, Selahattin Bey, who said that he would never make Doğan cry and that he would be a good father, said, "He is proud of you, I respect you, Fatma, as if he were not the one who insulted his wife. You are my equal, I do not see you as a concubine, chambermaid or slave like others. You are a free and independent woman," she said. Selahattin means someone who adheres to his religion. The fact that his surname is

Darvinoğlu can be read as a criticism of the Ottoman-Turkish modernization, although it reveals that the author is making irony.

Another representation of the Patriarchy in the *Silent House* novel is the character Hasan. Hasan is the son of lottery player Topal Ismail and a half-cousin of Nilgün, Faruk and Metin. Hasan makes friends with a nationalist group in order to gain social identity, power and status rather than an ideological understanding of nationalism. Hasan is a teenager who has problems with math and English classes in the second grade of high school and has also experienced violence from his father. Hasan, who is in love with his half-cousin Nilgün, thinks that Nilgün, who reads the *Cumhuriyet* Newspaper, is a communist. Hasan, who is uncomfortable with Nilgün coming to the beach every morning and swimming in a bikini, takes on the task of protecting the honor of Cennethisar on behalf of the nationalist male-dominated group, Hasan follows Nilgün and supervises his movements.

The work offers an example of patriarchal reading in terms of fiction, the number of characters, the narrators of events. Reflecting the patriarchal structure in the context of traditions, customs, forms of marriage, family structure, economic relations, identity and status, Orhan Pamuk has brought to the fore male characters who are polygamous, prone to power and power, who commit psychological and physical violence. Pamuk, who gives little quantitative space to female characters, has adopted submissive, docile gender norms in the context of the right to speak, and has given space to female characters who refrain from asking men questions.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (1), 25-52

Geliş Tarihi:01.09.2023 Kabul Tarihi:28.12.2023

Yayın: 2024 Yayın Tarihi:31.05.2024

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1353944>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

KNOWLEDGE CONSTRAINT ON CONSUMER BOYCOTT AGAINST GLOBAL BUSINESSES' SOCIAL SUSTAINABILITY VIOLATIONS

Ayşegül KARATAŞ*

Ali Erkan ABDULLAH*

Abstract

Sustainability concerns of both businesses and consumers are increasing. For a more sustainable world, businesses should prioritize sustainability in their operations, and consumers should support these practises by their purchasing power. However, it is still seen that even global businesses commit sustainability violations, and some consumers fail to boycott them even though they have motivation and intent. There are many constraints that limit the intent to turn into action. Lack of actionable information is one of the causes for the attitude-behaviour gap in the sustainable consumption. In this quantitative research, consumers' boycott motivation and intent are examined in the context of social sustainability violations of Apple and Amazon, without giving the names of the companies. Then, the knowledge of the sample is questioned related to the committers of the violations. Results show that more than two third of the sample has high motivation to boycott these companies and the relationship between boycott motivation and intention is statistically significant. However, nearly half of the motivated consumers do not know the committer of the violation in each case. Consumers who are motivated and identify the committer in the cases are about one-third of the sample. The most remarkable result of this research is that consumers have severe knowledge limitations on the enforcement power of businesses in penalizing their violations. This exploratory study gives insights into the knowledge constraints on consumer boycotts against social sustainability violations of global businesses. However, the results can not be generalizable. More similar research focused on different cases is required. For practitioners, the foundation of an organization that can handle communication regarding sustainability violations is recommended to increase consumers' knowledge.

Keywords: Sustainability Violations, Social Sustainability, Boycott Motivation

* Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi, Uluslararası Ticaret ABD, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü, karatas@sakarya.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8587-5994>

* Y. Lisans Mezunu, Sakarya Üniversitesi, Uluslararası Ticaret ABD, Y209056001@sakarya.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-5758-4690>

Küresel İşletmelerin Sosyal Sürdürülebilirlik İhlallerine Karşın Tüketici Boykotlarında Bilgi Engeli

Öz

Hem işletmelerin hem de tüketicilerin sürdürülebilirlik kaygıları günden güne artmaktadır. Daha sürdürülebilir bir dünya için işletmelerin sürdürülebilir uygulamalara öncelik vermesi ve tüketicilerin de bu eylemleri satın alma gücüyle desteklemesi beklenmektedir. Ancak hâlâ küresel işletmelerin bile sürdürülebilirlik ihlalleri yaptığı ve bazı tüketicilerin motivasyon ve niyetleri olmasına rağmen bu işletmeleri boykot etmedikleri görülmektedir. Çünkü, motivasyon ve niyetlerin eyleme dönüşmesini sınırlandıran pek çok kısıt bulunmaktadır. Bu kısıtlar arasında tüketicinin ihlale ilişkin bilgisinin olup olmaması tutumların davranışlara dönüşmesini engelleyen bir kısıt olarak öne çıkmaktadır. Bu nicel araştırmada, şirketlerin isimleri verilmeden, Apple ve Amazon'un sosyal sürdürülebilirlik ihlalleri konusunda tüketicilerin boykot motivasyonu ve niyeti incelenmektedir. Daha sonra örneklemin ihlalleri gerçekleştirenlerle ilgili bilgisi sorgulanmaktadır. Sonuçlar, araştırma örnekleminin yaklaşık olarak üçte ikisinin yüksek boykot motivasyonu taşıdığını göstermektedir. Boykot motivasyonu ile boykot niyeti arasındaki ilişki de istatistikî açıdan anlamlıdır. Ancak motivasyonu yüksek tüketicilerin neredeyse yarısı ihlali gerçekleştiren şirketi bilmemektedir. Yüksek motivasyonu olan ve şirketleri bilen tüketiciler ise örneklemin yaklaşık üçte birini oluşturmaktadır. Bu araştırmanın en dikkat çekici sonucu, tüketicilerin, işletmelerin sosyal sürdürülebilirlik ihlallerine yönelik boykot motivasyonlarına sahip olmalarına rağmen bilgi eksiklikleri nedeniyle bu motivasyonların davranışa dönüşmesi ihtimalinin düştüğüdür. Tüketicilerin bilgi düzeyinin artırılması için sürdürülebilirlik ihlallerine ilişkin iletişimi yönetebilecek bir organizasyonun kurulması önerilmektedir. Araştırmanın en büyük kısıtı sonuçlarının genelleştirilmesinin mümkün olmamasıdır. Genelleme yapabilmek için farklı ihlallere odaklanan benzer araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Sürdürülebilirlik İhlalleri, Sosyal Sürdürülebilirlik, Boykot Motivasyonu

Introduction

The number of research and practices is accelerating day by day in the case of sustainability, not only in academia but also in the business world. Because a sustainable world is vital for future generations of all species on the earth. Although conceptually, sustainability is not covered in a unique way, the definition of United Nations (UN) seems to stand out: “meeting the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs” (Brundtland et al., 1987, p.16).

Sustainability has three dimensions; namely economic, environmental and social. According to Global Reporting Initiative (GRI), “The economic dimension of sustainability concerns an organization’s impacts on the economic conditions of its stakeholders, and on economic systems at local, national, and global levels. The social dimension concerns an organization’s impacts on the social systems within which it operates. And the environmental dimension of sustainability concerns an organization’s impacts on living and non-living natural systems, including land, air, water and ecosystems” (2023a).

High and stable economic growth is desirable not only for the nations but also for the companies. However, achieving this in an environmentally and socially sensitive way seems to be the point. While the emphasis was on the environmental dimension of sustainability for a long time, the social extent is often underestimated, not understood, and analyzed enough (Cuesta, Madrigal, & Pecorari, 2022; McKenzie, 2004; Piracci, Boncinelli & Casini, 2022; Kalfaoğlu, 2023). The definition of social sustainability is not clear, either. However, it is seen that this dimension is highly integrated with social responsibility and ethical behavior.

All businesses, but especially the global ones, have the opportunity and ability to do business in a sustainable way. These businesses can enhance their brand reputation and attract responsible consumers and investors with the help of sustainable operations. The businesses are also capable of operating in a sustainable way, and they can create a faster and higher impact than the other businesses. Nevertheless, it is seen that even some of these companies fail to operate sustainably. The news related to the sustainability violations of these companies reaches consumers. Theoretically, responsible consumers who learn about these violations are supposed to boycott these companies. However, in practice, there is a gap between attitudes and behavior (White, Hardisty & Habib, 2019). Constraints on time, financial resources, cognitive capacity, energy, knowledge of problems and solutions, and action-specific knowledge are some of the constraints that limit sustainable product choices. Among them, lack of action-specific knowledge is a

cause for the attitude-behaviour gap (Turunen & Halme, 2021). Businesses usually communicate their favorable practices in the case of sustainability to attract responsible consumers. They can also use some labels on their green products to emphasize the sustainable aspects. However, if there is an unfavorable practice, consumers can only learn about it from the media if the event makes a splash. Therefore, it is supposed that identifying unsustainable businesses/brands/products is more difficult than identifying sustainable ones. In this context, when the sustainable violation in focus is a social one, the situation becomes more complex because the boundaries of the concept are still unclear.

This study aims to examine the boycott motivations and intentions of consumers against the social sustainability violations of global businesses and have an idea about the effect of knowledge prerequisite. Research on the social dimension of sustainability is less than the environmental one; likewise, buying sustainable products is studied more than rejecting unsustainable ones. This study focuses on the social dimension of sustainability and questions consumers' boycott motivation and intention by considering violations. Real brands and violation cases are used to measure the consumers' knowledge levels. The research results are supposed to give insights into the importance level of the knowledge barrier, and it would be possible to propose some solutions for the academicians and practitioners.

1. Litreture Review

1.1. Social Sustainability

Supra-state organizations, academia, businesses, and consumers care about sustainability more and more every day. Although sustainability dates back centuries at the intellectual level, it has gained conceptual depth in the last century. The concept has over a hundred definitions (Holmberg & Sandbrrok, 1992; Salomone, 2014). Among them, the definition of the UN World Commission on Environment and Development (Brundtland et al., 1987) steps forth by the ability to mean a lot with few words. In the “Our Common Future” report, the UN defines sustainability

as “meeting the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs” (Brundtland et al., 1987, p.16). While the concept previously focused only on the environmental dimension, it also includes social and economic dimensions today. Sustainable Development Goals declared by the UN in 2015 reveal the multidimensionality of the concept, identifying 17 objectives related to environmental, economic, and social sustainability.

Although social sustainability is an essential dimension of sustainability, this dimension is often underestimated, not understood and analyzed enough (Cuesta et al., 2022; McKenzie, 2004; Piracci et al., 2022; Kalfaoğlu, 2023). Especially after the declaration of the UN Development Goals, this field has started to attract notice in academia and the business world. Like sustainability, there is no generally accepted definition of social sustainability (Dempsey, Bramley, Power & Brown, 2011; Cuesta et al., 2022). Among existing definitions, “equality and democracy” (Sachs, 1999), “improving life” (McKenzie, 2004), “satisfaction of human needs, social justice, human dignity, and quality of life (Littig & Geißler, 2005; Koning, 2001), “wellbeing and health of society members” (Danielle, Fernando & Dana, 2016) were the significant points emphasized.

According to Lehtonen (2004), reaching a single conceptual framework is neither a desirable nor a logical attempt. Because different contexts related to time, location, and situation require their own frameworks. The concept has been studied by various academics in different groups and environments, and different dimensions and meanings have emerged in each research design, confirming Lehtonen's (2004) point of view. For instance, according to Eizenberg & Jabareen (2017), social sustainability includes socially oriented practices that address important social issues to cope with climate change risks and environmental hazards. This perspective defines social sustainability as a result of environmental risks and a tool that should be used to manage them. In this context, the components of the concept are sustainable urban structures, equality, security, and sustainability in production/consumption activities. On the other hand, Chandrakant & Rajesh (2023)

aimed to measure businesses in terms of social sustainability and agreed on a more functional model. In their design, the essential components of the concept are society, employees, human rights, and product responsibility. Similarly, in another study examining social sustainability in terms of businesses, the indicators of this concept are learning and growth, social development, safety, and security (Ajmal, Khan, Hussain & Helo, 2018). When the concept framework is drawn by the employees, the components seem to be socially beneficial practices, human-centredness in job design, and a value-creating relations system (Kalfaoğlu, 2023).

The World Bank also emphasizes this diversity in concept definitions and states that it is due to the diversity of principles, features, conditions, and functions used. Compiling existing indicators rather than developing a new definition may be a more appropriate solution to clarify the concept (Cuesta et al., 2022). Seventy-one indicators were determined, and these indicators were clustered under four dimensions: social participation, social cohesion, flexibility, and process legitimacy (Cuesta et al., 2022). The study approaches social sustainability from a macro perspective and deals with the rankings of countries in terms of social sustainability dimensions and the economic indicators to which they are related.

From a micro perspective, social sustainability is conceptually referred to as corporate social responsibility and ethics. Shayan Fallah, Mohabbati-Kalejahi, Alavi & Zahed (2022) state that the UN Sustainable Development Goals and corporate social responsibility are parallel with protecting the environment and supporting social development. They recommend businesses use these objectives as a framework to improve their corporate social responsibility projects. This relationship is also confirmed by the International Institute for Sustainable Development. The Institute is on the advisory board of the International Organization for Standardization (ISO). International Institute for Sustainable Development has prepared a recommendation letter related to the social responsibility standard of ISO. This letter stated that it may not be possible to create a universal definition by listing the individual components of social responsibility. Instead, it is suggested to

determine what “social responsibility is not” by creating negative components (International Institute for Sustainable Development, 2004). To summarize, social sustainability is handled with many different approaches and contexts and continues to develop conceptually.

1.2. Global Businesses and Social Sustainability Violations

Businesses need to use scarce resources sustainably to ensure their existence and continuity. So, “doing business in a sustainable way is not a favor, on the contrary, it is a condition for survival” (Sarıkaya, Erdoğan & Kara, 2010, p.43). Surviving is a fundamental motivation to be sustainable in the long term. In addition, businesses have some other motivations in which they can see the outcomes in the short term. These motivations are related to the stakeholders: consumers and investors.

To begin with the consumers, “businesses can attract their attention and build a reputable brand image by balancing price, performance, and sustainability” (Ottman, 1993, p.77) with the help of green marketing. Green marketing is “the development and promotion of products that are deemed environmentally safe (American Marketing Association, 2023).

Secondly, sustainable businesses can attract the funds of investors sensitive to sustainability. In “Socially Responsible Investment,” ESG funds (environment, social, and governance) started trading in some stock exchange markets such as Dow Jones and Borsa İstanbul. To attract these socially responsible investors, businesses should verify their sustainability. GRI seems to be an independent actor in evaluating and measuring volunteer businesses' environmental, social, and economic sustainability. The social standards set by GRI include topics such as local communities, forced or compulsory labor, security practices, child labor, etc. (2023b). Any sustainability violation of a business may decrease its sustainability score and brand reputation, which in turn decreases the revenue and value of the company.

Sustainability should undoubtedly be the common concern of all businesses. Sustainable activities of businesses contribute to the continuation of their existence, strengthen their image from the perspectives of consumers and investors, and, ultimately, make their products and stocks preferable. These opportunities are available to businesses of all sizes.

However, global businesses have a higher ability to realize them, and they can create a faster and higher impact than others. Because:

- By definition, global businesses see the whole world as a target market. So, global business operations can potentially affect a large mass of people.
- They can access locations that struggle with different sustainability issues as they operate worldwide.
- Accessing the capital and technical know-how required is easier than other businesses.
- They can be benchmark to other businesses and be pioneers in the spread of sustainability practices. As a result, global businesses should care about sustainability, both because have to and they can.

Notwithstanding, there is a lot of news related to social sustainability violations of global businesses. H&M used an image in its online store that showed a black child model wearing a hooded sweatshirt that said: “coolest monkey in the jungle” (Stack, 2018), racial treatment of Starbucks’ staff to black people in Philadelphia (Starbucks shuts 8,000, 2018; Ayboğan, 2022), labor rights violation of Apple in the Foxconn factory (Dünyanın en büyük, 2022), again labor rights violation of Amazon in its logistics centers in Poland (Alan, 2020), Turkey (Amazon’daki kötü çalışma, 2018) and the USA (Scheiber, 2023) are some of the social sustainability violation examples. These examples are either accepted by the businesses or went to court. It is seen that businesses are still committing those violations deliberately or carelessly.

1.3. Consumer Boycott Against Social Sustainability Violations

“Consumers begin to realize the environmental and social effects of their consumption. This led many consumers to reevaluate their consumption choices” (Shaw & Newholm, 2002, p.168). These responsible consumers can support sustainability by buying sustainable products (buycott) and by rejecting to buy unsustainable ones (boycott) (Klein, Smith & John, 2004). However, some external factors limit consumers' buycott or boycott decisions. There is still a gap between sustainability attitudes and consumption behaviors (White et al., 2019).

Ölander and Thøgersen (1995) proposed the Motivation, Ability and Opportunity (MAO) Theory in understanding the environmental behavior of consumers. Gilg, Barr & Ford (2005) support the idea that green consumption may be more appropriately termed sustainable consumption. In this context, this theory can also reveal the social concerns in consumption choices. Like environmental actions, the social actions of consumers are shaped by three main determinants: motivation, ability, and opportunity. Motivations in this theory are in accordance with Ajzen's (1985) Theory of Planned Behavior (TPB). The person's intention to engage in the behavior captures the motivational factors and transforms them into a behavioral disposition. Following the motivation-intention argument of this theory, consumers who have boycott motivations against the companies that commit social sustainability violations should also have the intention to boycott these companies. So that, the first hypothesis of this study is:

“H₁= There is a relationship between boycott motivation and intention in the case of social sustainability violation.”

However, when the focus is on sustainable consumer behavior, TRA is not enough. In other words, the general attitude towards the target action is not predictive enough of specific actions. Consumers' decisions are taken under specific conditions. These conditions, namely the ability and the opportunity, are also influential in decisions. The theorists determined knowledge barrier as a subdimension of ability

construct. Even though the information related to the environmental aspect is part of a campaign, people may lack sufficient information, be unable to understand the message or forget important information. For consumers to buy sustainable products, they need sustainable counterparts and information about these equivalents to take action (Turunen & Halme, 2021). According to a recent report, 61% of consumers need more information to help make better sustainable choices (Ernst & Young Global, 2021).

Availability of substitutes of products or services and uncertainty about which of the existing counterparts is more scientifically sustainable are other examples of ability and opportunity determinants. In addition, whether information about alternatives is transferred to consumers also stands out as a communication barrier (Thøgersen (2005).

Constraints on time, financial resources, cognitive capacity, energy, knowledge of problems and solutions, and action-specific knowledge may limit environmental behavior. Even the consumers are aware of a socially undesirable action, they may not be sure what to do about it or who can solve this problem and how. In addition, boycotts require consumers to restrict their habitual consumption patterns and demand a limitation of choices for the faith of the common good (Hoffmann et al., 2018). If they do not believe that the other consumers will also contribute, their willingness will decrease (Dijk, Wit, Wilke & Budescu, 2004). It is a collective action. “Consumers may deny responsibility if they do not believe in the result because doing the right thing will imply choosing a non-favorite, less convenient, or more expensive brand” (Ölander & Thøgersen, 1995, p. 364).

To summarize, even though consumers’ level of sustainability awareness is high, it is inconsistent with their daily behaviors and habits (Hayta, 2009; Ernst & Young Global, 2021). For example, a study conducted in England shows that the share of consumers who shape their lives according to sustainability issues is between 30% and 35% of the sample (Gilg, Barr & Ford, 2005). Similarly, another study conducted in India showed that 40% of the sample realized whether a product

is environmentally friendly (Maheshwari, Lodorfos & Jacobsen, 2014). Although the focus is on the environmental dimension of the sustainability in this research, it give insights about the knowledge level of consumers. In an other recent survey, 65% of the sample said they want to buy purpose-driven brands that advocate sustainability, yet only about 26% actually do so (White et al., 2019).

Social sustainability is more abstract and complex than environmental sustainability. Moreover, contrary to environmentally friendly products and their practical/visible labels, it is complicated to identify socially sustainable products for consumers. Businesses can support social sustainability through corporate social responsibility projects and publicly share them. However, their practices towards their employees are less subject to communication and are only learned by consumers if there is a violation. Therefore, due to a lack of information, responsible consumers may be less likely to support social sustainability through boycotting or boycotting.

Responsible consumers who are highly motivated to boycott unsustainable brands or businesses are supposed to be stimulated by the news or rumors related to the violations. These consumers can be more aware of the practices of the businesses with the help of perceptual selectivity or cognitive pursuit. Depending on this proposition, H₂ and H₃ are developed.

“H₂: There is a relationship between the motivation to boycott global brands that commit social sustainability violations and being informed about these violations.”

“H₃: There is a relationship between the motivation to boycott global brands that are committers of social sustainability violations and having knowledge about the sustainability scores of these businesses.”

2. Methodology

A quantitative approach is adopted in this study. In order to collect data, a questionnaire is designed. In the first part of the questionnaire, boycott motivations

and intentions related to two social sustainability violations of two businesses (whose names are hidden) are measured with the help of the Boycott Motivation Scale designed by Klein et al. (2004).

Consumer boycott is “an attempt by one or more parties to achieve certain objectives by urging individual consumers to refrain from making selected purchases in the marketplace” (Friedman, 1985, p.97). By definition, boycotters have a common goal: urging the target to change unfavorable behavior. In order to measure the motivations to boycott the businesses that committed social sustainability violations, there should be a violation scenario, news, or facts related to a business. This research selects two social sustainability violation news of two global businesses: Amazon and Apple. The violation news was shared in the questionnaire as follows, hiding business names:

“Company A is a global consumer electronics company. Within the scope of COVID-19 measures, it keeps its employees in quarantine in the lodgings belonging to the company. It continues its activities in a production facility where physical conditions are deemed unsuitable for health and humane conditions.”

“Company B is a global e-commerce company. It is claimed that this company violates the rights of its employees working in its warehouses and logistics centers.”

The reasons why these two businesses and their violations are selected can be summarized as follows:

- In order to increase the validity of the research, it is preferred to apply the scale to two different violations.
- These two businesses are at the top of the most valuable brands list of the Global 500 reported by Brand Finance (2023).
- One is in the service, and the other is in the goods market.
- Both have been operating in Turkey for several years. Regarding online visits, Amazon is the fourth e-marketplace in Turkey in January 2022 (Similarweb, 2022). Apple was Turkey's second-biggest mobile phone seller

in the first quarter of 2022 (Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, 2022). So that the consumers are assumed to know the brands.

- There have been social sustainability violation news related to these brands in the last three years. This news was published by widely known media channels in Turkey ("Amazon'daki kötü çalışma", 2018; Alan, 2020; Aytekin, 2022).
- These violations are supposed to be more than claims. Because the labor of Amazon in several countries including England, Spain, and Germany, went to strike (Bolelli, 2023; Bektaş, 2022; Almanya'da Amazon İşçilerine, 2021). Foxconn, the production unit of Apple in China, admitted the violations and apologized (Yee & Goh, 2022).
- The social sustainability scores of these businesses are lower than most of their counterparts. The scores of Apple and Amazon and their global counterparts are as follows (S&P Global, 2023):
 - Amazon: 15, E-Bay: 60, Alibaba: 20, Etsy: 45
 - Apple: 24; Xiaomi: 48, Samsung: 41, Acer: 89

In the second part, to learn whether the consumers are informed about the committers of these violations, they are asked to identify these businesses among their counterparts. Still, consumers may not be informed about these violations, but they may have a general opinion about the social sustainability attitude of the mentioned businesses. So, two questions are directed to see if they can identify the global business with the lowest social sustainability score among their counterparts.

Because of the financial constraints, the convenience sampling method is adopted. 404 volunteer consumers who are older than 18 participated in the online questionnaire. The data was collected in April and March 2023. The questionnaires that don't include substantial data are excluded from the analysis, and the research was conducted on 385 questionnaires.

Both parametric and non-parametric techniques are used in the study. In general, Confirmatory Factor Analysis is preferred when the scale is developed and

applied before. However, in this study, Exploratory Factor Analysis is used to see the dimensions of the Boycott Motivation Scale. Because one item of the scale, which directly include the country of origin of the brand that is supposed to be boycotted, is excluded from the scale.

The possible relationship between boycott motivation and intention is tested with the help of Linear Regression Analysis. Among the other techniques that test potential relationships, dependent and independent variables are identified in Linear Regression. This enables one to comment on the antecedents of the constructs, and it is also possible to differentiate the coefficients of the independent variables. The factor loadings of the dimensions, which give insights about their impact on the construct, are used as independent variables in this test. In the next part of the analysis, the participants are clustered according to their level of boycott motivations using K-means Cluster analysis. Lastly, Chi-square analyses are conducted to test if there is a frequency difference of the participants clustered according to their boycott motivation level and knowledge of the companies that committed social sustainability violations. The Chi-square Analysis is repeated by using the company knowledge of the lowest social sustainability score instead of the knowledge of the company in the scenarios.

Because of the non-random sampling method adopted, the generalizability of the results is limited. In addition to this limitation, because of the nature of the study, real brands and cases had to be used. So, the study's results can not be generalized to other cases or brands. The fact remains that this study is exploratory to have some insights about the information barrier that limits boycott behavior. So, the results do not have the power to make predictions but are valuable to give insights about the situation.

3. Analysis

3.1. Descriptive Statistics

In Table 1, the distribution of the answers to the Boycott Motivation Scale is presented. Generally, the participants have high motivation to boycott the businesses in the cases given. In addition to this, the answers to the same questions related to the different cases are similar.

Table 1: Frequency of the Items of Boycott Motivation Scale

Scale Items n=404	Business	I definitely do	I do not agree	I neither agree	I agree	I definitely
		not agree	I do not agree	nor disagree	I agree	agree
I would boycott Company X's products *	Apple	0.8	2.5	13.5	53.1	30.1
	Amazon	1.5	4.3	13.3	55.5	25.4
Boycotts are an effective means to make a company change its actions.	Both	0.8	3.0	19.1	46.2	30.9
Everyone should take part in the boycott because every contribution, no matter how small, is important.	Both	1.3	2.3	15.3	47.0	34.2
By boycotting, I can help change Company X's decision.	Apple	1.3	4.5	22.9	47.5	23.9
	Amazon	0.8	5.5	19.1	47.7	26.9
I would feel guilty if I bought Company X products.	Apple	1.5	2.8	22.1	45.5	28.1
	Amazon	0.5	5.8	16.1	49.7	27.9
I would feel uncomfortable if other people who are boycotting saw me purchasing or consuming Company X products.	Apple	1.5	9.5	23.9	42.0	23.1
	Amazon	1.8	7.5	23.1	45.2	22.4
My friends/my family are encouraging me to boycott Company X.	Apple	2.5	16.6	27.1	39.9	13.8
	Amazon	1.3	16.3	30.7	35.4	16.3
I will feel better about myself if I boycott Company X.	Apple	0.8	5.3	17.6	52.3	24.1
	Amazon	0.5	5.0	16.8	51.3	26.4
I do not need to boycott Company X; enough other people are doing so.	Apple	22.4	49.2	21.1	5.5	1.8
	Amazon	18.6	47.5	22.1	7.5	4.3
I do not buy enough Company X products for it to be worthwhile boycotting; it would not even be noticed.	Apple	19.6	48.2	21.6	8.0	2.5
	Amazon	16.8	51.0	21.9	8.8	1.5
One shouldn't boycott because it will put other Company X jobs in danger.	Apple	14.6	39.2	35.7	7.5	3.0
	Amazon	13.6	39.9	36.9	7.5	2.0

As shown in Table 2, nearly half of the participants could identify the business in the case. In addition, generally, the businesses in the cases are supposed to be the ones that have the lowest social sustainability score.

Table 2: Knowledge Regarding the Knowledge of Committer of the Violations And Social Sustainability Scores

n=385		Apple	Xiaomi	Samsung	Acer
Which of the companies can be Company X?	f	181	118	43	43
	%	47.0	30.6	11.2	11.2
Which of the companies' social sustainability can be the lowest?	f	152	108	46	79
	%	39.5	28.1	11.9	20.5
		Amazon	Alibaba	E-Bay	Etsy
Which of the companies can be Company X?	f	198	112	56	19
	%	51.4	29.1	14.5	4.9
Which of the companies' social sustainability can be the lowest?	f	172	111	50	52
	%	44.7	28.8	13.0	13.5

3.2. Dimensions of the Boycott Motivation Scale

Principal Components Factor Analysis was conducted to determine the scale dimensions used in the research. The results obtained by performing orthogonal (Varimax) rotation are transferred using tables. Kaiser Meyer Olkin Measure of Sampling Adequacy (KMO) was used to assess the collected data's suitability for structure detection. "KMO is a statistic that indicates the proportion of variance in a considered set of variables that might be caused by underlying factors" (Swarnakar, Singh & Tiwari, 2021, p.9620). The KMO value which is generally considered satisfactory by researchers, is 0.7 (Altunışık et al., 2012). KMO value in the Apple case is 0.865 and in the Amazon case 0.877. So that the data is supposed to be suitable for factor analysis.

The results of the factor analysis of both cases are summarized in Table 3. The total variance explained in the Apple case is 67.7 % and 65.6 % in the Amazon case. The dimensions detected in both of the cases are the same. As can be seen in Table 3, there are two dimensions in both of the cases. In the original paper, the scale has three dimensions: make a difference, self-enhancement, and counter-arguments (Klein et al., 2004). While the first two dimensions represent the personal or social peace of the consumers, the counter-arguments refer to the costs rather than the benefits of boycotting. In this research, it is seen that the first two dimensions merged. This dimension is called "arguments." While the scale is applied twice, and the results are the same in both analyses, the results are supposed to be valid. In order

to measure the reliability of the scale, the Cronbach Alpha measure is applied. In both analyses, each dimension's value verifies the reliability of the scale.

Table 3: Dimensions of Boycott Motivation Scale

Factor 1 – Arguments	Apple			Amazon		
	Factor Load.	Var. Ex. %	α	Factor Load.	Var. Ex. %	α
By boycotting, I can help change Company X's decision.	0.85	45.85	0.91	0.85	45.90	0.92
I would feel guilty if I bought Company X products.	0.84			0.83		
I will feel better about myself if I boycott Company X.	0.84			0.81		
Everyone should take part in the boycott because every contribution, no matter how small, is important.	0.84			0.80		
I would feel uncomfortable if other people who are boycotting saw me purchasing or consuming Company X products.	0.80			0.80		
Boycotts are an effective means to make a company change its actions	0.79			0.79		
My friends/my family are encouraging me to boycott Company X.	0.69			0.78		
Factor 2 – Counterarguments						
I do not buy enough Company X products for it to be worthwhile boycotting; it would not even be noticed.	0.87	21.87	0.80	0.86	19.63	0.80
I do not need to boycott Company X; enough other people are doing so.	0.86			0.85		
One shouldn't boycott because it will put other Company X jobs in danger.	0.79			0.81		

3.3. Hypothesis Tests

According to TPB (Ajzen, 1985) and MAO (Ölander & Thøgersen, 1995) theories, motivation is an antecedent of intention. In order to test this relationship, linear regression test is applied to the data. Linear regression is a statistical test applied to a data set to define and quantify the relation between the considered variables. The factor loadings of the dimensions of Boycott Motivation Scale are

used as the dependent variables and the item “I would boycott company X” is used as the independent one. The factors are included to the equation stepwise. The two model options for both cases can be seen in Table 4.

Table 4. Linear Regression Model Summary for Apple Case

	Independent Variables	Standardized β	Variable Sig.	ANOVA		
				Adjusted R ²	F Value	Model Sig.
Apple	Arguments	0.637	0.000	0.404	270.611	0.000
	Arguments + Counter-arguments	0.588 -0.143	0.000 0.000	0.421	145.365	0.000
Amazon	Arguments	0.703	0.000	0.493	386.978	0.000
	Arguments + Counter-arguments	0.669 -0.115	0.002	0.504	202.571	0.000

The models are statistically significant. So, H_1 is accepted. However, the counter-arguments dimension is not as effective as the arguments dimension. Moreover, the increase in adjusted R^2 is so low that it can be excluded from the model. As a result, the primary antecedent of boycott intention is the motivations regarding arguments (self-enhancement and make a difference).

3.3. Clustering Analysis

K-means is a partitional clustering method. It is commonly adopted in academic research due to its easiness, simplicity, and efficiency. K-means takes a data matrix, where the number of data points is embedded in a dimensional feature space, to create clusters, where each data point is assigned to just one cluster. Data are grouped using an iterative process that begins with the random assignment of a cluster to each data point. Subsequently, data are rearranged within the clusters by assigning them to the nearest cluster center (Javadi et al., 2017). In K-means Clustering Analysis, the analyzer decides the number of clusters. In this research, it is decided to be two because of the nature of the scale. Motivations usually have two directions: positive and negative.

K-means Clustering Analysis was performed using factor loads obtained from the Exploratory Factor Analysis to divide the sample into clusters in line with their motivations. In the Apple case, at 10 iterations, and in the Amazon case, at 14 iterations, optimum clusters are found. Table 5 shows the cluster centers.

Table 5: Cluster Centers of K-means Cluster Analysis

Final Cluster Centers		
Apple	Cluster Centers	
	1	2
Arguments	-0.53858	0.38897
Counterarguments	0.98436	-0.42621
Amazon	Cluster Centers	
	1	2
Arguments	-0.41320	0.34944
Counterarguments	0.98436	-0.49400

Table 6 shows the averages of the answers to each scale item in both clusters in two cases. While the first clusters in each case showed lower agreement to the items of argument dimension than the second clusters, they agreed more to the items of the counterargument dimension than the second clusters. However, the means show that the first groups are not demotivated, but they are hesitant. On the contrary, the second group is highly motivated.

Table 6: Cluster Averages of Boycott Motivation Scale

	Apple		Amazon	
	Cluster 1 n= 134	Cluster 2 n= 264	Cluster 1 n= 145	Cluster 2 n= 253
Arguments	3.35	4.19	3.47	4.16
Counterarguments	3.08	1.88	3.13	1.89

3.4. Chi-Square Tests

In order to see whether the motivated group is more aware of the committers of social sustainability violations, Chi-square tests are done. In Table 7 & 8, the results can be seen.

Table 7. Crosstabs & Chi- Square Test Results of Apple-I

	Hesitants		Highly Motivated		Total	
	n	f (%)	n	f (%)	n	f (%)
Correct	47	12.2	134	34.8	181	47
Incorrect	84	21.8	120	31.2	204	53
Total	131	34	254	66	385	100

Pearson Chi-Square: 9.883, Fisher Exact Test Significance (2- sided): 0.002

Linear-by-linear association: 9.858 Likelihood Ratio: 9.991

Table 8. Crosstabs & Chi- Square Test Results of Amazon-I

	Hesitants		Highly Motivated		Total	
	n	f (%)	n	f (%)	n	f (%)
Correct	59	15.3	139	36.1	198	51.4
Incorrect	82	21.2	105	27.3	187	48.6
Total	141	36.6	244	63.3	385	100

Pearson Chi-Square: 8.182, Fisher Exact Test Significance (2- sided): 0.004

Linear-by-linear association: 8.161 Likelihood Ratio: 8.207

H_2 : “There is a relationship between the motivation to boycott global brands that commit social sustainability violations and being informed about these violations.” is accepted. The group who is motivated to boycott and can identify the business correctly is 34.8% of the sample in the Apple case and 36.1% in the Amazon case. While the group who is motivated but can not identify the business correctly is 31% of the sample in the Apple case and 27% of the sample in the Amazon. In other words, the number of potential boycotters decrease nearly to half, just because they don’t know the violation.

The last hypothesis, “ H_3 : There is a relationship between the motivation to boycott global brands that are committers of social sustainability violations and having knowledge about the sustainability scores of these businesses.” is also tested with Chi-Square. The results are summarized in Table 9 & 10.

Table 9. Crosstabs & Chi- Square Test Results of Apple-II

	Hesitants		Highly Motivated		Total	
	n	f (%)	n	f (%)	n	f (%)
Correct	39	10	113	29.4	152	39.5
Incorrect	92	24	141	36.6	233	60.5
Total	131	34	254	66	385	100

Pearson Chi-Square: 7.835, Fisher Exact Test Significance (2- sided): 0.006
 Linear-by-linear association: 7.814 Likelihood Ratio: 7.993

Table 10. Crosstabs & Chi- Square Test Results of Amazon-II

	Hesitants		Highly Motivated		Total	
	n	f (%)	n	f (%)	n	f (%)
Correct	48	12.5	124	32.2	172	44.7
Incorrect	95	24.7	118	30.6	213	55.3
Total	143	37.2	242	62.8	385	100

Pearson Chi-Square: 11.359, Fisher Exact Test Significance (2- sided): 0.001
 Linear-by-linear association: 11.329 Likelihood Ratio: 11.513

According to the Chi-Square Test results, H_3 is accepted in both cases. Boycott-motivated consumers tend to identify Amazon and Apple as the lowest scorer regarding social sustainability better than the hesitants. Boycott-motivated consumers, which can identify the lowest social sustainability scorers among the others, are 29.4% of the sample in the Apple case and 30.6% in the Amazon case. The consumers who are motivated to boycott but do not know the business with the lowest sustainability score is 36.6% in the Apple case and 32.2% in the Amazon case. These results are similar to the tests regarding H_2 .

Conclusion

This study aims to examine the boycott motivations and intentions of consumers against the social sustainability violations of global businesses and have an idea about the effect of knowledge. Research on the social dimension of sustainability is less than the environmental one; likewise, buying sustainable products is studied more than rejecting unsustainable ones. This study focuses on the social dimension of sustainability and questions consumers' boycott motivation and intention by considering social violations.

According to Phipps et al. (2013), sustainable consumption studies should start from the problem rather than the theory. This study mainly shows that the lack of knowledge prevents some consumers from boycotting social sustainability violations. Therefore, the starting point is the problem. For consumers to take action

within the framework of responsible consumption, they must first know about sustainable and unsustainable products and find substitutes for them (Turunen & Halme, 2021). So that "*knowledge*" appears to be a primary condition affecting responsible consumption. Even though consumers give importance to sustainability and want to take action, they can not if they cannot distinguish the sustainable from the unsustainable ones. The research focuses on whether consumers can identify the businesses that commit social sustainability violations. Boycott motivations and the consumers' knowledge of violations are measured in the context of the Amazon's and Apple's employee rights violation cases. About half of the sample (47% in the Apple case & 51.4% in the Amazon case) could identify the company that violated social sustainability. In the study of Maheswari et al. (2014), 60% of the sample couldn't identify environmentally friendly products. In Ernst & Young Global's study (2021), 61% of the sample declared that they need more information to make better sustainable choices. Likewise, in the study of White et al. (2019), 65% of the sample say they want to buy sustainable products, but 26% do so. The empirical results of these previous studies show that most consumers need more information when identifying sustainable products. The findings of this study support them.

According to the Linear Regression results, there is no problem in the flow of motivations to intents. This study confirms this relationship in line with both TPB (Ajzen, 1985). Consumers who are motivated to boycott these companies also intend to do so. However, according to MAO Theory (Ölander & Thøgersen, 1995), ability and opportunity are also required for intents to turn into behaviors. Knowledge is a subdimension of ability. Consequently, boycott-motivated consumers should know the businesses that committed the social violations to turn their intents into behaviors.

In the Apple case, consumers who have boycott motivation and who can identify the business in the violation case correctly contribute 34.8% of the sample. In the Amazon case, this ratio is 36.1%. Consumers who are motivated but can not identify the business correctly are 31.2% of the sample in the Apple and 27.3% in

the Amazon case. Based on the results, it is seen that almost half of the group that has the potential to boycott, cannot take this action because they do not know about the company related to violation. The most remarkable result of this research is that consumers have severe limitations for the enforcement power on businesses in penalizing their violations. However, it should be noted that according to MAO Theory, knowledge is not the only constraint that limits actions. Apart from knowledge, time, and financial constraints, finding equivalents of the product, etc., are examples of other constraints (Thøgersen, 2005). When those are included, the probability of boycott intentions turning into action decreases more. The effects of these constraints on sustainable consumption behavior remain to be researched.

The second result of the study is that the boycott-motivated group is better than the other one in identifying the social sustainability committers in each case. This group is also more capable of identifying the businesses with the lowest social sustainability scores among their counterparts. The reason underlying these findings can be selective perception, cognitive effort, or both. This topic remains to be researched in the future.

In order to empower consumers in the case of sustainability consumption, consumers' ability to reach information related to both favorable and unfavorable actions of businesses should be increased. Businesses usually communicate their good practices. However, the spread of violations is possible only through media. The foundation of a responsible institution in this regard can help ensure a more regular and healthy communication. A committee or an organization can be founded with the joint efforts of consumers, investors, governments, universities, and non-governmental organizations. This foundation can investigate and disseminate sustainability violations of businesses and share the actions that these businesses take to compensate for these violations.

For future research, it is recommended to conduct similar research in different social sustainability violation cases. Because although the research is

carried out on two different examples of violations to ensure validity, it does not seem possible to generalize.

Acknowledgement

This research is retrieved from Ali Abdullah Erkan's master thesis entitled "Küresel İşletmelerin Sürdürülebilirlik İhlalleri Konusunda Tüketici Farkındalığının İncelenmesi".

References

- Ajmal, M. M., Khan, M., Hussain, M., & Helo, P. (2018). Conceptualizing and Incorporating Social Sustainability in the Business World. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 25 (4), 327-339. <https://doi.org/10.1080/13504509.2017.1408714>
- Ajzen, I. (1985). From Intention to Actions: A Theory of Planned Behavior. In: J. Kuhl & J. Beckmann (Eds.), *Action-control: from cognition to behavior*, (p. 11-39). Heidelberg: Springer.
- Alan G. (2020, 17 April). Amazon çalışanları 'kötü çalışma koşullarına' tepki olarak greve hazırlanıyor. Euronews. Retrieved from: <https://tr.euronews.com/my-europe/2020/04/17/amazon-cal-sanlar-kotu-cal-sma-kosullar-na-tepki-olarak-greve-haz-rlan-yor>
- Almanya'da Amazon işçilerine grev çağrısı. (2021, 21 June). Retrieved from: <https://www.bloomberght.com/alman-sendikasin-dan-amazon-iscilerine-grev-cagrisi-2282764>
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2012). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri SPSS uygulamalı*. Türkiye. Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Amazon'daki kötü çalışma koşulları dünyayı ayağa kaldırdı. (2018, 15 September). Retrieved from: <https://www.hurriyet.com.tr/teknoloji/amazondaki-kotu-calisma-kosullari-dunyayi-ayaga-kaldirdi-40956811>
- American Marketing Association. (2023). *Green marketing*. Retrieved from: <https://www.ama.org/the-definition-of-marketing-what-is-marketing/#:~:text=Green%20Marketing,or%20to%20improve%20its%20quality>
- Ayboğan G. (2022, 4 December) Starbucks'ta ırkçılık skandalı: Siparişe adı yerine 'maymun' yazdılar. Türkiye Gazetesi. Retrieved from: <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/dunya/starbucksta-irkcilik-skandali-siparise-adi-yerine-maymun-yazdilar-931845>
- Aytekin, E. (2022, 23 November). Çin'de iPhone fabrikasının işçileri, karantınayı ve ertelenen ödemeleri protesto etti. Anadolu Haber Ajansı. Retrieved from: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cinde-iphone-fabrikasinin-iscileri-karantınayı-ve-ertelenen-odemeleri-protesto-etti/2746137>
- Bektaş, A. (2022, 17 December). İngiltere Amazon'da grev kararı alındı. Evrensel. Retrieved from: <https://www.evrensel.net/haber/477238/ingiltere-amazonda-grev-karari-alindi>
- Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu. (2022). *Türkiye elektronik haberleşme sektörü üç aylık pazar verileri raporu*. Retrieved from:

- <https://www.btk.gov.tr/uploads/pages/pazar-verileri/uc-aylik-pazar-verileri-raporu-2022-1.pdf>
- Bolelli Ş. (2023, 17 April). Amazon şirketinin Sevilya'daki çalışanları greve gitti. Anadolu Ajansı. Retrieved from: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/amazon-sirketinin-sevilyadaki-calisanlari-greve-gitti-/2874270>
- Brand Finance. (2022). *Brandfinance global 500* (100). Retrieved from: <https://www.rankingthebrands.com/The-Brand-Rankings.aspx?rankingID=83&year=1397>
- Brundtland, G., Khalid, M., Agnelli, S., Al-Athel, S., Chidzero, B., Fadika, L., Hauff, V., Lang, I., Shijun, M., Okita, S. et al. (1987). *Our Common Future (Brundtland Report)*. UK: Oxford: Oxford University Press
- Chandrakant, R., & Rajesh, R. (2023). Social Sustainability, Corporate Governance, and Sustainability Performances: An Empirical Study of the Effects. *Journal of Ambient Intelligence and Humanized Computing*, 14 (7), 9131-9143. <https://doi.org/10.1007/s12652-022-04417-4>
- Cuesta, J., Madrigal, L., & Pecorari, N. (2022, August). *Social sustainability, poverty, and income: an empirical exploration*. Paper prepared for the 37th IARIW General Conference, Luxembourg. <https://iariw.org/wp-content/uploads/2022/06/Cuesta-IARIW-2022.pdf>
- Danielle, L., Fernando, H. & Dana, E. (2016). The Social Lab Classroom: Wrestling with—and Learning from Sustainability Challenges. *Sustainability Science Practice Policy*, 12(1), 76-89. <https://doi.org/10.1080/15487733.2016.11908155>
- Dempsey, N., Bramley, G., Power, S., & Brown, C. (2011). The Social Dimension of Sustainable Development: Defining Urban Social Sustainability. *Sustainable Development*, 19(5), 289-300. <https://doi.org/10.1002/sd.417>
- Dijk V., Wit A., Wilke H., Budescu D.V. (2004). What We Know (And Do Not Know) About The Effects of Uncertainty on Behavior in Social Dilemmas. In Suleiman R., Budescu D.V., Fischer I. & Messick D.M. (Eds.) *Contemporary psychological research on social dilemmas*, (p. 315-331). UK. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dünyanın en büyük iPhone fabrikasında karantina kaosu: İşçiler nasıl kaçtıklarını anlattı. (2022, 4 November). Retrieved from: <https://www.indyturk.com/node/572496/d%C3%BCnya/d%C3%BCnyan%C4%B1n-en-b%C3%BCy%C3%BCk-iphone-fabrikas%C4%B1nda-karantina-kaosu-icc%87%C5%9F%C3%A7iler-nas%C4%B1l-ka%C3%A7t%C4%B1klar%C4%B1n%C4%B1>
- Eizenberg, E. & Jabareen, Y. (2017). Social Sustainability: A New Conceptual Framework. *Sustainability*, 9(1), 68. <https://doi.org/10.3390/su9010068>
- Ernst & Young Global. (June 2021). *The EY Future Consumer Index I*. Retrieved from: https://www.ey.com/en_gl/news/2021/06/ey-future-consumer-index-68-of-global-consumers-expect-companies-to-solve-sustainability-issues
- Friedman, M. (1985). Consumer Boycotts in the United States, 1970–1980: Contemporary Events in Historical Perspective. *The Journal of Consumer Affairs*, 19 (1), 96-117. <https://doi.org/10.1111/j.1745-6606.1985.tb00346.x>
- Gilg, A., Barr, S. & Ford, N. (2005). Green Consumption or Sustainable Lifestyles? Identifying the Sustainable Consumer. *Futures*, 37 (6), 481-504. <https://doi.org/10.1016/j.futures.2004.10.016>

- Global Reporting Initiative. (2023a). *The GRI Standards A Guide For Policy Makers*. Retrieved from: <https://www.globalreporting.org/media/nmmnwfsm/gri-policymakers-guide.pdf>
- Global Reporting Initiative. (2023b). *GRI standards*. Retrieved from: <https://www.globalreporting.org/how-to-use-the-gri-standards/gri-standards-english-language/>
- Hayta, A. (2009). Sürdürülebilir Tüketim Davranışının Kazanılmasında Tüketici Eğitiminin Rolü. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10 (3), 143-151. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/kefad/issue/59508/855702>
- Hoffmann, S., Balderjahn, I., Seegebarth, B., Mai, R., ve Peyer, M. (2018). Under Which Conditions Are Consumers Ready to Boycott or Buycott? The Roles of Hedonism and Simplicity. *Ecological Economics*, 147, 167-178. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2018.01.004>
- Holmberg, J. & Sandbrook, R. (1992). Sustainable Development: What is To Be Done ? In: Holmberg, J. (Ed.), *Policies for a small planet*. (p. 19-38). London. UK: Earth Scan Publications.
- International Institute for Sustainable Development. (2005, 5 July). *Sustaining Excellence: The 2004-2005 Annual Report of the International Institute for Sustainable Development*. Retrieved from: <https://www.iisd.org/publications/annual-report/sustaining-excellence-2004-2005-annual-report-international-institute>
- Javadi, S., Hashemy, S. M., Mohammadi, K., Howard, K. W. F., & Neshat, A. (2017). Classification of Aquifer Vulnerability Using K-means Cluster Analysis. *Journal of Hydrology*, 549, 27-37. <https://doi.org/10.1016/j.jhydrol.2017.03.060>
- Kalfaoglu, S. (2023). Social Sustainability Indicators from Employees' Perspective: A Qualitative Study on Whether Social Sustainability in Businesses Is Perceived as a Necessity, Preference, or Dream. *Sustainability*, 5 (10), 7954. <https://doi.org/10.3390/su15107954>
- Klein, J. G., Smith, N. C., & John, A. (2004). Why We Boycott: Consumer Motivations For Boycott Participation. *Journal of Marketing*, 68 (3), 92–109. <https://doi.org/10.1509/jmkg.68.3.92.34770>
- Koning, J. (2001, November). *Social sustainability in a globalizing world: Context, theory and methodology explored*. Proceedings of the UNESCO/MOST Meeting, The Hague, The Netherlands. Retrieved from: https://www.researchgate.net/profile/Juliette-Koning/publication/242642851_Social_Sustainability_in_a_Globalizing_World_Context_theory_and_methodology_explored/links/55128bca0cf270fd7e32e75f/Social-Sustainability-in-a-Globalizing-World-Context-theory-and-methodology-explored.pdf
- Lehtonen M. (2004). The Environmental–Social Interface of Sustainable Development: Capabilities, Social Capital, Institutions. *Ecological Economics*, 49 (2), 199-214. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2004.03.019>
- Littig, B. & Griessler, E. (2005). Social Sustainability: A Catchword Between Political Pragmatism and Social Theory. *International Journal of Sustainable Development*, 8 (1–2), 65–79. <https://doi.org/10.1504/IJSD.2005.007375>
- Maheshwari, V., Lodorfos, G. & Jacobsen, S. (2014). Determinants of Brand Loyalty: A Study of the Experience-Commitment-Loyalty Constructs. *International Journal of Business Administration*, 5 (6), 3-23. <https://doi.org/10.5430/ijba.v5n6p13>

- McKenzie, S. (2004). *Social sustainability: towards some definitions*. Hawke Research Institute Working Paper Series, 27. Retrieved From: <https://apo.org.au/node/565>
- Ottman, J. A. (1993). *Green marketing: challenges and opportunities*. USA. Chicago: NTC Business Books.
- Ölander, F., & Thøgersen, J. (1995). Understanding of Consumer Behaviour as a Prerequisite for Environmental Protection. *Journal of Consumer Policy*, 18, 345-385. <https://doi.org/10.1007/BF01024160>
- Phipps, M., Ozanne, L. K., Luchs, M. G., Subrahmanyam, S., Kapitan, S., Catlin, J. R., & Weaver, T. (2013). Understanding the Inherent Complexity of Sustainable Consumption: A Social Cognitive Framework. *Journal of Business Research*, 66 (8), 1227-1234. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2012.08.016>
- Piracci, G., Boncinelli, F., & Casini, L. (2022). Wine Consumers' Demand for Social Sustainability Labeling: Evidence for the Fair Labor Claim. *Applied Economic Perspectives and Policy*, 44 (4), 1742-1761. <https://doi.org/10.1002/aep.13260>
- S&P Global (2023, 10 May). *ESG Scores*. Retrieved from: https://www.spglobal.com/esg/solutions/data-intelligence-esg-scores?utm_source=google&utm_medium=cpc&utm_campaign=Brand_Sustainable1_Search&utm_term=sustainable1%20s%26p&utm_content=534418150275&gclid=Cj0KCQjw3JanBhCPARIsAJpXTx5DyGMb6UThe62lkA620YgCm68AHJFnHIpYbnevPRq58oEceZp2wEaAk2eEALw_wcB
- Sachs, I. (1999). Social Sustainability and Whole Development: Exploring the Dimensions of Sustainable Development. In E. Becker & Th. Jahn (Eds), *Sustainability and the social sciences: across-disciplinary approach to integrating environmental considerations into theoretical reorientation* (p. 25–36). London. UK: Zed Books.
- Salomone, M. (2014). Sustainability. In A. C. Michalos (Ed.) , *Encyclopedia of quality of life and well-being research*, (p.6492–6496). New York, London: Springer Dordrecht Heidelberg.
- Sarıkaya, M., Erdoğan, M. & Kara, Z. (2010). İnternet Ekonomisi ve Kurumsal Sürdürülebilirlik. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 5 (2), 31 – 50. Retrieved from <https://hdl.handle.net/20.500.12451/1097>
- Scheiber N. (2023 1 January). Judge Finds Amazon Broke Labor Law in Anti-Union Effort. Newyork Times. Retrieved from: 2023 <https://www.nytimes.com/2023/01/31/business/economy/amazon-union-statens-island-nlrb.html>
- Shaw, D. & Newholm, T. (2002). Voluntary Simplicity and the Ethics of Consumption. *Psychology and Marketing*, 19 (2), 167 – 185. <https://doi.org/10.1002/mar.10008>
- Shayan Fallah, N., Mohabbati-Kalejahi, N., Alavi, S. & Zahed, M.A. (2022). Sustainable Development Goals (SDGs) as a Framework for Corporate Social Responsibility (CSR). *Sustainability*, 14 (3), 1222. <https://doi.org/10.3390/su14031222>.
- Similarweb (2022). Amazon.com.tr traffic and engagement analysis. Retrieved from: <https://www.similarweb.com/website/amazon.com.tr/#traffic>
- Stack L. (2018, 8 January). H&M Apologizes for ‘Monkey’ Image Featuring Black Child. Newyork Times. Retrieved from: <https://www.nytimes.com/2018/01/08/business/hm-monkey.html>
- Starbucks shuts 8,000 us stores for race training. (2018, 29 May). BBC. Retrieved from: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-44285234>

- Swarnakar, V., Singh, A. R., & Tiwari, A. K. (2021). Effect of Lean Six Sigma on Firm Performance: A Case of Indian Automotive Component Manufacturing Organization. *Materials Today: Proceedings*, 46, 9617-9622. <https://doi.org/10.1016/j.matpr.2020.07.115>
- Thøgersen, J. (2005). How May Consumer Policy Empower Consumers for Sustainable Lifestyles?. *Journal of Consumer Policy*, 28 (2), 143-177. <https://doi.org/10.1007/s10603-005-2982-8>
- Turunen, L. L. M., & Halme, M. (2021). Communicating Actionable Sustainability Information To Consumers: The Shades Of Green Instrument For Fashion. *Journal of Cleaner Production*, 297, 126605. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2021.126605>.
- White, K., Hardisty, D. J., & Habib, R. (2019). The Elusive Green Consumer. *Harvard Business Review*, 11 (1), 124-133.
- Yee L. & Goh B. (2022, 24 November). Foxconn apologises for pay-related error at China iPhone plant after worker unrest. Reuters. Retrieved from: <https://www.reuters.com/technology/apple-supplier-foxconn-apologises-hiring-blunder-covid-hit-china-plant-2022-11-24/>

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (1), 53-74

Geliş Tarihi: 29.12.2023 Kabul Tarihi: 18.01.2024

Yayın: 2024 Yayın Tarihi: 31.05.2024

<https://doi.org/10.30561/sinopUSD.1411814>

<https://dergipark.org.tr/sinopUSD>

HANIKOV'UN HORASAN MİSYONU (1858-1859)

Muhammed Bilal ÇELİK*

Laziza NURPEİS*

İlker AFŞAR*

Öz

Rusya'nın Orta Asya'daki ticari ve siyasi çıkarları yalnızca İngiliz kaynaklarında değil, aynı zamanda birçok resmi Rus belgesinde ve çağdaş Rus yazılarında da belirgin bir şekilde yer almıştır. Rusya'nın küresel siyasi çıkarları, özellikle de İngiliz-Rus rekabetiyle bağlantılı olarak, Rusya'nın Orta Asya'daki politikasının belirlenmesinde eşit derecede, hatta bazen daha da önemli bir rol oynamıştır. Kırım Savaşı'ndaki beklenmedik yenilginin ardından Rusya, Avrupalı güçler arasındaki askeri prestijini ve konumunu yeniden kazanmaya hevesliydi. Aynı zamanda Orta Asya'daki genişlemesini (veya genişleme tehdidini) İngiltere'ye Avrupa meselelerinde baskı uygulamak için kullanma eğilimindeydi. 19. yüzyılın ortalarını henüz geçerken yönünü giderek Türkistan bölgesine kaydıran Rus hükümeti bölgeye en donanımlı askerlerini göndererek hem askeri hem de bilimsel seferler düzenleyecekti. Rus Coğrafya Derneği ve Asya Dairesi üç inceleme heyeti hazırladı. Heyetlerden birisi de deneyimli bir Rus seyyah olan N.V. Hanikov'un başkanlığında İran'ın doğusunda yer alan Horasan ve Herat'a gönderilmiştir. Nikolay Vladimiroviç Hanikov'un Horasan ve Herat'a bilimsel keşif seferi 1858 yılında ortaya atılmıştı. Hanikov ve Rus Coğrafya Derneği sefer hakkında bir ön çalışma yapmıştır. Rusya'nın Orta Asya kültür çevresine girişinde Hanikov'un, Orta Asya coğrafyasındaki yayılmada bir rolünün olup olmadığı hakkındadır. Rusya'nın Orta Asya bölgesindeki en önemli simalarından olan Hanikov'un Horasan ve Rus Herat Misyonu Coğrafya Derneğinin en başarılı seferlerinden birisi kabul edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hanikov, Horasan, Oryantalist, Rus Coğrafya Derneği, Bilimsel Keşif.

* Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, Tarih Bölümü, bcelik@sakarya.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8246-134X>

* Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Tarih Bölümü, d126012014@sakarya.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-2564-8888>

* Y. Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Tarih Bölümü, y236012011@sakarya.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-8526-0423>

Khanikoff's Khorasan Mission (1858-1859)

Abstract

Russia's commercial and political interests in Central Asia have featured prominently not only in British sources, but also in many official Russian documents and contemporary Russian writings. Russia's global political interests, especially in connection with the Anglo-Russian rivalry, played an equal, and sometimes even more important role in determining Russia's policy in Central Asia. After the unexpected defeat in the Crimean War (1853-56), Russia was eager to regain its military prestige and status among the European powers. At the same time, it tended to use its expansion (or threat of expansion) in Central Asia to put pressure on Britain in European affairs. Soon after the mid-19th century, the Russian government gradually shifted its focus to Turkestan, sending its best-equipped troops to the region and organising both military and scientific expeditions. The Russian Geographical Society and the Asiatic Department organised three expeditions. One of the delegations was sent to Khorasan and Herat in eastern Iran under the leadership of N.V. Khanikoff, an experienced Russian traveller. Nikolay Vladimirovich Khanikoff's scientific expedition to Khorasan was proposed in 1858. A preliminary study was carried out on the subject. It is about whether Khanikoff had a role in the expansion of Russia's entry into the Central Asian cultural environment in the Central Asian geography. The Khorasan expedition of Khanikoff, one of the most important figures of Russia in the Central Asian region, was considered one of the most successful expeditions of the Russian Geographical Society.

Keywords: Khanikoff, Khorasan, Orientalist, Russian Geographical Society, Scientific Discovery.

Giriş

1856 yılında Kırım Savaşı'nda ağır bir mağlubiyet alan Rusya'nın Batı siyaseti büyük zarar görmüş, mevcut askeri ve politik şartlar ile Akdeniz'e inme ve Avrupa'nın içlerine ilerleme hayalleri bir süre kesintiye uğramak zorunda kalmıştır (Özkan 2020, s.18). Kırım Savaşı neredeyse tüm Rusları derinden yaralamış, hayal kırıklıklarını "Rus İsa'nın çarmıha gerilmesi" gibi sözlerle ifade etmişlerdir. Rusların tekrar ayağa kalkıp dünyayı Hristiyanlaştırmak için yüzünü bir müddet Doğu'ya çevirmesi gerektiğini de belirtmişlerdir (Figes, 2012, s. 456-457).

Kırım Savaşı sonrasında Çar II. Aleksander'a (1855-1881) yeni politika tavsiyeleri geliyordu. Rusya'nın yeniden canlanabilmesi için ticari ve ekonomik faaliyetlerin ağırlık merkezini Avrupa'dan Asya'ya kaydırma çağrıları yapıldı (Kara, 2021, s. 229). Bu konuda en sert söylemler Kafkas Orduları Başkomutanı Prens Aleksandr Ivanoviç Baryatinsky'den (1815-1879) geldi (Saray, 2013, s. 160). Yeni

imparatorun en çok güvendiği kişilerden olan Baryatinsky, Asya'da her an İngiltere ile kaçınılmaz bir savaşın olacağından bahsederek, acil bir şekilde Orta Asya'ya yönelmenin zamanının geldiğini söylüyordu (Gillard, 1977, p. 104-105). Baryatinsky, bölgeyi Rus nüfuzunun yayılabileceği bir merkez olarak görüyordu. Rus yayılmacılığı için Orta Asya'nın pek çok bölgesine demiryolu yapımının gerekliliğini vurguladı. Ona göre, demiryolu Rusya'nın ürünlerinin Asya pazarına akışını artıracak, doğuda Rusya'nın politik varlığını güçlendirecek ve İngiltere'nin kendilerine karşı üstünlüğünü zayıflatacaktı. Baryatinsky, donanmanın güçlendirilmesini istemiş, Rus kuvvetlerinin Türkiye, İran ve Hindistan'a giden yol üzerine çığ gibi inebileceği güçlü bir operasyonel üs olabileceğini belirtmiştir (Gillard, 1977, p.104-105). Ayrıca açılacak yollarla doğrudan Türkistan içlerine ilerlenmesini önermiştir (Kinyapina, 1997, p. 89). Ruslar Kırım Savaşı'nda kaybedilen prestijlerini ancak Orta Asya içlerine ilerleyerek kurtarabilirdi (Karadeniz, 2009, s. 58). Bu görüşler Baryatinsky'nin Türkistan Hanlıkları ve Afganistan'ın işgalini ısrarlı bir şekilde savunduğunu göstermektedir. Baryatinsky gibi ileride Savaş Bakanı olacak Dmitry Alekseyeviç Mil-yutin (1816-1912) de işgali sert şekilde savunanlar arasındaydı (Evans, 1984, p. 9).

İşgal önerisine en etkili destek Rusların Londra ataşesi Nikolay Pavloviç İgnatyev'den (1832-1908) geldi (Saray, 2013, s. 160). İgnatyev, Rusya'nın yönetici çevrelerinin dikkatini doğu yönüne çekmekte ısrarlıydı. İgnatyev, Batı ülkeleriyle başarılı bir rekabete giremeyecek kadar zayıf olan ticari faaliyetlerin ve sanayinin gelişimi için bırakılan tek alanın Asya olduğunu belirtti. Asya ülkelerine ve Türkistan Hanlıklarına diplomatik, bilimsel, ticari keşif seferleri gönderme çağrısında bulundu (Khalfin & Rassadina, 1977, s. 120). Baryatinsky gibi, İgnatyev de Rus siyasi kontrolünün Orta Asya'ya doğru genişletilmesini öneriyordu (Becker, 1968, p.34). Bu politikadan elde edilebilecek diplomatik ve ekonomik avantajları vurgulayan İgnatyev, İngiltere ile bir kopuş durumunda olan Osmanlı Devleti'ni de mücadeleye çekerek pazarlık konusu edebilecekti. Mevcut şartlarla bu mücadeleye de Asya'da girebileceğini vurguluyordu (Khalfin & Rassadina, 1977, s. 120; Erdoğan, 2017,

s.151). Orenburg valisi Vasily Alekseeviç Perovsky (1794-1857) ve Orta Asya uzmanı Grigory Petroviç Helmersen (1803-1885) Baryatinsky'nin planlarını yalnızca teknik açıdan değil, aynı zamanda politik ve ekonomik açılardan da yetersiz buldular (Khalfin, 1964, p. 68).

Rusların önemli simalarından Pyotr Petroviç Semenov (1827-1894) ilk olarak Kaşgar bölgesine bilimsel araştırma ekibi gönderilmesini önermiştir. Rusya'nın ticari ve siyasi bağların yeniden canlandırılmasına büyük bir katkı sağlayacağını belirten Semenov, Rus burjuvazisinin yanı sıra, Rusya İmparatorluğu'nun en üst düzey hükümet çevrelerinin de dikkatini çekmişti (Khalfin, 1964, p. 78). Semenov, Orta Asya'dan Doğu Türkistan'a uzanan coğrafi bir keşif gezisine liderlik etmişti. Daha önce hiçbir Avrupalının bu bölgede bulunmadığı yerlere ulaşmıştı. Rus İmparatorluk Coğrafya Kurumu adına Orta Asya hakkında yazdığı bir dizi makale, tam da hükümetin çöküşün eşiğinde olduğu bir dönemde Rus kamuoyunun Orta Asya'ya ilgisini artırmaya yardımcı olmuştu (Evans, 1984, p. 11). Aynı zamanda ekonomist Yuliy Andreyeviç Gagemeister (1806-1878), Orta Asya'da daha fazla ihracat pazarına ve bunların geliştirilmesini sağlayacak istikrara ihtiyaç olduğunu vurguladı. Amuderya ve Sırderya havzalarının geliştirilmesi ve Orta Asya ülkelerine Rus konsoloslarının atanması için baskı yapan gruplar da vardı (Morgan, 1981, p.102).

Baryatinsky, Milyutin ve İgnatyev'in başta olmak üzere Rus devlet adamlarının işgal politikası önerilerinin yanı sıra keşif seferleri düzenlenmesi fikirleri de Çar'a iletildi (Evans, 1984, p. 11). Çar bu görüşlerin tartışılması için özel bir komite toplanmasını istedi. Orta Asya'ya yönelik daha saldırgan dış politika tavsiyeleri, Rus Dışişleri sorumlusu olan Prens Aleksandr Mihayloviç Gorçakov'un (1798-1883) İngilizleri Orta Asya'da büyük bir tehdit olarak görmemesi üzerine net bir şekilde olmasa da dolaylı olarak reddedildi (Gillard, 1977, p. 105; Khalfin, 1964, p. 68). Saldırgan Asya dış politikasını savunanlara karşı gelen Gorçakov, İngiltere'nin Asya'da neden olduğu zorluklara rağmen, İngilizler ile arası açılan Türkistan Hanlıkları Rusların öneminin arttığını, mevcut şartlarla İngiltere ile barışı korumanın en iyi seçenek olduğunu görmekteydi (Khalfin & Rassadina, 1977, p. 120).

Zaten komite, bozkır kabilelerinin tedirgin durumu ve Doğu'daki karmaşık siyasi durum ve gerekli hazırlıkların yapılamamış olması nedeniyle, Hazar ve Aral denizleri arasındaki alanı araştırmak amacıyla yapılacak keşif gezisinin donatılmasını daha uygun koşullar oluşana kadar ertelemeye karar verdi (Khalfin, 1964, p. 69; Kinyapina, 1997, p. 88). Gorçakov başta İran olmak üzere, Türkistan Hanlıkları ve Afganistan'la ilişkileri güçlendirme tutumunu benimsedi. Gorçakov'un bu tutumuyla beraber Rusya'nın Orta Asya'daki politikası sessiz bir saldırganlık haline geldi (Evans, 1984, p. 10).

Gorçakov Rusya'nın çıkarlarının engellenmesi durumunda Büyük Britanya ile mücadeleden geri adım atmaya istekli olmasa da, ekonomik ve bilimsel diplomasiyi daha kıymetli bir seçenek olarak görüyordu. Orta Doğu'nun komşu ülkelere ilişkin, özellikle pazarlar ve hammadde kaynakları hakkında kapsamlı bir çalışmanın doğrudan organizatörü, Dışişleri Bakanlığı'nın Asya Dairesi idi. Gorçakov bu misyonla Asya Dairesi'nin başına Egor Petrovich Kovalevsky'i (1809-1868) getirdi. Kovalevsky, Perovsky'nin Hive seferine, jeolojik araştırmalar için Afrika'ya ve Rus ruhani misyonuyla Pekin'e ziyaretlerde bulunmuş çok deneyimli bir diplomattı. Kovalevsky, görev yaptığı yıllarda Orta Asya'ya giden bilimsel keşiflere mümkün olan her türlü yardımı sağlayacaktı (Khalfin, 1964, p. 77). Özetlemek gerekirse Çar, işgal politikasını sıkı bir şekilde savunanlara karşı Gorçakov ve Gagemeister'in daha temkinli politikalarını kabul etti.

1. Rusya'nın Orta Asya'ya Gönderdiği Üç Keşif Misyonu

İngilizler kendi yurtlarından Hindistan'a getirdikleri gururlarıyla yerel halkı umursamamış, ordu içindeki gerginliği fark edememişti. Bu nedenle yaklaşan tehlikeyi anlayamamış ve önleyici tedbirler almamışlardı. Bu süreç, İngiltere için büyük bir zorluğa neden olmuş ve Ruslar gibi sessiz saldırganlık politikası izleyen rakipleri için aktif bir saldırı gerekçesi oluşturmuştu (Vural, 2015, s. 194). 1857'de İngilizlere karşı Hindistan'da yaşanan isyan, Rus yönetimi tarafından Türkistan Hanlıkları başta olmak üzere, Orta Asya'ya yönelik daha saldırgan bir politika için bir bahane olarak

kullanacaktı. Ancak Rusların bu politikasının başarısız olma durumu da endişe yaratmıştı (Evans, 1984, p. 11-12).

1857 Büyük Hint İsyanı, Rus Dışişleri Bakanlığı'ndaki bazı gruplar tarafından Hindistan'ı işgal etmede Rusya'nın çıkarına hizmet edeceğine inanılan bir fırsat olarak görülüyordu. Hatta Kırım Savaşı sırasında Hindistan'da yayılan söylentiler, İran ve Afganistan gibi ülkeleri içeren bir koalisyona liderlik eden Rusya'nın ülkeyi işgal etmeye ve Hintlilerin bağımsızlıklarını yeniden kazanmalarına yardım etmeye hazır olduğunu iddia ediyordu. İran ve Orta Asya'nın yeniden ele geçirilmesi için acil harekete geçilmesi çağrısında bulunuldu. Bu, Türkistan Hanlıklarının İngiliz etkisine karşı bir savunma hattı olarak Rusya'nın ilgi odağında olduğu bir dönemi yansıtmaktadır (Evans, 1984, p. 8).

Rusya, Orta Asya bölgesini kendisine uygun bir pazar ve hammadde kaynağı olarak gördüğünden ekonomik çıkarları ve stratejik hedefleri için, Orta Asya ile ilişkilerini sıkılaştırmalıydı. Rus hükümeti Orta Asya yönetimleriyle istikrarlı ilişkiler kurmalı, onların siyasi ve ekonomik yaşamını, kaynaklarını incelemeliydi (Butyrskaya, 2013, p.27). Sorumlu hükümet pozisyonlarında bulunan büyük dükler dış ticaretin geliştirilmesine yönelik özel planların geliştirilmesinde aktif rol aldılar. Rusya İmparatorluğu'nun Asya'daki ekonomik ve politik etkisini güçlendirmenin, Asya devletleriyle karlı ticareti artırmanın ve genişletmenin olası tüm yönlerini incelendi. Bu faaliyetlerin Çarlığın Orta Asya'da doğrudan silahlı yayılmasına zemin hazırlaması gerekiyordu. Bu faaliyetlerin gerçekleştirilmesi için somut adımlar, Kovalevsky tarafından atıldı. Asya Departmanı yöneticisi, bazı somut adımların zaten atılmakta olduğunu ve bu eylemlerin nihai hedefinin de açıkça görüldüğünü belirtti. Dışişleri Bakanlığı, bu düşüncüyü sürekli olarak zihinde tutuyordu ve bu nedenle Kaşgar'a bir askeri sevkiyat yapılması, Afganistan'a ilmi bir heyet gönderilmesi, Hive ve Buhara'ya ise askeri keşif ekibi gönderilmesi önerisi ortaya çıktı (Khalfin, 1964, p. 79).

Fakat Rusya ile hanlıklar arasındaki siyasi bağlar oldukça zayıf olup ticari ilişkiler ise sıkça kopma riski taşıyan bir hassasiyetle yürütülüyordu. Keşif ekipleri

gönderilirken, ufak bir hata ilişkileri derinden etkileyebilir ve zaten zayıf olan bağları tamamen koparabilirdi. Bu nedenle, tüm bu riskleri en aza indirecek nitelikli ekiplerin seçilmesi gerekiyordu.

Buhara ve Hive Hanlıklarına yönelik keşif gezisi fikrini ilk öne süren İgnatyev'di (Volkov, 2012, p.79). Donanımlı bir diplomat olan İgnatyev, o dönemde Orta Asya'daki karmaşık durumla başa çıkmak için bir strateji belirlemek, Buhara ve Hive'de Rus nüfuzunu güçlendirmek ve Rus ticaretinin koşullarını genişletmek ve iyileştirmek amacıyla bir çalışma yapmakla görevlendirilerek misyonun başına tayin edildi. Ayrıca, Orta Asya'ya sızma girişimlerinde bulunan İngilizlerin zararlı müdahalelerini engellemek de önemli bir hedefti (Evans, 1984, p. 13-14). İgnatyev, Hive ve Buhara ile olan dostane ilişkileri güçlendirmeyi amaçlıyordu. Talimatlarının en önemli hedeflerinden biri, Amuderya Nehri'nde Rus gemilerine serbest geçiş hakkı tanımaktı. Bu durum, Hive ile olan ilişkileri önemli ölçüde etkiledi ve Hive hanının bu konudaki kararını etkilemek için hediyeler sunuldu. Talimatta ayrıca İgnatyev'in Türkmen, Kazak ve Karakalpak kabilelerini Rusya'ya karşı kışkırtmaması gerektiği belirtiliyordu. Bu kabileler bölgede Rusya için sorunlar yaratabileceğinden İgnatyev bu konuda müdahil olmamalıydı. Ayrıca Hive'nin kuzey sınırının nerede bittiği ve Rusya'nın güney sınırının nerede başladığı gibi hassas soruları gündeme getirmemelidir. Bu bölge, yukarıda bahsedilen göçebeler tarafından işgal edildiği için ne Hive ne de Rusya'nın kontrolü altındaydı. Buhara ile yapılan görüşmeler biraz farklı bir nitelik taşıyacaktı. Türkmenler ve diğer göçebeler tarafından köle olarak satılan Rusların özgürleştirilmesi konusunda Buhara ile kesin bir anlaşmaya varılmamıştı. Önceki misyonlar bu sorunu geçici olarak çözmüştü. Mahkumların serbest bırakılmasına ilişkin anlaşma, genellikle Han'ın o anki iyi niyetine bağlıydı ve Rus misyonu Buhara'dan ayrıldığında anlaşma bozulacaktı (Evans, 1984, p. 14). İgnatyev, Hive ve Buhara'ya incelemeler yapmak için gitmiş ve siyasi olarak başarılı olamasa da önemli raporla ülkesine dönmüştür (Çelik, 2009, s. 211).

Kaşgar misyonu fikri Semenov'dan geldi. Tanrı Dağları'na yaptığı seyahatten döndüğünde Kaşgar'a bir keşif seyahati düzenlenmesini ve bu görevin Velihanov

tarafından yürütülmesini, Velihanov'un Kırgız tarzı kıyafetler giyerek tüccar kervanı ile Kaşgar'a gönderilmesini önerdi (Koç, 2019, s. 145). Bu şekilde Ruslar, Doğu Türkistan'ın o dönemki durumunu ve ayaklanmanın nedenlerini açıklığa kavuşturacak güvenilir bilgilere sahip olacaklardı (Koç, 2019, s. 14; Khalfin, 1964, p. 107).

Diğer önemli bir görev, Tahran'daki Rus büyükelçisinin, Dost Muhammed Han ile temas kurmanın faydalı olabileceği fikrini ortaya atmasıyla şekillenmişti. Bu fikre Kovalevsky de olumlu bir yaklaşım sergilemişti (Khalfin & Rassadina, 1977, p. 122). Hindistan'da başlayan İngiliz karşıtı isyanlarla birlikte Gorçakov'un politikası değişmeye başladı. Londra'daki Rusya büyükelçisinin aynı gün İran'daki İngiliz büyükelçiliğine gönderdiği yazıda, Rusya'nın durumunu anlattıktan sonra, İran'a her türlü yardımı yapacaklarını ve onları İngiltere karşısında yalnız bırakmayacaklarını söylemişti (Karadeniz, 2009, s. 61).

2. Hanikov'un Horasan ve Herat Misyonunun Başkanı Seçilmesi ve Talamatlar

Horasan ve Herat'a bilimsel bir keşif seferi çağrılarında olumlu yaklaşım sergileyenlerden birisi de, önemli Rus bilim adamlarından olan Nikolay Vladimiroviç Hanikov (1822-1878)'du. Hanikov, bu bölgeye bilimsel bir seferin artık bir zorunluluk haline geldiğini belirtti (Hanikov, 1973, p. 12). Rusya ile Orta Asya sınırının sadece 6 mil olduğunu ve bu nedenle Orta Asya'nın ilgiyi hak ettiğini ifade etmiştir (Kinyapina, 1997, p. 85). Rusya'nın Doğu'daki rakibi olan İngiliz İmparatorluğu'na karşı Hindistan'da patlak veren 1857 Hint ayaklanması hakkında haberler ve her türlü söylenti Petersburg'a ulaşıyordu. Hanikov, bu isyanın Ruslar için bir fırsat olduğunu düşünmüş olacak ki, Orta Asya'ya acil bir bilimsel heyet gönderilmesinin en doğru zaman olduğunu vurguladı (Khalfin & Rassadina, 1977, p. 125).

Keşif gezisinin siyasi önemini anlayan Rus hükümeti, Horasan ve Herat'a yapılacak bilimsel keşif seferini, Rusya'nın Doğu'daki siyasi ve askeri faaliyetlerinde son derece güvendiği ve Rus Dışişleri Bakanlığı'nın en önemli isimlerinden Nikolay Vladimiroviç Hanikov'a verdi (Volkov, 2012, p.79).

1857'de N.V. Hanikov, Rus Coğrafya Derneği başkanına hükümetin talimatıyla derlenen Horasan'a bilimsel bir keşif gezisine ilişkin kapsamlı bir rapor sundu. Bu raporda Hanikov, Doğu ülkelerindeki Avrupalı kapitalist yayılma ile yakından ilişkili olan Asya kıtasının bilimsel araştırmalarındaki büyük ilerlemelere dikkat çekti. Aynı zamanda, Batı bilimi tarafından yeterince incelenmemiş zengin bir Çin edebiyatının bulunduğunu belirtti. Orta Asya'nın Çin sınırındaki bölümü ile İran'ın güneydoğu kısmı hakkında çok az şey bildiğini, hatta hiçbir şey bilinmediğini işaret etti. Bu bölgeler hakkındaki bilgiler Doğu ve Batı literatüründe son derece sınırlıydı ve önemli sorulara yanıt veremiyordu. Bu nedenle, bu bölgelerin endüstriyel yaşamdaki rolünü ve Avrupa'nın bu bölgelerle ilişkisini anlamak için bu keşif gezisinin büyük bir öneme sahip olduğunu vurguladı. Hanikov tarihi, etnografik ve filolojik araştırmaların büyük bilimsel önemi hakkında da bilgiler verdi. Keşif gezisinin ekonomik hedeflerini açık bir şekilde gerekçelendirmesi son derece önemlidir. Rusya İmparatorluğu'nda gelişen kapitalizmin ihtiyaçları ve Rus burjuvazisinin mallarını satmak için yeni pazarlar bulma arzusu, Hanikov'un, İran'ın kuzeydoğu köşesinin, Rusya için güneybatı köşesine göre çok daha önemli olduğunu vurgulaması tesadüf değildir. Hanikov aslında Rus İmparatorluğu'nun etkisine en açık olan komşu bölgelerin ayrıntılı bir şekilde incelenmesi çağrısında bulunmuştur (Khalfin, 1964, p. 80-81).

Horasan keşif gezisinin lideri N. V. Hanikov, Doğuyu ve Doğu dillerini çok iyi biliyordu. Dışişleri Bakanlığı Asya Dairesi'nde görev yapan Hanikov, 1850'li yılların başlarında Rus Coğrafya Cemiyeti'nin Kafkasya şubesi başkanının yardımcısıydı. 1853-1857 yılları arasında Tebriz'de başkonsolos olarak görev yapmıştı (Kinyapina, 1997, p. 89). Hanikov, Türkistan, İran, Kafkaslar ve Afganistan'da Rus Davası öncülüğünü dünya biliminde onurlu bir yer kazanan kendi kendini yetiştirmiş büyük bir oryantalistti (Nikolaevich, 2014). Almış olduğu eğitimin yanı sıra kendi çabaları onu Rus diplomasisinde kıymetli yerlere getirmiş, Rus yönetimi ona kritik öneme sahip görevler vermişti. Hanikov doğu dillerine hakimiyetinin yanı sıra yük-

sek seviyeli bilgisi sayesinde kendisine verilen her görevi başarılı şekilde yerine getiriyordu (Kapıcı, 2013, s. 36; Volkov, 2012, p. 422-423). Hanikov'u seferin başına getirmelerinin başlıca sebepleri Doğu ile ilişkileri, vatanına bağlılığı, eğitim seviyesi ve çok yönlü olmasıydı (Hanikov, 1973, p. 14). 1839 yılında General Perovskiy'in Hive'ye düzenlediği ve mevsim şartlarından dolayı başarısızlıkla sonuçlanan ekibin içinde de yer almıştı (Volkov, 2020, p. 419; MacGahan, 1995, p. 152-153). Adını tarihe altın harflerle yazdırmak isteyen Perovskiy hava muhalefeti ve askeri mühimmat yetersizliğine rağmen seferde ısrarcı olmuş, ancak büyük kayıplar vererek aylar süren bu zorlu ve başarısız seferden eli boş şekilde Orenburg'a geri dönmek zorunda kalmıştı (Özkan, 2020, s. 265-266). N. V. Hanikov, yine 19 yaşındayken Butenev'in 1841-1842'de Buhara elçiliğine yaptığı sefere katıldı (Khalfin, 1964, p. 48).

Hanikov, Rus İmparatorluğu ile Afganistan arasında ilişkiler kurma göreviyle Dışişleri Bakanlığı'ndan Çar II. Alexandr'ın onayıyla özel bir talimat aldı. Bu talimata göre, sefer başkanının Kabil'e gitmesi ve Emir Dost Muhammed ile müzakerelere başlaması gerekiyordu. Hanikov'a komşu Asya ülkelerindeki durumu incelemesi, Rusya'nın bu ülkeler üzerindeki etkisini güçlendirme olanaklarını araştırması görevi verildi. Bu nedenle asıl görevi, Afgan Emiri Dost Muhammed Han ile temas kurmaktı (Mikhailova, 2018).

Bunu hükümet adına açıkça yapmak imkansızdı. Çünkü Afganistan'ı daha fazla genişleme için bir üsse dönüştürmeye çalışan ve Afganistan'ın diğer ülkelerle iletişimini engellemeye çalışan İngiltere ile yeni çatışmalara neden olabilirdi. Rus hükümeti karmaşık bir hal alan bu yıllarda savaş riskini göze alamazdı. Özellikle Dost Muhammed Han'ın Rusya temsilcisiyle görüşmeyi reddetmesi, Çarlık hükümetinin prestijine istenmeyen zararlar verebilirdi (Evans, 1984, p. 11). Bu talimat net bir şekilde, keşif gezisinin sadece bir bilimsel sefer olmayacağını ve siyasi imalar taşıyacağını ortaya koymaktaydı.

Büyük Dük Konstantin Nikolayeviç, Hanikov aracılığıyla, Dost Muhammed Han'a "Kabil'in namı büyük ve çok saygın hükümdarı" hitabıyla yarı resmi bir mek-

tup gönderecekti. Büyük Dük Konstantin Nikolayeviç bilimsel seferinin başına, çarın onayıyla Hanikov'un atandığını bildirdi. Büyük Dük, Dost Muhammed Han'a "Böyle bir gezinin faydalarının Afgan Hanı'ndan saklanmayacağını bilen Çar, kontrolünüz altındaki ülkelere giden yolun orada özverili, asil meraktan etkilenenlere açık olacağına ve gerçek devlet danışmanı Hanikov'u nezaketle kabul edeceğinize inanıyor." diyerek, Hanikov'u kabul etmesi teklifini yaptı (Hanikov, 1973, p. 7; Khalfin & Rassadina, 1977, p. 125). Bu sözler, Rus hükümetinin Horasan seferinin siyasi boyutunu açıkça göstermektedir. Horasan seferinin, özellikle İngiltere ile olan ilişkileri göz önünde bulundurarak dikkatli bir şekilde yönetilmesi gerektiğini yansıtmaktaydı. Afganistan'ın İngiltere ile ilişkisi ve bu ülkenin Rus etkisini artırma çabaları, uluslararası ilişkilerde karmaşık bir denklem oluşturuyordu. Bu nedenle, Rus hükümeti, Horasan seferinin siyasi sonuçlarına dikkat etmeli ve İngiltere ile istenmeyen bir çatışmadan kaçınılmalıydı. Dost Muhammed Han'ın Rus temsilcisiyle görüşmeyi reddetmesi, Çarlık hükümeti için olumsuz sonuçlara yol açabilirdi, bu nedenle bu tür siyasi girişimlerden kaçınılmalıydı. Ancak, bu talimat, seferin bilimsel ve ticari amaçlarına da vurgu yaparak, tüm bu faktörleri dengelemeye çalışıldığını göstermektedir (Khalfin & Rassadina, 1977, p. 125). Bu talimatta yer alan ifadelerden de anlaşılacağı gibi Horasan misyonu sadece bilim seferi olmakla kalmayacağı, siyasi imalar da taşıyacağı gün yüzüne çıkmıştı.

Ayrıca Hanikov'dan Herat ve Kandahar'ı ziyaret etmesi, bu bölgelerin siyasi durumunu öğrenmesi ve yerel yöneticilerle temas kurması da istendi. Güney Horasan ve Sistan'da Hanikov'un, yetkililerle müzakereler sırasında bölgedeki durumu incelemesi ve aynı zamanda İran hükümetine bağımlılıklarının güçlendirilmesine katkıda bulunması gerekiyordu. Bu talimatlar, seferin siyasi boyutunu ve Rusya'nın bölgedeki etkisini artırmaya yönelik amaçları yansıtmaktadır (Khalfin, 1964, p. 83-84).

Seferin ticari ve ekonomik hedefleri, resmî belgelerde her zaman vurgulanıyordu. Hatta Rus Coğrafya Derneği başkan yardımcısı F. Litke (1797-1882), Horasan seferinin bilimin başarısı açısından son derece önemli olduğuna dair bir ifadede

bulunmuştu. Rusya'nın sanayisi ve ticareti için de önemli olduğuna vurgu yapmıştı. Bu, seferin sadece bilimsel değil, aynı zamanda ticari ve ekonomik açıdan da büyük bir öneme sahip olduğunu göstermektedir (Khalfin, 1964, p. 84).

Rus Coğrafya Derneği seferi tek başına finanse edememiş ve Hanikov'a yeterli mali kaynak sağlanamamıştı. Ancak sefer hazırlıkları sırasında Hanikov, keşif gezisinin ve üyelerinin ihtiyaç ve gereksinimlerinin karşılanması için büyük özen gösterdi. Bu keşif gezisinin hazırlanmasında coğrafya, jeoloji, botanik, zooloji, tarih, etnografya gibi farklı alanlarda toplam 24 kişi görev alırken, yanlarına ancak 10 hayvan alabilmişlerdi (Khalfin & Rassadina, 1977, p. 125).

Sefer üyelerinin bakımı ve seyahat masrafları, geçici olarak görevlendirildikleri departmanlar tarafından karşılanacak, seferin masrafları için devlet hazinesi devreye girecek ve Rus İmparatorluk Coğrafya Derneği'nden bir ila iki bin ruble arasında seyahat parası alınacak, eğer bu miktar yetersiz kalırsa geri kalan masraflar için Asya Departmanı'ndan yardım talep edilecekti. Halk Eğitimi, Maliye, Dışişleri Bakanlığı, Kara Etüd Kolordusu, Genelkurmay, Hidrografi Dairesi, Bilimler Akademisi, İmparatorluk Nikolaev Rasathanesi ve Ana Fizik Rasathanesi, keşif için gerekli malzemelerin parasal olmayan tedarikine yardımcı oldular (Khalfin & Rassadina, 1977, p. 125).

Horasan keşif gezisi, Rusya'nın kapitalist çevrelerinin dikkatini çekti. Hazar Denizi Ticaret Birliği üyeleri, Rus Coğrafya Derneği Konseyi'nin sefer masraflarına destek önerisine olumlu yanıt verdi. Bu, Rus Coğrafya Derneği'nin seferle ilgili taahhütlerine güvendiklerini ve bu bilgilerin Hazar Ortaklığı için son derece faydalı olacağına inandıklarını göstermektedir. Hazar Ortaklığı, bu tür aydınlatıcı bir karakter kazandıran bir sanayi şirketi olarak kabul ediliyordu ve modern ekonomik çıkarların, bilimde güçlü bir destek aradığı her yerde ön planda olduğunu kanıtlıyordu (Khalfin, 1964, p. 83; Khalfin & Rassadina, 1977, p. 125). Bütün hazırlıklar tamamlandıktan sonra ocak ayında keşif ekibi sefer için Tiflis'te toplandı. Mart 1858'de heyet Astrabad Körfezi'ne indi ve bilimsel çalışmalara başladı. Mart ayının sonunda

ancak Astrabad'a gelebilmişlerdi. Buradaki olumsuz durumlardan sonra Astrabad'dan ayrılacakları sırada İran şahı tarafından Tahran'a davet edilen Hanikov, 1830'da Arthur Connolly'nin (1807-1842), yardımcısı Karamut Ali ile kullandığı güzergâhı kullanarak başkente doğru hareket etti (Conolly, 1834, p. 9; Hanikov, 1973, p. 76).

Hanikov Tahran'a vardığı sırada Ramazan ayından dolayı kimseyi kabul etmeyen İran şahını sabırla Ramazan ayının sonuna kadar bekledi (Hanikov, 1973, p. 72). İran hükümet yetkilileri ile de çeşitli ticari ve siyasi konularda müzakereler yapmak için bir aydan fazla zaman geçirdi (Khalfin, 1964, p. 101). Hanikov, sadrazamla yaptığı görüşmede, Herat dışında İran coğrafyasının herhangi bir yerinde destek bulamayacağını anladı (Khalfin & Rassadina, 1977, p. 130). Zaten İran ile Kabil emiri arasındaki ilişkinin kötü olduğunu fark eden Hanikov, rotasını Herat hükümdarı Sultan Ahmed Han'a çevirecekti. Hanikov burada Tahran elçisinin aracılığıyla Herat hükümdarının temsilcisi Seyyid Ebul Hasan Şah ile tanıştı. Onun Sultan Ahmed Han'ın kendi planlarını desteklemeye hazır olduğunu belirtmesiyle büyük bir cesaret buldu (Khalfin & Rassadina, 1977, p. 131). O dönemde İran'da siyasi bir çıkar elde etmek pek mümkün görünmüyordu. Tahran'da İngiliz elçisi olarak görev yapan Sir Henry Creswicke Rawlinson (1810-1895), Ruslara karşı yapılacak mücadelede İngilizlerin her türlü desteği vereceklerini belirtiyordu. Rawlinson, oluşturduğu heyetlerle Asya'daki İngiliz ticaretini geliştirmeye çaba göstermişti (Karadeniz, 2009, s. 62).

Hanikov, Tahran görüşmelerinden sonra Şahrud, Bistam ve Meşhed'i geçip, Herat'a doğru ilerledi (Hanikov, 1973, p. 85). Türbet Cem'e geldikleri sırada Herat hakiminin bir heyet göndererek kendilerini karşılayacağı haberi gelmişti (Khalfin & Rassadina, 1977, p. 135). Burada karşılama heyetini bekleyen Hanikov ve ekibi pek çok konuda incelemelerde bulundu.

3. Herat Misyonu

Herat emiri adına Sartib (ordu komutanı) Muhammed Ayaz Han, Rus heyetini karşılayıp Herat'a hareket ettiler (Hanikov, 1973, p. 85). Hanikov'un Herat'a geleceğini duyan İngilizler büyük bir telaşa neden kapıldı (Saray, 2021, s. 36). İngilizler durumu anlamak için Herat'a bir heyet göndermek istedi. Ancak gönderilen heyet, Herat yetkilileriyle pazarlık yapmayı başaramadı ve elinde hiçbir şey olmadan ayrılmak zorunda kaldı (Khalfin & Rassadina, 1977, p. 136). Nikolay Adrianoviç Aniçkov (1809-1892), Rusya'da karşılaşılabilecek engellerin ve zorlukların bilincinde olduğunu ve bu nedenle başarı veya başarısızlık konusunda önceden kesin bir şey söylemenin mümkün olmadığını vurguladı. Keşif gezisi sırasındaki herhangi bir siyasi bir başarısızlığın, hiçbir şekilde heyetin yetenek eksikliğinden kaynaklanmayacağını söyleyerek moral vermeye çalıştı. Herat hükümdarına hediye olarak St. Petersburg'dan elmaslarla süslenmiş bir tütün kutusu gönderildi ve onunla yapılacak görüşmeler için dikkatli olunması gerektiğini belirten ek talimatlar iletildi (Khalfin & Rassadina, 1977, p. 137).

İngilizler bölgede Rusların hareketlerini dikkatle izliyordu. Hanikov'un Herat'taki misyonunu takip eden Henry Rawlinson, Herat ve Buhara'ya yönelik Rus tehdidinin farkına varmıştı (Morgan, 1981, p.103). Hanikov ve ekibi için Kabil'e giden yolda Herat ya devam ya da tamam diyecek kadar önemliydi. Hanikov, İran yöneticilerinden göremediği ilgiyi Tahran'da tanıştığı Seyyid Ebul Hasan Şah'tan görünce rotasını doğrudan Herat hâkimi Sultan Ahmed Han'a yöneltti.

1857-1862 yılları arasında Herat'ta hüküm süren Ahmed Han, Herat halkının gözünde İran'ın kuklası gibiydi. Bağımsızlık arzusu gütsede 'iki demirin arasında toprak çömlek gibi' kalmıştı. İngilizler tarafından tahttan indirilme girişimleri onu Ruslara daha da yakınlaştırıyordu. Sultan Ahmed Han, Hanikov ve arkadaşlarını çok samimi bir şekilde kabul etti (Belew, 2019, p. 92). Bir saatten fazla süren görüşmenin konusu genel olarak Dost Muhammed Han'ın yeğeni ve damadı olan Ahmed Han'ın 1840 yılında tutuklandığı Buhara hakkındaydı (Khalfin & Rassadina, 1977, p. 138).

St. Petersburg açısından görevin en önemli kısmı Dost Muhammed Han ile temas kurmaktı. Hanikov görüşme talebi için Seyyid Ebul Hasan Şah'ın aracılık yapması için ona gidecekti. Ancak Seyyid, Sultan Ahmed Han, Emir'in öz yeğeni olması ve kızıyla evli olmasına rağmen, amcasının ona karşı pek sempati duymadığını belirtti. Dost Muhammed Han, 1855 yılında Kandahar'ı ele geçirmiş, ardından Herat'a doğru ilerlemiş, ilişkiler iyice gerginleşmişti (Uluerler, 2015, s. 817). Aralarındaki sorun Dost Muhammed'in İngilizlere yakınlaşmasıyla başlamıştı. Bu durum Ahmed Han'ın ölümüne kadar devam etmiştir (Kohzad, 1979, p.154).

Hanikov, Dost Muhammed Han ile görüşmek için Ahmed Han'dan yardım istemiş, Ahmed Han bu teklifi reddetmese de, Dost Muhammed'in kendisinin aracılığına kuşku ile yaklaşabileceği uyarısında bulunmuştu. Ayrıca Sultan Ahmed Han ile Hanikov arasında, Dost Muhammed'in tahttan indirilmesine sebep olan, 1837 yılında bizzat Rus Çarı tarafından Afganistan ile iyi ilişkiler kurmak için gönderilen, Ivan Viktoroviç Vitkeviç (1809-1839) olayının tartışması yaşandı. Vitkeviç'i Kabil'e davet eden Dost Muhammed, İngilizleri tedirgin etmişti (Tekin, 2019, s. 261). Dost Muhammed Han Vitkeviç'e güvenerek geri adım atmamış, İngiltere'nin tüm tehditlerine rağmen Ruslarla yakınlaşmaya devam etmişti. Bu durum I. Afgan Savaşı'na neden olmuş, Dost Muhammed tahttan indirilerek Buhara'ya sürgüne gönderilmişti (Çetin, 2000, s. 2; Macintyre, 2002, p. 205). Horasan seferinin lideri, bu endişeleri gidermeye çalıştı. İran'ın, Herat'ın veya Afganistan'ın zararına hareket etmeyeceğini ve sadece Kabil'e Vitkeviç gibi siyasi bir misyonla gitmeyeceğini, sadece basit bir gezgin olarak gideceğini söyledi. Ancak, Hanikov yaptığı görüşmeler ve izlenimlere dayanarak Dost Muhammed Han'ın kendisini kabul etmeyeceğini anlamıştı. Tüm bunlara rağmen şansını deneyen Hanikov, Ahmed Han'ı ikna etmişti. Sultan Ahmed Han, burada Tahran elçisi ile görüşmesi tavsiyesinde bulundu. Seyyid Ebul Hasan'la görüşen Hanikov elçiden aracılık yapması için yardım sözü aldı. Ancak, Ahmed Han gibi Ebul Hasan Seyyid'de Dost Muhammed'in İngiliz korkusu sebebiyle bu teklifi reddedeceğini söyledi (Khalfin & Rassadina, 1977, p. 138). Ama yine de sözünü tuttu ve bir toplantı ayarlamak için akşam yemeği tertip etti. Ahmed

Han toplantıda, Dost Muhammed Han'ın oğlu ve varisi olan Gulam Haydar Han'ın ölümü sebebiyle başsağlığı için bir elçi gönderdiğini, Rus heyetinin ise Herat'ta olduğunu bildirdi (Khalfin & Rassadina, 1977, p. 139). Daha sonrasında Tahir Bey isimli bir elçiyi, Hanikov'un hazırlamış olduğu mektupla Kabil'e gönderdi. Hanikov Rus hükümetinin gönderdiği mektubu şahsen iletmek istiyordu (Khalfin & Rassadina, 1977, p. 139).

Dost Muhammed Han, Hanikov'u Vitkeviç'in halefi olarak görüyordu. Tekrar İngilizleri karşısına almak istemediği için mektuba olumsuz cevap verdi (Khalfin & Rassadina, 1977, p. 142). Peter Hopkirk ağır bir ifadeyle Hanikov'un Kabil'i göremeden gönderildiğini ifade etmektedir (Hopkirk, 2022, p. 324). Bu durumu önceden kestiren Hanikov üzerindeki buhranı çabuk atmış, siyasi olarak hedefine ulaşmasa da altı ay boyunca Herat ve çevresindeki bilimsel çalışmalarını artırmıştır.

Buradan Sistan'a doğru yola çıkmak üzere olan Hanikov, Sultan Ahmed ile vedalaşıp Sebzevar'a doğru hareket etti. Hanikov İngilizlerin himayesinde olarak belirttiği Kandahar'ı ayrıntılı olarak inceledi. Bu stratejik açıdan önemli bölgeden Sistan'a giden heyet oradan Horasan'ın güney sınırı boyunca ilerledi. Daha sonra, su yüklü 125 deveyle, Hanikov'un tabiriyle şimdiye kadar hiçbir Avrupalının ziyaret etmediği susuz Lut Çölü'nü geçtiler. Ağustos ayında tekrar Rusya'ya döndüler (Hanikov, 1973, p. 12).

4. Seferin Sonuçları

Horasan Seferi'ne büyük önem veren Ruslar umduğu siyasi başarıyı elde edemediler. Dost Muhammed Han'ın İngiltere'nin bunu ülkesine saldırmak için bir bahane olarak kullanacağından korkarak Hanikov'la görüşmeyi reddetmesi üzerine seferin en önemli hedefi olan Kabil'i göremeden geri dönmek zorunda kaldılar. Dost Muhammed Han'ın İngilizlere karşı Ruslardan beklediği desteği göremeyeceğini düşünmesi hatta geçmişte bunu tecrübe etmesi en önemli sebep sayılabilir. Çünkü bu durum tahtını kaybetmesine sebep olmuştu.

Afganistan'da gözlemlerine devam eden Hanikov kendine verilen talimatlara uyarak Horasan bölgesini incelemeye devam etti. Afganların, Herat, Kandahar, Kabil ve Peşaver olmak üzere dört eyalete bölünmüş vaziyette olduğunu belirtti. Kabil ve Kandahar Dost Muhammed Han, Herat yeğeni Sultan Ahmed Han, Peşaver ise İngiliz yönetimi altındaydı.

Hanikov, Dost Muhammed'le 20 yıl önce başlayan ve başlar başlamaz büyük bir fiyasko sonucu terk edilen politikanın, tekrar yenilenmesi ve ortaya çıkan yanlış anlamaların, emirle kişisel istişarelerle olmasa bile, daha sonra özel olarak açıklığa kavuşturulmasının önemli olduğunu belirtmiştir.

Hanikov, Herat hükümdarıyla dostane ilişkiler kurmuş ve Sistan'ın İran'daki mülkiyeti konusunda meseleyi açıklığa kavuşturmuştu. Seferin en önemli sonuçlarından birisi de Sistan'ın Ruslar için bilinmezlik olmaktan çıkmasıydı.

Her ne kadar siyasi olarak başarılı olamasa da bilimsel olarak Rusların en önemli seferlerinden biri olarak kabul edilen bilimsel misyon hakkında Hanikov, topladığı materyallerle 1861'de "Mémoire sur la partie méridionale de l'Asie Centrale" ve 1866'da "Mémoire sur l'ethnographie de la Perse" adlı iki eser kaleme almıştır. Bu kaynakları kullanarak, Carl Ritter'in İran adlı eserine eklemeler yapmıştır. Hanikov, Horasan Seferi ile adını tarihe altın harflerle kazınmış, Horasan seferi ise Ruslar tarafından en başarılı bilimsel seferlerden birisi kabul edilmiştir.

Horasan ve Herat misyonu olarak adlandırılan keşif gezisi neticesinde tamamen Rusların Kırım Savaşı'ndan sonra Orta Asya'ya yönelmesi ve bu bölgeyi keşfedip buradaki yönetimler, siyasi yapı, etnik yapı, ekonomi, yer altı kaynakları, tarım, hayvancılık ve madenler hakkında yeterli bilgi toplamak istenmişti. Horasan seferi hakkında genel kanı seferin siyasi bir başarısızlık olduğudur. Ancak sefer heyeti, topografik araştırmalar yaparak bölgenin haritasını çıkarmış, Horasan şehirlerinin tüm yolları hakkında bilgiler vermiştir. Ayrıca barometrik gözlemler yapılmış, 2000 kadar bitki türü incelenmiştir. Son olarak, arkeolojik, nümizmatik ve etnografik

araştırmaları bizzat Hanikov yapmıştır. Bölgenin nüfusu, çarşıları, hamamları, okulları, eğlence yerleri, kahvehaneleri, bağ ve bahçeleri, sanayi bölgeleri gibi pek çok konu hakkında bilgiler de verilmiştir.

Yazarın Notu

Çalışma daha önce herhangi bir yerde SUNULMAMIŞTIR.

Mali Destek Bildirimi (Funding)

Çalışma bir kurumdan mali destek ALMAMIŞTIR.

Kaynakça

- Belew, H.W. (2019). *Afghanistan ve Afgans*. Wentworth PR.
- Butyrskaya I.G. (2013). *Srednyaya Aziya Vo Vneshney Politike Rossii Natsional'naya Bezopasnost i Strategicheskoye Planirovaniye*, Vypusk 3.
- Connaly A. (1834). *Journey to the north of India, overland from England, through Russia, Persia and Afghanistan*. Bentley.
- Çapraz, H. (2011). Çarlık Rusyası'nın Türkistan'da hâkimiyet kurması. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (24), 51-78.
- Çelik M.B. (2009). *1800-1865 yılları arasında Buhara Emirliği*. Yayınlanmamış doktora tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çetin, H. (2000). 1863-1873 Döneminde Orta Asya'da Rus-İngiliz Rekabeti, *Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*. 15, 1-14.
- Erdoğan, A. (2017). *XIX. Yüzyılda İngiltere'nin Türkistan (Orta Asya) Politikası (İngiliz kaynaklarına göre)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Evans, J.L. (1984). *Mission of N.P Ignati'ev to Khiva and Bukhara in 1858*, Oriental Research Partners.
- Fıgıs O. (2012). *Son Haçlı Seferi: Kırım*, (N. Elyunusi Çev:), Yapı Kredi Yayınları.
- Gillard, D. (1977). *The struggle for Asia 1828-1914, A Study in British And Russian Imperialism*, Methuen.
- Halfin, N.A., Rassadina, E.F. (1977). *Nikolay Vladimiroviç Hanikov: Diplomat i Vostokoved*, Nauka.
- Halfin N.A. (1964). *Russia's Policyin Central Asia 1857-1868*. Central Asian Research Centre.
- Hanikov, N.V. (1973). *Predislovie Ekspeditsiya v Horasan*. (N.A.Halfin, P.P.Buşev Çev.). Nauka.
- Hopkirk, P. (2022). *Büyük oyun Orta Asya'da gizli savaş*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Macintyre, B. (2002). *The man who would be king: the first American in Afghanistan Farrar, Straus, Giroux*, New York.

- Kapıcı, Ö. (2013). *Osmanlı - Rus ilişkilerinde N.P. İgnatyev dönemi ve Rusya'nın Osmanlı siyaseti (1864-1877)*. Yayımlanmamış doktora tezi.
- Kara F. (2021). *Rusya'nın Orta Asya'ya (Türkistan) yönelik politikalarının dönemlere göre değişimi*. İksad Yayınevi.
- Karadeniz, Y. (2009). İran ve Türkistan'da İngiliz-Rus Mücadelesi (1856–1869), *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (11) 20, 53-68.
- Kinyapina, N.S. (1997). *Srednyaya aziya vo vneşney politike Rossii, istroriya vneşney politiki rossiivtoroya polovina*, (19). MGU.
- Koç, D. (2019). Çokan Velihanoglu'nun Mançu Hâkimiyetindeki Doğu Türkistanlıların Sosyo-Kültürel Durumuna Dair Mülahazaları. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 123 (242), 141-156.
- Kohzad, A. A. (1979). *Men and events: through 18th and 19th century Afghanistan*, Historical Society of Afghanistan.
- Tekin, A.S. (2019). İngiliz ordusunun Afganistan seferi ve Birinci İngiliz Afgan Savaşı. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*. (12) XL, 257-267.
- MacGahan, I.A. (1995). *Hive seyahatnamesi ve tarihi musavver*, (Kolağası Ahmed Çev:). Akademi Kitabevi.
- Morgan G. (1981). *Anglo-Russian Rivalry in Central Asia, 1810-1895*. Taylor & Francis Ltd.
- Özkan, M. (2019). İklimle Savaş; Perovski'nin Hive Seferi. İskefiyeli Z. & Çelik M.B (Ed:), *Türkistan'dan Anadolu'ya Tarihin İzinde—Prof. Dr. Mehmet Alpargu'ya Armağan*. 1. Nobel, 255-270.
- Özkan, M. (2020). *Türkistan'ın işgal çağı: beyaz general Skobelev*. Kronik Kitap.
- Saray, M. (2013). “Bariantiski'nin Tesiri”, *Makaleler 3*, (der: Semih Yalçın, Şarika G. Berber), Berikan Yayınevi.
- Uluerler, S. (2015). Herat Meselesi ve İran-İngiliz Savaşı'nın (1856-1857) Osmanlı Devleti'ne Etkileri, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. (10) 1. 803-824.
- Volkov D.V. (2020). “Hanikov”, *Encyclopaedia Iranica*, Ed. Ehsan Yarshater. Brill. (XVI). 419-424.
- Volkov, V.D. (2000). *Oriental Studies and Foreign Policy: Russian/Soviet 'Iranology' and Russo-Iranian Relations In Late Imperial Russia and The Early USSR*. Yayımlanmamış doktora tezi. School Of Arts, Languages And Cultures.
- Vural S. (2015). “Sipahi Ayaklanmasının Siyasi Sebepleri”, *Belgü*. 2, 181-202.
<https://litresp.ru/chitat/ru/%D0%9C/markov-sergej-nikolaevich/vechnie-sledi/79>.
20.12.2023.
- <https://www.rgo.ru/ru/article/nikolay-hanykov-osnovatel-pervogo-filiala-rgo-kavkazskogo>.
20.12.2023., A. (2003). Business Intelligence from Web Usage Mining. *Journal of Information & Knowledge Management*, 375-390.

Extended Abstract

In the second half of the 19th century, immediately after the Crimean War, the Russians turned their face towards Asia and continued their rivalry with the British. However, like the Russians, the situation was not good for the British in those years. Worn out from the Crimean War, the British were also confronted with the Indian Mutiny of 1857. There was discontent against the British in Iran, parts of Afghanistan and some parts of Turkestan Khanates. Wanting to take advantage of this situation, the officials in the Russian administration submitted reports to Tsar Alexander II on the Asian policy. In these reports, prominent staff members,

such as Baryantinsky, Ignatyev, and Milyutin advocated direct occupation. Gorchakov and Kovalevsky, on the other hand, suggested getting to know about the region before invading and waiting for a favourable environment to be created for the invasion policy. Gorchakov's and Kovalevsky's arguments found more favour and the invasion policy was rejected indirectly. Many scientists, such as Semenov and Khanykov, put forward the idea of a scientific expedition. This idea was accepted and supported by Kovalevsky, who was the President of the Russian Geographical Society. Ignatyev, Khanykov and Valikhanov were to lead the Central Asian expeditions prepared by the Russian Geographical Society. After the Geographical Society discussed the call for an expedition to Kashgar under the leadership of Valikhanov, to Khiva and Bukhara under the leadership of Ignatyev, and to Khorasan and Herat under the leadership of Khanykov, the Tsar approved the project of the expeditions. Khanykov, head of the Khorasan Expedition, returned to Tbilisi on 13 September 1857. However, he was temporarily at the disposal of the Caucasian governor Baryatinsky as an interpreter of the Asian Department. At this time, he began preparations for the expedition and strived to collect scientific equipment. Politically, Khanykov was given the task of studying the situation in the neighbouring Asian countries and exploring opportunities to increase Russia's influence in these countries. The main task was to establish contacts with the Afghan Amir Dost Mohammad Khan. It was impossible to do this openly on behalf of the government, as this could lead to a new conflict with Britain, which was trying to turn Afghanistan into a base for further expansion and interfere in Afghanistan's links with other countries. Therefore, the president of the Russian Geographical Society, through Khanykov, handed over a semi-official letter, informing that he had been appointed as the head of the scientific expedition. The president of the Russian Geographical Society told Dost Mohammad Khan about the benefits of the Khorasan campaign and asked him to accept Khanykov's proposal. However, his request was denied. In late 1858, Tahir Beg, a messenger attached to Ahmad Khan, Khan of Herat, reported that Dost Mohammad Khan had refused the offer on the grounds that it might adversely affect the relations with England, which he had established with great difficulty. Khanykov told Kovalevsky, his direct superior, that he had been rejected by Dost Mohammad Khan and that travelling to Kabul was now impossible. The expedition team spent more than a year travelling and exploring eastern Iran. From the first days of the journey, they faced various difficulties and only reached Tbilisi very late due to bad roads. The heavy snow made it very difficult for the expedition team to move forward. After arriving in Tbilisi, the expedition would receive the invitation from the Shah of Iran. Gathering together at the end of January 1858, Khanykov and his companions followed the Caspian Sea to Baku and from there to Astrabad. The members of the expedition began the scientific work there. In April, Khanykov and a few members of his team reached the capital, Tehran. During his visit to Iran, Khanykov could not hide his happiness when he realised that the Iranian government kept the British government apart, and he was delighted to report this to Kovalevsky. In Tehran, Khanykov met Abul Hasan Shah, the representative of the ruler of Herat. During their meeting, he gained a considerable amount of useful information about the Herat mission. Khanykov would receive support from the influential Sultan Ahmad Khan, who was willing to become close with Russia and was even regarded by his people as a Russian puppet. Khanykov also received an invitation from the ruler of Herat to visit his lands. Many Englishmen of various ranks showed great interest in Khanykov's mission. The British, not knowing Khanykov's route, wondered how long he would stay in Tehran and where his next destination would be. The visit to Tehran was fruitful for the Russian delegation. Khanykov's diplomatic skills and his knowledge of the Persian language and customs led the highest authorities in Iran to express their readiness to assist him. The information

provided to Khanykov by the Shah of Iran and his vizier was to play a key role in the success of the expedition. In particular, the grand vizier gave such sincere advice to all Khorasan expedition officials that no European had ever been in such an advantageous position. On their way to the holy city of Mashhad, the members of the expedition arrived in Mezinan with a caravan of pilgrims. Seeing Turkmen on the road, Khanykov became anxious, but he insisted that security was absolutely necessary. The journey of the expedition from Mezinan to Mashhad was uneventful. In mid-June, after simultaneously inspecting several ancient monuments that Khanykov had found Mashhad, they moved on to Sebzevar. On 24 June, Khanykov reached the centre of Khorasan province and took the same route as Fraser, Conolly, Burnes, Lemm and Blaramberg. In early September, a delegation sent by the Khan of Herat welcomed Khanykov and his party, and they left for Herat. The members of the expedition were placed in one of the best houses near the residence of Sultan Ahmed Khan. The members of the Russian team, dressed in uniform, paid an official visit to Ahmad Khan. The people of Herat welcomed them with a guard of honour, drums and banners. Meetings were held with the city's rulers back then. On August 1858, Khanykov met with Henry Rawlinson, who had been appointed as ambassador to Tehran. The British orientalist attached extraordinary importance to the meetings with Khanykov and informed London about them. Khanykov and his team continued their research here. Khanykov regularly sent the information they obtained to St Petersburg in the form of short reports. However, the planned meeting with the Afghan Khan Dost Mohammad ended in a political fiasco when Dost Mohammad Khan refused to accept the Russian delegation due to his fear of the British and the events of his dethronement in the past. It would be extremely important for the Russians to improve relations with Dost Mohammad Khan, who was a neighbour of the Turkestan Khanates. The Russian-Afghan rapprochement, which led to the First Afghan War, one of the most important events of the 19th century for Afghanistan, was a great lesson for Dost Mohammed. The Russians had already turned to the region after their downfall in the Crimean War, and while they were waiting for a favourable environment for the campaign, the Indian Rebellion had broken out. This development loosened British control in the Asian region. Khanykov, who knew the Khorasan region and almost all Asian languages very well, made many political attempts in the region and made great efforts to know how effective the British were in the region, the economic activities in the region, the geography, and the people. In particular, the Russian administration wanted information on the latest situation in Afghanistan, and as Khanykov's study shows, it seems to have gotten it. Stating that the Afghans were divided into four provinces, namely Herat, Kandahar, Kabul and Peshawar, Khanykov emphasised that Kabul and Kandahar were ruled by Dost Mohammad Khan, Herat was ruled by his nephew Sultan Ahmed Khan, and Peshawar was ruled British rule. Thanks to the information he obtained about the Sistan region, the Russians had an idea about this region, which they had never known. The behaviour of all members of the expedition was a positive factor in establishing contacts between Russia and the communities in Central Asia. With the information obtained by Khanykov, the Russians were able to map the region. It can be said that this expedition was a period of pulse testing before the invasions and a period of preparation for military action. In any case, although the Khorasan expedition did not attract attention due to political concerns at the time, its value was recognised years later. The Khorasan Expedition was nearing its end due to the rejection of the Khanykov team by the Kabul ruler Dost Mohammad Khan; already due to lack of money, the participants of the Khorasan expedition had to be left on their own in Persian territory. When the expedition, which had already started with financial difficulties from the very beginning, failed politically, no funds were allocated for the publication of the materials collected during the expedition. Khanykov

had to petition the members of the expedition for financial support sufficient to publish the materials they had obtained in printed form. He tried to ensure that the merits of his team were widely recognised, but he was not very successful in this. According to P. P. Semenov-Tyan-Shansk, it was important for Khanykov to see the results of the Khorasan expedition in print, but the Russian Geographical Society did not have the necessary funding to complete the expedition he led, which caused great disappointment. Although he initially planned to publish several volumes based on the results of all the researchers, he did not find what he hoped for. Khanykov travelled to France in 1860 and used the material he collected to write two works, *Mémoire sur la partie méridionale de l'Asie Centrale* in 1861 and *Mémoire sur l'ethnographie de la Perse* in 1866. Using these sources, he made additions to Carl Ritter's work on Iran. The fact that he published his works not in Russian but in French could be a proof of how much they were valued at that time and how much they let Khanykov down.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (1), 75-108

Geliş Tarihi:09.12.2023 Kabul Tarihi:02.04.2024

Yayın: 2024 Yayın Tarihi:31.05.2024

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1402401>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

BAŞLANGIÇ DÜZEYİ BAĞLAMA EĞİTİMİNDE PROGRAMLI ÖĞRENME YAKLAŞIMI'NIN ÇALMA PERFORMANSINA ETKİSİ: BİR HALK EĞİTİM MERKEZİ ÖRNEĞİ

Cemal ÖZATA*

Nesrin KALYONCU*

Öz

Öğretim makinelerinin devamı niteliğinde olan *Programlı Öğrenme Yaklaşımı* 'nın teorik çerçevesi Amerikalı psikolog B. F. Skinner tarafından oluşturulmuştur. Bu yaklaşım; “küçük adımlar”, “bireysel hız”, “aktif katılım”, “pekiştirme-ödüllendirme”, “anında düzeltme”, “doğru cevaplar” gibi ilkeler temel alınarak uygulanır. Yaklaşım günümüzde uzaktan eğitimin yaygınlaşması, teknolojinin eğitimdeki hayati rolü veya bireyselliğin ön plana çıkması gibi nedenlerle yeniden önem kazanmaya başlamıştır. Bu makalede, Halk Eğitim Merkezlerinde verilen “Bağlama” eğitiminde Programlı Öğrenme Yaklaşımı'nın kullanılabilirliğine yönelik olarak yapılan deneysel bir araştırmanın sonuçları sunulmuştur. İç Anadolu Bölgesi'nden seçilmiş bir Halk Eğitim Merkezi'nde 15-17 yaş arası bireylerle sürdürülen çalışma, Bozuk Düzeni'nde verilen bağlama eğitiminin başlangıç düzeyini kapsamaktadır. Araştırmada deney grubunda “Programlı Öğrenme Yaklaşımı”, kontrol grubunda ise geleneksel öğretim yöntemleri bağlamında “Gösterip-Yaptırma”, “Dinleme-İzleme”, “Anlatım” ve “Soru-Cevap” teknikleri merkeze alınmıştır. Dokuz haftalık deney süreci sonunda, performansın teknik ve müzikal boyutlarını ölçebilmek amacıyla her iki gruba da “Bozuk Düzeni Bağlama Eğitiminde Başlangıç Düzeyi Performans Ölçeği” uygulanmıştır. Öğrencilerin performansları üç uzman tarafından değerlendirilmiştir. Süreç sonunda, çalma performansının teknik ve müzikal boyutlarında gruplar arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark saptanmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Halk Eğitimi, Bağlama Eğitimi, Başlangıç Düzeyi, Programlı Öğrenme.

* Dr., Kavuncu Ali Çavuş Ortaokulu, cemal.ozata@gmail.com, <https://0000-0001-5442-2442>

* Prof. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Müzik Bölümü, kly00nega@gmail.com, <https://0000-0002-2083-7487>

The Effect of the Programmed Learning on Playing Performance in Beginner-Level *Bağlama*-Training: Sample of a Public Education Centre

Abstract

The theoretical framework of the “Programmed Learning Approach”, which is a continuation of teaching machines, was created by the American psychologist B. F. Skinner. In the implementation of this approach, principles such as “small steps”, “individual pace”, “active participation”, “reinforcement-reward”, “immediate correction”, and “correct answers” are taken into consideration. Nowadays this learning-teaching approach is regaining popularity for reasons such as the spread of distance learning, the crucial role of technology in education or the emphasis on individuality. This article presents the results of an experimental study on the applicability of the Programmed Learning in *Bağlama* (Turkish folk music instrument) training in public education centres of Türkiye. The study, conducted with individuals aged 15-17 in a public education centre selected from the Central Anatolia Region, covers the beginner level of *Bağlama* training in *Bozuk*-Tuning (one of the specific tunings on *Bağlama*). The experiment group receiving lessons according to the “Programmed Learning”, while for the control group traditional teaching methods of “demonstrating-practicing”, “listening-seeing”, “lecturing”, and “question-answer” were mainly used. At the end of the nine-week experiment, the “Bozuk-Tuning *Bağlama* Performance Evaluation Scale for Beginner Level” was applied to both groups to measure the technical and musical dimensions of the performances. The students' performances were evaluated by three experts. At the end of the process, no statistically significant difference was found between the groups in the technical and musical dimensions of performance.

Keywords: Public Education, *Bağlama* Training, Beginner Level, Programmed Learning.

1. Giriş

Türkiye’de günümüzde “hayat boyu öğrenme” (MEB, 2018) çatısı altında yürütülen *halk eğitiminin* hedef kitlesi, çeşitli yaşlardan ve eğitim düzeylerinden bireylerdir.¹ Halk eğitimi; geniş kitleleri ekonomik, toplumsal, kültürel, sanatsal vb. açılardan destekleyebilmek amacıyla, onların ilgi ve yetenekleri doğrultusunda yararlanabilecekleri eğitim, üretim, rehberlik ve uygulama çalışmalarını içine almaktadır (Çeçen, 1977, s. 20). Halk eğitimi kapsamında geçmişte öncelikle örgün eğitim dışında kalmış bireylere yönelik fırsatlar sunulmuş olup; günümüzde, okullarda öğrenimine devam eden bireyler de bu bağlamda sunulan hizmetlerden yararlanabilmekte ve kurslara devam edebilmektedirler.

Türkiye’de genel ve özel içerikli eğitim olanakları sunan Halk Eğitim Merkezi (HEM) çatısı altında okuma yazma, kültür, sosyal yaşam, sağlık, mesleki gelişim, sanat, müzik vb. içerikli kurs programları açılmakta; bu programlar modüler sisteme göre hazırlanmaktadır. Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü’nün 2022 yılı İzleme ve Değerlendirme Raporu’na göre; 75 alanda 1104’ü genel, 2578’i mesleki ve teknik olmak üzere toplam 3682 merkezi kurs programı mevcuttur (MEB, 2022, s. 70). HEM *Müzik ve Gösteri Sanatları* alanı kapsamında ise; yöresel halk oyunlarına/danslarına, Türk halk ve sanat müziğine ve bağlama, gitar, ut, piyano, çello, cümbüş gibi farklı çalgıların eğitimine yönelik olarak 197 kurs programı oluşturulmuştur (MEB, 2023).

HEM bünyesindeki ‘Bağlama’ kursları, günümüzde ‘Bozuk Düzeni’ ve ‘Bağlama Düzeni’ olmak üzere iki ayrı programa göre gerçekleştirilmektedir (MEB, 2016 ve 2017). Ülkemizde yaygın kullanımı olan Bozuk Düzeni için sunulan kurs programı toplam 180 saat dersi kapsamaktadır. Programda bağlamanın tarihi, yapısal özellikleri, çeşitleri ve düzenler; duruş, tutuş, perdelere basış; sağ el-sol el pozisyonları ve tezene kullanımı; ölçü ve ritim; makam bilgisi ve buna paralel ezgiler; Türk Halk Müziği repertuarı gibi içerikler bulunmaktadır (MEB, 2017).

Herhangi bir çalgının öğrenilme sürecinde çalma performansını etkileyen çok çeşitli değişkenler vardır. Bunlar arasında öğretim yaklaşımı/yöntemiyle birlikte çalgı okulu² ve diğer öğretim materyalleri; en özlü haliyle ‘çalma becerisi, icra düzeyi ve başarıyı işaret eden çalma performansını’ (Özata ve Kalyoncu, 2021) etkileyen başlıca faktörlerdendir. Emnalar (1998, s. 49-50), çalma performansında ileri seviyelere ulaşmak için yetenek ve çabanın yanında yönetime ve uygun eserlerin varlığına gereksinim olmasına rağmen, Türk Müziğinin genelinde olduğu gibi bağlama eğitiminde de bilimsel temellere dayanan yöntemlerin eksik kaldığını ifade etmiştir. Sayan (2003) da benzer sorunlara vurgu yapmakta; Avrupa Müziği ile karşılaştırma biçimi tartışmalı olsa da Türk Müziği eğitimindeki “ses sistemini arayan, uluslararası

müzik tekniklerinden habersiz ve çalgı metotlarını tamamlamamış” (s. 22) yaklaşımları eleştirmektedir. İlgili alan yazında mevcut olan bağlama çalgı okullarının sadece bir kısmında öğrencilerin planlı bir biçimde çalışmaları için belirlenmiş aşamalar bütününe rastlanmakta, müzik eğitimi çevrelerince eksikler tartışılmaya devam edilmektedir: Bağlama çalgı okullarının çoğunluğunun ‘türkü kitabı’ olmaktan öteye geçememesi; sistemden yoksunluk; kullanılan öğretim yöntemlerinin ve materyallerinin yetersizliği; ustalığa dair bilgiden ve öğrenciyi geliştirebilecek nitelikten yoksunluk; terimler, tezene vuruş yönleri veya çalma teknikleri açısından standartların oluşturulmamış olması; düzenlere özgü çalım tekniklerini kazandırmaya dönük materyallerin, egzersiz ve etütlerin yeterince bulunmaması vb. şeklindeki eleştiriler ve ihtiyaçlar çeşitli bilimsel çalışmalarda vurgulanmaktadır (Ekici, 2016; Gereken, 2020; Karkın, Pelikoğlu ve Haşhaş, 2014; Özdek, 2016; Parlak, 2016).

Araştırma konumuzu oluşturan HEM bağlama dersleri için de başlangıcından itibaren tüm sürecin takip edilebileceği özgün öğretim kitapları veya çalgı okulları bulunmamakta, öğretmenler mevcut kaynakları ihtiyaca göre kullanmaktadırlar. Diğer taraftan bu, bağlama kurslarında ders veren öğretmenlerin farklı öğretim yöntem ve materyallerini deneyip kullanabilmesinin, öğretime hizmet edecek bireysel seçimlerde bulunabilmesinin önünü açan ve onları farklı çözümler bulmaya teşvik edebilecek olan bir durumdur. Bu bağlamda, 20.yy’da geliştirilmiş öğretim-öğrenme yaklaşımlarından birisi olan “Programlı Öğrenme”, HEM bağlama kurslarında kullanılabilir bir yaklaşım olarak ele alınabilir.

Kökleri çok eskilere uzanan ‘Programlı Öğrenme Yaklaşımı (PÖY)’na I. P. Pavlov’un (1849-1936) şartlı refleks ve E. L. Thorndike’in (1874-1949) etki kanunu çalışmalarının katkısı büyüktür (Pipe, 1968). Bunun yanında, PÖY’de tipik olan, ‘öğrencinin okuduğu metni anlayıp emin olmadan bir sonrakine geçmemesi’ de, 17. yüzyılda J. A. Comenius’un (1592-1670) yazılarında ve 1900’lü yıllarda yine Thorndike’in çalışmalarında rastlanılan bir durumdur (Skinner, 1954). PÖY’nin kuramsal çerçevesi 1950’li yıllarda Amerikalı psikolog B. F. Skinner (1904-1990) tarafından

oluşturulmuştur. Günümüzde, artan teknolojik imkanlara veya Covid-19 Pandemisi gibi olağan dışı gündemlere paralel olarak, programlanmış içeriklerle öğrenme farklı bakış açılarıyla yeniden tartışılmaktadır (Brass ve Lynch, 2020; Özata, 2021; Root ve Rehfeldt, 2021). PÖY, *bireyin kendi kendine öğrenebilmesine* imkân sağlayan yaşantıları öne çıkarmaktadır ve ders içeriklerinin yapılandırılmasında “öğretme-öğrenme süreçlerinin ve bu süreçlerde kullanılacak öğretim gereçlerinin bilimsel ve amprik esaslara göre düzenlenmesi” (Alkan ve Teker, 1992, s. 5) için olanaklar sunar. Yaklaşımı hayata geçiren Skinner (1958), PÖY'nin sanat, el sanatları ve müzikte uygulanmasında programlanacak olan içeriğin detaylı şekilde analiz edilip düzgün yapılandırılması gerektiği ve bunun, bireysel farklılığın ön planda olduğu sanat alanlarındaki öğrencilere büyük fayda sağlayabileceği görüşündedir.

Herhangi bir branşta işlenecek konuların PÖY bağlamında hazırlanmasında göz önünde bulundurulacak başlıca husus; geliştirilecek öğretim materyalinin, ‘öğrencinin kendi başına çalışabilmesine’ uygun olmasıdır. Öğretim, “canlı bir öğretmen olmadan öğretme sürecinin kritik ve önemli fonksiyonlarını yerine getirebil[ecek]” (Alkan ve Teker, 1992, s. 4) nitelikte olmalıdır. Bunu sağlayabilecek başlıca ilkeler ise, a) öğrencinin programla sürekli etkileşim halinde olmasının amaçlandığı *aktif katılım prensibi*; b) öğrencinin kendi çalışma hızına uygunluğu sağlayan *bireysel hız prensibi*; c) basitten karmaşığa doğru ilerleyen, konuları olabilecek en küçük parçalar halinde sunan ve aşamalandıran, her aşamasında bir soru veya egzersiz bulunan *küçük adımlar prensibi*; d) çalışılan adım ile ilgili gerekli dönütün hemen verilerek öğrencinin doğru cevaba/doğru beceriye ulaşmasını sağlayacak olan *başarı/doğru cevaplar prensibi*; e) öğrencinin yanlış öğrenmesine engel olabilmek için her adım sonunda dönütlere koşut olarak *anında düzeltme prensibi*; f) öğrencinin küçük adımlarda verdiği cevaba/gösterdiği beceriye göre motivasyonunun sağlanmasının amaçlandığı *pekiştirme-ödüllendirme prensibi* olarak sıralanabilir (Alkan ve Teker, 1992; Pipe, 1968; Pocztar, 1977; Skinner, 1954).

Ders içeriklerinin PÖY kapsamında yapılandırılmasında dört temel program modeli kullanılabilir. *Doğrusal program* modelinde ‘madde’ olarak da adlandırılan, konu içeriğine uygun küçük birimler; *dallara ayrılan program* modelinde ise sorulara verilen cevaplara göre ilerlemenin tasarlandığı bir yapı vardır (Hızal, 1982, s. 34). *Atlmalı dallara ayrılan program* modelinde, içerikler farklı kişilik özelliklerine sahip öğrenciler için esnek bir anlayışla yapılandırılır ve öğrencinin hızına göre uyarlanır (Pocztar, 1977, s. 79). *Karma program* modelinde ise doğrusal ve dallara ayrılan program modellerinin karışımı söz konusudur (Külahçı, 1985, s. 18). Ders için uygun modelin/modellerin seçiminde konu içeriği ve öğrencilerin potansiyelleri belirleyici rol oynar. PÖY ilkeleri, modellerin tümünde etkin bir biçimde kullanılır.

PÖY Türkiye’de farklı branşlarda uygulanmıştır ve uygulamalara dair araştırmalar da mevcuttur. Yaşar (1988), yabancı dil öğretiminde PÖY ve anlatım yöntemini karşılaştırmış, PÖY’nin daha etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Şen (1990) ise işitme engelli öğrencilerin matematik konularını öğrenebilmesinde PÖY’nin etkili bir yaklaşım olduğunu tespit etmiştir. Çatalbaş (1999), ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler ders başarılarını, deney grubunda PÖY kontrol grubunda soru-cevap ve anlatım kullanarak karşılaştırmış; deney grubunun daha başarılı olduğunu saptamıştır. Yine matematik (Akoğlu, 2003; Hızal, 1982); dil bilgisi (Yağcı, 2002); parça birleştirme çalışmaları (Anıl, 2006); biyoloji (Sözen, 2010); fen bilgisi/fen ve teknoloji (Uz, 2009; Yılmazlar, Çorapçıgil ve Toplu 2014); öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme (Akalan, 2012); kimya (Kurbanoğlu, 2003) gibi farklı branş veya konu alanlarında yapılan araştırmaların çoğunluğunda da PÖY’nin öğrenci başarısına pozitif etki yaptığı sonucuna varılmıştır. Burada sıralanan araştırmalar ağırlıklı olarak ‘doğrusal program’ modeline göre yapılandırılmış olup, ‘dallara ayrılan program’ modeli de az sayıda çalışmada kullanılmıştır.

Günümüzde müzik eğitimi alanında PÖY ile ilişkilendirilebilecek çalışmaların öncü örnekleri öğretim makinelerine dayanmaktadır. Skinner (1954), PÖY ilkelerine uygun olarak; çalınan ritmi verilen seçenekler içinden bulabilme becerisi

yanı sıra iyi bir ritim duyarlılığı kazandıran, ayrıca çalınan sesi küçük bir klavyedeki (org vb.) tuşlardan bulabilme, sesleri ve aralıkları adlandırabilme, melodileri teşhis edebilme vb. kazanımlarını sağlayan, müzikal düşünmeyi öğreten cihazlar tasarlandığını aktarmaktadır. Öğretim makineleri olarak adlandırılan bu materyallerin dönemlerinde kullanımı yüksek olmuş ve teknolojik ilerlemelere paralel olarak gelecekte yaygınlaşacağı da öngörülmüştür. PÖY için kullanılan öğretim materyalleri, zaman içerisinde bilgisayar programları veya müzik tarihi, çalgı bilgisi, müzik teorisi gibi belli konuları içeren CD-ROM vb. materyallerden günümüzde dolaşıma girmiş olan mobil uygulamalara doğru çeşitli biçimlerde evrilmiştir.

PÖY'nin müzik eğitimi alanında uygulanmasıyla ilgili yurt dışında yapılan çok sayıda araştırma vardır ve bunlar daha çok 1960-70'li yıllarda yığılım göstermektedir. Söz konusu araştırmalar; *genel müzik eğitimi* (Barnes, 1963; Heim, 1973; Newman, 1966; Roach, 1970; Vander Ark, 1970), *müzik teorisi* (Cavalier, 1975; Daniels, 1964; Moore, 1976), *işitme eğitimi* (Carlsen, 1962; Deal, 1983; Dolbeer, 1969; Froelich, 1970; Kanable, 1964), *orquestrasyon* (Husak, 1978) alanlarında ve koro ve çalgı öğrencileri için *form bilgisi* (Hagen, 1973), *dinleme becerisi ve müzik beğenisi* (Rasmussen, 1966) gibi konularda yapılmıştır. Bunların yanında; *nota okuma becerisi* (Costanza, 1968), *ritim ve tempo becerileri* (Lawrence, 1973), *piyano eğitimi* (Mann, 1972), *amatör çalgı eğitimi* (Skewes, 1974), *ses eğitimi* (Schmalstieg, 1969) gibi performans odaklı araştırmalar da yapılmıştır. Anılan araştırmaların büyük bir kısmı bu yaklaşımın öğrenmeyi olumlu etkilediğini, ayrıca bazı diğer hususlarda da etkisinin olduğunu göstermiştir. Örneğin, *temel müzik-teorik kavramların* öğretiminde PÖY kullanılan bir araştırmanın sonuçlarına göre; öğrenme performansındaki artış yanında, öğrenme için görece daha az zamana gereksinim duyulmaktadır (Ashford, 1966). *Tonal farkındalığın artırılmasına* odaklanılan başka bir araştırmada; PÖY'nin, verimliliğine ek olarak bireysel farklılıklara olumlu etkiler yaptığı saptanmıştır (Carlson, 1970). Doğrusal program modelinin ipucu ve onay ekseninde yapı-

landırılmış iki farklı biçimi ve geleneksel yöntem olmak üzere üç yaklaşımın karşılaştırıldığı bir araştırmada ise; *başlangıç seviyesinde trombon eğitimi* alan öğrencilerden PÖY doğrultusunda ilerleyen deney grubu daha başarılı olmuş ve PÖY'nin alışlagelen yöntemlerden daha etkili olduğu ifade edilmiştir (Peightel, 1971).

Türkiye'de de PÖY'nin müzik eğitiminde kullanımına yönelik bazı araştırmalar yapılmıştır. Otacıoğlu (2005), müzik öğretmenliği eğitiminde verilen *piyano dersleri* için bir model denemesi konulu doktora tezinde; PÖY'nin öğretmen merkezli klasik ders uygulamasına kıyasla daha etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bilgisayar destekli PÖY'nin etkililiğini, Şen (2011) *okul müzik derslerinde (7.sınıf)*, Nazlımoğlu (2016) ise Güzel Sanatlar Lisesi *müziksel işitme derslerinde* test etmişlerdir. Her iki doktora tezinde benzer sonuçlar elde edilmiş, deney gruplarının ders başarı ortalaması kontrol gruplarından daha yüksek bulunmuştur. Ahmetzâde (2013) ise yüksek lisans tezinde *Türk Müziğinde temel kuramsal bilgiler* konulu, PÖY'nin bilgisayarda kullanımına imkân sağlayacak etkileşimli bir öğretim yazılımı geliştirip kullanmış; alan uzmanı ve öğrencilerden alınan görüşlere dayanılarak, yazılımın PÖY'ye uygun ve kullanışlı bir materyal olduğu ifade edilmiştir.

Yukarıda anılan ve PÖY kullanılan müzik eğitimi araştırmalarında genellikle teorik boyutu ağırlıklı olan konular seçilmiş olup; bunların öğretiminde, küçük adımlar prensibine uygun çalışma kitapçığı ve/veya öğretim makinesine benzer işlevlere sahip bilgisayar yazılımları kullanılmıştır. Ancak PÖY kullanımı teorik branşlar ve konularla sınırlı olmayıp; solfej okuma, çalgı çalma, müziksel söyleme gibi performans odaklı becerileri edindirmenin amaçlandığı uygulamalı derslerde de kullanılmıştır. Günümüzde görsel-işitsel araçların, mobil uygulamaların vb. toplumun her kesiminde yaygınlaşması; müzik eğitimi süreçlerinde ve çalma becerilerinin öğretiminde bu olanaklardan sistemli olarak yararlanılabilmesinin ve derslere amaçlı olarak entegre edilebilmesinin önünü açmıştır. Bağlama eğitimi süreçlerinde PÖY'nin denenmemiş olması; bu araştırmada itici gücü oluşturmuş, PÖY anlayı-

şında yapılandırılan bağlama öğretimi materyalleri geliştirmek ve bunların uygulandığı dersleri mercek altına alan bir araştırma tasarlamak için bizi motive etmiştir. PÖY'nin temel ilkelerinden olan 'kendi hızına göre ilerlemenin' de, bireysel yeteneğe ve her bir bireyin psiko-motor becerilerini geliştirme kapasitesi ve kalitesine bağlı olan bağlama eğitimi için fırsatlar sunabileceği ve HEM dersleri için yeni bakış açıları kazandırabileceği düşünülmüştür. Bu bağlamda, araştırmamızda HEM bünyesinde verilen başlangıç düzeyi 'bozuk düzeni' bağlama dersleri PÖY anlayışında yapılandırılmış ve bu öğretme-öğrenme yaklaşımının çalma performansında 'teknik' ve 'müzikal' boyutlara etkisinin olup olmadığının saptanması amaçlanmıştır.

2. Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma deneysel desende yürütülmüş olup, gerçek deneme modellerinden 'son-test kontrol gruplu model' kullanılmıştır. Bu modelin seçilme nedeni ise, deney ve kontrol gruplarının daha önce herhangi bir bağlama eğitimi almamış olmasıdır.

2.2. Çalışma Grubu

Çalışma grubu, amaçlı-kasti örnekleme yapılarak belirlenmiştir. HEM bünyesinde günümüzde uygulanmakta olan 'Bağlama (Bozuk Düzen) Kurs Programı'na göre; okur-yazar olan, bağlama çalmaya engel teşkil edecek fiziksel bir yetersizliği bulunmayan ve yedi yaşını tamamlamış bireyler bağlama eğitimi alabilirler (MEB, 2017, s. 1). Araştırma için gerekli izinler³ alındıktan sonra, İç Anadolu'da yer alan bir ilin HEM bünyesinde, bağlama kursuna başvuru şartlarını sağlayan 15-17 yaş arası bireyler ile bu araştırmanın çalışma grubu oluşturulmuştur. Bilişsel açıdan 'soyut işlemler döneminde bulunma' başlıca seçim ölçütü olarak belirlenmiştir; çünkü PÖY ilkeleriyle uygulanacak ders paketinin geneli göz önüne alındığında, daha önceki işlem dönemlerinde daha sınırlı uygulanabileceği değerlendirilmiştir. Bu dö-

nemde düşünme biçimi giderek yetişkinlere benzeyen bireyler; herhangi bir problemde değişkenler arası ilişkileri bulur, denenceler geliştirerek test eder, çözüme sistimli bir şekilde ulaşır, tümevarım ve tümdengelim yoluyla akıl yürütebilirler (Senemoğlu, 2009, s. 48-49). Soyut işlemler dönemindeki bireyler arasından seçilecek kursiyerlerin algılama, öğrenme içeriğini bireysel olarak çalışma ve takip edebilme, deney sürecinde derse devam etme, sorumluluk alma ve kurallara uyma gibi hususlarda tutarlılık gösterebileceği düşünülmüş ve bu özelliklerin PÖY'nin uygulanmasında avantajlar sağlayacağı değerlendirilmiştir. Araştırmada bağımsız değişken dışında kalan kontrol değişkenlerinin bağımlı değişkene etkisini olabildiğince izole edebilmek için, kursiyerlerin yaşının ve müzik ile ilişkilerinin birbirine yakın olması da diğer seçim ölçütlerindedir. Bu temel ölçütlere uygun bir kitleye ulaşabilmek için, araştırmacılar önceki bilgi ve deneyimlerinden hareketle ilgili şehirdeki okullar ile görüşerek çalışma grubunu oluşturma yoluna gitmiştir. Araştırmayı destekleyen bir okul idaresinin gözetiminde toplantı yapılarak, öğrenciler planlanan araştırmanın amacı, içeriği ve süresi hakkında bilgilendirilmiştir. Çalışmada yer almak isteyen gönüllü bireylerin müziksel algıları hakkında bilgi edinebilmek için; içeriğinde tek ses tekrarı, makamsal ve tonal ezgi tekrarları, basit ve aksak ölçülerde ritim tekrarları ve ezgi tamamlama bulunan kısa bir 'Müziksel Algı Testi' uygulanmıştır. Ayrıca cinsiyet, yaş, müzik ile ilgili ön öğrenme durumları gibi etkenlerin tespiti için de 'Kişisel Bilgi Formu' kullanılmıştır. Başlangıçta gönüllü olan yaklaşık 40 öğrenciden bazılarının vazgeçmesi, bazılarının da müziksel algılama açısından zayıf puanlar alması gibi nedenlerle, çalışma grubu 25 öğrenci ile oluşturulmuş; 'Veli İzin Belgesi' ve 'Gönüllü Onam Formu' da alınarak öğrencilerin HEM bağlama kursuna kayıtları yapılmıştır.

Tablo 1. Grupların 'Müziksel Algı Testi' Aritmetik Ortalamaları

Gruplar	Kursiyer Sayısı	Ortalama
Deney	12	42,25
Kontrol	13	44,38

Kursiyerlerin Müziksel Algı Testi puanları (bk. Tablo 1) birinci derecede gözetilerek, dikkate alınan diğer etkenlerle birlikte, birbirine olabildiğince yakın özelliklerde iki grup oluşturularak 'deney' ve 'kontrol' grupları atanmıştır. Algılama testinin aritmetik ortalaması deney grubunda 42,25, kontrol grubunda ise 44,38'dir. Deney grubu lehine oluşabilecek bir yanlılığı önleyebilmek için, ortalaması görece yüksek olan grubun kontrol grubu olmasına karar verilmiştir. Atamada gözetilen diğer bir etken kursiyerlerin müzikle ilişkisidir ve bu bakımından da grupların denkliliğine önem verilmiştir. Kursiyerlerin hiçbirisi etkili olabilecek düzeyde nota bilgisine sahip değildir. Kursiyerlerden bazıları çalgı çaldığını beyan etmiştir. Ancak yapılan detaylı görüşmeler, çalma düzeyinin kendi kendilerine yaptıkları küçük denemelerden ibaret olduğunu ve öğrencilerin, deney sonuçlarına etki edebilecek bir yeterliliğe sahip olmadıklarını gösterdiğinden; bu öğrenciler kontrol grubunda 2, deney grubunda ise 1 kişi olmak üzere çalışma grubuna alınmışlardır. Bir okul korosu veya müzik topluluğunda vokal görevi alan kursiyer sayısı deney grubunda 2, kontrol grubunda 3'tür. Öğrenciler, deney süreci boyunca da okul müzik dersi dışında başka bir eğitim veya müziksel etkinlik içerisinde yer almamıştır. Müziksel durum dışında cinsiyet faktörü de gözetilerek grupların denkliliği sağlanmaya çalışılmıştır. Deney grubunun %58,33'ü kadın, %41,67'si erkek; kontrol grubunun ise %46,16'sı kadın, %53,84'ü erkek kursiyerlerden oluşmaktadır. Gruplardaki yaş dağılımı ise şöyledir: Deney grubunda 15 yaşında 3, 16 yaşında 7 ve 17 yaşında 2 kursiyer (yaş ortalaması: $15,92 \pm 0,67$); kontrol grubunda ise 15 yaşında 8, 16 yaşında 3 ve 17 yaşında 2 kursiyer (yaş ortalaması: $15,54 \pm 0,78$) bulunmaktadır.

2.3. Deney Süreci

Deneyisel işlemlerin hazırlık aşamasında, kullanılacak olan ders materyallerini oluşturulabilmek için PÖY'ye göre hazırlanmış ve içeriğinde ders örnekleri bulunan bazı temel kaynaklar (Alkan ve Teker, 1992; Hızal, 1982; Mager, 1967; Pipe, 1968; Popham ve Baker, 1986; Yeamans, 1987) detaylıca incelenmiştir. Araştırma 'başlangıç düzeyindeki' performansı kapsadığından, HEM bünyesindeki Bağlama

(Bozuk Düzeni) Kurs Programı'nın dokuz içerik ünitesinden ilk dört tanesinin (MEB, 2017, s. 3) araştırma sürecinde kullanılmasına karar verilmiştir. Programdaki 'Müziğin Temel Öğeleri' (ünitede tamamen bağlama çalgısına odaklanıldığından, eksik olduğu saptanan 'Temel Müzik Bilgileri' konusu da araştırmacılar tarafından eklenmiştir), Bozuk Düzeninde 'Nota Yerleri', 'Tartım Kalıpları' ve 'Zaman Kalıpları' ünitelerinin ders içerikleri aynı kalmak şartıyla, deney ve kontrol gruplarının ders materyalleri ayrı ayrı hazırlanmıştır. Bu materyallerde yer alan çalma alıştırmaları birinci yazarın bilgi ve deneyimleri doğrultusunda yazılmış; müzik teorisi ile ilgili bölümler alan yazındaki kaynaklara dayanılarak hazırlanmış; kullanılan türkü notaları ise TRT Türk Halk Müziği Repertuarından alınmıştır. Tezene vuruş yönlerinin nota üzerinde ayrıntılı gösterilmesi önerisi (Haşhaş, 2013, s. 123) dikkate alınarak, öğretim materyallerindeki tüm etütlerde/ezgilerde/türkülerde tezene yönleri belirgin ve standart olarak gösterilmiştir. *Deney grubu için* PÖY ilkelerine uygun biçimde, doğrusal programlama modelinde 'Programlı Öğrenme Çalışma Kitapçığı' ve videoları hazırlanmıştır. Kitapçık hazırlanırken yapılandırılmış örnek bir bölüm PÖY konusunda çalışması olan uzman bir öğretim üyesine gönderilmiş ve görüş alınmıştır. Ayrıca kitapçıktan bazı kesitler, HEM bünyesinde devam etmekte olan başka bir bağlama kursunda araştırmacılar tarafından bir ay boyunca denenmiştir. Uzmandan gelen dönütler ve deneme uygulamasında saptanan eksikler de dikkate alınarak, kitapçık tüm deney sürecini kapsayacak şekilde tamamlanmıştır. Kitapçıkta yer alan her bir içerik küçük adımlar prensibine göre parçalara ayrılmış, her adımdan sonra konu ile ilgili soru sorulmuş veya gözlemlenecek beceri belirtilmiştir. Sorular için cevap anahtarı her bölümün sonunda verilmiş, çalma performansı ile ilgili her bir küçük adım için de kitapçığa paralel biçimde numaralandırılmış 131 adet kısa video hazırlanmıştır. *Kontrol grubu için* 'gösterip-yaptırma', 'anlatım', 'soru-cevap', 'dinleme-izleme' merkeze alınarak; öğretmen ders notları, alıştırmalar, türkülerin notaları ve videolar hazırlanmıştır. Videolar, deney grubunun tersine türkülerin bölünmemiş bütün kayıtlarından oluşmaktadır. HEM Bağlama Kurs Programı'na

göre günlük azami ders saati dört olup, haftalık ders günü sayısında sınırlama bulunmamaktadır. Dokuz haftaya yayılan içerikler, her iki grupta da haftada 2 gün ve dörder saatlik toplam 18 derste (72 saat) çalışılacak biçimde planlanmıştır. Ayrıca, alan yazında önerilen 37-40 cm tekne boyutu dikkate alınarak (Kınık, 2010, s. 215), kursiyerlerin fiziksel yapılarına uygun birer bağlama edinebilmeleri de sağlanmıştır.

DeneySEL işlemlerin uygulama aşamasında; her bir dersten önce deney ve kontrol grupları için, uygulanan öğretim yaklaşımına göre ders aşamalarını ve her aşamadaki işlemleri gösteren günlük planlar hazırlanmıştır. PÖY uygulanan *deney grubu dersleri*, günlük planlarda 'derse giriş/hazırlık' ve 'küçük adımlarla ilerleme-işleme-gözlemlene-değerlendirme' aşamalarında yapılandırıldığı şekilde işlenmiştir. *Kontrol grubu dersleri* ise ders planlarında 'derse giriş/hazırlık', 'işleme' ve 'değerlendirme' aşamalarında yapılandırıldığı şekilde işlenmiştir. Deney grubunda her

Tablo 2. Deney ve Kontrol Gruplarının Ders Süreçlerinin Genel Çizgileri

Karşılaştırılan Unsur	Deney Grubu	Kontrol Grubu
Merkeze alınan öğretim yaklaşımı/yöntemi	Programlı Öğrenme Yaklaşımı (PÖY)	Gösterip-yaptırma, anlatım, soru-cevap, dinleme-izleme
Derse giriş/hazırlık aşaması	Kursiyer kitapçıkta verilen sürelerle uygun biçimde bireysel olarak alıştırmaları çalışır.	Kursiyer öğretmenin yönetiminde alıştırmaları sınıfla eş zamanlı çalışır.
Dersin işleme aşaması	Kursiyer, kitapçıkta küçük adımlarda bireysel olarak kendi hızına uygun ilerler.	Dersin hızı öğretmen tarafından belirlenip, tüm sınıf aynı içerik adımlarında ve hızda ilerler.
Değerlendirme aşaması	Ders süresince her küçük adımda bireysel olarak yapılır. Ayrıca özel bir zaman ayrılmaz.	Dersin sonunda, özel bir zaman ayrılarak toplu yapılır.

Ana görsel-işitsel materyalin niteliği

Kursiyerlere verilen videolardaki ezgiler küçük adımlar prensibine uygun olarak parçalara ayrılmıştır.

Kursiyerlere verilen videolardaki ezgiler tek parça halindedir ve ezginin bütünü içerir.

kursiyer kitapçıkta verilmiş küçük adımları kendi bireysel hızına göre çalışmış, bu esnada öğretmen kursiyerleri tek tek kontrol ederek, küçük adımları başaran kursiyerlerin sonraki adıma geçmelerini onaylamıştır. Böylece kursiyer çalıştığı adımla ilgili öğretmene soru sorabilmiş, anında dönüt almış ve durumuna göre ilerlemeye devam edebilmiştir. Kontrol grubunda ise ‘gösterip-yaptırma’, ‘anlatım’, ‘soru-cevap’ ve ‘dinleme-izleme’ kullanılarak öğretmen merkezli bir ders işlenmiş; öğretmen içerikteki alıştırmaları/eserleri küçük parçalar halinde bağlama üzerinde gösterip yaptırarak kursiyerlere öğretmiştir. Derslerdeki değerlendirme deney grubunda her küçük adımdan sonra öğretmen tarafından ‘bireysel’ olarak yapılırken, kontrol grubunda dersin en sonunda ‘toplucu’ yapılmıştır. Her iki grupta dersler, bağlama derslerini verme yeterliliğine sahip, atanmış bir müzik öğretmeni olan birinci yazar tarafından yürütülmüştür.⁴ Deney ve kontrol gruplarının ders süreçlerinin genel çizgileri, Tablo 2’de karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

2.4. Verilerin Toplanması

Araştırmada, başlangıç düzeyi çalma performansının gözlemlenebileceği eser olarak ‘Ne Ağlarsın Benim Zülfü Siyahım’ isimli türkü seçilmiştir. Bu türkü, sahip olduğu 5/8’lik ölçü yapısı nedeniyle seçilmiştir. Başlangıç düzeyi sonunda öğrencinin kaydedeceği ilerleme açısından, asimetrik/aksak bir ölçünün ayırt edici olabileceği değerlendirilmiştir. Dokuz haftalık sürecin sonunda, her kursiyerden türkünün çalınması istenmiş ve video kayıtları yapılmıştır. Elde edilen 25 videonun analizi için ‘Bozuk Düzeni Bağlama Eğitiminde Başlangıç Düzeyi Performans Ölçeği’ (Özata ve Kalyoncu, [2019]2021) kullanılmıştır. Söz konusu araç tek faktörlü olup, Cronbach α iç tutarlılık katsayısı $r=0,96$ ’dır. Ölçekte çalma performansının *teknik* (bağlamayı konumlandırma 4, tezene vuruş ve parmak basış 6, tuşeye ve tezeneye

hâkimiyet 5 madde) ve *müzikal* (entonasyon 2, cümleme 2, tempo ve nüans 3, bütünlük ve akıcılık 1 madde) boyutlarına yönelik 23 madde mevcuttur. 25 kursiyerin performansı ölçek maddelerine göre -ikisi makalenin yazarı olmayan- toplam 3 alan uzmanı tarafından değerlendirilmiş ve puanlanmıştır.

2.5. Verilerin Çözümlemesi

Öncelikle değerlendirmeyi yapan üç uzmanın her bir maddeye verdiği puanların ortalaması alınarak, her öğrencinin performans madde puanları elde edilmiştir. Değerlendiriciler arası güvenilirliği hesaplamak için Sınıfıçi Korelasyon Analizi (Intraclass Correlation Coefficient-ICC) yapılmıştır. Alan yazında, korelasyon katsayısı için üç tür model önerilmiş olup; bu çalışmada korelasyon katsayısı, iki yönlü karma etki modeline göre belirlenmiştir (Shrout ve Fleiss, 1979, s. 421). Anılan modelde tüm kişiler aynı gözlemciler tarafından değerlendirilir ve gözlemciler anakütleyi oluşturan kişilerden rastgele seçilmemiş olmalıdır. Bu çalışmada puanlayıcılar, alan uzmanı ön koşuluna göre amaçlı olarak seçilmiştir. ICC analizinde korelasyon katsayıları; $<.40$ =Zayıf, $.40-.59$ =Orta, $.60-.74$ =İyi, $>.75$ =Mükemmel şeklinde yorumlanmaktadır (Terzi, 2017, s. 92). Bu çalışmada sınıfıçi korelasyon katsayısı 0,98 olarak bulunmuştur (SKK(3,3)_C) ve bu sonuç değerlendiriciler arası uyumun mükemmel olduğuna işaret etmektedir. Veriler SPSS 22 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin performans düzeylerini belirlemek için aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri hesaplanmıştır. Analize tabi tutulan her bir performans boyutunun verilerinin normallik (Shapiro-Wilk, Skewness & Kurtosis) ve homojenlik (Levene) testleri yapılmıştır. Alan yazında, normallik için kabul edilebilir çarpıklık-basıklık değerlerinin ± 1 ile ± 3 arasında olabileceği belirtilmektedir (Büyüköztürk, 2006, s. 40; Terzi, 2019, s. 213) ve çalışmamızda ± 3 yaklaşımı dikkate alınmıştır. Analizlerde, normal dağılım gösteren veri grupları için “ilişkisiz örneklem t-testi”, göstermeyenler için de “Mann-Whitney U testi” kullanılmıştır. Anlamlılık düzeyi ise $p<.05$ 'dir.

3. Bulgular

HEM bağlama derslerinde kullanılan Programlı Öğrenme Yaklaşımı'nın *bağlama çalma performansının teknik ve müzikal boyutlarına etkisinin saptanabilmesi için*, deney ve kontrol gruplarının ilgili maddelerdeki beceri puanları karşılaştırılmış ve bulgular aşağıda serimlenmiştir.

3.1. Bağlama Çalma Performansının Teknik Boyutuna İlişkin Bulgular

Tablo 3'de görüldüğü gibi; deney ve kontrol gruplarının 'bağlamayı yerleştirme' ($t_{(23)} = ,60$; $p = ,55 > ,05$), 'sol eli konumlandırma' ($t_{(23)} = ,83$; $p = ,42 > ,05$), 'sağ kolu konumlandırma' ($t_{(23)} = -1,55$; $p = ,14 > ,05$), 'tezeneyi yerleştirme' ($t_{(23)} = -1,21$; $p = ,24 > ,05$) becerilerine ait puanları ve *bağlamayı konumlandırmaya* ilişkin genel puan ortalamaları ($t_{(23)} = -,50$; $p = ,62 > ,05$) arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Tablo 3. *Bağlamayı Konumlandırma Becerilerine İlişkin 'T-Testi' Sonuçları*

İlgili ölçek maddesi	Gruplar	n	\bar{X}	ss	sd	t	p																																												
1. Dik oturarak ve sağ ayak ile uygun yüksekliği sağlayarak (öğrenci bunun için sehpa veya ayaklık da tercih edebilir); bağlamayı, sağ bacak üzerinde karın boşluğuna dayalı ve sap kısmı hafif yukarı bakacak şekilde konumlandırabiliyor.	Deney	12	4,47	,56	23	,60	,55																																												
	Kontrol	13	4,62	,61				2. Sol eli bağlama tuşesi üzerine, dirsek açısını ve bilek tutuş biçimini ayarlayarak konumlandırabiliyor.	Deney	12	4,22	,46	23	,83	,42	Kontrol	13	4,41	,65	3. Sağ kolu bağlama teknesi üzerine yerleştirerek, bileği hafif içe bükerek konumlandırabiliyor.	Deney	12	4,44	,57	23	-1,55	,14	Kontrol	13	3,95	,96	4. Tezeneyi, sağ el başparmağı ve işaret parmağını çaprazlayarak uç kısımlarının arasına yerleştirebiliyor.	Deney	12	4,72	,34	23	-1,21	,24	Kontrol	13	4,49	,59	Genel	Deney	12	4,46	,39	23	-,50	,62
2. Sol eli bağlama tuşesi üzerine, dirsek açısını ve bilek tutuş biçimini ayarlayarak konumlandırabiliyor.	Deney	12	4,22	,46	23	,83	,42																																												
	Kontrol	13	4,41	,65				3. Sağ kolu bağlama teknesi üzerine yerleştirerek, bileği hafif içe bükerek konumlandırabiliyor.	Deney	12	4,44	,57	23	-1,55	,14	Kontrol	13	3,95	,96	4. Tezeneyi, sağ el başparmağı ve işaret parmağını çaprazlayarak uç kısımlarının arasına yerleştirebiliyor.	Deney	12	4,72	,34	23	-1,21	,24	Kontrol	13	4,49	,59	Genel	Deney	12	4,46	,39	23	-,50	,62	Kontrol	13	4,37	,58								
3. Sağ kolu bağlama teknesi üzerine yerleştirerek, bileği hafif içe bükerek konumlandırabiliyor.	Deney	12	4,44	,57	23	-1,55	,14																																												
	Kontrol	13	3,95	,96				4. Tezeneyi, sağ el başparmağı ve işaret parmağını çaprazlayarak uç kısımlarının arasına yerleştirebiliyor.	Deney	12	4,72	,34	23	-1,21	,24	Kontrol	13	4,49	,59	Genel	Deney	12	4,46	,39	23	-,50	,62	Kontrol	13	4,37	,58																				
4. Tezeneyi, sağ el başparmağı ve işaret parmağını çaprazlayarak uç kısımlarının arasına yerleştirebiliyor.	Deney	12	4,72	,34	23	-1,21	,24																																												
	Kontrol	13	4,49	,59				Genel	Deney	12	4,46	,39	23	-,50	,62	Kontrol	13	4,37	,58																																
Genel	Deney	12	4,46	,39	23	-,50	,62																																												
	Kontrol	13	4,37	,58																																															

Tablo 4’de görüldüğü gibi; deney ve kontrol gruplarının ‘parmakları basma’ ($t_{(23)} = -,01$; $p = ,99 > ,05$), ‘perdenin dip kısmına basma’ ($t_{(23)} = -,23$; $p = ,82 > ,05$), ‘sesin temiz üretilmesi için kuvvetli basma’ ($t_{(23)} = -,10$; $p = ,92 > ,05$), ‘üst teli başparmağın birinci boğumuyla kavrama’ ($t_{(23)} = -,78$; $p = ,44 > ,05$), ‘tezene vuruşlarını kıvrak hareketlerle yapma’ ($t_{(23)} = -1,55$; $p = ,13 > ,05$), ‘tezene vuruşlarını yönlerine uygun yapma’ ($t_{(23)} = -1,08$; $p = ,29 > ,05$) becerilerine ait puanları ve *tezene vuruş ve parmak basışa* ilişkin genel puan ortalamaları ($t_{(23)} = -,87$; $p = ,40 > ,05$) arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Tablo 4. *Tezene Vuruş ve Parmak Basış Becerilerine İlişkin ‘T-Testi’ Sonuçları*

İlgili ölçek maddesi	Gruplar	n	\bar{X}	ss	sd	t	p
5. Sol el 1., 2., 3. ve 4. parmak uçlarını bağlama tuşesi üzerine dik bir biçimde baskı yapacak şekilde kullanabiliyor.	Deney	12	4,03	,72	23	-,01	,99
	Kontrol	13	4,03	,96			
6. Sol el parmaklarıyla; perde bağı üzerine basmadan, perdenin bağlama görevi yönündeki dip kısmına basış yapabiliyor.	Deney	12	3,86	,48	23	-,23	,82
	Kontrol	13	3,82	,40			
7. Sol el parmaklarıyla sesin bozulmasına sebep olmayacak biçimde kuvvetli baskı yaparak ses üretebiliyor.	Deney	12	3,72	,71	23	-,10	,92
	Kontrol	13	3,69	,82			
8. Üst teli sol el başparmağının birinci boğumuyla, boşluk kalmayacak biçimde kavrayabiliyor.	Deney	12	3,94	,71	23	-,78	,44
	Kontrol	13	3,72	,74			
9. Sağ el tezene vuruşunu, bileği hafif içe bükerek kıvrak hareketlerle yapabiliyor.	Deney	12	4,03	,44	23	-1,55	,13
	Kontrol	13	3,59	,88			
10. Ezgideki üst ve alt tezene vuruşlarını, yönlerine uygun biçimde yapabiliyor.	Deney	12	4,33	,70	23	-1,08	,29
	Kontrol	13	4,00	,83			
Genel	Deney	12	3,99	,46	23	-,87	,40
	Kontrol	13	3,81	,56			

Tablo 5. *Tuşeye ve Tezeneye Hâkimiyet Becerilerine İlişkin ‘T-Testi’ Sonuçları*

İlgili ölçek maddesi	Gruplar	n	\bar{X}	ss	sd	t	p
----------------------	---------	---	-----------	----	----	---	---

11. Sağ el tezene vuruş kuvvetini kontrollü olarak ayarlayabiliyor.	Deney	12	3,94	,40	23	-1,48	,15
	Kontrol	13	3,64	,60			
12. Sağ el tezene vuruşunu, diğer tellere vurmadan yapabiliyor.	Deney	12	4,31	,33	23	-,15	,88
	Kontrol	13	4,28	,43			
13. Sol el ile bağlama tuşesi üzerinde kayma, adımlama ve atlama hareketlerini doğru ve kontrollü olarak yapabiliyor.	Deney	12	3,97	,48	23	-1,45	,16
	Kontrol	13	3,62	,72			
14. Sağ el-sol el eşgüdümünü sağlayabiliyor	Deney	12	4,14	,36	23	-1,21	,24
	Kontrol	13	3,92	,51			
15. Ezgideki notaları, parmak numaralarına uygun biçimde çalabiliyor.	Deney	12	4,78	,43	23	-,37	,71
	Kontrol	13	4,69	,67			
Genel	Deney	12	4,23	,23	23	-1,37	,18
	Kontrol	13	4,03	,44			

Tablo 5’de görüldüğü gibi; deney ve kontrol gruplarının ‘tezene vuruş kuvvetini ayarlama’ ($t_{(23)} = -1,48$; $p = ,15 > ,05$), ‘tezene vuruşunu diğer tellere vurmadan yapma’ ($t_{(23)} = -,15$; $p = ,88 > ,05$), ‘bağlama tuşesi üzerinde kayma, adımlama ve atlama hareketlerini doğru yapma’ ($t_{(23)} = -1,45$; $p = ,16 > ,05$), ‘sağ el-sol el eşgüdümünü sağlama’ ($t_{(23)} = -1,21$; $p = ,24 > ,05$), ‘notaları parmak numaralarına uygun çalma’ ($t_{(23)} = -,37$; $p = ,71 > ,05$) becerilerine ait puanları ve *tuşeye ve tezeneye hakimiyete* ilişkin genel puan ortalamaları ($t_{(23)} = -1,37$; $p = ,18 > ,05$) arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunmamıştır.

3.2. Bağlama Çalma Performansının Müzikal Boyutuna İlişkin Bulgular

Tablo 6’da görüldüğü gibi; deney ve kontrol gruplarının ‘seslerin süre ve yüksekliklerini doğru çalma’ ($t_{(23)} = ,13$; $p = ,90 > ,05$), ‘kaliteli bir ses tınısı [ötüm] elde etme’ ($t_{(23)} = ,59$; $p = ,56 > ,05$) becerilerine ait puanları ve *entonasyona* ilişkin genel puan ortalamaları ($t_{(23)} = ,37$; $p = ,72 > ,05$) arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Tablo 6. *Entonasyona İlişkin ‘T Testi’ Sonuçları*

İlgili ölçek maddesi	Gruplar	n	\bar{X}	ss	Sd	t	p
16. Ezgideki seslerin, süre ve yüksekliklerini doğru çalabiliyor.	Deney	12	3,17	,67	23	,13	,90
	Kontrol	13	3,21	,79			

17. Tezene vuruşu ve sol el parmak baskılarını uygun biçimde yaparak, kaliteli bir ses tınısı elde edebiliyor.	Deney	12	3,19	,61	23	,59	,56
	Kontrol	13	3,36	,76			
Genel	Deney	12	3,18	,61	23	,37	,72
	Kontrol	13	3,28	,76			

Tablo 7’de görüldüğü gibi; deney ve kontrol gruplarının ‘ezgiyi koparmadan çalma’ ($t_{(23)} = -1,39$; $p = ,18 > ,05$), ‘ezgiyi ritmik ve melodik yapısına uygun çalma’ ($t_{(23)} = -,69$; $p = ,49 > ,05$) becerilerine ait puanları ve *cümlemeye* ilişkin genel puan ortalamaları ($t_{(23)} = -1,06$; $p = ,30 > ,05$) arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Tablo 7. Cümlemeye İlişkin ‘T Testi’ Sonuçları

İlgili ölçek maddesi	Gruplar	n	\bar{X}	ss	sd	t	p
18. Ezgiyi koparmadan çalabiliyor.	Deney	12	3,19	,93	23	-1,39	,18
	Kontrol	13	2,67	,97			
19. Ezgiyi ritmik ve melodik yapısına uygun çalabiliyor.	Deney	12	2,92	,99	23	-,69	,49
	Kontrol	13	2,64	,99			
Genel	Deney	12	3,06	,95	23	-1,06	,30
	Kontrol	13	2,65	,95			

Tablo 8’de görüldüğü gibi; deney ve kontrol gruplarının ‘ezgiyi hızına uygun çalma’ ($t_{(23)} = -1,22$; $p = ,23 > ,05$), ‘ezgiyi hızından sapmadan çalma’ ($t_{(23)} = -,25$; $p = ,80 > ,05$), ‘ezgiye uygun nüans yapma’ ($t_{(23)} = ,91$; $p = ,37 > ,05$) becerilerine ait puanları ve *tempo ve nüansa* ilişkin genel puan ortalamaları ($t_{(23)} = -,53$; $p = ,60 > ,05$) arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Tablo 8. Tempo ve Nüansa İlişkin ‘T Testi’ Sonuçları

İlgili ölçek maddesi	Gruplar	n	\bar{X}	ss	Sd	t	p
20. Ezgiyi hızına uygun çalabiliyor.	Deney	12	3,19	,99	23	-1,22	,23
	Kontrol	13	2,77	,74			

21. Ezgiyi hızından sapmadan çalabiliyor.	Deney	12	2,61	,97	23	-,25	,80
	Kontrol	13	2,51	,99			
22. Ezgiye uygun nüans yapabiliyor.	Deney	12	1,06	,19	23	,91	,37
	Kontrol	13	1,15	,32			
Genel	Deney	12	2,29	,69	23	-,53	,60
	Kontrol	13	2,14	,64			

Tablo 9’da görüldüğü gibi; deney ve kontrol gruplarının *bütünlük içerisinde ve akıcı bir biçimde çalma* ($U=63,00$, $p=,41>,05$) becerilerine ilişkin puan ortalamaları, deney grubu lehine oldukça yüksek olsa da gruplar arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Tablo 9. *Bütünlük ve Akıcılığa İlişkin ‘Mann-Whitney U Testi’ Sonuçları*

İlgili ölçek maddesi	Gruplar	n	\bar{X}_s	Sıra toplamı	U	p
23. Ezgiyi bir bütünlük içerisinde; aksatmadan, akıcı bir biçimde çalabiliyor.	Deney	12	14,25	171,00	63,00	,41
	Kontrol	13	11,85	154,00		

4. Sonuç ve Tartışma

İç Anadolu Bölgesi’nde yer alan bir Halk Eğitim Merkezi’nin ‘Bağlama’ derslerinde kullanılan Programlı Öğrenme Yaklaşımı’nın çalma performansına etkisinin araştırıldığı bu çalışmada; PÖY ile eğitim alan deney ve geleneksel yöntemlerle eğitim alan kontrol gruplarının çalma performansında, *teknik boyutta* istatistiksel açıdan anlamlı bir fark saptanmamıştır. Alan yazında, başlangıç düzeyi bağlama eğitiminde teknik becerilerin ayrıştırılmış olarak ele alındığı ampirik araştırmaların oldukça sınırlı sayıda olması, sonuçların geniş çaplı olarak karşılaştırılmasına imkân vermemektedir. Toplu bağlama derslerinde alışıla gelmiş yöntemler ile iş birlikli öğrenme yönteminin çalma performansına etkisini araştıran Sözen (2012), deney ve kontrol gruplarının teknik becerilerdeki performans puanları arasında fark saptamamıştır. Başlangıç düzeyinde farklı çalgılarla yapılmış ve benzer olarak video kullanılmış olan bazı araştırmalarda ise iki yönlü sonuçlar mevcuttur. Örneğin Aksoy

(2015), keman eğitiminde birisinde geleneksel yöntemin uygulandığı, diğerinde ise videoların ek uyarıcı olarak verildiği iki grubu karşılaştırmış; gruplar arasında bedensel kurulum ve çalgıyı konumlandırma becerilerinde anlamlı bir fark saptamıştır. Buna karşın, video model destekli öğretimin gitar performansına etkisini araştıran Erim (2009), gitar tutuş performansında deney grubu lehine olumlu sonuçlara ulaşmıştır.

Araştırmamızda teknik becerilerde gruplar arasında fark oluşmamasının, öncelikle bağlamaların fiziksel açıdan uygunluğundan kaynaklanıyor olabileceği değerlendirilmiştir; zira, bunun çalgıyı konumlandırma yanı sıra çalgı hakimiyetine de olumlu etki ettiği alan yazında vurgulanmaktadır (Karahana, 2010, s. 15). Gruplarda benzer sonuçlar elde edilmesinin diğer bir nedeni de bağlamanın konumlandırılmasının çok karmaşık beceriler dizisini içermemesi ve iyi bir gözlem ve taklitte kazanılabilecek davranışlardan oluşması olabilir. Bandura'nın sosyal-bilişsel öğrenme kuramında, öğrenenden daha yüksek statüdeki ve canlı bir modelin davranış edinişini olumlu etkilediği vurgulanmıştır (Tatlıoğlu, 2021, s. 23). Öğretmen ilgili davranışlar için deney grubunda videolarla, kontrol grubunda ise derslikte doğrudan, süreklilik arz eden şekilde model rolünü gerçekleştirmiştir ve bunun belirleyici etkisi olduğu düşünülmektedir. Bir çalgıyı bedene uyumlu biçimde konumlandırma yanında oturuş, duruş ve tutuşu doğru bir şekilde sürdürme gibi temel beceriler; 'tuşeye ve tezeneye hâkimiyete' de olumlu etki edecek faktörlerdendir. Çalgı eğitiminde karşılaşılan sorunlar üzerine yapılan bir araştırmada bu ikisi arasındaki bağlantı gösterilmiştir; Güzel Sanatlar Lisesi 9. sınıf öğrencilerinde temel teknik davranışların kazanılmamasına bağlı olarak, çalgı hâkimiyetinin yeterince oluşmadığı vurgulanmıştır (Topalak, 2013). Araştırmamızda bağlamayı konumlandırmaya ilişkin puanların her iki grupta da yüksek olmasının, tuşeye ve tezeneye hâkimiyeti de olumlu etkilediği düşünülmektedir. Gruplarda 'tezene vuruş ve parmak basış' becerilerine ilişkin puanlar da birbirine yakındır. Araştırmamızda, kullanılan etüt ve ezgilerdeki tezene yönlerinin nota üzerinde standartlaştırılmasının ve ilgili ön egzersizlerin deney ve

kontrol gruplarına eksiksiz olarak yaptırılmasının sonuçların benzer çıkmasında etkili olduğu değerlendirilmiştir.

Araştırmada, deney ve kontrol gruplarının çalma performansının *müzikal boyutuna* ilişkin puanları arasında da istatistiksel açıdan anlamlı bir fark saptanmıştır. Buna ek olarak, her iki grupta da müzikal becerilerin puanları teknik becerilerin puanlarından daha düşük bulunmuştur. Bağlama eğitiminin başlangıç düzeyinde müzikal becerilerin ayrıştırılmış olarak ele alındığı ampirik araştırmaların alan yazında oldukça sınırlı olması, teknik becerilerde olduğu gibi, geniş çaplı karşılaştırmaların önüne geçmektedir. Sözen'in (2012) anılan araştırmasında, bağlama çalma performansının müzikal boyutunda da deney ve kontrol grupları arasında fark saptanmamıştır. Ancak, alan yazında farklı çalgılarla yapılan araştırmalarda, buna zıt yöndeki sonuçlara da ulaşılmıştır. Peightel (1971); başlangıç seviyesindeki trombon öğrencilerine nota, ritim ve artikülasyon ile ilgili temel becerilerin, programlanmış içeriklerle daha etkili bir biçimde öğretilbildiği sonucuna ulaşmıştır. Okay (2011), deney grubuna verilen müzikal ifadeye yönelik içeriğin, geleneksel öğretim yöntemlerinin kullanıldığı kontrol grubuna kıyasla daha etkili olduğunu, yaylı çalgı öğrencilerinin müzikal becerilerinde ilerleme kaydedildiğini saptamıştır. Otacıoğlu'nun (2005) araştırmasında, piyano dersi için programlandırılmış içeriğin uygulandığı deney grubunun müzikal beceri puanları, öğretmen merkezli ve klasik yöntemlerin uygulandığı kontrol grubuna göre daha yüksektir. Aksoy'un (2015) araştırmasında, keman eğitiminde videoların ek uyaran olarak kullanılması sonucunda, deney grubunun müzikal becerilerinin olumlu etkilendiği saptanmıştır. Keman eğitiminde entonasyonun geliştirilmesine yönelik başka bir araştırmada ise, eşlikli eğitim alan çocuklar eşiksiz alanlara kıyasla daha başarılı olmuşlardır (Ergen ve Bilen, 2010).

Araştırmamızda müzikal becerilerde gruplar arasında fark oluşmamasının ve müzikal maddelerdeki puan ortalamalarının teknik maddelere kıyasla daha düşük olmasının olası nedenleri aşağıdaki gibi değerlendirilmiştir: Bağlama, perdeli bir çalgı olmasına rağmen, aynı sesi veren birden fazla tele aynı anda ve perdenin ses kalitesi

açısından en uygun yerine yeterli miktarda bir basınçla basmayı gerektirdiğinden; entonasyon ve ses kalitesi açısından zorlukları olan bir çalgıdır. Tek tele basmayı gerektiren veya perdesiz olsa dahi öğretim sürecine eşliğin kaynaştırılması sonucunda öğrencinin ton içinde düşünebilmesinin desteklendiği çalgılarda bu zorlayıcılık görece daha az olabilir. Araştırmamızda, parmak basışı ve tezene vuruşunu destekleyecek sesli ve sessiz egzersizlerin her iki grupta da eşit sürelerde ve düzenli olarak yaptırılmasının; grupların entonasyonda benzer sonuçlara ulaşmasını etkilediği söylenebilir. Araştırmamız kapsamında incelenen beceri grupları içerisinde 'cümleme', -istatistiksel açıdan anlamlı olmasa da- deney grubu lehine puan farkının fazla olduğu becerilerden birisidir. PÖY'nin, geleneksel yöntemlere kıyasla cümleme becerisinin kazanımını görece desteklediği söylenebilir; zira, PÖY'de küçük adımlarla sürekli parçadan bütüne giden aşamalandırmanın, öğrencilerin bütünü ve onun parçalarını ayrı ayrı deneyimlemelerine ve böylece müziksel yapıyı kavrayarak bütünü imgeleyebilmelerine katkısı olmuş olabilir. Ayrıca, cümleme becerisi çalgı üzerindeki hareket akışının koordineli olmasına da bağlıdır. Araştırmada 'bütünlük ve akıcılığın' deney grubu lehine en fazla fark oluşturan nokta olması da cümlemede PÖY'nin etkililiği yönündeki çıkarımı desteklemektedir. Her iki grubun 'bütünlük ve akıcılık' yanında 'tempo ve nüans' puanları da hem düşüktür hem de fark göstermemiştir. Bilişsel, affektif ve psikomotor açıdan daha karmaşık ve girift işlemler gerektiren müzikal becerilerdeki bu sonuçlar eşgüdüm eksikliğine bağlanabilir. Eşgüdüm, bedensel koordinasyon açısından zorluk yaşayan ergenlik çağındaki bireylerin zorlanabileceği bir husustur ve iki grupta da düşük müzikal puanların nedenlerinden birisi olarak değerlendirilebilir. Senemoğlu'na (2009, s. 27) göre, bu dönemde yaşanan ani hızlı büyüme, vücudu koordine etmede ve psikomotor davranışlarda acemiliklere sebep olabildiğinden; bu durum, öğrencilerin müziksel yapılara tam olarak yoğunlaşmasını ve hâkim olmasını engelliyor olabilir. Diğer bir neden ise, müzikal becerilerin uzun bir süreçte elde edilebilmesi ve yürütülen deneysel çalışmanın süresinin karmaşık davranış örüntüsü gerektiren bu becerilerin kazandırılması için yeterli olmaması olabilir.

Sonuçlar genel bir bakışla ele alındığında; bu araştırmanın çalışma grubunda, PÖY ve geleneksel öğretim yöntemlerinin çalma performansına benzer etkiyi yaptığını söylemek mümkündür. Ayrıca, PÖY'nin anlamlı bir fark oluşturmaması ancak puan ortalamalarının genellikle deney grubu lehine yüksek olması; Şen'in (2011) ve Nazlımoğlu'nun (2016) sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Buna karşın, müziğin farklı branşlarında PÖY'nin bağımsız değişken olduğu araştırmaların bazılarında, programlandırılmış içerikle eğitim alan deney gruplarının başarısı daha yüksek bulunmuştur (Ashford, 1966; Carlson, 1970; Mann, 1972; Otacıoğlu, 2005; Peightel, 1971; Puopolo, 1971; Skewes, 1974). Bu bağlamda, çalma performansında bireysel farkların belirleyiciliği göz önüne alındığında, araştırma sonuçlarının çeşitliliği beklendiktir. Araştırmamızda çalma performansı puanlarının deney ve kontrol gruplarında istatistiksel açıdan fark göstermemesinin, yukarıda tartışılan etkenlerle birlikte öncelikle öğretmen faktöründen kaynaklandığı düşünülmektedir: Her iki grubun derslerinin aynı öğretmen tarafından yürütülmesi ve sadece 'öğretim yaklaşımı/yöntemi' açısından farklılaşan ders süreçlerinin eşitlikçi bir anlayışta hayata geçirilmesi, grupların benzer puanları almalarını sağlamış olabilir. Yine, derse hazırlık aşamalarında parmak, bilek ve el ısıtma çalışmalarının ve teknik beceri geliştirici egzersizlerin her iki gruba eksiksiz ve eşit sürelerde yaptırılması da grupların performanslarının birbirine yakın olmasına yol açmış olabilir. Araştırmamızda grupların çalma performansı puanları istatistiksel açıdan farklılık göstermese de, -deney sürecinin başında müziksel algı puanları kontrol grubundan görece daha düşük olan- deney grubunda puan ortalamaları genellikle daha yüksek bulunmuştur. Bu bağlamda, beceri öğretiminde öğrencilerin özellikle bireysel hız farklılıklarının dikkate alınmasını sağladığından, PÖY'nin bağlama eğitiminde etkili olabileceği tarafımızdan değerlendirilmektedir.

5. Öneriler

Araştırmamızda başlangıç düzeyi bağlama eğitiminde elde edilen sonuçlar, bağlama öğretimi süreçlerine PÖY'nin etkili olarak kaynaştırılabileceği yönünde ipuçları verdiğinden; PÖY'ye göre çalışma kitapçıkları ve yardımcı malzemelerinin

hazırlanması ve Halk Eğitim Merkezleri, Güzel Sanatlar Liseleri veya Müzik Öğretmenliği Programlarında vb. kullanıma sunulması önerilmektedir. Bu materyaller hazırlanırken, çok tercih edilen doğrusal program modelinin yanında; bireylerin müziksel anlamda güçlü yönlerini açığa çıkarmaya yardımcı olabileceği için dallara ayrılan program modeli de tercih edilebilir.

Bu araştırma 15-17 yaş grubundaki bireyler ile gerçekleştirilmiş olup, diğer yaş gruplarını kapsayacak olan deneysel çalışmalar da önerilmekte; böylece farklı sonuçların da alınabileceği düşünülmektedir. Yine, müzikal becerilerin gözlemlenebilmesine olanak sağlayacak biçimde, daha uzun zaman dilimine yayılmış ve bağlama ailesinin farklı çalgılarıyla gerçekleştirilebilecek olan deneysel çalışmalar da tarafımızdan önerilmektedir.

HEM kurslarına, toplumun her kesiminden başvurular alınmaktadır. Kendi istekleriyle kurslara katılabilen yetişkin, çalışan, öğrenci veya örgün eğitim dışında kalmış tüm bireyler için HEM'in işleyişi PÖY kapsamındaki derslerin yürütülmesine olanak sağlayabilir. Derslerin mesai veya okul saatleri dışındaki kısmen verimsiz zaman dilimlerinde yapılabilmesi, kursiyerlerin ders dışı etütlerinde bireysel olarak kullanabilecekleri kaynakların sınırlılığı gibi etkenler, bireyin öznel niteliklerine uygun bir çalışma biçimini odağına alan PÖY'nin HEM bağlama kurslarında -ve istenildiğinde diğer kurumlardaki kurslarda da- kullanılabilmesini destekleyecek faktörler arasındadır. Ayrıca, bağlama derslerinin öğretmen odaklı bir anlayışla toplu işlendiği HEM'de, PÖY materyalleriyle yapılacak derslerle bireylerin öğrenme durumları ve hızlarındaki farklılıklar dikkate alınacağından; grup bağlama derslerinde bireysel farklılıkların ortaya çıkardığı motivasyon düşmesi gibi olumsuz durumların da pozitif etkilenebileceği düşünülmektedir.

HEM bünyesinde uygulanan mevcut bağlama kurs programının genel olarak müzikal içerikleri pek fazla kapsamaması, ilgili müzikal becerilerin başlangıç düzeyinde temel teknik davranışlara kıyasla arka planda kalmasına ve periferik olarak ele alınmasına neden olmuştur. Bu sebeple; elde ettiğimiz bulgular, HEM çatısı altında uygulanan merkezi bağlama kurs programlarına müzikal boyutla ilgili kazanımların

dahil edilmesi gereğini de açıkça ortaya koymaktadır. Kursların daha verimli ve bütüncül olarak sürdürülebilmesi için; ilgili müzikal becerilerin, bunlarla birlikte yöresel stilleri temsil eden tavırların ve müzikal becerilerin alt yapısını oluşturan spesifik çalma becerilerinin de programlara açık olarak eklenmesi önerilmektedir.

Türkiye’de müzik eğitimi alanında PÖY kullanımına yönelik araştırmalar sınırlı sayıda ve içerikte olduğundan, bağlama eğitiminin başlangıç sonrasındaki seviyeleri ve diğer müzik branş dersleri için de PÖY odaklı araştırmalar hayata geçirilerek öğretim yaklaşımları bağlamında katkı sağlanabilir ve alan öğretmenleri için başvuru kaynakları oluşturulabilir. Ayrıca, makine destekli öğrenmenin gittikçe önem kazandığı günümüzde; serbest zamanlarında bağlama öğrenmek isteyen bireyler için de ‘kendi kendilerine’ çalışabilecekleri, PÖY ilkelerine göre yapılandırılmış ve ders videoları ile desteklenmiş farklı performans düzeylerine uygun materyaller veya uygulamalar vb. hazırlanabilir.

Yazarların Notu

Bu makale, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında tamamladığı “Başlangıç Düzeyi Bağlama Eğitiminde ‘Programlı Öğretim Modeli’nin Çalma Performansına Etkisi: Halk Eğitim Merkezi Örneği” (2019) konulu doktora tezine dayanmaktadır. Tez bulguları 2022 yılında II. Uluslararası İnfomal Öğrenme Kongresi’nde sunulmuş olup, bildiri tam metni yayımlanmamıştır. Deney sürecinin içeriklerinin hazırlanması aşamasında PÖY örnek bölümünü inceleyip geri bildirimde bulunan Prof. Dr. Şaban ÇETİN’e; performansların puanlanmasında ikinci ve üçüncü değerlendirici olarak görev alan Dr. Alper BÖREKÇİ ve Dr. Berkay GENÇER’e; veri analizindeki katkısı için Doç. Dr. Gökhan ÖZTÜRK’e ve birlikte çalıştığımız ‘bağlama öğrencilerine’ değerli katkıları için teşekkür ederiz.

Son Notlar

1. Alan yazında ‘hayat boyu öğrenme’, ‘yaygın eğitim’, ‘halk eğitimi’ kavramları yanı sıra ‘yetişkin eğitimi’ de sıkça kullanılmaktadır. Okçabol (1994, s. 4), ‘yetişkin eğitimi’ kavramının ülkemizde çoğu kez ‘halk eğitimi’ ile aynı anlamda kullanıldığını, yetişkin eğitiminin yaşa bağlı olarak ülkeden ülkeye değişiklik gösterdiğini, bazı ülkelerde alt sınır 15 iken bazılarında bunun 18 veya 21 olduğunu belirtmiştir. Günümüzde HEM çatısı altında yürütülen bazı çalgı kurslarındaki başlangıç yaşının 7 olması, ‘halk eğitimi’ ve ‘yetişkin eğitimi’ kav-

ramlarının birbiriyle tam olarak örtüşmediğini ve kısmen bir kavram karmaşasına neden olabileceğini düşündürülen örneklerdendir. *Hayat boyu öğrenme* ifadesinin kapsayıcılığı, böyle-sine karmaşaların önüne geçebilir.

2. *Çalgı okulu*, Avrupa'da çalgı öğretimi için ana kullanım kaynaklarından birisi olan -ülkemizde sıklıkla çalgı metodu olarak çevirisi yapılan- öğretim kitaplarına verilen isimdir. Öğretilecek becerilerin planlı ve aşamalı bir şekilde kazandırılmasının merkeze alındığı çalgı okullarında; ilgili becerilerin nota bilgisi, müzik teorisi, çalma ve artikülasyon teknikleri, süslemeler vb. hususlarla birlikte sistemli biçimde kazandırılması amaçlanır (Helms, Schneider ve Weber, 1994, s. 119).

3. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi *Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kurulu*'nun 03.12.2017 tarihli ve 2017/10 sayılı toplantısında alınan 2017/273 protokol numaralı karar ve Millî Eğitim Bakanlığı *Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü*'nün 31.01.2018 tarihli ve 26879895 605.01 E.2165683 sayılı izin yazısı.

4. HEM bağlama kurslarında eğitimci olarak görev alabilecek kişiler; atanmış müzik öğretmeni olma, müzik ile ilgili bir yükseköğretim programını bitirme ve bağlama çalmada sektör deneyimine sahip olma, bağlama ile ilgili deneyimli bir meslek elemanı olma gibi şartları taşımalıdırlar (MEB, 2017, s. 1).

Kaynaklar

- Ahmetzâde, E. (2013). *Türk müziğinde temel nazari bilgiler konulu etkileşimli öğretim yazılımı* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Akalan, M. E. (2012). *Bilgisayar destekli programlı öğretim yaklaşımına göre hazırlanmış öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme dersinin öğrencilerin akademik başarısına etkisi ve öğrenci görüşleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Akoğlu Y. (2003). *İlköğretim dördüncü sınıf matematik dersi kesirler ünitesinin öğretiminde, geleneksel öğretim yöntemi ile öğretim amaçlı bilgisayar yazılımı kullanılarak gerçekleştirilen bireyselleştirilmiş öğretim yönteminin öğrenci başarısına etkilerinin karşılaştırılması* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Aksoy, Y. (2015). *Özengen keman eğitiminde video destekli öğretimin keman performansına etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Alkan, C. ve Teker, N. (1992). *Programlı öğretim: Değişik teknolojiler ve Türkiye'deki uygulama*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Anıl, A. A. (2006). *Parça birleştirme (kurkyama) çalışmalarında programlı öğretim yönteminin etkinliği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Ashford, T. H. A. (1966). The use of programmed instruction to teach fundamental concepts in music theory. *Journal of Research in Music Education*, 14(3), 171-177.
- Barnes, R. A. (1963). *An analysis of the effectiveness of programmed instruction as an ancillary learning experience in a music fundamentals class for prospective teachers* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ohio State University.
- Brass, J. ve Lynch, T. L. (2020). Personalized learning: A history of the present. *Journal of Curriculum Theorizing*, 35(2), 3-21.
- Büyüköztürk, Ş. (2006). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Carlsen, J. C. (1962). *An investigation of programmed learning in melodic dictation by means of a teaching machine using a branching technique of programming* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Northwestern University.

- Carlson, C. E. (1970). *Programmed instruction for the development of tonal awareness in a junior college music reading class* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. University of Southern California.
- Cavalier, F. J. (1975). *Reinforcement materials for a high school music theory course utilizing programmed instruction* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Arizona State University.
- Costanza, A. P. (1968). *The development and evaluation of programmed instruction in score reading skills* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Pennsylvania State University.
- Çatalbaş, G. (1999). Sosyal bilgiler [sic!] öğretiminde programlı öğretim yöntemi uygulaması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(6), 33-40.
- Çeçen, A. (1977). Türkiye’de halk eğitimi. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 2(10), 20-25.
- Daniels, M. L. (1964). *An investigation of the effectiveness of programmed learning in the teaching of harmonic dictation in a beginning college music theory course* [Yayımlanmamış doktora tezi]. North Texas State University.
- Deal, J. J. (1983). *Computer-assisted programmed instruction to teach pitch and rhythm error-detection skill to college music education students* [Yayımlanmamış doktora tezi]. University of Iowa.
- Dolbeer, R. C. (1969). *Programmed instruction in detecting aural-notational errors in musical performance* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ohio State University.
- Ekici, S. (2016). Bağlama eğitiminde kullanılan teknikler ve notasyon. A. Koç (Ed.), *1. Uluslararası Nida Tüfekçi Bağlama Sempozyumu Kitabı* (167-176). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Emnalar, A. (1998). *Tüm yönleriyle Türk halk müziği ve nazariyatı*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Ergen, D. ve Bilen, S. (2010). İlköğretim düzeyinde eşlikli çalmaya dayalı keman eğitiminin entonasyon, özgüven ve tutum üzerindeki etkisi. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 23-32.
- Erim, A. (2009). *Video model destekli öğretimin gitar performansına etkisi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Froelich, R. W. (1970). *Programmed instruction in the development of aural discrimination of musical instrument timbres by college students* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ohio State University.
- Gerekten, S. E. (2020). Bağlama/saz çalgısı ile ilgili yapılan çalışmalar üzerine bir bibliyografya denemesi. *Eurasian Journal of Music and Dance*, 17, 391-411. 09.03.2023 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/pub/ejmd/issue/59261/844781> sitesinden alınmıştır.
- Hagen, D. B. (1973). *An experimental study of teaching musical form to high school choral and instrumental performers through a self-instructional method of learning* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Indiana University.
- Haşhaş, S. (2013). *Bağlama eğitiminde, bağlama tutuş, mızrap (tezene) tutuş-vuruş yönlerinin yeri ve önemi üzerine bir inceleme* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Heim, A. J. (1973). *An experimental study comparing self-instruction with classroom teaching of elementary rhythm reading in music* [Yayımlanmamış doktora tezi]. New York University.
- Helms, S., Schneider, R. ve Weber, R. (1994). *Neues lexikon der musikpaedagogik*. Kassel: Gustav Bosse Verlag.
- Hızal, A. (1982). *Programlı öğretim yönteminin etkenliği: “Karşılaştırmalı – uygulamalı araştırma”*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.

- Husak, T. J. (1978). *The development and evaluation of programmed instruction in the techniques of jazz ensemble arranging* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ohio State University.
- Kanable, B. M. (1964). *An experimental study comparing programmed instruction with classroom teaching of sight singing* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Northwestern University.
- Karahan, C. (2010). *Bağlama öğretiminde yeni bir yöntem*. Ankara: Okutman Yayıncılık.
- Karkın, M., Pelikoğlu, M. ve Haşhaş, S. (2014). Bağlama enstrümanının öğretim yöntemleri kapsamında yöresel tavırların değerlendirilmesi. *Art-e Sanat Dergisi*, 7(13), 129-148. 09.03.2023 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/pub/sduarte/issue/20733/221579> sitesinden alınmıştır.
- Kınık, M. (2010). *Güzel sanatlar fakülteleri müzik bölümlerinde bağlama dersi başlangıç düzeyine yönelik öğretim programı önerisi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Kurbanoğlu, N. İ. (2003). *Organik kimyada stereokimya konusunun programlı öğretimi üzerine bir çalışma* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Külahçı, Ş. G. (1985). Kendi kendine öğretim: Programlı öğretim. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 10(58), 10-20.
- Lawrence, S. L. (1973). *Development and evaluation of a self-instructional program in music reading for instrumental music students* [Yayımlanmamış doktora tezi]. University of Iowa.
- Mager, R. F. (1967). *Öğretim amaçlarının hazırlanması* (Çev. S. Ünal ve L. Türel). Ankara: Ajans Türk Matbaası.
- Mann, T. H. (1972). *Fundamentals of piano: A programmed approach* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Wayne State University.
- MEB [Milli Eğitim Bakanlığı]. (2016). *Müzik ve gösteri sanatları alanı bağlama eğitimi (bağlama düzeni) kurs programı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı. 13.11.2017 tarihinde <http://hbogm.meb.gov.tr/modulerprogramlar/> sitesinden alınmıştır.
- MEB. (2017). *Müzik ve gösteri sanatları alanı bağlama (bozuk düzen) kurs programı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı. 13.11.2017 tarihinde <https://e-yaygin.meb.gov.tr/download.ashx?fileID=3628> sitesinden alınmıştır.
- MEB. (2018, Nisan 11). Milli eğitim bakanlığı hayat boyu öğrenme kurumları yönetmeliği. *Resmi Gazete, Sayı: 30388*. 04.03.2019 tarihinde https://hbogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_04/11093946_MEB_HBO_KURUMLARI_YYNETMELYYY.pdf sitesinden alınmıştır.
- MEB. (2022). *Hayat boyu öğrenme genel müdürlüğü izleme ve değerlendirme raporu*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı. 08.10.2023 tarihinde http://hbogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2023_07/03141649_Yzleme_ve_DeYerlendirme_Raporu_2022.pdf sitesinden alınmıştır.
- MEB. (2023). *Hayat boyu öğrenme genel müdürlüğü kurs programları*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı. 08.10.2023 tarihinde <https://e-yaygin.meb.gov.tr/pagePrograms.aspx> sitesinden alınmıştır.
- Moore, D. A. (1976). *An experimental study to compare linear and branching formats of programmed instruction for learning music fundamentals* [Yayımlanmamış doktora tezi]. University of Oklahoma.

- Nazlımoğlu, E. (2016). *Müziksel işitme okuma yazma derslerinde bilgisayar destekli programlı öğretim yönteminin etkililiği* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Newman, G. H. (1966). *The effects of programed learning on achievement and attitude in a music course for classroom teachers* [Yayımlanmamış doktora tezi]. University of Illinois.
- Okay, H. H. (2011). *Eğitim fakültesi müzik eğitimi anabilim dalı yaylı çalgı eğitiminde şarkımsı çalışa bağlı olarak müzikal ifadenin geliştirilmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Okçabol, R. (1994). *Halk eğitimi (Yetişkin eğitimi)*. İstanbul: Der Yayınevi.
- Otaçoğlu, S. G. (2005). *Müzik öğretmenliği piyano eğitimi dersi için bir model denemesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Özata, C. (2021). Günümüz müzik eğitiminde ‘programlı öğrenme’ yaklaşımını yeniden tartışmak. N. Kalyoncu (Ed.), *Müzik Eğitiminde Çok Bileşenli Pedagojik Yaklaşımlar ve Öğretme-Öğrenme Yaklaşımları* (215-249). Ankara: Nobel.
- Özata, C. ve Kalyoncu, N. ([2019]2021). Bağlama eğitiminde başlangıç düzeyine yönelik bir performans değerlendirme ölçeği geliştirme. *Eurasian Journal of Music and Dance*, 19, 1-25
- Özdek, A. (2016). Günümüzde bağlama eğitiminde görülen problemler ve çözüm önerileri. A. Koç (Ed.), *1. Uluslararası Nida Tüfekçi Bağlama Sempozyumu Kitabı* (177-199). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Parlak, E. (2016). Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze sosyokültürel gelişmeler bağlamında yöntem ve yaklaşımlar açısından bağlama icrası ve eğitimi. A. Koç (Ed.), *1. Uluslararası Nida Tüfekçi Bağlama Sempozyumu Kitabı* (209-236). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Peightel, J. W. (1971). *The development and comparison of two recorded programed techniques in teaching the beginning trombone student* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Pennsylvania State University.
- Pipe, P. (1968). *Pratik programlama* (Çev. H. Olgun, M. Göker ve N. Büyükdura). Ankara: Ajans Türk Matbaacılık.
- Pocztar, J. (1977). *Programlı öğretim: Kuramları ve uygulanması* (Çev. A. Hızal). Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Popham, W. J. ve Baker, E. L. (1986). *Eğitim durumlarının düzenlenmesi* (Çev. L. Özbilgin). Malatya: Uğurel Matbaası.
- Puopolo, V. (1971). The development and experimental application of self-instructional practice materials for beginning instrumentalists. *Journal of Research in Music Education*, 19(3), 342-349. 03.06.2019 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/3343770> sitesinden alınmıştır.
- Rasmussen, W. I. (1966). *An experiment in developing basic listening skills through programed instruction* [Yayımlanmamış doktora tezi]. University of Southern California.
- Roach, D. W. (1970). *The development and evaluation of programed instruction to facilitate upper elementary school children’s aural-visual perception of music notation* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Pennsylvania State University.
- Root, W. B. ve Rehfeldt, R. A. (2021). Towards a modern-day teaching machine: The synthesis of programmed instruction and online education. *The Psychological Record*, 71, 85-94. 03.11.2022 tarihinde <https://link.springer.com/article/10.1007/s40732-020-00415-0> sitesinden alınmıştır.

- Sayan, E. (2003). *Müziğimize dair görüşler, analizler, öneriler*. Ankara: ODTÜ Geliştirme Yayıncılık.
- Schmalstieg, E. B. (1969). *The development and evaluation of programmed instruction in singing correctly produced, uniform vowels* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Pennsylvania State University.
- Senemoğlu, N. (2009). *Gelişim, öğrenme ve öğretim: Kuramdan uygulamaya* (15. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Shrout, P. E. ve Fleiss, J. L. (1979). Intraclass correlations: Uses in assessing rater reliability. *Psychological Bulletin*, 86(2), 420-428.
- Skewes, R. E. (1974). *Determination of the optimal time for the utilization of a self-instructional program in music theory by elementary violin and viola students* [Yayımlanmamış doktora tezi]. University of Iowa.
- Skinner, B. F. (1954). *The science of learning and the art of teaching*. E-Kitap [J. S. Vargas (Ed.), B. F. Skinner Foundation Reprint Series, 2003, 9-28].
- Skinner, B. F. (1958). *Teaching machines*. E-Kitap [J. S. Vargas (Ed.), B. F. Skinner Foundation Reprint Series, 2003, 29-58].
- Sözen, İ. (2012). *İşbirlikli öğrenme yaklaşımı ile yapılan toplu bağlama öğretiminin performans ve tutuma etkisi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Sözen, K. (2010). *Sorgulayıcı öğrenme ve programlı öğretim yöntemlerine göre işlenen biyoloji laboratuvarı uygulamalarının karşılaştırılması* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Şen, T. (1990). *İşitme engelli öğrencilere programlı öğretim yöntemiyle matematik öğretimi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Anadolu Üniversitesi.
- Şen, Ü. S. (2011). *Müzik öğretiminde bilgisayar destekli programlı öğretim yönteminin etkililiği* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Tatlıoğlu, S. S. (2021). Öğrenmeye sosyal-bilişsel bir bakış: Albert Bandura. *Sosyoloji Notları*, 5(1), 15-30. DOI: 10.7816/sed-01-02-08. 18.07.2023 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosnot/issue/63416/892420> sitesinden alınmıştır.
- Terzi, Y. (2017). *Güvenilirlik Analizi*. OMÜ. 18.11.2022 tarihinde <http://istfen.omu.edu.tr/tr/hakkimizda/ders-notlari/GA-2017y.pdf> sitesinden alınmıştır.
- Terzi, Y. (2019). *SPSS ile istatistiksel veri analizi*. OMÜ. 18.11.2022 tarihinde <https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/yukselt/64430/SOS5.pdf> sitesinden alınmıştır.
- Topalak, Ş. (2013). Güzel sanatlar lisesi çalgı eğitimi/öğretiminde karşılaşılan sorunların incelenmesi. *Sanat Eğitimi Dergisi*, 1(2), 114-129. DOI: 10.7816/sed-01-02-08. 18.07.2019 tarihinde <http://sanategitimidergisi.com/makale/pdf/1378908878.pdf> sitesinden alınmıştır.
- Uz, Ö. (2009). *Programlı öğretim ile işbirlikli öğrenme yaklaşımının 7. sınıf öğrencilerinin akademik başarısı ve fen tutumuna etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Vander Ark, S. D. (1970). *Programmed instruction in twentieth century music: A feasibility study* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ohio State University.
- Yağcı, A. (2002). *İlköğretim 4. ve 5. sınıflarda dil bilgisi öğretiminde bilgisayar teknolojisinin kullanımına yönelik uygulamalı bir yaklaşım* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.

- Yaşar, Ş. (1988). *Yabancı dil öğretiminde programlı öğretim uygulaması* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Anadolu Üniversitesi.
- Yeaman, G. T. (1987). *Eğitimde projeksiyon makinaları: Programlı öğretim materyali* (Çev. A. Ergin). İzmir: Aşama Matbaacılık.
- Yılmazlar, M., Çorapçıgil, A. ve Toplu, B. (2014). Fen bilgisi öğretiminde programlı öğretimin öğrenci başarısı ve tutumu üzerindeki etkisi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 8(1), 45-67. 01.05.2019 tarihinde <https://dergipark.org.tr/download/article-file/39892> sitesinden alınmıştır.

Extended Abstract

Introduction and Purpose

Societies' understandings of education have changed and evolved over the course of human history under the influence of various factors. This situation has paved the way for the testing and implementation of different approaches or models of education and learning such as mastery learning, cooperative learning, or constructivist learning. Developments in the field of technology, which is one of the determining factors in this context, have led to the emergence of new approaches to education or the re-discussion of existing ones. For example, the negative experiences of the Covid-19 pandemic have brought individual learning processes to the fore, while paving the way for a more effective use of technology in human life. Distance learning has become very important and even national education policies have had to change in this direction. In this environment, self-learning and individualisation have come to the fore, and the "Programmed Learning Approach" is regaining importance.

B. F. Skinner (1904-1990), one of the representatives of behaviourism and the developer of the theory of Operant Conditioning and the Law of Effect, designed the theoretical framework of "Programmed Learning". This approach is one of the individual teaching approaches that allows individuals to learn independently. Programmed Learning, which is an extension of teaching machines and allows students to progress at their own pace, is based on principles such as "small gradual steps", "individual pace", "active participation", "reinforcement-reward", "spot feedback and immediate correction" and "correct answers". Depending on the subject area, "linear", "branching", "skip-branching" and "hybrid" programme models can be used when programming the learning content. This article presents the results of an experimental study on the applicability of the Programmed Learning Approach in Bağlama training conducted in public education centres.

Method

There are public education centres in almost every district of Türkiye. Based on the researchers' previous knowledge and experience, a public education centre in the Central Anatolia region was selected as the institution where the experimental process would be carried out. The research process began after receiving approval from the General Directorate of Lifelong Learning of the Turkish Ministry of Education and the Ethics Committee for Human Research in the Social Sciences. The working group, which was trained in the experimental process to be carried out as part of the research, consists of 25 people between the ages of 15 and 17. These participants started playing Bağlama for the first time in this study. The working group was formed considering the level of musical perception, previous knowledge of music, gender, and age of the participants. Taking all these characteristics into account, the

experimental group (12 people) and the control group (13 people) were formed as close to each other as possible.

The learning content to be used in the experimental process was constituted according to the initial stage of the Central Course Programme for Bağlama (Bozuk-Tuning) implemented in public education centres. The same course content was included in both the control and experimental groups; only the teaching approaches and methods were different. In the experimental group the “Programmed Learning Approach” was used, while in the control group traditional teaching methods, which in this research are limited to the action forms of “demonstrating-practicing”, “listening-seeing”, “lecturing” and “question-answer”, were used. For the teaching of the experimental group, a learning booklet was created, structured according to the principles of Programmed Learning, in which the student can progress at his or her own pace. In addition, a total of 131 short videos were created for each small step. For the control group, traditional teaching materials and full videos were produced for each song to be taught. In the experimental group, the teacher accompanied each student individually and made sure that they gradually followed the steps in the workbook. In the control group, the teacher taught conventionally, so that all students progressed at the same pace and in the same steps. Both groups were taught by the same teacher. The nine-week experimental period was planned to last two days a week and four hours a day. All the learning content planned for the experimental process was taught in 18 lessons (72 lessons in total) without interruption.

At the end of the nine-week experimental process, the folk song “Ne Ağlarsın Benim Zülfü Siyahım”, a piece in which the Bağlama playing behaviour of beginners could be optimal observed, was played by all the course participants and their performances were videotaped. The 25 videos were evaluated by three experts in Bağlama training using the “Bozuk-Tuning Bağlama Performance Evaluation Scale for Beginner Level”. The individual performance scores of the students were acquired so that all scale scores of three experts were averaged. The consistency between the three experts was checked using the Intraclass Correlation Coefficient. The ICC value was 0.98. This value shows that the interrater consistency between the three experts was excellent. The research data obtained were analysed using SPSS 22. In the analysis, the “t-test” was used for normally distributed data groups and the “Mann-Whitney U-test” for non-normally distributed data groups. The significance level was set at $p < 0.05$.

Results and Conclusion

The results of the data analysis were as follows. There was no statistically significant difference between the performance scores of the experimental and control groups in the technical skills consisting of “positioning the Bağlama”, “fingertip pressure and plectrum strike”, “control of plectrum and keyboard”. One of the reasons for this result is that the students were not exposed to any physical strain, as they all worked with Bağlamas that were suitable for their bodies. On the other hand, beginner level skills could be acquired through good observation and imitation. In this context, the continuous role of the teacher as a role model for the experimental group through videos and for the control group directly during the lessons could have a similar effect on both groups.

No statistically significant difference was found between the two groups for musical skills consisting of “intonation”, “phrasing”, “tempo and dynamics”, “integrity and fluency”. In

addition, the performance scores for musical skills were lower than the scores for technical skills in both groups. Although the Bağlama is a fretted instrument, there are difficulties in terms of intonation and sound quality because the player always must press two or three strings at the same time with the necessary pressure on the most suitable part of the keyboard. In addition, the fact that the working group was made up of adolescents may have led to coordination problems, which may have had a negative impact on musical skills. The low scores may also be because of musical skills can be acquired in a long-term and complex process, and the experimental learning time may not be sufficient for this. Although there was no statistically significant difference, the largest difference in favour of the experimental group was found in the “phrasing” dimension. It can be assumed that the transition from smaller parts to whole songs in the lessons, made possible by Programmed Learning, may offer an advantage in terms of understanding musical structure.

In conclusion, it was found that the Programmed Learning Approach and traditional teaching methods had similar effects on the working groups in this research. This result is mainly because of that both groups had the same teacher, that the lesson content was implemented equally in both groups, and that in the preparation phase of the lesson all exercises to support finger movements and plectrum strokes were completed in full and in the same time frame in both groups. The fact that the performance scores of the experimental group were generally higher suggests that the Programmed Learning Approach may be effective in Bağlama training. In this context, workbooks and learning materials can be prepared according to the Programmed Learning and offered in public education centres, art colleges or university programmes for Bağlama training. These materials can be used especially in institutions where group teaching of the Bağlama is practised. It could therefore be useful to minimise the negative effects caused by differences in learning levels and make individual learning more effective. In addition, in today's world where machine-assisted learning is becoming more and more important, suitable learning materials or mobile applications for different levels could be created according to the principles of the Programmed Learning for individuals who want to learn Bağlama independently in their spare time.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (1), 109-135

Geliş Tarihi:12.12.2023 Kabul Tarihi:26.03.2024

Yayın: 2024 Yayın Tarihi:31.05.2024

<https://doi.org/10.30561/sinopUSD.1403849>

<https://dergipark.org.tr/sinopUSD>

UNORTHODOX: MUHALİF BİR TİPİN KİMLİK ARAYIŞI ÜZERİNE SOSYOLOJİK DEĞERLENDİRME

Döne AYHAN*

Öz

Gündelik hayatın kalıplarını ve değerlerini farklı tipolojiler üzerinden görmek mümkündür. Bu noktada toplumsal yapının dinamiklerini anlamak ve anlamlandırmak için görsel sosyoloji önemli ip uçları sunmaktadır. Film ve dizilerde kullanılan görsel imgeler toplumsal arka planın anlaşılmasında işlevseldir. Toplumsal yapının görselleşmesinde mekân ve kültür değişimi, toplumsal tipolojiler, kimlik süreçleri ve zamansal öğeler sıklıkla konu edilmektedir. Toplum analizinde en hızlı ve kolay yol çoğu zaman tipolojilerin kavranmasından geçmektedir. Çünkü toplumsal tipolojiler bir toplumun kültürel bakiyesini aksettirmektedir. Toplumun sosyalleşme pratiklerinin anlaşılmasında toplumsal tipolojiler yadsınamaz bir gerçekliktir. Alışılmışın dışında bir kimlik ve zihniyeti temsil eden “muhalif” toplumsal tipolojisinin izlerinin anlaşılmaya çalışıldığı bu çalışmada, Unorthodox dizisi özelinde muhalif bir tipin kimlik inşa sürecinin incelenmesini amaçlanmaktadır. Muhalif bir tipolojinin gündelik hayatı anlamlandırması ve kültürel izleri çalışmanın odağıdır. Muhalif tipolojisinin var oluş sürecinin anlaşılması adına değişim pratikleri keşfedilmeye çalışılmıştır. Nitel araştırma yöntemiyle ele alınan çalışmada doküman inceleme veri toplama yöntemi kullanılarak betimsel analizle değerlendirilmiştir. Muhalif tipolojisini anlayabilmek adına dizi, olay örgüsü ve diyaloglara sadık kalınarak üç kez izlenmiştir. Tekrarlanan durum ve fikirlere göre araştırmacı tarafından bazı kodlar belirlenmiştir. Birbirini destekleyen kodlardan, kodları üst düzeyde ifade eden temalar belirlenmiştir. Muhalif tipi ve kimlik kapsamına girebilecek “aile ve cemaate karşı kadının duruşu”, “muhalif tipolojisinin görünümü”, “aidiyet arayışı” ve “kimlik inşa süreci” gibi temalar bulunmuştur. Bu çerçevede muhalif sosyokültürel ve mekânsal ilişkiler ekseninde analiz edilmiştir. Kural ve sınırlara uymayan bir kültür ve zihniyeti gerekli kılan muhalifin sosyal ilişki formları ve kimlik edinme stratejisi yeniden üretilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Muhalif, Toplumsal tip, Kimlik, Aidiyet, Kültür.

* Dr. Öğr. Üyesi, KTO Karatay Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Sosyoloji Bölümü, done.ayhan@karatay.edu.tr, <https://0000-0002-1633-385X>

Unorthodox: A Sociological Evaluation on the Identity Search of a Dissident Type

Abstract

It is possible to see the patterns and values of daily life through different typologies. At this point, visual sociology offers important clues to understand and make sense of the dynamics of the social structure. Visual images used in films and TV series are functional in understanding the social background. Space and cultural change, social typologies, identity processes, and temporal elements are frequently discussed in the visualization of social structure. The fastest and easiest way to analyze society is often through understanding typologies. Social typologies reflect the cultural equilibrium within a society. Social types are an undeniable fact in understanding the socialization of society. This study, which attempts to understand the traces of the "dissident" social typology, which represents an unusual identity and mentality, aims to examine the identity construction process of a dissident type in the context of the "*Unorthodox series*". The focus of the study is on how an oppositional typology gives meaning to daily life and its cultural traces. To understand the existence process of the opposition typology, practices of change have been tried to be discovered. In the study, which was handled with qualitative research method, document analysis data collection method was used and evaluated with descriptive analysis. To understand the Dissident typology, the series was watched three times, adhering to the plot and dialogues. The researcher determined certain codes based on recurring situations and ideas. Themes were created from repeating codes. Themes such as "women's stance towards family and community", "appearance of opposition typology", "quest for belonging" and "identity construction process", which can be included in the scope of opposition type and identity, were found. In this context, the opposition was analyzed on the axis of sociocultural and spatial relations. The opposition's social forms of relationship and identity acquisition strategy, which necessitate a culture and mentality that does not comply with rules and boundaries, are reproduced.

Keywords: Dissident, Social types, Identity, Belonging, Culture.

Giriş: Çalışmanın Genel Takdimi

Bireyin toplumsal arenadaki konumu ve diğerleriyle etkileşimi sosyoloji disiplininin her daim gündeminde olmuştur. Toplumsal yapı ve kurumların bireye tesiri de farklı şekillerde görülebilmektedir. Edebiyat ve sanat alanındaki ürünlerde toplumun bireyleri nasıl etkilediği resmedilmektedir. Birey ve toplum üzerine söylenecek pek çok mesele özellikle roman, öykü, sinema ve dizi üzerinden aktarılabilmektedir. Toplumun genel görünümüne dair okuma yapabilmek için sanat ve edebiyat veri sunmaktadır. Toplumsal değişme dinamiğinin yaygın aktarım aracı olan sinema ve dizi üzerinden sosyolojik bilgi inşası mümkün olmaktadır. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de artarak devam eden görsel üretimin paylaşılma

platformları da çeşitlenmiştir. Televizyon ve sinema gibi sabit araçlar yerine günümüzde online abonelik tabanlı yayıncılık faaliyetleri de toplum hayatında yerini almıştır. İnternet hizmetinden faydalanan kişiler için dizi ve film izleme mekânı olan Netflix bu şekilde yayın yapan ilk araçlardandır. Amerika menşeli yapım şirketi dizi, film gibi medya hizmeti sunmaktadır. Yakın dönemde pandemi sürecindeki kısıtlılık kararlarıyla evde kalma mecburiyetiyle kullanıcı sayısında ciddi bir artış olduğu gözlemlenmiştir. Şu anda dünya ölçeğinde yüz doksandan fazla ülkede 247 milyondan fazla üyesiyle en geniş eğlence platformu olarak tanımlanmaktadır (netflix.com, 2023). Netflix ve onu takip eden diğer platformlar sayesinde farklı toplumlara dair bilgi edinme süreci hızlanmıştır. Bu haliyle sosyolojiye yeni argümanlar ve bakış açısı kazandıran platformlar küresel ve yerel düzlemde bilgi üretimine zemin hazırlamaktadır. Toplumsal değişim seyrine göre dizi ve sinema da değişkenlik göstermektedir. Toplumsal dönüşüm ve krizlerin sinemaya konu olması tarihsel perspektifte sıklıkla görülmektedir.

Sanat ve toplum ilişkisi toplumsal alandaki gerçekliklerin sanatta bir şekilde kendisini göstermesinden dahi anlaşılmaktadır. Sanat ve sanatçının topluma karşı sorumluluğu ve toplumun sesi olması sanat ve toplumun bağına resmetmektedir (Danko, 2017). Bu haliyle sanat ve toplumun organik bir ilişkisinden bahsedilebilir. Sanatın toplumu yansıttığını, sosyolojik muhayyileyi ifade ettiğini söylemek mümkündür. Toplumlara anlamlı hale getiren temel unsurlar zaman, mekân ve aidiyet birlikteliğidir. Birlikte yaşama pratiği bireylerin topluma mensubiyetlerini, sorun çözme stratejilerini de şekillendirmektedir. Günümüzde farklı toplumsal dinamikler (savaş, kriz, teknolojik hamleler vb.) bireylerin toplumu ve yaşadığı dünyayı anlamlandırmalarını değiştirmek durumunda kalmalarına neden olmaktadır. Modern dünyada herhangi bir sebeple yer değiştirmek durumunda kalan bireyler gittikleri yerle uyum sağlamanın yolunu hızlıca bulmak zorundadırlar. Film ve dizilerin toplumsal gerçeklikleri bir şekilde yansıttığı kabulüyle değişimleri izleyebilmek verimli olabilmektedir. Sinemanın her zaman toplumun aynası olmadığını bazı zamanlarda da gerçek dışı olanı resmettiğine dikkat çekmek de

faydalı olacaktır. Toplumsal meseleleri yeniden üreterek eğip bükerek toplumda gerçekleşmesi mümkün olamayacak noktalara değinip bilinç dışı rolünü de üstlendiği belirtilmektedir (Diken & Laustsen, 2010). Bahsedilen durum dünya ve Türkiye ölçeğinde benzerlik göstermektedir. Toplumsal bakış açılarının farklılığı sinema yapımlarına ve seyircilerine de yansiyacaktır. Aynı ülke içinde dahi farklı dönemlerde hâkim paradigma değişimi olduğu için farklılıklar yaşanmaktadır.

Toplumsal yapının rutinini anlamak, gündelik hayatın arka planını keşfetmek, dönüşümün eğilim ve hızını okumak gibi sıralanabilecek sanatın nitelikleri sosyolojik araştırmalara konu olabilmektedir. Toplumun izinin görülebildiği sinema ve diziler sıklıkla araştırmaların nesnelere olmaktadır. Karakter, olay örgüsü ve sonuçla toplumsal ipuçlarının yakalanması söz konusudur. Toplumsal uyum, değişim ve çatışmanın karakterler üzerinden anlatılması toplumsal bir üretim şekli olduğunu göstermektedir. Toplumsal yapının farklı yüzlerinin sunulduğu dizi üzerinden zihniyet çözümlemesi yapmak mümkün hale gelmektedir. Çünkü, yönetmen, oyuncu ve senaristin belli bir zihniyete sahip olduğu gerçeğinden yola çıkılmaktadır. Nihayetinde ortaya konan dizinin hayatı ele alış biçimi kendi zihniyet ve anlam dünyasına göre olmaktadır. Dizinin çekiminin gerçekleştirildiği mekân tercihindan karakter inşa sürecine kadar zihniyetin izi görülmektedir. Totalde diziye var eden koşulların öznelere bağımsız olmadığını söylemek mümkündür. Ürettikleri diziye kültürel sermayelerin sinmesi de söz konusudur. Dizinin izleyicilerinin de bireysel bakış açılarıyla diziye yaklaştıkları gerçeğini de belirtmek gerekmektedir. Dolayısıyla üretici ve tüketici kesimlerin kendi zihniyet biçimleriyle orada buldukları belirtilmelidir. Burada üreten ve tüketen grubun kimi zaman birbirini tamamladığı kimi zaman ise zıtlıklar ve tartışma içerisine girdiği söylenebilir.

Sosyal bilimlerde toplumsal olgunun nedenini anlamak adına tek faktörlü bir açıklama yapmak meseleyi eksik görmek anlamına gelmektedir. Dinin toplum ve insanlar üzerinde belirleyici olma özelliğinin net bir şekilde görüldüğü dizi, sinema ve sanat toplumsallıklarını bir kez daha ortaya koymaktadır. Bu haliyle toplumsal

yapı okuması yapmak mümkün olmaktadır. Çünkü sinema toplumsal arenada olup biten meselelerin yansımaları görmek açısından verimli bir sahadır. Gündelik hayatın rutinlerinin analiz edilmesine fırsat sunan film ya da diziler değişimlerin dinamiklerini kurgu düzeyinde olsa dahi etkili bir öğretim materyali olmaktadır. Gerçekliğin belirli yönelimlerle tasavvur edilmesi o gerçekliği yaşayan kişiler ile yönetmen arasındaki bakış açısı farklılığını ortaya koymaktadır. Toplumsal meselelere karşı farklı bakış açılarının görülmesini sağlayan dizi/filmler kimlik numunelerini görmek açısından da ciddi veriler sunmaktadır. Film için seçilen mekân, dönem ve özellikleri sürecin sonunda ortaya çıkacak olan filmin inşasında önemlidir. Dizi/filmler senaristten, yönetmen ve oyuncudan bağımsız bir yapıt değildir. Kişilerin kültürel, ekonomik, sosyal sermayeleri nispetinde filme katkıları bulunmakta ya da bir şekilde diziye alt metin olarak girmektedir. Nihayetinde belirli bir zihniyet dünyasının ürünü olan bu eserlerin toplumsal etkileme gücü bulunmaktadır. Benzer şekilde üretilen dizi/filmi izleyici pozisyonundaki kişiler de kendi bakış açıları ile değerlendirmektedir. Çünkü izleyici toplumu anlama şekline göre yapıya yaklaşmaktadır. Bu durum üretim ve tüketim dengesinde birbirini tamamlayan, destekleyen bir durum olabildiği gibi karşıtlıkların çatışması haline de gelebilmektedir.

Bu çalışmanın özgün yanını daha önce farklı kategorilerde toplumsal tip çalışması yapılmış olmasına rağmen “muhalif” toplumsal tipinin siyasetin dışında bir toplumsal aktör olarak ele alınması oluşturmaktadır. Literatürde ilk kez yerli bir film olan “Kaçakçı” ile sinemadaki toplumsal tipoloji çözümlemesi gerçekleştirilmiştir (Tekin, 2016). Sinemasal bir tip olarak “kaçakçı” sınır ve ekonomik zorlukların bulunduğu konumdan anlaşılmaya çalışılmıştır. Farklı toplumsal tipolojileri zaman, mekân ve dil unsurlarını görmek mümkün olmaktadır. Muhalif toplumsal tipinde mevcut toplumsal hafızasını oluşturan meselelere karşı eleştirel bir tavır bulunmaktadır. Maria Schrader yönetmenliğinde çekilen dizi Hasidik Yahudilerinden Sattar cemaatine bağlı genç bir kızın (Esty) gözünden dünyayı anlamlandırması anlatılmaktadır. Alışılmışın dışında bir kadın profili olan

Esty özelinde bireyciliğin hâkim değer oluşu görülmektedir (McFarland, 2022). Modern öznenin kentsel mekanla kurduğu etkileşim Berlin şehrinde gösterilmektedir. Dizideki karakterlerin kentsel mekanlara yönelik farklı deneyimleri mevcuttur. Esty ailesinin yanındayken başı yerde etrafındaki olup bitenlerden habersiz şekilde yürümektedir. Berlin'deki yürüyüşü ise binalara, manzaraya, etrafına başını kaldırırken gösterilmesi kentsel mekanlardaki öznenin farklılığını yansıtmaktadır. Şehrin sesini ve ritmini fark eden Esty'nin gülümsemesi ise manidardır. Cemaat ve aile sınırlarında toplumsal şiddete maruz kalan Esty için Berlin'de laik bir kadın profili çizilmektedir. Hasidik cemaatin popüler kültürle ilişkisi bulunmamaktadır. Cemaatin Yahudilik göstergesi giyim tarzı ve ritüellerin uygulanması olarak yorumlanabilir. Cemaat içerisinde kadının ideallerine ulaşması söz konusu değildir. Hayallerinden bahsetmek ve bireyselliğini inşa etmek mümkün değildir. Cemaatte özgürlük sınırlandırılırken Berlin'de kadın bedeninin kamusallaşması gösterilmektedir (Schnabel, 2022). Esty mahremiyeti olan kendi bedeni ve sesini kamuya açık hale getirerek eleştiriye de kapı aralamaktadır.

1. Çalışmanın Metodolojisi

Bu çalışma muhalif bir tipin kimlik arayışına tanıklık etme imkânı sunması sebebiyle 2020'de Netflix'te bir sezon yayımlanan Unorthodox dizisini odağa almaktadır. Alman-Amerika yapımı bir dram dizi dört bölümden oluşmaktadır. Dizinin bölümleri ortalama elli dakika olup dili İngilizcedir. Başrollerini Shira Haas (Esty) ve Amit Rahav'ın (Yanky; Esty'nin eşi) paylaştığı dizide Esty geleneklere aykırı bir tip iken Yanky cemaatin kurallarına sıkı sıkıya bağlı bir tiptedir. Esty'nin kocası Yanky, topluluk geleneklerine bağlı ve bir aile kurma konusunda güçlü bir istek duymaktadır. Olay örgüsü, Esty ve Yanky'nin görücü usulü evliliği etrafında şekillenmektedir. Williamsburg'da geçen dizi, moderniteyi reddederek dünyadan izole bir yaşam pratiği tercih eden Hasidik cemaatinin geniş kitlelerce tanınmasına vesile olmuştur. İlk olarak kıyafet tarzıyla dış dünyadan görsel anlamda ayrılan cemaatte kadınlar çorap, peruk ve muhafazakar elbiselerle erkekler ise

saçlarında çene hizasında bukleler, takım elbise ve kürk şapkalarla muhafazakarlıklarını sergilemektedir.

Fotoğraf-1: Cemaatte Kadın ve Erkek Görünümleri

Dizide Satmar kültürünün ataerkil fikirleri destekleyen cinsiyetçi geleneklerini ve katı kuralları vurgulanmaktadır. Toplum geleneğinde kadınlara itaatkar, anlayışlı ve duyarlı olma, erkeklere ise baskın, kararlı ve bağımsız olma özellikleri atfedilmektedir. Topluluğun tüm üyeleri belirli kısıtlamalara uymakla yükümlüdür. Örneğin, üyelerin cep telefonu gibi teknolojik cihazları kullanmasına ve devlet okullarına gitmesine izin verilmemektedir. Cemaat üyelerinin yalnızca Yidiş odaklı eğitim alabiliyor olmaları da cemaatin kısıtlılıkları arasındadır. New York ve Berlin arasındaki yaşam zaman zaman flashback kurgusuyla başkarakterin (Esty) kararsız, arada kalmışlığı gösterilmektedir. New York gibi bir metropoldeki aşırı geleneksel cemaat yaşamını vurgulaması dikkat çekicidir. Berlin'e gidene kadar yaşadığı mahallesinden çıkmayan ana karakterin, merak ve şaşkınlığı gözler önüne serilmektedir. Unorthodox dizisinde etnografik bir yaklaşım görülmektedir. Etnografi kültürel yapının arka planı ve gündelik hayatın anlamını çözmede etkili bir yol olmaktadır (Nahya & Harmanşah, 2016). Bu dizi Deborah Feldman'ın otobiyografisi olan Unorthodox: Hasidik Köklerimiz Skandal Rejeksiyonu kitabına dayanmaktadır. Dizi Nazilerin baskısıyla New York'a sığınan geleneksel Yahudi cemaatine odaklanmaktadır. Dizide stüdyo yerine gerçek mekanların tercih

edildiği görülmektedir. Bu dizinin tercih edilmesinin temel nedeni toplumsal tipolojilerin görünür haline odaklanmak, din kurumunun birey üzerindeki etkisini detaylı bir şekilde analiz etmek ve farklı bir toplumda aidiyet referanslarından uzakta kimlik inşa sürecine dikkat çekilmesidir. Dizi baş karakteri Esty, grup aidiyeti ve cemaat kurallarını sorgulayarak yeniden bir kimliklenme sürecine girmektedir. Dizi kurgusunda cemaat kurallarını kutsallaştıran bir grup ile ezberleri bozan baş karakter arasında birey ve grup ilişkilerine odaklanmıştır. Bu nedenle aile ve cemaatinden kaçış sonrası yeni dünyasında kabul sürecini içeren diyalog ve sahnelerle analize değer bulunmaktadır. Dizinin sosyolojik bir değerlendirmeye tabi tutulmasında bazı grupların değişim karşısındaki direnci, kolektif bilinçle eyleme ve bakış açıları, grubun doğal bir üyesinin bu çerçeveden çıkması dikkat çekmektedir.

Yazılı kaynaklar olan metin, rapor kadar film, dizi ve fotoğraf gibi dokümanlar nitel araştırmalarda kullanılabilir. Dizi ölçeğinden yola çıkarak bir sosyolojik okuma yapma imkânı sunması sebebiyle bu çalışma nitel araştırma şeklinde kurgulanmış olup doküman inceleme veri toplama yöntemi kullanılacaktır. Bu noktadan yola çıkarak dizideki metin ve sahnelerin değerlendirilmesi için betimsel analiz kullanılacaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Diziden elde edilen veriler belirli temalar şeklinde özetlenerek yorumlanacaktır. Araştırmanın amacına uygun olacak şekilde dizi üç kez izlenmiştir. Dizi izlendiğinde tekrarlanan durum ve fikirlere, yinelenen konulara göre araştırmacı tarafından bazı kodlar belirlenmiştir. Kodlar oluşturulurken öncelikle olay örgüsü ve diyaloglara sadık kalınmıştır. Birbirini destekleyen kodlardan, kodları üst düzeyde ifade eden temalar belirlenmiştir (Bal, 2016). Betimsel analize dayalı olarak ana temalar “aile ve cemaat baskısına karşı kadın duruşu” “muhalif tipolojisi görünümü”, “aidiyet arayışı” ve “kimlik inşa süreci” dir. Diziden hareketle toplumsal bakış açılarının anlaşılması, kalıp yargı, algı ve tutumların sergilenmesiyle veriler oluşturulmaktadır.

2. Aile ve Cemaat Baskısına Karşı Kadın Duruşu

Aile ve cemaatin bireyler üzerindeki etkinliği kaçınılmaz bir gerçekliktir. Aile kurumunun bireyler üzerinde meslek seçiminden evlenme biçimine, sosyalleşme pratiğinden dini yaşayış tarzına kadar geniş bir alanda etkisi söz konusudur. Bu konuda belki de en dikkat çekici örnek olarak radikal şiddet gruplarına katılan kadınların motivasyonlarının araştırıldığı bir çalışmada aile baskısı önemli bir tema olarak çıkmaktadır (Öztop et al., 2023). Bireyin tercihlerinde mensubu olduğu aile ve dinin belirleyiciliği söz konusudur. Aile dini gelişime en yakın bağlamdır. Bireyler dini gruplarıyla ilgili ne kadar olumlu deneyim ve algıya sahipse grubu o kadar kabullenmektedir. Ergen ve yetişkinler tatminsizlik, haklarından mahrum kalma ve toplulukla anlaşmazlık durumunda dini grubu sorgulayarak ayrılma olabilmektedir (Hardy et al., 2022). Din toplumsal bütünleşmeyi sağlamak gibi temel işlevinin yanında bireylere kurallar dizgesi sunan da bir kurumdur.

Dizide alkol bağımlısı bir baba ve kendisini terk eden bir annenin çocukta yarattığı zorluğun babaannesi ile doldurulmuştur. İdeal bir aile düzleminden uzak olan Esty'nin marjinalliğinin arka planı bir nebze de olsa anlaşılmalıdır. Muhalif bir tipoloji görünümünün izleri ailenin yapısal durumu sebebiyle grubun normlarına aykırılıklarıyla gösterilmektedir. Parçalanmış bir ailede büyüyen baş karakterin (Esty) mensubu olduğu Sattar cemaatinin kuralları gereği görücü usulü bir evlilik yapması izleyiciyi cemaatin aile kurma biçimi ve süreci hakkında bilgilendirmektedir. On dokuz yaşında olan Esty, cemaatin keskin kurallarıyla sarmalanmıştır. Cemaatin diğer üyeleri ve özellikle aile bireyleri tüm kurallara harfiyen uyarken Esty'nin bu gruba aidiyeti bulunmamaktadır. Etrafındaki kişilerin de dikkatinden kaçmayan bu durum alışılmışın dışında bir tip olarak görülmektedir. Gruba aidiyetinin olmamasına rağmen grup baskısıyla bağ geliştirmeye çalışmaktadır. Yetiştirdiği aile ortamını zorlayıcı olarak değerlendiren Esty evlenerek bu durumun değişebileceğini düşünmektedir.

Fotoğraf-2: Esty ve Yanky Düğün Görsele

Evlenmek onun için özgürlüğe bir adım niteliğindedir. Eş tercihi ve evlenme biçimi de cemaat kurallarına uygun olarak gerçekleştirilir. Düşündüğünün aksine evlenmenin yeni kapılar açmadığı hatta “evli bir kadın” olması sebebiyle daha da daralan bir dünyaya geçtiğini gören Esty, kaçmayı planlamaktadır. Toplumsal gerçekçi bir bakış açısıyla kurgulanan dizi, gerçeği yansıtmaya çalışmaktadır. Evli bir kadın olarak çocuk sahibi olması cemaatin öncelikli beklentisidir. Grubun baskısını üzerinde hisseden Esty ile eşi arasında sağlıklı iletişim örüntüsü bulunmaktadır. Din ve baskının otoriterlik ve dışlayıcılıkla bağlantılı olduğu vurgulanmaktadır. Baskıyı bir grubun diğerine karşı rızasının dışında, sömürü ve şiddet içeren bir tahakküm olarak görmek mümkündür (Hansen et al., 2017). Baskıyla karşılaşan kişinin doğal olarak mücadele ya da başkaldırı süreci başlayabilmektedir. Esty’nin evlenme ritüeli olarak düğün sahnesi dahi cemaatin ağırlığının görülmesi açısından önemlidir. Eğlenceli bir görünümünden ziyade ağıt ve dualarla dini bir törene daha yakın oluşuyla dikkat çekmektedir. Evlenmeden önce uzun saçlı olan Esty, evlendikten sonra cemaat kuralları gereği saçlarını kazıtarak peruk takmaktadır. Kadınların toplum içinde saçlarını örtmelerini gerektiren geleneğe göre evlendikten sonra saçlarını tamamen kazıtıp peruk takmak şarttır. Evliliğin bir kadının hayatında dönüm noktası olarak görülmesi söz konusudur. Evlilik, geleneksel cinsiyet rollerinin yükünü daha da yaygın hale getirerek kadından

bebek sahibi olmak, eşine hizmet etmek ve sadık bir eş olarak aile onurunu koruması beklenmektedir. Bebek sahibi olarak “kadınlığının” etkinliği artacağı şeklinde bir düşünce hakimdir. Çünkü bebek evliliğin imzası ve garantisi konumundadır.

Erkekler ise evlendikten sonra saçlarını bukle yaparak uzatarak cemaatle bütünleşme yaşamaktadırlar. Evlilikte cinsiyete yönelik baskının kadın aktörde olduğu vurgulanmaktadır. Kadınların genellikle ikincil konumlarından dolayı eşitlikçi bir eğilim görülmemektedir (Hall & Zvonkovic, 2010). Kadın ve erkeğe karşı kökten farklı bir yaklaşım görülmektedir. Katı bir cinsiyet ayrımıyla yetişen kişiler bu durumu içselleştirmektedir. Kadın erkeğe göre ikincil bir konumda yer alırken sürekli bir şekilde evliliğin kutsallığı vurgulanmaktadır. Kadın figürünün toplumsallığı hemcinsleri arasında gündelik ev ve alışveriş eylemleriyle sınırlıdır. Erkekler ise ekonomik etkinlikler içerisinde finans ve emlak sektöründe yer edinmektedir. Bu noktada bilinen modern dünya kaidelerinin bu gruptaki kişilere yansımaması için çaba sarf edildiği görülmektedir. Dini ritüellere gündelik hayatın her aşamasında karşılaşılmaktadır. Eve girerken kapını eşliğine dokunmaktan düğünde okunan ilahilere kadar geniş bir alanda muhafazakarlık işaretleri görülmektedir.

Fotoğraf-3: Evlilik Sonrası Saç Kazıtma Ritüeli ve Yeni Görünüm

Cemaate adanmış bir yaşam söz konusudur. Gündelik yaşamın temel belirleyici parametrelerinden birisi olan cemaat kurallarına yüksek değer

atfedilmektedir. Gündelik hayatın sosyolojisini yöneten cemaat denetim mekanizması rolünde görülebilir. Cemaatin on yedi yaşından sonra eğitime izin vermemesi Esty için kısıtlayıcı olmuştur. Burada başkaldırı olarak cemaatin kuralları gereği müziğin yasak olmasına rağmen gizlice piyano dersleri almaktadır. Piyano öğretmenin yardımıyla da annesinin yanına gider. Cemaat içerisinde kadınların ekonomik güvencesizliği bulunmaktadır. Annesinin huzurevinde bakım veren bir konumda düşük ücrete çalışması özgürlüğü için ödediği bedel olarak yorumlanabilir. Esty'ye sürekli olarak cemaatin çocuk beklentisini vurgulayan eşi bir süre sonra çocuk sahibi olamamasıyla Esty'yi "eksik" olarak yaftalamıştır. Evlenme ve yeni bir aile kurma sorumluluğunun yanı sıra kaba bir eş Esty için kaçışı hızlandıran noktalar olmaktadır. Esty'nin kaçışının diğer kadınlara da "kötü örnek" olabileceği kanaatiyle Esty'nin geri gelmesi için Haham tarafından eşi görevlendirilmektedir. Esty ve eşi arasında gelişen tüm aşamalara geniş aile ve cemaatin de dahil olması söz konusudur. Burada mahremiyetin ifşasına tanık olunmaktadır. Cemaat Esty'yi bulmak için eşine görevler verir. Burada aile yapısında cemaatin yaptırımı görülmektedir. Kadının şarkı söylemesi, saçını göstermesi, toplum içerisinde gülümsemesi, akıllı telefon kullanması yasaktır. Kadının öncelikli görevi mümkün olduğunca çok çocuk sahibi olmasıdır. Önce erkeğin konuştuğu ve erkeklerin öncelendiği bir grup yapısı söz konusudur. Esty'nin dış görünüşü üzerinden değişime verilen tepkiyi görmek mümkündür. Bu durumdan rahatsız olan Esty'nin Berlin'e kaçtığında peruğunu denize atması özgürlüğü temsil etmektedir. Çünkü Batılı modern bir kadın olarak görünümü bunu gerektirmektedir. Cemaatin dayatması sonucu muhafazakâr kıyafetler giymek durumundayken artık giyim tarzı klasik Batı kadını biçimini almaktadır.

Fotoğraf-4: Esty'nin Peruğu Çıkardığı An ve Modern Görünümüyle Esty

3. Muhalif Tipolojisinin Görünümü/İzleri

Toplumsal tipolojiler kapsamında Simmel ilk referans kaynaklarından olmaktadır. Tipolojilerin toplumsal yapının anlaşılıp anlamlandırılmasındaki yeri önemli kabul edilmiştir. Toplumsal tiplere bakarak toplumsal etkileşim ağlarının değerlendirileceği söylenebilir (Simmel, 2015). Bir toplumsal yapının anlaşılmasında kritik yeri olan toplumsal tipler, gündelik hayatı ve kültürü yansıtmaları sebebiyle önemsenmektedir. Toplumun mevcut kültürel pratiklerini, norm ve değerlerini taşıdığı için toplumsal tipolojiler sosyolojik bilgi üretiminde önemli araçlardır. Gündelik hayat farklı toplumsal tiplere sahne olmaktadır. Toplumsal değişimler karşısındaki en dirençli kurumlar olarak kabul edilen din ve aile kurumunun birey üzerindeki etkisi çalışmaya konu edilmektedir. Grup ve aile aidiyeti düşük olan bir kişinin yapısal ilkeleri sorgulayarak bulunduğu şehir ve aileden kaçan karakter üzerinden bir toplumsal tipin kültürü nasıl yansıttığı anlaşılmaktadır. Ayrıca muhalif toplumsal tipinin arka planının anlaşılması da kimliğe etkisini gösterecektir. Hâkim kültürel değerlere ve tutumlara karşı, aykırı olmayı simgeleyen “muhalif” toplumsal tipinin toplumsallığı dikkat çekmektedir.

Yaşanılan coğrafya ve döneme göre toplumsal tipler değişkenlik gösterebilir. Toplumsal bunalım dönemlerinde orijinal toplumsal tiplerin çıkması ya da mevcut bazı tipolojilerin ortadan kalkması mümkün olmaktadır (Klapp, 1958). Çünkü toplumun dinamiğine uygun olarak toplumsal tiplerin şekillenmesi söz

konusudur. Genelinde kalanı imgeleyen muhalif toplumsal tipi dizide ritüel ve rutinlerle boğuşan genç bir kızın etrafında şekillenmektedir. Toplumsal hayatta aktif olarak yapıyı şekillendiren birey içinde bulunduğu sosyal örüntünün temsilcisidir (Aydemir, 2016). Muhalif toplumsal tipolojisinin toplumsal inşa süreci olduğunu söylemek mümkündür. Toplumsal tiplerin zemininde sosyal inşacılık yaklaşımı ön plandadır. Çünkü toplumsal gerçekliklerin bireysel ilişki ve etkileşimlerden geçtiğini ve nihayetinde yine bireyi etkilediği belirtilmektedir (Berger & Luckmann, 2008). Toplumsallaşma sürecinin bir parçası olması sebebiyle tipeştirmeler erken dönemlerde başlamaktadır. Dünyayı anlamlandırmaya başladığından itibaren bireyin tipler yapmış olduğu belirtilmektedir (McKinney, 1970). Muhalif toplumsal tipi, herhangi bir grup ya da toplumsal kategorileri temsil eden bir tipolojidir. (Almog, 1998). Muhalif toplumsal tipinin içinde bulunduğu şehirden uzaklaşmasıyla mekânın insansız olamayacağını ve kendine has tipolojileri üreteceğini bir kez daha göstermektedir. Burada bahsi geçen “muhalif” toplumsal tipinin kendi koşullarını var ettiğini belirtmek gerekmektedir. Bu çalışmada farklılaşan durumlara paralel olarak gündelik hayatta muhalif toplumsal tipinin çerçevesini ortaya koymak amaçlanmaktadır. Kültürel arka planların değişmesiyle tipolojilerin sınırları değişmektedir. İnsani hallerin anlaşılmasında kullanışlı olan tipolojiler sosyolojik muhayyileyi de doğrudan etkilemektedir. Gündelik hayatın toplumsal tiplerle örülü olduğu gerçeğinden hareketle muhalif tipolojisinin arkasındaki sosyal gerçekliği içinde bulunduğu evrende aramak gerekmektedir. Muhalif toplumsal tipi Almog’un tasnifine göre kültürel ekseninde incelenecektir (Almog, 1998).

Toplumsal tiplerin sinema ve dizide taşınması kültürel arka planın da anlaşılmasını sağlamaktadır. Dizideki zaman, mekân, karakterler perspektifinden bir toplumsal tipoloji okuması yapılmaktadır. Muhalif bir harekete, bakış açısına, zihniyete aykırı toplumsal bir tiptir. Muhalifi kurumla ve mekanla sınırlamak çoğu zaman mümkün olmamaktadır. Gündelik hayatta kavramın kullanımı ilk olarak siyaset kurumunu çağırırsa da ekonomi, aile ve din gibi diğer kurumlara da yönelik bir karşı tutum bulunmaktadır. Toplumsal kurallara karşı sorgulayıcı bir tavırda olan

muhalif toplumsal tipini aslında çoğu mekânda görmek mümkündür. Bu haliyle bazı durumlarda muhalifin dışlanma ihtimali de bulunmaktadır. Toplumsal konumu itibariyle muhalifin etiketlenerek “ötekileştirilmesi” olabilmektedir. Modern dünya kendisinin dışındaki her şeyi dışlayarak ötekileştirmektedir. Damgalama ve etiketleme ile ötekileştirici dil üretilmektedir (Bauman, 2003). Bu açıdan toplumsal tipler somutluk kazanan varlık olarak sosyal gerçekliği şeffaf olmasa da kabaca anlamının en kestirme yoludur.

New York gibi bir metropol bir şehirde görmeye alışılan rezidans ve hareketli meydanlar dizide görülmemektedir. New York’u simgeleyen mekânların olmaması ve Amerika’nın gündelik hayat ritminden izole bir grup resmedilmiştir. Esty ve ailesi cemaatin katı kuralları gereği metropolün ritmine uymamaktadır. Esty dahil olduğu aile ve cemaat yapısının bakış açılarını sorgulayarak New York’tan Berlin’e kaçan aykırı bir tipi canlandırmaktadır. Bilmediği yeni dünyada tutunma çabaları ve bu süreçte o ana kadar öğretilen dogmatik kurallara uymaması aile ve din kurumlarının direncini görmek açısından önemlidir. Esty küçüklüğünden itibaren aile üyelerinden farklı olduğu hem kendisi hem de çevresi tarafından sürekli dile getirilmektedir. Cemaatine karşı yabancılaşma çeken Esty, tıpkı annesi gibi Berlin’e kaçar. Bildiği bir dünyanın dışına çıkan Esty, annesine cinsel tercihinden dolayı mesafeli durmaktadır. Berlin’deki arkadaşlıklarının geleneklerin dışında kalan heterodoks kişilerden oluşması da muhalif kimliğini beslemektedir.

Esty babaannesinin yanında büyümesiyle akralarına göre grupta daha esnek yetişen bir kızdır. Esty’nin ebeveynlerinin olmamasıyla da cemaatten farklılaşan yönü pek çok ortamda dile getirilmektedir. Muhalif tavrıyla dikkat çeken Esty, çevresi için çoğu zaman dedikodu malzemesi olmaktadır. İçinde bulunduğu grupta Berlin’e gitmeyi, aile ve cemaatini geride bırakmayı hayal eden dahi bulunmamaktadır. Toplumsal yapının normlarına sıkı sıkıya bağlanan kişilerde grup bağlılığı yüksektir. Amerika gibi farklı etnik kimliklerin bir arada yaşadığı bir ülkede Hasidik cemaatine mensup kişiler için yaşamın formülü en iyi bilinen geleneksel yaşam örüntülerine sıkı sıkıya bağlı kalmaktır. Genel çerçevede bu durumun avantaj

ve zorluklarını gören kişilerin dünyası gösterilmiştir. Dizide gösterilen muhalif tipolojisi (Esty), kurallara karşı bir tutum geliştiren, aykırı bir yaşam ve zihniyet biçimini göstermesiyle sadece diziye ait bir tip olmadığını ortaya koymaktadır. Farklı durum ve koşullarda hâkim bakış açısına karşı olan muhalif tipini toplumun diğer zeminlerinde de görmek mümkündür. Her mekânın kendi toplumsal tipolojisini ürettiği varsayımından hareketle bağlamı içerisinde düşünüldüğünde zihniyet temsili anlamında muhalif gündelik hayatta karşılaşılan bir tiptir.

4. Aidiyet Arayışı

Temel insani bir ihtiyaç olarak aidiyet fiziksel, toplumsal, zihinsel ve ekonomik eksenli bir bağ kurmadır. Sosyal gruplarla, fiziksel mekanlarla bireysel ya da kolektif deneyimlerle ilişki kurmanın sonucunda gelişir (Allen et al., 2021). Kişilerin farklı aidiyet referansları bulunmaktadır. Aidiyet, güvende hissetmekle eş değer görülmektedir. Aidiyet kurulan şey somut ya da soyut herhangi bir şey olabilmektedir. Bireylerin cinsiyet, ırk, sınıf, millet, cemaat, akraba, meslek grubuna aidiyeti toplumsal ve ekonomik konumları gereğidir. Dinamik bir süreç olan aidiyet geliştirmede toplumsal konum, çeşitli gruplara kimlik ve duygusal bağlanma önemli bir süreçtir (Yuval-Davis, 2006). Aidiyet, bir ilişkiye, gruba ve sisteme dahil olma şeklinde kavramsallaştırılabilir. Bireyin gruba ait olması, kendisini güvende ve değerli hissetmesi, karşılıklı etkileşimde bulunulması aidiyet duygusunun zeminini oluşturmaktadır. (Mahar et al., 2012). Bireyi çevreleyen bir olgu olarak aidiyet, yaşam boyu canlılık göstermektedir.

Kolektif hafıza bir grubun ortak tecrübesini anlatmaktadır. Tarihsel bir süreçte birlikte asgari müşterekte buluşan kişilerin kültürü paylaşması anlamına gelmektedir. Ortak bir emeğin ürünü olan hafıza, kişinin gruba bağlanmasını sağlayacaktır (Halbwachs, 2017). Kolektif hafızadan doğrudan etkilenen bireysel hafıza kişinin stoğudur. Hafızayı somutlaştıran Nora, fiziki mekanlarla pekişip kalıcılığın arttığını belirtmektedir (Nora, 2006). Bahsi geçen dizide bulunduğu aile ve şehirden kaçan Esty için yeni kolektivite ihtiyacı doğmaktadır. Çünkü aşına olduğu mekân ve toplumsal hafızadan uzaklaşması toplumsal bir varlık olan insanın

bağlarının zedelenmesi anlamına gelmektedir. Aidiyetin referans alanlarından bir tanesi olan hafıza, kişinin mekâna uyumunu kolaylaştıracak önemli bir parametredir.

Cemaate ve ailesine aidiyetini sürekli sorgulayan Esty, mevcut kimliğine uyum sağlamakta zorlanmaktadır. Ailedeki babaanne ve kayınvalide figürlerinde de otorite ve baskıcı tutum görülmektedir. Kuralları içselleştirmiş aile büyüğü kadınlar, eşler arasındaki ilişkiye dahil olarak bebek sahibi olmayı telkin etmektedirler. Burada temel motivasyon Yahudi soykırımında kaybedilen nüfusun yerine yenisini koymaktır.

Modern Amerika toplumunun yaşadığı gibi bir gündelik hayat rutini olmayan Hasidiler, katı tutumları ve inançlarına sıkı sıkıya bağlıdırlar. Hatta onlar için modern bireyin zihniyeti ve görünüşüne uygun olmak günahkâr olmak anlamına gelmektedir. Günümüzde her an sıklıkla kullanılan akıllı telefon ve internet teknolojisinden uzak yaşamaları tanrının cezasından kaçınmak için yaptıkları önemli bir adımdır. Bu durumda da aidiyet numunelerini de grubun temel dinamiklerinde aramak gerekmektedir. Berlin'e kaçan Esty, farklı bir toplum ritmi karşısında kültür şoku yaşamaktadır. Çünkü o zamana kadar öğrendiği her şeyin sarsıldığını görmektedir. Kendi cemaatindeki tabuların kırılabildiğini görmesiyle şaşkınlıkla varoluşunu aramaktadır. Ailenin yapısal özellikleri, karşılaştıkları problemler, değişimler, geçmiş ve mevcut hali sanat ürünlerinde yansıtılmaktadır. Çünkü sanatçı toplumdaki aile görünümüne dair gözlem ve analizler yapmaktadır. Toplumdaki aile yapısını tespit eden sanatçı aracılığıyla sosyolojik araştırmalar yapılabilir (Tezcan, 2011). Diziyeye konu olan aile kurumu çerçevesinde değişim karşısındaki zihniyet anlaşılmaktadır.

Berlin'de müzik yeteneği sayesinde öğrenciler arasında kabul gören Esty'nin arkadaşlarının sürekli "anı yaşamayı" vurgulaması modern zihniyetin görülmesi açısından manidardır. Esty genel görünümünü değiştirerek Berlin'de aidiyet kurmak istemektedir. Gençlerle birlikte gece kulübüne eğlenmeye giden Esty, kendi çizgisinin dışında bulunmaktadır. Aidiyet arayışındaki Esty bildiği dünyanın dışında farklı bir kültürel zemini görmektedir. Bir yandan ailesi ve cemaati

tarafından dayatılan kuralları sorgulayıp bir yandan da müzik öğrencileri arasında kendisine yer edinmeye çalışmaktadır. Öğrencilerin pratiklerini gördükçe şaşırın Esty, onlara uyum sağlamak adına o güne kadarki tüm gerçekliklerini geride bırakmaktadır.

Fotoğraf-5: Yeni Sosyalleşme Pratikleri

Mevcut koşullara ayak uydurmak için kıyafet, saç ve daha önemlisi zihniyeti değiştirerek özgürleşme serüveni gözler önüne serilmektedir. Karşı cins ve aile kurumuna dair tutumunun farklılaşmasıyla o ana kadarki aidiyet referanslarını temelden sarsıp yerine yenisini koymaya çalışmaktadır. Öğrencilerin sosyalliklerine uyum sağlamaya çalışarak grup normunu kabulle gençlerle bağ kurmanın yollarını aramaktadır. Zaman zaman arafta kalan Esty, geçmiş hayatı ve geleceği arasında zorluklar yaşamaktadır. Bu açıdan Esty gibi bir muhalif tipin aidiyetini gerçekleştirdiği söylenemez. Berlin'deki kültürel yapının dinamiklerine aşina olmayan, aidiyet için gerekli olan belirli bir zamanın yoksunluğuyla kendisini onlardan biri gibi görmemektedir.

5. Kimlik İnşa Süreci

Kimlik, bireylerin kim olduğu hakkındaki tanımlamalardır. Bireysel özellikler, cinsiyet, meslek, din, siyaset gibi faktörler kimlik edinmede belirleyici olabilmektedir. Bir kişinin kimliğine bakılarak bir gruba ya da topluluğa dahil etme

eğilimi bulunmaktadır. Bir grubun üyesi olmak ise o kişi hakkında bireysel ya da kolektif manada çıkarımlarda bulunmayı sağlamaktadır. Kimlik dini, milli, kültürel ve etnik vb. kökenlerle dinamik bir formda olup bireyin davranış ve zihniyet dünyasını şekillendirmektedir (Kastoryano, 2000). Kimlik inşa sürecinde birey etkileşimleriyle toplumsal yapıyı anlamlandırma yoluna gitmektedir. Bu noktada bireyin ait olduğu grup nitelikleriyle kimliğini pekiştirmesi söz konusudur.

İçinde bulunulan toplum ve zamanın ritmi kimliğe siner. Toplumsal değişim ve dönüşümlerden doğrudan etkilenen kimlik çağın dinamiklerini gösterir. Modern dünyanın tek tip kimlik çağrısına karşılık postmodern dönemde göreceli, çeşitli, parçalanmış kimliklerden bahsedilmektedir (Kellner & Best, 1998). Postmodern söylemlerin bireylerde parçalı kimlik ve bilinç yapısına neden olduğunu belirten Bauman (2019), çeşitli kimliklere sahip bireylerin kuralları tanımadan değer ve bağlardan uzak olduğunu belirtmektedir. Hasidizm, Yahudiliğin bölünmesiyle 18. Yüzyılda Polonya ortaya çıkan bir dini hareket olarak tanımlanmaktadır. Kaynağını halktan almasıyla Yahudiler için yalnız dini değil sosyopsikolojik ve siyasi anlamları da içeren toplumsal bir fenomendir. Başlangıçta toplumun eğitimden yoksun olması ve batıl inançlara dayalı olması Hasidizmi bir öğreti düzeyinde görülmesine neden olmuştur. Ortodoks Yahudiliğin önemli temsilcisi olan Hasidiler, gündelik hayatın her ayrıntısını düzenleyen kurallara göre yaşamaktadırlar. Hasidik Yahudiler İsrail'den daha çok Amerika'da Brooklyn'de yaşamaktadırlar (Metli, 2006). Hasidizmin ortaya çıktığı zaman diliminde Yahudiler Avrupa'da gettolarda yaşamlarını idame ettirmektedir. Hasidizmin ortaya çıkışında Doğu Avrupa'da maruz kaldıkları antisemitizm ve baskılar doğrudan etkili olmuştur. Yahudiliğin yeni bir yorumu olarak görülen Hasidizm, dini pratik ve rutinleriyle modern dünyada tavırlarını korumaktadırlar. Günümüzde gündelik hayatta kıyafetlerin erken dönem Hasidizmde olduğu gibi korunması 18. yüzyılın 21. yüzyıla aktarılması anlamına gelmektedir. 20. Yüzyılda Avrupa'dan Amerika'ya göç hareketleri Hasidizm yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır (Gültekin, 2009). Unorthodox dizisinde cemaatin Yahudi katliamından kalan travmaları ile kapalı bir grup özelliği

gösterilmektedir. Kendilerine ait kültürel örüntü ve kurallar çerçevesiyle dünyadan izole bir yaşam sürmeye çalışmaktadırlar. Engeller, mahalle baskısı ve kısıtlılık mekanizmasıyla bireyin dini anlayışının kamusal alanda görünürlüğü sınırlandırılmaktadır. Unorthodox dizisinde içe dönük bir grupta yaşayan Esty'nin bireyselleşme çabası görülmektedir. Muhalif bir tipolojinin izlerini taşıyan ana karakter üzerinden kişiliğin oluşumunda çevrenin rolü görülmektedir. Ailesinin travmalarının hala canlı olması sonucu katı bir Ortodoks yaşantısı sergilenmektedir (Balci, 2021). Dünya ile irtibatını koparan bir grup olan Hasidiler kendilerine has bir Yiddiş dilini kullanmaktadırlar. Dil bir kişinin temel aidiyet referansı olması sebebiyle Esty için Berlin'de yeni bir kimliğin inşası zorunluluk olmaktadır.

New York'ta yoğun bir etnosantrizm ile iç içe olan Esty, Berlin'de yeni bir yaşamı ve farklılıkları görmesiyle şaşkınlığı katlanmaktadır. Berlin'de tesadüfen tanıştığı genç Esty'ye müzik okulunun yolu açmaktadır. Seçmelere katılan Esty'nin şarkı söylemesi onu sınırlandıran bağlarından kurtulması isyan ve başkaldırı olarak yorumlanabilir. Konservatuara özel öğrenci olarak alınan Esty'nin sesi öğretmenler tarafından keşfedilerek eğitime alınır. Esty'nin aile yapısına baş kaldırmasıyla yeni bir kimlik edinmesi süreci başlamaktadır. Muhalif bir karakter olarak görülen Esty'nin davranışları süreç içerisinde kimliğinin bir parçası haline gelmiştir.

Fotoğraf-6: Kimliğin Bir Parçası Olarak Müzik

Ana karakter olan Esty'nin bireysel habitusunu kaybedişine şahit olunmaktadır. Mevcut kimliği ile yer değiştiren Esty başlangıçta yeni şehirde uyum sağlamakta zorlanmaktadır. Berlin'e kaçarak yeniden varoluşunu gerçekleştirmek isteyen Esty,

otoritenin dayatma ve yasaklarının bireyler üzerindeki yıkıcı etkisini göstermesi açısından başarılı bir karakterdir. Cemaatin dominant yapısıyla kadının toplumsal hayattan nasıl yalıtıldığı gözlemlenebilmektedir. Kadının statüsü soykırım sebebiyle ölen Yahudilerin yerine daha çok çocuk doğurmak olarak indirgendiği dizide, kadının gündelik yaşam pratikleri de önceden kurallara bağlanmış durumdadır. Holocaust kayıplarını telafi etmek için aileyi ve üremeyi merkeze koyarak kadınlara bakıcılık görevi yüklenmektedir. Bu şekilde bir görev tanımı kadının kimliğinin görmezden gelindiğini göstermektedir. Kadını erkeğe göre daha alt statüde konumlandıran cemaat zihniyetinde kadınların kamusal alana katılımları da düşüktür. Esty kadının doğurganlığı üzerine şekillenen aile yapısını eleştirmektedir. Ataerkil otoriteyi sorgulayan Esty için evlilik öncesi kadının aile fenomeni üzerine eğitim verilmesi de yersizdir. Makyaj ve kıyafet tarzının değişmesiyle cemaat normlarına aykırı tutumla yeni kimliğini inşa etmektedir. Birinci bölümde çekingen ve içe kapanık bir profilde gösterilen Esty ilerleyen bölümlerde farklılıklara şahit olmasıyla kendisini aşmıştır. Esty kabuğundan çıkarak yeni deneyimler edinmektedir. Kalıplaşmış öğretileri aşarak yeni dünyayı keşfetmesi güçlü kadın profili için kayda değerdir.

SONUÇ

Bu çalışmada, gündelik hayatın bazı görünümüne, muhalif toplumsal tipolojisine ve bahsi geçen tipin kimlik ve aidiyet referanslarının Unorthodox adlı dizideki sahne, kurgu ve diyaloglar sayesinde ele alınmıştır. Betimsel analizin benimsendiği bu incelemede, Sattar cemaatine bağlı bir kadının grup aidiyetini sorgulayıp kaçışı sonrasında zedelenen aidiyet temelleri ve gündelik yaşam pratiklerini yeniden şekillendirmeye çalışması bazı temalarla irdelenmiştir. Bu temalar dizinin akışından hareketle toplumsal yapının arka planına dair çıkarımlarda bulunmayı sağlamıştır. Gündelik yaşam rutinlerinin kurallarla belirlendiği bir grubun üyelerinin birey olarak kabul görmemesi, kaidelerin olduğu haliyle benimsenmesi, değişimden ziyade sorgulamaların dahi yanlış kabul edildiği bir

ortamdan kaçışın hikayesine tanıklık edilmektedir. Nihai olarak toplumsal tipolojilerin sahnesi olan toplumun tipleri var etmede verimli bir alan olduğu söylenebilir. Genellikle edebiyat ürünleri vasıtasıyla toplumsal tiplerin okuması yapılmaktadır. Mevcut toplumsal tip literatürüne dizi ekseninden yaklaşılarak farklı tipolojilerin görsel üzerinden okunması ve alanın çeşitlenerek önem verilmesi önerisinde bulunmaktadır. Çünkü insani hallerin çeşitli şekillerde kurgulandığı dizi ve filmler toplumsal tiplerin görülmesinde zengin bir arenadır. Bir toplumsal tip içinde bulunduğu toplumun özü ve özeti şeklinde kabul edildiğinde gündelik yaşamdaki pratikler, birey ve grup arasındaki etkileşim ve topluma yansımaları aşamasında farklı tipolojilere de kapı aralayabilecektir. Gündelik hayatta “muhalif” tipolojisi öteki olmaya aday konumdadır. Kişiler arası ilişki ve etkileşimde ötekilik söz konusu olup mesafeli davranılabilir. Çünkü toplumsal yapının hâkim paradigmasına uygun hareket eden ideal hareketler desteklenirken, muhalif tavır takınan kişilerle belirli bir uzaklık içerisinde olmak tercih edilebilir. Bu haliyle damgalanmaya müsait statüdedir. Toplumsal yapının sağlıklı bir biçimde devamı için “muhalif” tipolojisine ihtiyaç duyulduğunu da belirtmekte fayda bulunmaktadır. Muhalif toplumsal tipolojisinin içinde yaşadığı toplumdaki diğer kişilerle kültürel sermaye anlamında belirli noktalarda farklılaşmaktadır. Genel kaidelere uymada direnç gösteren, kimi zaman ilkelerden tiksinen, otoriteye itaat etmeme ve hâkim paradigmayla çatışma gibi görünüşler de olabilmektedir.

Cemaatin alışılmışın dışındaki yaşam tarzı ve kültürel örüntülerinin gözlemlendiği bu dizide, spesifik bir grubun toplumsallığı ön plandadır. Cemaat ve ailesinin doktrinlerinden bağımsızlaşmak isteyen Esty'nin muhafazakar grubun ilkelerinden ziyade bireysel bir yolculuk yapma isteği ağır basmaktadır. Toplumsal normların ezici bir şekilde bireylerin yaşamına nüfuz ettiği bir ortam söz konusudur. Katı tutumlardan mustarip olan Esty'nin acı çekmesi, değişime dair umudu gösterilmektedir. Cinsiyete dayalı baskının olduğu gruptan çıkmak zorlu bir süreci de beraberinde getirmektedir. Yaşam tarzında radikal değişim beraberinde kişinin mevcut sosyal sermayesinin de zedelenmesi anlamına gelecektir. Gelenekselliğin

sorgulandığı bunun yanında bireyselliğin ön plana çıkarıldığı dizide, boğucu düzeydeki aile kurallarına uyum sağlama konusundaki zorluk Esty'nin kaçışındaki temel motivasyondur.

Unorthodox dizisinde Brooklyn'deki Hasidik cemaatine mensup bir kadına dair özgün anlatım üzerinden toplumsal tipi var eden koşullar anlaşılmıştır. Dini topluluğun karşısına seküler yapı konumlandırılarak özgürleşen kadın tipi gösterilmektedir. Unorthodox, toplumsal cinsiyet rollerinin gücünü ve kişilerin bu rollere bağlılığını göstermesi açısından önemli bir yapımdır. Hasidik Yahudilerin ataerkil yapısında kadınların hayat tarzı seçimlerinde neredeyse hiç söz sahibi olmadığını gösteren kısmen belgesel niteliğindedir. Hasidik topluluğunun temsili niteliğindeki dizi, Batı popüler kültürü tarafından yüksek değer atfedilen bireycilik, özgürlük, laik değerlere geçiş yapan karaktere odaklanmaktadır. Unorthodox' ta muhafazakar topluluk ile Batılı liberal değerler arasındaki dilemma sunulmaktadır. Dini geleneğin kadınlar üzerinde kontrol mekanizması işlevi görerek kadının toplumun beklentisini karşılaması beklenmektedir. Ataerkil yapıdan özgürleşmeyi hayal eden Esty, topluluk ve bireysellik, modern ve geleneksel değerler arasında tercihte bulunmaktadır. Kadının sınırlarını belirleyen dizide, bir ilişkinin romantize edililişini değil kültürün cinsiyetçi bakış açısının altı çizilmektedir. Etkileyici ve sürükleyici bir yapıml olan Unorthodox, Hasidik Yahudiliğin kültürel göstergelerine odaklanmaktadır.

Dini ritüellerin sembolik anlamları üzerine düşündürücü bir yanı olmakla birlikte dindar olmamanın ötekileştirici boyutu da resmedilmiştir. Dinin bireyler üzerindeki etkisinin net bir şekilde görüldüğü dizide cemaat niteliğinin de bireylerin tüm yaşam evrelerindeki tesiri görülebilmektedir. Bağlayıcı bir yön ve grubun birey üzerindeki hakimiyeti sergilenmektedir. Birey ve toplum arasındaki etkileşimleri görselleştiren sanat eserlerinin sosyolojik bilgi elde etmeye imkân tanınması açısından yararlı olduğu düşünölmektedir.

Kaynakça

- Allen, K.A., Kern, M.L., Rozek, C., McInerney, D., Slavich, G. (2021). Belonging: a review of conceptual issues, an integrative framework, and directions for future research. *Australian Journal of Psychology*, 87-102. <https://doi.org/10.1080/00049530.2021.1883409>.
- Almog, O. (1998). The prejoblem of social type: A review. *Electronic Journal of Sociology*. <https://sociology.org/ejsarchives/vol003.004/almog.html>, (Erişim Tarihi: 10.08.2023).
- Aydemir, M. A. (2016). Sosyal Alanın Tipleştirilmesi: Toplumsal Tipler. İçinde M. A. Aydemir (Ed.), *Toplumsal Tipler* (s. 11-32). Açılım Yayınları.
- Bal, H. (2016). *Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikleri*. Sentez Yayıncılık.
- Balcı, M. E. (2021). Evini arayan göçmen: Dogville ve Unorthodoks filmleri hakkında sosyolojik bir analiz. *Sosyoloji Dergisi*, 217-240. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosder/issue/65879/1028659>.
- Bauman, Z. (2003). *Modernlik ve Müphemlik*. (İsmail Türkmen Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2019). *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları*. (İsmail Türkman Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Berger, P. Luckmann, T. (2008). *Gerçekliğin Sosyal İnşası*. (Vefa Saygın Ögütle Çev.). Paradigma Yayınları.
- Danko, D. *Sanat Sosyolojisi*, (Nesibe Zeynep Arslanoğlu Çev.). Hece Yayınları.
- Diken, B., Laustsen, C. B. (2010). *Filmlerle Sosyoloji*. (Sona Ertekin, Çev.). Metis Yayınları.
- Gültekin, H. (2009). Bir Yahudilik Yorumu Olarak Hasidizm. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Halbwachs, M. (2017). *Kolektif Hafıza*. (Banu Barış Çev.). Heretik Yayınları.
- Hall, L.D., Zvonkovic, A. M. (2010). Egalitarianism and oppression in marriage. *Marriage & Family Review*, 89-104. https://doi.org/10.1300/J002v24n01_05.
- Hansen, I.G., Jackson, V.W.Y., Ryder, A. (2017). Religion and oppression: cross-national and experimental investigations. *Religion, Brain & Behavior*, 369-393. <https://doi.org/10.1080/2153599X.2017.1358208>
- Hardy, S., Hatch, H.D., Nelson, J.M., Schwadel, P. (2022). Family religiosity, peer religiosity, and religious community supportiveness as developmental contexts of adolescent and young adult religious deidentification. *Research in Human Development*. 19-40. <https://doi.org/10.1080/15427609.2022.2086434>.
- Kastoryano, R. (2000). *Kimlik Pazarlığı Fransa'da ve Almanya'da Devlet ve Göçmen İlişkileri*. (Ali Berktaş Çev.). İletişim Yayınları.
- Kellner, D., Best, S. (1998). *Postmodern Teori Eleştirel Soruşturmalar*. (Mehmet Küçük Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Klapp, O. (1958). Social types: Process and structure. *American Sociology Review*, 674-678. doi:10.2307/208905
- Mahar, A.L., Cobigo, V., Stuart, H. (2012). Conceptualizing belonging. *Disability and Rehabilitation*, 1026-1032. <https://doi.org/10.3109/09638288.2012.717584>.
- McFarland, R. (2022). Esty's Erlebnis and Moishe's Mikveh: Experiencing Berlin in Netflix's Unorthodox. *The Germanic Review: Literature, Culture, Theory*, 237-253. <https://doi.org/10.1080/00168890.2022.2101772>
- McKinney, J. C. (1970). *Sociological Theory and the process of typification. Theoretical Sociology (Perspectives and Developments)*. USA: Meredith Corporation, 235-269.

- Metli, E. (2006). Hasidizm'in Yahudi ve Öteki Anlayışı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Nahya, Z. N., Harmanşah, R. (2016). Kendini ve Ötekini Yazmak: Alan Araştırması ve Deneyim. İçinde R. Harmanşah- Z.N. Nahya (Ed.), *Emografik Hikayeler* (s.17-34). Metis Yayınları.
- Netflix. (2023). <https://www.netflix.com/tr/>, (Erişim Tarihi: 05.10.2023).
- Nora, P. (2006). *Haftıza Mekanları*. (Mehmet Emin Özcan Çev.). Dost Kitabevi.
- Öztop, F.A., Kenar, N., Gürson, A.P. (2023). Religion, family pressure, life conditions: Turkish female foreign fighters in their own words. *Terrorism and Political Violence*, 1-19. <https://doi.org/10.1080/09546553.2023.2189963>.
- Park, R. (1928). Human migration and the marginal man. *American Journal of Sociology*, 881-893.
- Schnabel, E.s. (2022). White secularity: The racialization of religion in Netflix's Unorthodox. *Critical Studies in Media Communication*, 305-318. <https://doi.org/10.1080/15295036.2022.2056217>.
- Simmel, G. (2015). *Bireysellik ve Kültür*. (T. Birkan, Çev.). Metis Yayınları.
- Tekin, F. (2016). Kaçakçı: Bir Sinemasal Tıp Çözümlemesi. İçinde M. A. Aydemir (Ed.), *Toplumsal Tipler* (s. 203-215). Açılım Yayınları.
- Tezcan, M. *Sanat Sosyolojisi Giriş*, Anı Yayıncılık.
- Yıldırım, A., Şimşek H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yuval-Davis, N. (2006). Belonging and the politics of belonging. *Patterns of Prejudice*, 197-214. <https://doi.org/10.1080/00313220600769331>.

Extended Abstract

The individual's position in the social arena and his interaction with others have always been on the agenda of the discipline of sociology. Many issues that can be said about the individual and society can be conveyed especially through novels, stories, movies, and TV series. Art and literature provide data to read the general view of society. Thanks to Netflix and other platforms that follow it, the process of gaining information about different societies has accelerated. In this form, platforms that provide new arguments and perspectives to sociology pave the way for knowledge production on a global and local level. Today, different social dynamics (war, crisis, technological advances, etc.) cause individuals to change their understanding of society and the world they live in. In the modern world, individuals who have to move for any reason have to quickly find a way to adapt to the place they go to. Understanding social reality through movies and TV series can be a productive process. This series, in which the determining factor of religion on society and people is seen, once again reveals the sociality of cinema and art. In this way, it is possible to read the social structure. Because cinema is a productive field in terms of seeing the reflection of the issues happening in the social arena. This study includes the analysis of Unorthodox, a German American drama series that was released for one season and four episodes on Netflix in 2020, as it offers the opportunity to witness the identity search of a dissident character. The episodes of the series are fifty minutes on average. The indecisive, in-between life of the protagonist (Etsy) is shown from time to time with flashback fiction between life between New York and Berlin. It is noteworthy that it emphasizes traditional social life in a metropolis like New York. The curiosity and surprise of the main character, who did not leave his neighborhood

until he went to Berlin, is revealed. This series is based on Deborah Feldman's autobiography, *Unorthodox: The Scandalous Rejection of Our Hasidic Roots*. The series focuses on the traditional Jewish community which took refuge in New York under the pressure of the Nazis. It is seen that real locations are preferred instead of studios in the series. The main reason for choosing this series is to focus on the visible state of social typologies and analyze in detail the impact of the religious institution on the individual. It is intended to draw attention to the identity construction process of an individual who does not belong to a different society. Esty, the main character of the series, enters a process of re-identification by questioning group belonging and community rules. In its fiction, the series focuses on individual and group relations between a group that sanctifies the rules of the community and the main character who breaks the rules. For this reason, it is worth analyzing the dialogues and scenes that include the process of acceptance in the new world after escaping from one's own family and community. In a sociological evaluation of the series, emphasis is placed on the resistance of some groups to change, action, and perspectives with collective consciousness, and the emergence of a natural member of the group from this framework. Directed by Maria Schrader, the series tells the story of a young girl (Esty) who belongs to the Sattar community, one of the Hasidic Jews, as she makes sense of the world. The interaction of the modern subject with urban spaces is shown in the city of Berlin. The characters in the series have different experiences of urban spaces. When Esty is with her family, she walks with her head down, unaware of what's going on around her. His walk in Berlin reflects the difference of the subject in urban spaces, as he is shown raising his head to the buildings, the landscape, and his surroundings. Esty's smile is meaningful as she notices the sound and rhythm of the city. A secular woman profile is drawn in Berlin for Esty, who is exposed to social violence at the boundaries of community and family. The Hasidic community has no relationship with popular culture. Since it offers the opportunity to make a sociological reading based on the scale of the series, this study is designed as qualitative research, and the document analysis data collection method will be used. Based on this point, this study is designed to conduct a sociological analysis of a TV series. It will use a qualitative research approach, using document analysis as the data collection method. The texts and scenes in the series will be evaluated through descriptive analysis. The data collected from the series will be summarized and interpreted into specific themes, including "women's response to family and community pressure", "opposition typology view", "quest for belonging", and "identity construction process". Her grandmother tried to fill the difficulty created by a father who was addicted to alcohol and a mother who abandoned him. The main character (Esty), who grew up in a broken family, has an arranged marriage as per the rules of the Sattar community to which she belongs, which is informative about the way and process of establishing a family. Nineteen-year-old Esty is surrounded by the strict rules of the community. While other members of the community and especially family members strictly follow all the rules, Esty does not belong to this group. Women are prohibited from singing, showing their hair, smiling in public, or using a smartphone. A woman's primary duty is to have as many children as possible. It is possible to see the reaction to the change through Esty's appearance. Esty, who was disturbed by this situation, threw her wig into the sea when she fled to Berlin, representing freedom. Because her appearance as a modern Western woman requires this. Esty plays a contrary character who escapes from New York to Berlin by questioning the perspectives of the family and community structure she belongs to. Esty is trying to hold on to the new world she does not recognize and does not follow the dogmatic rules she is taught. At this point, the resistance of the family and religious institutions can be seen. Since her childhood, Esty has constantly expressed, both by herself

and those around her, that she is different from her family members. The fact that her friendships in Berlin consist of heterodox people who are outside of traditions also feeds her opposition identity. The Esty opposition typology in the series demonstrates a mentality that opposes rules. With a deviant life, a type is exhibited that can be seen not only in the series, but also in the social structure. It is possible to see the type of opposition against the dominant point of view in different situations and conditions in other areas of society. The need for a new collectivity arises for Esty, who has escaped from the family and the city. Moving away from the familiar place and social memory means damaging the bonds of the human being, who is a social being. Memory, one of the reference areas of belonging, is an important parameter that will facilitate the adaptation of the person to the place. Esty wants to establish a sense of belonging in Berlin by changing her general appearance. The adventure of liberation unfolds by changing clothes, hair, and more importantly, mentality to keep up with the current conditions. With the change in her attitude towards the opposite sex and the family institution, she tries to fundamentally shake the previous references of belonging and replace them with a new one. In the Unorthodox series, the community shows the characteristics of a closed group with its traumas from the Jewish massacre. They try to live an isolated life from the world within the framework of their cultural patterns and rules. In the TV series Unorthodox, Esty, who lives in an introverted group, tries to become an individual. The role of the environment in the formation of personality is seen through the main character, who bears the traces of an oppositional typology. Hasidics, a group that has lost touch with the world, use their Yiddish language. Since language is a person's basic reference of belonging, Esty must build a new identity in Berlin. Esty, who was surrounded by intense ethnocentrism in New York, is surprised to see the differences in Berlin. We witness Esty, the main character, losing her habitus. Esty, who has been replaced by her current identity, initially has difficulty adapting to the new city. Esty, who wants to re-establish her existence by escaping to Berlin, is a successful character in terms of showing the destructive effect of the imposition and prohibitions of authority on individuals. It can be observed how women are isolated from social life due to the dominant structure of the community. In the series, where the status of women is reduced to giving birth to more children instead of the Jews who died due to the genocide, women's daily life practices are also subject to rules. Esty criticizes the family structure based on women's fertility. Questioning the patriarchal authority, Esty also finds it inappropriate for women to be educated on the family phenomenon before marriage. In this study, in which descriptive analysis is adopted, a woman belonging to the Sattar community questions her belonging to her group. Esty, who tries to establish a new belonging after escaping from her community, reshapes her daily life practices. This process was analyzed with some themes. In daily life, the "opposition" typology is a candidate for being the other. In the series Unorthodox, the conditions that created the social type were understood through the original narrative of a woman from the Hasidic community in Brooklyn. In this study, the type of opposition is discussed within the framework of sociological literature. The study focuses on understanding the typology of dissident through the *Unorthodox* series. It is possible to see the type of opposition in the local and global arena. The opposition's social relationship forms and identity acquisition strategy, which necessitate a culture and mentality that does not comply with rules and boundaries, are reproduced.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (1), 136-163

Geliş Tarihi:25.07.2023 Kabul Tarihi:07.03.2024

Yayın: 2024 Yayın Tarihi:31.05.2024

<https://doi.org/10.30561/sinopUSD.1332529>

<https://dergipark.org.tr/sinopUSD>

ADALARI GÜZELLEŞTİRME CEMİYETİ VE BÖLGE TURİZMİNE KATKILARI

Resül NARİN*

Öz

İstanbul'un güzide turizm merkezlerinden biri olan Adalar, Cumhuriyet'in ilk yıllarında cazibesini kaybetmeye başlamıştı. Alternatif turizm seçeneklerinin artması ve özellikle Tenezzüh trenleri vasıtasıyla yeni turizm çekim merkezleri ortaya çıkmıştır. Adalarda turizmi geliştirmek için çeşitli çözüm yolları aranmaya başlandı. Adından da anlaşılacağı üzere Adaları güzelleştirmek ve buraları bir cazibe merkezi haline getirmek için kurulan Adaları Güzelleştirme Cemiyeti, yaptığı faaliyetlerle Adalarda iz bırakan bir dernek olmuştur. Cemiyet, bölgede etkinlik düzenlemenin yanı sıra Adalardaki sosyal hayata da doku-nuşlar yapıyordu. Arabacıların ve hamalların kıyafetlerine kadar her türlü detay ele alınıyor böylece Adalardaki sosyal hayat düzene sokulmaya çalışılıyordu. Cemiyet'in icraatları o günün ulusal ve yerel gazetelerinde yer alan haberlerde genellikle takdirle karşılanıyordu. Adaları Güzelleştirme Cemiyeti, İstanbul'da benzer cemiyetlerin kurulmasına da vesile olmuştur. Bu cemiyetten sonra Boğaziçi ve çok geçmeden de Çamlıca'yı güzelleştirme cemiyetleri kurulmuştur. Adalar gibi geçim kaynakları içerisinde en büyük payın turizm olduğu bölgelerde turizmi geliştirmek için çeşitli yollara başvurulmuştur. Yapılan çalışmalar bireysel olduğu gibi kurumsal da olmuştur. Bu çalışmada Adaları Güzelleştirme Cemiyeti'nin Adalar için yaptıklarını, arşiv kayıtları ve dönemin gazeteleri gibi kaynaklar kullanarak aktarmaya ve günümüz turizm çalışmalarına da ilham kaynağı olmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Adalar, Turizm, Cemiyet

The Society of Beautification of the Islands and its Contributions to Regional Tourism

Abstract

Islands, one of Istanbul's distinguished tourism centers, began to lose its charm in the first years of the Republic. With the increase in alternative tourism options, especially the Tenezzüh trains, new tourist attraction centres have emerged. Various solutions have been sought to develop tourism in the Islands. The Society of Beautification of the Islands, which was established to beautify the Islands and make them a center of attraction, has become an association that has left a mark on the Islands with its activities, as its name suggests. In addition to organizing events in the region, the society also took part in the

* Dr., Sakarya Büyükşehir Belediyesi, resulnarin@gmail.com, 0000-0003-3702-6880

social life in the Islands. Every detail, from the clothes of the phaprometon drivers and porters, was handled and tried to be organized. The activities of the society were generally appreciated in the news in the national and local newspapers of the period. The Society of Beautification of the Islands has also been instrumental in the establishment of similar societies in Istanbul. After this association, societies were established to beautify the Bosphorus and, shortly after, Camlica. In regions such as the islands, where tourism is the largest share of livelihoods, various ways have been used to develop tourism. The studies carried out can be individual as well as corporate. In this study, we will try to convey what the Society of Beautification of the Islands has done for the Islands by using sources such as archive records and newspapers of the period and to inspire today's tourism studies.

Keywords: Istanbul, Islands, Tourism, Society

Giriş

Turizm sektörü, destinasyon çeşitliliği açısından dünyada oldukça hızlı büyüyen ekonomik bir alandır. Artan nüfus ve refah düzeyine bağlı olarak yeni açılan destinasyonlar turizme dinamizm kazandırmakla birlikte sosyo-ekonomik gelişme süreçlerine katkı sunmaktadır (Eravcı, 2017, s.156; Erdem-Bozan, 2021, s.67). Bu bağlamda önemli bir turizm merkezi olan Adalarda turizmin gelişmesine yönelik çalışmalar bölge için olduğu kadar ülkemiz turizmi açısından da oldukça önemlidir.

Adalar, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e bir sayfiye merkezi olarak sürekli önemini korumuştur. Marmara Denizi'nin kuzeydoğusunda yer alıp iki sıra halinde konumlanan İstanbul Adalarında 19. yüzyılın sonunda meydana gelen 1894 depreminde birçok yapı hasar görmüş ya da yıkılmıştır. Deprem sonrasında bölgede inşaa faaliyetleri, onarım ve yenileme çalışmaları yoğunlaşmıştı. Bununla birlikte 19. yüzyılın ikinci yarısında başlayan sosyal ve mimari canlanma sekteye uğramamış hatta hareket kazanmıştır. Yeni yapı talebi devam etmiş; başta konut olmak üzere, oteller, eğlence mekânları, hizmet yapıları inşa edilmiştir. Bu canlılık uluslararası düzeyde tüm girişimcileri kendine çekecek nitelikteydi. O günün önemli Fransız otelcilik şirketlerinden birisi, sonradan Rum Yetimhanesi olarak kullanılacak devasa ahşap yapıyı bu dönemde inşa ettirmiştir (Ergut-Erkmen, 2011, 15-29).

Adaların turizm alanı olarak gelişimi, bölgede var olan otel sayılarının artırılmasını gündeme getirdi. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren büyük ölçekli bir

konak/ev kimliği ile kendini gösteren oteller arasına yenileri eklenmeye başladı. Bu turizm hareketliliğinin sonucunda, otellerin ve beraberinde gelişen Ada plajlarının da etkisiyle, Adalarda sayfiye ve eğlence giderek hareket kazanmaya başladı (Ayşel, 2020, s.59-60). Adalardaki Splendid Palas Oteli gibi oteller genel olarak sezonluk çalışırdı. Kış aylarında azalan talep, yaz aylarında artmaktaydı (Yazıcı, 2015, s.171).

20. yüzyılın başlarında Adalar, özellikle Osmanlı yüksek bürokrasisi ve Hristiyan nüfus için seçkin, şık ve eğlencesi bol bir yazlık bölgesiydi. Cumhuriyet'in ilanı ile beraber İstanbul'da gerçekleşen en büyük değişimlerden biri Adalarda olmuştur. Kurulan işletmeler ve yapılan organizasyonlar bölgenin cazibesini olumlu etkilemiştir. Bu dönemde Türk burjuvazisi kendini var etme çabasını daha çok arttırmıştır. Bu çabaların en önemlerinden biri de Adaları Güzelleştirme Cemiyeti'dir.

Cemiyetin Kuruluşu ve Amacı

Adaların nüfusu 1920'li yıllara gelindiğinde bir hayli kalabalıklaşmıştır. Cumhuriyet döneminde Adaların seçkin hayatı artık sadece gayrimüslim azınlıklara ait değildi. Gün geçtikçe Türk burjuvazi de Adalarda boy göstermeye başlamıştı. Bunun en görünür durumlarından biri de Adaları Güzelleştirme Cemiyeti'dir. Bu cemiyetin kurulmasında, 1922 yılında Adalar Belediye Dairesi Müdürü olarak görev yapan Dr. Nevzat Tandoğan'ın büyük katkıları olmuştur. 1934 yılında Cumhuriyet gazetesinde çıkan yazısında Abidin Daver, cemiyetin 1926 yılında kurulduğunu, kendisinin de o senelerde Büyükkada'da oturduğu için idare heyetinde olduğunu yazmıştır. Cemiyetin ilk projesi, eski hükümet konağının bulunduğu yerde, ortasında sular akan bir kaidenin olduğu bir bahçe inşa etmektir. Bunun için Yat Kulübü'nde bir balo düzenlenmiş, fakat beklenen hasılat toplanamadığı için proje gerçekleştirilememiştir (Akçura, 2010, s.13).

Adaların önde gelen isimleri bir araya gelerek yaşadıkları yeri daha güzelleştirmek ve bir cazibe merkezi haline getirmek için bu cemiyeti kurmuşlardı. Ada-

ları Güzelleştirme Cemiyeti özellikle 1920 ve 1930’lu yıllarda Adalardaki hayatı yeniden inşa etmeye çalışmıştır (Bozdoğan, 2012, s.18).

1926 yılında kurulan bu cemiyetin amacı, nizamnamesinde şöyle ifade ediliyordu: “Adaların gerek çamlık ve gerek kıyı ve kumsallarındaki tabii güzellikleri koruyup arttırmak, onları gerçekten gönül çeker, iç ister sağlık, dinlenme, sevinç ve eğlence yurdu yapmak, bunun için Adaları herkese tanıtip sevdirmek, beğendirip kendisine çekmektir.” (İkdam, 2 Ağustos 1940, s. 4.).

“Adaları Güzelleştirme” ve “Ada Çamlarını Muhafaza ve Teksir” cemiyetleri 14 Ocak 1927’de toplanan kongrelerinde aldıkları kararla “Adaları Güzelleştirme Cemiyeti” adı altında birleşmişlerdir. Cemiyet’in uzun yıllar merkezi Büyükkada’daki Cumhuriyet Halk Partisi Binası idi (İkdam, 2 Ağustos 1940, s. 4.). Cemiyetin kurucularından biri de muhtelit hakem mahkemeleri umumi ajanı Emin Ali Bey idi (Haber, 19 Nisan 1934, s.1). Kendisi 1933 ve 1934 yıllarında Cemiyetin başkanı idi (Son Posta, 10 Mayıs 1934, s.1).

Bir araya gelerek Adaları Güzelleştirme Cemiyeti’ni kuran Ada sakinleri imkânlarını arttırmak için Adalar Belediyesi ve İstanbul Belediyesi’nin yardımını istememişlerdi. Bununla birlikte kendileri de aralarında para toplayarak Adaların güzelleşmesi için harcadılar (Vakit, 27 Şubat 1934, s.3).

İstanbul Vilayeti Genel Meclisi 3 Nisan 1929 tarihinde toplanmıştı. Burada Adalardan üye Hamit Naci Bey, Adaları Güzelleştirme Cemiyeti’ne yardım edilmesini teklif etmiş, bu durum bütçe encümenine havale edilmişti (Milliyet, 4 Nisan 1929, s.3).

Adaların en büyük sorunlarından birisi ise buradaki çamların zaman zaman haşere istilasına uğraması idi (BCA. 30.10.0.0/185.277.3.). Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne ait olan Ada çamları, 1929 yılında iyi bir bedel karşılığında Vakıflardan Emanete devredilmişti. Emanet, “Adaları Güzelleştirme Cemiyeti” ile ortaklaşa Ada çamlarının ıslahına, hastalıklı çamların tedavisine çalışılacaktı. Belediye, Ada çamları için 1927’de 10.000 ve 1928’de 7.000 lira vermişti. Bununla beraber Adaların imarı ve güzelleşmesi için Adalar halkı 16.500 lira bağışta bulunmuştu. Şeh-

remaneti ile Adaları Güzelleştirme Cemiyeti birlikte Ada çamlarının ıslahına başlamışlardı. İlk iş olarak da Adalarda Anadolu ve Avrupa çamlarından oluşan bir fidanlık tesis edildi (Akşam 23 Nisan 1929, s.3).

1929 yılında turizmi geliştirmek için Muhittin Üstündağ yönetimindeki İstanbul Belediyesi de çeşitli girişimlerde bulundu. Bu amaçla, 1929 yılında şehrin tanıtımı ve turizm gelirini arttırmak için İstanbul Belediyesi bünyesinde bir turizm şubesi kurulmuştur (Akşam, 2 Ağustos 1936, s.5).

1933 yılının Nisan ayında Adaları Güzelleştirme Cemiyeti'nin elinde 20.000 lira bulunuyordu. Var olan para ile Adalarda imar faaliyetlerine başlanması kararı alındı. (Son Posta, 8 Nisan 1933, s.2). 1933 yılı Ağustos ayında Adaları Güzelleştirme Cemiyeti yeni kararlar aldı. Büyükada'da tepedeki kilisenin yıkılmasıyla oluşan çirkin manzaranın izalesi düşünülmüş, bu sırtın ve tepenin çamlarla ağaçlandırılmasına karar verildi. Tepenin altında olan birkaç binanın da dikkate alınması gerekiyordu. Cemiyet, parayı belediyeye verecekti. Binaları da Belediye istimlak edecekti. Bununla birlikte Ada sahillerini çevrelemek üzere güzel yol ve patikalar ile sahillerde özel plajlar yapılacaktı. Büyükada'da bir fidanlık açılmış, Adanın çam olmayan yerlerine fidanlar dikilerek Kınalı gibi çamsız yerlerde de çamlandırma çalışması yapılmıştır.

Adalarda kuş olmaması Cemiyet'in ilgisini çekmiş ve Adalarda yabani kuş yetiştirmenin çareleri aranmıştır. Bunun için Himaye-i Hayvanat Cemiyeti ile temasa geçilmiştir. Adalarda kuş olmamasının en büyük nedeni susuzluktu. 1933 yılında Cemiyetin başkanı olan Emin Ali Bey 50 metrede su bulmuştu. Cümbüşyan isimli bir Ada sakini de 76 metrede su bulmuştu. Cemiyetin bir diğer çalışması da Ada çamlarının kurtlardan arındırılması çalışmaları idi. Bu dönemde arındırma çalışmaları devam ediyordu (Vakit, 17 Ağustos 1933, s.1,5). Adaların sorunları ile ilgilenen cemiyetin zaman geçtikçe etkinliği de artmaktaydı.

Cemiyet'in En Aktif Dönemi

Adaları Güzelleştirme Cemiyeti'nin en aktif dönemi İstanbul Valisi ve aynı zamanda Belediye Başkanı olan Muhittin Üstündağ döneminde olmuştur. Cumhur-

başkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün güçlü desteğine sahip bir bürokrat olan Muhittin Üstündağ'ın İstanbul Valiliği ve Belediye Başkanlığı döneminde şehir, özellikle turizm alanında birçok yenilikle tanışmıştır.

Merkezî yönetimin ülke ölçeğindeki hizmetlerinin sunulmasında halka en yakın birimler taşra teşkilatlanmalarıdır. Bu teşkilatlanmanın kanuni dayanağı olan 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu'na göre İl genel idaresinin başı ve mercii valilerdir (Ün, 2022, s.116). Dolayısı ile ilin en üst merciiinin bu cemiyetin yanında olması cemiyetin faaliyetleri açısından oldukça önemlidir.

Muhittin Bey, İstanbul'un Belediye Başkanlığına 27 Ocak 1926 tarihinde getirilmiştir (BCA. 30.11.1.0/21.3.18.). Kendisi 1930 yılında valilik görevine asaleten atanmış ardından 1936 yılında valilerin buldukları illerde Cumhuriyet Halk Partisi teşkilâtlarının başı olmalarını öngören düzenlemenin ardından da İstanbul Valisi, Belediye Başkanı ve Cumhuriyet Halk Partisi İl Başkanı olarak 29 Kasım 1938'e kadar İstanbul'u yönetmiştir (Güneş, 2021, s.286). Üstündağ soyadı Muhittin Bey'e Atatürk tarafından verilmiştir (Ziyaoğlu, 1971, s.321-322). Atatürk'e olan yakınlığı uzun süre İstanbul'da görev yapmasına ve birçok konuda da önünün açılmasına vesile olmuştur.

Cemiyet'in tüzüğünde "Belediye Reisliği yapan İstanbul Valisi kabulüne muallak olmak üzere cemiyetin azalığına kabul olunur ve kendisine umumi reislik unvanı fahrîsi verilir." maddesi gereği İstanbul Belediye Başkanı ve Valisi istediği takdirde Cemiyet'in fahrî genel başkanlığını yapabiliyordu. Kurulduğu ilk yıllarda çok da etkin olmayan Adaları Güzelleştirme Cemiyeti'nin 1933-1938 yıllarında fahrî başkanı, aynı zamanda İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı olan Muhittin Üstündağ idi. Onun döneminde cemiyet en aktif çalışma sürecini yaşamıştır. 1933 yılında faaliyetlerini arttıran bu cemiyet Adaları güzelleştirmek ve turizm açısından cazibesini artırmak için pek çok teşebbüs ve faaliyette bulunmuştur. Deniz bayramı, okul yarışları, çiçek savaşı, eğlenceler, eşek yarışları, pijamalı kır balosu, sandal yarışları, tenis ve yüzme gibi spor yarışları bu faaliyetlere örnek gösterilebil-

mektedir (Bengi-Zat, 2020, s.11). Bu faaliyetlerle Adalara rağbet artmış ve bölgeye gelenlerin sayısı gün geçtikçe fazlalaşmıştır.

Adaları Güzelleştirme Cemiyeti, 28 Eylül 1933'te Vali ve Belediye Başkanı Muhittin Bey'in başkanlığı altında genel bir toplantı yaparak cemiyet idare heyeti tarafından hazırlanan mesai programını müzakere etmişti. Toplantıda üye kaydı, teknik istişare komisyonu ve mesai programını uygulayacak komisyonlar seçilmişti (Vakit, 21 Eylül 1933, s.8).

Muhittin Bey'in başkanlığında 22 Ocak 1934 tarihinde toplanan Adaları Güzelleştirme Derneği, yaz sezonu için bazı kararlar almıştı. Buna göre çamlar ıslah edilecek, yollar tanzim olunacak ve Yörükali'de modern bir plaj ve gazino yapılacaktı. Adaların bazı kumsal yerlerinde ücretsiz banyo yerleri de yapılması planlanıyordu. Arabalar tenteli olacak, atların sağlık durumlarına dikkat edilecekti. Arabacı ve hademe gibi işçilerin kıyafetleri de belirlenecekti. Cemiyet otel ve pansiyonlarla mukavele yaparak fiyatları tanzim edecek ve yabancıların bölgeye talebini arttırmaya çalışacaktı (Vakit, 23 Ocak 1934, s.4).

Cemiyet üyeleri, Vali ve Belediye Başkanı Muhittin Bey başkanlığında 8 Mart 1934 tarihinde de bir araya gelmiş ve bazı kararlar almıştı. Bu dönemde Cemiyet, Ada otelleri ile anlaşmış ve otel fiyatlarını tespit etmişti. Cemiyet'in katkıları sonucu Adalara gelen turistlerin ihtiyaçları bir süre sonra karşılanamaz olduğundan bu konuda da birtakım çalışmalar yapılması gerekmiştir. Cumhuriyet gazetesinde 9 Mart 1934'te yer alan "Adaların İmarı" başlıklı yazı, her gün bir vapurun Terkos suyunu adaya taşıyacağına dair bir bilgi verir. Aynı yazı o yıllarda kışın tüketilen 1600 ekmek sayısının yazın 7600'e yükseldiğine dair bir istatistik verir. Cuma ve pazar günü ise Adalara 40.000 kişinin geldiğini yazar. Bununla birlikte "Adalar imar edilir, bazı dertlere deva bulunursa, şüphe yok ki bu sayı bir misli artacaktır." denilmektedir (Cumhuriyet, 9 Mart 1934, s.3).

Adaları Güzelleştirme Cemiyeti, 1934 yılından itibaren daha aktif çalışmıştır. İlkbahar gelmeden Ada'da bazı faaliyetlere girişilmiştir. Adalar Belediyesi, Ada yollarında eksik olan ağaçları tamamlamak için yeniden yolların her iki tarafına

ağaçlar dikmişti. Bu ağaçların yanlarına yasemin, hanımeli ve gül fidanları dikmişti (Akşam, 18 Şubat 1934, s.3). 10 Nisan 1934 tarihinde Cemiyet, Büyükkada'da Bur-gulu mevkiinin Belediye tarafından istimlak edilmesini belediyeye teklif etmişti. Bütçe Encümeni bu teklifi görüşmüştü (Vakit, 11 Nisan 1934, s.3).

18 Nisan 1934'te Adaları Güzelleştirme Cemiyeti Faaliyet Komitesi toplanmış ve Adalar için yeni kararlar almıştı. Yörükali Plajına iskele yapılacak ve Akay idaresinin Haliç Şirketi'nden kiralayacağı küçük bir vapur, Büyükkada İskeleyi ile Yörükali arasında cuma ve pazar günleri işleyecekti. Çam Limanı ile Abbaspaşa koyundaki plaja da vapurların uğratılması sağlanacaktı. Çamların olduğu bölgede gezi yerleri ve dinlenme alanları yapılmıştı. Bu bölgelere cemiyet tarafından 100 kadar sıra konulmuştu. Rıhtım çiçek ve saksılarla süslenmişti. Adaya gelecek turistlerin bütün ihtiyaçlarını dinlemek ve karşılamak üzere Ada Meydanı'ndaki Saat Kulesi'nin içinde bir müracaat bürosu kurulmuştu. Adaya gelecek yabancı turistleri de dikkate alarak altı dil bilen bir memur görevlendirilmişti. Sadece Büyükkada için Fransızca ve Türkçe birer rehber hazırlanmıştı. Bu rehberde Adanın otelleri, pansiyonları ve buraların ücretleri ile hamal ve araba tarifeleri yazılı idi (Haber, 19 Nisan 1934, s.1,7).

15 Haziran'da Adaları Güzelleştirme Cemiyeti İdare Heyeti, Vali ve Belediye Başkanı Muhittin Bey'in başkanlığında toplandı. Toplantıda Belediye ile bu sene ortak yapılacak işler hakkında konuşuldu. Bu dönemde iskele başındaki rıhtım kenarında yapılan çimento saksılara renkli çiçekler dikilmişti. Karakolun yanında ve çamlıklar arasındaki kanepeler boyanmıştı. Yollardaki ağaçları korumak için demir parmaklıklar yapılmış ve bu ağaçlara gül ve hanımeli fidanları sarılmıştı. Arabaların tenteleri yenilenenmiş ve boyanmıştı. Saat Kulesi tamir edilerek hasta ve topal eşekler ortadan kaldırılmıştı. Yapılan bu işler az bir ücret ile karşılanmıştı (Akşam, 18 Haziran 1934, s.1,2).

3 Ağustos'ta Büyükkada'da Çiçek Savaşı yapıldı. Niş ve Cannes gibi büyük Avrupa şehirlerinde de yapılan bu etkinlikte arabalar, otomobiller güzel çiçeklerle süslenir ve başlıca caddelerde dolaşarak en güzel süslenmiş arabalara ödülleri

verilirdi. Buraya katılan arabalar profesyoneller ve amatörler olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Profesyonel katılımcılardan birinciye 50, ikinciye 30 ve üçüncüye 20 lira ödül verilmişti. Bu ödüller Adaları Güzelleştirme Cemiyeti, Ziraat Odası ve Ziraat Müdüriyeti tarafından karşılanmıştır. Amatörlere ise birer aplike resim “Adaları Güzelleştirme Kurumu Çiçek Savaşı” ibaresi yazılı beş bayrak hediye edilmişti (Cumhuriyet, 21 Haziran 1934, s.5; Akşam, 29 Temmuz 1934, s.4). Çiçek Savaşı saat altıda başlamış ve 11 araba bu etkinliğe katılmıştı. Birinci Seferoğlu Bey, ikinci Arabacılar Cemiyeti, üçüncü Dağcılık, dördüncü İ. S. K. kulüplerinin arabaları olmuştu (Vakit, 4 Ağustos 1934, s.1,3).

1934 yılının yaz aylarında Adaları uzun süredir görmeyen kalabalıkta bir turist kafilesi ziyaret etmişti. Bu durumda Adaları Güzelleştirme Cemiyeti'nin katkıları oldukça yüksektir. Cemiyet neredeyse her hafta bir etkinlik düzenliyor ve insanları Adalara çekiyordu. Cemiyet bu dönemde bazı yerlere kendi imzasıyla şu levhaları asmıştı: “Adaları eviniz gibi temiz tutunuz”, “Çam sevgisi yurt sevgisinden bir parçadır”, “Coşun neşe hakkınızdır. Fakat azgın gürültü değil!” (Son Posta, 30 Temmuz 1934, s.11). Bu ifadeler cemiyetin ada hayatındaki etkisini de göstermektedir. Dönemin gazeteleri Adalardaki cemiyetin bu levhalarını konu edinmiş ve zaman zaman da eleştirmiştir.

Cemiyet etkinliklerini sadece Büyükkada ile sınırlı tutmuyordu. Heybeliada'da spor eğlenceleri yapmaya karar verilmişti. Bunun için Heybeliada'da Sadık Bey Plajı mekân olarak seçilmişti. 10 Ağustos 1934'te plajın tenis kortlarında Dağcılık Kulübü ile Adalar Tenis Kulübü üyeleri arasında bir tenis müsabakası yapılarak galip gelen tarafa kupa hediye edilmiştir (Milliyet 9 Ağustos 1934, s.5; Haber, 9 Ağustos 1934, s.10; Vakit, 9 Ağustos 1934, s.4). Müsabakayı Dağcılık Kulübü kazanmıştı. Kazanan bu takıma kupasını Adaları Güzelleştirme Cemiyeti İdare Heyeti'nden Esat Bey vermişti (Vakit, 11 Ağustos 1934, s.9).

Adaları Güzelleştirme Cemiyeti 17 Ağustos'ta Heybeliada plajları önünde büyük deniz bayramı düzenlemişti (Vakit, 10 Ağustos 1934, s.8; Vakit, 12 Ağustos 1934, s.8). Bu bayramı izlemek için büyük bir kalabalık sahili doldurmuştu. Yarış-

ları Vali ve Belediye Başkanı Muhittin Bey, Halk Fırkası Vilayet İdare Heyeti Başkanı Cemal Bey, Halkevi Başkanı Ali Rıza Bey, Adalar Kaymakamı Reşat Bey de izlemişti. Yarışta şu sonuçlar alınmıştı:

Erkekler atlama: Fenerbahçeli Sadi 27 puanla birinci, İ. S. K.'den Şefik Bey ikinci

Gençler atlama: İ. S. K.'den Necdet Bey birinci, Fenerbahçe'den Hidayet Bey ikinci.

Bayrak yarışı: Beykoz birinci, İ. S. K. İkinci

Hanımlar bayrak: Fenerbahçe birinci, İ. S. K. İkinci

100/400 bayrak: İ. S. K. Birinci

400 metre serbest erkekler: Beykoz'dan Toma birinci, Heybeli'den Selahattin ikinci

100 metre serbest erkekler: Galatasaray'dan Nihat birinci, Heybeli'den İhsan ikinci

50 metre kurbağalama: Fenerbahçe'den Galip birinci

100 metre sırtüstü: Beykoz'dan Sadi Bey birinci, aynı takımdan Metin Bey ikinci

100 metre kurbağalama: Beykoz'dan Halidun Bey birinci, Beykoz'dan Muzaffer Bey ikinci

50 metre kurbağalama (kızlar): Fenerbahçe'den Süheyla Hanım birinci

100 metre serbest hanımlar: Fenerbahçe'den Matmazel Ola birinci, İ. S. K.'den Jale Hüsnü Hanım ikinci

50 metre çuval: İ. S. K.'den Matmazel Hugner birinci,

Padilbot: 3 dakikada Cemal Bey birinci

Yatlar: Berberyan Bey'in İnci isimli yatı birinci, Bülent Bey'in Bülent'i ikinci

Ufak yelkenliler yola sınıfı: Harun Bey'in Coşkun'u birinci

Büyük sandallar: Verto birinci, Damya ikinci

Küçük sandallar: Nober Bey'in sandalı birinci

Heybeliada-Moda sutopu maçı: Heybeliada galip (Vakit, 18 Ağustos 1934, s.9; Haber, 18 Ağustos 1934, s.5).

1934 yılında Cemiyetin de çalışmaları neticesinde Adalarda turizm oldukça canlı geçmişti. 1935 yılında da Adaların bir cazibe merkezi olması hedefleniyordu. Bu amaçla da cemiyet, çalışmalarına yılın ilk aylarında başlamıştı (Zaman, 4 Mart 1934, s.3).

23 Haziran 1935 tarihinde Adaları Güzelleştirme Cemiyeti tarafından Çiçek Savaşı düzenlenmişti. Bu etkinliğe 5-6.000 kişi katılmıştı. Sabah kolordu ve bahriye mızıkası, iskelenin üzerindeki fırka merkezinde konserler verdi. Asıl mera-sime akşam 18.00'de başlandı. Çiçek Savaşı ve araba resmi geçidi yat kulübünün önündeki meydanda yapılmıştı. Bütün halk ellerinde savaş için hazırladıkları çiçek buketleri ile burayı doldurmuştu. Araba resmi geçidinin önünde Galatasaray izcileri Türk bayraklarını taşımıştı. Yarışmaya 19 araba katıldı. Birinciliği Niko'nun arabası kazandı. Yarışmada ikinci 14 numaralı Sabuncakis biraderlerin arabası, üçüncü Yat Kulübü'nün arabası, dördüncü Akasya Oteli'nin arabası olmuştu (Akşam, 26 Nisan 1935, s.1; Zaman 24 Haziran 1935, s.1,7).

Adaları Güzelleştirme Cemiyeti organizasyonunda 1935 yılında yapılan Çiçek Savaşı Yunus Nadi tarafından zamansız bulunarak eleştirilmişti. Cumhuriyet gazetesinde "Adaları Güzelleştirme Cemiyetine Mektup" başlığı ile şu ifadeleri kullanmıştı:

"Bu yıl yapılan çiçek bayram biraz vakitsiz yapıldı. Eğer vaktinde bile yapılsaydı Adalar kendilerinde yetişen çiçek çeşitlerinin şimdiki miktarına göre bizce henüz böyle bayram yapmayı hak etmiş sayılamayacaklarından böyle bir bayram gene yersiz olurdu. Adalarda o zaman çiçek bayramı yapılabilir ki yalnız Adalarda yetişen en görülmemiş çiçeklerden yalnız Adalar ahali-si değil, bu bayramı kutlamaya gelecek bütün İstanbullular küçük büyük demetlerle süslenebilirler ve orada herkes kucak kucak çiçeklerle canlı bir bahar yaşatsınlar. Adalarda henüz bu ileri güzellikte alabildiğine bol çiçekçilik yoktur. Söz aramızda çiçek bayramına başlangıç olarak bu yıl orada kurulan sözümüz yabana çiçek sergisi sadece ayıptı. İstanbul şimdiki halinde bile çiçekçilikte o serginin üç beş kırık dökük saksıda gösterebil-

diğinden hiç olmazsa yüz kere daha üstündür. Bununla beraber bizce İstanbul'un bütün çiçekçiliği bir araya getirilse iyi bir sergiye yetmesi gene şüpheli görülür. Hâlbuki Adadaki sergi fakirin fakiri bir "söz aramızda" kepezelikti. Bu fena sına ma bize Adalarda yapılacak iyi işler sayımına kuvvetli bir fikir vermek faydasını vermişse gene kar saymalıyız.

Adaları güzelleştirmek için her şeyden önce buralarını ağaçlandırmalı ve çiçeklendirmeliyiz. Adalarda yer sahibi herkes kendi toprağını yemişli yemişsiz ağaçlarla süslemek ödevindedir. Eğer biz ağaç ve çiçek fidanlarını güzel, bol ve ucuz verebilirsek herkes daha iyi yapmak için adeta yarışa çıkacaktır. Zaten Adalarda bu işleri en iyi yapanlar her yıl mükafatlandırılmalıdır. Halk bu ağaç ve çiçek fidanlarını bizim fidanlığımızdan alabilir." (Cumhuriyet, 8 Temmuz 1935, s.1).

İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı olan Muhittin Üstündağ 6 Temmuz 1935 tarihinde Büyükkada'ya gitmiş ve burada Adaları Güzelleştirme Cemiyeti'nin toplantısına katılmıştı. Bu toplantıda Cemiyet'in yeni faaliyetleri görüşülerek bazı kararlar alınmıştı. Buna göre Cemiyet tarafından istimlak edilen Yörükali Plajı'nda denize girecek olan halka soyunma ve giyinme yeri yapılacaktı. Büyükkada Vapurunun satın alınması için Belediye ile Akay arasında müzakereler başlamıştı. Bu vapur alındıktan sonra plajın önüne getirilip konulacaktı (Akşam, 7 Temmuz 1935, s.3).

7 Temmuz'da Cemiyet tarafından Büyükkada'da eşek yarışları yapılmıştı. Küçük Tur Yolu'nda yapılan yarışa 16 eşek katılmıştı. Yarışı Dağcılık Kulübü'nden Metin Üstündağ kazanmıştı. Galatasaray'dan Hasan Sami ikinci, Adalı Necip üçüncü, Adadan Muhip dördüncü olmuştu (Akşam, 8 Temmuz 1935, s.4; Son Posta, 7 Temmuz 1935, s.3; Zaman, 8 Temmuz 1935, s.3; Kurun, 8 Temmuz 1935, s.3).

Adaları Güzelleştirme Cemiyeti 13 Temmuz'da Büyükkada'daki lunaparkta bir kır balosu düzenlemişti. Bu baloda pijama yarışı yapılmış, Şehir Tiyatrosunun bale heyeti de bir gösteri yapmıştı (Akşam, 13 Temmuz 1935, s.6; Tan, 16 Temmuz 1935, s.4).

Adaları Güzelleştirme Cemiyeti Heybeliada'da 11 Ağustos 1935 tarihinde deniz yarışları düzenlemeye karar vermişti. Ancak bu yarışlar Balkan Olimpiyatı nedeniyle yüzme seçmelerine denk geldiğinden 25 Ağustos tarihine ertelenmişti (Son Posta, 8 Ağustos 1935, s.10). Bu tarihte yapılan yarışları Başbakan İsmet İnönü de takip etmişti. İnönü, yarışları İstanbul motorundan sonuna kadar ilgiyle izlemişti. Yarışçıların ödülleri de kendisi vermişti (Tan, 26 Ağustos 1935, s.1; Son Posta, 26 Ağustos 1935, s.7).

1935 yılının Eylül ayı sonunda artık Adaların turizm sezonu da neredeyse bitmiş oluyordu. Bu dönemde Cemiyet, Vali Muhittin Üstündağ başkanlığında toplanarak Cemiyet'in bir yıllık çalışmaları gözden geçirilmiştir. Bununla birlikte gelecek senenin planları da yapılmıştır (Kurun, 21 Eylül 1935, s.3; Tan, 21 Eylül 1935, s.2).

Adaları Güzelleştirme Cemiyeti 1936 yılı çalışmalarını belirlemek için 11 Nisan tarihinde kongre yapmıştı. Bu kongre ile 1936'da yapılacak bayramların programı da yapılmıştı (Son Posta, 18 Ocak 1936, s.7). Muhittin Üstündağ başkanlığında yapılan yıllık kongrede idare heyetinin yıllık faaliyet raporu okunarak onaylanmıştı. Ada dükkanlarının saat 21.00'de kapanmasının halkı ve esnafı zarara uğrattığı konusu gündeme gelmişti. Bunun üzerine Vali ve Belediye Başkanı Üstündağ söz almış, "Boğazın Çarşı olmayan ve alışverişin sadece bir iki dükkâna bırakılması kararlaştırılan bazı köylerin 20.00'den sonra kapatılmasının belediye tarafından düşünüldüğünü" söyleyerek Adalarda böyle bir işleyişe gerek olmadığından, konuyu daimî encümende tetkik ettireceğinin sözünü vermişti (Tan, 21 Nisan 1936, s.2).

Adaları Güzelleştirme Cemiyeti tarafından düzenlenen şenlikler 21 Haziran 1936'da tekrar başlamıştı. Bu eğlencelere kalabalık bir halk grubu katılmış ve eğlenceler geç saatlere kadar devam etmişti. 28 Haziran Pazar günü yapılan şenliklerde eşek yarışları da olmuştu (Tan, 22 Haziran 1936, s.2). Eşeklerle Karakol Meydanı'ndan hareket eden koşucular Kadıyoran Caddesi'nden geçerek Yat Kulüp ve

oteller önünden iskele meydanına ve oradan da başlangıç noktasına dönmek üzere iki tur yapmışlardı (Tan, 29 Haziran 1936, s.2).

12 Temmuz'da Adaları Güzelleştirme Cemiyeti tarafından hazırlanan eğlencelerin üçüncüsü büyük bir kalabalık önünde Heybeliada'da yapılmıştı. Bisiklet yarışına katılanlar saat 09.30'da İsmet İnönü Caddesi'nden hareket ederek elli kilometrelik bir tur yapmıştı (Tan, 8 Temmuz 1936, s.5; Tan, 13 Temmuz 1936, s.2).

23 Temmuz 1936 Cuma günü Adaları Güzelleştirme Cemiyeti Büyük Deniz Eğlencesi düzenlemişti. Bu eğlence akşam başlayarak sabaha kadar devam etmişti. Cemiyet, kotra, motor ve muş sahipleriyle ayrı ayrı görüşerek bu geceye donanmış olarak katılmalarını sağlamıştı (Haber, 18 Temmuz 1936, s.3 Tan, 25 Temmuz 1936, s.2).

Cemiyet'in etkinliklerinden biri de vapurla gece gezileri düzenlemektir. Cemiyet tarafından 25 Temmuz'da düzenlenecek olan gece gezintisi yağmur nedeniyle bir hafta sonraya ertelenmişti. Akay'ın bir vapuru 1 Ağustos saat 22.00'da kalkarak diğer adalara uğradıktan sonra Anadoluhisarı'na gitmişti (Tan, 31 Temmuz 1936, s.2).

Adaları Güzelleştirme Cemiyeti tarafından her sene yapılan çiçek sergisi ve çiçek savaşı 1936 yılında da Belediye'nin himayesi altında yine Cemiyet tarafından yapılmıştı. 14-15 Ağustos'ta Büyükkada'da bir çiçek sergisi açılmış, 16 Ağustos'ta da çiçek savaşı yapılmıştı (Son Posta, 2 Haziran 1936, s.4; Haber, 20 Temmuz 1936, s.3). 1934'te başlayıp 3 senedir yapılan çiçek savaşı artık gelenekselleştirilmiş ve Adalar bu dönemde turist akınına uğramıştır.

Büyükkada'daki Yörükali Plajı Adaları Güzelleştirme Cemiyeti tarafından 20.000 liraya belediye nam ve hesabına istimlak edilmişti. Belediye, cemiyete buranın kendilerine ücret karşılığı devrini teklif etmiş Cemiyet ise burasını Adaların güzelleşmesi noktasından istimlak ettiğini söyleyerek parayı kabul etmemişti. Belediye buna mukabil Yörükali Plajı ile sahasının 15 senelik kullanım hakkını Adaları Güzelleştirme Cemiyeti'ne bırakmıştı (Kurun, 30 Aralık 1936, s.3; Son Posta, 30 Mart 1937, s.4).

1937 yılında Yörükali Plajı ile Yörükali'deki Çamlık Gazinosu Adaları Güzelleştirme Cemiyeti uhdesindeydi. Cemiyet tesisatı tamamlanmamış olan plajı, bütün tesisatı tamamlamak şartıyla bir kiracıya vermeye, aynı şekilde gazinoyu da kiralamaya karar vermişti. Bu suretle Cemiyete yıllık 1.500 lira bir gelir sağlanmış olacaktı (Haber, 27 Mart 1937, s.2; Cumhuriyet, 28 Mart 1937, s.10).

Adaları Güzelleştirme Cemiyeti'nin yıllık kongresi 6 Haziran 1937 tarihinde Büyükkada'daki merkezinde yapılmıştı. Önce geçen seneye ait idare heyeti raporları okunmuş ve arkasından yeni seçim yapılmıştı. Önce istifa eden Kazım Şinasi, Avukat Ali Haydar ve Muhasip Selahaddin'in yerine yenileri seçilmişti. Bundan sonra ruznamede bazı değişiklikler yapılmış, Parti Başkanı ve Akay Müdürü Cemil'in Cemiyet'e doğal üye olması kabul edilmişti. Ardında da Adaları güzelleştirmek için yapılacak çalışmalar görüşülmüştü (Tan, 7 Haziran 1937, s.2).

Adaları Güzelleştirme Cemiyeti, diğer şehirlere de örnek oluyordu. Selami İzzet, Vakit gazetesindeki köşesinde bu cemiyetin başka şehirlere de örnek olmasını şöyle anlatıyordu: “Başka yerlerde de böyle bir cemiyet kurulamaz mı? Mesela Kadıköy'de İstanbul'un en güzel yerlerinden biridir. Bugün ne yazık ki parasızlık yüzünden, o semte, layık olduğu gibi bakılmıyor. Kadıköy köhnüyor. Orada da bir “Kadıköy'ü İmar Cemiyeti” kurulsaydı, Kadıköylüler, çok değil; ayda onar kuruş verseler, bu damlaya damlaya göl olacak parayla, oraları cennete döner.” (Vakit, 27 Şubat 1934, s.3). Benzer bir açıklamayı Akşam gazetesi yazarı Hikmet Feridun da yapmıştı. Adaları Güzelleştirme Cemiyeti örnek alınarak “Boğaziçini Güzelleştirme Cemiyeti” adıyla bir cemiyetin kurulmasını öneriyordu (Akşam, 15 Haziran 1934, s.3). Adaları Güzelleştirme Cemiyeti'nin örnek olarak kurulan cemiyetlerden biri 1935 yılının başında kurulan Çamlıca'yı Güzelleştirme Cemiyeti idi (BCA. 30.10.0/74.469.19; Kurun, 4 Şubat 1934, s.3; Milliyet, 18 Şubat 1935, s.6.).

Cemiyet'in Etkinliğinin Azalması

Adaları Güzelleştirme Cemiyeti 1934 yılında tepe noktasına çıkan bölgedeki etkisini 1937 yılından sonra kaybetmiştir. Bu duruma en büyük neden ise Vali

ve Belediye Başkanı olan Muhittin Üstündağ'ın görevinden alınması olmuştur. Cemiyet, böylece en büyük desteğini kaybetmiş oluyordu.

1926-1928 yılları arasında İstanbul Şehremini, 1928-1930 yılları arasında İstanbul Şehremini ve Vali Vekili, 1930-1938 yılları arasında İstanbul Valisi ve Belediye Reisi olarak birleşik idarede İstanbul'u yöneten Muhittin Üstündağ, "görülen lüzum üzerine" Bakanlar Kurulu tarafından merkeze alınmıştır (BCA, 30.18.1.2/85.99.16). Atatürk'ün ölümünün ardından iki hafta sonra görevden alınan Muhittin Bey, merkeze çekilerek 15 Şubat 1939 tarihinde emekliye sevk edilmiştir (BCA, 30.18.1.2/86.12.17).

Muhittin Üstündağ'dan sonra İstanbul'un Vali ve Belediye Başkanı Dr. Lütfi Kırdar olmuştu. Kırdar döneminde Adaları Güzelleştirme Cemiyeti ile ilişkiler Muhittin Üstündağ dönemi gibi olmamıştır. Bu durum cemiyetin faaliyetlerinde de kendisini hissettirmiştir.

Cemiyet il yönetim desteğini kaybedince eski etkinliği de kalmıyordu. Tan gazetesi yazarı Refi Cevat Ulunay (Giray, 2019, ss.1675-1693), gazetede köşesinde:

"Vaktiyle bir "Adaları Güzelleştirme Cemiyeti" varmış. Bu cemiyetin tertip ettiği eğlenti dillere destan olmuştur. Hala ondan bahsedilir. O gün için yapılan kayak yarışlarında, çiçek muharebelerinde, çiçek sergilerinde çiçek tezyin müsabakalarında, bulunmak üzere İstanbul'un her tarafından ahali adalara taşınmış. Hatta o gün için vapurların taşıdıkları halkın adedi altmış bini bulmuş. Seferler gece on bir kadar inkıtaa uğramamış. Adalara ait olan bu cemiyet, yazık ki inhilal etmiş." (Tan, 11 Haziran 1942, s.3). Diyordu.

Ulunay'ın da belirttiği gibi Cemiyet eski enerjisini kaybetmişti.

Abidin Daver'in Cumhuriyet gazetesindeki Hem Nalına Hem Mıhına isimli köşesinde, "Sonraları bizim Adaları Güzelleştirme Cemiyeti'nin gene ara sıra sesi işitildi ama Adaların mevcut tabii ve suni güzelliklerine yeni bir şey ilave edilmedi." Diyordu.

Abidin Daver'e göre Adaların en büyük sorunu su idi. Bu sorunu halletmeden 1934 yılında tekrar canlanan Adaları Güzelleştirme Cemiyeti faaliyetlerinin pek katkısının olmayacağını söylüyor ve şu benzetmeyi yapıyordu: "Adaların en büyük derdi sudur. Bu en büyük tabii ihtiyacı temin etmeden Adaların güzelleşeceğini zannetmek, üstü başı, elleri, ayakları kirli bir kadının yüzüne bol bol makyaj yapmak demektir." (Cumhuriyet, 2 Şubat 1934, s.3).

Adaların uzun yıllardır sorunu olan su sıkıntısı bir nebze de olsa çözülmüştü. Adalara iyi su verilmesi için İstanbul Belediyesi tarafından tetkikler yapılmış, Denizbank Müdür Muavini Hamdi Emin, Adaları Güzelleştirme Cemiyeti Başkanı Avukat Emin Ali, Sular İdaresi Müdürü Ziya Bey 18 Ocak 1939'da Belediye Başkanı Lütfi Kırdar'ın belediyedeki odasında toplanmışlardı. Ada'ya 200.000 Lira harcamak suretiyle getirilecek suyu Denizbank üzerine almıştı. Anadolu sahilinde Denizbank'ın su tanklarına doldurulacak olan su, Büyükkada'ya getirilecek, önceden inşa edilmiş olan ve metruk duran depo temizlendikten sonra içine doldurulacaktı. Ada'da su şebekesi yapılarak depodan mahallelere dağıtım yapılacaktı (Son Posta, 19 Ocak 1939, s.4). 19 Ağustos 1939 Cumartesi günü merasimle Adalara su verilmişti. Evlerine su almak için birçok kişi sular idaresine müracaat ederek abone olmuşlardı. Merasim sabah yapıлып, öğle vakti Adaları Güzelleştirme Cemiyeti tarafından davetlilere bir ziyafet verilmişti (Akşam, 19 Ocak 1939, s.2; Akşam, 15 Ağustos 1939, s.3; Cumhuriyet, 15 Ağustos 1939, s.2; Tan, 20 Ağustos 1939, s.2).

Cemiyet'in 1941 yılı kongresi 30 Mart 1941 tarihinde Büyükkada CHP Parti merkezinde toplanmıştı. Toplantıda son 1 yıl içerisinde yapılan faaliyetler anlatılarak yeni yılda yapılacak işler üzerinde görüşülmüştür (Akşam, 18 Mart 1941, s.8; Son Telgraf, 19 Mart 1941, s.3; Haber, 29 Mart 1941, s.4.) Bir sonraki yıl kongre 22 Şubat 1942 tarihinde yine Büyükkada Parti merkezinde toplanmıştı. (Cumhuriyet, 17 Şubat 1942, s.4).

1944 yılında Adalardaki çam ağaçlarında tırtıl istilası söz konusu olmuştu. Bu konu ile ilgili Hükümet ve Belediye çalışmalarına başlamıştı. Ancak çamlıklar haricinde özel şahıslara ait bahçe ve arsalarda mevcut çamlar da tırtıl saldırısına

uğramıştı. Adaları Güzelleştirme Cemiyeti bu konuda halka yardım ve Adalara hizmet maksadıyla şu kararları almıştı:

1-Amele tedarikindeki günlük kadar yevmiyelerin de yüksekliği malum olduğundan Adalıları bu yüzden üzüp yormamak üzere Cemiyet'e müracaat halinde mümkün olduğunca ucuz bir ücretle tırtılları kendi vasıta ve ameleleriyle derhal toplayacaktı.

2-Sahipsiz veya sahibi meçhul arsa ve bahçelerdeki çamların temizlenmesi doğrudan doğruya cemiyet tarafından gerçekleştirilecekti (Cumhuriyet, 8 Şubat 1944, s2).

Cemiyet'in yıllık kongresi 8 Temmuz 1945 tarihinde gerçekleştirilmişti. Bu kongrede idare heyeti raporu okunmuş ve bu raporda çamların bakımı, yapılan işler hakkında bilgi verilmişti. Kongre sonunda yeni idare heyeti şu isimlerden oluşmuştu: Emin Ali Dumsoy, Bedri Göknil, Muhlis Sırmalı, Sadık Güzelosman, Ali Muhiddin Hacıbekir, Haydar Kaynak, İbrahim Şevket ve Süleyman Çelmeli (Son Posta, 9 Temmuz 1945, s.3).

Adaları Güzelleştirme Cemiyeti tarafından 25 Ağustos 1945 Cumartesi akşamı Büyükkada'da Anadolu Kulübü'nde bir balo düzenlenmişti. Gece yarısından sonra saat dörtte Bostancı, Moda ve İstanbul'a özel bir vapur kaldırılmıştı. (Cumhuriyet, 24 Ağustos 1945, s.2). 23 Haziran 1946 tarihinde Adaları Güzelleştirme Cemiyeti tarafından, Büyükkada'da tekrar çiçek savaşı düzenlenmişti (Akşam, 16 Haziran 1946, s.1). 23 Temmuz 1961'de Adalarda cemiyet tarafından Çiçek Bayramı düzenlenmişti. Saat 10'dan gece yarısına kadar eğlenceler devam etmişti (Milliyet, 2 Nisan 1961, s.2).

Adalarda at arabalarının ayrı bir yeri vardır. Adaları Güzelleştirme Cemiyeti tarafından 1963 yılında at arabalarının Adaları pisletmesi ve fena koku yayması nedeniyle kaldırılmaları gündeme getirilmişti. Dünya gazetesinde Aytekin Cengiz imzasıyla bu düşünce eleştirilerek "Adaları Güzelleştirme Cemiyeti onun turistik özelliğini bozmak için çalışacağına temizliği için çalışsa, bu yönde bir çaba gösterse, daha faydalı bir iş yapmış olur kanısındayız." Yorumunu yapıyordu

(Dünya, 21 Haziran 1963, s.2). Cemiyetin bu teşebbüsü sonuçsuz kalmış ve Adaların sembollerinden biri olan at arabaları çalışmaya devam etmiştir.

Adaları Güzelleştirme Cemiyeti 1960'lı yıllardan itibaren işlevselliğini kaybetmiştir. bu cemiyetin bir benzeri, 1984 yılında kurulan Adaların Tarihi Tabii Değerlerini Koruma ve Turizmi Geliştirme Vakfı'dır. Sonradan ismi Adalar Vakfı olan bu vakıf da benzer tıpkı Adaları Güzelleştirme Cemiyeti gibi gerekçelerle kurulmuş olup günümüzde varlığını devam ettirmektedir.

Günümüzde Ada sakinlerinin çokça yakındıkları günü birlik ziyaretçiler için o yıllarda teşvik etmek için elden gelen yapılmıştır. Cemiyet'in arzu ettiği gibi Adalar yeniden imar edilmekle birlikte istenilen kalabalık Adalar'a çekilmiştir. İçerisinde bürokratların da olduğu Cumhuriyet elitlerinden oluşan bu Cemiyet, kuruluş yıllarının yarattığı heyecan ve hevesle Adaları, Cumhuriyet'in vitrin ve gösteriş mekânı olarak yeniden canlandırmaya çalışmıştır.

Sonuç

Adaların Cumhuriyet döneminde en etkin guruplarından biri hiç şüphe yoktur ki Adaları Güzelleştirme Cemiyeti'dir. Bu cemiyet Adaları güzelleştirmenin yanında bölgeyi turizm açısından bir cazibe merkezi yapmaya çalışmıştır.

Cemiyetin en etkin olduğu dönem 1934-1937 yıllarıdır. Bu dönemde İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı olan Muhittin Üstündağ'ın büyük katkıları olmuştur. Atatürk'e yakınlığı ile bilinen Üstündağ, turizmin geliştirilmesi için bu cemiyetin etkin olmasının faydasını görmüş ve cemiyeti azami desteklemiştir. Cemiyet Üstündağ başkanlığında sık sık toplantılar düzenleyerek yapılan ve yapılacak olan işleri takip etmiştir. Özellikle turizm sezonunda haftalık programlar yapılarak bölgeye önemli bir ziyaretçi akını sağlanmıştır.

Adalarda 1934 yılında ilki gerçekleştirilen Çiçek Savaşı, döneminde ilgi ile takip edilmiş ve geleneksel hale getirilmeye çalışılmıştır. Adalarda yapılan müsabakalar, eşek yarışları, balolar, sahne gösterileri, gece turları gibi etkinliklerle büyük sayıda misafiri bölgeye çekmiştir. Cemiyet neredeyse her hafta Adaların dokusuna uygun etkinlik düzenliyor; bu durum da Adaların cazibesini arttırıyordu.

Adaları Güzelleştirme Cemiyeti, sadece etkinlik düzenlemiyordu. Adalar-daki sosyal hayata da dokunuşlar yapıyordu. Arabacı ve hamalların kıyafetlerine kadar her türlü detay ele alınıp, düzene sokulmaya çalışılıyordu. Bu Cemiyet'in faaliyetleri dönemin gazetelerinde yer alan haberlerde sıklıkla takdirle karşılanmıştı.

Muhittin Üstündağ'ın İstanbul yönetiminden ayrılmasından sonra cemiyetin etkinliği de azalmıştır. Eskisi gibi her hafta etkinlik yapılmıyordu. Buna rağmen bölgede varlığını devam ettirmiş ve özellikle Adaların sorunlarının çözümünde etkin rol oynamıştır.

Kaynakça

Arşiv Vesikaları

BCA. 30.10.0/74.469.19.

BCA. 30.10.0.0/185.277.3.

BCA. 30.11.1.0/21.3.18.

BCA, 30.18.1.2/85.99.16.

BCA, 30.18.1.2/86.12.17.

İnceleme Eserleri

Akçura, G. (2010). *Ada Sahillerinde Bekliyorum*, İstanbul: Adalı.

Artan Ergut, E. & Erkmen, A. (2011). *Adalar'da Mimarlık, Adalar, Binalar, Mimarlar, Adalı Yayınları*, İstanbul, ss.15-29.

Aysel, N. R. (2020, Yaz). *Adada Tasarlamak: Güzel Sanatlar Akademisinin Adalar'daki Mimarlık İzleri*. *Mimar.ist*, yıl 20, s. 68, ss.51-62.

Bengi D. & Zat, E. (2020). *100. Yılında Cumhuriyet'in Popüler Kültür Haritası -1 (1923-1950)*, İstanbul: Yapı Kredi.

Bozdoğan, S. (2012). *Modernizm ve Ulusun İnşası*, Çev. Tuncay Birkan, İstanbul: Metis.

Eravcı, A. (2017, Ocak-Haziran). *Helâl Turizmde Destinasyon Özelliklerinin Destinasyon Seçim Sürecine Etkisi*. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 1, s. 1, ss.155-181.

Erdem, M. S. & Bozan, M. (2021, Ocak-Haziran). *Türkiye'de Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Ekolojik Turizmin Kalkınma Planları İçerisinde Değerlendirilmesi*. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. V, s. 1, ss.67-90.

Güneş, S. (2021, Aralık), *Muhittin Memduh Üstündağ'ın İstanbul Valiliği ve Belediye Reisliği Dönemi (1926-1938)*. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, s. 40, ss.279-312.

Özbek Giray, Ö. (2019). *Refi Cevat Ulunay'ın Gazetecilik Üzerine Yazıları*. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, c. 7, s. 3, ss.1675-1693.

Yazıcı, S. (2015). *Yüzyıllık Hikayeler*, İstanbul: Yüzyıllık Markalar Derneği.

Ün, L. (2022). *Göç Yönetiminde Mülki İdare Amirlerinin Rolü. Küresel Boyutlarıyla Göç Politik, Ekonomik ve Sosyal Etkileri*, Nobel Bilimsel yay., Ankara, ss.107-126.

Ziyaoğlu, R. (1971). İstanbul Kadınları Şehreminleri Belediye Reisleri ve Partiler Tarihi 1453-1971 İdari-Siyasi, İstanbul: İsmail Akgün Matbaası.

Gazeteler

- Akşam, 23 Nisan 1929, “Ada Çamları Emanete Devri Muamelesi Nihayet Bitti”, s.3.
Akşam, 18 Şubat 1934, “Bahçe Gibi Ada Yollarına Çiçek Fidanları Dikiliyor”, s.3.
Akşam, 15 Haziran 1934, “Bir Çırpıda Boğaziçini Güzelleştirme Cemiyeti”, s.3.
Akşam, 18 Haziran 1934, “Adaların İmarına Doğru”, s.1, 2.
Akşam, 29 Temmuz 1934, “Önümüzdeki Cuma Günü Büyükada’da Çiçek Savaşı”, s.4.
Akşam, 26 Nisan 1935, “Adalarda Yaz Hazırlıkları Başladı”, s.1.
Akşam, 7 Temmuz 1935, “Adaların İmarı”, s.3.
Akşam, 8 Temmuz 1935, “Merkep Yarışı” s.4.
Akşam, 13 Temmuz 1935, “Kır Balosu”, s. 6.
Akşam, 2 Ağustos 1936, “Vali’nin Gazetemize Beyanâtı”, s. 5.
Akşam, 19 Ocak 1939, “Adalara Su”, s.2.
Akşam, 15 Ağustos 1939, “Büyükada’ya Su”, s.3.
Akşam, 18 Mart 1941, “Adaları Güzelleştirme Cemiyetinden”, s.8.
Akşam, 16 Haziran 1946, “Büyükada’da Çiçek Savaşına Hazırlanınız!”, s.1.
Cumhuriyet, 2 Şubat 1934, “Hem Nalına Hem Mihına Adaları Güzelleştirmek”, s.3.
Cumhuriyet, 9 Mart 1934, “Adaların İmarı”, s.3.
Cumhuriyet, 21 Haziran 1934, “Çiçek Savaşı Bu Pazar Yapılacak”, s.5.
Cumhuriyet, 8 Ağustos 1935, “Adaları Güzelleştirme Cemiyetine Mektup”, s.1.
Cumhuriyet, 28 Mart 1937, “Adaları Güzelleştirme Cemiyetinden”, s.10
Cumhuriyet, 15 Ağustos 1939, “Ada Cumartesi Suya Kavuşuyor”, s.2.
Cumhuriyet, 17 Şubat 1942, “Adaları Güzelleştirme Cemiyetinden”, s.4.
Cumhuriyet, 8 Şubat 1944, “Ada Çamlarının Temizlenmesi”, s.2.
Cumhuriyet, 24 Ağustos 1945, “Adaları Güzelleştirme Cemiyetinin Balosu”, s.2.
Dünya, 21 Haziran 1963, “Adalar’da Arabaların Yerine Otomobiller Çalıştırılmaz”, s.2
Haber, 19 Nisan 1934, “Adada Dört Bayram Yapılıyor”, s.1, 7.
Haber, 19 Nisan 1934, “Bu Yaz Adada Dört Bayram Yapılıyor”, s.1.
Haber, 09 Ağustos 1934, “Adada Tenis Maçları”, s.10.
Haber, 18 Ağustos 1934, “Yüzme Müsabakaları”, s.5.
Haber, 18 Temmuz 1936, “Adalar’da Gece Deniz Eğlenceleri”, s.3.
Haber, 20 Temmuz 1936, “Küçük Haberler”, s.3.
Haber, 27 Mart 1937, “Yaz Geliyor”, s.2.
Haber, 29 Mart 1941, “Adaları Güzelleştirme Cemiyeti Yarın Toplanıyor”, s.4.
İkdam, 2 Ağustos 1940, “Adaları Güzelleştirme Cemiyetinin Nizamnamesi”, s.4.
Kurun, 4 Şubat 1934, “Çamlıca’nın Güzelleştirilmesi”, s.3.
Kurun, 8 Temmuz 1935, “Eşek Yarışı”, s.3.
Kurun, 21 Eylül 1935, “Adaları Güzelleştirme Cemiyetinde”, s.3.
Kurun, 30 Aralık 1936, “Yörükali Plajı”, s.3.
Milliyet, 4 Nisan 1929, “Vilayette Mahalleler”, s.3.
Milliyet, 09 Ağustos 1934, “Heybeli’de Deniz ve Tenis Yarışları”, s.5.
Milliyet, 18 Şubat 1935, “Çamlıca’yı Güzelleştirmek İçin”, s.6.
Milliyet, 2 Nisan 1961, “Yazın Adalarda Eğlenceler Yapılacak”, s.2
Son Posta, 8 Nisan 1933, “Adalar Güzelleşecek”, s.2.
Son Posta, 10 Mayıs 1934, “Adalar Nasıl Güzelleşecek?”, s. 1.
Son Posta, 30 Temmuz 1934, “Adaları G. Cemiyetine Maşallah”, s.11.
Son Posta, 7 Temmuz 1935, “Sözün Kısası Çiçek ve Eşek”, s.3.

- Son Posta, 8 Ağustos 1935, “Adaları Güzelleştirme Kurumunun Müsameresi Tehir Edildi”, s.10.
- Son Posta, 26 Ağustos 1935, “Heybeli’deki Şenlikler ve Su Sporları”, s.7.
- Son Posta, 18 Ocak 1936, “Adaları Güzelleştirme Cemiyetinin Kongresi”, s.7.
- Son Posta, 2 Haziran 1936, “Çiçek Muhaberesi”, s.4.
- Son Posta, 30 Mart 1937, “Yörükali Plajı Adaları Güzelleştirme Cemiyetine Verildi”, s.4.
- Son Posta, 19 Ocak 1939, “Adaların Suyu Denizbank Tarafından Temin Edilecek”, s.4.
- Son Telgraf, 19 Mart 1941, “Adaları Güzelleştirme Cemiyetinde”, s.3.
- Son Posta, 9 Temmuz 1945, “Adaları Güzelleştirme Cemiyetinin Yıllık Kongresi”, s.3.
- Tan, 16 Temmuz 1935, “Sağlık Öğütleri Kır Balosu”, s.4.
- Tan, 26 Ağustos 1935, “Heybeli’de Deniz Yarışları”, s.1.
- Tan, 21 Eylül 1935, “Adaları Güzelleştirmek İçin”, s.2.
- Tan, 21 Nisan 1936, “Adalar Güzelleşme Yolunda Yeni Kararlar Alınıyor”, s.2.
- Tan, 22 Haziran 1936, “Ada Şenlikleri Dün Başladı”, s.2.
- Tan, 29 Haziran 1936, “Ada Eğlenceleri”, s.2.
- Tan, 8 Temmuz 1936, “Bisiklet Yarışları”, s.5.
- Tan, 13 Temmuz 1936, “Heybeliada’daki Eğlenceler”, s.2.
- Tan, 25 Temmuz 1936, “Adalarda Vapur Eğlencesi”, s.2.
- Tan, 31 Temmuz 1936, “Adaları Güzelleştirme Cemiyetinin Deniz Gezintisi”, s.2.
- Tan, 7 Haziran 1937, “Adaları Güzelleştirme Çalışmaları”, s.2.
- Tan, 20 Ağustos 1939, “Adalılar Dünden İtibaren Suya Kavuştu”, s.2.
- Tan, 11 Haziran 1942, “İstanbul’u güzelleştirme İşi”, s.3.
- Vakit, 17 Ağustos 1933, “Adalara Yollar, Ağaçlar, Plajlar”, s.1, 5.
- Vakit, 21 Eylül 1933, “Adaları Güzelleştirme”, s.8.
- Vakit, 23 Ocak 1934, “Adaları Güzelleştirme Yolunda Kararlar”, s.4.
- Vakit, 27 Şubat 1934, “Sohbetler İstanbul’un İmarı”, s.3.
- Vakit, 11 Nisan 1934, “Adaları Güzelleştirme”, s.3.
- Vakit, 4 Ağustos 1934, “Çiçek Bayramı”, s.1, 3.
- Vakit, 9 Ağustos 1934, “Heybeli Adada Tenis Turnuvası”, s.4.
- Vakit, 10 Ağustos 1934, “Deniz Bayramı”, s.8.
- Vakit, 11 Ağustos 1934, “Heybeliada’daki Tenis Müsabakaları”, s.9.
- Vakit, 12 Ağustos 1934, “Heybeli’de Yapılacak Deniz Bayramı”, s.8.
- Vakit, 18 Ağustos 1934, “Heybeli’de Yapılan Deniz Bayramı Neticeleri”, s.9.
- Zaman, 4 Mart 1934, “Adaları Güzelleştirmek İçin”, s.3.
- Zaman, 24 Haziran 1935, “Dünkü Çiçek Savaşı”, s.1, 7.
- Zaman, 8 Temmuz 1935, “Beklenen Yarış”, s.3.

Extended Abstract

The Islands have always maintained their importance as a summer resort from the Ottoman to the Republic. Islands, one of Istanbul's distinguished tourism centers, began to lose its charm in the first years of the Republic. With the increase in alternative tourism options especially the Tenezzüh trains, new tourism attraction centers have emerged. Various solutions have been sought to develop tourism in the Islands. The Society of Beautification of the Islands, which was established to beautify the Islands and make them a center of attraction, has become an association that has left a mark on the Islands with its activities, as its name suggests.

In addition to organizing events in the region, the society also took part in the social life in the Islands. Every detail, from the clothes of the phaeton drivers and porters, was handled and tried to be organized. The activities of the society were generally appreciated in the news in the national and local newspapers of the period. The Society of Beautification of the Islands has also been instrumental in the establishment of similar societies in Istanbul. After this association, societies were established to beautify the Bosphorus and, shortly after, Camlica.

Various ways have been applied to develop tourism in regions such as the Islands where tourism has the largest share in their livelihoods. Studies can be individual as well as institutional. The Society is a good example of institutional work.

The population of the Islands became quite crowded in the 1920s. During the Republican period, the elite life of the Islands no longer belonged only to non-Muslim minorities. Day by day, the national bourgeoisie began to appear on the Islands. One of the most visible examples of this is the Society of Beautification of the Islands. In the establishment of this society, Dr. Nevzat Tandoğan, who served as the Director of the Municipal Department of the Islands in 1922, made great contributions. In 1934, Abidin Dever wrote in Cumhuriyet newspaper that the society was founded in 1926 and that he was on the board of directors in those years. The first project of the society was to build a garden with a plinth with running water in the middle of the old government house. For this, a promenade was organized at the Yacht Club; however, the project could not be realized because the expected revenue could not be collected.

Founded in 1926, the aim of this society was expressed in its regulations as follows: "To protect and increase the natural beauties of the Islands, both in the pine groves and on the coastal beaches, to make them truly attractive to the heart, to make them a home of health, rest, joy and entertainment, to introduce and endear the islands to everyone, to make like it them and attract them to themselves."

In 1929, the Istanbul Municipality under the administration of Muhittin Üstündağ also made various efforts to develop tourism. For this purpose, a tourism branch was established within the Istanbul Municipality in 1929 in order to promote the city and increase tourism revenue.

In April 1933, the Society of Beautification of the Islands had 20,000 liras in its possession. With this money, activities were to be started and the islands would be reconstructed. In August 1933, the Islands Beautification Society made new decisions. It was thought to remove the ugly view created by the destruction of the church on the hill in Büyükkada where was decided to plant this ridge' and hill with pines. In addition, it was decided to include a few buildings under the hill in this arrangement. The society would give the money to the municipality and the buildings would be expropriated by the municipality. In addition, beautiful roads and paths were to be built to surround the island coasts and special beaches were to be built on the beaches. A plantation was opened in Büyükkada, and saplings were planted in non-pine areas, and pine planting was carried out in places without pine trees such as Kınalı.

The fact that there were no birds on the islands attracted the interest of the Society and the remedies for raising wild birds on the Islands were sought. For this, the Himaye-i Hayvanat Cemiyeti was contacted. The biggest reason why there were no birds on the islands was thirst. As a result of the well drilling works, Emin Ali Bey who was the president of the Society in 1933, found water at 50 meters. An island resident named Cümbüşyan also found water at 76 meters. Efforts to rid the island pines of worms continued in this period as well.

The most active period in the Society of Beautification of the Islands was during the period of Muhittin Üstündağ, who was the Governor of Istanbul and also the Mayor. During the Governorship and Mayor of Istanbul by Muhittin Üstündağ, a bureaucrat with the strong support of President Mustafa Kemal Atatürk, the city was introduced to many innovations. Muhittin Bey was brought Mayor of Istanbul on 27 January 1926. He was governor in 1930 and then ruled Istanbul until November 29, 1938 as the Governor, Mayor and Provincial Chairman of the Republican People's Party after the arrangement in 1936 stipulating that the governor was the head of the Republican People's Party organizations in the provinces where they were located.

In the statute of the Association, "The Governor of Istanbul, who is the mayor, is as a member of the society his acceptance, and he is given the title of general chairman." According to the article, the Mayor and Governor of Istanbul could make the honorary chairmanship of the Association, if they so wished. Muhittin Üstündağ, who was also the Governor and Mayor of Istanbul, was the honorary president of the Society of Beautification of the Islands from in 1933-1938, which was not very active in the first years of its establishment. During his period, the society experienced its most active working period. This society, which increased its activities in 1933, made many initiatives and activities to beautify the Islands and increase their attractiveness in terms of tourism. Sea festivals, school races, flower battles, entertainments, donkey races, country prom in pajamas, boat races, and sports races such as tennis and swimming can be shown as examples of these activities. With these activities, the demand for the Islands has increased and the number of visitors to the region has increased day by day.

The Society of Beautification of the Islands held a general meeting on September 28, 1933, under the chairmanship of Governor and Mayor Muhittin Bey, and negotiated the shift schedule prepared by the association's executive committee. At the meeting, the commissions that will implement the member registration, technical consultation commission and overtime program were selected.

The Society of Beautification of the Islands, which met on January 22, 1934 under the chairmanship of Muhittin Bey, had taken some decisions for the summer season. Accordingly, the pines were to be rehabilitated, roads were to be arranged and a modern beach and casino were to be built in Yorukali. It was planned to build free bathing places on the beach parts of the islands. Carts would be awning, and the health of the horses would be taken care of. The clothes of the workers such as the coachman and janitor were also to be determined. The Society would arrange prices by making contracts with hotels and pensions and would try to increase the demand of foreigners in the region.

The members of the society came together under the chairmanship of the Governor and Mayor Muhittin Bey on March 8, 1934 and took some decisions. During this period, the Society had agreed with the Island hotels and determined their prices. Since the needs of the tourists invited to the Islands by the Society could not be met after a while, some studies had to be done on this issue. In the article titled "Construction of the Islands" published in the newspaper Cumhuriyet on March 9, 1934, it was informed that Terkos water would be transported to the Islands every day by a ferry. The same article gives a statistic that the number of loaves of bread consumed in winter in those years increased from 1600 in winter to 7600 in summer. On Friday and Sunday, he writes that 40,000 people came to the Islands. It is also stated that "If the islands are reconstructed and some remedy is found for some problems, this number will undoubtedly increase one-fold".

On August 3, the Battle of Flowers was held in Büyükkada. In this activity, which is also held in big European cities such as Nis and Kan, cars and automobiles are decorat-

ed with beautiful flowers and the most beautifully decorated cars were given prizes by walking around the main streets. The Society of Beautification of the Islands decided to organize this organization and started its preparations. The cars participating here were divided into professionals and amateurs. Professional participants were awarded 50 liras to the first, 30 liras to the second and 20 liras to the third. These awards were met by the Society of Beautification of the Islands, the Chamber of Agriculture and the Directorate of Agriculture. Amateurs were presented with five flags with a phrase picture inscribed with the phrase "the Institution of Beautification of the Islands Flowe Battle". The Flower Battle started at six o'clock and 11 cars participated in this activity.

As a result of these efforts, in the summer of 1934, a tourist group visited the Islands in a crowded crowd that had not been seen for a long time. Undoubtedly, the contributions of the Society of Beautification of the Islands to the increase in the number of visitors are quite high. The Society held an activity almost every week and attracts it is peoples to the Islands. During this period, the Society hung the following signs with its signature in some places: "Keep the islands clean as your home" "The love of pine is a part of the love of country" and "Enthusiasm is your right to joy. But not the horny noise!" These statements also show the influence of the Society on island life. The newspapers of the period covered these plates of society on the Islands and criticized them from time to time.

The society did not limit its activities only to Büyükada. It was decided to organise sports entertainment in Heybeliada as well. For this purpose, Sadık Bey Beach in Heybeliada was chosen as the venue. On 10 August 1934, a tennis competition was held on the tennis courts of the beach between the members of the Mountaineering Club and the Adalar Tennis Club, and the winners were prized with a trophy.

In 1934, as a result of the efforts of the Society, tourism in the Islands had revived considerably. In 1935, it was aimed to make the Islands a centre of attraction. The Society for this purpose, it was started its activities in the first months of the year. On 23 June 1935, the Flower War was organised by the Society of Beautification of the Islands. 5-6.000 people participated in this event. On 7 July, the Society organised donkey races in Büyükada. Sixteen donkeys participated in the race held in Küçük Tur Yolu. The Society of Beautification of the Islands organised a country prom on 13 July at the amusement park in Büyükada. At this prom, there would a free dress code and a pajama race. The ballet company of the City Theatre had contributed to the fun of this ball.

The festivities organised by the Society of Beautification of the Islands were started again on 21 June 1936. A large group of people participated in these festivities and the entertainment continued until late hours. On 28 June Sunday, donkey races were also held.

On 12 July, the third of the festivities prepared by the Society of Beautification of the Islands was held in Heybeliada in front of a large crowd. Participants in the bicycle race had set off from İsmet İnönü Street at 09.30 and made a fifty-kilometre tour.

On Friday, July 23, 1936, the Society of Beautification of the Islands held the Great Sea Entertainment. This entertainment started in the evening and continued until morning. The society had met separately with the owners of the kotra, motor and mus, and ensured that they participated in this night equipped.

The Society of Beautification of the Islands, which reached its peak in 1934, lost its effectiveness after 1937. The biggest reason for this situation was the dismissal of Muhittin Üstündağ, who was the Governor and Mayor. Thus, the society lost its greatest support.

After Muhittin Üstündağ, the Governor and Mayor of Istanbul was Dr. Lütfi Kırdar. During his period, relations with the Beautification Society of the Islands were not like

the Muhittin Üstündağ period. This situation has also made itself felt in the activities of the Society.

The most active period of the Association was between 1934 and 1937. Muhittin Üstündağ, who was the Governor and Mayor of Istanbul during this period, made great contributions. Üstündağ, who was known for his closeness to Atatürk, saw the benefit of this society being active in the development of tourism and supported the society to the maximum. The Society organised frequent meetings under the presidency of Üstündağ and followed up on the work done and to be done. Especially during the tourism season, weekly programs were made and an important influx of visitors to the region has been ensured.

As desired by the Society, the Islands were rebuilt and of the intended crowd was attracted to the Islands. With the excitement and enthusiasm created by the years of its foundation, this Society, which was composed of the elites of the Republic, including bureaucrats, tried to revitalise the Adalar as a showcase and vanity place of the Republic.

EKLER

Çiçek bayramı

Adaları Güzelleştirme Cemiyeti tarafından tertip edilen Çiçek bayramı dün Büyükdada yapıldı. Bayrama bir çok çiçekçiler ve müesseseler iştirak ediyorlardı. Bayram çok güzel ve eğlenceli oldu. Buradaki resimde bayrama iştirak eden iki yavruyu görüyorsunuz. Üçüncü sayfamızda da aynı mevzuat ait bir kaç resim ve tafsilat bulacaksınız...

Vakit, 4 Ağustos 1934, s.1

Adaları güzelleştirme cemiyeti
tarafından bu yaz mevsimi için tertip edilen şenlikler 12 Temmuz perşembe akşamı Yat klübü bahçesinde

Adalar Revüsü ile başlıyor

Bu revü Ekrem ve Cemal Reşit beyler tarafından sureti mahsusa hazırlanmıştır. Ertuğrul Muhsin Beyin idaresi altında Şehir Tiyatrosu (Darübedayi) güzide artistleri tarafından temsil edilecektir.

Temsilden sonra geç vakte kadar dans edilecektir.

Sabah saat üçte avdet için vapur vardır.

Davetiye almak için Cemiyet namına Büyükdada Yat kulübüne ve Tepebaşında Şehir Tiyatrosuna (Darübedayi) Müracaat edilebilir.

Vakit, 8 Temmuz 1934, s.12

Bu yaz adada dört bayram yapılıyor

Yürükali plajı ile Büyükdada iskeleye arasında küçük vapurlar işleyecek

Büyükdada Yürükali plajı

Adaları Güzelleştirme Cemiyeti faaliyet komitesi deniz toplama, adaları güzelleştirme etrafında yeni kararlar almıştır. Cemiyetin en faaliyeti ise yaz mevsiminde adalardan muhtelif bakımların yapılmasıdır. Emin Ali Bey cemiyetinin faaliyetleri etrafında şu şekilde olacaktır:

— Büyükdada en güzel yeri olan Yürükali plajını satın alarak bakımları yapmak üzere bir tarafa olacaktır. Yazın plajı işletmek için bazı tertibat almaya hazır olan Binas için Akay idaresiyle cemiyet teması geçti. Bu sene Yürük Ali plajına nakle yapılacağı ve Akay idaresi Halk girişiminden kiralanacağı küçük bir vapuru Büyükdada iskeleye ile Yürükali arasında işletilecektir. Bu vapurlar adaları ve pazar günleri işleyecektir. Savaşları her gün işlenmesi de mümkündür. Cemiyetin ile Akay idaresi Yürükali plajı da vapur işletilmesi temin edilecektir.

Adadaki bütün caddelerin tozunu alacakları temizliği ve muhtemal bir kasıyette olmak üzere her akşam etrafına güzel çiçekler dikilecektir.

Çocuklarda deşama yerleri işletilerek mahalleri yapıldı. Cemiyet tarafından 100 basket ureti kuruldu. Babam da çocuk ve nakilleri ağılandı. Adaya gelecek misafirlere seyyahların bütün ihtiyaçlarını düşünmek, karıştırmak üzere bir mürettebat birleşti. İhtiyaçları Altı İhtiyaç bilene bir memur (Devran 7 nci sayfa)

Haber, 19 Nisan 1934, s.1

25 Haziran 1935 AKŞAM

Büyükdada çiçek muharebesi

“Allo.. Allo.. Çiçek savaşı başlıyor. Her mermi 1 kuruştur..”

Herkes silâhlaniyor.. Genç kadınlar: «Bana oradan 25 mermi versenize» diyorlar..

Çiçek savaşından bir kaç anıttan

Akşam, 25 Haziran 1935, s.7

Ada eğlenceleri

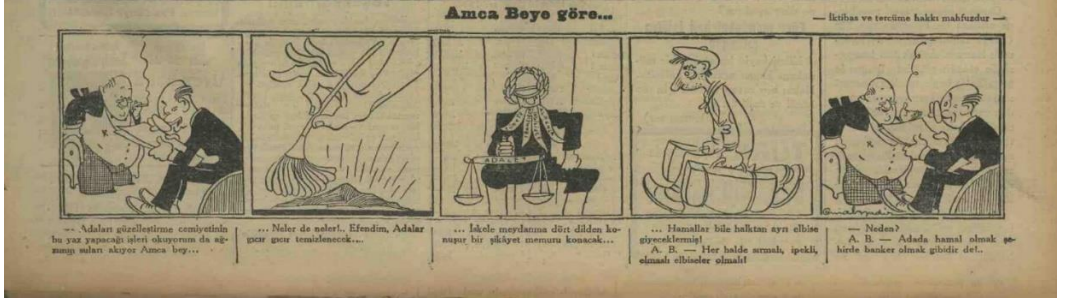
Dün Büyükdada eğlenceli merkep yarışları yapıldı

Dünkü merkep yarışından bir intiba

Adaları güzelleştirme cemiyeti tarafından tertip edilmiş olan eğlencelerin ikinci günü dün yaşanmıştır. Müsait ve açık bir hava, adaya bu hafta oldukça fazla bir ziyaretçi toplamamasına imkân vermiş, gündüz başlayan eğlencelerde şehir bandosu müntehap parçaları çalmıştır. Her sene olduğu gibi, bu senein merkep yarışları da düzenlenmiştir. Yarışa kadın, erkek birçok adalı girişmiş, eğlencelerle karakol meydanından hareket eden koşucular Kadyoran, caddesinden geçerek Yatklıp ve oradan önünden iskeleye meydanına ve oradan da başlangıç noktasına dönmek üzere iki tur yapmışlardır. Yarış sonunda başlangıç noktası Karakol meydanına en geç gelen merkebin süvarisine hediye verilmiş ve eğlenceler neşe içinde nihayet bitmiştir.

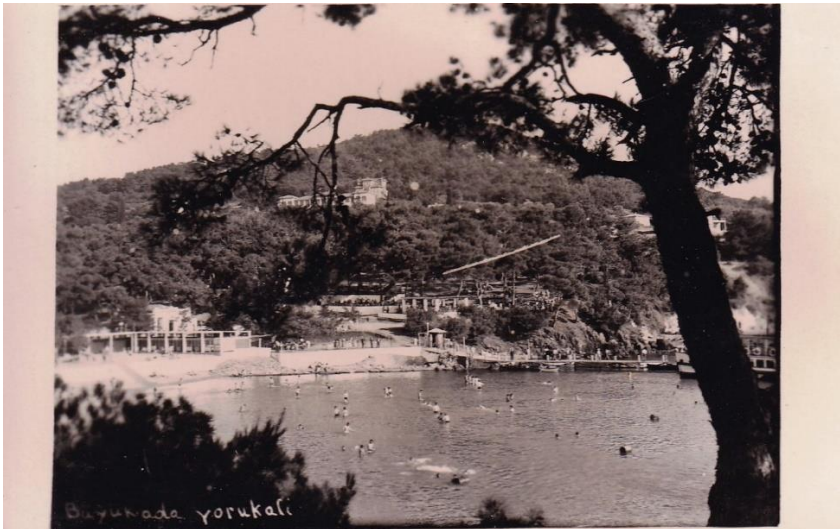
Tan, 29 Haziran 1936, s.2

Akşam, 24 Ocak 1934, s.3

1900'lü yılların başı, Büyükkada oteller bölgesi

Büyükkada Yörükali Plajı

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (1), 164-185

Geliş Tarihi: 11.12.2023 Kabul Tarihi: 02.04.2024

Yayın: 2024 Yayın Tarihi: 31.05.2024

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1403365>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

SOMUT İŞLEMLER DÖNEMİNDE OLAN 4. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN “KELOĞLAN MASALLARI” ÇİZGİ FİLMİNDE GEÇEN DEYİMLERİ ANLAMA DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

Vafa SAVAŞKAN*

Öz

Bu çalışmanın amacı, farklı televizyon kanallarında uzun süre yayınlanan “Keloğlan Masalları” çizgi filminde geçen deyimlerin somut işlemler döneminde (7-11 yaş) olan öğrenciler tarafından doğru anlaşılıp anlaşılmadığının incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda araştırmanın çalışma grubunu Sinop ili Merkez ilçesinde faaliyet gösteren ve tesadüfi yolla seçilen bir ilkokulda öğrenim gören altısı kız, on dördü erkek toplam yirmi 4. sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmada tek grup öntest-sontest modeli kullanılmıştır. İki aşamadan oluşan bu araştırmada araştırmacı tarafından “Keloğlan Masalları” çizgi filminin 39 bölümü izlenmiş ve izlenen bölümler içinde geçen deyimler kaydedilmiştir. Çalışmanın veri kaynağı olarak seçilen deyimlerin anlamlarını bilip bilmedikleri araştırmacı tarafından hazırlanan bir formla öğrencilere sorulmuştur. İkinci aşamada ise aynı deyimlerin öğrenciler tarafından bağlam içerisinde anlaşılıp anlaşılmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bunun için öğrencilere deyimlerin geçtiği “Keloğlan Masalları” çizgi filminin bölümleri izletilmiştir. Öğrencilerin bu deyimlerin anlamlarını bilip bilmediklerini tespit etmek için yine bir form kullanılmıştır. Anlamanın bilinmediği veya yanlış bilindiği durumlarda ilgili deyimlerin doğru anlamları araştırmacı tarafından katılımcılara açıklanmıştır. Böylece, 4. sınıf öğrencilerinin “Keloğlan Masalları” çizgi filmlerini izlerken karşılaştıkları deyimleri anlayıp anlamadıkları ve mecaz anlama sahip bu deyimleri somutlaştırırken nerede hata yaptıkları anlaşılmaya çalışılmıştır. Araştırma sonucunda ulaşılan veriler tablolaştırılmış ve yorumlanmıştır. Sonuç olarak “Keloğlan Masalları” çizgi filminde geçen bazı deyimlerin somut işlemler dönemi öğrencileri tarafından tam anlamıyla anlaşılmadığı; bazılarının ise bilinmediği tespit edilmiştir. Bu bağlamda en az bilinen deyim “abayı yakmak” (f2); en çok bilinen deyim ise “ödü kopmak” (f18) deyim olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Dil Eğitimi, Deyim Öğretimi, Kültür Aktarımı, Çizgi Filmler, Keloğlan Masalları.

* Prof. Dr. Artvin Çoruh Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, vsavaskan@artvin.edu.tr, 0000-0002-3094-8084

Investigation of the Understanding Levels of 4th Grade Students in the Concrete Operations Period of the Idioms in “Keloglan Tales” Cartoon

Abstract

The present study aims to investigate whether the idioms, which are cultural elements associated with language, in "Keloglan Tales," a cartoon, the intended uses of which may vary, were comprehended by concrete operational stage (7-11 years old) students. Thus, the study group included twenty fourth grade students (six females and fourteen males), attending a randomly selected primary school in the central district of Sinop province. A single group pretest-posttest model was adopted in the study. The study was conducted in two stages. In the first stage, the students were asked whether they were familiar with the idioms that were mentioned in the episodes of the "Keloğlan Tales" cartoon and identified by the author. The second stage aimed to determine whether the students comprehended the same idioms within context. For this purpose, the students watched the episodes of the cartoon that included these idioms, and they were asked whether they knew what these idioms meant and write down the meaning of the idiom. In cases where students were unfamiliar with the meaning or provided incorrect interpretations the correct meaning of the idioms was described by the author. The aim was to determine whether the concrete operational stage students comprehended the idioms, which are cultural elements of language, and how they concretized these idioms as they watched the "Keloğlan Tales" cartoon. The study data were tabulated, discussed, and interpreted. It was determined that the concrete operational stage students did not comprehend certain idioms in the "Keloğlan Tales" cartoon, and certain idioms were completely unknown by the students. The least known idiom was “to fall for” (f2), and the most recognized idiom was "to be scared stiff" (f18).

Keywords: Language Education, Idiom Instruction, Culture Transfer, Cartoons, Keloglan Tales.

Giriş

Dil, sadece bir iletişim aracı değildir; aynı zamanda iç dünyamızı dış dünyaya yansıtan bir aynadır. İnsan duyguları dil ile yoğrulur ve hayatın her evresine “kültür” olarak aktarılır. Dil; onu konuşanların yaşam şeklini, dünyaya bakışını, başka toplumlarla kurduğu ilişkilerinin de yansıtıcısı olarak ortaya çıkar. Böylece dilin bu güçlü etkisi, kültür varlığının her alanında kendisini hissettirmeyi başarır.

Ünalın (2002), dili varlığın evi olarak tanımlar ve insanın dünyaya baktığı pencereye benzetir. Bir milletin dili ne kadar zenginse kültürü de o kadar zengindir. Bir bakıma dil ile kültür birbirinden ayrılamayan bir bütündür. Dil ne kadar etkili ve

işlemlerle o dille ortaya konulan ürünler aracılığı ile kültür zenginliği de o derece etkili olur (Göçer, 2012).

İnsanın ortaya koyduğu ve içinde var olduğu tüm gerçeklik olan kültür (Uygur, 2006), alanyazında farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Ülgen, “Sosyoloji Sözlüğü” adlı kitabında kültürü “Belirli bir toplumun karakterini meydana getiren fikirler, bilgiler, inançlar, teknik mahsulleri, davranış ve tavır tipleri sistemidir.” diye tanımlamıştır. Ülgen ayrıca kültürün toplumla olan bağının sosyal bir süreçle ilişkili olduğunu vurgulamış, böylece kültürün saklanması ve kazanılmasının biyolojik olmadığına dikkat çekmiştir (Akt. Yakıcı vd., 2014).

Milletin kültürel değerlerinin en önemli unsurlarından biri olan dil, kültürün hem taşıyıcısı, aktarıcısı hem de yayıcısıdır. Turan (2004), bu konuda “Kültürü oluşturan ana öğeler arasında ve çoğunlukla da onların başında dilin yer aldığı görülmektedir. Çünkü toplumda geçerli olan tüm değer yargıları, elde edilen bütün bilgi, bulgu, deney ve gözlemler ancak dil aracılığıyla öğrenilebilir ve başkalarına aktarılabilir. Bu açıdan dil; yaşamsal, kültürel, bilimsel, sanatsal, dinsel ve felsefeye ilişkin her türlü düşüncenin simgesi ve taşıyıcısı demektir.” demiştir.

Çocukların yaşamında özel yere sahip olan çizgi filmler, hayatlarının belli bir döneminde onlar için vazgeçilmez denecek kadar önemli, soyutun somutlaştırılmasına yardımcı, hayal dünyasına açılan bir kapıdır. Farklı kullanım alanlarının yanı sıra çizgi filmler kültür aktarımında sık sık kullanıldığı için önem arz etmektedir. Çizgi filmlerinin öğreticilik, doğruyu göstermek, eğlendirirken öğretmek gibi amaçlarının olduğu da göz ardı edilemez. İster reklam amaçlı, isterse de öğreticilik amaçlı olsun dikkat edilmesi gereken en önemli durumlardan birisi çizgi filmlerin dil ile ilgili kültür öğelerini doğru aktarmak gibi bir görevinin de olmasıdır. Bu görevi yerine getirirken sıklıkla halk edebiyatı ürünlerine başvurulmaktadır. Bu bağlamda masalların çizgi filmlerinde kullanımı yaygındır.

Geçmişten geleceğe aktarılan, sözlü kültürümüzün bir parçası olan masallar çocukların hayal dünyasında önemli bir yere sahiptir. Günümüzde ister telif, isterse de çeviri hâlinde birçok örneklerine rastlanan masal, çocuk edebiyatının en ilginç ve

renkli ürünleri arasında yer almaktadır (Oğuzkan, 2001). İçerisinde tekerleme, ikileme, deyim, atasözü gibi dil ile ilgili kültür öğelerini çokça barındıran masal, çocuk için hem eğlendirici hem de öğretici olduğundan değerlidir (Özbay ve Akdağ, 2013). Diğer kalıplaşmış öğelerin yanı sıra deyimleri de okuyucuya aktarması, masalların üslup özelliklerine örnek gösterilebilir (Türkan, 2010).

Bu araştırmanın veri kaynağını oluşturan, Türkiye'nin ilk üç boyutlu çizgi filmi olan "Keloğlan Masalları" Animaks Animasyon ve Prodüksiyon Ltd. Şti.'i tarafından hayata geçirilen bir projeye 2008-2014 yılları arasında 120 bölüm olarak özellikle TRT'de yayınlanmıştır. Bu çizgi film Türkiye'nin en uzun soluklu çizgi filmlerinden biri olarak da bilinmektedir (URL1). "Keloğlan Masalları" çizgi filminde geleneksel masallardan bilinen tiplerin yanı sıra özgün kişiler de görülmektedir. Bu kişilerden bazıları (Sinek, İnatçı, Örgülü, Tomurcuk, Bilgecan Dede, Balkız, Uzun, Kara Vezir, Huysuz, Cadı, Kara ve Sivri) ön plana çıkmaktadır (Bayraktar, 2014). Bu çizgi filmde kahramanlardan bazıları-Huysuz, İnatçı, Kara, Uzun-isimlerini özelliklerinden ötürü almıştır. Bilgecan Dede ise anlatılarda karşımıza çıkan Dede Korkut, Uluğ Türk, İrkil Ata gibi bilge tiplere örnek gösterilebilir (Özdemir, 2021).

Alanyazın incelendiğinde çizgi filmlerindeki söz varlığına ilişkin sınırlı da olsa birçok çalışmaya rastlanmaktadır. Batur ve Ünal (2023), yaptıkları çalışmada "Kral Şakir" adlı çizgi filmdeki söz varlıklarını belirlemişlerdir. Samuk (2018), yaptığı çalışmada incelediği beş çizgi filmdeki söz varlıklarını belirlemiştir. Temizkan ve Atasoy (2016) araştırmalarında sekiz çizgi filmi incelemişlerdir. Ayan ve Baş (2015), çalışmalarında incelenen çizgi filmlerde toplam 424, farklı 240 deyim kullanıldığını tespit etmişlerdir. Özbay ve Akdağ (2013), çalışmalarında aktif öğrenmenin öğrenme becerisi bakımından 8. sınıf öğrencilerini nasıl etkilediğini belirlemişlerdir. Bu bağlamda araştırmacılar "Keloğlan'ın Başına Gelenler" adlı masal kitabındaki deyimleri kullanmışlardır. Uysal (2021), Tahir Alangu'nun "Keloğlan Masalları" adlı masal kitabının kalıplaşmış söz varlığını belirlemek amacıyla yaptığı çalışmasında kitap içerisinde yer alan 19 masalın kalıplaşmış söz varlığı unsurlarını

beş başlık altında (ikileme, deyim, atasözü, kalıp söz ve tekerleme) incelemiştir. Bu bağlamda yapılan bu çalışmanın, mevcut konuda araştırmaya yapacaklara yeni araştırma alanları yaratması, bulguları ile de destek vermesi, aynı zamanda alanyazında bu konudaki boşluğun doldurulmasına katkı sağlaması beklenmektedir.

Günümüz çocukları, büyüklerinden dinlediği Keloğlan masallarının yanı sıra televizyonda gösterilen film ve çizgi filmlerle de karşılaşmaktadırlar. Bu, kültürümüzün önemli bir unsuru ve zenginliği olarak kabul edilen Keloğlan’ın maceralarıyla yeni boyutlara taşındığını göstermektedir (Özdemir, 2021).

Masallarda normal yaşam içindeki bireylerin hayallerine bile sığdıramadığı bir başarı elde ederek istediklerinin zirvesine ulaşan Keloğlan’ın çizgi filmiyle çocukların karşısına çıkması bu çalışmanın yapılmasına ilham olmuştur. Araştırmanın gerekliliğini öne çıkaran neden ise 2008-2014 yılları arasında çeşitli televizyon kanallarında yayımlanan “Keloğlan Masalları” çizgi filminde yedi yaş ve üzeri (7+) çocuklara hitap ettiğini gösteren işaretin bulunmasıdır. Bu tür akıllı işaretler, 23 Nisan 2006 tarihinden itibaren izleyicileri televizyon yayınlarının olumsuz etkilerinden korumak amacıyla Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) tarafından geliştirilmiş bir sembol sistemidir (URL 2). 7+ işareti, RTÜK tarafından belirlenen sisteme göre bu kapsamdaki programların günün her saati yayın izninin var olduğunu bildirirse de izleyici kitlesi açısından da değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu yaş grubunun bilişsel gelişim kuramında somut işlemler dönemini (7-11 yaş) de kapsadığı bilinmektedir.

Piaget, bilişsel gelişimi, biyolojik ilkelerle açıklamaktadır. Piaget’ye göre kalıtım ve çevrenin etkileşiminin bir sonucu olan gelişim bir “denge-dengesizlik-yeni bir denge” sürecidir; bir başka deyişle, “daha düşük bir denge durumundan daha yüksek bir denge durumuna ilerleme” olayıdır ve olgunlaşma, deneyim, toplumsal aktarım ve dengelenme aracılığıyla sağlanmaktadır (Bacanlı, 2002). Piaget, bilişsel gelişimi; duyuşsal (0-2 yaş), işlem öncesi (2-7 yaş), somut işlem (7-11) ve soyut işlem (11 yaş ve üstü) olmak üzere dört dönemde ele alır (Şimşek, 2016). Somut işlemler

dönemindeki çocukların bu dönemde karşılaştıkları soyut kavramları çevresindeki-leri model olarak uygun yerlerde kullandıkları gözlemlense de bu kavramların anlamlarını açıklayamadığı görülmektedir (Senemoğlu, 2013). Bazı kavramlar soyut ve karmaşıkken kavramlardan bazıları somut ve kolay anlaşılırdır. Çocuk, somut kavramları hayatının ilk yıllarından itibaren öğrenir fakat soyut kavramları öğrenmek için çocuğun bilişsel gelişim bakımından soyut işlemler döneminde olması gerekmektedir. Soyut olma özelliğine sahip deyimleri, somut işlemler döneminde olan bir çocuk öğrenemez (Örge, 2003).

Dilimizde önemli bir yere sahip olan deyimleri yerli yerinde kullanmak, bir dili iyi konuşup iyi yazabilmek için şarttır. Deyimler bir yazıya canlılık, sıcaklık, incelik ve çekicilik kazandırır (Bayraktar ve Yaşar, 2005). Deyimlerin genellikle soyutluk ve mecaz anlamlar içerdikleri düşünüldüğünde somut işlemler dönemi çocukları tarafından nasıl algılandıklarının incelenmesi bu çalışmanın yapılmasını gerekli kılmıştır.

Araştırmanın Önemi

Çizgi filmlerin sonunda bir şeyler öğretmek amacıyla kullanılan kavramlar bilgilendirici özellik taşımaktadır. Bazı soyut kavramların somutlaştırılarak kişiliklerin eyleminde gösterilmesi çizgi filmlerin “bilgilendirici” işlevini göstermektedir (Güler, 2013). Bu kapsamda, genellikle gerçek anlamlarının dışında kullanıldıklarından deyimlerin somut işlemler dönemi öğrencileri tarafından anlaşılması normal koşullarda zordur. Çizgi filmlerinin kültür aktarımında önemli rolünün olması düşünüldüğünde yanlış aktarılan herhangi bir kavram, somut işlemler dönemi öğrencilerinin zihinlerinde soru işareti bırakabilir. Bu sebeple, çalışmanın bulguları doğrultusunda “Keloğlan Masalları” çizgi filminde geçen ve araştırmacı tarafından seçilerek öğrencilere anlamları sorulan deyimlerin doğru aktarılıp aktarılmadığı ve öğrencilerin seviyesine uygun olup olmadığı sorusuna cevap aranmasının önem arz ettiği düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, “Keloğlan Masalları” çizgi filminde geçen deyimlerin somut işlemler döneminde olan 4. sınıf öğrencileri tarafından anlaşılma düzeylerinin incelenmesidir.

1. Yöntem

Bu bölümde araştırmanın modeli, örnekleme, verilerin toplanma aşaması ve analiz süreci ile ilgili bilgiler verilmiştir.

1.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada, gelişigüzel bir gruba bağımsız değişkenin uygulandığı ancak diğer desenlerden farklı olarak bu kez hem işlem öncesinde hem de sonrasında ölçüm alındığı (Büyüköztürk, 2014) tek grup öntest-sontest modeli kullanılmıştır.

1.2. Araştırmanın Örnekleme

Araştırmanın örneklemini, Sinop ili Merkez ilçesinde faaliyet gösteren, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı ve tesadüfi yolla seçilen bir ilkokulda 2018-2019 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde öğrenim gören altısı kız, on dördü erkek toplamda yirmi 4. sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Bu örneklem, 4. sınıf öğrencilerinin, çalışmanın da amacına uygun olarak, somut işlemler döneminde (7-11 yaş) oldukları için tercih edilmiştir. Ayrıca bu çalışmada öğrencilerin 4. sınıf öğrencisi olmaları ve gönüllü olmaları çalışmaya katılım için gerekli ve yeterli iki kriterdir.

1.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma verilerinin toplanması için gerekli izinler alındıktan sonra öğrencilere gönüllülük esasına bağlı olarak araştırmacı tarafından hazırlanmış bir form dağıtılmıştır. Bu formda öğrencilere araştırmacı tarafından izlenen “Keloğlan Masalları” çizgi filminin bölümleri içerisinde yine araştırmacı tarafından seçilen 41 adet deyim anlamı sorulmuştur. Bu deyimler ve anlamları Tablo 1’de verilmiştir. Deyimler, çizgi filmlerinde geçtikleri şekliyle sunulmuş; yanlış aktarılan deyimlerin özgün halleri ise parantez içerisinde gösterilmiştir.

Tablo 1. Araştırmada Kullanılan Deyimler ve Anlamları (URL2 ve URL3).

	Deyim	Anlamı
1	nur topu gibi	sağlıklı, çok güzel ve temiz (çocuk)
2	evimin direği	ailenin bütün yükünü çeken, en önemli kişisi
3	dilden dile dolaşmak	birçok kişi tarafından konuşulmak
4	kendi yağında kavrulmak (kendi yağıyla kavrulmak)	elinde bulunanla geçinip kimseye muhtaç olmamak
5	boyundan büyük işler yapmak (başından büyük işlere girişmek (veya kalkışmak))	gücünün üstünde olan işlere kalkışmak
6	başını alıp gitmek	izin almadan ve gideceği yeri bildirmeden gitmek, savuşmak
7	ağzı açık kalmak	çok şaşırarak, şaşakalmak
8	boyunun ölçüsünü almak	1. kendi yetersizliğini, beceriksizliğini anlamak 2. beklediği yakınlığı görememek
9	selam verip borçlu çıkmak	küçük bir ilgi göstermek karşılığında hemen kendisine bir iş yüklenilmek
10	gözü üstünde olmak	dikkati bir yerde toplanmak
11	dilini yutmak	sevinç, korku, heyecan vb. sebeplerle konuşamaz olmak
12	gel keyfim gel	büyük bir memnuluk ve alay anlatan bir söz
13	gözünü karartmak	bir işe atılırken hiçbir şeyden çekinmemek
14	tozu dumana katmak	1. ortalığı altüst etmek. 2. toz kaldırarak hızla gitmek veya kaçmak
15	kulağını çekmek	1. Uyararak için hafif bir ceza vermek. 2. Ceza olarak kulağını büküp çekmek.
16	ödü kopmak	çok korkmak
17	kedi olalı bir fare tutmak	"en sonunda bir iş başarabildi" anlamında kullanılan bir söz
18	elinden geleni ardına koymamak	yapabileceği bütün kötülükleri yapmak
19	pabuç bırakmamak	yapacağından vazgeçmemek, hiçbir şeye aldırmamak, korkmamak
20	nerede o yoğurdun bolluğu? (nerede bu bolluk?)	"bu işi yapmak sanıldığı kadar kolay değil, imkânlar sınırlı" anlamında kullanılan bir söz
21	altını üstüne getirmek	1. bir şey bulmak için aramadık yer bırakmamak. 2. söz veya tutumuyla çevreyi birbirine düşürmek, karmakarışık etmek
22	yer yarılıp içine düşmek (Yer yarılıp içine girmek)	1. yitirilip bir türlü bulamamak. 2. çok utanmak
23	nerede hareket orada bereket	"hareket olan yerde bolluk olur" anlamında kullanılan bir söz
24	pestilini çıkarmak	1. çok yormak. 2. çok dövmek
25	avucunu yalamak	umduğunu ele geçirememek
26	canını bağışlamak	öldürmesi gerekirken vazgeçmek

27	gazabına uğramak	güçlü bir kimsenin hışmına uğramak
28	el kaldırmak	1. oy verdiğini veya söz istediğini elini kaldırarak belirtmek 2. birine, bir şeye vurmaya kalkışmak
29	yol bulmak	çare bulmak
30	elini çabuk tutmak	1. gerekli önlemi zamanında almak 2. bir şeyi hemen yapmak
31	derdine derman olmak (derdine deva olmak)	sıkıntıyı çözümlmek, atlatmak, çaresizliği yenmek
32	köşeye sıkışmak	Olaydan kurtulmak için çıkış yolu kalmamak
33	oyun oynamak	1. birini aldatmak, kandırmak 2. hile yapmak
34	altına kaçırarak	1. yatağına veya donuna işemek, salıvermek 2. çok korkmak
35	dilinden anlamak	1. bir canlının çıkardığı seslerden veya onun davranışlarından ne anlatmak istediğini anlamak 2. söz konusu olan şeyin özelliğini bilmek
36	dilini yutmak	sevinç, korku, heyecan vb. sebeplerle konuşamaz olmak
37	gününü göstermek	tehdit yollu cezalandırmak
38	neyin nesi, kimin fesi?	1. kimdir, nasıl bir kişidir? 2. ne idiği belirsiz
39	yakasını kurtarmak	bir işten kurtulmak
40	gözük tok	Paraya, mala düşkünlük göstermeyen, açgözlülük etmeyen (kimse); gözü gönül tok, kanık, tokgözlü
41	abayı yakmak	birine aşırı bir biçimde gönül vermek, tutulmak, âşık olmak

Tablo 1’de verilen deyimler incelendiğinde bazı deyimlerin “Keloğlan Masalları” çizgi filminde deyimlerin özgün hâlinde farklı kullanıldığı görülmektedir. Örneğin, “kendi yağıyla kavrulmak” deyimini çizgi filminde “kendi yağında kavrulmak”; “başından büyük işlere kalkışmak” deyimini “boyundan büyük işler yapmak”; “nerede bu bolluk?” deyimini “nerede o yoğurdun bolluğu?”; “yer yarılıp içine girmek” deyimini “yer yarılıp içine düşmek”; “derdine deva olmak” deyimini ise “derdine derman olmak” şeklinde verilmiştir.

Bu araştırma, iki aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada öğrencilere “Keloğlan Masalları” çizgi filminin araştırmacı tarafından izlenen bölümleri içerisinden seçilen deyimleri bilip bilmedikleri sorulmuştur. İkinci aşamada ise aynı deyimlerin öğrenciler tarafından bağlam içerisinde anlaşılıp anlaşılmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bunun için öğrencilere deyimlerin yer aldığı “Keloğlan Masalları” çizgi filminin

bölgümleri izletildikten sonra araştımcacı tarafından hazırlanan bir form dağıtılmıştır. Bu form aracılığıyla deyimlerin anlamlarını bilip bilmedikleri sorulmuş; biliyorlarsa bu anlamları formlara yazmaları istenmiştir. Anlamın bilinmediği veya yanlış bilindiği durumlarda ilgili deyimlerin anlamları araştımcacı tarafından öğrencilere aktarılmıştır.

Araştırmanın güvenirlik hesaplaması için Miles ve Huberman'ın önerdiği güvenirlik formülü kullanılmıştır. Çalışma verileri, araştımcacı ve iki alan uzmanı tarafından birbirinden bağımsız bir şekilde değerlendirilmiş; sonrasında yapılan bu değerlendirmeler karşılaştırılarak güvenirlik çalışması tamamlanmıştır. Araştımcacı ve alan uzmanı görüş birliğine vardıkları zaman güvenirlik sürecinin tamamlandığı kabul görmüştür. Hesaplama neticesinde araştırmanın güvenirliği %91 olarak belirlenmiştir. Güvenirlik hesaplarının %70'in üzerinde olması, araştırma için güvenilir sayılmaktadır (Miles ve Huberman, 2016).

Araştırma verileri içerik analizi yapılarak çözümlenmiştir. Gerektiğinde öğrencilerin deyimleri açıklamak için kullandıkları cümlelerden doğrudan alıntılar yapılmıştır. Bu süreçte kız öğrenciler için KÖ, erkek öğrenciler için ise EÖ kodu kullanılmıştır.

2. Bulgular ve Yorum

Bu bölümde araştırma sonucuna dayanarak elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Öğrencilere araştırmanın ilk aşamasında anlamlarını bilip bilmediklerinin sorulduğu deyimlerle ilgili bulgular Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. 4. Sınıf Öğrencilerinin Deyimlerin Anlamlarını Bilip Bilmediklerine İlişkin Bulgular

n	Deyim	Deyimin anlamını biliyor musunuz?					
		Evet		Hayır			
		Kız (f)	Erkek (f)	Top- lam (f)	Kız (f)	Erkek (f)	Top- lam (f)
1	nur topu gibi (1.bölüm)	4	10	14	2	4	6

Vafa SAVAŞKAN, Somut İşlemler Döneminde Olan 4. Sınıf Öğrencilerinin “Keloğlan Masalları” Çizgi Filminde Geçen Deyimleri Anlama Düzeylerinin İncelenmesi

2	evimin direği (1. bölüm)	6	8	14	-	6	6
3	dilden dile dolaşmak (2. bölüm)	4	6	10	2	8	10
4	kendi yağında kavrulmak (2. bölüm)	1	2	3	5	12	17
5	boyundan büyük işler yapmak (2. bölüm)	5	8	13	1	6	7
6	başını alıp gitmek (3. bölüm)	5	9	14	1	5	6
7	ağı açık kalmak (4. bölüm)	5	10	15	1	4	5
8	boyunun ölçüsünü almak (5. bölüm)	4	6	10	2	8	10
9	selam verip borçlu çıkmak (6. bölüm)	1	1	2	5	13	18
10	gözü üstünde olmak (6. bölüm)	4	7	12	2	7	9
11	dilini yutmak (6. bölüm)	5	9	14	1	5	6
12	gel keyfim gel (6. bölüm)	4	6	10	2	8	10
13	gözünü karartmak (7. bölüm)	3	4	7	3	10	13
14	tozu dumana katmak (7. bölüm)	4	7	11	2	7	9
15	kulağını çekmek (7. bölüm)	3	3	6	3	11	14
16	ödü kopmak (8. bölüm)	5	12	17	1	2	3
17	kedi olalı bir fare tutmak (8. bölüm)	4	6	10	2	8	10
18	elinden geleni ardına koymamak (9. bölüm)	1	4	5	5	10	15
19	pabuç bırakmamak (9. bölüm)	-	2	2	6	12	18
20	nerede o yoğurdun bolluğu? (11. bölüm)	1	2	3	5	12	17
21	altını üstüne getirmek (11. bölüm)	6	10	16	-	4	4
22	yer yarıp içine düşmek (11. bölüm)	3	7	10	3	7	10
23	nerde hareket orda hareket (12. bölüm)	2	4	6	4	10	14
24	pestilini çıkarmak (12. bölüm)	2	6	8	4	8	12

25	avucunu yalamak (13. bölüm)	2	8	10	4	6	10
26	canını bağışlamak (17.bölüm)	3	6	9	3	8	11
27	gazabına uğramak (18.bölüm)	3	3	6	3	11	14
28	el kaldırmak (19.bölüm)	5	5	10	1	9	10
29	yol bulmak (20.bölüm)	4	4	8	2	10	12
30	elini çabuk tutmak (23.bölüm)	5	8	14	1	6	7
31	derdine derman olmak (23.bölüm)	3	3	6	3	11	14
32	köşeye sıkışmak (23.bölüm)	3	8	11	3	6	9
33	oyun oynamak (23.bölüm)	4	6	10	2	8	10
34	altına kaçırmak (23.bölüm)	5	10	15	1	4	5
35	abayı yakmak (29. bölüm)	1	1	2	5	13	18
36	dilinden anlamak (36.bölüm)	3	4	7	3	10	13
37	dilini yutmak (37.bölüm)	4	7	11	2	7	9
38	gününü göstermek (37.bölüm)	2	10	2	4	4	8
39	neyin nesi, kimin fesi (38.bölüm)	1	2	3	5	12	17
40	yakasını kurtarmak (39. bölüm)	3	9	12	3	5	8
41	gözü tok (39.bölüm)	4	6	10	2	8	10

Tablo 2 incelendiğinde araştırmaya katılan yirmi öğrenci tarafından en çok bilinen deyimlerin sırasıyla şunlar olduğu görülmektedir: “ödü kopmak” (f17), “altını üstüne getirmek” (f16), “ağız açık kalmak” (f15), “evimin direği” (f15), “başını alıp gitmek” (f14), “elini çabuk tutmak”, “dilini yutmak” (f14), “gözü üstünde olmak” (f12), “yakasını kurtarmak” (f12), “tozu dumana katmak” (f11); en az bilinen deyimlerin ise sırasıyla “abayı yakmak” (f2), “selam verip borçlu çıkmak” (f2), “gününü göstermek” (f2), “pabuç bırakmamak” (f2), “neyin nesi, kimin fesi” (f3), “ne-

rede o yoğurdun bolluğu” (f3), “kendi yağında kavrulmak” (f3) olduğu görülmektedir. Katılımcıların verdikleri cevaplar incelendiğinde “abayı yakmak” deyimini bildiğini söyleyen 2EÖ kodlu öğrencinin deyim anlamını “kötü bir şey olmak” şeklinde yanlış bildiği gözlemlenmiştir. Aynı öğrencinin “köşeye sıkışmak” deyiminin anlamını “kapalı bir yere girmek”; “dilini yutmak” deyiminin anlamını ise “dilinin tutulması” şeklinde açıkladığı görülmektedir. Bunun yanı sıra 5KÖ kodlu öğrenci “elinden geleni ardına koymamak” deyimini “bir şey için çabalamak”, “yakasını kurtarmak” deyimini “iyi bir şey yapmak”; 7KÖ kodlu öğrenci ise “tozu dumana katmak” deyimini “evi dağıtmak” şeklinde yanlış açıklamışlardır.

Çalışmanın ikinci aşamasında öğrencilere “Keloğlan Masalları” çizgi filmi- nin ilgili deyimlerin geçtiği bölümler izletilmiş ve yine aynı deyimlerin bağlam içerisinde anlamlarının bilinip bilinmediği saptanmaya çalışılmıştır. Bu aşamada ulaşılan sonuçlar Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3. 4. Sınıf Öğrencilerinin Bağlam İçinde Verilen Deyimlerin Anlamlarını Bilip Bilmediklerine İlişkin Bulgular

n	Deyim	Deyimin Anlamını Biliyor musunuz?					
		Evet			Hayır		
		Kız (f)	Erkek (f)	Toplam (f)	Kız (f)	Erkek (f)	Toplam (f)
1	nur topu gibi (1. bölüm)	4	9	13	2	5	7
2	evimin direği (1. bölüm)	6	9	15	-	5	5
3	dilden dile dolaşmak (2. bölüm)	4	6	10	2	8	10
4	kendi yağında kavrulmak (2. bölüm)	1	2	3	5	12	17
5	boyundan büyük işler yapmak (2. bölüm)	5	8	13	1	6	7
6	başını alıp gitmek (3. bölüm)	5	9	14	1	5	6
7	ağzı açık kalmak (4. bölüm)	5	10	15	1	4	5
8	boyunun ölçüsünü almak (5. bölüm)	4	6	10	2	8	10
9	selam verip borçlu çıkmak (6. bölüm)	3	7	10	3	7	10

10	gözü üstünde olmak (6. bölüm)	4	7	12	2	7	9
11	dilini yutmak (6. bölüm)	5	9	14	1	5	6
12	gel keyfim gel (6. bölüm)	4	6	10	2	8	10
13	gözünü karartmak (7. bölüm)	3	4	7	3	10	13
14	tozu dumana katmak (7. bölüm)	4	7	11	2	7	9
15	kulağını çekmek (7. bölüm)	3	3	6	3	11	14
16	ödü kopmak (8. bölüm)	6	12	18	1	1	2
17	kedî olalı bir fare tutmak (8. bölüm)	4	6	10	2	8	10
18	elinden geleni ardına koymamak (9. bölüm)	1	4	5	5	10	15
19	pabuç bırakmamak (9. bölüm)	-	2	2	6	12	18
20	nerede o yağurdun bolluğu? (11. bölüm)	1	6	7	8	12	20
21	altını üstüne getirmek (11. bölüm)	6	10	16	-	4	4
22	yer yarıp içine düşmek (11. bölüm)	3	7	10	3	7	10
23	nerde hareket orda bereket (12. bölüm)	2	4	6	4	10	14
24	pestilini çıkarmak (12. bölüm)	2	6	8	4	8	12
25	avucunu yalamak (13. bölüm)	2	8	10	4	6	10
26	canını başışlamak (17.bölüm)	3	6	9	3	8	11
27	gazabına uğramak (18.bölüm)	3	3	6	3	11	14
28	el kaldırmak (19.bölüm)	5	5	10	1	9	10
29	yol bulmak (20.bölüm)	4	4	8	2	10	12
30	elini çabuk tutmak (23.bölüm)	5	8	14	1	6	7
31	derdine derman olmak (23.bölüm)	3	3	6	3	11	14
32	köşeye sıkışmak (23.bölüm)	3	8	11	3	6	9

33	oyun oynamak (23.bölüm)	4	6	10	2	8	10
34	altına kaçırmak (23.bölüm)	5	10	15	1	4	5
35	abayı yakmak (29. bölüm)	1	1	2	5	13	18
36	dilinden anlamak (36.bölüm)	3	4	7	3	10	13
37	dilini yutmak (37.bölüm)	4	7	11	2	7	9
38	gününü göstermek (37.bölüm)	2	10	12	4	4	8
39	neyin nesi, kimin fesi (38.bölüm)	1	2	3	5	12	17
40	yakasını kurtarmak (39. bölüm)	3	9	12	3	5	8
41	gözü tok (39.bölüm)	4	6	10	2	8	10

Tablo 3 incelendiğinde öğrencilerin bağlam içerisinde de deyimlerin anlamlarını tam anlamıyla bilmedikleri görülmektedir. Yine en çok bilinen deyim “ödü kopmak” (f18) deyimini olmuştur. En az bilinen deyimlerin ise sırasıyla “abayı yakmak” (f2), “pabuç bırakmamak” (f2), “neyin nesi, kimin fesi” (f3), “nerede o yoğurdun bolluğu” (f3), “kendi yağında kavrulmak” (f3) olmuştur. Sonuçlarda çok fazla fark olmamakla beraber “selam verip borçlu çıkmak” deyimini araştırmanın 1. aşamasında 2 öğrenci tarafından bilinirken 2. aşamada 10 öğrenci; “gününü göstermek” deyimini 1. aşamada 2 öğrenci tarafından bilinirken 2. aşamada 12 öğrenci ve “nerede o yoğurdun bolluğu” deyimini 1. aşamada 3 öğrenci tarafından bilinirken 2. aşamada 7 öğrenci tarafından bilinmiştir.

3. Sonuç ve Tartışma

Sözlü edebi ürünlerden bir masal kahramanı olarak bildiğimiz Keloğlan, belki de bazı çocuklar tarafından ilk defa çizgi filmlerinde görülmüştür. Buna rağmen çizgi filmleriyle Keloğlan tipini seven bir çocuk kitlesinin var olduğu düşünüldüğünde çizgi filminde kullanılan dilin de önemsenmesi gerekmektedir. Somut işlemler dönemi, çocukların söz varlıklarını zenginleştirdikleri dönemdir. Bu dönemde çocukların ilkokula başladıkları düşünüldüğünde bilişsel yeterlikler bakımından çok

hızlı değişim gösterdikleri ve okul öncesi çocukların düşünmesinden daha farklı düşündükleri söylenebilir. Bu dönemdeki çocuklar, benmerkezcilikten uzaklaşmakta; içinde yaşadıkları dünyayı ve karşılaştıkları durumları diğer kişiler açısından da görebilmektedirler. Fakat çocukların bu dönemdeki düşünme süreçleri gözleyebildikleri gerçek olaylarla ilişkilidir. Somut işlemler döneminde çocuklar, somut olduğu sürece karmaşık problemleri çözebilirler, soyut problemlere ise çözüm üretemezler (Senemoğlu, 2013). Bu gelişim özellikleri bağlamında araştırmada çalışma grubunu oluşturan 4. sınıf öğrencilerine “Keloğlan Masalları” çizgi filminde geçen deyimlerin anlaşılıp anlaşılmadığı sorulmuştur. Araştırma sonucunda, “Keloğlan Masalları” çizgi filminde geçen bazı deyimlerin somut işlemler dönemi öğrencileri tarafından tam anlamıyla anlaşılmadığı görülmüş ve anlamı en az bilinen deyim “abayı yakmak” (f2); en çok bilinen deyim ise “ödü kopmak” (f18) deyimidir.

Batur ve Ünal (2023), yaptıkları çalışmada “Kral Şakir” adlı çizgi filmindeki söz varlıklarını belirlemişlerdir. Araştırma sonucunda “Kral Şakir” isimli çizgi filmin izlenen ilk 30 bölümünde 113 adet deyim olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Samuk (2018), yaptığı çalışmada incelediği beş çizgi filmindeki söz varlıklarını belirlemiştir. Bu çizgi filmlerinin içinde deyim kullanımında yaklaşık değerlere sahip olan çizgi filmler arasında “Keloğlan Masalları” çizgi filmi %38 ön plana çıkmaktadır. Temizkan ve Atasoy (2016) araştırmalarında 8 çizgi filmi incelemiş ve inceledikleri bölümlerde 176’sı farklı olmak üzere toplamda 262 deyim olduğunu tespit etmişlerdir. Ayan ve Baş (2015), çalışmalarında incelenen çizgi filmlerde toplam 424, farklı 240 deyim kullanıldığını ve toplam deyimlerin farklı deyimlere oranının 1,76 olduğunu tespit etmiştir. Bu deyimler, 240 farklı deyim 1,76 oranında tekrar edilmesiyle oluşmuştur. Bu araştırma sonuçlarına göre çizgi filmlerinde azımsanmayacak kadar deyim geçtiği görülmektedir. Böylece, çizgi filmlerinde kullanılan deyimlerin çocukların dil gelişimine katkı sağladığı gerçeği kanıtlanmış olmaktadır. Bu bağlamda, yapılan bu çalışmanın da alana katkı sağlayacak bir çalışma olduğu düşünülmektedir.

Çizgi film bağlamında örnek gösterilen bu çalışmaların yanı sıra sözlü kültürümüzün önemli bir parçası olan “Keloğlan Masalları”nda yer alan deyimlerle ilgili literatürde birçok çalışma görülmektedir. Özbay ve Akdağ (2013), çalışmalarında aktif öğrenmenin öğrenme becerisi bakımından 8. sınıf öğrencilerini nasıl etkilediğini belirlemişlerdir. Bu bağlamda araştırmacılar “Keloğlan’ın Başına Gelenler” adlı masal kitabındaki deyimleri kullanmışlardır. Araştırma sonucunda, incelenen masaldaki “bir kulağından girip ötekenden çıkmak”, “kulağına küpe olmak”, kulak ardı etmek”, “yolunu gözlemek”, “başına gelmeyen kalmamak”, “can kulağıyla dinlemek” deyimlerinin anlamlarının 8. sınıf öğrencileri tarafından doğru açıklandığı sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerden 9’u (%45’i) “başında kavak yeli esmek”; 7’si (%35’i) “yakasına yapışmak”; 5’i (%25’i) “aklı bir karış havada olmak”; 4’ü (%20’si) “aklını peynir ekmekle yemek”; 3’ü (%15’i) “yolunu tutmak”; 2’si (%10’u) “diline dolamak”, “ağızına sakız etmek”, “rahmet okumak”, “tepesi atmak”; 1’i (%5’i) “maydanoz olmak” deyimlerini doğru açıklayamamıştır.

Uysal (2021), Tahir Alangu’nun “Keloğlan Masalları” adlı masal kitabının kalıplaşmış söz varlığını belirlemek amacıyla yaptığı çalışmasında kitap içerisinde yer alan 19 masalın kalıplaşmış söz varlığı unsurlarını beş başlık altında (ikileme, deyim, atasözü, kalıp söz ve tekerleme) incelemiştir. Araştırma sonucunda incelemeye tabi tutulan kitapta 447 deyim tespit edilmiştir.

4. Öneriler

Bu çalışmanın sonuçlarına göre belirlenen öneriler şöyle sıralanabilir:

1. İnceleme sürecinde “Keloğlan Masalları” çizgi filminde çocukların dil gelişimine önemli katkıları olan deyimlerin bazı durumlarda özgün anlamlarından farklı kullanıldığı, yerlerine farklı sözcükler tercih edildiği veya sözcük sıralamasının değiştirildiği görülmüştür. Bilindiği gibi deyimler kalıplaşmış söz öbekleri olduğundan onları oluşturan sözcüklerin yerine farklı bir sözcük kullanılamaz. Bu durum, hem deyimi meydana getiren kelimelerin sıra-

laması hem de anlamları bakımından geçerlidir (Karadağ, 2019). Bu bağlamda senaryo yazarlarının dil uzmanlarıyla beraber çalışıp dili daha özenli kullanmaları gerekmektedir.

2. Bu çalışmada “Keloğlan Masalları” çizgi filminin 39 bölümü araştırmacı tarafından izlenmiş ve bu bölümlerde yer alan deyimler içinden 41 adet deyim seçilerek uygulama yapılmıştır. “Keloğlan Masalları” çizgi filmlerinin toplamda 120 bölüm (Bayraktar, 2014) olduğu bilinmektedir. “Keloğlan Masalları” çizgi filminin diğer bölümlerinde geçen deyimlerle ilgili de çizgi filmlerinin çocukların dil gelişimine katkısı açısından araştırma yapılabilir.
3. “Keloğlan Masalları” çizgi filmde yer alan diğer söz varlıklarıyla ilgili bir araştırma yapılabilir.
4. Verilerin analizi sürecinde bazı deyimlerin Türk Dil Kurumu’nun internet sitesinde yer almadığı tespit edilmiştir. Bu deyimlerin anlamlarına araştırmacı tarafından farklı kaynaklardan ulaşılmıştır. Bu deyimlerle ilgili ayrıca araştırma yapılarak deyimlerin Türk Dil Kurumu’nun Deyimler Sözlüğüne dâhil edilmesi önerilebilir.

Kaynakça

- Aksoy, Ö. A. (1988). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü*. İnkılap Kitabevi
- Alangu, T. (2013). *Keloğlan masalları*. Yapı Kredi Yayınları.
- Ayan, S., ve Baş, B. (2015). Çizgi filmlerdeki söz varlığıyla ilköğretim öğrencilerinin söz varlığı üzerine bir araştırma. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 3/4, 84-89.
- Bacanlı, H., (2002). *Gelişim ve öğrenme*. Nobel Yayınları.
- Batur, Z. ve Ünal, İ. (2023). “Çizgi filmlerde Türkçenin söz Varlığı: Kral Şakir Örneği”, *International Academic Social Resources Journal*, 8/49, ss: 2692-2711.
- Bayraktar, N. ve Yaşar, Ö. F. (2005). İlköğretim I. kademe V. sınıfta deyim öğretimine ilişkin uygulamalar ve deyim öğretimine yeni bir yaklaşım. *Dil Dergisi*, 127, ss: 7-19, Ankara Üniversitesi Tömer Yayınları.
- Bayraktar, Z. (2014). Geleneğin güncellenmesi bağlamında masaldan çizgi filme Keloğlan tipi üzerine. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 49, 19-51.
- Büyüköztürk, S. (2014). *Deneyisel desenler*. Pegem Yayınevi.
- Doğan, A. (1995). *Açıklamaları ve örnekleriyle deyimler sözlüğü*. Akçağ Yayınları.
- Göçer, A. (2012). Dil kültür ilişkisi ve etkileşimi üzerine. *Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*. ss. 50-57.
- Güler, D. A. (2013). Soyutun somutlaştırılması: çizgi filmlerinin kültürel işlevleri. *I. Türkiye Çocuk ve Medya Kongresi Bildiriler Kitabı*, cilt 1.

- Karadağ, Ö. (2019). *Kelime öğretimi*. Pegem Yayıncılık.
- Miles, M. B., ve Huberman, A. M. (2016). *Genişletilmiş bir kaynak kitap: nitel veri analizi*, S. Akbaba Altun ve A. Ersoy (Çev. Ed.). Pegem Akademi.
- Oğuzkan, A.F. (2001). *Çocuk Edebiyatı*. Anı Yayıncılık.
- Örge, F. (2003). İlköğretim I. kademe beşinci sınıfta deyimlerin öğretimine ilişkin kullanılabilir aktivitelere yönelik bir araştırma. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), (Dan.: Yard. Doç. Dr. Nesrin Bayraktar), Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özbay, M. ve Akdağ, E. (2013). Deyimlerin öğretiminde aktif öğrenmenin Rolü. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 1(2), 46-54.
- Özdemir, M. (2021). *Mitten medyaya Keloğlan*. Arı Sanat Yayınevi.
- Samuk, O. (2018). Çizgi filmlerin söz varlığı üzerine bir inceleme. (Yayınlanmamış doktora tezi), İstanbul Üniversitesi.
- Senemoğlu, N. (2013). *Gelişim, öğrenme ve öğretim*. Yargı Yayınevi.
- Şimşek, T. (2016). *Kuramdan uygulamaya çocuk edebiyatı*. Grafiker Yayınları.
- Temizkan, M. ve Atasoy, A. (2016). Söz varlığı gelişimi açısından çizgi filmler üzerine bir değerlendirme (TRT Çocuk ve Minika Çocuk Örneği). *Milli Eğitim Dergisi* (210), 577-599.
- Turan, Ş. (2004). “Kültürün korunması açısından anadilinin önemi”, *Dil ve Dilimiz Türkçe*, AÜ TÖMER Yayınları.
- Türkan, F. T. (2010). Keloğlan masallarının bilişsel gelişim açısından incelenmesi (6-12 yaş). (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Ünalın, Ş. (2002). *Dil ve kültür*. Gazi Üniversitesi Basımevi.
- Uygur, N. (2006). *Kültür Kuramı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Uysal, A. (2021). Çocuk kitaplarının kalıplaşmış söz varlığı üzerinde bir inceleme: Keloğlan Masalları. *Çocuk, Edebiyat ve Dil Eğitimi Dergisi*.
- Yakıcı, A. ve d. (2015). *Sözlü anlatım*. Yargı Yayınları.
- URL 1: <http://www.bilisimdergisi.org.tr/s147/pdf/84-91.pdf> erişim tarihi: 07.11.2023
- URL 2: https://tr.wikipedia.org/wiki/Akıllı_İşaretler erişim tarihi 23.03.2024
- URL 3: <https://sozluk.gov.tr> erişim tarihi 06.11.2023
- URL 4: <https://deyimleri.com/deyim/evin-diregi> erişim tarihi: 06.11.2023

Extended Summary

Introduction

Cartoons, which have a special place in children's lives, are so important that they are indispensable for them at a certain period of their lives, they help in concretizing the abstract and are a door opening to the world of imagination. Halas (1979), lists the areas where cartoons are used as follows:

- Feature-length films designed for cinemas and made for the purpose of entertaining.
- Short entertainment films produced on a limited basis for the purpose of showing in cinemas.
- Commercial films prepared for the cinema.
- A film made to be used in various fields to improve public relations, industry, science, technology, propaganda or to increase sales.

- Films commissioned by national and international organizations.
- Entertainment films and puppet films produced especially for television and intended for children.
- Films produced for teaching purposes in various branches of science in universities and high schools. Especially computer animated movies.
- Trial films made by students and artists in educational institutions in the form of individual expression and movement studies.

In addition to all these areas of use, cartoons are important because they are frequently used in cultural transfer in different ways. It cannot be ignored that cartoons, which are frequently used in cultural transmission, have purposes such as instructiveness, showing the truth, and teaching while entertaining. One of the most important things to consider, whether for advertising or educational purposes, is that cartoons have a duty to accurately convey cultural elements related to language.

The main reason that highlights the necessity of this research is that there is a statement in the cartoon "Keloğlan Tales" broadcast on various television channels that indicates that it appeals to children aged seven and over (7+). Piaget, cognitive development; It is discussed in four periods: sensory (0-2 years old), pre-operational (2-7 years old), concrete operational (7-12 years old) and abstract operational (12 years old and above) (Şimşek, 2016). Considering that children in the concrete operational period start primary school, it can be said that they change very rapidly in terms of cognitive competencies and that they think differently than pre-school children think. Children in this period have moved away from self-centeredness; They can also see events and the world from the perspective of others. However, during this period, thinking processes are directed towards real events that can be observed by the child. Children can solve complex problems as long as they are concrete, but they cannot solve abstract problems. Even though they use abstract concepts appropriately by taking the surroundings as a model, they cannot explain their meanings (Senemoğlu, 2013). In this context, it is normally difficult for idioms to be understood by students of the concrete operations period, as they are often used outside of their literal meanings. Considering the important role of cartoons in transmitting culture, any incorrectly conveyed concept may leave a question mark in the minds of concrete operations students. For this reason, in line with the findings of the study, it is thought that it is important to seek an answer to the question of whether the idioms in the cartoon "Keloğlan Tales", selected by the researcher and asked to the students about their meanings, can be conveyed in a more descriptive way and whether they are suitable for the students level.

Method

In this study, a single group pretest-posttest model was used, in which the independent variable was applied to a random group, but unlike other designs, this time measurements were taken both before and after the procedure (Büyüköztürk, 2014).

This research consists of two stages. In the first stage, the students were asked whether they knew the idioms selected from the episodes of the "Keloğlan Tales"

cartoon, watched by the researcher. In the second stage, it was tried to determine whether the same idioms were understood by the students in context. For this purpose, the students were shown the sections of the cartoon "Keloğlan Tales" in which the idioms were mentioned and they were asked whether they knew the meanings of these idioms; if they knew, they were asked to write these meanings. In cases where the meaning was unknown or incorrect, the correct meaning of the relevant idioms was explained by the researcher.

The reliability formula suggested by Miles and Huberman (2016) was used to calculate the reliability of the study. The study data were evaluated independently by the researcher and two field experts; Afterwards, these evaluations were compared and the reliability study was completed. It is accepted that the reliability process is completed when the researcher and the field expert reach a consensus. As a result of the calculation, the reliability of the research was determined as 91%. Reliability calculations above 70% are considered reliable for the research (Miles and Huberman, 2016).

Research data were analyzed by content analysis. When necessary, direct quotations were made from the sentences used by the students to explain the idioms. In this process, the code KÖ was used for female students and the code EÖ was used for male students.

Findings, Discussion and Results

In the first stage of the research, the students were asked whether they knew the meanings of the idioms, and the most known idioms by the twenty students were: "to be scared stiff" (f17), "leave no stone unturned" (f16), "drop one's teeth" (f15), "head of household" (f15), "to get away with it" (f14), "hurry on" (f14), "to swallow one's tongue" (f14), "to keep an eye on" (f12), "to get away with" (f12), "to stir up dust" (f11). The least known idioms are, respectively, "to fall for" (f2), "greeting and leaving in debt" (f2), "to show one's day" (f2), "grab the bull by the horns" (f2), "what's what, whose fez" (f3), "where is the abundance of that yoghurt" (f3), "roasted in its own oil" (f3).

In the second stage of the study, the students were shown the sections of the cartoon "Keloğlan Tales" in which the relevant idioms were mentioned, and it was tried to determine whether the meanings of the same idioms were known in context. As a result, it is seen that students do not fully know the meanings of idioms in context. Again, the most well-known expression is "to be scared stiff" (f18). The least known idioms are, respectively, "to fall for" (f2), "to leave no stone unturned" (f2), "what's what, whose fez" (f3), "where is the abundance of that yoghurt" (f3), "to be roasted in one's own oil" (f3) has happened. Although there is not much difference in the results, the expression "greeting and leaving in debt" was known by 2 students in the first stage of the research, while 10 students in the second stage; while the idiom "to show one's day" was known by 2 students in the 1st stage, it was known by 12 students in the 2nd stage, and the idiom "where is the abundance of that yoghurt" was known by 3 students in the 1st stage and 7 students in the 2nd stage.

There are many studies in the literature on vocabulary in cartoons. In their study, Batur and Ünal (2023) determined the vocabulary in the cartoon "Kral Şakir". As a result of the research, 113 idioms were found in the first 30 episodes of the cartoon called "Kral Şakir". Samuk (2018) determined the vocabulary in the five cartoons he examined in his study. Among these cartoons that have approximate values in the use of idioms, the cartoon "Keloğlan Tales" stands out with 38%. Temizkan and Atasoy (2016) also examined eight cartoons in their study and found a total of 262 idioms, 176 of which were different, in the sections they examined. Ayan and Baş (2015) found that a total of 424, 240 different idioms were used in the cartoons examined in their study, and the ratio of total idioms to different idioms was 1.76. These idioms were formed by repeating 240 different idioms at a rate of 1.76. According to the results of this research, it is seen that a considerable number of idioms are used in cartoons. Thus, it is proven that the idioms used in cartoons contribute to children's language development. In this context, this study is thought to be a study that will contribute to the field.

During the analysis process of the research, it was seen that in the cartoon "Keloğlan Tales", idioms that contribute significantly to children's language development were used differently from their original meanings in some cases. In this context, script writers need to work with language experts and use the language more carefully. In this study, 39 episodes of the cartoon "Keloğlan Tales" were watched by the researcher and 41 idioms were selected from among the idioms in these episodes and applied. It is known that the "Keloğlan Tales" cartoons have 120 episodes (Bayraktar, 2014) in total. It would be useful to conduct research on the idioms mentioned in other chapters in order to determine the contribution of cartoons to children's language development. A research can also be done on other vocabulary included in the cartoon "Keloğlan Tales". During the research, many idioms that were not included on the Turkish Language Association's website were seen. The meanings of these idioms have been obtained from different sources. By conducting a study on these idioms, they can be added to the Idioms Dictionary of the Turkish Language Association.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (1), 186-208

Geliş Tarihi:03.11.2023 Kabul Tarihi:25.03.2024

Yayın: 2024 Yayın Tarihi: 31.05.2024

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1385794>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

SABAHATTİN ALİ'NİN “BİR SİYAH FANILA İÇİN” HİKÂYESİNİN UMBERTO ECO'NUN “ÖRNEK OKUR” BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Ertan YILDIRIM*

Öz

Sabahattin Ali, toplumcu gerçekçi bir yazar kimliğiyle gerçekliklerden yola çıkarak toplum sorunlarını, görevini layıkıyla yerine getirmeyen memurları, ezen-ezilen insanları, toplumsal normların insan üzerindeki yansımalarını, aşkları, yalnızlıkları eserlerine konu etmiştir. “Bir Siyah Fanila İçin” hikâyesinde de Sabahattin Ali, insan-muhit uyumsuzluğu atmosferinde kişisel yaşam felsefesinin ayırıcısına varan Kaymakam Ömer’in kendi olarak yaşama arzusunu ele alır. Ömer, hikâyenin sonunda *herkesleşip* toplum beklentilerini öncelemek yerine, İstanbul’da siyah fanilasını ile samimi ve mutlu bir ayakkabı boyacısı olmayı tercih eder. Anadolu’nun unutulmuşluğunun yanı sıra memurların nitelikten yoksun hâllerinin de vurgulandığı hikâye, dönem zihniyetinin anlaşılmasına da olanak sağlar. Çalışmada yöntem olarak içerik analizi ve Mehmet Kaplan’ın kavramsallaştırdığı “*metin tahlili metodu*” kullanılmıştır. Edebi metinler, doğası gereği okura bağlı olarak yeni anlamlar üretirler. Bu anlayışla aşırı yorum tuzağına düşmeden görünenin altındaki manaya ulaşmak hikâyenin anlam katmanlarına nüfuz edebilmek, temel çatışmaları tespit etmek çalışmanın ana hedefi olacaktır. Bu hedef doğrultusunda hikâyede ayrıca Umberto Eco’nun kavramsallaştırdığı yazarla okurun iş birliğine dayanan *örnek okur* kavramından da yararlanılmıştır. Bu bağlamda ele alınan hikâye, birinci düzey okur için bir aydın-halk çatışması izlenimi verse de *örnek okur* için Ömer’in bulunduğu çevreden *kaçış* arzusunun altında Walter Benjamin’in kavramsallaştırdığı *flâneur* kavramına denk düşen aylak yaşam özlemi olduğu çalışmada tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sabahattin Ali, Hikâye, Anadolu, Herkesleşmek, Flâneur

* Dr., Çorum Millî Eğitim Müdürlüğü, Ölçme Değerlendirme Merkezi, ertan.yildirim@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8893-3136>

An investigation of Sabahattin Ali's Story "Bir Siyah Fanila İçin" in the Context of Umberto Eco's "Model Reader"

Abstract

As a Socialist Realist writer, Sabahattin Ali, based on realities, has discussed the failures of the society, public servants who do not fulfill their duties properly, the relationship between oppressors and the oppressed, the reflections of social norms on people, their loves and loneliness. In the story "Bir Siyah Fanila İçin", Sabahattin Ali talks about the desire of District Governor Ömer, who realizes his personal philosophy of life in the atmosphere of human-environment incompatibility, to live as himself. At the end of the story, Ömer prefers to be a sincere and happy shoe shiner in a black undershirt in Istanbul, instead of prioritizing the expectations of the society by becoming *everyone*. The story, in which Anatolia's oblivion is emphasized as well as the unqualified state of the civil servants, also makes it possible to understand the periodical mentality. Content analysis and the "text analysis method" conceptualized by Mehmet Kaplan were used as methods in the study. It can be accepted that texts produce new meanings depending on the reader. With this understanding, reaching the meaning under the visible without falling into the trap of excessive interpretation, which Umberto Eco draws attention to, will be the main goal of the study to penetrate the layers of meaning of the story. In line with this goal, the story was handled with the meticulousness of the *model reader* conceptualized by Umberto Eco, based on the cooperation between the author and the reader. Although the story gives the impression of an intellectual-people conflict for the first-level reader, it has been determined in the study that, for the reader, Ömer's desire to *escape* from his environment is the longing for an idle life, which corresponds to the concept of *flâneur* conceptualized by Walter Benjamin.

Keywords: Sabahattin Ali, Story, Anatolia, Getting Everyone, Flaneur

Giriş

"Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti" (Eco, 2016a) adlı kitap, Umberto Eco'nun Harvard Üniversitesi'nde verdiği konferanslardan oluşmaktadır. Kitapta iyi okur olmanın şartlarına işaret eden Eco, metni "[...] okurdan onun işine katılmasını isteyen tembel bir araç" (Eco, 2016a, s. 14) olarak değerlendirir. Kurguyu, konferanslarında *orman* metaforuyla sembolize eden yazar, okuru da ormanda gezinen meraklı bir kâşife benzetir. Keşif, merak, özdeşim gibi kavramlar Eco'ya göre ormanda gezinen kişinin kapasitesiyle ilişkilidir. Çünkü herkesin ormanda gezme amacı farklıdır. Bu bağlamda Eco, metni değerlendiren okuyucuyu entelektüel düzeyine göre *birinci düzey okur* ve *örnek okur* olarak iki gruba ayırır.

Umberto Eco'ya göre *birinci düzey okur* sonuç odaklıdır. Onun anlatının derinliklerine nüfuz etmek gibi bir amacı yoktur. Ormanda kendine göre bir yol seçer ve

o yol boyunca ilerleyerek yürüyüşünü bitirir. *Birinci düzey okurun* bütün çabası, metnin sonunda ne olacağı konusundaki merakıdır. Yazarla bir iletişim kurma arzusu yoktur. Eco'nun tanımladığı *örnek okur* ise anlatının derinliklerine nüfuz etmeyi, görünenin ardındaki gizemi çözmeyi amaç edinir. Çünkü yazar/metin "Belli şeylere değinir ve kalanı için okurundan bir dizi boş alanı doldurarak iş birliği yapmasını ister" (Eco, 2016a, s. 14). Bu bağlamda kurgu ilerledikçe yani ormanda keşif yaptıkça yeni yollar ortaya çıkar. Okur, bu yollardan kendi tercihleri doğrultusunda ilerler. Bu tercihler, yazarın metnin içine gizlediği anahtarları fark etmeye anlatının mesajını çözmeye yöneliktir. Okurun bu derinlikli analiz isteği yazarın da istediği aslında bir nevi anlatıyı kurgularken seçtiği *örnek okur*'un özelliğidir.

Eco, "Açık Yapıt" eserinde de okurla ilgili değerlendirmelerde bulunur. Ona göre her sanat eserinin açık veya örtük bir gizemi olsa da metin, "[...] başka bir bakış açısıyla, farklı bir zevkle farklı bir kişisel icrayla yapıta yeniden yaşam veren, sonsuz farklı biçimde okunmaya açıktır" (Eco, 2016b, s. 93). Metnin bu farklı okumalara açık olması, edebi metinlerin çözümlenmesinde de önemli bir yöntem olan içerik çözümlemesi yöntemini gündeme taşır. Metne daha yakından bakmayı önceleyen "[...] içerik analizinde [ise] gerçekliğe ulaşabilmek için nedir, neden, nasıl soru kelimelerine cevap aranmaktadır. Böylece yüzeysel olarak görünmeyen gizli mesajlar ortaya çıkarılmaya çalışılır" (Metin ve Ünal, 2022, s. 275). Zira bu yöntemde amaç, yazarın anlatılarını temel alarak yazarın okuyucuya vermek istediği mesajları, metin vasıtasıyla yaptığı tespitleri yazar, metin ve alıcı üçgeninde analiz etmek, değerlendirmelerde bulunmaktır. Ayrıca çalışmada Mehmet Kaplan'ın kavramsallaştırdığı *metin tahlili metodu* kullanılmıştır. "Bu metodun esası, dikkati edebî metinler üzerine yöneltmek ve onu oluşturan unsurları, bu unsurların ana fikirle ve birbirleriyle olan münasebetlerini incelemekten ibarettir" (Kaplan, 2019, s. 11-12). Aynı zamanda eserin yazar ile ilişkisi, dönem zihniyetinin ortaya çıkarılması, sosyolojik çevrenin betimlenmesi gibi unsurlarla eserin bir bütün olarak ele alınması metin tahlili metodunun temel yaklaşımıdır.

Bu çerçevede her örnek okuru, anlatının tekraren yaratım sürecinin bir paydaşı olarak değerlendirmek yanlış olmaz. Bu yaklaşımla çalışmada Sabahattin Ali'nin *Değirmen* kitabında yer alan “Bir Siyah Fanila İçin” (Ali, 2023, s. 115-121) hikâyesi, *örnek okur* dikkatiyle incelenecektir. Sabahattin Ali'nin anlatımından hareketle yazarın dikkatli okurun fark etmesini istediği ayrıntılar ortaya konmaya çalışılacaktır. Zira metin, yazarın kurguladığı bir *oyun* alanıdır ve okur da yazarla oyun oynar. Anlatı çerçevesinde yazarla-okurun bu oyunu, okurun gerçek yaşama dair tecrübesini artırırken yazarın da anlaşılmasını sağlar.

Toplumcu Gerçekçi Yazarlar İçinde Farklı Bir Kulvar: Sabahattin Ali

Sovyetler Birliği'nde 1917 Ekim Devrimi sonrası 17 Ağustos – 1 Eylül 1934 tarihleri arasında Maksim Gorki ve Jdanov öncülüğünde toplanan Sovyet Yazarlar Birliği Kongresi, toplumcu gerçekçiliğin bir politika olarak uygulanmasına karar vermiştir. Marx ve Engels tarafından şekillendirilen toplumcu gerçekçilik, ekonomik temelli bir yaklaşımı benimser. Bu yaklaşım yanında “[...] Marksist estetik teorisine en önemli katkıyı yapan düşünür Plehanov'dur” (Belge, 1989, s. 42). Plehanov, yaptığı çalışmalarla Marksist anlayışı estetik bir kurama dönüştürmüştür.

Kapitalist anlayışın, dezavantajlı konumda olan işçi ve köylü sınıfını yozlaştırdığına inanan bu edebi anlayış, tezli eserlerle bir bilinç yaratmayı, kapitalist düzeni yıkıp yerine sosyalizmi devrim marifetiyle getirmeyi amaçlar. Devrime giden yolda da sanat eserlerini halkın bilinçlenmesi adına önemli bir araç olarak görür. Bu bağlamda “Toplumcu gerçekçilik, sanatın ne olduğu sorusundan çok ne olması gerektiği sorusuna cevap verir. Bu anlayışa göre sanatın yansıttığı gerçeklik toplumsal gerçekliktir ve devrimci gelişme içinde görülmektedir” (Altun, 2022, s. 29). Devrimi amaç edinen toplumcu gerçekçi edebiyat, Türkiye’de de karşılık bulmuştur. “Çıkrıklar Durunca” romanı ile Sadri Ertem, toplumcu gerçekçi edebiyatın Türk edebiyatındaki ilk temsilcisi kabul edilir. Sabahattin Ali, Kemal Bilbaşar, Samim Kocagöz, Fakir Baykurt, Kemal Tahir, Dursun Akçam, Orhan Kemal, Yaşar Kemal de toplumcu gerçekçi edebiyatın Türkiye’deki önemli temsilcilerindendir.

Sabahattin Ali, toplumcu gerçekçi bir yazar olarak eserlerinde insanı ve toplumu defolarıyla ele alan ve eleştiren bir yazardır. Genellikle toplumcu gerçekçi yazarların mesaj kaygısıyla göz ardı ettiği sanatsal estetiği Sabahattin Ali, anlatılarında ihmal etmez. Yazar, topluma ve bürokrasiye eleştirilerini eserleri vasıtasıyla ortaya koyarken sanatın gerektirdiği ilkeleri de gözetmiştir. Sanatsal yönünün ağırlığı, sosyalizm ve Marksizmi tam anlamıyla benimsemeyen yapısı, eleştirel gerçekçi yaklaşımlarıyla Sabahattin Ali, toplumcu gerçekçi edebiyat içinde kendine farklı bir kulvar açmayı başarmış bir yazardır.

Bu çerçevede denilebilir ki toplumcu gerçekçi bir yazar olarak Sabahattin Ali, görevi vesilesiyle bulunduğu Anadolu'da Türk köylüsünün hayat anlayışını, ekonomik sorunlarını, unutulmuşluklarını eserlerine konu etmiştir. Çalışmaya konu olan "Bir Siyah Fanila İçin" hikâyesi de Anadolu'ya İstanbul'dan bir bakışı yansıtan dönemin zihniyetini bir kaymakamın gözünden somutlaştıran bir yapı arz eder. Hikâyede yazar, İstanbul'un semtleri (Kadıköy, Pendik, Erenköy, Aksaray) dışında bir mekân ismi zikretmez. Hikâyede sadece Ömer'in kaymakam olarak atandığı yerin Orta Anadolu'da tren istasyonuna üç saat uzaklıkta bir taşra kazası olduğundan bahsedilir. Atanan yerin ikliminin sert, insanların yoz olduğu hikâye kahramanının benzetmeleri ve betimlemeleriyle anlatılır. Hikâye, kahraman sayısı bakımından da dikkat çekicidir. Meslekleriyle (Kâtip, şoför, muallim, mal müdürü, muhasebe müdürü, savcı, belediye reisi) anılanlar dışında hikâyenin kahramanları Ömer ve Güzin'dir. Güzin'in de Ömer'i dinlemekten ve hikâyenin sonunda birkaç kelime söylemekten başka kurguda aktif bir rolü yoktur. Yazar, kişi sayısını kısıtlayarak kahramanın muhite uyumsuzluğunu, olumsuz ruh hâlinin yansıması olan betimlemelerini, iç dünyasındaki çelişkileri, yalnızlığını ve kendisiyle hesaplaşmasını okura daha ayrıntılı anlatmayı amaçlamıştır. Hikâyenin anlatıcısının da olayın kahramanı Ömer olması anlatıma canlılık ve samimiyet katan bir unsur olarak öne çıkar. Sabahattin Ali, dili halk ile iletişimin ana unsuru kabul ettiğinden eserlerinde her zaman sade ve anlaşılır bir dil kullanımını tercih etmiştir. Bu düşünceye paralel olarak zaman zaman hikâyelerinin dilini sadeleştirme ihtiyacı

duymuştur. Onun dili bu bakımdan köy ve köylünün sorunlarına değinirken eserlerinin dilinde yaygın ağız kullanımı ile dikkat çeken toplumcu gerçekçi yazarlardan ayrılır. Bu yönüyle çalışmada ele alınan “Bir Siyah Fanila İçin” hikâyesi de dönemsel olarak değerlendirildiğinde sade ve yalın anlatımıyla dikkat çeken bir olay hikâyesidir ve mekâna uyum sağlayamayan kahramanın huzursuz, karamsar hâliyle sorumluluktan uzak aylak yaşama özlemini dile getirir.

Örnek Okur / Eser

Hikâye, sanatçı ile okurun temas ettiği karşılıklı sanatsal iletişimde bulunduğu kurgusal bir türdür. Her hikâye o hikâyeyi meydana getiren yazarın hayata bakış açısını, birikimlerini, duygu ve düşüncelerini açık eder. Okur da yazarın birikimlerinden istifade ederken kurgu vasıtasıyla kendi yaşam alanının ve konforunun dışına taşma ve bambaşka hayatlarla karşılaşma fırsatı yakalar. Bu bağlamda çalışmada ele alınan “Bir Siyah Fanila İçin” hikâyesi de okuruna farklı bir bakış açısı sunmaktadır.

Sabahattin Ali “Bir Siyah Fanila İçin” hikâyesinde Mülkiye mezunu İstanbullu Ömer’in kaymakam olarak atandığı Anadolu coğrafyasında fiziki ve sosyal çevreye uyumsuzluğunu konu eder. Bu uyumsuzluk hikâyede, Ömer’in varoluşsal amacını sorgulamasına ve yaşam anlayışını keşfetme yolculuğuna dönüşür.

“Bir Siyah Fanila İçin” hikâyesi İstanbul’da yaşamın olağan akışının bir parçası olan Kadıköy vapurunun köprüye yanaşmasının betimlemesiyle başlar. “Evvvela bir iki cesaretli kendini iskeleye fırlattı. Arkasından sarsıntıyla çözülp içindekiler dağılan bir kırpıntı bohçası gibi alacalı bulacalı bir kalabalık söküldü” (s. 115). Sıradan bir giriş ve betimleme olarak algılanabilecek bu giriş, birinci düzey bir okur için bir anlam taşımayabilir. Oysa giriş aslında hikâyenin gidişatını da *örnek okur*’a sezdirenen bir anahtar işlevi üstlenir. Yazarın bu girişte vapurun köprüye yanaşmasıyla kendilerini iskeleye atan *iki cesaretli*den ve *bir kırpıntı bohçası gibi alacalı bulacalı bir kalabalıktan* bahsetmesi dikkat çekicidir. Diyebiliriz ki hikâyenin başlangıcında yazar, vapurdan inme biçimiyle insanların hayatı yaşama biçimlerini adeta birleştirmiştir. Hayatta çok az insan cesaretle tehlikelere aldırılmadan, özgür yaşamayı seçer.

Çünkü bu yaşama biçimi yalnız kalmayı, dışlanmayı göze alma cesaretini gerektirir. Bu yüzden toplumun genel çoğunluğu, toplumsal normlara uymayı, kalabalıklara karışmayı düzenin bir parçası olarak konforunu bozmadan *kırpıntı bohçası* olmayı tercih eder.

Bu anlayışla düzenin bir parçası hâline gelmek, kendilik bilincinden uzaklaşmak Gasset'in kavramsallaştırdığı bir *herkesleşme*'dir. Herkesleşme'yi Gasset: "[...] herkes işte [...] tüm diğerleri, hiçbir belli kimse değil" (Gasset, 2014, s. 160) şeklinde tanımlar. Herkesleşmenin içinde tercih yoktur, kişilik yoktur, ruh yoktur. Kalabalıklar içinde insan, geleneklerin çerçevelediği bir sosyal hapishanenin tutsağı gibi yaşar. Kendini gerçekleştiremez. Çoğu zaman da kendisi olmadan ona verili hayatı yaşamak zorunda kalır.

Sabahattin Ali, bu girişin ardından hikâyeyi başlatacak sürpriz karşılaşmayı betimler:

Kısa lacivert etek, beyaz bere giymiş, uzun burunlu, gözlüklü, elindeki çantasından mektepli, hatta darülfünunlu olduğu anlaşılan bir hanım kız İstanbul tarafına yürüdü. Tam Ada iskelesinin yanından geçerken kulağının dibinde birisi bağırdı: 'Boyyalınım!.. Ayna gibi... Küçük hanım tozunu alalım!..'

Mektepli kız tozdan beyazlaşan iskarpinlerine baktı, o tarafa yürüdü, sildirdi. Sandığın üstüne bir yüzlük atıp giderken boyacı arkasından seslendi:

Güzin Hanım!.. Beni tanımadınız mı? .. (s. 115).

Sabahattin Ali, vapur çıkışı yaşanan bu karşılaşmayla eski iki arkadaşı Darülfünunlu Güzin'le Mülkiyeli Ömer'i bir araya getirir. Bu karşılaşma aslında iki farklı hayat görüşünün temsilcilerinin karşılaşmasıdır. Ömer, "[...] eski püskü elbisesi, siyah fanilalı, ince kumral bıyıklı külhanbeyi" (s. 115) kılığıyla Güzin'i şaşırtır:

Fakat bu ne hâl?

İşte böyle Güzin abla, boyacılık yapıyoruz!.. Öteki hâlâ inanamıyor gibiydi.

Hani seni bir yere kaymakam yapmışlardı ya?.. Neydi oranın ismi?.. Tuhaf bir şey canım... Adana mıydı?..

Adana kaymakamlık değildir!..

Peki nasıl oldu bu? Anlatsana! (s. 116).

Bu iki arkadaşın karşılaşmasında ilk dikkat çeken unsur dil kullanımınıdır. Ömer, boyacı kimliğiyle etrafa seslenirken “boyyalınım!..” (s. 115) şeklinde sokak ağzını kullanır. Oysa arkadaşını fark ettiğinde eski püskü elbiseli, siyah fanilalı bir boyacıdan beklenmeyecek düzgünlükte Türkçesiyle dikkat çeker. Buna mukabil Güzin’in konuşmasında kültürel eksikliğin yanında alaycı bir eda vardır. “Fakat bu ne hâl?..” (s. 116) söylemi de Güzin’in insanları toplumsal bir öğreti olarak mesleklerine ve kıyafetlerine göre değerlendirdiğinin bir göstergesidir. Ömer’le Güzin’in ada iskelesinin ikinci mevki bekleme salonundaki sohbetlerinde de toplumun insanlara tekdüze bakışını görmek mümkündür. Zira kılıksız bir boyacının kısa lacivert etekli, bir hanımefendiyle sohbeti, gelip geçenlerce hayretle karşılanır: “Ara sıra kapıdan uzanıp bakanlar, sandığını yanına koymuş genç bir boyacıyla gözlüklü bir mektepli kızın hararetle konuştuğunu görüyorlar, acayip acayip başlarını sallayarak çekiliyorlardı” (s. 116). Yazar, toplumun insanlara bakışının şekille sınırlı olduğunu vurgularken hikâyedeki dialoglarla Ömer’in kılıksız hâline tezat oluşturacak şekilde eğitilmiş olduğu vurgusunu yaparak önyargının toplumsallaşmasına bir eleştiri getirir.

Ömer, “İki sene oturmaktan ne çıkar?..” (s. 116) anlayışıyla kaymakam olarak atandığı yere, iç rahatlığıyla gittiğini vurgular. Ayrıca orada olgunlaşmaya, hayatı daha iyi tanımaya fırsatı olacağı için de mutludur. Bu düşüncelerle atıldığı yeni macerasını ve yaşadıklarını Güzin’e anlatmaya başlar. Atandığı kasaba, istasyona üç saat uzaklıkta doğru düzgün yolu olmayan bir mahrumiyet bölgesidir. Sabahattin Ali, Ömer’in kaymakam olarak atandığı yerin yolunu betimlerken aslında örnek okur’a bir yandan da Anadolu’nun geri kalmışlığını, bakımsızlığını, sahipsizliğini ifade eder:

Yollar bozukçadır beyim, dedi, birkaç yerde ineceğiz!

Bu laf biraz zihnimi bulandırdı.

Yarım saat ancak gitmiştik, birden durduk.

Yolu kaybettik!.. dediler.

...

Gece zindan gibiydi. Otomobil karanlık bir odaya kapatılmış bir kedi gibi alevden gözleriyle dört tarafa atılıyor, duruyor geriye dönerek tekrar koşuyordu. Ova düzdü. Zulmet göz alabildiği kadar uzuyordu (s. 116-117).

Birinci düzey okur için çevrenin olumsuz betimlemesinin bir anlamı olmayabilir fakat örnek okur, yazarın betimlemelerinde tercih ettiği olumsuz sözcüklerden kendisini Ömer'in kasabada yaşayacağı sıkıntılara hazırladığının farkındadır. Bu aynı zamanda okur için metinde bir oyalanma, meraklanma ve düşünme zamanı yaratır. Gece'nin zindana benzetilmesi, ovada zulmetin göz alabildiğince uzanması, otomobilin karanlık bir odaya kapatılmış bir kedi gibi tasvir edilmesi kasabada yaşanacaklara dair yazarın *örnek okur*'a verdiği işaretlerdir. Yazar, kendince mahrumiyete ve cehalete yolculuğu okura dil aracılığıyla sezdirmiştir. Yazarın mekâna ve tasvirine yüklediği anlamlar hiç kuşkusuz kendi bakış açısının kurguya yansımalarıdır. Bu yansımalar, mekânın kahramanın ruh hâ-liyle ilişkilendirilmesine olanak sağladığı gibi örnek okurun da kurgunun atmosferine hazırlanmasının yolunu açar.

Birkaç hafta gezip atandığı muhiti tanımaya çalışan Kaymakam Ömer, uyarlıktan uzak panorama karşısında şaşkındır. Bu şaşkınlık onun sözlerine de yansır:

Hayatımda bu kadar inkisara uğrayacağımı tasavvur edemezdim.

Memleketin bende bıraktığı yegâne intiba basitlik oldu. Burada tabiat basit, muhit basit, halk basit, hulasa her şey basitti... Benim gibi karmakarışık ruhlu bir adamın böyle yerlerde ne hâle gireceğini tasavvur et.

Ahali manasız ve fesattı (s. 117).

Kasaba insanını medeniyetten ve insanlıktan uzak tanımlamalarla okura yabancılaştıran yazar, hikâyenin düğüm bölümü için gereken çatışma zeminini de örnek okur için oluşturmaya başlar. Okurda merakı uyandıracak onu hikâye boyunca uyanık tutacak bu bölüm, İstanbul çocuğu Ömer'le bozkırlı halkın çatışmasıyla kurulacaktır. Ayrıca Ömer'in kendinden bahsederken kullandığı *karmakarışık ruhlu bir adam* tanımlaması dikkat çekicidir. Bu tanımlama örnek okur için devlet otoritesini temsil eden belli bir nizamda yaşama zorunluluğuna ihtiyaç duyan bir memur

kimliğinin dışındadır ve yazar tarafından tesadüfen kullanılmamıştır. Ruhu dinginleşmemiş, olgunlaşmamış bir insanın devleti yani düzeni temsil etmesi de beklenebilir.

Kasabada gözlemediği insan manzaralarını baston örneğiyle anlatan Ömer, düz olmasa da bambu bastonları bünyelerinde değişiklik olduğu için, hezaren bastonları da ağaçlarının asilliği ve temizliği için sevdiğinden bahseder. Oysa kasabadaki insanları benzettiği baston, kavaktan yapılma bastondur:

Düşün ne berbat şeydir bunlar!.. Düz, basit, sonra da neveleri adi.

Hadi bunlara da saf oldukları için tahammül edilebileceğini farz et!.. Ya içleri de kurtlu olursa?...

İşte burada halk adi, alelade ve çürük ruhliydu (s. 118).

Yazar, hikâyede Ömer'in dilinden eğitilmiş insanın saf insana bir yere kadar tahammül edebileceğini ama ruhu da kötü insana tahammül göstermenin zor olduğunu altını çizer.

Ömer'in izlenimleri çerçevesinde yazarın sözü aldığı diğer bölüm ise Anadolu'daki memurların durumudur. Yazar, çalışmayan, üretmeyen memurların, zevk, eğlence ve makam peşinde koştuklarını tespit eder:

Anadolu'da işsizliğin doğurduğu yegâne iş olan dedikodu, almış yürümüştü. Mektep muallimi hususi muhasebe memurunu, tapucu müdde-i umumiye mal-müdürü şube reisini çekiştirir, on dakika sonra da kahvede beraberce tavla oynayıp garson kızlara sarkıntılık etmekten sıkılmazdı.

İlkmektep müdürü müfettiş olmak için çalışırdı, çünkü alacağı harcırahlarla, çalgılı kahve kızları uğruna girdiği borçları ödeyecekti...

Belediye reisi mebus olmak için faaliyet gösterirdi, çünkü şimdi dış geçiremediklerinin o zaman tepesine binecek, ahbablarına caka satacaktı... (s. 118).

Anlatıya yansıyan bu sözlerle yazar, otoritenin baskısından uzak bu taşra kasabasında memurların halka hizmet yerine kişisel zevklerinin ve hırslarının peşinden koştukları gerçeğini örnek okura açık eder. Bu yaklaşım Cumhuriyetin ilk yıllarında

kasabalardaki memurların durumunu tasvir eden eserleri akla getirir. Refik Halit Karay'ın "Memleket Hikâyeleri" kitabında yer alan "Şeftali Bahçeleri" adlı hikâyesinde yazarın *Anadolu'nun Sâdâbâtı* olarak nitelediği kasabada idealist Agâh Bey, önceleri var olan düzene dirense de zamanla diğer memurlara benzemiş eğlencelerin değişmez mekânları olan şeftali bahçelerinin müdavimlerinden olmuştur. Tarık Buğra'nın *Dönemeçte* romanında da Anadolu'daki memurların durumuna dikkat çekilir. Kasabadaki Şehir Kulübü, kasabaya atanan genç memurların çürüdüğü, yozlaştığı halka kapalı bir bataklık olarak tarif edilir. Kasabada görevli memurların tek amacı, mesaiyi iyi kötü bitirip gece yarısına kadar sürecek Şehir Kulübü muhabbetlerine ve oyunlarına dahil olmaktır.

Bu bağlamda yazarın yarattığı kahramanın gözünden Anadolu'ya bakışı, dönemselsel zihniyeti anlamak açısından önemlidir. Çünkü "[...] yaratılan eserin muhtevasında, yazarının içinde yaşadığı toplumla ilişkilendirilebilecek sosyolojik veri niteliğinde bilgiler" (Tüzer, 2020, s. 377) okura aktarılır. "Bir Siyah Fanila İçin" hikâyesi de dönemselsel olarak Anadolu'da, taşrada, yaşamın izlerini sunması bakımından örnek okur için sosyolojik değerlendirmelere kapı aralayan bir değer taşır. İnsanların eğitimsizliği, dar bakış açısı, sosyal normların sınırlandırdığı kimlikler, yoksulluk, devletin ilgisizliği, memurların kişisel ikbal beklentileri ve niteliksizliği dönem zihniyetinin izlerini hikâyede okura gösteren unsurlardır.

Yazar, bir eğitimli insanın, Kaymakam Ömer'in gözünden Anadolu coğrafyasını ve insanını betimlese de gerçekte öğretmenlik yaptığı yıllardaki Anadolu izlenimlerini ve kendi yalnızlığını okurla paylaşmaktadır. "Onun yalnızlığı insanlara ve etrafını saran kalabalıklara rağmen duyulan bir yalnızlıktır" (Korkmaz, 2016, s. 38). Sabahattin Ali, öğretmenlik yaptığı yıllara ait taşradaki bu entelektüel yalnızlığını da eserlerine kahramanlar vasıtasıyla yansıtmıştır. Mehmet Kaplan'ın ifadesiyle "Edebî eser, hiç şüphesiz onu vücuda getiren yazarın hayatı ile tarihî ve sosyal çevresiyle de yakından ilgilidir" (Kaplan, 2019, s. 12). Sabahattin Ali'nin Yozgat'ta öğ-

retmenlik yaptığı yıllar değerlendirildiğinde mekânsal olarak bu hikâye ile benzerlikleri gözden kaçmaz. Zira bu dönem yazarın İstanbul hasretiyle yandığı çevreye ve insanlara kendisini yabancı hissettiği bir dönemdir:

Tabiatta da hiç değişiklik yoktu... Oh... O birbiri arkasına uzanan nihayetsiz sıra dağlar!.. Gerçi kasabanın karşısında -herkesin ilk vesilede methini yaptığı- bir çamlık vardı, güzeldi, ama buraya yakışmıyordu. Bu esmer dağların ortasında, kirli bir bakkal önlüğüne yamanmış yeşil kadifeyi andırıyordu.

Dağların üstünde ne bir ağaç ne iri bir kaya vardı. Yalnız ufak ufak çakıllar... Hani şose yollarına dökerler, en büyüğü yumruk kadar taşlar olur ya, sanki onları almışlar, avuç avuç serpmişler... Neye benziyordu biliyor musun? Zımpara kâğıdına; ömrümüzü, zevklerimizi törpüleyecek bir zımpara kâğıdına...

Köyler, bilmem neden, dağ köşelerine, çukur vadilere yapılmıştı. Kireçli, beyaz dağların dibine sığınan bu mamureler insana cibinlik köşelerindeki tahtakurusu yuvalarını hatırlatıyordu (s. 118).

Sabahattin Ali'nin coğrafyayı izlenimci yaklaşımla bu denli olumsuz ifadelerle ele alması insanı, yaşadığı çevrenin biçimlendirdiği varsayımını akla getirir. Yazar, bu şekilde insan profilindeki yozluğu çevre-insan ilişkisi üzerinden anlamlandırır. Çünkü “[m]ekân, anlatıyı oluşturan temel unsurlardan biridir. Anlatımın çerçevesini çizer, anlatıya kurgusal gerçeklik kazandırır. Gerçek hayatta insan için ne kadar önem taşıyorsa ve hangi vazifeleri yükleniyorsa kurgu dünyada da buna paralel konumda o kadar önemlidir” (Demir, 2011, s. 13). Bu bağlamda örnek okur zaviyesinden bu olumsuz betimlemelere bakıldığında yazarın Kaymakam Ömer'in İstanbul'a özlemine keskinleştirmek istediği varsayılabilir. Yazar doğa ve insan değerlendirmeleriyle hikâyede oluşturduğu atmosferle hikâyenin mesafe alacağı yönü de örnek okura sezdirir. Zira:

Oluşturulan atmosfer, belli bir estetik süreklilik ve bütünlük içinde işleyen bir dip akıntısı gibi anlamı ve odak alınan anlatıyı besler. Atmosfer, öykünün kuruluşunda, işleyişinde, anlatım düzleminde hayati önem taşır. Çünkü metnin anlam katmanları arasındaki bağlantıyı sağlar ve güçlendirir. Kurmaca dünyada iç tutarlılığın sağlanması için atılan ilmiklerdir (Tosun, 2018, s. 97).

Bu bağlamda yazar, betimleme ve değerlendirmeleriyle Ömer'i yabancılaştırarak örnek okura kahraman-muhit uyumsuzluğunu gösterir. Ayrıca "Düşündüklerimiz ya da inandıklarımız nesnelere görüşümüzü etkiler" (Berger, 2018, s. 8). Bu anlayışla atandığı çevreye isteyerek gelmeyen Ömer'in olumsuz ruh hâli de çevresine bakışına doğal olarak yansımaktadır.

Ömer'in kasabadaki yalnızlığı, kendi denginde birine rastlayamamaktan doğan sosyal bir yalnızlık olarak ortaya çıkar. Çünkü "[...] yalnızlık, bir kişinin başkalarıyla bağlantı kurma gereksiniminin tatmin edilememesine verilen duygusal bir karşılıktır" (Svendsen, 2019, s. 20). Bundan dolayı insan, çevresindeki insanların çokluğuyla değil anlaşıldığında, kendi yaşam felsefesine uygun hareket ettiğinde yalnızlıktan kurtulur. Zira "[i]nsan, her ne kadar son gerçeği yalnızlıksa da yalnızlığı içinde ortaya çıkmaz: İnsan, öteki ile toplumsallık ilişkisi içinde, birisi'yle alışveriş hâlinde, ona karşılık veren olarak ortaya çıkar" (Gasset, 2014, s. 105). Hikâyede de bu yaklaşım Ömer'in cümlelerine yansır: "Konusacak, dert yanacak bir adam!.. diye kendi kendime haykırdım... Yoktu... Malumat sahibi, derin muğlak bir kimseye rast gelmek mümkün değildi. Müthiş surette yalnız kaldığımı hissettim. Ah! Bilhassa bu kadar kalabalığın içinde yalnızlık ne acı oluyor yarabbi!.." (s. 119).

Doğa gibi insanlar da burada tekdüze ve vasıfsızdır. Bu olumsuz çevre, doğal olarak Ömer'in ruh hâline de sirayet eder. Ömer, zamanla her şeyi sorgulamaya kendini bulunduğu çevreye yabancı hissetmeye başlar. Bu yaklaşım Ömer'in İstanbul'a ve eski yaşam biçimine olan özlemine derinleştirir:

İstanbul hasreti beni fena hâlde sardı. Evleri, sokakları, denizleri, insanları gözümünden gitmiyordu. Aksaray'da karpuz satan bir külhanbeyi, bana bu Orta Anadolu kazasının en yüksek memurundan daha cana yakın, daha tabii, daha konuşulur geliyordu.

Bir gün İstanbul'a gönderilen bir tahriratı imzalatmaya getirdikleri zaman:

-Ah!.. dedim. Şu mübarek yerin ismini yazmak bile tatlı! (s. 119).

Ömer, bu ifadeleriyle kasabada kendisiyle uyuşmayan insanlarla yaşamasının onu mutlu etmediğinin altını çizer. Tercih yapma vaktinin geldiğini sezdirir.

Çünkü insan zamanla çevreye ya uyum gösterir veya kendiliğini kaybetme tehlikesiyle yüz yüze gelir. Gasset, insanın bu yanını şöyle izah eder:

Kaplan kaplanlığını elden bırakmaz, kaplanlığından çıkmazken, insan sürekli olarak insanlığından çıkma rizikosunda yaşar... İkimizden her birimiz her an kendi kendisi olmaktan çıkmak, biricik ve aktarılması olanaksız benliğini yitirmek tehlikesindedir. İnsanların çoğu olmayı beklediği o kendi kendisi'ne durmadan ihanet eder (Gasset, 2014, s. 40).

Ömer, bozkır zihniyetiyle uyuşmadığının ayırına varmıştır. Zira burada kalırsa özgürlüğünü, hayat sevincini ve olumlu tüm niteliklerini törpülemeye razı olacaktır. Bu tercih ise mekânla birleşmiş boğucu bir atmosfer içinde kaybolmayı, yani *herkesleşme*'yi imler.

İstikbali için mecbur kaldığı çevre ile arzuladığı yaşam biçimi arasında bo-calayan Ömer, bu durumu şu şekilde ifade eder:

Her şeyi bırakarak buraya gelmek isteyince, karşıma istikbal hülyalarım, mektepte muhayyilemin süsleyip püsleyerek kafama yerleştirdiği tasavvurlarım çıkıyordu. Ama öyle bir hâle geldim ki, çıldıracaktım. Düşünüyordum: Gidersem istikbalimi kaybedecektim, fakat durursam aklımı... Yalnız kaldığım günlerde benim yegâne dostum olan aklımı... Her şeyden fazla sevip beğendiğim akılcağzımı!

Ne kuvvetliymişim ki; bir siyah fanila bana oradan ayrılmak çılgınlığımı yaptırarak tahassüsleri verinceye kadar tahammül ettim (s. 119).

Siyah fanila ile çıkış yolunu bulan bir aydınlanma ve dönüşüm yaşayan Ömer, kendi yerinin neresi olduğunun idrakine varır. Yazar, Ömer ile kasaba doğası ve insanı arasındaki çatışmayı bilinçli bir şekilde uzatmıştır. Okur, uzun süre Ömer'in kasabaya uyum sağlamasa da kendi geleceği için hoşnut olmadığı yaşan-tıya, sabredip sabretmeyeceğini anlamaya çalışır. Ta ki Ömer'in, üzerinde siyah fanilayla aynada kendisini, yaşam felsefesini fark edene kadar:

Titreye titreye kalktım. Ceketini omuzuma atarak yüzümü yıkamaya gittim...

Gelip aynanın karşısına geçince, tanımadığım birisi bana baktı... Şaşırdım. Aynada ince bıyıklı, siyah fanilalı, ceketi omzunda bir külhanbeyi duruyordu. Bu... Bu... Bendim, yeni bırakmaya başladığım bıyıklarım, dağınık saçlarım, aba ceketimle bendim... Ama sırtımdaki siyah fanila? Nereden gelmişti bu? Bu bıçkın fanilasını ne zaman giymiştim?

Zihnimde bir şimşek çaktı: Dün bir kutu fanila alarak eve yollamıştım, demek içlerinde bir tane de siyah varmış; ben de gece çamaşır değiştirirken farkında olmadan giymişim!..

Birden değiştiğimi hissettim... O kadar süratle değişmişim ki, eski benliğimle yeni benliğim arasındaki ayırıcı çizgiyi elimle tutabileceğimi zannediyordum... Aynadaki adam gözleriyle bana şöyle diyordu:

-Gafil!.. Burada seni sikan, halk, muhit değil kendi mevkiidir; sen efendi olmak kabiliyetinde değilsin... Sen nizam, kanun gibi kayıtlara tabi olamayacak kadar serserisin (s. 120).

Ömer'in siyah fanilalı hâliyle aynaya bakması ve gerçek benini fark etmesi bir dönüşümün işareti olarak hikâyede karşımıza çıkar. Ayna, dış dünyadaki gerçekliği gösteren bir nesnedir. Sabahattin Ali, hikâyede aynayı Ömer'in iç dün-yasına tutmuş onun kendini ve iç dünyasını tüm çıplaklığıyla görmesini sağlamıştır. Örnek okur, anlatılarda *ayna* ile kahramanın yüzleşmesinin yeni gelişmelere kapı aralayacağı farkındadır. Zira *ayna* edebiyatta sıklıkla kullanılan bir metafordur. Kahramanlar ayna vasıtasıyla gerçek ben'lerini görme imkânına kavuşarak bir aydınlanma yaşarlar. Sabahattin Ali "İçimizdeki Şeytan" romanında da aynayı Macide'nin önemli kararlar verdiği anlarda kullanmıştır. Yine Halid Ziya da ayna metaforunu kahramanlarının kendini keşfetme aracı olarak kullanır. "Bir Siyah Fanila İçin" hikâyesinin kahramanı Ömer de hikâyede asıl huzursuzluğunun kaynağını aynayla yüzleştğinde fark eder. Ömer, siyah fanilayla aynada kendini düzenin ve otoritenin sembolü bir kaymakam değil; bir serseri olarak görür. Sabahattin Ali, Ömer'in tercihleri konusunda hikâyede okuru şaşırtan bir yol izler. Okur, öncelikle Mülkiye mezunu, İstanbullu Ömer'in bozkırdaki eğitimsiz ve niteliksiz insanlarla uyum sorununa odaklanır. Oysa Ömer, kaymakamlık gibi iyi bir makama sahip olsa da ruhunun

derinliklerinde baskıladığı bohem yaşamın peşindedir. Bir aydın-halk çatışması olarak algılanmaya müsait olan hikâye örnek okur için Ömer'in İstanbul'da kılıksız bir boyacı olarak yaşamayı seçmesiyle çelişir.

Ömer'in bohem yaşamı arzulanması ve sorumluluk almaktan kaçma anlayışı *aylaklık* olarak nitelendirilebilir. Bu serseri yaşam biçimi, edebiyatta yeri olan bir kavramdır. Walter Benjamin'in kavramsallaştırdığı *flâneur* kavramına denk düşen bu anlayış, tam da Ömer'in kendinde var olduğunu düşündüğü bohem, başıboş, gezginci ve topluma ayrıksı tipolojisine uyar. Çünkü:

Flâneur bir kent gezginidir. En ücra köşelerine kadar metropolü arşınlar ve modern hayatın bütün görünümünü müthiş bir aşkla gözlemler, ayıklar ve hafızasının arşivine kaydeder. Kalabalıklarda barınır, kalabalıklarla nefes alır verir, kalabalıklarla mest olur. Tebdil-i kıyafet gezer. Kimse onu fark etmez; o ise herkesi fark eder... Flâneur kılıktan kılığa girerken onlarda erimez, aksine her defasında bireyselliğini yeniden pekiştirir (Artun, 2013, s. 33).

Flâneur, var olan zamanın dışında kendi oluşturduğu zamanı yaşar. “Doğal olarak aylak flâneur'un zamanıyla, kentin ve kalabalıkların oluşturduğu makinenin zamanı birbirlerine uymaz. [Zira] Flâneur'ün de dandy gibi zaman diye bir tasası yoktur” (Artun, 2013, s. 34). Flâneur'un bu tavrı, kurulu düzenin insanlara dayattığı ve rasyonelleştirdiği tekdüze yapıya kişisel bir protestosu olarak algılanabilir. Flâneur, kapitalizmin maddi kazanç üzerine kurduğu sistemin dışında, özgürlüğünü hiçbir payeye ve maddi imkâna değişme niyeti taşımaz.

Ömer, kendisinin kısıtlanmış bir çevrede çalışmaya, tekdüze bir yaşamı istikbal için kabullenmeye meyyal bir ruha sahip olmadığını kavrar. Yetiştigi İstanbul'da Ömer, nerede sabah orada akşam, özgürce yaşamaya alışmış serseri ruhlu, aylak bir insandır. Geleneklerin katı uygulandığı, insanların içinde kaybolamadığı küçük yerleşimler ona göre değildir. Bir aylak olarak onun “[...] mekânı kalabalık kentlerdi[r]” (Çeker, 2018, s. 1). Ancak bu şekilde kılıksız bir şekilde toplumun içine karışıp toplumsal yapının dehlizlerine nüfuz edebilir ve her türlü insanla temas etme imkânına kavuşabilir.

Varoluşsal bir yaklaşımla Ömer'in düşünceleri değerlendirildiğinde toplumsal rollerin, kalıplaşmış anlayışların *bir maske* olduğu anlaşıyor. Ömer, kalıplara kendini hapsetmek toplumun beklentilerine göre yaşamak istemez. Özgür iradesiyle kendini var edebileceği bir yaşam tarzı arzular. Zira varoluşçulara göre "[i]nsan kendi kendini kurar. Önceden kurulmuş, tamamlanmış, sona ermiş değildir" (Sartre, 1997, s. 91). Kendini fark etme sürecinin öznesi olan insana özgürlük, "[...] hazır olarak verilmemiştir; özgürlük bir 'olanak'tır; onun gerçekleştirilmesi insanın kendisine kalmıştır" (Mengüşoğlu, 1988, s. 135). Bu yaklaşım doğrultusunda denilebilir ki insan, verili gerçeklikleri reddederek kendi hayat amacını keşfederek ancak özgürlüğünü yakalayabilir.

Hikâye kahramanı Kaymakam Ömer de dram içindeyken ayna vasıtasıyla kendi ben'ini fark eder ve bu şekilde özgürlüğüne kavuşarak Boyacı Ömer olur:

Artık yapacağın, mukadderin olan yaşayışa avdettir. Bunun için de evvela başından melon şapkayı, sırtından kolalı gömleği çıkarmalı, siyah fanilanla tam bir uçarı olmalısın... Göreceksin ki hayatın zevki değişikliktedir... Ama öyle elbise değiştirir kadar basit olanlarında değil, hayatına yeni bir istikamet verecek kadar büyük tenevvülerde... (s. 120).

Cesaret gerektiren kararı için kendinden emin olan Ömer, başkaları için yarıdurgatıcı olsa da kendi seçtiği hayatı yaşamak noktasında kararlıdır. Bu düşünceleri sözlerine şöyle yansır: "Artık hayatının sahifelerinden yeisi, benbinliği, kederi sil, çünkü kuvvetli bir kafanın sevince çeviremeyeceği ıstırap yoktur... Hadi... Düşünme... İstanbul'a dön... Kendi hayatına dön!..." (s. 121). Çünkü serserilik (avarelik) büyük şehirlerde yaşayanların harcıdır ve değişimin, karmaşanın, hızlı hayatın içinde yok olmaktır. "Aynadaki adam sustu. Dikkat ettim, eski kaymakama hiç benzemiyordu. Vücudunda bir kıvraklık, gözlerinde hayatı anlayan bir parıltı vardı..." (s. 121). Ömer, bir farkındalık hâli ve sorgulama ile yaşamda durmak istediği yeri seçmiştir. Bu seçim, sorgulayışın, bir aydınlanmanın tezahürüdür. İnsanın hayata verdiği anlamı fark etmesi, kendi yaşam biçimini, kaabiliyetlerini, arzularını ve iç huzurunu keşfetmesi hâlidir.

Yaptığı tercihten ötürü insanların ona hamasi sözlerle nutuk çekmesini de istemeyen Ömer, kararına saygı duyulmasını bekler. Gördüğü, tecrübe ettiği Anadolu yaşamı ona göre değildir. O, Anadolu’da mutsuz bir kaymakam olmaksızın İstanbul’da mutlu bir ayakkabı boyacısı olmayı tercih etmiştir. Dönüşünü Güzin’e anlatırken ondan da tavsiye ve yorum istemez:

İki gün sonra İstanbul’daydım. Tasavvur ettiğim hayata kavuştum. Bana vatan-perverlikten, oraların tenvire ihtiyacından bahsetme! Söyleyeceklerin doğrudur, lakin -burada sesini alçalttı- lakin bizim için, yani benim içinde yetiştiğim gençlik için, memleket muhabbeti bir fantezi, feragat lügatten silinen bir kelime, hoddinlik en makul seciyedir (s. 121).

Ömer, tercihleriyle hikâyenin başında örnek okura sezdirilen *karmakarışık ruhlu* bir insana uygun tercihler yapar. Onun bozkırın sert coğrafyası ve insanların yozluğuna tahammül edememenin yanında üstlendiği sorumluluğu kaldıramamaktan kaynaklanan bir huzursuzluğu olmuştur. O, İstanbul’da deneyimlediği aylak yaşamdan mutludur, gelecek kaygısıyla da hayat felsefesini değiştirmeye niyeti yoktur. Kendini: “[b]enim başkalarından farkım; samimiyetim, düşüncelerimi açıkça söyleyip yapmamdır. Adaaam sen de işte aç kaldığım yok. Ara sıra ahbaplara da rastlıyorum, beni davet ediyorlar, gülüp eğleniyoruz. Ama bazıları yol göstermeye, nasihat etmeye kalkıyorlar ki, gece yarısı evlerini bırakıp kaçtığım oluyor” (s. 121) sözleriyle ifade eden Ömer, huzursuzluğunun kaynağını da tespit etmiştir. Yazar, Ömer’in ağzından toplumun ikiye bölünmüşlüğü okura şikâyet eder. Çünkü toplumsal yapı, bireyin kendi olmasını engelleyen sürekli onu denetleyip kontrol altında tutan normlarla çevrelenmiştir. Bu baskı da kişiyi gerçek kimliğini gizlemeye, samimiyetsiz, sahte bir yaşamı öncelemeye zorlar. Oysa Ömer, bir serseri (aylak) olarak toplumsal baskıyı beklentisiz yaşam anlayışıyla kırmış, normların dışında dışlanmayı göze alarak sahici bir yaşamı seçmiştir. Bu seçim “[...] sorumluluktan sorumsuzluğa, düzenden düzensizliğe, Sokratvari bir akıllılıktan Erasmusvari bir deliliğe kaçıştır” (Korkmaz, 2016, s. 142). Son tahlilde Sabahattin Ali, Ömer’in bozkıra uyum sorununu aydın halk çatışması üzerinden değil Ömer’in sorumluluktan, düzenden kaçışı olarak ele

almıştır. Ömer, karmakarışık ruhlu biri olarak sorumluluk alabilecek ve devlet otoritesini temsil edebilecek bir kabiliyete de sahip değildir.

Güzin'e yaşadıklarını ve hayata bakışını anlatan Boyacı Ömer, ara sıra uğrarsa sohbet edebileceklerini söyleyerek kendi olmasını sağlayan boyacı sandığını afili şekilde omzuna atarak arkadaşının yanından ayrılır. Güzin, Mülkiyeli eski arkadaşının anlattıklarına bir anlam veremez. Çünkü Güzin, *herkes* gibi istikbali için okuyan, diğer insanların ve toplumun beklentilerini gözetken bu şekilde *kırpıntı bohçası* içinde olmaya razı bir kişiliktir. Zira Adana'yı kaymakamlık zanneden, ayakta bularını sildirdiği boyacının yüzüne dahi bakma zahmetinde bulunmayan Güzin'in kendi olarak yaşamayı içselleştirmiş olması beklenemez. Ömer'in anlattıklarına "[...] dudaklarını bükerek" (s. 121) uzaklaşan Güzin'in, Ömer'in İstanbul'da boyacılığı Anadolu'da kaymakamlığa tercih etmesine tepkisi, "Kaçık!" (s. 121) olacaktır. Çünkü belli düşünme ve davranış kalıplarıyla sınırlandırılmış sosyal yapı, uyumsuz insana tepki verir. Onun kendi kişiliğiyle var olma çabasını küçümser. Bu bakımdan Güzin ve onun gibi düşünenlerin vardığı nokta *herkesleşmektir*. Herkesleşmek de Sabahattin Ali'nin hikâyesinin giriş bölümünde vurguladığı üzere kendi olmaktan uzaklaşmak hayatın içinde bir *kırpıntı bohçası* olmayı kabullenmekle eşdeğerdir.

Sonuç

Sabahattin Ali, toplumcu gerçekçi anlayışla yazdığı eserlerle sosyal yapıdaki sorunları ortaya koymuş bir yazardır. Onun diğer toplumcu gerçekçi yazarlardan farkı, gerçekliği yansıtırken estetik anlayışı da gözetmesidir. Toplumcu gerçekçi anlayışın bir yansıması olarak sınıfsız bir toplum özlemiyle eserlerini ortaya koyan yazar "Bir Siyah Fanila İçin" hikâyesinde de taşraya kaymakam olarak atanan bir genç üzerinden Anadolu coğrafyasının fiziki ve sosyal yapısını gözler önüne serer. Sade ve anlaşılır bir dille kaleme alınan hikâyede, kişi sayısı sınırlı, mekân belirsizdir. Kahraman bakış açısıyla ve olay hikâyesi şeklinde kurgulanmış hikâye aydın-halk çatışmasının yanında bireyin iç dünyasındaki varoluşsal sıkıntılara da işaret eder. Bu bağlamda hikâye kahramanının yaşadığı huzursuzluk ve yalnızlık Sabahattin Ali'nin yaşam hikâyesiyle de örtüşen bir yapıya sahiptir.

Birinci düzey okur için metnin görünen yüzünde İstanbul'dan Anadolu'ya atanan bir kaymakamın yaşadığı zorluklar ve aydın-halk çatışması öne çıkar. Metne *örnek okur* dikkatiyle bakıldığında ise hikâyenin temel izleğinin *aylak yaşam özlemi* olduğu fark edilir. Yazar, örnek okura kahramanın karışık duygulara sahip bir yapısı olduğunu, toplumdan ayrıksı bir yaşam felsefesini benimsediğini, düzen ve sorumluluktan kaçtığı için kaymakamlık görevini bıraktığını anlatı içindeki anahtar ifadelerle sezdirmiştir. Zira aylak ve bohem yaşam tercihiyle Ömer, Anadolu coğrafyasında devlet otoritesini temsil sorumluluğundan uzak bir profil çizer. Ömer, genel anlayışın aksine istikbalini düşünerek *herkes*'leşmemiştir. Samimi bir duyguyla kendilik bilinci içinde mutlu olacağı aylak yaşam felsefesini pratiğe dökmüştür. Son tahlilde Ömer, hikâyenin başında işaret edildiği üzere, "kırpıntı bohçası" içinde olmak yerine, istediği yaşam felsefesi doğrultusunda yaşamayı seçen *cesaretliler*'den olmayı yeğlemiştir.

Kaynakça

- Ali, S. (2023). *Değirmen*, Yapı Kredi Yayınları, (s. 115-121).
- Altun, SS. (2022). *Sadri Ertem'in topluncu gerçekliği bağlamında "Bacayı İndir Bacayı Kaldır" hikâyesine bakış*, Medeniyet Kültürel Araştırmalar Belleteni, İMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 2, Cilt: 2, 2022, s. 24-36, ISSN:2792-0348
- Artun, A. (2013). "*Baudelaire'de Sanatın Özerkleşmesi ve Modernizm* (Modern Hayatın Ressamı'na Sunuş)", Charles Baudelaire, Modern Hayatın Ressamı Çev.: Ali Berktaş, İletişim Yayınları, 7. Baskı, İstanbul.
- Belge M. (1989). *Marksist estetik*, BFS Yayınları.
- Berger, J. (2018). *Görme biçimleri*, Metis Yayınları.
- Çeker, Y. (2018). *Modern Türk edebiyatında flanör düşünce: Sait Faik Örneği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi.
- Demir, A. (2011). *Mekânın hikâyesi hikâyenin mekânı: Türk hikâyesinde mekân (1870-1922 dönemi)*. Kesit Yayınları.
- Eco, U. (2016a). *Anlatı ormanlarında altı gezinti*, Çeviri: Kemal Atakay K. Can Yayınları.
- Eco, U. (2016b). *Açık yapıt*, (Tolga Esmer çev.), Can Yayınları.
- Gasset, JOY. (2014). *İnsan ve herkes*, (Işık NG. çev.) Metis Yayınları.
- Korkmaz, R. (2016). *Sabahattin Ali insan ve eser*, Kesit Yayınları.
- Mengüşoğlu, T. (1988). *İnsan felsefesi*, Remzi Kitabevi.
- Metin O., Ünal Ş. (2022). İçerik analizi tekniği: iletişim bilimlerinde ve sosyolojide doktora tezinde kullanımı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt 2, Sayı: Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Özel sayısı.
- Sartre, JP. (1997). *Varoluşçuluk*, (Asım Bezirci çev.), Say Yayınları.
- Svendsen L. (2019). *Yalnızlığın felsefesi*, Redingot Yayınları.
- Kaplan, M. (2019). *Hikâye tahlilleri*, Dergâh Yayınları.

Tosun, N. (2018). *Modern öykü kuramı*, Hece Yayınları.

Tüzer, İ. (2020). *anlatı / yorum roman ve hikâye üzerine yazılar*, Hece Yayınları.

Extended Abstract

The author, who symbolizes fiction with the forest metaphor in Eco, likens the reader to a curious explorer wandering through the forest. According to Eco, concepts such as discovery, curiosity and identification are related to the capacity of the person wandering in the forest. According to Eco, concepts such as discovery, curiosity, and identification are linked to the individual's ability to navigate through the forest of narrative elements, suggesting that the journey itself fosters engagement and understanding rather than simply reaching a predetermined destination. Because everyone's purpose for traveling in the forest is different. In this context, Eco classifies the reader who evaluates the text into two groups according to their intellectual level: first-level reader and model reader. According to Umberto Eco, the first level reader is result-oriented. He has no intention of penetrating the depths of the narrative. According to Umberto Eco, the first-level reader is result-oriented, focused on extracting the surface meaning without delving into deeper layers of interpretation or complexity. The first level reader's entire effort is his curiosity about what will happen at the end of the text. The exemplary reader defined by Eco aims to delve into the intricacies of the narrative and unravel the mystery behind what is seen. In this context, as the fiction progresses, that is, as you explore in the forest, new paths emerge. The reader proceeds along these paths according to his own preferences. These choices are aimed at realizing the keys hidden by the author in the text and unraveling the message of the narrative. This desire of the reader for in-depth analysis is what the author also wants, and in fact, it is a characteristic of the sample reader he chooses while constructing the narrative. Eco also makes evaluations about the reader in his work *Open Works*. According to him, every work of art holds an open or implicit mystery, with the text remaining "open to being read in infinitely different ways, giving new life to the work with a different perspective, a different taste, a different personal performance."

Social realism, influenced by Marx and Engels, emerged as a policy during the Soviet Writers' Union Congress after the 1917 October Revolution in the Soviet Union. It emphasizes an economic-based understanding, aligning with Marxist principles. This literary approach, which focuses on the oppressed worker and peasant class who are at a disadvantage in the society they believe has been corrupted by the capitalist understanding, aims to create awareness through thesis works and to destroy the capitalist order and replace it with socialism through revolution. Social realist literature has also found a response in Turkey. With his novel *Çıkrıklar Durunca*, Sadri Ertem is considered the first representative of social realist literature in Turkish literature. Sabahattin Ali, Kemal Bilbaşar, Samim Kocagöz, Fakir Baykurt, Kemal Tahir, Dursun Akçam, Orhan Kemal, Yaşar Kemal are among the important representatives of social realist literature in Turkey.

As a social realist writer, Sabahattin Ali is an author who addresses and critiques people and society, highlighting their imperfections and shortcomings in his works. As a result of his observations and findings in various parts of Anatolia on the occasion of his duty, Sabahattin Ali periodically covered the understanding of life, economic problems and forgotten village life, which represents a large part of the Turkish society, in his works. The story called *For a Black Undershirt*, which is the subject of the study, presents a structure that

reflects a view of Anatolia from Istanbul and embodies the mentality of the period from the eyes of a district governor.

In the story “Bir Siyah Fanila İçin”, Sabahattin Ali tells the story of District Governor Ömer's desire to live as himself, as he realizes his personal life philosophy in the atmosphere of human-environment disharmony. Content analysis and the "text analysis method" conceptualized by Mehmet Kaplan were used as methods in the study in this context, the story has been handled with the meticulousness of the *model reader* conceptualized by Umberto Eco, which is based on the cooperation of the author and the reader. Eco, who symbolizes fiction with the metaphor of *forest* in his lectures, likens the reader to a curious explorer wandering through the forest. In this context, Eco categorizes readers who assess a text into two groups: *the first-level reader*, who approaches the text with a basic understanding, and *the exemplary reader*, who engages with a deeper intellectual analysis. According to Umberto Eco, the "first level reader" is result-oriented. He has no intention of penetrating the depths of the narrative. The *model reader* defined by Eco aims to penetrate the depths of the narrative and unravel the mystery behind the visible.

Sabahattin Ali constructed the story “Bir Siyah Fanila İçin” using the flashback technique. The story is structured as Ömer, a Civil Service graduate, telling the story of his return from Anatolia, where he was appointed as a district governor, to his old friend Güzin. Very few people in life courageously choose to live freely, regardless of dangers. Because this way of living requires being alone and having the courage to risk being excluded. For this reason, the general majority of the society prefers to comply with social norms, mingle with crowds, and be "a collection of fragments" without disturbing their comfort as a part of the order. It is admitted that becoming a part of the order and moving away from self-consciousness is a *dehumanization* conceptualized by Gasset. District Governor Ömer, who visited the place where he was appointed as district governor for a few weeks and tried to get to know the environment, is astonished by the panorama far from civilization. In addition, the author reveals in the story the fact that, from Ömer's perspective, civil servants who do not work or produce are pursuing pleasure, entertainment and position.

Unable to adapt to the environment he lives in, Ömer begins to miss Istanbul, where he was born and raised. Because over time, a person either adapts to the environment or faces the danger of losing himself. Ömer realized that it was not compatible with the steppe mentality. Because if he stays here, he risks losing his freedom, joy of life and all his positive qualities. This choice implies getting lost in a suffocating atmosphere combined with space, that is, becoming *everyone*. Ömer's looking in the mirror in his black undershirt and noticing his real self appears in the story as a sign of transformation. Ömer's desire for a bohemian life and his approach to avoiding taking responsibility can be described as *idleness*. This vagabond lifestyle is a concept that has a place in literature. The word, which corresponds to the concept of *flâneur* conceptualized by Walter Benjamin, fits exactly the typology of bohemian, stray, wanderer and social eccentric that Ömer thinks he has in himself.

The Anatolian life he sees and experiences is not for him. He would rather be a happy shoeshiner in Istanbul than an unhappy district governor in Anatolia. While he tells his experiences and his choice to his friend Güzin, he does not ask for advice or comments from her. Güzin cannot make sense of what his old friend from Mülkiye is telling. Because Güzin, like *everyone else*, is a person who studies for his future, takes into account the expectations of other people and society, and is willing to be in a *bundle of scraps*. Güzin's reaction to Ömer's choice of being a painter in Istanbul and being a district governor in Anatolia, who turned away from what Ömer said, *with a twisted lip*, was, *He's crazy!* It will happen.

Sabahattin Ali is an author who has revealed the faults in the social structure with his works written with a social realist approach. The author creates his works with a longing for a classless society, reflecting the principles of social realism. In his story "Bir Siyah Fanila İçin" he explores the physical and social structure of Anatolian geography. The narrative follows a young man appointed as a district governor of the steppe, offering insights into the region's dynamics. For the first level reader, the difficulties experienced by a district governor appointed from Istanbul to Anatolia and the conflict between intellectuals and the public come to the fore on the visible side of the text. When the text is examined with the attention of a model reader, it is noticed that the basic theme of the story is the longing for an idle life. The author makes the reader understand, through key expressions in the narrative, that the hero has mixed emotions, that he adopts a philosophy of life that is different from society, and that he quits his duty as district governor because he escapes from order and responsibility. Because with his idle and bohemian life choice, Ömer draws a profile that is far from the responsibility of representing the state authority in the Anatolian geography. Contrary to popular belief, Ömer did not become a "everyman" by conforming to societal expectations. He put into practice the philosophy of idle life, in which he would be happy with a sincere feeling and self-consciousness.

In the final analysis, as pointed out at the beginning of the story, Ömer preferred to be one of the *courageous* who chose to live in line with the philosophy of life he wanted, instead of being in a *bundle of scraps* like everyone else. At the end of the story, Ömer chooses to be a sincere and happy shoeshiner in Istanbul with his black undershirt, instead of *becoming a commoner* and prioritizing society's expectations.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (1), 209-228

Geliş Tarihi:10.12.2023 Kabul Tarihi:25.03.2024

Yayın: 2024 Yayın Tarihi:31.05.2024

<https://doi.org/10.30561/sinopUSD.1402891>

<https://dergipark.org.tr/sinopUSD>

SERGİLEME TASARIMINDA ÇOKLU DUYUSAL DENEYİMLER: VAN GOGH THE IMMERSIVE EXPERIENCE SERGİSİ

Ezgi ŞEN ATİKER*

Öz

Teknolojinin insanlara yeni etkileşim alanları yaratabilmeleri için birçok olanak sunduğu açıktır. Bu imkânlar doğrultusunda insanların mekânı algılama, deneyimleme ve duyumsama biçimleri değişip dönüşmeye başlamıştır. Sanattan tasarıma, bilimden kültüre kadar birçok alanda karşımıza çıkan sergileme kavramı, son yıllarda geleneksel sınırlarından çıkarak seyircinin de aktif katılım sağladığı alanlara dönüşmeye başlamıştır. Bu bağlamda sergiler etkileşime açık çoklu duyuşsal deneyimler sunan yapılar haline gelmiştir. Sergileme tasarımında çoklu duyuşsal deneyimler: Van Gogh the Immersive Experience sergisi sergileme tasarımındaki yeni paradigmaları güncel örneklerden biri olan Van Gogh sergisi üzerinden okuyucuya sunmayı amaçlamaktadır. Araştırmada sergi tasarımında çoklu duyuşsal deneyimlerin yeri nitel araştırma yöntemine bağlı olarak incelenmiş, çalışmada ikinci elden veriler kullanılarak derinlemesine doküman ve örnek analizi yapılarak araştırma tamamlanmıştır. Araştırmada sergileme tasarımında çoklu duyuşsal deneyimlerin, geleneksel sergileme biçimlerinden çok daha fazla etki alanına sahip olduğu ve deneyim-etkileşim kavramlarını öne çıkardığı görülmüştür. Çalışmada yapay zekâ teknolojilerinin de sergileme tasarımlarında yerini alarak ziyaretçilere yeni deneyim alanları inşa etmeye başladığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sergileme tasarımı, Sanat, Çoklu duyuşsal deneyimler, Vincent Van Gogh.

Multi Sensory Experiences In Exhibition Design: Van Gogh The Immersive Experience Exhibition

Abstract

It is clear that technology offers many opportunities for people to create new areas of interaction. In line with these opportunities, the way people perceive, experience and sense space has begun to change and transform. The concept of exhibition, which we encounter in many

* Dr., Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Görsel İletişim Tasarımı Programı, ezgi.sen@uskudar.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-2886-7098>

fields from art to design, from science to culture, has moved beyond its traditional boundaries in recent years and started to transform into areas where the audience actively participates. In this context, exhibitions have become structures that offer multi-sensory experiences that are open to interaction. Van Gogh the Immersive Experience exhibition aims to present new paradigms in exhibition design to the reader through the Van Gogh exhibition. In the research, the place of multi-sensory experiences in exhibition design was examined based on the qualitative research method, and the research was completed by in-depth document and sample analysis using second-hand data. The study concluded that multi sensory experiences in exhibition design have a much wider impact than traditional exhibition styles and highlight the concepts of experience and interaction. In the study, it was determined that artificial intelligence technologies took their place in exhibition designs and started to build new experience areas for visitors.

Keywords: Exhibition design, Art, Multi-sensory experience, Vincent Van Gogh.

Giriş

Teknoloji alanındaki hızlı gelişmeler sergileme kavramının yanı sıra deneyimlerimizi de doğrudan etkileme gücüne ulaşmıştır. Dokunmatik yüzeyler, sanal/artırılmış/karma gerçeklikler, hologramlar ve diğer ileri teknolojiler, izleyici/ziyaretçilere interaktif çoklu duyuşal deneyimler sunma yolunda ilerlemektedir. Sanatçı, tasarımcı ve küratörlerin teknolojiyi yaratıcı bir araç olarak kullanmaya başlamalarıyla birlikte sergileme kavramı da değişmeye başlamıştır. Sergilerde metal, tuğla ya da betondan yapılmış olan duvarlar, sütunlar ve zeminler imgelerin tuvali olmaya başlamış, bu alanda yeni paradigmlar tartışmaya açılmıştır. Geleneksel sergileme yönteminde, bir sanat ürünün veya kültürel bir çalışmanın mekân içerisinde izleyicisini beklediği ve pasif bir deneyim sunduğu açıktır. İzleyici burada galeri/müze deneyimini etkileşimden yoksun bir şekilde tamamlamaktadır. Etkileşimli yüzey ve araçların artması insanların deneyim ihtiyaçlarını da doğrudan etkilemektedir. Etkileşim kavramı, insan merkezli tüm çalışmalarda oldukça önemli bir yere sahiptir. Çünkü insan statik bir varlık değildir. Duyularıyla çevresini algılayıp anlamlandırmaktadır. “Etkileşim, çalışmayı insanlaştırır, böylece insanlar daha güçlü bir katılıma sahip olur ve daha canlı bir deneyim yaşar (Xu, 2019, s.189)”. Önemli sanat yapıtları ya da kültürel mirasların sergilendiği alanlardaki değişim ve dönüşümler sadece ziyaretçiler için değil sanatçı ve küratörler için de yeni bakış açıları

sunmaktadır. Belirli kaideler ya da tuvalerin üzerinde sergilenen yapıtlar sınırlarının dışına çıkarak tüm alanda var olmuş anlatılarını daha sınırsız bir alanda gerçekleştirmeğe başlamıştır. Bir diğer sergileme içeren alan olan sanat müzelerinde de benzer bir durum söz konusudur. Kültürel çalışmaların ya da eserlerin bulunduğu mekanla bütünleştiği çoklu duyusal deneyimlerle zenginleştiği görülmektedir. Ziyaretçilerin sergi alanında dakikalarca kalması ve paylaşımlarda bulunması, çoklu duyusal deneyimlerin statik sergileme yöntemlerine göre daha fazla etki uyandırdığının bir göstergesidir.

Sergileme alanında çoklu duyusal deneyimlerin küratörlük bağlamına da değinilmelidir. Günümüzde bir küratörün güncel teknolojileri takip edip yararlanması sanat eserleri ya da sergilenecek çalışmaları daha etkili ifade etmesine olanak sağlayacaktır. Burada eserin kendisi kadar sergileme yöntemlerindeki yaratıcılık da oldukça önem arz etmektedir. Sergi düzeninde bir eserin sadece duvara ya da bir kaide üzerine hatta bir ekrana sığdırmaktan öteye gidilmesi gerektiği açıktır. Bu bağlamda çoklu duyusal deneyimler yaratırken alanın güncel teknolojilerle desteklenerek yaratıcı bir biçimde düzenlenmesi, eser ve ziyaretçi bağına tekrar inşa etmesi adına önemlidir.

1. Sergilemede Çoklu Duyusal Deneyimler ve Yaratım Stratejileri

Sergileme nesnelerin veya görüntülerin açık/kapalı bir alana yerleştirilerek izleyici/ziyaretçisiyle buluşmasıdır. Sergileme içerisinde bir düşünce, bilgi ve inanç sistemi topluluğunu barındırmaktadır. Bir dışavurum olarak sergi tüm bu birikimlerin mekânsal olarak organize edilmiş ve görselleştirilmiş hali olarak ifade edilebilmektedir. Sergileme tarihinin köklü bir geçmişe sahip olduğu açıktır. “Tarihin en eski ve etkin tanıtım yöntemlerinden biri olan sergileme çalışmaları, M.Ö. 3. yüzyıla kadar uzanmaktadır (Göksel&Sohodol, 2005, s. 11)”. İnsanoğlu bir iletişim aracı olarak ticaret, ibadet, bilim ve sanat gibi birçok alanda sergileme eylemini gerçekleştirmiştir. Görsel bir iletişim biçimi sunan sergiler, zamanla *sergileme tasarımı* kavramını öne çıkarmış ve bu alanda teorik ve uygulama temelli birçok çalışma or-

taya konmuştur. Sergileme tasarımı sergi sürecini tasarım, iletişim ve mekânla birleştirerek bir deneyim alanı sunmaktadır. “Sergileme tasarımı, iletişim tasarımıyla yerleşik çevreyi birleştirerek iletişim kuran çevreler yaratmaktadır (Lorenc, Skolnick & Berger, 2010, s. 8)”. 1920’lerde Herbert Bayer, El Lissitzky, Walter Groupis gibi sanatçılar sergileme tasarımında algılamayı kolaylaştırmayı benimsemişlerdir. Bu anlayış sergileme kavramına farklı bir boyut kazandırmış ve salt sergileme eyleminin sınırlarından çıkarak yeni bir anlatım biçimi sunmuştur. “Sergileme, yalnızca sanatsal ya da tarihi eser sunuşu boyutundayken; 1900’lerde kavramlar veya hikâyeler anlatan yepyeni bir tasarım dalı olarak ilk işaretlerini vermeye başlamıştır (Güler, 2008)”. Sergileme tasarımları insan, mekân ve eser arasındaki iletişimi sağlayan önemli bir alandır. Günümüzde, sergiler içerik olarak ayrılsa da (sanat ve tasarım sergileri, müzeler, ticari (fuar) sergiler vb.) temelde insan, iletişim ve deneyim merkezinde şekillenmektedir. 21. yüzyıldan itibaren teknolojinin hızla ivme kazanmasıyla birlikte günümüz sergileme biçimleri de değişip dönüşmektedir. Artık sergiler izleyicisiyle statik ve didaktik bir iletişim kurmanın ötesinde, merak etme, eğlenme ve etkileşimde bulunma duygularını ön plana çıkaran mekânlar haline gelmiştir. Özellikle teknolojik birçok eklenti ve alt yapının yer aldığı sergileme tasarımlarında etkileşimin öneminin gün geçtikçe arttığı açıktır. Son yıllarda sergi tasarımlarında yerini almaya başlayan çoklu duyuşal deneyimlerde bu sürecin bir parçası haline gelmektedir.

Gündelik yaşam pratiklerimizin çoğu doğası gereği çoklu duyuşal deneyimler içermektedir. Bahsedilen duyular çevreyi anlamlandırmamızda büyük önem taşımaktadır. “İnsan duyuları genel olarak görme, işitme, dokunma, koku ve tat olarak tanımlanmakta, bu duyular çevreyi anlamlandırdığımız iletişim kanalları olarak işlev görmektedir (Juuti, 2018)”. Gördüğümüz, duyduğumuz, hissettiğimiz, tattığımız ve kokladığımız birçok deneyim son yıllarda teknoloji ile birlikte sanal dünyaya taşınarak etkileşimli alanların bir parçası olmaya başlamıştır. Son yıllarda sergilerde hızla yer almaya başlayan çoklu duyuşal deneyimler (multi-sensory) duyuların sistematik

bir biçimde harekete geçirilerek, deneyimlerin daha sürükleyici ve anlamlı hissedilmesini sağlamaktadır. Çoklu duyusal deneyimler insan duyularına ve bunları kullanarak tasarlanmış deneyime odaklanmaktadır. Özellikle yeni nesil sergileme tasarımlarında etkileşimin geldiği son noktayı birçok açıdan (teknik, işlev vb.) incelemek için çoklu duyusal deneyim kavramı önemlidir. Günümüzde giderek artan ve değişen teknolojik eklentiler sergi tasarımlarında söz sahibi olmaya başlamış artık bir sistemin tek düze var olması kullanıcı/ziyaretçi için yeterli olmamaya başlamıştır. Bu bağlamda ortaya kullanıcı deneyimi faktörü çıkmaya başlamıştır. Kullanıcı deneyimi sergi tasarımlarında önemli bir yapı taşıdır. “Kullanıcı deneyimine verilen ve artan önem göz önüne alındığında, bir sistemin yalnızca kullanılabilir olmasını sağlamak artık yeterli değil (O'Brien & Toms, 2008, s. 939)”. İnteraktif sergiler artık ziyaretçilerin hem duyularına hitap edebilmeli hem de onlarla duygusal bağ kurabilmelidir. Çoklu duyusal deneyimlere sahip sergi tasarımları, hem görsel anlamda tatmin edici olmalı hem de içerik ve kavramsal çerçevede ikna edici olmalıdır. İnteraktif ve çoklu duyusal sergilerin insanların iletişim ve etkileşim kurma ihtiyacına cevap vermesi gerektiği açıktır. Buradaki etkileşim kavramı özünde katılımcı olmayı ifade etmektedir. Yani ziyaretçinin fiziksel, sosyal, entelektüel olarak aktif deneyimlerine atıfta bulunmaktadır. Ziyaretçinin sergi ve diğer ziyaretçilerle olan sözlü/sözsüz diyalogu etkileşimli eser/ortamın ziyaretçiler için oluşturduğu alanı deneyimlemesi ve sanatçıyla iş birliği içinde olmasını anlatmaktadır.

Çoklu duyusal deneyimleri yaratabilmek için sergi içinde bazı stratejilerin planlanması gerekmektedir. Bunlardan ilki görselliktir; görsel duyusuna hitap eden çalışmalar eserler arası bağ kurulmasını sağlaması ve sergi alanında dikkat çekerek ilgiyi canlı tutması adına önemli bir konuma sahiptir. Renkler, grafikler, videolar, Görsel ve şekiller görsel duyuya hitap etmek için interaktif sergi tasarımında sıklıkla kullanılmaktadır. İkincisi işitsel öğelerdir; görsel anlatıyı pekiştirmek ve insanları etkilemek duygusal bağ kurmalarını sağlamak için oldukça önemlidir. Ses efektleri, müzik, konuşmalar bunlardan bazılarıdır. Üçüncü olarak dokunsal duyuya hitap et-

mek; anlatıyı güçlendirmekle kalmayıp karşılıklı etkileşimi güçlendirmektedir. Dokunmatik ekran ve yüzeyler, dokunmatik sanal gerçeklik simülasyonları bunlara birer örnektir. Dördüncü olarak kokudan bahsedilebilir; koku duyusu bir deneyimi daha ayrıntılı bir şekilde hissetmemizi sağlamaktadır. Koku hafızasının bir zaman tüneli gibi çalıştığını söylemek mümkündür. Kokular, doğal veya sentetik olarak yaratılabilir ve bir sergi tasarımında doğru kullanıldığında, insanların bir yerin veya nesnenin tarihini ve öyküsünü hissetmelerine yardımcı olabilir. Son olarak da hareketten bahsedebiliriz. Hareketin sergi alanındaki her alanda yer alması deneyimi pekiştirerek aktif hale getirilmesini sağlamaktadır. Sergi alanında gezinirken değişen görsel işitsel yüzeyler hareket sensörleri bunlardan bazılarıdır. Sergi tasarımında etkileşim düzeyini arttırmak için bazı önemli noktalar bulunmaktadır: “Araştırmalar, ziyaretçilerin neyi başarılı etkileşimli deneyimler olarak algıladıkları hakkında tekrar tekrar benzer bulgular ortaya koyuyor. Etkileşimli bir alanın etkililiğini planlamak ve değerlendirmek için yararlı bir çerçeve oluşturan araştırmadan beş tema ortaya çıkıyor. Bunlar: 1. çoklu duyuşsal diyalog ve keşif, 2. kültürel bağlantılar, 3. güçlendirme, 4. benzersizlik ve son olarak da anlamın inşası (Adams & Moussouri, 2002)”. Bu bağlamda sergiler ziyaretçilerine çoklu duyuşsal deneyimler, sergi içerisinde keşif, kültürel bağlantılar ve bunların birçok detayla güçlendirilmesi, yeni/benzersiz deneyimler sunmalıdır. Özellikle etkileşimli sergi tasarımlarının bir parçası haline gelmeye başlayan çoklu duyuşsal deneyimler, dünyada hızla önem kazanmaya başlamıştır. *Çoklu Duyuşsal Deneyimler ve Yaratım Süreçleri: Van Gogh The Immersive Experience* bölümü dünyanın birçok yerinde açılmış olan Van Gogh sergilerini çoklu duyuşsal deneyimler özelinde teknik ve içerik başlıklarında incelemektedir.

2.1. Van Gogh: The Immersive Experience Sergisi

Sergi tasarımı kendi içerisinde birçok bileşenden oluşmaktadır. Bu bileşenlerden biri olan çoklu duyuşsal deneyimler, ziyaretçilerin deneyimlerini doğrudan etkileme gücüne sahiptir. Sergileme tasarımında çoklu duyuşsal deneyimlerden yararlanacak bir küratörün süreci sistematik bir biçimde planlaması gerekmektedir. “Ziyaretçilere

zengin ve anlamlı etkileşimli deneyimler sağlama çabaları tasarlarlarken ve değerlendirirken mümkün olduğunca bilinçli ve düşünceli olmaya çalışmak önemlidir (Adams & Moussouri, 2002)”. Deneyim alanının etkileşim yaratabildiğinde başarıya ulaştığı açıktır. Sergilerde anlatımın güçlenmesi, küratöryal yaratıcılığın ortaya konabilmesi için bugün birçok teknolojik unsurdan yararlanılmaktadır. Arttırılmış gerçeklik, yapay zekâ, video haritalama (project mapping), sanal gerçeklik, lidar teknolojisi, karma gerçeklik vb. bu teknolojilerden bazılarıdır. Bu araştırma kapsamında çoklu duyusal deneyimler Van Gogh The Immersive Experience çatısı altında açılan sergiler üzerinden incelenmektedir. 2019, 2020, 2021 ve 2022 yıllarında dünyanın birçok yerinde Van Gogh sergileri açılmıştır. Bu sergiler başlangıçtan günümüze bir takım teknolojik farklılıkları içerisinde barındırmaktadır. Bu nedenle makale içerisinde çoklu duyusal deneyimleri destekleyen belirli sergilerden örnekler yer verilmiştir. İlk olarak 2019 yılında Fransa’da ziyaretçileriyle buluşan Van Gogh Starry Night sergisi, sanatçının hayatının son on yılına ait özgün yapıtlarını alışılmışın dışında bir biçimde paylaşarak ziyaretçilere yeni bir sergi deneyimi yaşatmıştır. Eserler tuvallerden çıkarak duvar ve sütunların bir parçası olmuş kesintisiz bir sergi deneyiminin yaşanması için güçlü bir görsel alt yapı hazırlanmıştır (Görsel 1).

Görsel 1: Van Gogh Starry Night sergisinde yer alan duvar ve zemine video haritalama uygulaması (https://www.youtube.com/watch?v=5vy_qxillrE)

Çalışmada Van Gogh sergi tasarımlarında çoklu duyuşal deneyimler yaratabilmek için insan duyuşlarını harekete geçirmeyi kolaylaştıran teknolojilerden yararlanılmıştır. Sergi içerisinde görsel duyuşlara daha fazla hitap edebilmek için video haritalama (project mapping) yöntemi kullanılmıştır. Bu teknik daha önce sabit nesnelere ekstra boyutlar, optik illüzyonlar ve hareket kavramları ekleyebilmek için kullanılmaktadır. Video, görsel-işitsel bir kompozisyon oluşturmak için genellikle ses ile birleştirilir veya ses tarafından tetiklenmektedir. Video yansıtılacak yüzey oluşturulduktan sonra videonun köşelerini yüzeylerle eşleştirmek için özel yazılımlar kullanılmaktadır. Öncelikle, yansıtılacak görüntüleri veya videoyu seçmeniz ve her videoyu belirlenen yüzeye yerleştirmemiz gerekmektedir. Alternatif olarak, tüm sahneyi 3 boyutlu olarak haritalamayı seçebilir veya görüntüyü çerçevesine geri yansıtmaya ve maskelemeye çalışabilirsiniz. Bir sonraki adım maskelemedir. Bu binanın veya projeksiyon alanının farklı elemanlarının tam şekillerini ve konumlarını gerçekten “maskelemek” için kullanılması anlamına gelmektedir. Özellikle 3B video haritalama da nesnenin yerleştirildiği yerin tanımlanması, projektörün X-Y-Z yönü, konumu ve lens spesifikasyonu belirlenmelidir. Bu amaca ulaşmak için 3B tasarım programlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle büyük ölçekli projeksiyonlar için 20.000 veya daha fazla çıkışa sahip büyük projektörler kullanılmaktadır. Bazı büyük projeler için gerekli olan tam ölçek ve parlaklık nedeniyle, genellikle büyük güçlü projektörler birleştirilerek tek bir görüntü oluşması sağlanmaktadır. Van Gogh sergisinde projeksiyonlar için geçici duvarlar veya perdeler koymak şeklindeki geleneksel yöntemlerden kaçınılmış, mekandaki metal, tuğla ve betondan yapılmış duvarlar, sütunlar ve zeminler, görüntülerin tuvalini oluşturmuştur.

Görsel 2: *Immersive Van Gogh sergisinde video haritalama yöntemiyle tasarlanmış sergi alanından bir görünüm, 2021 (<https://www.youtube.com/watch?v=eITMFHBgQrs>)*

Van Gogh sergilerinde projeksiyon sistemlerine ek olarak LED ekranlar da kullanılmıştır. LED (Light Emitting Diode) ekran teknolojisi görüntü oluşturmak için tasarlanmış bir elektronik cihazdır. Bu ekran teknolojisi yüksek parlaklık, düşük güç tüketimi, yüksek çözünürlük ve daha iyi renk performansı sağlaması adına sıklıkla tercih edilmektedir. LED ekranları birçok farklı alanda kullanmak mümkündür. Özellikle daha detaylı ve yüksek çözünürlüklü işler gösterilmek istendiğinde bu ekran sistemi tercih edilebilmektedir (Görsel 3).

Görsel 3: *Immersive Van Gogh sergisinde Led ekran kullanımı, Toronto, 2020*

(<https://www.youtube.com/watch?v=eITMFHBgQrs>)

Görsel 4: *Immersive Van Gogh sergisinde Led ekran kullanımı, Birmingham, 2021*

(<https://youtu.be/GuT4vZ3UVPQ?si=0upJx3hbmrvKkFvV>)

Led ekran sisteminin yoğun olarak parçalı bir biçimde kullanımı her zaman iyi bir görüntü vermemektedir. Birmingham’da açılan Van Gogh sergisinde LED ekranlar çoğunlukta kullanılmış ve projeksiyon sistemine daha az yer verilmiştir. Bu düzenleme alan içerisinde görsel bütünlük ve devamlılığı engellemiştir. Bu bağlamda sergi alanı içerisindeki görsel bütünlük etkileşim oluşturmak adına oldukça önemlidir.

Londra'daki Van Gogh Sergisi ise sanatçının eserlerini sanal gerçeklik (virtual reality) deneyimi üzerinden ziyaretçilerle paylaşmaktadır. Sanal gerçeklik, kullanıcının bilgisayar tarafından oluşturulan bir ortama taşındığı tamamen sürükleyici bir deneyimdir. Sanal gerçeklik (virtual reality) izleyiciyi gerçek yaşam deneyimini taklit etmek üzere tasarlanmış dijital bir dünyaya çeken tamamen sanal bir ortam oluşturmaktadır. Londra'daki sergi de ziyaretçilerine aralarında sanatçının *yıldızlı gece* gibi 8 ikonik eserinin yer aldığı evrende Van Gogh ile yürüme imkânı sunmuştur (Görsel 5).

Görsel 5: *Van Gogh Sergisi Immersive Experience, Londra, 2022* (<https://youtu.be/dZkQSjZYsgc?si=27J5fG1r10nTXpDN>)

Van Gogh sergilerinde çoklu duyuusal deneyimlerin bir parçası olan dokunma duyusu birçok yerde uygulanmıştır. Ziyaretçiler sergide önemli bir yer tutan ve Van Gogh ile özdeşleşmiş olan ayçiçeklerine dokunarak alana ilişkin deneyimlerini arttırabilmektedir. Ayçiçeklerle kaplı aynalı oda da ziyaretçiler fotoğraf çektirip daha akılda kalıcı bir deneyim yaşayabilmektedir (Görsel 6).

Görsel 6: *Van Gogh Alive Sergisi, 2021* (<https://grande-experiences.com/van-gogh-alive/>)

Van Gogh Malezya sergisinde ise çoklu duyuşal deneyimlerin bir parçası olan dokunma duyusu birçok yerde uygulanmıştır. Gökyüzü ve yıldız etkisi verilmek istenen ışıklı yol bunlardan biridir. Ziyaretçi sergi gezisinde bu yoldan geçerken ışıklara dokunarak ortamlarla bütünleşebilmektedir (Görsel 7).

Görsel 7: *Van Gogh Alive Malaysia sergisi, 2022* (https://youtu.be/F0V_xjO-UdLQ?si=IfxqcISgmDexNJUs)

Sergi içerisindeki bir diğere alan ise, akıllı sensör sistemiyle ziyaretçilerin hareketine göre ortaya çıkan veya yok olan Ayçiçek resimlerinin kullanıldığı alandır (Görsel 8).

Görsel 8: *Van Gogh Alive Malaysia sergisi, 2022* (https://youtu.be/F0V_xjO-UdLQ?si=IfxqcISgmDexNJUs)

Van Gogh sergilerinde birçok alanda aktif olarak kullanılmaya başlayan yapay zekâ teknolojilerini de görmek mümkündür. 2022 yılında tasarlanan Yapay zekâ destekli çoklu duyuşal deneyimler içeren Van Gogh dijital sanat sergisi, ziyaretçilerini yapay

zekayla konuŐan bir Van Gogh portresiyle karşılamaktadır (Görsel 9). Bu fikir ve düzenleme statik, durağan olan tüm sergi başlangıç noktalarının örnekle alabileceği konumdadır. Ayrıca ziyaretçilerin sergiye karşı ilk intibalarının pozitif olmasını destekler niteliktedir.

Görsel 9: *Sergi girişinde Van Gogh sesiyle konuŐan yapay zekâ* (https://youtu.be/FOV_xjO-UdLQ?si=1fxqcISgmDexNJUs)

Yapay zekâ teknolojisi sergi içerisinde birçok alanda kullanılmıştır. Özellikle veri görselleştirme alanında 2018'den günümüze hızla ilerleme kaydeden yapay zekâ birçok stilde sanat çalışmaları üretebilmektedir. Bunun sergi tasarımındaki ilk örneklerinden biri olan Van Gogh Malaysia sergisinde yapay zekâ sanatçının stilinde ziyaretçilerin otoportrelerini yaparak hediye etmektedir (Görsel 10 ve Görsel 11).

Görsel 10: *Yapay zekâ ve Van Gogh otoportreler* (https://youtu.be/F0V_xjOUdLQ?si=IfxqcISgmDexNJUs)

Görsel 11. *Ziyaretçilerin Van Gogh stilinde otoportrelerini yapan yapay zekâ* (https://youtu.be/F0V_xjOUdLQ?si=IfxqcISgmDexNJUs)

En az görsel duyu kadar önemli olan işitsel öğeler, sergilerde sıklıkla kullanılmaktadır. Ses teknolojisi ve yerleştirmesi alan içindeki etkiyi arttırmak için planlı bir şekilde tasarlanmalıdır. Van Gogh sergilerinde çoğunlukla klasik müzik tercih edilerek, sergi içerisinde görüntüler klasik müziğin temposuyla senkronizedir. Buna örnek olarak Van Gogh The Immersive Experience NYC ve Van Gogh The Immersive Experience L'Atelier des Lumieres Paris sergilerine göz atılabilir. Koku duyusu ise sergilerde çok sık kullanılsa da yer yer Van Gogh sergilerinde kullanılmıştır. Buna örnek olarak Avustralya Sidney'deki Van Gogh sergisi örnek gösterilebilir.

Güney Fransa'nın unsurlarını çağrıştıran harmanlanmış kokular (limon, odunsu kokular, sandal ağacı vb.) alanda taze ama aşırı güçlü olmayan bir koku deneyimi yaratmıştır. Sergideki koku kullanımı insanların koku hafızasını uarmaktadır. "Ortak evrimsel geçmişleri nedeniyle hafıza ve koku alma (kokuları koklama ve tanıma süreci) arasında güçlü bir bağlantı vardır (Aqrabawi & Kim, 2018)". Ziyaretçilere sunulan kokular günün sonunda hafızada Van goghla eşleştirilebilecektir. Dünya'da farklı medya şirketleri tarafından gerçekleştirilen Van Gogh sergileri kendi içerisinde farklılıklar içerse de pandemi sürecinden günümüze ziyaretçilere çoklu duysal deneyimler sağlamıştır. Sergilerde eserler hareket ettikçe sesler, kokular ve ışıklar duyuları harekete geçirmek için organize olduğu görülmektedir. Özellikle Malezya'daki Van Gogh sergisi sergilerde yapay zekânın daha sık kullanılmaya başlanacağı sinyalinin bizlere vermektedir.

Sonuç

Sergileme tasarımı geçmişten günümüze değişip dönüşerek etki alanını arttırmaya devam etmektedir. Etkileşimli alanlara katılım, her yaştan ziyaretçiye sanat nesnelere ile kendi deneyimlerini kurma olanağı sunmaktadır. Ziyaretçilerin eğlenirken öğrenmeyi beklediğini, bu nedenle etkileşimli hikâye anlatımının ve oyunların modern sergi deneyimlerini geliştirmek için büyük bir potansiyele ve öneme sahip olduğunu söylemek mümkündür. Günümüzde sergi tasarımları geleneksel sınırların dışına çıkmaya başlamış ziyaretçiler ise pasif konumdan aktif konuma geçerek serginin bir parçası haline gelmiştir. Sergilerin artık malzemedenden bağımsız bir anlatı türüne dönüşerek dört duvar arasından çıkmaya başladığı açıktır. Çoklu duysal deneyimlerle bir araya gelen sergi tasarımları fiziksel, entelektüel, duygusal ve sosyal katılım için fırsatlar yaratarak çok daha büyük kitlelere ulaşma ve etki alanına alma gücüne ulaşmıştır. Bugün kullanıcı ve ziyaretçiler için büyük önem taşıyan deneyim kavramı yeni nesil sergi tasarımlarında öne çıkmaktadır. Örneklem olarak seçilen Van Gogh sergilerinde ziyaretçiler adeta tabloların içinde yürüyebilmekte eser ve sanatçıyla bağ kurabilmektedir. İncelenen Van gogh sergilerinin tümü çoklu duysal

deneyimler içersede kendi içerisinde bazı değişiklikler göstermektedir. Toronto ve Birmigham da yer alan Van Gogh sergilerinde eserler duvarlara yansıtılırken, Londra sergisinde sergiye sanal gerçeklik (VR) uygulamalarının da dahil edildiği görülmektedir. Van gogh Malezya sergisinde ise, dokunma duyusu da ön planda tutularak etkileşimli yüzeyler tasarlanmıştır. Burada ilk defa yapay zeka teknolojilerine de yer verilmiş Van Gogh'un kendi sesiyle ziyaretçilerle iletişim kurulması sağlanmıştır. Fransa'daki Van gogh sergisinde ise aromatic kokulara yer verilerek deneyim alanı zenginleştirilmiştir. Sergide görsel duyuya ek olarak kullanılan işitsel öğelerin ses ve görüntü senkronizasyonu deneyim alanını derinleştirdiği söylenebilir. Ayrıca alanda dokunma duyusuna hitap eden detaylar koku duyusuyla birleşerek ziyaretçiler için yeni bir deneyim alanı yaratmıştır. Bu bağlamda değişen ve dönüşen sergileme uygulamaları yapay zekâ teknolojileriyle birlikte etkileşim ve deneyim perspektifinde güçlü bir biçimde ilerlemektedir.

Kaynakça

- Adams, M., Moussouri, T. (2002). Interactive Learning in Museums of Art and Design. http://media.vam.ac.uk/media/documents/legacy_documents/file_upload/5748_file.pdf Erişim tarihi: 25.05.2023
- Aqrabawi, A.J., Kim, J.C. (2018). Hippocampal projections to the anterior olfactory nucleus differentially convey spatiotemporal information during episodic odour memory. *Nat Commun* 9, 2735 <https://doi.org/10.1038/s41467-018-05131-6>
- Demir, Ç. (2009). Günümüz Sergileme Tasarımı, Türleri ve Londra'dan Sergileme Tasarımı Örnekleri. *Sanat Tasarım Dergisi*, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/192605> Erişim tarihi: 25.05.2023
- Göksel, A. B., Sohodol, Ç. (2005). *Stratejik Fuar Yönetimi*. İstanbul: MediaCat Yayınları.
- Güler T. (2008). *Grafik Tasarımda Yeni Bir Alan: Bilgilendirme Tasarımı ve bir Uygulama*. Sanatta Yeterlilik Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi
- Juuti, H. (2018). *Sensory design-I perceive, feel, sense*. Yüksek Lisans Tezi. Erişim tarihi: 25.05.2023 <https://aaltodoc.aalto.fi/handle/123456789/37248> Otokaari: Aalto Üniversitesi
- Lorenc, J., Skolmick L. And Berger C. (2010) What is Exhibition Design? RotoVision, Switzerland.
- Makela, A. (2020) *Designing multi-sensory experience for museums*. Erişim tarihi: 25.05.2023 <https://www.theseus.fi/handle/10024/342158> Helsinki: Haaga-Helia Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
- O'Brien, H., Toms, E. (2008). What is user engagement? A conceptual framework for defining user engagement with technology. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*. <https://doi.org/10.1002/asi.20801>, 59 (6), 938-955.

Xu, T. (2019). Interactive Media Art and Design in the Sensory Experience. *Sociology and Antropology*, 7 (5), 189-195

İnternet Kaynakları

https://www.youtube.com/watch?v=5vy_qxillrE Erişim Tarihi: 12.10.2023
<https://www.youtube.com/watch?v=eITMFHBgQrs> Erişim Tarihi: 05.09.2023
<https://www.youtube.com/watch?v=eITMFHBgQrs> Erişim Tarihi: 05.09.2023
<https://youtu.be/GuT4yZ3UVPQ?si=0upJx3hbmrvKkFvv> Erişim Tarihi: 28.08.2023
<https://youtu.be/dZkQSjZYsgc?si=27J5fG1rl0nTXpDN> Erişim Tarihi: 03.06.2023
<https://grande-experiences.com/van-gogh-alive/> Erişim Tarihi: 07.06.2023
https://youtu.be/F0V_xjOUdLQ?si=1fxqcISgmDexNJUs Erişim Tarihi: 24.08.2023
https://youtu.be/F0V_xjOUdLQ?si=1fxqcISgmDexNJUs Erişim Tarihi: 24.08.2023
https://youtu.be/F0V_xjOUdLQ?si=1fxqcISgmDexNJUs Erişim Tarihi: 24.08.2023
https://youtu.be/F0V_xjOUdLQ?si=1fxqcISgmDexNJUs Erişim Tarihi: 24.08.2023
https://youtu.be/F0V_xjOUdLQ?si=1fxqcISgmDexNJUs Erişim Tarihi: 24.08.2023

Extended Abstract

Exhibition is the presentation of images to the audience by placing them in an open or closed area. It contains a community of thought, knowledge and belief system within the exhibition. As an expression, an exhibition can be understood as a spatially organized presentation of accumulated thoughts, knowledge, and beliefs. It is clear that the history of exhibition has a deep-rooted history. Human beings have carried out the act of displaying as a means of communication in many areas such as trade, worship, science and art. Exhibitions, which offer a visual form of communication, have brought the concept of exhibition design to the fore over time. Many theoretical and practical studies have been produced in this field. Exhibition design offers a field of experience by combining the exhibition process with design, communication and space. Exhibition designs are an important area that provides communication between people, space and works. Today, although exhibitions are differentiated in terms of content (art and design exhibitions, museums, commercial (fair) exhibitions, etc.), they are basically shaped at the center of people, communication and experience. Developments in the field of technology have reached the power to directly affect our exhibition experiences. Touchpads, virtual/augmented/mixed realities, holograms and other advanced technologies are on the way to providing interactive multi-sensory experiences to viewers/visitors. As artists, designers and curators began to use technology as a creative tool, the concept of exhibition began to change. In exhibitions, walls, columns and floors made of metal, brick or concrete began to become the canvas of images, and new paradigms in this field were opened for discussion. It is clear that in the traditional exhibition method, an art product or cultural work waits for its audience in the space and offers a passive experience. Here, the viewer completes the gallery/museum experience without interaction. The increase in interactive surfaces and tools directly affects people's experience needs. The concept of interaction has a very important place in all human-centered studies. Because human beings are not static beings. He perceives and interprets his environment with his senses. Interaction humanizes the work so people have stronger involvement and have a more vivid experience. Changes and transformations in areas where important works of art or cultural heritage are exhibited offer new perspectives not only for visitors but also for artists and curators. The works exhibited on certain pedestals or canvases went beyond their boundaries and began to realize

their narratives that existed throughout the field in a more unlimited area. A similar situation exists in art museums, which are another area that includes exhibitions. It is seen that cultural works or works are integrated with the place where they are located and enriched with multi-sensory experiences. The fact that visitors stay in the exhibition area for minutes and share is an indication that multi-sensory experiences have more impact than static exhibition methods. The context of curating multi-sensory experiences in the field of exhibition should also be addressed. Nowadays, a curator's ability to adapt to and benefit from current technologies enables them to effectively present the works of art or exhibits. Here, creativity in the display methods is as important as the work itself. It is clear that the exhibition layout should go beyond simply fitting a work onto a wall, a pedestal, or even a screen. In this context, when creating multi-sensory experiences, the space needs to be organized creatively, supported by current technologies. In this way, the bond between the work and the visitor will be re-established.

Exhibition design continues to increase its impact by changing and transforming from past to present. Participation in interactive areas offers visitors of all ages the opportunity to build their own experiences with art objects. It is possible to say that visitors expect to learn while having fun, so interactive storytelling and games have great potential and importance to enhance modern exhibition experiences. Nowadays, exhibition designs have begun to go beyond traditional boundaries, and visitors have become a part of the exhibition, shifting from passive to active. It is clear that exhibitions have now begun to emerge from within four walls, turning into a type of narrative independent of material. Exhibition designs combined with multi-sensory experiences have gained the power to reach and influence much larger audiences by creating opportunities for physical, intellectual, emotional and social participation. The concept of experience, which is of great importance for users and visitors today, comes to the fore in new generation exhibition designs. In the Van Gogh exhibitions chosen as examples, visitors can literally walk inside the paintings and establish a bond with the work and the artist. In addition to the visual sense, the auditory elements and tactile details and various aromatic scents provided in the area have created a new experience area for visitors. In this context, changing and transforming exhibition applications are progressing strongly in the perspective of interaction and experience with artificial intelligence technologies. Many of our daily life practices inherently involve multi-sensory experiences. The senses mentioned are of great importance in making sense of the environment. Many experiences that we see, hear, feel, taste and smell have moved to the virtual world with technology in recent years and started to become a part of interactive spaces. Multi-sensory experiences, which have started to take place rapidly in exhibitions in recent years, enable the senses to be activated in a systematic way, making the experiences feel more immersive and meaningful. Multisensory experiences focus on the human senses and the experience designed using them. The concept of multi-sensory experience is important to examine the final point of interaction from many aspects (technique, function, etc.), especially in new generation exhibition designs. Nowadays, increasingly increasing and changing technological add-ons have started to have a say in exhibition designs, and the monotonous existence of a system is no longer sufficient for the user/visitor. In this context, the user experience factor has begun to emerge. User experience is an important building block in exhibition designs. Interactive exhibitions, like the Van Gogh exhibition, now need to appeal to visitors' senses and establish an emotional bond with them. Exhibition designs with multi-sensory experiences should be both visually pleasing and convincing in content and conceptual framework. It is clear that interactive and multi-sensory exhibitions must respond to people's need to communicate and

interact. The concept of interaction here essentially means being a participant. In other words, it refers to the physical, social, intellectually active experiences of the visitor.

The visitor's verbal/non-verbal dialogue with the exhibition and other visitors describes the visitor's experience of the space created by the interactive work/environment for the visitors and their collaboration with the artist. In order to create multi-sensory experiences, some strategies need to be planned within the exhibition. The first of these is visuality; Works that appeal to the visual sense have an important position in establishing a connection between works and keeping the interest alive by attracting attention in the exhibition area. Colours, graphics, videos, photographs and shapes are frequently used in interactive exhibition design to appeal to the visual sense. The second is the auditory elements; It is very important to reinforce the visual narrative and influence people to establish an emotional bond. Sound effects, music, conversations are some of them. Thirdly, appealing to the tactile sense; It not only strengthens the narrative but also strengthens the mutual interaction. Touch screens and surfaces, touch virtual reality simulators are examples of these. Fourthly, the smell can be mentioned; The sense of smell allows us to feel an experience in more detail. It is possible to say that scent memory works like a time tunnel. Scents can be created naturally or synthetically, and when used correctly in an exhibition design, can help people feel the history and story of a place or object. Finally, we can talk about movement. The presence of the movement in every area of the exhibition area strengthens the experience and makes it active. Audiovisual surfaces and motion sensors that change as you move around the exhibition area are some of these. There are some important points to increase the level of interaction in exhibition design: In this context, exhibitions should offer their visitors multi-sensory experiences, discovery within the exhibition, cultural connections and strengthening these with many details, and new/unique experiences. Multi-sensory experiences, which are becoming a part of interactive exhibition designs in particular, are rapidly gaining importance in the world. Multi-Sensory Experiences and Creation Processes: Van Gogh The Immersive Experience section examines Van Gogh exhibitions opened in many parts of the world under technical and content headings, specifically multi-sensory experiences. Exhibition design consists of many components. Multi-sensory experiences, one of these components, have the power to directly affect visitors' experiences. A curator who will benefit from multi-sensory experiences in exhibition design must plan the process systematically. It is clear that the field of experience is successful when it can create interaction. Today, many technological elements are used to strengthen the narrative and demonstrate curatorial creativity in exhibitions. Augmented reality, artificial intelligence, video mapping (project mapping), virtual reality, lidar technology, mixed reality, etc. are some of these technologies. Within the scope of this research, multi-sensory experiences are examined through exhibitions opened under the umbrella of Van Gogh The Immersive Experience. Van Gogh exhibitions were opened in many parts of the world in 2019, 2020, 2021 and 2022. These exhibitions include some technological differences from the beginning to the present. For this reason, examples of specific exhibitions that support multi-sensory experiences are included in the article. The Van Gogh Starry Night exhibition, which first met with its visitors in France in 2019, gave visitors a new exhibition experience by sharing the artist's original works from the last decade of his life in an unusual way. The works were moved from the canvases and became part of the walls and columns. Thus, a strong visual infrastructure has been prepared for an uninterrupted exhibition experience. It is also possible to see artificial intelligence technologies, which are actively used in many areas, in Van Gogh exhibitions designed in 2022, the Van Gogh digital art exhibition, which includes multi-sensory experiences supported by artificial intelligence,

welcomes its visitors with a portrait of Van Gogh speaking with artificial intelligence. This idea and arrangement can be taken as an example by all static exhibition starting points. It also supports visitors' positive first impressions of the exhibition. With the rapid acceleration of technology since the 21st century, today's exhibition styles are also changing and transforming. Exhibitions have now become places that highlight the feelings of curiosity, fun and interaction, rather than establishing a static and didactic communication with their audience. It is clear that the importance of interaction is increasing day by day, especially in exhibition designs that include many technological add-ons and infrastructures. Multi-sensory experiences, which have started to take their place in exhibition designs in recent years, are also becoming a part of this process. It is clear that technology offers many opportunities for people to create new areas of interaction. In line with these opportunities, the way people perceive, experience and sense space has begun to change and transform. The concept of exhibition, which we encounter in many fields from art to design, from science to culture, has moved beyond its traditional boundaries in recent years and started to transform into areas where the audience actively participates. In this context, exhibitions have become structures that offer multi-sensory experiences that are open to interaction. Van Gogh the Immersive Experience exhibition aims to present new paradigms in exhibition design to the reader through the Van Gogh exhibition. The research, the place of multi-sensory experiences in exhibition design was examined based on the qualitative research method, and the research was completed by in-depth document and sample analysis using second-hand data. The study concluded that multi-sensory experiences in exhibition design have a much wider impact than traditional exhibition styles and highlight the concepts of experience interaction.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (1), 229-255

Geliş Tarihi:21.03.2024 Kabul Tarihi:29.03.2024

Yayın: 2024 Yayın Tarihi:31.05.2024

<https://doi.org/10.30561/sinopUSD.1455441>

<https://dergipark.org.tr/sinopUSD>

THE AMERICAN BOARD MISSIONARIES AND THE LAUSANNE CONFERENCE PROCESSES

Gülbadi ALAN*

Ayşegül KUŞ*

Abstract

This study aims to deal with and analyse how the American Board missionaries viewed both the process leading to the Lausanne Conference and the Treaty of Lausanne through the Missionary Herald, the journal of the American Board and to shed light on America's views and the missionaries towards the new Ankara government within the framework of the Treaty of Lausanne. Thus, it is intended to show on which basis America built its relations with the newly established Turkish state after the collapse of the Ottoman State, and on which principles of this relationship are founded. In line with this purpose, the process leading to the Treaty of Lausanne and the Lausanne Treaty has been chosen as an example. In other words, case study analysis, one of the qualitative research patterns, was used to understand and evaluate the relations between the United States and the newly established Turkish state, and the study was mainly based on the information given by the American Board missionaries regarding the Lausanne Treaty. The data obtained were analysed through the descriptive analysis method, which allows the data to be summarised and interpreted within the framework of predetermined themes and to examine the cause-effect relationship in the quotations. As a result of the Treaty of Lausanne, missionary organisations were now completely subjected to Turkish law and lost their foreignness and privileges. For the American Board missionaries in Turkey, the behaviour of the American government officials that led to all these developments were considered "tragic mistakes that could not be corrected". Despite this view, the treaty made it possible to make more precise plans for the continuation of missionary initiatives in Turkey. The rights and privileges expected in the work to be carried out were finalised with this treaty.

Keywords: The Lausanne Conference, The Lausanne Treaty, The United States of America, American Board Missionaries, James L. Barton, Ismet Pasha

* Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, gulbadi@erciyes.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9238-4942>

* Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, aysegulkus@hotmail.com <https://orcid.org/0000-0002-8051-6001>

Amerikan Board Misyonerleri ve Lozan Konferansı Süreci

Öz

Bu çalışma, Amerikan Board'un yayın organı Missionary Herald aracılığıyla Amerikan Board misyonerlerinin Lozan Konferansı sürecine ve Lozan Antlaşması'na nasıl baktıklarını ele almayı ve analiz etmeyi, ayrıca Lozan Antlaşması çerçevesinde Amerika'nın ve misyonerlerin yeni Ankara hükümetine bakışına ışık tutmayı amaçlamaktadır. Böylece Amerika'nın yeni kurulan Türk devletiyle ilişkilerini hangi temeller üzerine inşa ettiği ve bu ilişkinin hangi ilkelere dayandığı tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu amaç doğrultusunda bir yargıya varabilmek için Lozan Antlaşması ve antlaşmaya giden süreç örnek olarak seçilmiştir. Yani ABD ile yeni kurulan Türk devleti arasındaki ilişkileri anlayabilmek ve değerlendirebilmek için nitel araştırma desenlerinden biri olan örnek olay analizi kullanılmış ve çalışma ağırlıklı olarak Amerikan Board misyonerlerinin Lozan Antlaşması sürecine ilişkin verdikleri bilgilere dayandırılmıştır. Elde edilen veriler, verilerin önceden belirlenmiş temalar çerçevesinde özetlenip yorumlanmasına ve alıntılardaki neden-sonuç ilişkisinin incelenmesine olanak sağlayan betimsel analiz yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda Lozan Antlaşması neticesinde, misyoner örgütleri tamamen Türk yasalarına tabi olmuş, yabancılıklarını ve ayrıcalıklarını kaybetmişlerdir. Türkiye'de görev yapan Amerikan Board misyonerleri, tüm bu gelişmelere yol açan ABD hükümet yetkililerinin davranışları "düzeltilemeyecek trajik hatalar" olarak değerlendirmişlerdir. Bu görüşe rağmen antlaşma, Türkiye'deki misyonerlik girişimlerinin devamı için daha kesin planlar yapılmasını mümkün kılmıştır. Yürütülecek çalışmalarda beklenen hak ve ayrıcalıklar bu antlaşma ile kesinleşmiştir.

Anahtar Kelimeler: Lozan Konferansı, Lozan Antlaşması, Amerika Birleşik Devletleri, Amerikan Board Misyonerleri, James L. Barton, İsmet Paşa

Introduction

As is known, the first diplomatic relations between the Ottoman State and America started with the Treaty of Friendship and Commerce signed on May 10, 1830. With this treaty, the Ottoman State granted America the status of “most favoured state” under the terms of the capitulations like other European states. The treaty also allowed American Board missionaries to establish more institutions such schools, hospitals, and so on in the Ottoman State. This treaty also formed the basis of Ottoman-American relations leading up to the First World War. After this agreement, another one, which was a turning point in Turkish-American relations, was signed in Lausanne. On August 6, 1923, Joseph Grewⁱ and Ismet Pashaⁱⁱ signed a Treaty of Amity and Commerce in Lausanne. It was meant to establish some diplomatic and commercial relations between the new Turkey and America. This

treaty also indicated the recognition of the independence and sovereignty of Turkey by America. However, in 1927 the American Senate did not approve of the treaty. Taking into account the treaty in 1923, seven years later the Senate finally ratified another treaty with the Turkish Republic. (The Annual Report, 1924, p.66; Lippe, 1993, p.31).

This paper aims to deal with and analyze two issues through the *Missionary Herald*, the journal of the American Board of the Commissioners for Foreign Missions (ABCFM-American Board) founded in Boston in 1810. Firstly, how the American Board missionaries handled the process leading to the Lausanne Conference, secondly, how they viewed and the Treaty of Lausanne,ⁱⁱⁱ which was approved by the American parliament in 1930. In addition, it is aimed to cast a light upon the views of America and the missionaries towards the new Ankara government within the framework of the Treaty of Lausanne. Thus, it is intended to show on which basis America built its relations with the newly established Turkish state after the collapse of the Ottoman State, and on which principles of this relationship are founded.

In line with this purpose, the process leading to the Treaty of Lausanne and the Lausanne Treaty has been chosen as an example. In other words, in order to understand and evaluate the relations between America and the newly established Turkish state, the case study analysis, has been used and the study is mainly based on the information provided by the American Board missionaries regarding the Lausanne Treaty. Related to the subject the 1922 and 1923 issues of the *Missionary Herald* about the Treaty of Lausanne were scanned and the data obtained were analysed through the descriptive analysis method.

The Journal of *the Missionary Herald* is older than the American Board. In May 1803, it was published under the name *The Massachusetts Missionary Magazine* by the Massachusetts Missionary Society. In its first edition, only one missionary statement was published, followed by subsequent editions containing one to three pages of mission-related intelligence from both domestic and international

sources. In 1808 it was merged with the monthly theological journal *the Panoplist*, established in 1805. After that date, the magazine was published under both names until 1818 when it was renamed *the Panoplist and Missionary Herald*, which was used until 1820. In the same year, the American Board made the Missionary Herald its official publication, taking it over from the private control and devoting it entirely to the promotion of the foreign missionary enterprise.^{iv}

While discussing the process leading up to the Treaty of Lausanne, the American Board missionaries discussed Turkish-American relations, the view of the Ankara government towards the missionaries, some of the concerns of America about the new Turkish government, the reasons why James L. Barton^v, the secretary general of the American Board, was sent to Lausanne as a delegate, Lausanne negotiations, the policy followed by the Turkish delegation in Lausanne, the restrictions imposed by Lausanne, the American missionary institutions, and some of the expectations of American missionaries from Turkey after Lausanne and so on.

The reason why all these issues are discussed in the context of the Lausanne Conference is to protect the American Board institutions operating in Turkey with appropriate guarantees and to prevent them from being harmed as a result of arbitrary and illegal practice. The most important development that caused the American Board missionaries to be concerned about this issue took place in Izmir. After the liberation of Izmir from the Greek occupation and the Turkish authorities had come to power, Cass Arthur Reed (for detailed information about his life story, see. www.dlir.org), the director of the International College, asked the permission to reopen the college, but the new director of education refused on the grounds that this was contrary to the new law.^{vi} They are concerned that the application of this law to the schools of the American Board missionaries operating in Anatolia will seriously impede their work. In fact, they were sure that this was the intention of the Turkish authorities in framing the law.

When the European states invited America to join the negotiations, the Americans responded that they were neither at war with Turkey nor a party to the 1918 Armistice Agreement, and they did not desire to participate in final peace negotiations or to assume responsibility for the political and territorial arrangements that may be carried out. From this point of view. The missionaries believe that the Department of State was unaware of these dangers that threaten their institutions.

In fact, America intended to limit its intervention, but contrary to the missionaries' view, it was concerned about the impact of the negotiations in Lausanne on American interests in the Middle East.^{vii}

1.The Lausanne Conference and the American Board Missionaries

As a result of these concerns, the State Department has taken three important steps to ensure that the American interests were protected. First, America sent observers to the conference to ensure that some American interests were not adversely affected by the negotiations. Second, it presented a list of American interests to the European Allies and also expressed their concerns in the negotiations.^{viii} Third, America announced that it wanted to make a separate agreement with the new Turkish government at an appropriate time. (Lippe, 1993, p.45).

In accordance with these, the first step taken by the American government was to send the American Board missionaries James L. Barton and William W. Peet^{ix} to Lausanne to support the American delegates through some facts and figures on the history and progress of American religious, educational and philanthropic work in Turkey and the impact of political events and changes on this work. (The Missionary Herald, 1922, p.477). Therefore, the information about the attitude and opinion of the American Board missionaries regarding the developments before, during and after the Lausanne Conference was shaped through the letters and reports written by James L. Barton, sent by the Board, the Near East Relief, and the group of independent Near East colleges that have their headquarters in America.

His trip to Lausanne has been approved by the Ministry of Foreign Affairs, and although he is expected to attend conference sessions, he is in no way an official representative of the United States Government; rather, he is a recognized American expert in humanitarian aid and education in Turkey, the Balkans, and Greece. Therefore, it is certain that his advice will be sought by American delegates, and references from Washington will not prevent him from assisting wherever and whenever his help is requested. However, his mission is missionary work, and emphasis should be placed on this during his visit. (The Missionary Herald, 1922, s.479-480).

Barton also has some insights about the policies of the Ankara government under the leadership of Mustafa Kemal, who freed Anatolia from foreign control and displayed an assertive attitude against all foreign interventions, and how these policies would direct Turkish-American relations. It is possible to understand these through his answers to the questions asked in an interview with him at a time when the American Board missionaries discussed and evaluated the policies of the new Turkish government towards America within the framework of missionary institutions. These answers are also a clear indication of why he was sent to the Lausanne Conference. In this interview, he tried to reveal the view of the American Board missionaries on Turkish-American relations with his answers to the following six questions: (The Missionary Herald, 1922, pp.379-381).

■ Are our missionaries safe in Turkey? ■ Are conditions in Turkey as serious as present reports would indicate? ■ Will the American Board be forced to retire from Turkey? ■ What about treaty rights and are the capitulations and concessions in Turkey still operative? ■ How far will there be freedom of worship and teaching in the new Turkey? ■ What will be the best method of missionary approach to Turks?

In his answers to these questions, Barton emphasizes that he does not believe that the American Board missionaries have any reason to fear for their personal safety in Turkey. He also thinks that they may be sent out of the country by

the Turks, but that the Turks would not risk being an enemy with America deliberately harming the relations. He even emphasized that if it was necessary to put pressure on the Turkish authorities to protect Americans, they could rely on Admiral Bristol, the American Higher Commissioner.

In his answer to the second question, Barton said that no one would question that conditions in Turkey were serious, but he did not believe that they were alarming. According to him, Turks did not want to be enemies with America because they hoped for American capital to come and develop Turkey's resources, thereby facilitating some degree of prosperity. Furthermore, Barton believes that thanks to the long lasting efforts of American missionaries in the Ottoman country, and their relief work with other American aid workers at different times, especially during and after the First World War, hundreds of thousands of people of all races were familiar with the name of America through the acts of kindness and compassion, and these people would not change their positive attitude or lose their trust under the orders of any Turkish official, no matter how high his rank was.

Although not mentioned in the reports, American missionaries in Turkey had many loyal friends. In fact, these conditions were not changed by the Ankara government. Barton believes that even if Mustafa Kemal, in the initial stage of his victory, were to issue decrees that would harm missionary activities, he would face a strong opposition. In other words, Barton thinks that there was a powerful influence that prevented the Kemalists from taking overt actions against the Americans and their interests in Turkey.

The question of *whether the American Board will be forced to withdraw from Turkey* was posed to Barton to which he replied, "I do not think so". Yet Barton emphasized that they would have to make changes in their working methods and be ready to adapt themselves to the new circumstances. He specifically mentioned that if Istanbul, with a population of 1,200,000^x, remained an international city, it would provide them with a large population to work with. Barton believes that the borders of the nationalist regions might at best be much smaller than they

were at the beginning of the First World War. This would give them greater access to the people of Transcaucasia and Kurdistan. To him, even if the Kemalists return to Istanbul with full authority, there will remain a large and effective space for Christian work in the Near East. Barton is of the opinion that Turkey is a large and highly important country, inhabited by ancient races of great historical importance. Therefore, the territory surrounded by Arabs and Syrians in the south, Armenians, Georgians, Tatars, Kurds, and Russians in the northeast, Greeks, Albanians, Serbs and Bulgarians in the northwest, is strategic and the need for a united special effort is highly essential.

Barton also discussed America's treaty rights, capitulation and privileges in Turkey and questioned whether these rights were still in force. He made the following statement on the subject: (The Missionary Herald, 1922, p.380).

“The Capitulations and Concessions were the laws promulgated by the Sultans of Turkey defining the rights and privileges under which foreign interest might enter the country and operate. These took the place of treaties with Christian nations. All missionary work there was begun and continued under the Capitulations.”

In his response, Barton stated that with the outbreak of the First World War, the party in power in the Ottoman State abolished the capitulations and concessions with a declaration. (The Missionary Herald, 1922, p.380). With this decree dated September 8, 1914, Sultan Mehmed Reshad declared that all financial, economic, judicial and administrative privileges granted to foreign citizens under the name of *capitulation* and all related permits and laws were abrogated and that they would no longer be valid as of October 1, 1914.^{xi}

Related to the question about to which extent the freedom of worship and education would be in the new Turkey, Barton states that they expected a new and unusual wave of Muslim fanaticism, which could be embodied in laws prohibiting the teaching of Christianity to Turks in American schools and colleges and else-

where. He underlines the fact they must be prepared to face such a problem. On the other hand, he expressed the opinion that there would be allowed to carry out their activities with Armenians, Greeks and Syrians and they would be able to worship freely in their own buildings. (The Missionary Herald, 1922, p.381).

Finally, concerning the question what the best way of missionaries' approach towards Turks would be, Barton suggested four ways that could be used to approach Muslims in Turkey such as medical work, the press, social work and education. However, Barton placed a greater emphasis on the need for medical work to continue across the country with greater vigour than before. (The Missionary Herald, 1922, p.381).

2. Board Missionaries' Views on the Treaty of Lausanne

James L. Barton, who made accurate assessments about the future of Turkish-American relations and missionary work, took part in the Lausanne Conference on the Near Eastern affairs in Switzerland. As expected, he became a frequent source of reference for the American delegation throughout the conference. Therefore, the American delegation were informed when he had to leave Lausanne in any way. For example, Barton who had to go to Geneva to meet some people from the League of Nations and have lunch, discussed this situation with Child, who told him that he would not need him during the day. (The Missionary Herald, 1923, p.50).

Barton arrived in Lausanne on November 17th and from that day on, he provided information through his letters. Although these letters are too personal for public use, they contain information to have an idea of the developments that took place in Lausanne. During his stay in Lausanne, Barton passed on information day by day on the progress of the conference as follows: (The Missionary Herald, 1923, p.4, 43).

On the 18th he wrote that he feared the conference would be a long one, and that it was quite impossible to prophesy his own length of stay. On

the 19th they were having a “fine day for the opening of the battle of nations for peace or war in the Near East,” and the atmosphere seemed tense with expectancy.” On the 20th the great conference was “launched”—with the Doctor “sitting at number 273, half-way down the right of the center aisle.” The atmosphere was “subdued with a spirit of intensity not experienced at missionary meetings.”

By the 22d, the meetings of the different commissions for sections were “going on full blast” in an upper room in the Chateau shown above^{xii}. The 23d found Dr. Barton busy beyond report with his business—the “strictly humanitarian phases of the situation” in Turkey. Then it was that it became clear that it would probably be months before they could adjourn. On the 24th our Senior Secretary wrote that he was “beginning to appreciate the vast importance of a conference like this, quite apart from the specific questions for which it was convened.” The Turks, for instance, who seemed “well set up and eager to meet people from outside,” were mingling quite freely and were learning a lot about religious liberty and the Western viewpoint. By the 26th, Dr. Barton was having his room invaded by visitors even before he was dressed, and he anticipated even more strenuous times ahead.

On November 28 life at Lausanne was “rather hectic and irregular, with conferences the chief occupation.”

In Lausanne, Barton had repeated meetings with the Turks, during which he explained the fact that the civilized World condemned *Wholesale deportation of all Christians from Turkey at the beginning of winter*. According to Barton, the Turks did not seem impressed by this statement. Still, it was hoped that Ismet Pa-sha and his team would be convinced that behind the American missionary enterprise in Turkey is a large and influential body of American citizens whose confi-

dence in Turkey will increase or diminish according to how Turkey treats American religious, educational and philanthropic interest in Turkey.

Barton also recounted a conversation he had in Lausanne with a highly educated Turk^{xiii} with a Ph.D. from Columbia University. He declared that the Turk, whose speeches he found very fair, recognized that private schools should be relied upon to help improve Turkish education and that there should be greater religious freedom, but he insisted that all Armenians leave Turkey. At this point, Barton was able to say that if the Turks would ‘*grant to Christian missionaries, teachers, and Christian workers of all kinds the same privileges and freedom of action in Turkey that we of the USA grant to Turkey missionaries, teachers, and Muslim workers, it would be all we ask for.*’ Barton reported that the idea of reciprocity was appreciated by the Turks to whom he spoke, but they were hesitant to grant this right to Christian missionaries.

Barton quotes a reporter saying that America could have taken a glorious lead in condemning Turkey’s policy of expelling all Christians from the country, but it would not have done so, and makes comments on the course of the conference saying that *the conference lacked moral leadership and each last country desired to get something for itself and nobody dared ask anything ‘because it is just and right.’* (The Missionary Herald, 1923, p.49). Barton also writes that despite this negativity, everyone there still wants peace, and notes that; (The Missionary Herald, 1923, p.49).

“There has been no threat, and they tell me that war will be started again or even may be. There is no knowing what any one may do away off there alone; but the men here are peaceful, and look as tame as ribbon clerks on dress parade.”

On 7 December, Barton, together with W. W. Peet, was *summoned* to the presence of Ismet Pasha^{xiv} for a conference on American missionary, educational and charitable institutions in Turkey. Ismet Pasha expressed the hope that the

Americans would not be concerned about the future of these institutions, for Turkey desired for the continuation of these institutions and had no intention of enacting any law which would embarrass the admirable American altruistic work. In the meeting, Ismet Pasha said that his Government had instructed him to assure that American institutions would neither be closed nor hindered because they were asked to continue. They enjoyed the conversation in which they introduced themselves as representatives of the American Board. Barton later learnt that they really had a sincere conversation, and it was reported that the Pasha was deeply influenced by the frank purpose of the American representatives to be of great aid to Turkey. In addition, Ismet Pasha seemed to be very willing to be freely quoted in America.

Indeed, similar assurances have been repeatedly given to Ambassador Child, who, at the Lausanne Conference, displayed an admirable attitude of tireless attention to humanitarian questions and the unharmed maintenance of American interests in Turkey. Barton emphasises that these developments should not be interpreted as a binding agreement with the Turks as to the future of the Board's work in Turkey. Moreover, Barton expresses no such hope in his letters from Lausanne. (The Missionary Herald, 1923, p.49-50).

In Lausanne, Barton also met with Ambassador Child,^{xv} whose work he admired. Child was trying very hard to get information about the recent developments, even he tried using Barton for it. In fact, Barton remarks that he and his colleagues are there to help their own government to get information. He also mentions that there was already a great movement in Lausanne during this period, because people were holding serious talks, coming together in groups, and some important negotiations were taking place behind the closed doors. Barton and his colleague W. Peet duly fulfilled their duty of conveying information and making recommendations to the American delegation. The best indication of this is the statement they wrote to the head of the American delegation dated December 14, 1922, on minorities:

“Dr. James L. Barton and Dr. W. W. Peet to the Chief of the Special Mission at Lausanne (Child)

Lausanne, December 14, 1922

Dear Sir: After many conferences with the Turks and others, and after deliberate consideration, we are convinced that the best solution of the Armenian minority question would be the designation of a specific territory into which refugee populations, including orphans, could be conducted.

It seems to us that:

(1) The relief question would in this way be most quickly and economically solved, a point which is of prime importance to the American Relief Organizations.

(2) The Armenians would be more effectively protected than if scattered throughout the country amidst Turkish populations.

(3) The Turks in the end would be better satisfied.

(4) This would be most acceptable to the Armenians and they would be willing to settle in such a locality while they fear to return to their former homes among the Turks.

(5) We are confident that such a solution would meet practically the unanimous approval of the people of the United States when the suggested plan of a return to their former homes would be looked upon there with great suspicion and doubt.

You would be the best judge as to the time to bring this matter forward for consideration. We remain [etc.]

James L. Barton

W.W.Peet

Representing the Federal Council of the Protestant Churches of America ^{xvi}

Barton also expressed his views about the representatives of the Ankara government at Lausanne. He describes them as a handful of men who seemed to be a pretty good group so far away from Ankara, but not only a handful compared to the number needed to govern the whole country. After stating that if they actually took action they would have to deal with the entire White-turbaned crowd of the Angora Assembly, he foresaw further difficulties too. (The Missionary Herald, 1923, p.50). In fact, Barton's statements show that he wondered about the soundness and stability of the Ankara government.

In this atmosphere, on the other hand, Barton was doing his best to reach an agreement with the Ankara delegate and to find a basis for cooperation in the fields of labour. Barton diligently worked to reach an agreement with the Ankara government and to establish a basis for cooperation in their working domains. Additionally, except for his personal discussions at Lausanne, he also provided some information for the agenda discussing matters relevant to them. He writes the following about the session in which the issue of minorities was raised and about the attitude of the Turkish delegation: (The Missionary Herald, 1923, p.50).

“...The Turks being 'bound to force all Christians under Moslem laws.' Now and then some new men would drop in from Angora, when the whole bunch would stiffen up in their demands. One of the delegation said to me yesterday, when I was urging the Turks to come forward of their own free will, forestall the conference and offer a territory, large enough and viable, which can be erected into an Armenian National Home, and when I told him it would be the most popular thing the Turks could do and would command the applause of the world and tend to restore confidence in them and their government, that 'if this delegation

should make such a proposition to the conference every last man would be dismissed by the Angora Assembly.' Whether this is true or not, it shows that the Government at Angora holds a pretty firm hand on its representatives here. As I have said, Mr. Child is still hopeful he will be able to get them to take some such step."

From these statements of Barton, it is understood that they wanted to achieve the result they wanted by sowing the seeds of discord in the relationship between the Turkish delegation in Lausanne and the Ankara government. However, in the end, they were not successful in this endeavour.

Barton followed the conference sessions, especially the meetings where activities of the missionaries and the minority issue was on the agenda. During the meetings held in November, December and January, opinions were expressed and they called for missionaries and their institutions to remain active as much as possible. Ismet Pasha declared to the American Ambassador Child, as well as representatives of the American Board, that they desired American missionaries to remain in Turkey and carry on their work as before.

The same statement was also expressed by Fuad Bey,^{xvii} a Turkish unofficial representative in America. (The Missionary Herald, 1923, p.249, 390). The silence or rejection of requests for permission to return to the stations by the missionaries expelled by the Ottoman government after the outbreak of World War I was interpreted by American Board officials as a sign that the Kemalist government was not friendly towards missionaries. It was even stated that Mustafa Kemal's policy was anti-missionary and that he was suspicious of the presence of missionaries in the country. (The Missionary Herald, 1922, p.210-211). Barton declared that capitulations could only be justifiably abrogated only by consent of the foreign states concerned.

In Turkey, however much they may be afraid of the Christianity promulgated by the missionaries of the American Board, the representative of the Nation-

alist Government repeatedly urged upon the representatives of the American Board at Lausanne the importance of the continuation in Turkey of the mission schools, hospitals, and institutions of all kinds. (The Missionary Herald, 1922, p.530).

However, the attitude of some officials in Ankara has not been very friendly. One of them was Dr. Adnan Bey^{xviii}, the governor of Constantinople and the former Minister of the Interior at Ankara. He strongly opposed the continuation of American Missionary medical work in the country on the ground that they now had more doctors than could be employed. However, missionaries were not sure about whether this is also Ankara government's view. (The Missionary Herald, 1923, p.390).

In his letters, Barton also touches on the atmosphere of the Lausanne Conference. He describes the atmosphere as calming, yet extremely solemn, a place where laughter was rarely heard or seen. He writes that since his arrival he has neither heard a story nor wanted to tell one. He thinks that everyone has something or several things on his mind that demands serious attention and which he cannot lay aside. Conversations in public are in low tones, but for the most part men walk in silence on the streets, even groups of men of a single delegation. Delegations do not mix in public. In a word, this conference is regarded as a serious thing by those who participated. The newspaper men are silent in public. When Barton get them alone, they tell him all they know and then try to get pointers for more knowledge. They are all mature and experienced men of the best type. (The Missionary Herald, 1923, p.50). Upon these developments in Lausanne, on December 27, 1922, Barton left Lausanne temporarily to visit Athens, Smyrna, Constantinople and other centres in the interest of relief work, and to understand the situation the American Board face in the Near East. However, he returned to Lausanne again and then went to Boston in March. (The Missionary Herald, 1923, p.51, 332).

3. The Effects of the Lausanne Treaty in terms of Missionaries

The Lausanne Conference, is a conference convened to solve the problems related to the Near East, with Turkey at its centre. The American Board missionar-

ies regarded the Near East as a region which is full of fundamental problems and that they thought that the Lausanne Conference cannot offer a permanent solution to them. They note that no agreement can completely solve these long-standing problems, but only some of them can be arranged. The Lausanne Conference is considered to be a simple conference of people representing the political ambitions, jealousies and prejudices of the participating states.

American Board missionaries also regarded the Lausanne Conference as the highest tribunal for the trial of a nation. They are of the opinion that in this court, after nearly three months of discussion and consideration, no condemnatory statements were made against Turkey regarding the minorities (especially Armenians); on the contrary, Turkey was given a clean bill of health. According to them, they listed the facts that happened during the conference and afterwards with the following items: (The Missionary Herald, 1923, pp.96-97).

“1. Turkey did not wish a conference at all and prefers not to be bound by a treaty.

2. She has proven that she has nothing to fear from any joint allied physical action or from the United States.

3. Without an allied treaty she will find little difficulty in coming to an understanding with Greece, after which she will deal with the nationals of all other countries as she pleases or as she may make separate agreements.

4. She has no "most favored nation" clause to embarrass her, or treaties, capitulations, concessions, permits, or contracts from the former Government to hamper her freedom of action.

5. This leaves America free to come to an understanding with her regarding American interests and institutions in the country, their status and operations.

6. It is clear that Turkey and her people cannot be coerced into a line of action against her will, but that the forces to be brought to bear up-

on her must be moral. The Turks at Lausanne repeatedly expressed their consciousness of the need of moral assistance.

7. Our plan of action must be, not by way of condemnation, but through the moral and religious approach, until the Turks recognize the unselfish character of our endeavours and come themselves to acknowledge the fact that righteousness become a nation. There is little doubt that the Turks will be more approachable through moral rather than coercive agencies. We can do no less than to accept the findings of the Lausanne Conference and offer to Turkey the constructive service of our Christian institutions, keenly desired by many, sorely needed by all. Turkey has faced years of ruthless and deserved condemnation; nothing now remains but to bend our efforts that the past return not. The Conference has cleared the way for beginning a new era of work for Turkey and the Turks.”

America had not been involved in the wartime treaties and was not bound by them and its insistence on self-determination contradicted with these agreements. Therefore, Wilson suggested that the peace settlement should be made under the protection of the League of Nations. However, on August 6, 1923 İsmet Pasha and Joseph Grew signed the Treaty of Amity and Commerce in Lausanne. The treaty was sent to the Senate of America only after a short time before it adjourned. However, the Americans in Turkey, especially the American Board missionaries, wanted the American government to ratify it. Yet the Senate was not able to take up the treaty before adjournment. This process lasted until 1927. In fact, the treaty meant that America recognized the independence and sovereignty of the new Turkish state.^{xix}

On the other hand, the treaty, which was strongly opposed in some quarters because it was thought that it did not meet all desired and it paved the way for other treaties. It opened the door to continuous and renewed negotiations and new understanding, not only in commercial matters, but also on American religious,

educational, and philanthropic institutions within Turkey, now a sovereign state, recognized by European nations. A note, not part of the agreement but accepted as if it were, was given to the US Ambassador Child by General Ismet Pasha, who was Turkey's spokesman in the negotiations. The note is as follows: (The Annual Report, Boston 1924, p.66).

"I have the honour to declare in the name of my government that the latter will recognize the existence of American religious, scholastic and medical establishments as well as of charitable institutions recognized as existing in Turkey prior to the 30th of October, 1914, and that it will favourably examine the case of other similar American institutions actually existing in Turkey at the date of the treaty signed today, with a view to regularize their position."

During the Lausanne Conference, Ismet Pasha repeatedly and openly declared that Turkey wanted and needed the continuation of American religious, educational and charitable institutions. The American Board missionaries, however, were always sceptical. While on the other hand, there was reason to believe that this statement represents the view of Turkey's leading official, the missionaries were troubled by the fact that there were also some opposing views, motivated by intense and almost radical nationalism, which wanted to get rid of all kinds of foreign influence. Moreover, in order to keep the country as a Turkish Republic entirely controlled and governed by Turks, some newspapers in Istanbul wrote that the government's aim was to establish and maintain its own educational institutions and ultimately to free the government from all foreign influence and control.

The Treaty, signed between the American and Turkish delegations at Lausanne and normalized relations between the new Turkish government and the European states, was seen as an extension of the Lausanne Treaty by the Turkish statesmen. However, it was rejected by the American Senate in 1927.^{xx}

This treaty signed by America with Turkey, is intended to cover this medical and missionary work in terms as follows:

“Nationals of either party are to be free to enter, travel and reside in the territories of the other; to exercise liberty of conscience and freedom of worship; to engage in professional, scientific, religious, philanthropic, manufacturing and commercial work of every kind without interference. . . . To employ agents of their own choice, and generally to do anything incidental to or necessary for the enjoyment of any of the foregoing privileges upon the same terms as Nationals.”

The treaty which has been signed also requires that these institutions and Nationals must submit themselves to all local laws and regulations duly established.

Regarding the minority issue, the Board missionaries stated that the majority of the people living in the country outside Constantinople were Turks, Kurds and Jews. According to them, around 60.000 Greeks and 22.000 Armenians would gradually return to their former homes. To them, the new Turkish government needs them because there seems to be no one to replace them in the industrial and commercial enterprises that need to be developed in order for Turkey to become a sovereign state. Therefore, no one believes that Armenians will leave Turkey forever.

The Board missionaries, stating that the following statements in the official note prepared by the Turkish delegation at Lausanne were accepted by both the Turks and the Americans, acknowledged that property rights and war damages were recognised and that the representatives of the two governments discussed ways in which these damages could be assessed: *American religious institutions, schools, and hospitals, as well as relief organizations recognized as existing; in Turkey before the war, are fiscally to be treated upon a footing of equality with similar Turkish institutions and organizations.* (The Missionary Herald, 1923, p.390). According to the missionaries, no one would dare to foresee the extent and form of the work that the American Board could carry out in Turkey under this new treaty. This is because the old capitulations were abolished and there was not

much left to replace them. Under the new order envisaged by the treaty, American relations with the new Turkish government would be different from those of the pre-war period. Since the capitulations were abolished, the status of Americans in Turkey will be largely that of Turkish subjects and subject to the laws of the country, which would make it difficult for them to make the necessary arrangements for the conduct of missionary, educational and philanthropic work.

The missionaries emphasise that there are some who believe that once the Turks have been recognised as sovereign people and admitted into brotherhood of nations on an equal footing with other nations, their attitudes will change for the better, so that it will be much easier to work among them, and that the Turks have repeatedly stated at Lausanne that Church and State are now separate and that there is absolute freedom of religion in Turkey. Although the missionaries point out that it is impossible to believe that such a radical and even revolutionary change could be practically perfected without a long period of experimentation, they nonetheless consider the initiative to be of astonishing significance in itself. (The Annual Report, 1923, pp.51-52; The Missionary Herald, 1923, pp.390-391).

While such were the views of the American Board missionaries after the Lausanne Conference, the American Secretary of State, C. Evans Hughes, insisted, as did the American delegation at the first Conference at Lausanne, that the missionaries continue their work until the treaties were ratified and the work organized under the new conditions which the treaty would require. (The Missionary Herald, 1922, p.392). In line with these, at a meeting of the Western Turkey Mission, the American Board missionaries decided to occupy other locations and open up additional fields of endeavour as soon as possible.

The political agreements that took shape as a result of the negotiations at Lausanne made it more possible to clearly define the policy of the American Board missionaries in Turkey. As a result of these developments, and after lengthy correspondence and negotiations, the Prudential Committee submitted the following resolutions to the American Board meeting in Springfield, which were accepted by

the Board to determine its basic policies in the Near East: (The Annual Report, 1923, p.52; The Missionary Herald, 1923, p.474).

“1. The American Board recognizes and accepts its unique responsibility for missionary work in Turkey and proposes to carry it forward as rapidly as circumstances permit.

2. The American Board recognizes and accepts its responsibility towards the refugees from Turkey now in Greece, Syria, and the Caucasus. It proposes to continue its aid in maintaining the moral and spiritual ideals of these stricken peoples in their exile.

3. The American Board commends the earnest faith and courage of its missionaries in the Near East which prompts them to plan for a large advance both among the peoples of Turkey and the exiles. While it is not practical to fully carry out these plans at present, the Board recognizes the work as established and important and equally worthy of consideration as that in any of its mission fields.”

As can be understood, it is evident that the American Board was hopeful about their future under the administration of the new Turkish government and plans to continue its work with great enthusiasm. In short, Turkish territories still held a promising future for the American Board missionaries.

Conclusion

When looked at the Treaty of Lausanne from the missionaries' point of view, the abolition of capitulations by the Treaty of Lausanne, which was signed as a result of the Lausanne Conference, was the most influential development in terms of the missionary work carried out by missionaries in Turkey. This issue is very important for missionaries in that missionary activities and work had been protected and supported for a hundred years through the capitulations. With this development, it became necessary for missionaries to completely reorganise their views, because with the foundation of the new government in Ankara missionary organi-

sations were now completely subject to Turkish law and lost their foreignness and privileges. These institutions will now be harmonised with the laws of the country and will have to be protected by the forces of justice acting on behalf of the people. Likewise, their property, possessions and lives would be equal to those of the local population. As a result of the agreements signed, the missionaries could no longer see themselves as privileged defenders of justice guaranteed from outside. For the missionaries, there was no other way but to be supporters of justice that had to be constructed in Turkey. For the American Board missionaries serving in Turkey, the behaviour of the American government officials that led to all these developments were considered as “tragic mistakes that could not be corrected”.

The treaties signed at Lausanne made it possible to make more precise plans for the continuation of missionary work in Turkey. The rights and privileges expected in the work to be carried out were finalised with this treaty. Before the Lausanne Conference, the question of whether American missionaries in Turkey would be able to continue their work or not was a main question to be answered, but after the treaty it was resolved positively in favour of the missionaries. However, the occupation of new missionary work centres remained ambiguous for the missionaries.

The American Board missionaries were also closely involved in the minority question, which was of utmost importance at the Lausanne Conference. The conference is extremely important in terms of the protection of the rights of minorities in Turkey. The decisions to be taken at the conference are as important for the protection of the rights of minorities in Turkey as the protection of the existence of minorities for the continuation of the work of the American Board. Because up to that point missionary work had achieved its greatest success among Christians. However, what is certain for the missionaries was that whatever the outcome of the conference is, it has been decided that the missionary effort of the American Board in Turkey would never be decreased. The missionaries believed that the Near East problem could not be permanently solved through armies or treaties; on the contra-

ry, they think that the final solution lies only in the evangelisation of the Turkish people.

According to American Board missionaries, despite a friendship and trade treaty being signed between the two states in August 1923, the U.S. Senate postponed the approval of the treaty thus leaving diplomatic relations between the U.S. and Turkey without a foundation. Nevertheless, following the Treaty of Lausanne, the work of American Board missionaries continued in Turkey without hindrance, and considerable progress was even made in some centers.

Endnotes

- ⁱ He was the US representative at the Lausanne Conference, and the first United States ambassador to Turkey between 1927 and 1932.
- ⁱⁱ The Foreign Minister of the nationalist government of Ankara. For detailed information about his life story, (see. Turan, 2003).
- ⁱⁱⁱ Started on 20 November 1922, the Lausanne Conference was interrupted from time to time, but ended after eight months with the signing of the Treaty of Lausanne on 24 July 1923.
- ^{iv} For more information, see. (The Missionary Herald, 1922, pp.485-486).
- ^v He was born into a Quaker family in Charlotte, Vermont. He graduated from Middlebury College in 1881 and entered Hartford Theological Seminary. After his graduation he applied for overseas service, married Flora Holmes and sailed for Turkey in 1885. For more information, (see. www.dlir.org).
- ^{vi} This law, enacted on July 30th by the Turkish Grand National Assembly at Ankara, is as follows: The provision of the law regarding foreign schools are hereby confirmed, and if any permission has been granted to foreign charitable organizations to have orphan schools, they will be conducted according to the prescribed course of study and shall be under the direction of a Turkish subject, but no permits shall be issued for any new schools. (The Missionary Herald, 1922, p.477).
- ^{vii} This concern can be seen from Bristol's statement to Secretary of State Charles Evans Hughes in early October 1922: As the United States is one of the capitulatory Powers with extensive vested interests in Turkey, we cannot afford to remain inactive while the Allies give their consent to important changes in the capitulatory regime. (Lippe, 1993, pp.44-45).
- ^{viii} Upon being invited to the Conference by the Allies, the USA explained its general policies in the memorandum, the first of the three documents it submitted to Britain, France and Italy on 30 October 1922. Here, he stated/announced that he would attend the conference as an *observer* and clarified the term *observer*. In addition to participating in the talks as observers, he also stated that they would take the floor to defend American interests when necessary. The memorandum also listed one by one the issues in which the US was interested. For the other two of the three documents and details of the subject, see. (Armaoğlu, 1991, pp.484-487).
- ^{ix} William Wheelock Peet. At the Lausanne Conference he took a helpful part in securing the recognition of the rights of American missionaries in Turkey. For detailed information about his life story, see. (www.dlir.org).
- ^x The State Institute of Statistics determined the city's population in 1922 as 1.129.655 and in 1925 as 1.011.165. (Bayraktar, 2003, p.11).
- ^{xi} For detailed information on the subject, see. (Erol, 1976, s.51; Gül, 2021, p.739)
- ^{xii} For a Picture Chateau/Shatanon see. (The Missionary Herald, 1923, p.4).
- ^{xiii} There is no information about who this person was.
- ^{xiv} Ismet Pasha was the Minister for Foreign Affairs and the head of the Turkish delegation of the Ankara government at the Lausanne Conference. The Turkish delegation consists of Ismet Pasha (Inönü, Minister of Foreign Affairs), Dr. Rıza Nur Bey (Minister of Health) and Hasan Bey (Saka, former Minister of Finance). The delegation also included counselors, interpreter, clerks, secretaries and Ismen Pasha's aides. Lippe, "The 'Other' Treaty of Lausanne: The American Public and Official Debate on Turkish-American Relations", p.44.

^{xv} Since the US was not at war with the Ottoman State and the Lausanne Conference was intended to end the state of war between the allies, Turkey and Greece, it participated in the conference as an observer because the US had many interests in the East. On November 14, the US government appointed Ambassador to Rome Richard Washburn Child and Ambassador to Bern Joseph C. Grew as observers at the Lausanne Conference. The delegation also includes assistants and a secretariat. For more information, see. (Armaoğlu, 1991, pp.483-527).

^{xvi} Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1923, Volume II - Office of the Historian. (<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1923v02/d799>).

^{xvii} Although there is no definite information about who he was, it is estimated that he was Dr. Fuad Umay, who was in the USA between 7 April and 11 July 1923 upon the invitation of the Turkish Welfare Association with the consent of the Turkish Grand National Assembly. For detailed information, see. (Deniz-Öztaş, 2020, p.566). He even informed the government during his return journey to Turkey on a French steamer, a Turk named Mehmed Pehlivan, who had fought with a Greek, had been handed over the Greeks in Piraeus harbour and that his life was in danger. Presidency of the Republic of Türkiye, Directorate of State Archives, BOA, HR.İM., No:79-69.

^{xviii} For detailed information about the life of Abdülhak Adnan Adıvar, who lived between 1882-1955 see. (Günergun, 2006, pp.13-54; Yıldırım, 2006, pp.55-86).

^{xix} An article titled *Americans in Turkey Want Treaty of Lausanne Ratified, Says Lawyer* published in the New York Herald on 4 January 1926. For detailed information on the subject, see. Presidency of the Republic of Türkiye, Directorate of State Archives, BCA, Muamelat Genel Müdürlüğü, No:267-801-3.

^{xx} (Lippe, 1993, pp.31-63). The reason for the rejection of this treaty by the US Senate in February 1927, the signing of another treaty between Turkey and the United States in 1930, and differences between the two treaties are not mentioned here, as they are the subject of a separate study. However, Joseph C. Grew was criticised the most for the signing of this treaty and he was even accused of *selling the birthright of his nation to a vegetable soup* and failing to provide a homeland for the Armenians. (Armaoğlu, 1991, p.522). Already in 1923, a propaganda campaign was started in the USA under the leadership of Morgenthau, the former US Ambassador to Istanbul, and the Berlin Ambassador in order to prevent the ratification of this treaty by the US Congress. For detailed information on the subject, see. Presidency of the Republic of Türkiye, Ministry of Foreign Affairs Turkish Diplomatic Archives, No:502/100166-1, 2, 3. For the full Turkish text of this treaty, which was not ratified by the US Senate, see. (Açıkses, 1998, pp.8-31).

References

- Presidency of the Republic of Türkiye, Directorate of State Archives, BOA, HR.İM., No:79-69
- Presidency of the Republic of Türkiye, Directorate of State Archives, BCA, Muamelat Genel Müdürlüğü, No:267-801-3.
- Presidency of the Republic of Türkiye, Ministry of Foreign Affairs Turkish Diplomatic Archives, No:502/100166-1, 2, 3.
- Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1923, Volume II - Office of the Historian. (<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1923v02/d799> - 01.02.2024)
- The One Hundred and Thirteenth Annual Report of the American Board of Commissioners for Foreign Missions, Published by the Board Congregational House, Boston 1923.
- The One Hundred and Fourteenth Annual Report of the American Board of Commissioners for Foreign Missions, Published by the Board Congregational House, Boston 1924.
- The Missionary Herald, Vol. CXVIII, Thomas Todd Company Printers, Boston 1922.
- The Missionary Herald, Vol. CXIX, Thomas Todd Company Printers, Boston 1923.
- Açıkses, E., “Lozan’da Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri Arasında İmzalanan 6 Ağustos 1923 Tarihli Anlaşma”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 6/21 (1998), pp.8-31.
- Armaoğlu, F., “Amerikan Belgelerinde Lozan Konferansı ve Amerika”, Belleten, Vol.L, No.32 (1991), pp.483-527.
- Bayraktar, H., “Geçmişten Günümüze İstanbul’da Nüfus”, Coğrafya Dergisi, No:11, İstanbul 2003, pp.5-20.
- Deniz, B. ve Öztaş, S., “Dr. Fuad Umay ve Çocuk Esirgeme Kurumu Faaliyetleri”, RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, 19 (Haziran-2020) pp.558-580.
- Erol, M., Birinci Dünya Savaşı Arefesinde Amerika’nın Türkiye’ye Karşı Tutumu, Ankara 1976.
- Gül, M. F., “Osmanlı Devleti’nde Kapitülasyonların Kaldırılması Sonrasında Halkın Tepkilerine Dair Bazı Tespitler”, İnternatiolan Journal of Social Sciences Academy, Year 3, Issue 5, April 2021, p.732-754.
- Günergun, F., “Adnan Adıvar’ın Bilim Tarihi Çalışmaları: Osmanlı Türklerinde İlim’den Önce ve Sonra”, Osmanlı Bilimi Araştırmaları, VII/1 (2006), pp.13-54.
- Lippe, J. M. V. D., “The ‘Other’ Treaty of Lausanne: The American Public and Official Debate on Turkish-American Relations”, The Turkish Yearbook of International Relations, Year 1993, Issue 23, Vol XXIII, 1993, pp.31-63.
- Turan, Ş., İsmet İnönü – Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği, Bilgi Yayınevi, İstanbul 2003.
- Yıldırım, N., “Hekim Kimliği ile Abdülhak Adnan Adıvar ve Tıp Tarihi ve Deontoloji Müderrisliği”, Osmanlı Bilimi Araştırmaları, Vol. VII, No:2 (2006), pp.55-86.
- www.dlir.org. (01.02.2024)

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (1), 256-293

Geliş Tarihi:04.03.2023 Kabul Tarihi:24.04.2024

Yayın: 2024 Yayın Tarihi:31.05.2024

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1259865>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

REKLAMLARDA METAFOR KULLANIMI: HIZLI YEMEK REKLAMLARI ÖRNEĞİ

Emrullah ŞEN*

Merve ERSAN*

Öz

Günümüzde tüketicilerin günlük yaşamda her mecrada karşılaştığı görsel yoğunluk reklamlara karşı bir direnç geliştirmelerine neden olmuştur. Bu direnç, özellikle rekabetin yoğun olduğu sektörlerde, markaların mesajlarını iletmek ve hedef kitlelerini etkilemek için özgün ve yaratıcı yaklaşımlara daha fazla önem vermelerini gerektirmiştir. Bu durum, reklamcılık alanında kullanılan dilin ve yöntemlerin önemini ve niteliğini artırmıştır. Reklamlarda metafor kullanımı, bir ürün veya hizmete özgü tanımlamaları yapmanın ötesinde nitelikleri ve işlevleri hakkında düşündürerek, yeni fikirlerin ve değerlerin yaratılmasının merkezinde yer alır. Ürün veya hizmete yönelik benzersiz bir kavramı, fikri veya açıklamayı ifade etme noktasında yüzeyselliği reddeden metafor; içsel imgelerin ve zihinsel modellerin merceğinden faydalanır. Retorik bir figür olarak metafor, birbirinden farklı nesnelere bir araya getirerek reklam tasarımlarında etkili mesajlar vermenin yapı taşı oluşturur. Böylece reklam tasarımı; marka, ürün ve hizmetin ayırt edici özelliklerini sergileme noktasında akılda kalıcı ve ikna edici bir güce sahip olabilir. Reklamın metafor gibi retorik öğelerden yoksun bırakılması; yüzeysel ve doğrudan bir anlatım oluşturacağından reklamın etkisi ve anlam derinliği azalabilir. Bu nedenle, markaların görsel bir çekicilik yaratma ve güçlü bir hikâye anlatma yolunda metafora başvurmaması oldukça güçtür. Bu araştırmanın amacı reklamlarda görsel metaforların nasıl kullanıldığını ve bunların anlam oluşumuna etkisini incelemektir. Bu kapsamda, amaçlı örnekleme kullanılarak metafor kullanımının sıklıkla görüldüğü global ölçekte tanınan ve tercih edilen hızlı yiyecek ve içecek markalarının reklamları örneklem olarak seçilmiştir. Hızlı yiyecek ve içecek reklamlarında metaforlar ile oluşturulan anlamların ve yeniden üretilen mitlerin derinlemesine çözümlenmesinin yapılabilmesi için Roland Barthes'ın göstergebilimsel yöntemi kullanılmıştır. İncelenen örneklerde kullanılan metaforun reklam iletişimine çok yönlülük ve işlevsellik bağlamında katkı sağladığı, metaforlar vasıtasıyla sağlıklı yaşam, ideal vücut, uzmanlık, kalite ve prestij, hijyen, kabul ve onay, çevrecilik, lezzet, hız ve kolaylık mitlerinin yeniden üretildiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Hızlı yemek, metafor, görsel retorik, marka, reklam.

* Y.Lisans Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Grafik Tasarımı Bölümü, sen.emrullah@hbv.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4685-5226>

* Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Grafik Tasarımı Bölümü, merve.ersan@hbv.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-0587-7875>

Use of Metaphor in Advertisements: The Example of Fast-Food Advertisements

Abstract

In today's world, the visual saturation that consumers encounter across various media channels in their daily lives has led to a resistance to advertisements. This resistance, particularly prevalent within competitive industries, necessitates brands to employ more original and creative approaches to convey their messages and influence their target audiences. Consequently, the significance and quality of the language and methods used in advertising have increased. The use of metaphors in advertising goes beyond merely describing a product or service; it involves stimulating thoughts about their qualities and functions, thereby fostering the creation of new ideas and values. Rejecting superficiality, metaphors in advertising utilize internal imagery and mental models to express a unique concept, idea, or description related to a product or service. As a rhetorical device, metaphor juxtaposes disparate objects to convey effective messages in advertising designs. Thus, advertising design can possess memorable and persuasive power in showcasing the distinctive features of a brand, product, or service. Excluding rhetorical elements such as metaphor from advertising would result in a superficial and straightforward narrative, diminishing both the impact and depth of meaning of the advertisement. Therefore, it is challenging for brands to refrain from resorting to metaphor in creating visual appeal and telling compelling stories. The aim of this research is to examine how visual metaphors are employed in advertisements and their impact on meaning formation. Within this scope, fast-food and beverage advertisements from globally recognized and preferred brands, where metaphor usage is frequently observed, have been selected as a sample using purposive sampling. Roland Barthes' semiotic method has been utilized to delve into the meanings generated by metaphors and the myths reproduced in fast-food and beverage advertisements. The analysis reveals that the use of metaphors in the examined examples contributes to the versatility and functionality of advertising messages, leading to the reproduction of myths surrounding healthy living, ideal body image, expertise, quality and prestige, hygiene, acceptance and approval, environmentalism, taste, pleasure, speed, and convenience.

Keywords: Fast-Food, metaphor, visual rhetoric, brand, advertising.

Giriş

Günümüzde hızlı yemek tüketimi küresel ölçekte hızla yayılan bir trend haline gelmiştir. Hızlı yemek endüstrisi, tüketicilere hızlı, pratik ve genellikle ekonomik bir yemek seçeneği sunarak modern yaşamın temposuna ayak uydurmayı hedeflemiştir. Ancak, bu yaygınlaşma sadece tüketim alışkanlıklarını değil, aynı zamanda hızlı yemek markalarının iletişim stratejilerini de etkilemiştir. Hızlı yemek tüketiminin yaygınlaşmasıyla birlikte, bu endüstrinin reklam

stratejilerinde kullanılan dil ve görsel unsurlar da büyük önem kazanmıştır. Rekabetin yoğun olduğu reklam sektöründe metaforlar, tüketicilerin dikkatini çekmek adına, hızlı yemek markalarının yanı sıra diğer markaların da iletişim stratejilerinde sıkça başvurduğu retorik araçlar haline gelmiştir. Nitekim, metaforların, reklam verenlere geniş bir yaratıcılık alanı sunduğu ve yaratıcılığın sınırlarını genişlettiği ileri sürülmektedir (Çağlar, 2019).

Metaforlar, bir şeyi başka bir şeyle ilişkilendirerek anlam oluşturan ve iletişimde güçlü ve çağrışımsal etkiler yaratan dil araçlarıdır. Sözlü ya da görsel metaforlar, reklam stratejilerinde çeşitli biçimlerde kullanılmaktadır. Örneğin, bir hamburgerin büyük bir roketin üstünde görüldüğü ve “Uzayda bile tadını unutamayacağınız bir lezzet deneyimi” sloganının eşlik ettiği bir hızlı yemek reklamında metaforlar; ürünün hızlı, lezzetli ve eğlenceli bir yolculuk sunan bir deneyim olduğunu vurgulamak için kullanılabilir. Bu tür metaforlar, markalara ürün veya hizmet özelliklerini vurgulamak adına sıradan dilin ötesine geçme fırsatı vererek, markaların rekabet ortamında öne çıkmasına ve tüketicilerin zihinlerinde daha güçlü bir yer edinmesine katkıda bulunmaktadır. Bu şekilde, metaforlar reklam iletişimine yeni ve çarpıcı bir perspektif sunarak, klişe ifadelerin dışına çıkılmasını sağlayabilmektedir. Metaforlar hedef kitlenin reklam materyallerinin içeriğine odaklanmalarına yardımcı olarak, iletişimin etkinliğini artırabilmekte ve izleyicileri ayrıntılara inmeye teşvik edebilmektedir (Çorbacıoğlu, 2022). Metaforların, izleyicileri veya okuyucuları ayrıntılara inmeye teşvik etmelerinin temel nedenleri reklamda kullanıldıkları bağlamda olağan dışı olmaları, sıra dışı ifade biçimleri içermeleri ve hedef kitlenin reklam iletilerini çözümlemek için daha fazla çaba göstermelerini gerektirmeleridir (Diker, 2010). Bu, metaforların markaları yaratıcı ve özgün bir dil kullanımına teşvik etmesiyle açıklanabilmektedir. Grafik tasarım, semiyotik, estetik değerler ve anlamsal yapıların bir araya gelerek bir ifade tarzı oluşturduğu bir disiplindir (Delil, 2023, s.12). Tüketicinin zihinsel süreçlerini yönlendirme ve manipüle etme bağlamında metaforları, reklam ve marka çalışmalarında, pazarlama araştırmalarında,

markaların reklam stratejilerinde, logolarında, sosyal içerik dağıtımında, afişlerinde ve ilanlarında sıkça kullanıldığını görmek mümkündür. Nitekim, literatürde, reklamlarda bir marka, ürün veya hizmete ait belirli niteliklerin yalnızca düz bir anlatım ile sergilenmesinin izleyicilerin hayal gücünü harekete geçirmede yetersiz kaldığını savunan çalışmaların yanı sıra (Ersan, 2022), metaforlar gibi retorik figürlerin kullanılmadığı reklamların genellikle izleyicilerde herhangi bir etki veya izlenim bırakmadığını ve hedef kitlenin bu reklamlarda ileri sürülen ürün veya hizmeti daha kolay unutabileceğini öne süren araştırmalar da mevcuttur (Sillince, 2006).

Konuya ilişkin literatür; reklam dilinde, marka ve reklam stratejilerinde ve iletişim yöntemlerinde metafor kullanımının önemi ve etkisi üzerine yapılan çalışmalar, reklam verenlerin neden metaforları tercih ettiği, reklamlarda metaforların çeşitli kullanım biçimleri, taşıdığı anlamlar ve sahip olduğu özellikler üzerine önemli referans noktalarına işaret etmektedir. Örneğin, Apple Inc.'in 357 adet İngilizce-Çince reklamı incelenmiş ve bu analiz sonucunda elde edilen verilere göre, Çince çevirilerinin %61'inin görsel unsurlar içerdiği, bu görsellerin %32'sinde dengeli yapı ve duyuşsal uyarımın bulunduğu, %37'sinde ise metaforların kullanıldığı saptanmıştır (Cui ve Li, 2021).

Reklamlarda metaforların başarıyla kullanılması, hedef kitleye etkili bir şekilde ulaşmada ve reklam mesajlarının iletilmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Çorbacıoğlu, 2022). Reklamın metafor gibi retorik öğelerden yoksun bırakılması; yüzeysel ve doğrudan bir anlatım oluşturacağından reklamın etkisi ve anlam derinliği azalabilmektedir. Bu nedenle, markaların görsel bir çekicilik yaratma ve güçlü bir hikâye anlatma yolunda metafora başvurmaması oldukça güçtür.

Bütün bu bağlamda bu araştırmanın amacı; reklamlarda görsel metaforların nasıl kullanıldığını ve bunların anlam oluşumuna etkisini incelemektir. Rekabetin yoğun olduğu sektörlerden biri olan hızlı yemek alanındaki markaların, tüketicilerin dikkatini çekmek adına çok sayıda metaforu barındıran reklam içeriklerini tercih ettikleri görülmektedir. Bu çalışmada seçilen hızlı yemek

markalarının metaforlar ile vermeye çalıştıkları mesajlar Roland Barthes'ın düz anlam, yan anlam ve mit düzeylerinde anlamlandırmayı kapsayan göstergebilimsel yöntemi ile çözümlenmektedir.

1. Metafor

“Metafor, doğası gereği farklı olan iki şey arasında ima edilen bir karşılaştırma olarak tanımlanır” (Ehse, 1984, s. 60). Diğer bir deyişle metafor, iki farklı nesnenin karşılaştırıldığı ve bu karşılaştırmadan ötürü bir nesnenin özelliğinin öteki nesneye aktarıldığı retorik bir dil figürüdür (Sopory ve Dillard, 2002). George Lakoff ve Mark Johnson metafor ile ilgili görüşlerini şu şekilde dillendirmiştir:

“Metafor, bir forma en az iki içeriğin sığdırılmasıdır. Bu, lafzî anlam ile figüratif anlam arasında çözümü zor bir bulmaca yaratır. Metafor, metaforik bir ifadedeki bu iki anlam arasındaki gerilimin sonucudur. Metaforik ifadede gerilim diye adlandırdığımız şey, gerçekte ifadedeki iki anlam arasında değil, daha ziyade ifadenin iki zıt yorumu arasında vuku bulan bir şeydir. Metaforu meydana getiren bu iki yorum arasındaki çatışmadır” (Lakoff ve Johnson, 2022, s. 12).

Barthes'a göre (2003), metafor iki farklı şey arasında bir benzerlik ilişkisinin kurulmasıdır. Metaforda bilinmeyen bir şey bilinen bir şey ile ifade edilerek; bilinmeyenlerin anlamı bilinenlerin araçları vasıtasıyla ortaya çıkar (Fiske, 2003:124).

Metafor (metaphora), Grekçe kökenli bir kavram olup, “meta” ile “phrein” (veya phora) kelimelerinin birleşiminden meydana gelmiş olup, “meta” kelimesi “öte” anlamını taşıırken, “phrein” kelimesi ise “taşımak” anlamına gelmektedir (Lakoff ve Johnson, 2022; Akyol ve Kızıltan, 2019). Metafor kavramı, Türkçede genellikle “eğretileme” veya “istiare” olarak karşılık bulsa da her iki karşılığın da metaforun esas niteliğini yeterince yansıtmadığı düşünülmektedir. Zira Demir'e (2022) göre, eğretileme veya istiare, genellikle edebiyatta kullanılan diğer mecaz sanatlarıyla benzer şekilde işlev görmektedir. Ancak, metafor terimi daha çok

düşünsel ve zihinsel kavrayış sistemimizi sembolize etmek için kullanılmaktadır (Saban, 2008).

Metafor genellikle “bir şeyi başka bir şey üzerinden anlatmak” olarak tanımlanmaktadır (Zaltman ve Zaltman, 2021, s. 14). Bu kavram, en temel tanımıyla, bir nesneyi, diğer bir nesneye dayanarak algılamak veya daha iyi bilinen bir şeyden daha az bilinen bir şeye anlam aktarmak (veya bilgi taşımak) demektir (Boynukalın, 2014). Metafor, Ehses’in (1984) de işaret ettiği gibi, doğası gereği farklı olan iki şey arasında ima yoluyla gerçekleştirilen bir karşılaştırmayı ifade eden, aynı zamanda retorik bir unsurdur. Diğer bir deyişle, metafor, iki ayrı nesnenin karşılaştırıldığı ve bu karşılaştırma sonucunda bir nesnenin özelliklerinin diğerine aktarıldığı bir söylem biçimidir (Sopory ve Dillard, 2002). “Biçim olma süreci aynı zamanda bir yorumlama sürecidir ve metaforlar bu sürecin başından sonuna kadar gerçekliğin kavranmasında merkezi bir rol oynarlar” (Boynukalın, 2014, s. 1). Yani metafor, bir kavramı veya deneyimi, başka bir kavram veya deneyimle özdeşleştirerek anlamlandırma ve tecrübe etme sürecidir (Soydan, 2017). Diğer yandan, Phillips’e (1997) göre, bir metafor, genellikle ilişkilendirilmesi beklenmeyen iki terim arasında bir benzerlik veya ilişki kurarak yeni çağrışımlar yaratmaktadır. Bu durum, bir metaforun var olabilmesi için iki farklı nesne veya terim arasında bir ilişkinin bulunması gerektiği anlamına gelmektedir (Dündar, 2020). Forceville’nin (1996) belirttiği gibi, bir metaforun varlığından bahsedebilmek için önceden mevcut veya geleneksel bir bağlantının olması gerekmektedir. Buna bağlı olarak, Gerald Zaltman metaforun, “bir şeyi, başka bir şey açısından yeniden temsil ettiği ve düşüncüyü etkilediği” tespitine bulunmuştur (Zaltman, 2004, s. 257). Bu bağlamda George Lakoff ve Mark Johnson’un “Metaforlar: Hayat, Anlam ve Dil” adlı kitabının ön sözünde metaforla ilgili şu noktalar dile getirilmiştir:

“Metafor, bir forma en az iki içeriğin sığdırılmasıdır. Bu, lafzî anlam ile figüratif anlam arasında çözümü zor bir bulmaca yaratır. Metafor, metaforik bir ifadedeki bu iki anlam arasındaki gerilimin sonucudur. Metaforik ifadede

gerilim diye adlandırdığımız şey, gerçekte ifadedeki iki anlam arasında değil, daha ziyade ifadenin iki zıt yorumu arasında vuku bulan bir şeydir. Metaforu meydana getiren bu iki yorum arasındaki çatışmadır.” (Lakoff ve Johnson, 2022, s. 12).

Bu çerçevede, metafor sadece bir kelimenin veya ifadenin yüzeydeki anlamıyla sınırlı olmayıp; dilin derinliklerine inmenin, dilin esnekliğini ve zenginliğini dışa vurmanın, farklı düşünce dünyalarını bir araya getirmenin ve katmanlı bir anlam dünyası yaratmanın önemli ve ustaca bir yolunu temsil etmektedir. Örneğin, Batı'nın (2019: 102) da dile getirdiği üzere, “Bütün dünya metaforlardan oluşan bir sahnedir.” Bu ifade, metafor kavramını en iyi biçimde açıklamak için örnek teşkil eden cümlelerden biridir; zira bu cümlenin kendisi de bir metafordur. Bu noktada, metaforun, dilin ve düşüncenin derin ve etkili bir şekilde kullanımının temel bir unsuru olduğunu vurgulamak önemli olacaktır. Demir ve Karakaş Yıldırım (2019: 1095), bu perspektiften hareket ederek, metaforu “dil ve düşüncenin göz ardı edilemeyen gerçeği” olarak tanımlayarak, ilgili kavramın geniş ve kapsamlı semantik değerine vurguda bulunmuşlardır.

Batı'nın (2019) dikkat çektiği gibi, metaforlar yalnızca dilin değil, aynı zamanda düşüncenin de temel yapı taşlarındandır. Bu bakış açısından yola çıkarak, mecazi dilin bir parçası olan metaforu dilin temel bileşenlerinden biri olarak nitelendirmek ya da metaforların dilin aslı bir varlığı olduğunu izah etmek yerinde olacaktır. Çünkü dil, yalnızca göstergelerin değil, aynı zamanda metaforların da egemen olduğu bir imparatorluktur (Demir, 2022). Bu sebeple, dilin içsel yapısında, düşünce ve anlam dünyasında önemli bir rol oynayan metaforlar, kuramcılar için önemli bir araştırma konusu haline gelmiştir. Aristo'dan Barthes'a, Richards'dan McQuarrie'ye kadar birçok dil bilimci, göstergebilimci, felsefeci ve retorikçi, anlamın bir bileşeni olan veya anlamın oluşumunu sağlayan metafora ve onun türlerine odaklanmışlar (Batı, 2007; Çağlar, 2019) ve dilin yapısal ve semantik özelliklerini anlamaya yönelik önemli çabalarda bulunmuşlardır. Öte yandan, Aristoteles'ten günümüze kadar,

iletişim alanında çalışan bazı kuramcılar, metaforların düz söylemlerden nasıl ayrıştığını, alıcıların metaforları nasıl algılayıp anladıklarını, metaforların değerlendirme süreçlerini ve dil bilim bağlamındaki etkilerini anlamak amacıyla bir dizi araştırma ve analiz gerçekleştirmişlerdir (Karamahmet, 2017). Yapılan araştırmalar, metaforun sadece düşünme biçimi, dil ve bilim üzerinde değil, aynı zamanda insanın kendini ifade edişi üzerinde de biçimlendirici bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Dilin kullanımıyla ilgili inceleme yapan bazı araştırmacılar, artık herhangi bir olgunun anlaşılabilmesi için metaforların kullanılmasının zorunlu olduğunu belirtmişlerdir (Çelikten, 2006).

Metaforların Aristoteles döneminden bu yana kullanıldığı bilinmektedir. Metaforlar, geçmişte daha çok retorik hedefler için kullanılmış olsa da günümüz iletişim alanlarının neredeyse her seviyesinde ve her türünde sıkça kullanıldığı görülmektedir (Karamahmet, 2017). Hatta Zaltman ve Zaltman'a (2021) göre, pek çok farklı dilde insanların gündelik sohbetler esnasında ortalama beş ila altı kez arasında metafor kullandığı bilinmektedir. İnsanların, günlük yaşamlarında, sosyal ilişkilerden iş dünyasına kadar birçok alanda, ilişkilerini, duygularını ve deneyimlerini ifade etmek ya da iletişim süreçlerine derinlik katmak için sıklıkla metaforlara başvurdukları gözlemlenmektedir (Couser, 1990). Bu gözlemler, José Ortega y Gasset'in "Metafor muhtemelen insanoğlunun en verimli imkânlarından biridir. Onun etkisi büyüye yakındır" (Lakoff ve Johnson, 2022: 13) ya da "Metafor, belki de bir insanın sahip olabileceği en verimli güçtür." (Batı, 2019: 102) şeklindeki görüşlerini desteklemektedir. Dolayısıyla, Forceville'nin (2016) altını çizdiği gibi, bir metafor sadece sanatsal veya retorik amaçlar için kullanılan dilsel bir ifade (veya kelime şekli) değildir. Metafor, dünyayı algılama ve anlamlandırma süreçlerinde etkili birer zihinsel haritalama ve modelleme aracıdır (Uyan Dur, 2016). Yani, Çelikten'in (2006) de vurguladığı gibi, metaforun sıklıkla söylemi süslemeye yönelik bir söz sanatından ibaret bir şey olduğu sanılır; ancak, metafor, temelde dünyayı anlama ve algılama biçimimize katkı sağlayan bir düşünme ve gözlem biçimini

temsil ettiği için metaforun önemi, yukarıda bahsi geçen algıdan çok daha derin ve fazladır. Sonuç olarak, metaforun derinliği ve çeşitliliği göz önüne alındığında, eğitimcilerden romancılara, ressamardan karikatüristlere, reklamcılardan diğer sanatçılara kadar birçok kişi ve kurumun, kendi özel amaçları ve medya alanları için bu kavramı benimsemesi şaşırtıcı değildir (Forceville, 2016).

2. Reklamlarda Metafor Kullanımı

Küresel tüketici kitlesi, günlük yaşamlarında dergi ve gazetelerin yanı sıra radyo, televizyon ve internet gibi çeşitli mecralarda sıklıkla reklam yoğunluğuna maruz kalmaktadır. Bu mecralardaki reklam yığını, karmaşık rekabet ortamlarında ve gelişen trendler karşısında rakiplerinden belirgin bir şekilde ayrılmak isteyen reklam verenlerin, sıra dışı ve özgün reklam stratejileri benimsemeleri gerekliliğini zorunlu kılmaktadır. Bir ürünün veya nesnenin düz anlam bağlamında basit bir tanımı, yeterli miktarda duygu uyandırmaz ve bu durumda metaforlar gibi retorik unsurlar devreye girer. Reklamlarda, ürün logolarında, sosyal içerikli afiş ve ilanlarda metafor, metonimi, cinas, kişiselleştirme, kıyaslama, abartma gibi sözlü ve görsel retorik figürlere ve ikna kanıtlarına rastlamak mümkündür (Gezer, 2020).

Global markaların Türkiye’de yayınlanan TV reklamlarında metaforların milliyetçilik, vatanseverlik, mutluluk, eğlence, güçlü olmak, özgürlük kavramları üzerinden yapılandırıldığı görülmüş, ayrıca reklamlarda metafor kullanımının izleyici üzerindeki etkilerinin reklamı beğenmesi, reklama ilişkin duygusal yakınlık hissetmesi ve yaratıcılığı desteklediği yönünde olduğu tespit edilmiştir (Becan ve Babayeva, 2019).

Çağlar (2019) kozmetik reklamlarında metafor kullanımını incelediği araştırmasında reklamların; bireye anlam yükleme, yeni imajlar kazandırma, arzulanan şeylerin tatmini, güç sahibi olma, hazcı tüketim gibi anlamlardan hareketle oluşturulduğunu; bu anlamlar reklama yüklenirken metafor, metonimi, mecazi söylem ve yan anlamların kullanıldığını ortaya koymuştur.

Becan ve Babayeva'ya (2019) göre, reklamcılık alanında metaforların tercih edilmesinin temel nedeni, metaforların tüketicilerin günlük yaşamlarında ve iletişimlerinde yaygın olarak var olmasıdır. Bununla birlikte, reklamcılık alanında metafor gibi retorik yaklaşımlara başvurulması, marka popülerliğini artırma, tüketicilerin belirli ürün veya hizmeti akılda tutma becerisini güçlendirme ve bir reklamın genel ikna gücünü artırma potansiyelini beraberinde getirmektedir (Ersan, 2022). Bu potansiyeli baz alan reklam verenler veya markalar, Dündar'ın (2020) da işaret ettiği gibi, pazarda farklılık yaratmak, akılda kalıcılıklarını artırmak ve tüketicileri satın alma sürecine yönlendirmek için reklam çalışmalarında sıklıkla metaforlara ya da tanıtım materyallerinde metaforik anlatımlara başvurumaktadırlar. Reklamalarda metafor kullanımı ya da metaforik bir dilin benimsenmesi, tüketicilerin ürün ve hizmet sunumlarını daha ayrıntılı bir şekilde değerlendirme eğiliminde olmalarını sağlamak adına etkili bir mercek oluşturmaktadır (Dündar, 2020). Bu mercek, tüketicileri toplumsal veya mitsel bir hikayeye davet etmekte ve bununla birlikte reklam içeriğinin anlamını zenginleştirmekte, tüketicilerin ürün veya hizmetle ilişki kurmasını sağlayacak imgesel bir bağ kurmasına yardımcı olmaktadır (Aydoğan, 2019). Karamehmet (2017), bu hususa ve metaforların tüketici davranışlarını etkileme potansiyelinin oldukça büyük olduğuna vurgu yapmak adına, bir tüketicinin satın alma geçmişinin ve deneyiminin, bir ürüne, hizmete ya da markaya karşı tutumunun veya davranışının, hatta algısının metaforlar aracılığıyla değiştirilebileceğini öne sürmekte ve dolayısıyla metaforlar vasıtasıyla tüketicilerin zihinlerini manipüle etmenin mümkün olabileceğinin altını çizmektedir.

Metafor, markalar için önemli bir iletişim strateji olup, reklamın genel gidişatını belirlemede yaratıcılıkla doğru orantılı olarak kritik bir etkiye sahiptir. Çünkü metaforlar, görünüşte alakasız iki veya daha fazla nesne arasında ortak bir referans noktası oluşturur; reklam mesajlarını daha karmaşık bir düşünsel düzlemde işlemeye zorlar, mevcut durumu düşündürerek açıklama, bildirme veya temsil etme yollarının kavranmasında kritik bir rol oynar; reklamın monoton ve

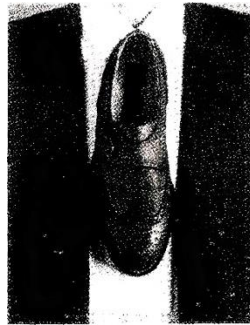
sıkıcı hâl almasının önüne geçerek izleyicide merak uyandırır ve bu da tüketicilerin reklam içeriğine daha fazla dikkat etmelerini sağlar. Bu sayede, izleyicinin reklamı okuma ve işleme motivasyonunu artırır; doğrudan mesajlara kıyasla daha fazla bilişsel ayrıntıyı ortaya çıkarır ve çözüme ulaşıldığında içsel bir tatmin sağlar (Ang ve Lim, 2006). Böylece metaforlar, gerçek ve soyut kavramlar arasında kavramsal bir köprü işlevi görür (Ersan, 2022); tüketicilerin ilgisini çekebilecek yeni alanlar açar ve onların ürün, hizmet ya da marka ile duygusal, duyusal bir ilişki kurmalarını için zemin hazırlar.

Metaforlar, tüketicinin dikkatini çeker ve algılama süreçlerini etkileyerek anlam çıkarmalarına yardımcı olurken, aynı zamanda kararlarını ve davranışlarını etkiler (Zaltman, 2004: 118). Metaforlar, reklamlarda başlık veya slogan gibi sözlü unsurlara nüfuz edebileceği gibi, aynı zamanda ürün veya hizmetin özelliklerini veya sağladığı faydaları vurgulayan görsellerle de vücut bulabilirler. Forceville'nin (1994) tabiriyle; metaforlar, her şeyden önce bilişsel düzeyde gerçekleşir ve sözel düzeyin yanı sıra görsel düzeyde de kullanılabilir. Örneğin, Red Bull'un "Kanatlandırır" sloganı, ürünün tüketicilere sağladığı enerji ve canlılık hissini vurgulamak için sözlü dilde güçlü bir metafor kullanımına örnektir. Bu slogan, doğrudan ürünün içeriği veya bileşenleriyle ilgili somut bir açıklama yapmaktan ziyade, tüketicilere içtikleri zaman sanki gerçek kanatları varmışçasına hissettireceği mesajını iletmektedir. Metaforun kullanımıyla, Red Bull'un tüketicilere sunduğu enerji ve canlılık hissi, görsel bir imge olarak kanatlar aracılığıyla temsil edilir ve tüketicinin bu içecek ile sanki uçuyormuş gibi duygu dolu bir deneyim yaşayacağı, kendisini özgür hissedeceği, enerji ve canlılık hissi kazanacağı ima edilir. Benzer şekilde, bazen bir işletme veya ürün ismi de tüketicilere belirli bir kavramı veya imgeyi çağrıştıracak şekilde seçilerek bir metafor oluşturulabilir.

Görsel iletişimin günümüzdeki belirleyici rolü, dijital teknolojilerin yaygınlaşmasıyla birlikte önemli ölçüde artmaktadır. Shuell'e (1990) göre, "Eğer bir resim bin kelimeye bedelse, bir metafor da bin resime bedeldir" (s. 102).

Shuell'in ifadesi, metaforun gücünü vurgulamak için oldukça anlamlıdır. Bu düşünce, görsel metaforların etkisini daha da ön plana çıkararak, görsel metaforların sözlü metaforlardan çok daha derin ve etkili olabileceğine işaret etmektedir. Sonuç olarak, nörolojik süreçlerin bir sonucu olarak, insan beyninin görsel imgeleri kelimelere nazaran daha etkin bir biçimde işleme ve hatırlama eğilimi bulunmaktadır. İnsanlar ve görseller arasındaki etkileşim düzeyi, geçmiş dönemlere kıyasla hiç olmadığı kadar yoğun bir seviyeye ulaşmaktadır. Bu artan etkileşim, markaları reklam stratejilerinde görsel metaforlara başvurmaya teşvik etmekte ve reklamcılık alanında görsel metaforların yaratıcı kullanımı, markalara dikkate değer bir avantaj sağlamaktadır. Bu avantajla birlikte, görsel metaforlar, markaların ürün veya hizmetlerini anlamlı, duygusal ve akılda kalıcı bir şekilde iletmelerine olanak tanımaktadır.

Forceville (1996), görsel metaforu, beklenen bir görsel unsurun beklenmeyen bir görsel unsurla değiştirilmesi olarak tanımlamıştır. Bu tanım, esasen görsel birleştirme konseptini temel alarak esnek bir yapıda formal kriterler üzerine kurulmuş olmasına rağmen, reklamlarda oldukça yaygın olan bir görsel metafor biçimini yansıtmıştır (Çınar, 2009). Buna ilaveten Forceville, yukarıda bahsi geçen kavramı bir örnek üzerinden açıklamış ve görsel metaforun kayda değer bir iletişim aracı olarak ne anlama geldiğini ve nasıl işlev gördüğünü özetlemiştir (Resim 1).

Resim 1. Forceville'nin 'Ayakkabı Kravattır' (Shoe Is Tie) Başlıklı Metafor Örneği
(Forceville, 1994, s. 5).

Resim 1’de görülen bir erkek figürünün gövdesinin yer aldığı bir ayakkabı reklamında, ön planda normalde kravat durması gereken yerde büyük ölçekte bir ayakkabı kullanılmıştır. Bu reklam, izleyicinin ayakkabı görselini, olağan veya düz şekliyle değil, alışılmadık dışında, kravat görseli ile ilişkilendirerek algılamasını teşvik etmektedir. Bu durum, izleyicilerin olağan dışı bir bağlamda ayakkabıyı yorumlamasını sağlayarak, reklamın dikkat çekiciliğini ve etkileyciliğini arttırmakta ve izleyicilerin reklam iletişimine daha fazla odaklanmalarına ve ürünü farklı bir bakış açısıyla değerlendirmelerine imkân tanıyarak, ürünle üyle ilgili sıra dışı ve hatırlanabilir bir izlenim oluşturmaktadır.

Görsel metaforların sözlü metaforlara kıyasla daha karmaşık ve dolaylı bir yapıya sahip olması, çeşitli çıkarımların ortaya çıkmasına destek vermektedir (Phillips, 2000). Bu durumu, görsel muhakemenin gerektirdiği yüksek seviyedeki zihinsel katılım ve görsel muhakeme kapsamının görsel iknanın kuvvetli noktası olabileceği düşüncesiyle ilişkilendirmek ve insanların genellikle kendi oluşturdukları bir önermeyi benimsemekte daha istekli olmalarıyla izah etmek mümkündür (Uyan Dur, 2016). Bu durum, görsel metaforların izleyici veya alıcı üzerinde daha derin etkiler bırakabilme potansiyeline sahip olduğuna işaret etmektedir.

Sözel ve görsel metaforlarla zenginleştirilen bir reklam fikri ile sıradan bir konu bile daha çekici hale gelerek, daha ikna edici olabilir (Atar, Onay ve Şener, 2016: 415). Görünüşte alakasız iki veya daha fazla nesne arasında ortak bir referans noktası oluşturan metafor; tam da bu sebeple, reklam dünyasında, görsel ilgi yaratmanın bir yoludur. Görsel ve dilsel metaforlar, klişe reklam içeriklerine çekici ve güçlü çözümler sunarak izleyici ile daha güçlü bir etkileşim oluşturur. Dolayısıyla metaforun belirli bir hizmet veya ürünün işlevleri ve nitelikleri hakkında bilgi aktarmaya yönelik potansiyeli, izleyicilerin ilgisini çekebilecek yeni alanlar açar. Bu bağlamda reklam görselinin monoton ve sıkıcı hal almasının önüne geçerek izleyicide merak uyandırır. Çünkü metafor, mevcut hali düşündürerek açıklama, bildirme ve temsil etme yollarının kavranmasında kritik bir rol

oynamaktadır. Buradan yola çıkarak reklamda metafor kullanımı, verilmek istenen mesajın hatırlanma düzeyini arttırarak ilgi çekici olmasını sağlamak ve iknayı arttırmak gibi amaçlar taşımaktadır (Batı, 2019).

Gerald Zaltman'a göre: "metafor, bir şeyi, başka bir şey açısından yeniden temsil eder ve düşünceyi etkiler" (Zaltman, 2004, s. 257). Bu ifadelerden yola çıkarak metaforun soyut bir kavramın somut bir hâl almasını sağlarken reklamda vurgulanması istenen ürün ya da marka imgelerine farklı bir görme biçimi sağlamak adına son derece gerekli bir araç olduğu anlaşılmaktadır. Bu araç, yaratıcılık anlayışıyla doğru orantılı olarak reklamın genel seyrine yön vermektedir. Bu noktadan bakıldığında markanın kurumsal kimliğine ve ürünlerine yansıtılmak istediği iletinin; düz bir anlatımdan uzak, hayal gücünün sınırına yaraşacak en uygun motiflere bürünmesi zaruridir. Ehses'e göre: "Bir ürünün reklamında ona ait belirli niteliklerin düz bir anlatım ile sıralanması hayal gücünü harekete geçirmez. Ancak figüratif dilin yaratıcı kullanımı canlı, çekici ve akılda kalıcı mesajlar oluşturabilir" (Ehses'ten aktaran Ersan, 2022, s. 1750). Zira metafor ile diğer figüratif mecazların da birbiriyle örtüşmesi; bütüncül bir anlayışın keşfedilmesine ve iletilmesine ortak bir zemin hazırlamaktadır (Çeken, 2016). Böyle bir örtüşme, yalnızca markaya özgünlük sağlamakla kalmaz, aynı zamanda tüketicilere satın alma ya da ilişkilendirme yolu ile benlik duygularını ifade etmelerine ve ürünün tüketimine ve kabulüne daha yatkın olmasına da olanak tanır.

3. Yöntem

Bu araştırmada, reklam tasarımlarında metafor kullanımının anlam oluşumuna etkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda amaçlı örnekleme yöntemi kullanılarak reklamlarında metafor kullanımının sıklıkla görüldüğü global ölçekte tanınan ve tercih edilen hızlı yiyecek ve içecek markalarından McDonald's, Burger King, KFC, Coca Cola ve Pepsi'nin reklamları örneklem olarak seçilmiştir. Amaçlı örneklemede araştırmacı, araştırmanın amacına en uygun gördüğü örnekleme seçer. Bu örnekleme yöntemi, nitel araştırmalarda sınırlı kaynakların en etkin kullanımı için sıklıkla kullanılan bir

teknik olup; çalışma konusu ile ilgili bilgili ve deneyimli bireylerin ya da grupların tanımlanması ve seçilmesini içerir (Yağar ve Dökme, 2018: 4).

Araştırma kapsamında küresel ölçekte markaların reklam içeriklerinde metafor kullanımı ile vermek istedikleri mesajların oluşturduğu anlamların irdelenmesinin amaçlanması, araştırmada görsel ve dilsel öğelerin metodolojik bağlamda Hermenotik (Yorum/Anlam Bilim) yaklaşımından göstergebilimsel yöntemin tercih edilmesini gerekli kılmıştır. Bu bağlamda Roland Barthes'ın düz anlam, yan anlam ve mit düzeylerinde anlamlandırmaları inceleyen göstergebilimsel yaklaşımı referans alınmıştır.

Bilimsel bir araştırma yöntemi olarak yapısalcılığın en etkin şekilde uygulandığı disiplinlerden biri olan göstergebilimsel analiz, gösterge sistemlerinde bulunan yüzeysel görüneni değil, altındaki derin yapıları ortaya çıkarmaya çalışır (ağlar, 2019). Bu doğrultuda, seçilen reklamlar ilk etapta bütünsel bir bakış açısıyla ele alınmış, daha sonra reklamın amacına ve hedef kitlesine yönelik oluŐumları tespit edilip görsel ve dilsel öğeler bakımından göstergebilimsel analizleri yapılmıştır.

Sözlü ve görsel iletişimde göstergelerin anlamını ve kullanımını inceleyen bir alan olan göstergebilim, dilbilim, kültürel çalışmalar, medya çalışmaları ve iletişim alanlarında önemli bir rol oynamaktadır. Göstergebilim, göstergelerin temsil ettiği, örtülü anlamları ve bu anlamlarla yeniden üretilen mitleri ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Göstergebilimsel analiz yöntemi; resimler, reklamların, filmler gibi tüm görsel ve dilsel metinleri çözümlemek ve anlamlandırmak, kültürel, toplumsal veya politik bağlamlarını açıklamak için araştırmalarda sıklıkla kullanılan kapsamlı bir yöntemdir.

Göstergebilim, bir bilim dalı olarak ilk kez 20. yy sonlarına doğru ortaya çıkmıştır. Göstergebilimin kurucuları arasında Fransız düşünür Ferdinand de Saussure ve Amerikalı filozof Charles Sanders Peirce bulunmaktadır (Sığırcı, 2016: 30). Saussure, dilin yapısını ve işleyişini incelediği yapısalcı dilbilim çalışmaları ile göstergebilimin temellerini atmıŐtır. Peirce bilgi felsefesi içerisinde

gelişen geleneksel göstergebilimi sistematik olarak inceleyen ilk düşünürdür (Karaman, 2017: 28). Peircegöstergebilimi daha geniş bir bağlama oturarak sembollerin doğasını ve işlevini açıklamıştır. Çağdaş göstergebilimin kurucularından Fransız dil bilimci Roland Barthes (1915-1980) anlamlandırmayı düz anlam, yan anlam ve mit boyutlarına ayırmıştır (Tablo 1). Bu anlam düzeyleri birbirinden ayrılmaz bir bütün olmakla beraber verilmek istenen esas mesaj yan anlam düzeyinde gizlidir (Kurt, 2019:30). Düz anlam, bir göstergenin yüzeydeki açık ve belirgin anlamını ifade eder. Diğer bir deyişle, kelime anlamı veya görselde gözlemlenen nesnel anlamdır. Bu anlam, genellikle göstergenin sözlük anlamı olup, basit gözlem ile elde edilebilir (Barthes, 1979). Örneğin, bir görselde bir elma resmi, kırmızı renkli, ağaçta yetişen bir meyveyi temsil eder. Yan anlam ise, sembolün daha derin ve dolaylı anlamlarını ifade eder. Mit ve çağrışım boyutlarını içeren yan anlam; öznel yorumları ve sosyokültürel durumları içerir ve ideolojilerin, anlatıların çözümlemesinde kullanılır (Bircan, 2015: 25.) Bu anlam, sembolün kültürel, duygusal ve kişisel bağlamları içinde anlam kazanır. Sembolün çağrıştırdığı duygular, düşünceler ve deneyimler yan anlamı oluşturur (Barthes, 1979).

Tablo1. Roland Barthes'ın gösterge şeması (Barthes, 1979).

Mitler ise, toplumsal normları, değerleri ve inançları pekiştiren sembollerdir. Barthes'a göre (2003), mit, kültürel kodlarla dolu sembollerin kolektif bilinçaltından kaynaklanan derin, ideolojik bir anlamı ifade eder. Semboller, bireylerin düşünce ve davranışlarını yönlendiren kültürel mitlerin taşıyıcıları olarak işlev görür. Örneğin, Amerikan rüyası, reklamlar aracılığıyla temsil edilen ve tüketim kültürünü destekleyen bir mit olarak kabul edilebilir.

Barthes'ın göstergebilimsel yaklaşımına göre anlamlandırmanın üç düzeyi oyuncak bir bebek görseli üzerinden örneklenecek olursa; düz anlam bağlamında

oyuncak bebek, bir bebek figürünü temsil eder. Diğer bir deyişle, resmin yüzeydeki ve açık anlamıdır. Yan anlam düzeyinde, çocukluk, masumiyet, sevgi ve bakım gibi yan anlamlarla ilişkilendirilebilir. Ayrıca, oyuncak bebekle oynamak, çocuğun duygusal ve sosyal gelişimine katkıda bulunmayı temsil edebilir. Bu bağlamda oyuncak bebek, sadece bir nesne olmanın ötesinde, duygusal ve sembolik bir anlam taşır. Mit düzeyinde ise oyuncak bebek, annelik ve ebeveynlik gibi toplumsal rollerle ilişkilendirilebilir. Toplumda genellikle kız çocuklarına yönelik olarak pazarlanan oyuncak bebekler, toplumsal cinsiyet rollerini pekiştirebilir ve kültürel normları yansıtabilir. Ayrıca, oyuncak bebek, aile ve toplumun beklediği “iyi bir anne” veya “iyi bir ebeveyn” imajını destekleyebilir.

4. Bulgular

Dünya genelinde tanınmış bir hızlı yemek zinciri olan McDonald's'ın reklam içerikleri, kullanılan göstergeler ve metafor konusunda oldukça zengindir. Resim 2’de McDonald’s “Fish Bowl” isimli balıklı sandviçleri için yapılan bir reklam tasarımı görülmektedir. Reklam görseli düz anlam düzeyinde incelendiğinde ilk bakışta hamburger formuna sahip bir akvaryum içinde yüzen bir japon balığı görülmektedir. Bununla birlikte reklam görselinde Fillet-O-Fish®” yazan metin, akvaryum içindeki küçük oksijen kabarcıkları, zemine oturtulmuş berrak bir arka plan, McDonald’s’a ait kırmızı ve sarı logosu ve son olarak sloganı: “I’m lovin’ It” yer almaktadır. Reklam yaratıcısının McDonald’s ürününün tüketiciler tarafından tercih edilmesi için birtakım metaforlara başvurduğu gözlemlenmektedir. Yan anlam düzeyinde berrak arka plan ve şeffaf akvaryum, izleyicide ürünün hazırlanma sürecinde temiz ve titiz bir ortamdan geçtiği düşüncesini uyandırmaya çalışmaktadır. Bu fikir, reklam çalışmasının esaslarından biridir. Toplum tarafından hızlı yemek markalarına yönelik ortaya atılan iddialardan birçoğu hijyen ile alakalı olup, olumsuz değerlendirmelere maruz bırakıldığından, marka ve ürünün kirli koşullarda üretildiği fikrine karşı çıkılarak, reklamda McDonald’s’ın en iyiyi ve en temiz satmanın peşinde olan şeffaf bir marka olduğunu fikri oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bir diğer önemli mesaj ise

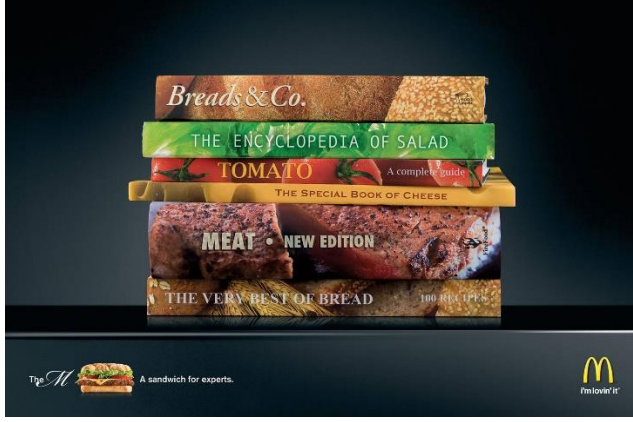
hamburger şeklindeki akvaryumun içinde yer alan canlı balıktır. Canlı balık metaforu ile balıklı sandviçlerin taze malzemelerden yapıldığı vurgulanmak istenmiştir. Önemli olan iki diğer unsur ise “Filet-O-Fish®”, McDonald's logosu ve “I'm lovin' It®” ibaresidir. Her iki iletinin sonunda “®” yani telif hakkı sembolü görülmektedir. Bu sembolün iki defa ısrarla kullanılması, markanın izleyicilere benzersizlik ve özgünlük fikrini aşlamak istemesinin göstergesidir. Bu noktada “temizlik ve tazelik yalnızca McDonald's markasına özgü bir durumdur; dünyanın en taze filetosu buradadır.” mesajını metaforlar aracılığıyla vurgulamak istemektedir. Öte yandan, McDonald's logosunda bulunan renklerin, insan psikolojisi üzerindeki etkilerini de göz ardı etmemek gerekir. İnsan zihninde belirli renklerin açlık hissini uyandırdığına dair araştırmalar mevcuttur. Bu doğrultuda McDonald's logosundaki kırmızı rengin seçimi de bu durumla ilişkilendirilebilir. Reklamda hijyen ve sağlık mitinin kullanıldığı söylenebilir.

Resim 3. McDonald's 'Fish Bowl' Başlıklı Reklamı (Leo Burnett, 2011)

Macaristan'da yayınlanan “the M” adlı reklam kampanyası (Resim 4); kendine özgü yemek pişirme yetenekleriyle gurur duyan ve doğal olarak böylesini daha güvenli bir yöntem olarak gören izleyicilere yönelik bir tutum sergilemektedir. Bu reklamda; kitapların ve sandviçin, reklamın kimliğine ve yapısına katkı sağlayan iki gösterge olarak yer aldığı söylenebilir. Düz anlam düzeyinde; McDonald's sandviçi, üst üste dizilmiş altı farklı kitap olarak izleyiciye

sunulmaktadır. Yan anlam düzeyinde kitap, bilginin ve bilgeliğin göstergesidir. Bu noktada izleyiciye kitabın, kişiyi profesyonel bir kariyere götüren yolda bilgiye ulaŐmasında ne denli bir önemli arasa, profesyonel kalitede bir yemeğe ulaşma noktasında da bilgi birikimiyle uzmanlaŐmıŐ bu marka ve ürünün önemli olduğu mesajını çađrıŐtırmaktadır. Bu kitaplara yakından bakıldığında, her bir kitabın sandviçin farklı bir malzemesini temsil ettiği görülmektedir. Bu malzemeler; ekmek, salata, domates, et ve yine ekmektir. Ayrıca kitaplar, sıradan bir kitap olarak değil, içerik bakımından önemli bir başvuru kaynağı tadı veren “Salata Ansiklopedisi”. (the Encyclopedia of Salad) gibi isimlerle nitelendirilmiŐtir. Bu zengin çağrışım aracılığıyla profesyonel bir eğitim ile profesyonel bir yemek arasında bir ilişki kurularak, ürünün yüksek kaliteli malzemeler içerdiğinin ve büyük bir özenle piŐirilmıŐ bir ev yemeği kadar kaliteli olduğunun vurgulandığı gözlemlenmektedir. Diğer taraftan, sandviçi temsil eden kitapların koyu gri renkte geniş bir alana yerleŐtirilmıŐ olması kaliteli ve nezih bir atmosfer yaratmaktadır. Böylelikle tipik bir hızlı yemek restoranı sandviiyle benzerlik taŐımadıđının altı çizilerek, ürün üst sınıf bir seviyeye taŐınmaktadır. Sol alt bölümde ürününün kendi görüntüsüne ve kaligrafik süslü bir ‘M’ harfine yer verilerek “Uzmanlar için bir sandviç” (A sandwich for experts) mesajı ile bu düşünce desteklenmiştir. Bu durum, izleyicinin reklamın geneli için kişisel bir çıkarımda bulunmasına ve marka ile ilişki geliŐtirmesine yardımcı olmaktadır. Sonuç olarak, tüm bu temsili ögeler; tktcinin zihninde tanıtılan ürünün anlam kazanmasında ve detaylandırılmasına katkı sağlamaktadır. Reklamda prestij, uzmanlık ve kalite mitlerinin yeniden üretildiği görülmektedir.

Resim 3. McDonald's 'The M' Başlıklı Reklamı (DDB, 2010)

Dünyanın en büyük içecek şirketlerinden biri olan Coca-Cola, geniş bir pazarlama alanı ve reklam anlayışı üzerine birçok yaratıcı strateji geliştirmiştir. Resim 4'te markanın Greenpeace ve WWF tarafından desteklenen bir reklam kampanyası bulunmaktadır. Reklamda Coca-Cola adına çevreyi ve hayvanları korumak için yaratılan bir olay örgüsünü ele alınmaktadır. Doğal renk kombinasyonlarını ile düzenlenen reklam tasarımı, çevreci bir yaklaşımla izleyicilerin dikkatini çekmeyi hedeflemektedir. Resim 4'te görüleceği üzere reklam kampanyasının aynı başlıkta farklı figürler içeren basın ilanları mevcuttur.

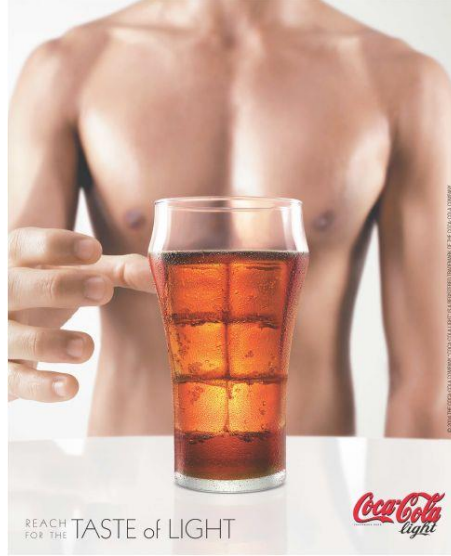
Resim 4. Coca-Cola'nın Greenpeace ve WWF Tarafından Desteklenen Reklam Kampanyası (Jessica Tan, 2009)

Düz anlam düzeyinde incelendiğinde reklam tasarımlarında yeşil renk zemin üzerinde yeşil renk teneke kola ambalajları ve bunların üzerinde yunus, maymun, kutup ayısı, baykuş, panda gibi çeşitli hayvan ve çiçekler bulunmaktadır. Bu yönüyle reklam yan anlam düzeyinde geleneksel kola reklamlarından uzaklaşarak, doğal ve sağlıklı bir ortamın sürdürülebilirliğini desteklediği izlenimini yansıtmaktadır. Anlatımın baskın olması için figürlerin sayfanın merkezinde toplandığı görülmektedir. Bununla birlikte alışlagelmiş kırmızı Coca-Cola kutusunun yerini bu reklam kampanyasına uygun bir yeşil bir kutu ambalajının alması da temiz bir doğa ve çevrenin önemini vurgulamaktadır. Ürün ambalajı üzerindeki Greenpeace ve WWF logoları da bu düşüncüyü destekler niteliktedir. Ürün Greenpeace ve WWF tarafından desteklendiğinden, reklam

görselleri Coca-Cola adına çevreyi ve hayvanları korumak için yaratılan “eCoca-Cola” isimli ürünü tanıtmaktadır. Bu durum her bir reklam görselinde “eCoca-Cola” tenekesinin üzerinde kutup ayısı, maymun, panda gibi nesli tükenmekte olan hayvanların bulunmasını açıklamaktadır. Reklam tasarımlarının bütünü, eCoca-Cola'nın dünyamızın iyiliği için çalıştığı ve nesli tükenmekte olan hayvanlara yaşam alanlarını geri vermeye çalıştığını mesajını vermeyi amaçlamaktadır. Reklamda oluşturulan çevre dostu atmosfer aynı zamanda sağlık hissi çağrıştırarak “bu ürünü tüketirseniz kilo almazsınız” ya da “sağlığınız ve çevreniz için iyi bir tercihtir” mesajları da izleyiciye dolaylı yoldan ima edilmektedir. Bu ima; reklamın daha profesyonel görünmesine katkı sağlamaktadır. Reklam kampanyası çerçevesinde çevre dostu (eco-friendly) anlamına gelen “e” harfi ile orijinal Coca-Cola logosu, birleştirilerek “eCoca-Cola” logosu oluşturulmuştur. Öte yandan, kompozisyonun en üstünde hizalanmış “Daha dost bir kola ile tanışın” (Introducing a friendlier Coke) mesajı, yeni geliştirilmiş kola içeriğinin tüketici ve çevre için iyi bir tercih olduğu konusunda bilgi vermeyi amaçlamaktadır. Bu ileti sağ alt köşede, logosunun altında bulunan “Çevre dostu bir kola” (An environmental friendly Coke) iletiliyle desteklenmektedir. Tüm bu göstere ve metaforlar aracılığıyla marka ve ürün güvenilirliğine vurgu yapılarak; izleyicinin de ürünü satın aldığı anda doğal ve sağlıklı yarınlara sürdürülebilirliğine katkı sağlayacağı iletilmektedir. Reklamda çevrecilik mitinin yeniden üretildiği görülmektedir. Şüphesiz, Coca-Cola ve benzeri tüketim malları üreticisi şirketleri, onlarca yıldır meydana getirdiği çevre kirliliğinin sorumluluğunu üstlenmekten kaçınırken, çevre dostu görünen bir reklam kampanyasının ne denli etkili olabileceği tartışmalıdır. Ancak, Coca-Cola'nın, bu çeşitli temsiller aracılığıyla geri dönüşüm ve çevre dostu girişimlere destek verme konusunda olumlu bir tutum sergilediği gözlemlenmektedir.

Resim 5’te Coca-Cola bu kez sağlık bilincine sahip tüketicilerin endişesinden yararlanan bir basın ilanı ile karşımıza çıkmaktadır. Düz anlam düzeyinde reklam görselinde beyaz bir masa üzerinde Coca-Cola dolu bir bardağa uzanan üstü çıplak bir erkek görülmektedir. Yan anlam düzeyinde Coca-Cola

“Light” ürününün, Őekersiz formülüne rağmen klasikleşmiş Coca-Cola lezzetinden ödün vermediği mesajı, geri planda bulunan ideal kas kütesine sahip bir erkek vücudu kullanılarak sağlanmaktadır. Bununla birlikte sıradan bir bardak ile değil, yine üçgen proporsiyona sahip bir bardak formundan yararlanılmıştır. Bardağın içindeki buz küplerinin biçimi ve diziliŐi arkadaki erkek vücudunun karın kasları ile ilişkilendirilmektedir. Cinselliğin satış üzerine etkisinin, belirli ürünler için uygunluğu veya aksi bir durum olduğu hakkında az araştırma olmakla beraber, reklamcılar arasında herhangi bir Şeyi satmak için cinselliğin kullanılabileceği açıkça ifade edilmektedir (Pehlivan Baskın, 2019, s.187). Aynı zamanda, ieeğin en iyi tat profiline soğuk olarak tüketildiğinde ulaŐılacađı mesajı da verilmektedir. Temiz ve güçlü bir etki yaratmak için sayfa genelinde beyaz ve açık gri tonlarından faydalanılmaktadır. Başka bir yönden, erkek figürünün bardağa elini uzatarak tutmasına yakın bir Şekilde görünmesi, kompozisyona hareket katarak “Light’ın Lezzetine UlaŐın” (Reach For The Taste of Light) dilsel mesajı ile desteklenmektedir. Bu mesajın yazı karakterinin reklamın amacına hizmet edecek Şekilde oldukça ince et kalınlığına sahip olduğu görölmektedir. Reklamda sağlık miti ve fit olma mitlerinin yeniden üretildiği görölmektedir.

Resim 5. 'Reach For The Taste Of Light' Başlıklı Coca-Cola Light Reklamı (Adevee, 2004)

1954 yılında kurulmuş bir Amerikan hızlı yemek restoran zinciri olan Burger King, görsel ilgi ve etki yaratmanın temeline bağlı güçlü reklam içerikleri oluşturan markalar arasında yerini almaktadır. Resim 6'da "Gratified" başlıklı bir Burger King reklamı görülmektedir. Düz anlam düzeyinde reklamda reklam görselinde testere biçiminde bir patates kızartması görülmektedir. Görselin sol üst köşesinde yazan "Yağı Kestik" (We've Trimmed The Fat.) iletisi ve hemen altında daha küçük puntolarla yazılan "%40 Daha Az Yağ ve %100 Lezzet" (40% Less Fat, 100% Delicious) alt metni, reklamda tanıtılan patates kızartmasının az yağlı özelliğini anlatmaktadır. Böylelikle testere biçimindeki patates kızartmasının anlamı "kesme" eylemi ile ilişkilendirilerek açığa çıkmaktadır. Sonuç olarak, reklamda patates kızartması testere metaforu ile ilişkilendirilerek yağın azaltılmasına dikkat çekilmiştir. Reklamda sağlıklı yaşam mitinin yeniden üretildiği görülmektedir.

Resim 6. Burger King 'Gratifries' Başlıklı Reklamı (Sid Lee, 2013)

Burger King'in Resim 7'deki reklamının, ne ile ilgili olduğunu ya da neyi çağrıştırmak istediğini ilk bakışta anlamak güçtür. Çünkü, reklamda restoranın ürünleri ile ilgili herhangi bir görsel ya da çağrışım bulunmamaktadır. Sayfanın odak noktasında ağzının iki köşesini yara bandı ile kapatan, yakın çekim bir kadın figürü bulunmaktadır. Sol alt köşede yer alan “Gerçek Büyük Burgerler” (Real Big Burgers) iletisi, izleyicinin göstergeler arasındaki bağlantıları kurarak buradaki fikri açıklığa kavuşturmasına fırsat tanımaktadır. Aksi takdirde bu reklam için bir izleyicinin ilk izlenimi, bir kadının darp edildiği düşüncesi olabilir. Reklamda, yan anlam düzeyinde Burger King'e ait hamburgerlerin diğer restoranlara nazaran çok daha büyük ve lezzetli olduğu, hatta tüketim esnasında kendinizi dizginleyemeyeceğiniz için ağzınızı daha fazla açmanız gerekeceği ve bunun sonucunda yaralanma ihtimalinizin bile olacağı mesajı retorik bağlamda abartıdan da faydalanılarak iletilmektedir. Reklamın sağ alt köşesinde bulunan Burger King logosu ve hemen altındaki– “Daha Büyük. Daha İyi. Burger King.” (Bigger. Better. Burger King) dilsel iletisi, böyle bir hamburger büyüklüğünün ve lezzetinin yalnızca Burger King'e özgün olduğu mesajını vermektedir. Diğer taraftan bu basın ilanı, ürünlerinin daha büyük olduğunun altını çizmesiyle bir bakıma iştahı çok olan izleyicilere seslenmektedir. Genel olarak, kadınlara kıyasla ergenlik çağındaki erkeklerin daha fazla iştahının olduğu bilinse de, reklamda erkek yerinde

kadın temsili üzerinden yola çıkılması ve kadın dudaklarından odak noktası oluşturularak reklamın cinsel açıdan tahrik edici ve merak uyandırıcı bir şekilde tasarlanması tercih edilmiştir. Bu noktada Çeken ve Özdemir'in (2015, s. 82) de vurguladığı gibi, reklam sektörü günümüzde cinsellik üzerinden büyük rant elde etme çabası içerisinde olup, erkek tüketicilere yönelik olarak kadın cinselliği daha fazla ön planda tutulmaktadır. Reklamda ataerkil toplum miti ve cinsiyet stereotipleri mitinin kullanıldığı görülmektedir.

Resim 7. Burger King'in 'Real Big Burgers' Başlıklı Reklamı (Ads of the World, 2005)

Coca-Cola ve Pepsi şirketleri, 19. yüzyılın sonlarında 7 yıl arayla kurulmuştur. Her iki marka da akılda kalıcı olmakla birlikte iyi bir marka imajı ve özgün ambalajlarıyla geçmişten süregelen bir rekabetin içindedir. Resim 8'de bulunan reklam tasarımı, Coca-Cola ile Pepsi arasındaki rekabete bir atıfta bulunan birçok örnekten birisidir (Resim 8). Reklamın düz anlam düzeyinde odak noktasında gizemli görüntüsüyle bir Pepsi ürünü izleyiciyi karşılamaktadır. Üzerindeki kırmızı pelerin ile oldukça dikkat çekmektedir. Hemen ardından pelerinin üzerinde yasal sonuçlardan kaçınmak için Coca-Cola harfleri kasıtlı olarak karıştırılarak Cola-Coca olarak yazıldığı fark edilmektedir. “Size korkunç bir Cadılar Bayramı diliyoruz!” (We wish you a scary Halloween!) mesajı ile kompozisyonun konsepti hakkında genel bir yargıya varılmaktadır. Reklam iletisi yan anlam düzeyinde, Cadılar Bayramı için Coca-Cola gibi olmanın “korkutucu” olacağı fikrini sunarak markaya karşı bir küçümseme içermektedir. Arka planda bulunan kayalıklar ve gri puslu havanın oluşturduğu kasvetli ortam, bu düşüncenin

pekiştirilmesine yardımcı olmaktadır. “Asıl istediğin bir Pepsi; Coca-Cola hayranı olmak ise korkutucu” mesajını mizahi bir dille ele alan bu açık hava reklamı, markaların agresif pazarlama stratejilerinde de metaforlar vasıtasıyla farklı nüanslar geliştirerek, geleneksel pazarlama yaklaşımlarından uzaklaşabilecekleri konusunda ipuçları vermektedir. Reklamlar, belirli bir ürünü kullanmanın veya belirli bir hizmeti satın almanın toplum içinde kabul görmeyi ve onaylanmayı artıracaklarını ima ederek, tüketicilere belirli bir grup veya toplum içinde yer almanın önemini vurgular. Bu bağlamda reklamda Pepsi tercih eden gruba dahil olmanın övülüp diğer markayı tercih edenlerin küçümsenmesi ile, toplumsal kabul ve onay mitinin yeniden üretildiği söylenebilir.

Resim 8. Pepsi'nin Coca-Cola'ya Yönelik Hazırladığı 'Halloween' Başlıklı Açık Hava Reklamı (Buzz in a Box, 2013)

Resim 9'de “Come to life” mesajını içeren bir Pepsi reklamı görülmektedir. Reklamda mavi renk bir zemin önünde, üzerinde Pepsi logosu bulunan ve içi siyah renk sıvı dolu bir serum torbası bulunmaktadır. Düz anlam bağlamında sağlık alanında bir hastanın iyileşme sürecinde damar yolu ile çeşitli tıbbi sıvıların verilmesinde kullanılan serum, bu reklamda farklı bir üslup ve yaratıcı bir anlayışla ele alınarak, içi kola dolu bir serum torbasıyla izleyicinin

dikkatini çekmek hedeflenmiştir. Serum metaforu, Pepsi'nin içen kişiyi canlandırdığı mesajını mizahi bir dil ile iletmektedir. Ayrıca serum tıpasında bulunan kırmızı renk ve zeminde bulunan mavi renk marka logosu ile eşleşmektedir. Bununla birlikte serum hortumu, izleyicinin gözlerinin takibini sayfanın altındaki “Canlan, hayata dön” (Come to Life) mesajına yöneltmektedir. Böylelikle “Eğer bunu içersen kendini daha canlı hissedecek, hayata döneceksin” vaadini ileterek, görsel mesajın tüketici tarafından daha hızlı bir şekilde kavramasına zemin hazırlamaktadır. Reklamda esasen şeker ve katkı maddeleri bakımından zengin, sağlıksız olan bir içeceğin metafor kullanılarak sağlık sektörü ile ilişkilendirilmesi sağlık mitinin kullanıldığını göstermektedir.

Resim 9. Pepsi 'Come to life' Başlıklı Reklamı (Ateriet Food Culture, t.y.)

Resim 10'da hızlı yemek sektöründe akla ilk gelen markalar arasında yer alan ve Dünya'nın en büyük ikinci hızlı yemek restoran zinciri olan KFC'nin, Nisan 2018'de Çin'de yayımladığı bir reklam kampanyası görülmektedir. Kampanyanın ilk görselinde bir yarış arabasının arkasından, ikinci görselinde bir konser sahnesinden, üçüncü görselinde roketten, dördüncü görselinde ise bir

ejderhadan çıkan ateş ve duman görülmektedir. Yan anlam düzeyinde ateş ve duman ile markanın ünlü acı ve baharatlı çıtır tavuk ürününün ilişkilendirildiği görülmektedir. Ürünün reklamında; gözlerinden yaşlar akan insanların klişesini göstermekten kaçınılarak bu özellikler metaforlar aracılığıyla yansıtılmıştır. “Acı & Baharatlı” reklam kampanyası, acılı, sıcak ve baharat vurgusunu dolaylı yoldan ve mizahi dilde dışavurumuyla dikkat çekmektedir. Reklamda güç ve enerji mitlerinin kullanıldığı görülmektedir.

a)

b)

c)

d)

Resim 10. KFC 'Hot & Spicy' Başlıklı Reklam Kampanyası (Ogilvy, 2018)

Resim 11’de KFC’nin, açık olduğu süreyi uzattığını duyurmak amacıyla yayınladığı reklam tasarımı bulunmaktadır. Reklamda siyah zemin üzerinde kapağı yarı açık şekilde bir hilali oluşturan ve üzerinde dumanı tüten bir çıtır tavuk kovası bulunmaktadır. Böylece, ikonik bir KFC kovasının içindeki tavukların mevcut sıcaklığı ve tazeliği hakkında da ipucu verilmektedir. Kovanın yarı açık konumuyla biçimsel açıdan oluşan hilal göstergesi yan anlam düzeyinde işletmenin gece geç saatlerine kadar açık olduğunu ifade etmektedir. Sayfanın geneline nüfuz eden

koyu renk zemin ve dumanlı görünüm sisi çağrıştırarak gece atmosferini desteklemektedir. Sağ alt bölümde yer alan “Uzatılmış Çalışma Saatleri” (Extended Opening Hours) mesajı, metaforların çağrıştırdığı ifadeleri destekleyerek “Gecenin geç saatlerinde sipariş veren müşterileri, sıcak KFC ürünlerinin karşılayacağı” mesajını iletmektedir. Reklamda lezzet, haz, hız ve kolaylık mitlerinin kullanıldığı görülmektedir.

Resim 11. KFC 'Extended Opening Hours' Başlıklı Reklamı (Adeevae, 2010)

Sonuç ve Değerlendirme

Reklam içeriklerinin birincil amacı tüketicileri etkileyerek onların kararları ve tüketim tercihleri üzerinde kontrol sahibi olmaktır. Bu doğrultuda; hızlı yemek reklam üreticilerinin, reklam içeriğinin dikkati tetiklemek ve duygusal çekicilikler yaratmak için yaratıcı metaforların manipülatif gücünden kapsamlı bir şekilde yararlandığı gözlemlenmektedir. Metaforlar; markanın ürünü için belirlediği bir mesajı tüketiciye iletmek için kullandığı zihinsel imgelerin dolaylı anlatımına önemli ölçüde yön vermektedir. Yaratıcı mesajlar oluşturulmasına olanak sağlamalarının yanı sıra, markanın neyi temsil ettiğine dair izleyicinin daha fazla fikir sahibi olmasına olanak sağlayarak marka ile ilgili derin içgörüler

sağlamaktadır. Görsel metaforlar, görünüşte alakasız iki veya daha fazla düşünce arasında ortak bir referans noktası oluşturarak karmaşık fikirlerin veya duyguların daha kolay anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Böylece, reklamın etkili ve çekici bir hal almasını sağlayarak marka veya ürün ile ilgili algıları etkilemekle değiştirmekle birlikte, marka ve ürünün hatırlanabilirliğini de arttırmaktadır.

Bu araştırmada incelenen reklamlarda dikkat çeken ortak bir özellik bulunmaktadır. Hızlı yemek markalarının çeşitli edebi ve mecazi yollarla ürünün niteliklerinden bahsetmenin ikna edici amaçlara hizmet etme olasılığının daha yüksek olduğu düşüncesi ile klişeleşmiş taze ve iştah açıcı görüntüler kullanmaktan kaçındıkları görülmektedir. Metaforların, göstergebilimsel kaynaklardan yararlanarak duyulara hitap ettiği ve bu nedenle iletilen mesajın, tüketici üzerinde daha güçlü bir etki bıraktığı düşünölmektedir. Neticede metaforların; reklamda anlatılmak istenen duyguları görünür, elde tutulur bir nesneye dönüştürdüğu ve tüketicide fiziksel ve duygusal tepkiler uyandırarak markayı tezahür eden bir farkındalık durumuna yol açtığı görölmektedir. Ayrıca, incelenen reklam tasarımlarında sözlü, yazılı ve görsel unsurların bütönlüğü ile zekice bir yaklaşım benimsediği gözlemlenmektedir. Böylece tüketicinin farklı fikirler arasında bağlantılar kurması sağlanarak reklam içeriğini yorumlaması ve marka veya ürünü içselleştirmesine fırsat sunulmaktadır.

Araştırma sonuçları reklamlarda metafor kullanımının anlam oluşumuna katkısı bağlamında literatürde bulunan daha önceki çalışmaların sonuçlarını destekler niteliktedir. Çalışmada incelenen reklamların analizi sonucunda, görsel metaforlar vasıtasıyla oluşturulan yeni imajlarla; sağlıklı yaşam, ideal vücut, uzmanlık, kalite ve prestij, hijyen, kabul ve onay, çevrecilik, lezzet, haz, hız ve kolaylık mitlerinin yeniden üretildiği görölmektedir. Bu bağlamda, reklam iletileri prestij, enerji, sağlık, ve mutluluk vaat eden bir araç olarak işlev görmekte, bu mitler aracılığıyla bireyler tüketime yönlendirilmektedir. Böylelikle metaforların; markaların ürünlerini sadece birer tüketim nesnesi olarak değil, aynı zamanda

yaşam tarzları, değerler veya duygusal bağlarla ilişkilendirilen sembolik anlamlar olarak sunmalarına olanak tanıdığı anlaşılmaktadır.

Hızlı yemek sektöründe bulunan gıdalar bilindiği üzere kalori, yağ, şeker bakımından oldukça yüksek, lif, besin değeri düşük ve seri üretilen yiyecek ve içeceklerdir. Ancak tüketicilerin yargılarını değiştirmeye yönelik metafor içeren yaklaşımlarla farklı bakış açıları geliştirerek kişilerin bu ürünlerden ne kadar çok tüketirlerse o kadar mutlu ve enerji dolu olacakları düşüncesi teşvik edilmektedir. Öte yandan, bu araştırma hızlı yemek reklamları ile sınırlandırılarak bir çözümleme sürecine gidilse de farklı alanlarda yer alan küresel markaların reklam içeriklerinde benzer tutum ve stratejileri görmek mümkündür. Buradan metaforun, hedef kitlenin ilgi ve dikkatini çekmek, semboller ve işaretler zinciri ile tüketiciye etkili ve derin mesajlar iletmek, çeşitli dilsel ve dil dışı göstergelerle içeriği zenginleştirerek duygu ve düşüncelerini ürüne yöneltme noktasında büyük önem taşıdığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bu alanda yapılacak ileri araştırmalarda reklamlarda kullanılan görsel metaforların marka hatırlanabilirliği üzerindeki etkisi ve tüketicilerde uyandırdığı mutluluk, heyecan, merak gibi duygusal tepkileri ölçülebilir.

Kaynakça

- Adeevae. (2004). Fn coca cola coke light coke light abs print. [Fotoğraf]. <http://www.adeevae.com/2004/05/fn-coca-cola-coke-light-coke-light-abs-print/>
- Adeevae. (2010). KFC 'Extended Opening Hours'. [Fotoğraf]. <http://www.adeevae.com/2010/12/kfc-fast-food-restaurant-extended-opening-hours-outdoor/>
- Ads of the World. (2005). Burger King 'Real big burgers'. [Fotoğraf]. <https://www.adsoftheworld.com/campaigns/real-big-burgers>
- Akengin, G., Ersan, M., Çiçekli, K., & Tuğrul, D. (2018). Farklı hedef kitlelere göre tasarlanan su şişesi ambalajlarının grafik tasarım açısından incelenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 57, 74-83.
- Akyol, C., & Kızıltan, Ö. (2019). Öğretmen adaylarının kültür kavramına ilişkin metaforları. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39(2), 937-961.
- Ang, S. H., & Lim, E. A. C. (2006). The Influence of Metaphors and Product Type on Brand Personality Perceptions and Attitudes. *Journal of Advertising*, 35(2), 39-53.
- Atar, G., Onay, A., ve Şener, G. (2016). Aşkın Metafor Hali: Sevgililer Günü Kapsamında Kadın ve Erkek Dergilerindeki Reklamlarda Aşkın Sunumu. *Global Media Journal: Turkish Edition*, 6(12).
- Ateriet Food Culture. (t.y.). Clever pepsi advertising. [Fotoğraf]. <http://www.ateriet.com/clever-pepsi-advertising/>

- Aydoğan, D. (2019). Reklam fotoğraflarında metafor yaratmak: Kavramsal fotoğrafçılık. *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli E-Dergisi*, (4), 23-40.
- Barthes R. (1979). *Göstergebilim İlkeleri*, çev. Berke Vardar-Mehmet Rifat, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Barthes, R. (2003). *Çağdaş Söylenler*, (çev. Tahsin Yücel) İstanbul: Metis.
- Batı, U. (2007). Reklamlarda Retorik Figürlerin Kullanımı. *Öneri Dergisi*, 7(28), 327-335.
- Batı, U. (2019). *Reklamın dili*. Alfa Yayınları.
- Becan, C., ve Babayeva, V. (2019). Reklamda bir anlatım biçimi olarak metafor kullanımı: global reklamlara yönelik bir alan araştırması. *Simetrik İletişim Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 111-135.
- Bircan, U. (2015). Roland Barthes ve göstergebilim. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 13(26), 17-41.
- Boynukahın, A. R. (2014). Sanatsal ifade de görsel metaforlar. Yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Resim Anasanat Dalı. Ankara.
- Buzz in a Box, (2013). Pepsi Halloween. [Fotoğraf]. <https://www.adsoftheworld.com/campaigns/halloween-1206b9d1-09cd-4a59-887d-ed71e5fed4ca>
- Couser, G. T. (1990). Seeing through metaphor: Teaching figurative literacy. *Rhetoric Society Quarterly*, 20(2), 143-153.
- Cui, Y., & Li, J. (2021). Imagery packed with poetic qualities: A case study on English-Chinese translation of Apple's advertisements. *Journal of Specialised Translation*, (36), 79-98.
- Çağlar, B. (2019). Reklamlarda metaforik öğelerin kullanımı: Kozmetik reklamları örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(3), 995-1013.
- Çeken, B. ve Özdemir, S. (2015). Cinsel öğelerin internet reklamlarında kullanımı: Vestel 2014 derin dondurucu reklamları. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2015), 74-90.
- Çeken, B. (2016). Görsel cinas ve sosyal afişlerde kullanımı. *Akdeniz Sanat*, 9 (18), 1-10.
- Çelikten, M. (2006). Kültür ve öğretmen metaforları. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(21), 269-283.
- Çınar, N. (2009). Reklamda Kullanılan Görsel Metaforların Reklamın Beğenirliği Üzerine Etkisi. Yüksek Lisans tezi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Eskişehir.
- Çorbacıoğlu, E. (2022). Reklam tasarımında Zaltman Metafor Çıkarım Tekniği (ZMET). *Tarih Okulu Dergisi*, 15(60), 3499-3526.
- DDB. (2022). McDonald's 'The M'. [Fotoğraf]. <https://www.adsoftheworld.com/campaigns/the-m>
- Delil S. (2023). Hareketli Posterlerde Grafik Tasarımın Rolü Üzerine Bir İnceleme. *Sanat Eğitimi Dergisi*, 11/1 (2023 Bahar): s. 10-19. doi: 10.7816/sed-11-01-02
- Demir, C., ve Karakaş Yıldırım, Ö. (2019). Türkçede Metaforlar ve Metaforik Anlatımlar. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(4), 1085-1096.
- Demir, G. Y. (2022). Çevirenin önsözü Metafora dönüş. In G. Lakoff & M. Johnson (Yazarlar), *Metaforlar Hayat, anlam ve dil* (ss. 11-21). İstanbul: Minotor Kitap.
- Demir, G. Y. (2022). Çevirenin önsözü: Metafora dönüş. G. Lakoff & M. Johnson (Yazarlar) *Metaforlar: Hayat, anlam ve dil* (s. 11-21). İstanbul: Minotor Kitap.

- Diker, E. (2010). Değişen Reklamcılık ve Metafor Kullanımı Dergi Reklamları Üzerine İnceleme. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Doğan, H., ve Berkaş, M. Y. (2023). Türk Mutfağında Metafor Kullanımı ve Örnekleri. 9. Uluslararası Erciyes Bilimsel Araştırmalar Kongresi, Kayseri, Türkiye.
- Dündar, F. N. (2020). Reklamda Metafor ve Görsel Metafor. *Pearson Journal*, 5(9), 41–53.
- Ehses, H. (1984). Representing Macbeth: A case study in visual rhetoric. *Design Issues*, 53-63.
- Ersan, M. (2022). Reklam tasarımında bir görsel anlatım yöntemi olarak kişileştirme. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(84), 1739-1753.
- Evlüoğlu Gezer, E. (2021). Görsel Retoriğin Reklamlarda Kullanımı ve Basılı Reklam Örnekleri. *Ankara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, 2(2), 150-172.
- Fiske, J. (2003). İletişim çalışmalarına Giriş, çev. Süleyman İrvan, Ankara: Bilim ve Sanat.
- Forceville, C. (1994). Pictorial Metaphor in Advertisements. *Metaphor and Symbolic Activity*, 9(1), 1-29.
- Forceville, C. (1996). *Pictorial Metaphor in Advertising*. London: Routledge.
- Forceville, C. (2016). The Force and Balance schemas in journey metaphor animations. In C. Fernandes (Ed.), *Multimodality and Performance* (pp. 8-22). Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Gezer, E. E. (2020). Görsel retoriğin reklamlarda kullanımı ve basılı reklam örnekleri. *Ankara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, 2(2), 150-172.
- Jessica Tan. (2009). eCoca-Cola. [Fotoğraf]. https://www.coroflot.com/jessica_tan/ecoca-cola
- Karaman, E. (2017). Roland Barthes ve Charles Sanders Peirce’ın Göstergebilimsel Yaklaşımlarının Karşılaştırılması. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 9(2), 25-36.
- Karamehmet, B. (2017). Metafor ile markaları yönetmek. *Atatürk İletişim Dergisi*, (13), 125-148.
- Kurt, N. O. (2019). 2010-2017 Yılları Arasında Yapılmış Çocuk Film Afişlerinin Göstergebilimsel Analizi. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ordu: Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Lakoff, G. ve Johnson, M. (2022). *Metaforlar hayat, anlam ve dil* (1.Baskı). İthaki Yayınları.
- Leo Burnett. (2011). McDonald's 'Fish Bowl'. [Fotoğraf]. <https://www.adsoftheworld.com/campaigns/fish-bowl>
- Ogilvy. (2018). KFC 'Hot & Spicy - Dragster, Hot & Spicy - Heroes, Hot...'. [Fotoğraf]. <https://www.adsoftheworld.com/campaigns/hot-amp-spicy-dragster>
- Pehlivan Baskın, Z. (2019). Cinselliğin Kullanıldığı Reklamlar: Peta Afişleri. *Akademik Sanat*, 4(8), 184-193.
- Phillips, B. J. (1997). Thinking into it: Consumer interpretation of complex advertising images. *Journal of Advertising*, 26(2), 77-87.
- Phillips, B. J. (2000). The impact of verbal anchoring on consumer response to image ads. *Journal of Advertising*, 29(1), 15-24.
- Saban, A. (2008). Okula ilişkin metaforlar. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 55(55), 459-496.
- Shuell, T. J. (1990). Teaching and learning as problem solving. *Theory into Practice*, 29(2), 102–108.
- Sığırcı, İ. (2016). *Göstergebilim Uygulamaları, Metinleri, Görselleri ve Olayları Okuma*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

- Sid Lee, (2013). Burger King names Sid Lee AOR. [Fotoğraf]. <https://strategyonline.ca/2013/10/08/burger-king-names-sid-lee-aor/>
- Sillince, J. A. A. (2006). Resources and organizational identities: The role of rhetoric in the creation of competitive advantage. *Management Communication Quarterly*, 20(2), 186-212.
- Sopory, P. & Dillard, J. P. (2002). The persuasive effects of metaphor: A meta-analysis. *Human Communication Research*, 28(3), 382-419.
- Soydan, S. (2017). Çağatay Türkçesinin bazı eserlerinde tespit edilen metaforlar. *International Journal of Language Academy*, 5(1), 135-160.
- Uyan Dur, B. (2016). Metafor ve Ekslibris. *EX-LIBRIST - Uluslararası Ekslibris Dergisi*, 3(5), 122-128.
- Yağar, F., ve Dökme, S. (2018). Niteliksel araştırmaların planlanması: Araştırma soruları, örneklem seçimi, geçerlik ve güvenilirlik. *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(3), 1-9.
- Zaltman, G. (2004). *Tüketici nasıl düşünür?* (S. Koç, Çev.). Mediacat Yayınları.
- Zaltman, G., ve Zaltman, L. (2021). *Pazarlama Metaforları*. MediaCat Kitapları.

Extended Abstract

The global consumer base is saturated with magazines and newspapers every day, as well as advertisements on radio, television and the Internet. Metaphors come into play when advertisers want to get out of this mess and create a reaction strong enough to stand out from their competitors. Metaphors are used in advertisements to animate and reinforce a statement or explanation by opposing superficiality. A simple description of a product or object in the context of plain meaning does not evoke a sufficient amount of emotion, and metaphors come to the rescue. "Metaphor is defined as an implied comparison between two things that are inherently different" (Ehse, 1984, p. 60). In other words, metaphor is a rhetorical figure of language in which two different objects are compared and because of this comparison, the property of one object is transferred to the other object (Sopory and Dillard, 2002).

The concept of metaphor involves fitting at least two pieces of content into a form. This creates a difficult puzzle to solve between literal meaning and figurative meaning. In metaphorical expressions, tension arises between these two meanings. The tension in metaphorical expression is not actually between two meanings in the statement, but rather between two opposing interpretations of it. Metaphors arise when these two interpretations conflict (Lakoff and Johnson, 2022).

Metaphors create a common reference point between two or more seemingly unrelated objects. Precisely for this reason, in the world of advertising, it is a way to create visual interest. Visual and linguistic metaphors create a stronger interaction with the viewer by providing attractive and powerful solutions to clichéd advertising content. So the potential of metaphors to convey information about the functions and qualities of a particular service or product opens up new spaces that can be of interest to viewers. In this context, it prevents the advertising image from becoming monotonous and boring and arouses curiosity in the viewer. Because metaphors play a critical role in understanding the ways of explaining, reporting and representing the current state by suggesting it. From this point of view, the use of metaphors in advertising aims to increase the level of recall of the message to be given, to make it interesting and to increase persuasion (Batu, 2019). Metaphor is defined by transferring ideas and emotions from one object to another; It has an important place not only in our daily lives, but also in the consumer's purchasing

behavior, decision-making and advertising. It is an important part of being able to communicate effectively in many areas, as it forms a strong visual image of what is being explained. Metaphor, then, is not essentially a great activity of the mind, it is used by people in everyday life without realizing it.

According to Gerald Zaltman: “metaphor rerepresents one thing in terms of something else and influences thought” (Zaltman, 2004, p. 257). Based on these statements, it is understood that metaphor is an extremely necessary tool to provide a different way of seeing the product or brand images that are desired to be emphasized in the advertisement while providing a concrete form of an abstract concept. This tool directs the overall course of advertising in direct proportion to the understanding of creativity. From this point of view, the message that the brand wants to reflect to its corporate identity and products; far from a plain expression, it is imperative that it takes on the most appropriate motifs that will suit the limit of imagination. As a rhetorical figure, metaphor brings together disparate objects and perceptions of individual, social and cultural differences, forming the basis of analogical analysis and the building block of effective messaging. At this point, the advertisement is deprived of metaphorical elements; It can be stated that it will weaken the consumer's effort to reach the implicit information between the brand, product and service because it will open the doors to a superficial narrative. According to Ehses: “The ordering of certain qualities of a product in an advertisement with a plain expression does not stimulate the imagination. However, the creative use of figurative language can create vivid, attractive and memorable messages” (quoted in Ehses, Ersan, 2022, p. 1750). Because metaphors and other figurative uses of speech overlap with each other; It prepares a common ground for the discovery and communication of a holistic understanding (Çeken, 2016). Such overlap not only provides authenticity to the brand, but also allows consumers to express their sense of self through purchase or association, and to be more inclined to the consumption and acceptance of the product.

Creating visual appeal and telling a strong story without resorting to metaphor is very difficult for brands that want to compete and create long-term awareness of their brand identity. Beyond making specific descriptions of a product or service, metaphors are at the heart of creating potentially striking new ideas and values in the consumer by making them think about their qualities and functions. It opens up new areas in the marketing world that can be of interest to viewers. Describes a product or service in a way that rejects superficiality; it advocates empowerment and augmentation, assembling it to the most appropriate situations. In doing so, it makes use of the lens of internal images and mental models. The message desired to be given using metaphors in advertisements appears as abstract models of reality. As a rhetorical figure, metaphor brings together disparate objects and perceptions of individual, social and cultural differences, forming the basis of analogical analysis and the building block of effective messaging. At this point, the advertisement is deprived of metaphorical elements; since it creates a superficial narrative, it can be stated that it will weaken the consumer's effort to reach the implicit information between the brand, product or service.

Advertisements must be carefully crafted in accordance with the social backgrounds, beliefs and rules of the country where they will be published, including metaphors and other figures of speech. A well-constructed metaphor can greatly increase the communication power and integrity of advertising. In the world of advertising, it is important to transform the desired message into an effective image form based on the target audience or based on certain demographic information. “The target audience perceives and evaluates the messages that are tried to be delivered with their preliminary tendencies”

(Akengin et al., 2018, p. 76). Therefore, considering that metaphors are parts of consumers' daily lives and conversations, brands often resort to metaphorical elements and the combination of other figurative metaphors that develop in direct proportion to this in the process of determining the brand image or directing it to their products. As a result, the power of metaphors that permeates consumers' daily lives and unwittingly increases the vitality of their conversations also continues to exist as a great treasure behind the product in the brand world. As Karamehmet (2017) emphasizes, metaphors are used in social sciences, advertising and brand studies, and marketing research to direct the mental processes of the consumer. So the metaphor's potential to convey information about the functions and qualities of a particular service or product is often used in advertising by fast-food brands that have revolutionized the global eating habit as a way to increase the perceived value of a product or build a brand image.

It is observed that fast-food consumption, which has brought a revolution to the eating habits of the whole world, is becoming increasingly widespread, and the function of advertisements and the metaphors contained in these advertisements play an important role in directing consumers to fast-food consumption. It is seen that fast-food companies prefer advertisement contents that contain many metaphors, as in other brands, to attract the attention of consumers. This research aims to examine the impact of metaphor usage on meaning formation in advertising designs. In this regard, a purposive sampling method has been employed, and advertisements of globally recognized and preferred fast food and beverage brands such as McDonald's, Burger King, KFC, Coca Cola, and Pepsi have been selected as the sample. The aim of the research to examine the meanings generated by the use of metaphors in the advertising content of global brands within the scope of the study necessitated the adoption of a Semiotic approach within the methodological framework of Hermeneutics (Interpretation/Semiotics). In this context, Roland Barthes' semiotic approach, which examines interpretations at the levels of denotation, connotation, and myth, has been referenced.

The primary purpose of advertising content is to influence consumers and gain control over their decisions and consumption preferences. In this direction; it has been observed that fast-food advertising producers make extensive use of the manipulative power of creative metaphors to trigger attention and create emotional appeals of advertising content. Metaphors significantly address the indirect expression of mental images that the brand uses to convey a message to the consumer that it determines for its product. In addition to enabling the creation of creative messages, it also provides deep insights into the brand by allowing the audience to have more insight into what the brand stands for. Visual metaphors help us more easily understand complex ideas or emotions by creating a common reference point between two or more seemingly unrelated thoughts. Thus, by ensuring that the advertisement becomes effective and attractive, it changes the perceptions about the brand or product in a positive way and increases the recall of the brand and the product.

In the advertisements examined in this research, there is a common feature that attracts attention. Fast-food brands seem to avoid using stereotypical fresh and appetizing images, with the idea that talking about the product's qualities in various literal and figurative ways is more likely to serve persuasive purposes. Metaphors are thought to appeal to the senses by making use of semiotic sources, and therefore the message conveyed leaves a stronger impression on the consumer. It is seen that metaphors transform the emotions intended to be described in the advertisement into a visible and tangible object and lead to a state of awareness that manifests the brand by arousing physical and

emotional reactions in the consumer. In addition, it is observed that the examined advertising designs adopt a clever approach with the integrity of the verbal, written and visual elements. It is designed to take place in the subconscious of the consumer and strengthens the communication between the product and the consumer. Thus, the consumer is also given the opportunity to interpret the advertising content in the context of internalizing the brand or product and allowing them to establish connections between different ideas.

The research findings are supportive of previous studies in the literature regarding the contribution of metaphor usage in advertising to the formation of meaning. The analysis of the examined advertisements in the study reveals the reproduction of myths such as healthy living, ideal body image, expertise, quality and prestige, hygiene, acceptance and approval, environmentalism, taste, enjoyment, speed, and convenience through visual metaphors. In this context, advertising messages function as a tool promising prestige, energy, health, environmental awareness, and happiness, directing individuals towards consumption through these myths. Fast-food products are known to be high in calories, fat, and sugar, low in fiber and nutritional value, and mass-produced. However, approaches containing metaphors aimed at changing consumers' perceptions encourage the idea that the more they consume these products, the happier and more energetic they will be. Furthermore, although this research focuses on fast-food advertisements, similar attitudes and strategies can be observed in advertising content of global brands in different fields. Hence, it can be concluded that metaphors play a significant role in attracting the attention and interest of the target audience, conveying effective and profound messages to consumers through symbols and signifiers, and enriching the content with various linguistic and non-linguistic indicators to direct emotions and thoughts towards the product. Future research in this area could focus on measuring the impact of visual metaphors used in advertisements on brand recall and the measurable emotional responses they evoke in consumers, such as happiness, excitement, and curiosity.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (1), 294-320

Geliş Tarihi: 11.12.2023 Kabul Tarihi: 23.05.2024

Yayın: 2024 Yayın Tarihi: 31.05.2024

<https://doi.org/10.30561/sinopUSD.1403285>

<https://dergipark.org.tr/sinopUSD>

GÖZÜN İŞLEVSEL DÖNÜŞÜMÜNÜN ANALİZİ

İbrahim Emre GÜNAY*

Öz

Teknolojik gelişmeler doğrultusunda iletişim sistemleri insanın görme biçimi ve bu biçim üzerinde şekillenen düşünsel yapısında oldukça etkilidir. İmaj teknik hale gelmiştir ve insanın bakışı da mekanikleşmiştir. Yeni görme biçimleri insan yaşamının tüm alanlarında düşünsel olarak dönüştürücü bir etkiye sahip olmuştur. Modern görsel kültür yeni bir görsel temsil ve algı modeli olarak perspektifle başlamıştır ve fotoğraf, televizyon, bilgisayar temelli teknolojiler ve günümüzde yapay zekâ ve büyük veri gibi yenilikler insanın görme biçimleri ve düşünsel dünyalarında etkin unsurlar haline gelmişlerdir. 19. yüzyıldan sonra İletişim ağlarının gelişmesi ve dijitalleşmesiyle enformasyonun yoğunluğu ve hızı insanın algısında gözü ön plana çıkararak, insanı gözü üzerinden dönüştürmektedir. Bu dönüşüm insanın görme biçimini kontrol altına alarak rasyonelleştirmekte ve tüketim düzeniyle bütünleştirmektedir. Günümüzde sistem insanları gözü merkeze alarak göstergeler üzerinden algısal ve düşünsel olarak kendine uyumlandırmaktadır. Bu bağlamda çalışmamızda görmenin biçimleri ya da rasyonelleşmesi perspektif ve optik üzerinden, sonrasında ağlar üzerinden anlatılmaya ayrıca tüketim düzeninde gözün nasıl kontrol altına alınarak üzerinde iktidar kurulduğu gösterilmeye çalışılacaktır. Araştırmamız nitel bir yaklaşımla ve doküman analizi yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Çalışmamız hem ülkemizdeki düşünsel çalışmaların kuramsal birikimine hem de iletişim teknolojilerinin gelişimi temelinde insanın gözün merkezde olduğu görme biçimleri üzerinden nasıl algısal ve düşünsel olarak sistemle uyumlu bir şekilde dönüştüğüyle ilgili literatüre katkıda bulunmayı hedeflemektedir. İnsanın sistemle uyumlu bir şekilde dönüşümünün göz üzerinden açıklanmaya çalışılması çalışmayı önemli kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijital Ağlar, Göz, Perspektif, Optik, Tüketim Toplumu

Analysis of the Functional Transformation of the Eye

Abstract

In line with technological developments, communication systems are very effective in shaping people's perspectives and their intellectual structure. The image has become technical, and the human gaze has become mechanical. New ways of seeing have had an intellectually transformative effect on all areas of human life. Modern visual culture started with perspective as a new model of visual representation and perception, and innovations

* Öğr. Gör. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, ibrahimemregunay@gmail.com.tr, <https://orcid.org/0000-0003-0657-8164>

such as photography, television, computer-based technologies, and today, artificial intelligence and big data have become active elements in people's ways of seeing and intellectual worlds. With the development and digitalization of communication networks after the 19th century, the density and speed of information bring the eye to the forefront in human perception and transforming humans through their eyes. This transformation takes control of people's ways of seeing, rationalizes it, and integrates it with the consumption pattern. Today, the system adapts people perceptually and intellectually through indicators, focusing on the eyes. In this context, in our study, we will try to explain the forms or rationalization of vision through perspective and optics, and then through networks, and also show how power is established by controlling the eye in the consumption order. Our research was conducted with using a qualitative approach and document analysis method. Our study aims to contribute both to the theoretical accumulation of intellectual studies in our country and to the literature on how humans transform perceptually and intellectually in harmony with the system, based on the development of communication technologies, through forms of vision in which the eye is at the center. Trying to explain the transformation of humans in harmony with the system through the eye makes the study important.

Keywords: Digital Networks, Eye, Perspective, Optic, Consumer Society

Giriş

Fotoğraf ve televizyon yeni görme biçimlerinin oluşmasında öncü rol oynamıştır bu bağlamda devrimsel bir etki yaratmıştır çünkü sonraki teknolojik gelişmeler doğrultusunda imajın teknik hale gelmesiyle insanın bakışının mekanikleşmesinde önemli rol oynamışlardır. İletişim sistemleri başka bir deyişle görsel işitsel araçların gelişmeleri insanın görme biçimi ve bu temel üzerinde şekillenen düşünsel dünyası üzerinde oldukça etkilidir denilebilir. 20. yüzyılda ortaya çıkan ve teknik imajın temsilcileri olarak kabul edilen sinema, televizyon ve video gibi görsel-işitsel teknolojiler aracılığıyla, insan kendi gözünden farklı olan bakış açılarına sahip olmuştur. Fotoğraf ve televizyon 20. yüzyılın son çeyreğine kadar ışık tayfının optik dalga boylarına ve bakış açısına karşılık gelen analog medya biçimleriydi. Bilgisayar temelli algılayıcılar, ışın teknolojileri, tasarımlar, animasyonlar gibi yeni medya biçimleri ya da imge üretim teknolojileri yeni görme biçimleri üretmişlerdir ve gündelik yaşam başta olmak üzere insan hayatının tüm alanlarında etkili görselleştirme modelleri olarak varlıklarını sürdürmektedirler. Ancak 1970'lerden başlayarak sürekli gelişme içinde olan internet temelli yapay zekâ ve büyük veri teknolojileri başlangıçtan günümüze önemli değişimler

geçirmişlerdir. Bu bağlamda görsellik kendini sonsuz bitlik elektronik matematik üzerinde konumlandırmaktadır ve gün geçtikçe kendi konumunu soyut görsel ve dilsel öğelerin tüketildiği sibernetik ve elektromanyetik bir alana kaydırmaktadır. Bu değişimin gücü insanın görme biçiminin dönüşmesinde görülmektedir. Fotoğraf, televizyon, bilgisayar temelli teknolojiler ve sonrasında yapay zekâ ve büyük veri gibi yenilikler insanın görme biçimlerini ve düşünsel dünyalarını kendi dönemlerinde belirli sınırlar dâhilinde dönüştürmüşlerdir ve insanı neo-kapitalist sistemin gerektirdiği doğrultuda irrasyonel tüketim düzenine eklemlenmiştir.

Avrupa'nın görsel kültür tarihinde Manet ile başlayan yeni bir görsel temsil ve algı modeli olarak perspektifsel uzam modern görsel kültürün oluşmasında başlangıç noktası olarak bir devrim yaratmıştır. Ancak bugün bu devrim hala geçerliliğini korumakla beraber perspektifsel uzam ve algının devamı niteliğinde önce fotoğraf ve sonrasında sinemayla yeni devrimsel biçimler ya da modelleri görmekteyiz. Burada görme biçimi teknolojiye bağlı olarak değişmektedir. Görme önceden belirlenmiş koşullar içinde ve belirli sınırlamaların olduğu bir yapıda gerçekleşmektedir. Görme eylemi insanın içinde yaşadığı dönemin koşullarından ayrı tutulamaz. Örneğin 19. yüzyılın sunduğu görme biçiminin 18. yüzyıldan farklılaşması teknolojik araçların değişimiyle önemli ölçüde ilgilidir. Stereoskop görme biçiminin değişmesiyle ilgili olarak optik teknolojisinin etkisi önemlidir (Crary, 2022, s. 22). Nitekim fotoğraf ve film gibi teknolojik gelişmelerin kökeninde optik alandaki gelişmeleri dışlamak mümkün değildir. 19. yüzyıl sonrası öznel görme modellerinin hâkimiyeti söz konusuysen, önceki dönemlerde öznel görme biçimlerinin kabul görmediğini belirtelim. 19. yüzyılda gerek ulaşım gerekse iletişim ağlarının gelişmesiyle tipografik ve görsel bilgi akışındaki yoğunlaşma ve hız insanın dünyayı algılamasını görme yetisi üzerinden dönüştürerek insanı bireyselleştirmiştir. Modernleşme sürecinin devamında 20. yüzyılda üretim ve tüketim odaklı rasyonel hegemonik yaklaşım insanı gören tüketici temelinde biçimlendirmiştir. İnsanın mutluluğunun göstergeler hiyerarşisi içinde ölçülebilir hale gelmesi gözü önemli bir pozisyona oturtmaktadır (Baudrillard, 2017).

Enformasyon yaşamın biçim almasında en önemli rolü oynamaktadır. Yaşamın rasyonelleşmesi ve sonucunda rasyonelleşmenin getirdiği kontrol, insanın görme biçimini görsel temsil üzerindeki dönüştürme gücü üzerinden değiştirmektedir ve sisteme adapte etmektedir. Başka bir deyişle bir tüketim nesnesi olarak göstergenin sürekli yeniden üretimi ya da içeriğinin sürekli işlemele maruz kalarak yeni anlamlarla yüklenmesiyle sağlanan dönüşüm, kendisinin de bir göstergeye dönüşmüş olan insanı algısal ve düşünsel olarak dönüştürmektedir.

17. ve 18. yüzyıla ait geometrik optikten 19. yüzyılın fizyolojik optiğine geçiş son derece önemlidir. Optik icatlarla birlikte farklı bilimsel alanlarda nesnel ve metotlu bir araştırma olanağı yakalanmıştır. Mikroskop sayesinde insanın gözünün tek başına göremeyeceği küçük canlılar keşfedilmiş ve insanın yaşamının daha olumlu geliştirilmesi yönünde yenilikler sağlanmıştır. Önceden yaşamda insanın çıplak gözle yakalayamayacağı şeyler insan merkezli tanrı bilimsel sistemle uzlaştırılmaya çalışılmıştır (Baker, 2011b, s. 227). İnsanın gözünün bilgisinin elde edilmesi rasyonelleşmenin bir gerekliliğidir. Elde edilecek bilgiyle insanın görmesinin normalizasyonu sağlanacak ve sınırları çizildikten sonra üzerinde sistemin istediği şekilde iktidar kurulabilecektir. Görme üzerinde kurulacak iktidar ise yeni rasyonel yaklaşımları ve teknolojik gelişmeleri de beraberinde getirecektir. Fenakistiskop ve stereoskop optik alanda görülen en önemli yeniliklerdir (Crary, 2022, s. 31). Bu yenilikler insanın bedeninde kurulması hedeflenen iktidar tekniği sonucu ortaya çıkmıştır başka bir deyişle bireyin görme yetisinin hesaplanabilir ve düzenlenebilir olarak sistemin koşullarıyla uyumlu bir şekilde yeniden üretilmesiyle ilgilidir. Görme ölçülebilir ve düzenlenebilir olarak kontrol edilebilmektedir. İmge üretimindeki rasyonelleşme ile görme yetisindeki düzenleme ya da normalleştirme birbirleriyle yakından ilişki içinde bütünsel olarak değerlendirilmelidir. Daha geniş açıdan değerlendirirsek imge ve görme arasındaki bağlantının gelişimi aslında insanın sistemle bütünleşmesi bağlamında yeniden üretimiyle ilgilidir. İnsan imgeler üzerinden denetlenmektedir. Bu denetlemenin esasında görmenin bir disipline dönüşmesi yatmaktadır. Görsel tüketim sistemleri içinde hapsedilen birey dikkatinin

yönlendirilmesiyle homojenleştirilmektedir. Algılama düşünme yerine görme duyusuyla gerçekleştirilmektedir. Gözlem ise belirli bir mekâna gönderme yapmayan, eş değerli uyarılardan oluşmaktadır. İç ve dış mekân ilişkileri sonlanmıştır. Kapitalizm klasik görme alanlarını ortadan kaldırırken, görsel dikkati rasyonelleştirmekte ve diğer organlara göre gözü öne çıkarmaktadır. Böylece algıyı görsellik üzerinden gözü merkeze alarak dönüştürmekte ve kontrol altına almaktadır. Görme perspektifle kendini Tanrısal alandan kurtarmış ve optikle geliştirerek, fotoğraf, televizyon gibi teknolojiler sonrasında dijital ağlar vasıtasıyla uzun bir rasyonelleşme sürecinden geçmiştir. Aslında görme rasyonelleştirilerek sistemin çıkarları doğrultusunda biçimlendirilmekte ve böylece insanın düşünsel dönüşümü de gerçekleştirilmektedir.

Perspektif, Optik ve Rasyonelleşme Temelinde Görme Biçimlerinin Dönüşümü

Kilisenin otoritesine karşıtlığı ifade eden Rönesans döneminde doğrusal perspektif, algıyı birey odaklı yeniden yapılandırmıştır. Bu yapılandırmanın insanın merkez konuma gelmesiyle doğrudan ilgisi vardır. Dünyanın salt bireyin gözünden ve bakış açısından kavranmasını sağlayan perspektifin ortaya koyduğu temsil teknikleri Rönesans dönemine ait özgürlük anlayışının sonucudur (Panofsky, 1993, s. 34-35). Perspektif bireyselliğin başlangıcını oluşturmuştur ve kilisenin öğretilerine karşı bir başkaldırıdır (Harvey, 2014, s. 274). Aynı zamanda Tanrının sonsuzluğuna karşı, yeryüzünün sonlu bir bütünlük içinde kavranmasını sağlamıştır. Rönesans perspektifi ve sonrasında fotoğraf görmenin doğallığına karşı gelişmiştir. Işık, mercek ve gözle ilgili bilgi birikimi önemli icat ve keşiflere neden olmuştur. Görmenin bireysel düzeyde farklılıklar kazanması ya da gelişmesi Kartezyen felsefesinin başlangıcıdır diyebiliriz (Jay, 1994, s. 69-70). Modern anlayışın baskın görsel rejimini oluşturan Kartezyen Perspektifçilik ya da Descartes'in "Camera Obscura"sı gözü en üst mertebeye çıkararak, ona Tanrısal bir önem kazandırır ve aynı zamanda metafizik bir anlamda verir. Dünyanın gözlemlenmesinde ve şekillenmesinde perspektif temelli sağlanan kanıtlar, dış dünyadan duyu algısı

vasıtasıyla elde edilen ve içinde şüphe içeren yaklaşımlardan daha üstün olmuş olur (Crary, 2022, s. 60-62). Descartes'dan itibaren öznel bakış açısından bahsedilebilir. 17. ve 18. yüzyılların görme biçimi Camera Obscura aracılığıyla tanımlanmaktadır (Crary, 2022, s. 21). 15. yüzyılda perspektifin bulunması ve Galileo'nun ve Newton'un buluşları görmeyi doğallıktan alıp kurgusal bir düzende kontrolünü sağlayacak gelişmelerin başlangıcıdır. Bakış açısı ve düşünmek arasında bir paralellik söz konusu olmuştur.

Rönesans perspektifi ile dünya, rasyonelleşmekte ve nesnelleşmektedir. Diğer bir deyişle dönüşen görme biçimiyle insan tüm çevresini rasyonelleştirerek nesneleştirebilmektedir. Ancak bu görme biçimi her şeyi homojenleştiren bir gözü ifade etmektedir. Perspektif temelli görme biçimindeki bakış mutlaklaştırılmaktadır. O zaman dünyanın özne tarafından görüldüğü şekliyle belirlendiğini söyleyebiliriz. Bu dünya öznenin bakış açısının belirlediği bir dünya olmaktadır (Baker, 2015, s. 51-52). William Blake'in sözü, göz nasılsa nesne de öyledir sözü ya da Kant'ın Saf Aklın Eleştirisinde ifade ettiği şeyler hakkında bize verili olan temsiller şeylerin kendisine uymaz, bu nesnelere görüntüler olarak bizim temsil tarzımıza uyar ifadesi, klasik dönemde geçerli olan dolayumsuz bilginin aksi yönünde olarak öznenin yeniden konumlandırılması açısından önemlidir (Crary, 2022, s. 85).

Görme bilginin nesnesine dönüşmüştür. 1800'lü yıllardan sonra ışık ve optik temelli görme üzerine çalışmalar zamanla insanın fizyolojisine meydan okuyan bir tarzda gelişmiştir. Goethe ve Schopenhauer'e göre görme bir yapı sorunudur, başka bir deyişle insanın fizyolojik donanımı ve dışsal bilginin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Crary, 2022, s. 86). Camera Obscura bağlamında iç temsil ve dış gerçeklik arasındaki ayırım belirsizleşmiştir, uzamsal referans kaybolmuştur. Böylece belirsiz olan, görmenin en temel ve üretken ögesi olarak tasarlanabilecektir. Goethe'ye göre algı belirsizlik alanında kendini gerçekleştirilmektedir. Başka bir deyişle, optik temelli anlayışın aksine, görmek için pusluluk gerekir. Saf ışık ya da şeffaflaşma insani sınırların dışında kalmıştır (Crary, 2022, s. 87). İç ve dışsal belirlenimler birbirlerine göre farklılık göstermekle birlikte, içsel deneyim özerktir

denilebilir. Spinoza'ya göre bakış açılarına bağımlı olan imajlar insanın ruhunda duygulanımlara yol açar. Örneğin bir at nalı izi gören köylü ile aynı izi gören askerin düşünceleri birbirinden farklıdır. Köylü gördüğü izi ekim ve hasat imajlarıyla karşılaştırırken, asker ise izi savaş arabası, vb. şeylerle özdeşleştirebilir (Baker, 2010, s. 208-209). Spinoza'nın duygulanışlar öğretisi modern insanın günlük hayatında görülmektedir.

Duyu organları ve yerine getirdikleri görevleri ilişki kurdukları nesneyle karşılıklı bir ilişkiye dönüşmüştür. Ancak buradaki en önemli husus, gözün aktarımda bulunan tarafsız ve bağımsız bir araç olmadığıdır. Diğer duyu organlarıyla bağlantılı olarak vücudun bir organı olarak çalışmaktadır. Bu bağlamda görsel algı nesneye olan odaklanmayı sağlayan bakışla ya da göz kapaklarını kontrol eden kasların çalışmasıyla da ilgilidir. Mesela gözün yorgunluğunun algıyı belirlemedeki etkisi önemlidir. Örneğin Maine de Biran yorulmanın renk algısında ne kadar etkili olduğunu tartışmıştır. Newton'da rengin mutlak değerinin yerini Goethe'de insanın geçirdiği belirli süreçler almıştır. Biran'ın çalışmalarının sonucunda görme içsel bir uzam üzerinden temellenmek yerine dışsal hale getirilmiştir. Beden ve nesne, içeri ve dışarı arasındaki farklar belirsizleşmiştir. 19. yüzyılın sonunda insanla ilgili niceliksel bir düzen görüşü sonlanmıştır denilebilir. Bu bağlamda şunu söyleyebiliriz; dış dünya ile ilgili olan bilgimiz, nesnelerin konumlandırılması, biçimlenmesi ve kavranması önce retinadan geçmektedir ancak retina yapısına bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Yeni düşünme türleri için göz ve görme ilişkisiyle ilgili bilgi edinimiyle fizyoloji önem kazanmıştır. Bilgi bedenin işlevlerinden başka bir deyişle duyu organlarından daha da özel olarak görme duyusundan etkilendiği açıktır. İnsanın zihniyle ilgili bütünsel çalışmaların yoğunlaşması ve aynı zamanda insanın fiziksel bir özne olarak parçalanması birlikte düşünüldüğünde, insanın sistemle uyumlu bir şekilde üretilmesinin rasyonalitesi ortaya çıkmaktadır. İnsan zihninin gelişmesiyle ilgili çalışmalara bakıldığında beynin işlevi, duysal ve motor sinirler arasındaki bağlar gibi çeşitli konulara odaklandığı görülmektedir. Bütün bu çalışmaların ortak özelliği beynin

fonksiyonlarının dışsal tümevarım yöntemiyle incelenmesidir. Schopenhauer'a göre aralık ve mükemmellik yalnızca nesneye bağlı değildir, beyin de son derece önemli bir rol oynamaktadır. Bu tür bir görme bilginin ötesinde biyolojik bir yetidir ve insana göre değişmektedir (Crary, 2022, s. 99). Beyin tür temelinde, genel genetik bir çerçevede içinde, belirli epigenetik izler art arda ve iç içe olarak beyin dokusunda yerlerini alırlar. Bu bağlamda beyin genetik olarak tam ve bütün kabul edilmez. Beynin biyolojik evrim temelinde kültürel çevreyle yarattığı ilişkiler göz önüne alındığında, biyolojik evrim ve sosyal yapının iki farklı yapı olarak ancak birlikte düşünülmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bir tarafta nöron ve nöron sistemleri diğer tarafta ise yönelim, güdü ve değerler temelinde iki farklı perspektif söz konusudur. Bu bağlamda görmek, insanın fiziksel yapısına bağlıdır, bedensel tekniklerle görmek edinimine dışardan müdahale edilebilir ve değiştirilebilir. Görme özerklikten çıkar ve kurgusal olana dönüşür. Görsel bilgi retinada elektrik sinyallerine dönüşür ve sınırlar aracılığıyla beynin arka bölgesindeki görme merkezine iletilir. Bu durum her iki göz için de gerçekleşmektedir. Sol göz beynin sağ yarımküresindeki görme merkezine bağlıdır. Sağ göz ise beynin sol yarımküresindeki görme merkezine bağlıdır. Farklı açılara sahip iki göz beyin üç boyutlu algısını belirlemektedir. Beyin, her iki gözün farklı açılardan elde ettiği görme bilgilerini yorumlayarak üç boyutlu dünya hakkında tahminlerde bulunur. Temporal kortekste, lezyonlar görüntülendiğinde dış gerçekliğe ait türlü şeylere karşı, farklı korteks bölgelerinin ayırt edici şekillerde tepki verdiğini göstermektedir (Changeux ve Ricoeur, 2021, s. 105). İnsan beyni dış dünyadan aldığı sinyal doğrultusunda önceden sahip olduğu ya da ona yüklenen öntasarıma göre uygun tasarım veya kategoriye seçer. İnsan evrimsel ve öğrenilebilir, kendine özgü iç değerlendirme süreçlerine sahiptir. Bu süreçlerin sonunda hoşlanma ya da hoşlanmamama durumu yaratılmaktadır. Nöronların dopomin sentezleyip salgılaması ve bunların elektriksel başka bir deyişle kimyasal olarak uyarılması haz duygusunu yaratır. Dış gerçeklikten gelen olumlu bir sinyal, bu sinyali üreten öntasarımın stabilizasyonuna yol açmaktadır. Eğer sinyal olumsuz gelirse çeşitlilik

üreten faktörlerin yeniden aktifleşmesine, yeni ön tasarımların üretilmesine yol açmaktadır. Bu bağlamda beynin içindeki nedensellik ilişkileri dış gerçeklikle zihinsel nesnelere arasında kurulmaktadır (Changeux ve Ricoeur, 2021, s. 111). Ön tasarımların üretimi, seçim yapma süreci ve geçmişle ilgili anı izleri bir sistem oluştururlar. İnsan kendisiyle ilgili bu sistemi kullanarak dış gerçeklik ve kendiyile ilgili bilgi üretir. Bu sürekli tekrar edilen bir döngüdür.

Gözün etkiye karşı tepki vermesi, odaklanması ve yorulmasıyla ilgili yapılan çalışmaların, insan emeğinin rasyonelleşmesi ve insanın üretim bandında dikkatin önemli rol oynadığı görevlere uyumlandırılması çalışmalarıyla yakından ilişkisi vardır. Göz ve elin senkronizasyonu insanın optik ve algısal gelişimiyle ilgili bilgileri zorunlu kılmaktaydı. Fizyolojik olan öznel olana tam olarak içkindir. Bir tarafta optik diğer tarafta psikoloji bilimi vardır. Nöronal sistem ve ruhsal sistem birbirlerini tamamlamaktadırlar. Beynin nöronal yapısı ve ruhsal işlevleri arasındaki ilişkiler belirli bir denklik kurulması yönünde herhangi bir sakınca olmadığını söylemektedir. 1861’de Broca’nın çalışmaları sonucunda nöropsikoloji bir bilim dalı olarak kabul edilmiştir. Çalışmaların amacı örneğin gözün renkleri görebilmesi gibi belirli duyuşal işlevleri içine alan nöronal bölge ile duyuşal bir etkinin arasındaki ilişkinin düzeyini tespit etmektir. Bu bağlamda gözlerimle görürüm cümlesi yerine görmek için gözlerime ihtiyacım vardır cümlesini kullanmak daha anlamlı olacaktır (Changeux ve Ricoeur, 2021, s. 53).

Optik bilimi Rönesans döneminde görülen tüm temsilleri ve perspektif modellerini bir kenara süpürmüştür. 19. yüzyıla kadar süren perspektif temelli gerçeklik kavrayışı optik bilimindeki gelişmelerle önemini yitirmiştir. Öznel görsel imgeler optik alanın dışında, önemsiz görünüşler kategorisinde değerlendirilmiştir. Ancak 19. yüzyılda öznel görsel imgeler yanılısamadan çıkarak, optik hakikat olarak başka bir deyişle insanın görme eyleminin bir parçası olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Gözün deneylediği her şey optik hakikattir. Öznel fenomenlere tanınan bu yeni nesnellik doğrultusunda duyuşal algıda dışsal referansla olan zorunlu ilişki de sonlandırılmıştır. Görme özerkleşmiştir ya da özne kendi içinde optik deneyimi

üretebilmektedir diyebiliriz. Ayrıca zamansallık belirleyici bir özellik kazanmıştır. Gözlem ve beden birbiriyle yaklaşması zamansallık ile görmenin bütünleşmesini sağlamıştır. Bu bağlamda insanın kendi içinde deneyimlediği kaymalar görme eyleminde belirleyici faktör olmaktadır (Crary, 2022, s. 113). Görme artık hakiki bir dışsal imgeye bağlı değildir. Göz ile hakiki dünya arasındaki bağlantı kopmuştur. Bu durum aynı zamanda Camera Obscura'nın otoritesini yitirmesi demektir. Camera Obscura 17. yüzyılda bireyselleşmeyle uyumlu bir şekilde modernitenin bir parçasıdır ancak 19. yüzyılda Camera Obscura'nın algı ve nesneyi özdeşleştirme, dönemin koşulları için uygun değildi ve aşılmalıydı. 1800'lü yılların ortalarında algı görmenin nesnesi konumuna geçmiştir. Crary, Camera Obscura tarzı algı modelinin çöküşünü Turner tabloları üzerinden anlatmıştır. Turner, her bir rengin kendisi ve kendisinin ve diğer renklerin birbiriyle karışmasıyla ortaya çıkan ve her girintiye ulaşan tüm noktada yansıyan ve sonsuz yansıma dizileriyle ışığın belirsiz bir biçimde aktarımı ve dağıtılmasıyla ilgilenmiştir. Işık kaynağının sabitliği yok edilmiş, uzaklık ise bakan ile optik arasındaki ilişkiden ayrılarak kaybolmuştur. İmgeler hareket kazanmış ve algısal olarak bütünlükten koparak kendilerini geçiciliğe teslim etmişlerdir (Crary, 2022, s. 153). Camera Obscura görmenin bedene bağlı olarak gerçekleşmesini engelliyordu.

Yaklaşık iki yüzyıllık süreçte hakikati sabit kılarak otoritesi koruyan Camera Obscura artık zamanını doldurmuştu. Modernite dünyanın hakikatine ihtiyaç duymadığı gibi değişmezliği kendi ilkelerine göre önemli bir engeldir. Gören insanın, gösterge ve imgelerin sürekli yeniden üretilmeleri ve dolaşıma sokularak sistemin yeniden üretilmesiyle uyumlu olabilmesi adına tıpkı göstergeler gibi işlenebilmesi ve yeniden üretilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda görme 1800'lü yılların ortasında yeniden yapılandırılmıştır. İnsanın imgelerle ve göstergelerle kurduğu ilişkinin sürekli yeniden üretilmesi görmenin rasyonelleşmesiyle ilgilidir. Bu rasyonelleşme ise kendini 20. Yüzyılda tüketim toplumunda ifade edecektir. Görme tüketici hakkında bilgi alınabilecek bir kaynağa dönüşmüştür. Görme insanın içinde işleme tabii tutularak kontrol edilebilen bir eyleme

dönüşmektedir. Bu kontrol ise insanı giderek homojenleşmeye, düzenlenmeye, görmenin rasyonelleşmesine dayanan bir iktidar biçimine tabii kılmaktadır.

İnsanla ilgili bütün anlamlı bilgilerin dışsal nicel yöntemlerle elde edilebileceğine inanılmaktaydı. İçsel olan her şeyin ölçülebileceğine inanılıyordu. 1800'lerin sonuna gelindiğinde yeni araştırma alanı dikkatin işleyişiydi. İşçilerin montaj hattındaki dikkatleri üzerine yoğunlaşma yirminci yüzyılın başında tüketicilerin dikkatlerini ölçmeye kaymıştır. Dikkatin yapabilecekleri, sınırlılıkları belirlenmeye çalışılmıştır. Günümüzde bu çalışmalar gözyuvarının dikkatinin çekilmesine evrilmiştir (Crary, 2023). Göz tarama yazılımlarının neredeyse tüm cihazlara yerleştirilmesi, dijital ara yüzlerin kullanılması temelinde göz önemli bir veri toplama kaynağı olmuştur. Sanayi kapitalizminde araştırmalar bedene odaklanmıştı, şimdi ise göze odaklanmaktadır. Göz eğitilebilir olarak insan ile teknoloji arasında insanın bir uzantısı olarak ele alınmaktadır. Gözün hareketi beden dışı dünya ile karşılaşmasını ifade eder. İnsan belirsizliği içinde barındırmaktadır. Belirsizlik özgürlüğe açılan bir kapıdır. Gözün hareketi hakkında ne kadar çok veri edinilirse görsel dikkat çekmeyi sağlayacak görseellikler üretmek de o kadar kolay olacaktır. İnsan önceden belirlenmiş ve alışkanlık haline getirilmiş görsel etkilerin kaynağı ağlarda daha çok vakit geçirmektedir. Göz takibi, ürünlerle kurulan ilişkide insanın davranışının arkasında yatan nedenlerle ilgili veri sağlamaktadır. Sistem bizde özgürlük yanılsaması yaratırken, aslında bizi bir şeye zorla baktırmaya çalışmaktadır.

Dijital Çağ ve Tüketim Toplumu

11 punto ve 0.6 nk. Mesafeli yazılmalı. İletişim sistemlerinin dijitalleşmesi 1970'lerde başlamıştır ve Web 1.0, 2.0, 3.0 ile farklı yönlerle doğru evrilmeye devam etmektedir. HTML web sayfaları kapsamında sadece web sitesini yayınlayanları ve okuyanları kapsayan web 1.0'de site ziyaretçileri ile etkileşim kurulmamaktadır. Web 2.0.'da internet kullanıcılarının web sayfası aracılığıyla görüş bildirebildiği paylaşımlar için uygun araçlara imkan tanıyan sosyal ortamlar oluşturulmuştur. Web 3.0 ise kişiye özel sonuçların portallarını kümelemektedir (Demirli ve Kütük, 2010,

s. 98-100). 2011 yılında Almanya’da Hannover Fuarı’nda Endüstri 4.0’ın stratejik planlamasında kullanılan cihazlar birbiriyle internet bağlantılı akıllı elektronik sistemde yer almakta, siber fiziksel sistemler denilen düzende, üretim makinaları kendilerini yönetebilmektedir (Yücel ve Adiloğlu, 2019, s. 51).

Günümüzde iletişim teknolojilerinin gelişimiyle insanların aralarında kurduğu iletişimin önemli bir bölümü dijital ağlar üzerinden zaman ve mekândan bağımsız bir şekilde yürütebilmektedirler. Dijitalleşmeyle insanın yaşam biçimi sayısal iletişim teknolojileri üzerinden ilerleyen, eskisine göre daha farklı görsel-işitsel aktiviteleri ifade eden bir iletişim biçimine dönüştürmüştür. Teknoloji yaşamı düzenlemektedir (Polat, 2018, s. 346). İnsan gündelik yaşamının devamı için başka bir deyişle görünür kalabilmek için zamanın önemli bir bölümünü ağlarda geçirmek zorundadır. Günlük yaşama dair çoğu faaliyet dijitalde gerçekleşmeye başlamıştır (Taşel, 2020, s. 127). Dijital çağın kitle iletişim teknolojisi olan ağ teknolojisi, toplumun kimliksel varoluş biçimlerini etkilemiştir (Erdem, 2010, s. 50). İletişimin dijitalleşmesi hızlanırken, ağlarda üretilen ve dolaşıma sokulan herkes için enformasyon da yoğunlaşarak hız kazanmıştır (Erdem, 2010, s. 48). Enformasyonun yoğunluğu ve hızı bilgi ile insan belleği arasındaki ilişkiyi de değişime uğratmıştır. Teknolojinin sürekli ivme kazanması, bilginin biyolojik bellekten, yapay belleğe ve sonrasında elektronik belleğe taşınarak biçim değiştirmesini getirmiştir. Dijital yaşam büyük veri, yapay zekâ, veri madenciliği, nesnelerin interneti gibi gündelik hayatı dönüştüren birçok uygulamayı kapsamaktadır (Olcay, 2018, s. 92). Görsel-işitsel ortama sahip teknolojik araçlar insanın görme-düşünme biçimlerini dönüştürdüğü aşikârdır. İnsanlar bu araçları kullanarak imajları görmenin ötesinde okumaya başlamıştır. Ayrıca dijitalleşmenin vermiş olduğu olanaklarla yeni görme biçimleri üretilmektedir ve dolaşıma sokularak insanların farkına varamadığı dönüştürme teknikleri uygulanmaktadır.

Teknolojinin ilerlemesiyle gözün ne ile ne kadar süre temas ettiği ve bu temasın enformasyona dönüşerek beyinde ne kadar etki ürettiği ve davranışa yansıdığı çalışmaları geliştirerek yapılmaktadır. Bu çalışmalarda göz bebeğinin farklı

tepkilerinden önemli veriler elde edilmektedir (Özdoğan, 2008, s. 135). Bugün bilimsel çalışmaların geldiği noktada insanların neye odaklandığı, ne kadar süre odaklanarak kalabildiği ve dikkatini toplayan ya da dağıtan faktörlerin tespitinde gözün tepkisel verileri önemli bir kaynak oluşturmaktadır (Çağiltay, 2011, s. 129). İnsanın bakışıyla ilgili tespitler önemli veriler sunmaktadır (Tunalı, Gözü ve Özen, 2016, s. 5). Lierle, kişinin gözünün baktığı noktanın, o anda zihninde var olan düşünceyi yansıttığını belirtmektedir (2017, s. 4). Eğer bireyin nereye baktığı bilirse ne hakkında düşündüğünün de bilinebileceği düşüncesi insanın tüketim odaklı yönlendirme çalışmalarını motive etmektedir (Sanders, 1983). Bu çalışmaların sonuçlarına göre hedeflenen kişinin tüketim yaparken nasıl bir zihinsel süreç geçirdiğinin tespiti yapılabilir ve sonraki çalışmalara da ışık tutabilir (Baş ve Tüzün, 2014, s. 221). Ekrandan akan görüntülerin gözle gerçekleştirilen temasındaki etkililiği insanın tüketim düzenini yeniden üretilmesinde son derece önemlidir.

Tüketim toplumunun bir parçası olarak bireyin Web sitelerinde odaklandığı alanların tespitinde ve bir web sitesinde içeriklerin nasıl yer alması gerektiğini öğrenmek için gözün hareketlerinin çalışılması önemlidir. Göz hareketlerinin tespitine dayalı olarak insanların internette geçirdikleri zaman analiz edilebilir ve bir düşünce üretilebilir. Ayrıca televizyon haberlerinde geliştirilen dijital skenografi ile birlikte haber içeriklerine yönelik etkileşim göz hareketlerine bağlı olarak değerlendirilebilmektedir. Göz bebeklerinin hareketleri hem bilinçli hem de bilinçsiz şekilde gerçekleşmektedir. Louis Emile Javal bu alandaki ilk çalışmaları yapmıştır (Javal, 1978). Javal yaptığı çalışmalarla göz hareketlerinin devam eden ve yumuşak bir geçişle değil, sabitlenmeler ve sıçramalarla tamamlandığını keşfetmiştir. Bu keşifte tanımlanan sabitlenmeler gözün milisaniyelik duraklamalar yapması anlamında olup, sıçramalar ise gözün iki nokta arasında yaptığı hızlı atlayışlardır. Göz yüzey üzerinde seri olarak önce durur sonrasında sıçramalar yapar. Sıçramalar öncesi küçük beklemler minimum 100 milisaniye beklemeye denk gelmektedir. Bilinçli bir odaklanma olmadığı süreçte göz en fazla 250-300 milisaniye belirli bir noktada sabitlenebilmektedir (Batı ve Erdem, 2016, s. 277). Bu sürelerin tespiti

insanın beyinsel faaliyetleri üzerine enformasyon sağlamaktadır. Odaklanma sürelerinin kısa aralıklarla saniyenin çok daha altında bir zamanda sürekli tekrarlanması beynin gelişimiyle yakından ilgilidir. Gözün hareketlerine bağlı olarak elde edilen veriler reklamlar, web siteleri, televizyon haberleri gibi çeşitli iletişim alanlarının etkinliğinin artırılmasında kullanılmaktadır. Göz hareketleri bilişsel süreçlerle de ilişkilidir. Görsel dikkat, iletişim sürecinin önemli bir parçasıdır (Ömur ve Aydoğdu, 2017, s. 1305). Genel olarak bakıldığında televizyon programlarındaki ürün yerleştirmeleri (Boerman, Reijmersdal & Neijens 2015, s. 196), web dizinlerindeki reklamların konumu (Cao, Qu, Duffy & Ding, 2019, s. 89), reklamlara yönelik görsel dikkat (Ju & Johnson, 2010, s. 159), bireylerin gazete okuma biçimleri (Holsanova, Holmqvist & Rahm, 2006, s. 65), online alışveriş ortamlarında tüketici kararları (Chae ve Lee, 2013, s. 83) gibi birçok alanda çalışmalar yapıldığı görülmektedir.

Kapitalizmin neo-kapitalizme dönüşmesiyle, tüketim toplumunda her şey sergilenebilir göstergelerden başka bir şekilde ifade edecek olursak metalden oluşmaktadır. Meta ve gözün temasında meta anlamını bulmakta ve değer kazanmaktadır. Gözün ilgisi kullanım değerinden ve değişim değerinden bağımsızlaşmıştır. Bireyselleşmiş gözün gördüğü nesne, bireyin düşünsel dünyasının bir uzantısı olarak anlamlandırılır ve bu anlamlandırma süreci içinde benzerliklerin ve farklılıklarında planlı bir şekilde üretildiği bütünsellik içinde gerçekleştirilmektedir. Gözün insan vücudundaki hedef organ haline gelmesiyle, her şeyin ve herkesin teşhir edilmesi ya da en ince ayrıntısıyla görünür olması normalleşmiştir. Her şey ışıklar altında bir gösterge olarak parlamaktadır, her şeyin bilgisi ulaşılabilir. Ancak her şeyin bu kadar berrak olması ve görünürlüğü görmeyi de dönüştürmektedir. Görmek için gerekli olan farklılığın varlığı yok edilerek ortamın tam olarak homojenleşmesi görme edinimini de kurgusal olarak dönüştürmektedir. Hiçbir şeyde karmaşıklık yoktur. Göze hitap eden nesne sergi değerini ifade etmektedir ve sergilenen şey şeffaftır, belirsizlik içermez, daha da önemlisi düşündürmez. Bu bağlamda iletişim yüzeyde akarak hızlanır çünkü pürüz

yoktur. Derine inilemez, derinlik düşünmeyi gerektirir ve dolayısıyla zaman kaybedilir. Estetik beğendim olarak tıklamaya indirgenmiştir. Güzelin daha güzeli, iyinin daha iyisi vardır ama çirkin ya da kötü kavramları yok edilmişlerdir. Göz ve nesne arasındaki temasta güzel olanı örtü ile örtülenin çözülmez bağı üretmektedir. Başka bir deyişle güzellik anlamını belirsizlikten ya da gizlilikten almaktadır. Güzellik sırdaki gizli olanda anlamını bulmaktadır. Çıplak bir güzellik anlamsızdır (Han, 2022, s. 37). Oysaki görüntü ve enformasyon her tarafı aydınlatmakta ve arındırmaktadır. Olumsuzluğun budanarak sentetik bir şekilde yeniden oluşturulmasının amaçlandığı bir cerrahi zorlama altında güzelden daha güzel bir şey çıkarılmaya çalışılmaktadır. Bir yüzün rastlantısallığı, bu rastlantısallığın güzelliği ya da çirkinliği, olumsuz çizgileri, tüm bunlar düzeltilmelidir ve ortaya güzelden daha güzel bir şey çıkarılmalıdır, insan insanlık dışı yeniden oluşturulmaktadır. Güzel ve çirkin birbirlerine karşı özgürleştikçe güzelden daha güzel ve çirkinde daha çirkin durumu ortaya çıkmaktadır. Günümüzde insanın en önemli ihtiyacı güçlü bir bellek, doğrudan bir bağlantı, anında doğrulanabilecek bir tür reklam kimliği olmuştur. Herkes ideal bir performansa sahip olmak istemektedir. Aranılan şey güzellik ya da cazibe değil görünümdür. Varoluş yerini görünümüne bırakmıştır, gözün bakışına bırakmıştır. İnsan kendi imgesine, kimliğine tutsak olmaktadır ve aynı zamanda kendi arzusunun ve korkularının nesnesi durumuna da gelmektedir. Dışında gelişen her şeye ise kayıtsız kalmaktadır. Diyalektik karşıtlığın yok edilmesi ayınının kesin bir kalıcılığa ulaşması ve metastazıdır. Dışsallık kaybolmaktadır. Birisini yok etmek için en iyi strateji, kendisini tehdit eden her şeyi ortadan kaldırmak ve böylece onu bütün savunma olanaklarından yoksun bırakmaktır. Bugün gelinen durumda, her şeyin olumlanması sonucu insan kendini ortadan kaldırmaktadır.

Bu bağlamda gözler mevcut olanın diyalektiğinde değil mevcut olanın daha artırılmasında anlamı aramaktadır. Ekrandaki akışın hızı anlamın önüne geçmiştir. Göz gördüğü her şeyle ilişkiye girmektedir (Han, 2022, s. 30). Zaman ve uzamın sınırlılıkları aşıldığında, her şeyin sergilenmesi ya da teşhir edilmesi başka bir deyişle şeffaflaşması kendi mantığı doğrultusunda mesafeyi yok ederek algıyı

dokunsal hale getirmektedir. Sesin dijitalleşmesi dokunsal ama boş ve işlevsel bir sestir. Ekrandaki bakışın tam bir bakış olmaması gibi ses de tam bir ses değildir. Tüm duyarlılık paradigması değişmiştir. Dokunsallık kendi organik anlamının ötesinde göz ile görüntünün yüzeyde bütünleşmesini ifade etmektedir. Dokunma fiziksel temasın ötesine geçmiştir, gözün ve resmin bitişikliğini ifade etmektedir. Gözün ve nesnenin arasındaki mesafesizlik yakınlığı ifade etmez çünkü yakınlık mefhumu ve bu bağlamda mekân ölmüştür. Göze hitap eden nesnelere ne yakın ne uzaktır, sadece bir mesafesizlikten söz edilebilir. Bilgisayarların ekranıyla beynimizin zihinsel ekranı göz iç içe geçmiştir, yakınla uzak, içle dış, nesneyle özne aynı sarmal içindeki bütünleşmiştir. Göz görüntünün içinde dağılmaktadır.

Reklamlar ürüne değil reklamın kendisine övgüdür. Enformasyon olaya değil enformasyonun kendisine göndermedir. İletişim bir iletiye değil iletişimin kendisine göndermedir. İnsan düşünmemektedir ve işlemsel hale gelmesinin sonucunda hiçbir şeyi ekranın dışında yapamaz hale gelmektedir. Yapay zekâ düşünmeyi beceremeyen bir türün protezi olacaktır. İnsanın kendini makinelere emanet etmesi, onu bilme zahmetinden kurtaracaktır fakat insanlar düşüncenin ötesinde düşünce gösterisine kendilerini teslim etmektedirler. Makineler yer değiştirme ve olasılıklar sunma oyunları oynarlar. Yapay zekânın sorunu yapayının olmamasıdır. Başka bir deyişle yanılısamaya yer yoktur. Bu bağlamda zekâdan söz edemeyiz. Çünkü insanın zekâsı yapaylığını belirsizlikten, anlamsızlıktan alır. Bu yapaylık insan zihninin belirtisidir. Zekâ gücünü yapay olanın varlığından almaktadır (Baudrillard, 2018, s. 57). Başka bir deyişle belirsizlikten almaktadır. Gözde yapay bir organ haline gelmektedir. Göz görebilmek için kurgulandıkça ya da yeniden biçimlendirildikçe görme yetisini kaybedecektir çünkü sistemin istediği şekilde görecektir ve bu bağlamda belirli bir sınırlılık içinde sistemin dışarda bıraktıklarını görmesi mümkün olamayacaktır. Görme tıpkı zekâ ve diğer kavramlar gibi yanılısamanın varlığına ihtiyaç duyar. Her şeyin görünür olduğu yerde insanın hayal kurması da beklenemez. Hayal kuramayan insan duygusal olarak dönüşmüştür. Kendilik etkinliğini ifade eden hayal kurma belirsizliğin, muğlaklığın

olmadığı yerde gerçekleşmez. Görmek için karanlığın olması gerekir ki görünen şey ışığın kontrastında görünür olabilsin. Aynı şekilde belirsizlik ya da bilinmezliğin de cazibeyi ürettiği gibi cazibe de insanın hayal gücünü çalıştırmaktadır. Yani her şeyin tüm detaylarıyla görünür olması hayal gücünü de yok etmektedir. Göze doğrudan temas anlatısal yan yolları da yok etmektedir. Doğrudanlık sakıncalıdır çünkü yaşamda elde edilen hazzı ortaya çıkaran, anlık zamana mahsus zevk değildir, hareketin öncesi ve sonrasındaki hayal gücünün fantazmalarıdır. Medya da yer alan son derece ayrıntılı resimler bubağlamda hayal gücünü yok etmektedirler.

İnsan kendi gözünün içinde yok olmuştur. Herkes stresli ve sınırlıdır. Sadece göz sınırları çalışmaktadır. Diğer tüm sınırlar alınmış gibidir. Teknoloji araçlar ve ağlar üzerinden duyu organları arasındaki sınırları koparmıştır. Geriye kalan sadece görüntülerin teknik duyarsızlığına denk düşen duyarsızlığın zihinsel ekranıdır (Baudrillard, 2019, s. 175). Görüntüler algılama sürecini birbiri ardına gelen sekansların algılanmasına dönüştürmektedir. Bu görüntüler sadece anlık yanıt vermeye uygundur. Görünümlere tepki maksimum ölçüde kısaltılmıştır. Görüntüler kendine soru sordurmamaktadır, aksine karşısındakini sorguya çekmektedir. Mesaj iletişim görevi görmemektir. İnsanları denetleyici bir görev edinmiştir (Baudrillard, 2016, s. 110). İnsanlar karar alamaz durumdadır. Ağlar, ekran, enformasyon, imge gibi alanlardaki her karar ardışık, parçalı ve fraktaldır. Karar alma süreci seri kararlar şeklinde ve sadece kısmi nesnelere ve sekansların oluşturduğu, rastlantısal, niceliksel bir bütünlük olmuştur.

İnsanın en temel ihtiyacı diğer insanlarla ya da ötekiyle kurulan ilişkidir. Bu ilişki de insana özgü sıcaklık ve kendiliğindenlik barındırır. İnsan duygularını ifade etmek ve başkalarının duygularına maruz kaldıkça insanlığını muhafaza edebilmektedir. İnternette sevinç, keder, dostluk ya da şefkat gibi duygular yok edilmektedir. Bu duygular yerlerini kendi simülasyonlarına bırakmaktadırlar. İnsanlara ihtiyaçları ve istekleri üzerinden biçim verilmektedir. Kültür endüstrisinin sağladığı eğlence insanları özgürlük yanılsaması içinde azınlığın çıkarları doğrultusunda hareket etmesini sağlamaktadır. Performans ilkesiyle insanlar kendi

iç sesleri yerine dışsal reçetelere bağımlı hale gelmişlerdir. Beden kendi performansına odaklanmıştır. Jogging yaparak beden koşturulmaktadır. Özne kaybolmuştur. Amaç işlevsel olan form değil, bedenin gösterge değerinin yükseltilmesidir. Performans işlemseldir; ulaşılması gereken hedefler reçetelerde belirlenmiştir. Bu hedeflere nasıl ulaşılması gerektiğinin süreçleri de belirlidir. Koşma bir reçetenin parçası olarak koşmanın zorunluluğunda gerçekleştirilmektedir. İnsan jogging yaparken koşmaz, aynı şekilde ekran karşısında da düşünemez. Bedenin koşturulması gibi beyin de düşündürülür. Bu bağlamda her şey işlemselden ibarettir. Koşma esnasında bedensel enerjinin, ekran karşısında da beyinsel enerjinin, esrik bir biçimde emilip dağılmasının zevkli ve hipnotize edici zevk türü; bir yanda deri ve kaslardaki durağan elektrik, diğer yanda ekrandaki durağan elektirik düşünüldüğünde tamamen aynı olduğu görülecektir (Baudrillard, 2018, s. 53). İnsanlar içgüdüleri yerine önceden belirlenmiş sistemin işlevlerini yerine getirmektedirler. Kapitalizm teknoloji yoluyla insanları itaat ettirirken, rasyonaliteyle yönetmektedir. Başka bir deyişle insanların esaret halini rasyonalize etmektedir ve insanların aslında tutsak oldukları perdelenmektedir. İnsanlardan iletişim yetenekleri, bilgileri ve duyguları ellerinden alınmıştır. İnsanların duyuları uyuşturulmuş, bilinçleri ise sömürgeleştirilmiştir. Rasyonelleştirme dünyanın matematikleştirilmesi anlamına gelmektedir. Matematik kurallar bütününde hesaplamaya dayalı sonuç elde etmeye çalışması nedeniyle yaşamın dışına çıkar. Yaşam dünyasının amaçlılığı içinde çalışmaz.

Yaşam dünyası insanların tümünün birbiriyle iletişim halinde olmasıyla kendini ifade eder. Tüm insanları kapsayan kişiye özel olmayan evrensel bir ufuktur. Burada önemli olan toplumsallıktır. İnsanlar birbirleriyle konuşma halinde asla tecrit edilmiş bir şekilde olmayan bir durumdan bahsedebiliriz. Yaşam dünyası insanların birbirleriyle yüz yüze gelmelerinden, gündelik yaşamın ritminden oluşan algı düzenlemeleri temelinde sürekli yeniden üretilir. Algı ortak ve paylaşılan deneyimin kurucu bir unsurudur. Yaşam dünyasının gerektirdiği karşılaşmalarda dilsel ve görsel unsurlar zorunlu değildir, daha da önemlisi sürekli bir beklenmedik durumun

ortaya çıkması söz konusudur ki bu durum karşılaşmasının doğasında vardır. Aynı atmosferde aynı havayı solumak ve buluşmanın getirdiği yakınlık sonucunda ekranın dışında içe gömülmüşlük durumu ve duygu hakimiyeti vardır.

İşte bu karşılaşmalara karşı insanın davranışını ağlar üzerinden biyometrik çalışmalarla enformasyona dönüştüren teknikler sistemin önemli tamamlayıcı unsurlarıdır. Her şey sergilenmekte, kendini gözün içinde ifade etmektedir. Sistemin varlığı gözün görevini yerine getirmesiyle sağlanmaktadır. Tüm araştırmalar, çalışmalar tüketimi en üst seviyeye çıkarmak için yapılmaktadır ve bu bağlamda tüketici sistemle uyumlu bir şekilde sürekli yeniden üretilmektedir başka bir deyişle sürekli kurgulanmaktadır. Bu kurgulanma sürecinin en önemli parçası da insanın gözü olmuştur.

Sonuç ve Öneriler

İnsanların kullandığı dijital araçlar bugün artık kontrol edilemeyen güçlerin iktidarının bir parçası olmaktadır. Ağlar üzerinde inşa edilen yaşamlar insanların önemli bir kısmı için yalnızlığın, tükenmişliğin, derin depresyonların nedeni olmuştur. Bu bağlamda ağların ve neo-kapitalizmin, tüm alanlara sınırsız erişim, üretme ve dolaşıma sokma zorunlulukları birbirini tamamlamaktadır. Ağların hızı ve heryerdeliği insanın duygularını yoğunlaştırarak kabartmaktadır ve dünyanın yapaylaşması da aynı ölçüde hız kazanarak hem dünya hem de içinde kendi varoluşunu gerçekleştiren insan birlikte kendi ötelere geçmektedirler. Sürekli oluş içinde başkalaşarak ileriye doğru atılmaktadırlar. Kapitalizm ve insan ağlar üzerinde bütünleşmektedir. Akıllı telefonlar, kablolar, baz istasyonları, laptoplar gibi unsurlar neo-kapitalizmin niceliğe çevrilebilir işlemlerinin sembollerinden sadece birkaçıdır. İnsanlar kullandığı teknolojik araçların bağımlısı olmalarında araçların en az denetlenebilir oluşu önemli bir rol oynamaktadır. Ancak araçların zamanla gelişimi bağımlılığın yanı sıra kontrol ve denetimi de artırmaktadır. Teknik ortadan kalkmış yerini insanların araçlara sanki bir parçaymış gibi eklemlendiği bir durum ortaya çıkmıştır. Başka bir deyişle her şey işlemsel hale gelmiştir. Özerklik yerini sisteme adapte olma otomasyonuna bırakmıştır. Davranışların kendiliğindenliği yok

edilmiştir. Neo-kapitalizm ağlar üzerinden hız kazanırken, toplumsal ilişkileri de ekonominin önemli bir parçasına dönüştürmüştür. Herkes yalnız başına kendini bir şirket gibi yönetebilecektir. Tıpkı çevrimiçi platformlardaki tıklar nasıl yönetiliyorsa ilişkilerde de aynen yönetebilecek bir potansiyel söz konusudur. Yüz yüze ilişkilerin doğallıklarından koparılması insanların duygularını da doğallıktan koparmaktadır. Sürekli anlık olana odaklanmak ve yaşamı anlara göre düzenlemek, toplumsalın anlamını anların ardışıklığından alması, iletişim sistemlerinin ağlar üzerinden sınırsız akışkanlığa sahip bir anlamsızlık üretmesiyle gerçekleşmektedir. Özgürlük adı altında insanların ağlar üzerinde yaşamlarını kurmaları özendirilirken aslında tüketicinin önündeki zaman ve mekân sınırları ortadan kaldırılmaktadır. Şimdinin en önemli sakıncası zaman mefhumunu yok etmesidir. İnsan gerçek zamanın içinde hareket edebilecek ve şimdiye ayrıcalık tanımaktayken artık gerçek zamandan kopmuş ve kendini şimdiye hapsederek “anda” yaşamaktadır. Teknolojinin gelişmesi, ağların kullanımı insanların istediği anda istediği şeye ulaşabilmesini sağlarken, böyle bir zamanın gerçeği, kendini mekânsal ve zamansal sınırlılıklardan kurtararak özgürlük yanılması yaratmaktadır. Bu durum aynı zamanda ağlarda iletişime geçildiği anda insanların hem gözetim ve denetim altına girmesini sağlarken, hem de toplumsalın da biçimlendirilmesini getirmektedir. Şirketlerin ağlar üzerindeki hâkimiyeti bilgi tekeli oluşması yönünde gelişmeleri artırırken, şirket iktidarlarının daha da güçlenmesini sağlamıştır. Bu iktidarın sağlanmasında en önemli güç insanların ağ üzerinden sisteme bağlanmasıdır. İletişim sistemleri insanların ağ üzerinden bilgiye ulaşması için demokrasi ve özgürlük kavramlarını dolaşıma sokmaktadır ve insanlar özgürlüğü ve demokrasiyi savunmaktadırlar. Ağlar insanlara demokrasi ya da özgürlük gibi kavramları getirirken aslında onlara ancak kendilerinin belirledikleri kadar özgürlük ve demokrasi sağlamaktadırlar. İletişim sistemleri esas olarak ağ üzerinden insanlara bilgi sunarken ve bunu özgürlük ve demokrasi gibi kavramlarla yaparken, insanları yerellikten kopararak kendine önce kültürel sonra ekonomik olarak entegre etmektedir. Tüm veriler ses ve ışığa çevrilmektedir ve düşüncenin içine yerleştirilmektedir. Eleştirel yaklaşım,

derinlemesine düşünme öldürülmüştür ve cehaletin üretimi gerçekleştirilmektedir böylece gündelik yaşam sistemle uyumlu bir şekilde düzenlenmektedir. İnsanların toplum hayatına katılması her geçen gün zorlaşmaktadır ve yaşamın kendiliğindenliğinden kopmaktadırlar. Herkes kendini özgür olarak addetmekte ancak kalıcı ilişki kuramamaktadır. Sistem insanın kalıcı ilişkilerini ve bu ilişkilere olan özlemini unutturmakta ve insanı yeniden kendiyile uyumlu bir şekilde üretmektedir.

İnsanın sistemde kendini var etmesi hem düşünsel hem de fiziksel bir takım önemli ama zorunlu dönüşümleri de beraberinde getirmiştir. Birçok farklı açıdan dönüşüm gerçekleşmiştir ve günümüzde de bu dönüşümler hala devam etmektedir. Dönüşümün durmaması olağandır çünkü sistem sürekli kendini yeniden ve yeniden bir kısır döngü içinde üretmek zorundadır. İnsanın düşünsel dönüşümü gerçekleşirken, insanın önemli duyu organlarından gözün işlevi de bakış ve görme üzerinden dönüşmüştür. Bu dönüşümde perspektif, optik ve insanın tıbbi bilgisi önemli rol oynayarak rasyonelleşmenin haritasını oluşturmuşlardır ve günümüzde mevcut hegemonyanın bir parçası olarak göz görevini yapmaktadır.

Perspektif bireyselliği ve özgürleşmeyi ifade etmektedir. 15. yüzyılda insanın Tanrı'ya karşı kendi bakışını oluşturmaya başladığı modern dönemin sonucudur. İnsan merkez bir konuma gelmiştir ve dünya insanın gözü tarafından biçimlendirilmektedir. 15. yüzyıldan sonra başka bir deyişle perspektifle görme kurgusal hale dönülmüştür. Bilimsel Devrim görmeyi kontrol etmeyi ve geliştirmeyi sağlarken bakış açısı ve düşünüş şekli arasında bir bütünlük doğmuştur. Perspektif temelli görme biçimi dünyanın insan tarafından rasyonelleştirilmesini getirmiştir. Dünya rasyonel göz tarafından belirlenmekte ve tanımlanmaktadır. Bilgi gözün retinasına temas eden dışsallığı bilginin temelinde işlemektedir. Bilgi görmeyi belirlemektedir. 19. yüzyıla kadar süren perspektif temelli gerçeklik kavrayışı optik bilimindeki gelişmelerle önemini yitirmiştir. Görme özerkleşmiştir başka bir deyişle göz ile hakiki dünya arasındaki bağlantı kopmuştur. Ancak buradaki en önemli durum dışsal bilgi retinadan geçmek zorundadır fakat retinanın yapısının belirleyici

olduğunun bilinmesiyle, yeni düşünme türleri için göz ve görme ilişkisiyle ilgili bilgi edinimiyle fizyoloji önem kazanmıştır. 19. yüzyılda insanın görmesinde hem dışsal bilgi hem de beynin işlevi, duyuşsal ve motor sinirler arasındaki bağlantıların önemli rolü vardır ve bu yaklaşım aynı zamanda görmenin rasyonelleşmesini sağlarken, kurgulanmasında da önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur. 20. yüzyılda neo-kapitalist sistem doğrutusunda görme işleme tabii tutularak kontrol edilebilen bir eyleme dönüşmüştür. Böylece insan giderek homojenleşmeye, düzenlenmeye, görmenin rasyonelleşmesine dayanan tüketim temelli bir tahakküme mahkûm olmuştur. Sistem her şeyi sergilenmek üzere bir göstergeye dönüştürerek, gözü insanın en önemli duyusu konumuna getirmiştir. Gösterge ve retinanın temasıyla gösterge anlam kazanmakta sistem yeniden üretilebilmektedir. Her şey saydamlaşmakta, ışıklar altında parlamaktadır. Tüm yanılsamaların yok edildiği ve belirsizliklerin ortadan kaldırıldığı dünyada göz sistem tarafından istendiği şekliyle, sistemin çıkarlarıyla uyumlu olarak, istenilen şekilde görmektedir. Bu görme biçimi yapay, kurgusal bir görme biçimidir ve aslında kör bir bakışın sonucudur. Sistemin diyalektiği yok ettiği durumda gözün de görmesi sonlanmıştır, göz körleşmiştir diyebiliriz. Başka bir şekilde kısaca ifade edecek olursak göz sistemin içinde görebilme eylemeni gerçekleştirebilmektedir çünkü retinadan giren bilgi sistemin ürettiği bir bilgidir ve göz yine sistemin kendini ürettiği teknolojinin hegemonyası altındadır, göz sistemin bir parçası olarak sistemi sürekli ve yeniden üretmeye programlıdır.

Kaynakça

- Baker, U. (2015). *Sanat ve arzu*. İletişim Yayınları.
- Baker, U. (2010). *Kanaatlerden imajlara: duygular sosyolojisine doğru*. Birikim Yayınları.
- Baker, U. (2011b). *Yüzebilim- fragmanlar*. Birikim Yayınları.
- Batı, U. ve Erdem, O. (2016). *Ben bilmem beynim bilir*, MediaCat Kitapları
- Baş T. ve Tüzün H. (2014), Tüketicileri (Kullanıcıları) ve ürün kullanımlarını analiz etmek için göz izleme yönteminin kullanılması, *Tüketici Yazıları (IV)*, 217-234.
- Baudrillard, J. (2016). *Simgesel değiş tokuş ve ölüm*. (Çev. O. Adanır). Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi
- Baudrillard, J. (2017). *Tüketim toplumu*. (Çev. N. Tural, F. Keskin). Ayrıntı Yayınları.
- Baudrillard, J. (2018). *Kötülüğün şeffaflığı*. (Çev. I. Ergüden). Ayrıntı Yayınları.
- Baudrillard, J. (2019). *Kusursuz cinayet*. (Çev. N. Sevil). Ayrıntı Yayınları.
- Boerman, C. S., van Reijmersdal, A. E. and Neijens, C., P. (2015). Using eye tracking to understand the effects of brand placement disclouse types in television programs. *Journal of Advertising*, 44(3), 196-207.
- Cao, Y., Qu, Q., Duffy, G. V. and Ding, Y. (2019). Attention for web directory advertisements: A top-down or bottom-up process? *International Journal of Human-Computer Interaction*, 35(1), 89-98.
- Chae, S. W. and Lee, K. C. (2013). Exploring the effect of the human brand on consumers' decision quality in online shopping: An eye tracking approach. *Online Information Review*, 37, 83-100.
- Changeux, J.P., Ricoeur, P. (2021). *Neden nasıl düşünürüz? Etik, insan doğası ve beyim üzerine bir tartışma*. (Çev.İ.Birkan). Metis Yayınları.
- Crary, J. (2022). *Gözlemcinin teknikleri: On dokuzuncu yüzyılda görme ve modernite*. (Çev. E. Daldeniz). Metis Yayınları.
- Crary, J. (2023). *Yeryüzü yakılıp yıkılırken*. (Çev. T.Birkan). Metis Yayınları.
- Çağiltay, K. (2011). *İnsan bilgisayar etkileşimi ve kullanılabilirlik mühendisliği: Teoriden pratiğe*. ODTÜ Yayıncılık.
- Dilmen, N. E. (2007). Yeni medya kavramı çerçevesinde internet günlükleri-bloglar ve gazeteciliğe yansımaları. *Marmara İletişim Dergisi*, 12(12), 113-122.
- Demirli, C., Kütük, F.Ö. (2010). "Anlamsal web (Web 3.0) ve ontolojilerine genel bir bakış", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 9(18), 97-108.
- Erdem, B. K. (2010). Siberşıngınak: ağ toplumunun yalnızlaşan bireyinin kendini ifade etme mecraları ve biçimleri: Farmville örneği. *Akdeniz İletişim Dergisi*, 14(2010), 48-71.
- Holsanova, J., Holmqvist, K. and Rahm, H. (2006). Entry points and reading paths on newspaper spreads: comparing a semiotic analysis with eye tracking Measurements. *Visual Communications*, 5(1), 65-93.
- Han, B. C. (2022). *Şeffaflık toplumu*. (Çev. Haluk Barışcan). 8. Basım. Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2014). *Postmodernliğin durumu*. Metis Yayınları.
- Ju, H. W and Johnson, K. K. P. (2010). Fashion advertisements and young women: Determining visual attention using eye tracking. *Clothing&Textiles Research Journal*, 28(3), 159-173.
- Javal L. (1878). Essai sur la physiologie de la lecture. *Annales d'Oculistique*. 80, 240-274.
- Jay, M. (1994). *Downcast Eye*. University California Press.
- Lierle, A. (2017). *The view: An eye-tracking study of print advertisements*. Oklahoma State University.

- Olçay, S. (2018). Sosyalleşmenin dijitalleşmesi olarak sosyal medya ve resimler arasında kaybolma bozukluğu: Photolurking, *Yeni Medya Elektronik Dergi*, 2(2), 90-104.
- Ömur, S., & Aydoğdu, A. (2017). Eye tracking researches and new trends in the field of communication. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3(4), 1296-1307. <https://doi.org/10.24289/ijsser.321815>
- Özdoğan, F.B. (2008), "Göz izleme ve pazarlamada kullanılması üzerine kavramsal bir çalışma", *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, (2), 134-147.
- Panofsky, E. (1993). *Perspective as symbolic form*. Zone Books.
- Polat, E. S. (2018). Dijital çağda dijital tasarım, *Kesit Akademi Dergisi*, 17, 346-353.
- Senders, J. W. (1983), *Visual Scanning Processes*. Drukkerij Neo Print.
- Satı, Ecevit, Z, Yılmaz, O.B. (2020). "Endüstri 4.0 ortamında değişen iş ve mesleklerin türkiye'de kadın istihdamına etkileri", *Strategic Public Management Journal*, 6(11), 54-76.
- Taşel, F. (2020). "Dijitalleşmenin ticarete ve ekonomiye etkisi", *Beykoz Akademi Dergisi*, 8(2), 127-137.
- Tunalı S.B., Gözü Ö. ve Özen G. (2016), "Pazarlama ve reklam araştırmalarında nöröpazarlama üzerine yapılmış araştırmaların incelenmesi ve etik boyutunun tartışılması", *Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 24(2), 1-8.
- Yücel, G., Adiloğlu, B. (2019). Dijitalleşme - Yapay zeka ve muhasebe beklentileri, *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (17), 47-60.

Extended Abstract

It can be said that the developments of audiovisual tools are very effective on the way people see and the intellectual world shaped on this basis. Audiovisual technologies such as cinema, television and video, which are considered representative of the technical image, emerged in the 20th century. Thanks to these technologies, people have had different perspectives than their own. New forms of media and image production technologies such as computer-based sensors, beam technologies, designs, animations have produced new ways of seeing and continue to serve as effective visualization models in all areas of human life, especially in daily life.

After the 1970s, with internet-based artificial intelligence and big data technologies, visibility has positioned itself on infinite bit electronic mathematics and has gradually shifted its position to a cybernetic and electromagnetic field where abstract visual and linguistic elements are consumed. The power of this change is seen in the transformation of people's way of seeing. Innovations such as photography, television, computer-based technologies, and later artificial intelligence and big data, have transformed people's ways of seeing and their intellectual worlds within certain limits in their own periods, and have integrated people into the irrational consumption order in line with the neo-capitalist system.

In the 15th century, perspectival space as a model of visual representation and perception created a revolution as the starting point for the formation of modern visual culture. The act of seeing cannot be separated from the conditions of the period in which a person lives. The impact of optical technology is important regarding the change in the way of seeing in the 19th century. As a matter of fact, it is not possible to exclude developments in the field of optics as the origin of technological developments such as photography and film. After the 19th century, ways of seeing are subjective. With the development of both transportation and communication networks, the concentration and speed in typographic and

visual information flow have transformed people's perception of the world through their ability to see and individualized people. As a continuation of the modernization process, in the 20th century, the rational hegemonic approach focused on production and consumption shaped humans on the basis of the seeing consumer. The fact that human happiness becomes measurable within the hierarchy of indicators puts the eye in an important position (Baudrillard, 2017).

Obtaining the knowledge of the human eye is a necessity of rationalization. With the information obtained, human vision will be normalized and once the boundaries are drawn, power can be established over it as desired by the system. The power to be established over vision will bring with it new rational approaches and technological developments. These innovations are related to the reproduction of human vision in a computable and editable manner in accordance with the conditions of the system. Vision can be controlled measurably and regulated. Rationalization in image production and regulation or normalization in vision should be evaluated holistically, in close relationship with each other.

People are controlled through images. The essence of this inspection lies in the transformation of vision into a discipline. While capitalism eliminates classical visual fields, it rationalizes visual attention and highlights the eye over other organs. Thus, it transforms and controls perception by focusing on the eye through visibility. Sight has freed itself from the divine realm with perspective and has gone through a long process of rationalization through optics, technologies such as photography and television, and then digital networks. In fact, vision is rationalized and shaped in line with the interests of the system, and thus the intellectual transformation of the human being is realized.

During the Renaissance, linear perspective restructured perception with an individual focus. This configuration is directly related to the human being coming to the central position. The representation techniques introduced by perspective, which enable the world to be comprehended solely through the eyes and point of view of the individual, are the result of the understanding of freedom of the Renaissance period (Panofsky, 1993, pp. 34-35). Perspective constituted the beginning of individuality. Cartesian Perspectiveism, or Descartes' "Camera Obscura", which constitutes the dominant visual regime of modern understanding, elevates the eye to the highest level, giving it a divine significance and at the same time giving it a metaphysical meaning. Perspective-based evidence in observing and shaping the world is superior to approaches that contain doubt and are obtained through sense perception from the outside world (Crary, 2022, pp. 60-62). Since Descartes, we can talk about subjective perspective. With the Renaissance perspective, the world becomes rational and objectified. A perspective-based vision is absolute. We can then say that the world is determined by the way it is seen by the subject. This world is a world determined by the subject's perspective (Baker, 2015, pp. 51-52).

After the 1800s, studies on light and optics-based vision developed over time in a way that challenged human physiology. Physiology has gained importance with the acquisition of knowledge about the relationship between the eye and vision for new types of thinking. It is clear that information is affected by the functions of the body, in other words, by the sense organs, and more specifically by the sense of vision. When the intensification of holistic studies on the human mind and the disintegration of the human being as a physical subject are considered together, the rationality of producing the human being in harmony with the system emerges. When we look at studies on the development of the human mind, we see that they focus on various issues such as the function of the brain and the connections between sensory and motor nerves. In this context, seeing depends on the physical structure

of the human being; the acquisition of vision can be intervened with and changed from the outside with physical techniques. Vision ceases to be autonomous and becomes fictional.

Optical science swept aside all representations and perspective models seen in the Renaissance period. The perspective-based understanding of reality, which lasted until the 19th century, lost its importance with the developments in optical science. Vision is no longer dependent on a genuine external image. The connection between the eye and the real world is broken. The sight was reconstructed in the mid-1800s. The ability to constantly reproduce the relationship that humans establish with images and signs is related to the rationalization of vision. This rationalization will manifest itself in consumer society in the 20th century. Vision has become a source of information about the consumer. Vision turns into an action that can be processed and controlled within the human being. This control increasingly subjects people to a form of power based on homogenization, regulation, and rationalization of vision.

Today, with the development of communication technologies, a significant part of the communication between people can be carried out over digital networks, independent of time and place. With digitalization, people's lifestyle has transformed into a form of communication that progresses through digital communication technologies and expresses different audio-visual activities than before. Technology organizes life (Polat, 2018, p. 346). For the continuation of daily life, or in other words, to remain visible, people have to spend a significant part of their time on networks. Most activities of daily life have started to take place digitally (Taşel, 2020, p. 127). Network technology, the mass communication technology of the digital age, has affected the identity forms of existence of society (Erdem, 2010, p. 50). As the digitalization of communication accelerates, the information produced and circulated in networks has also intensified and accelerated for everyone (Erdem, 2010, p. 48). The density and speed of information have also changed the relationship between information and human memory. The constant acceleration of technology has brought about the transformation of information by moving from biological memory to artificial memory and then to electronic memory. Digital life includes many applications that transform daily life, such as big data, artificial intelligence, data mining, and the internet of things (Olcay, 2018, p. 92). It is obvious that technological tools with audio-visual media transform people's ways of seeing and thinking. By using these tools, people have begun to read images beyond seeing them. In addition, with the opportunities provided by digitalization, new ways of seeing are produced and put into circulation and transformation techniques that people are not aware of are applied.

At the point of scientific studies, the reactive data of the eye constitutes an important source in determining what people focus on, how long they can stay focused, and the factors that gather or distract their attention (Çağiltay, 2011, p. 129). Determinations about human gaze provide important data (Tunali, Gözü, and Özen, 2016, p. 5).

With the transformation of capitalism into neo-capitalism, everything in the consumer society consists of commodities other than displayable indicators. In the contact between the commodity and the eye, the commodity finds its meaning and gains value. The attention of the eye has become independent of use value and exchange value. The object seen by the individualized eye is interpreted as an extension of the individual's intellectual world, and in this process of interpretation, similarities and differences are produced in a planned manner in a holistic manner. With the eye becoming the target organ in the human body, it has become normal for everything and everyone to be displayed or visible in minute detail. Everything shines as a sign under the lights; the knowledge of everything is accessible. However, the clarity and visibility of everything transform vision.

The world of life expresses itself through all people communicating with each other. It is a universal, non-personal horizon that includes all people. The important thing here is sociality. We can talk about a situation where people never talk to each other in isolation. The life world is constantly reproduced on the basis of perception arrangements formed by people's encounters with each other and the rhythm of daily life. Perception is a constitutive element of common and shared experience. In the encounters required by the living world, linguistic and visual elements are not necessary; more importantly, there is a constant emergence of unexpected situations, which is inherent in the encounter. As a result of breathing the same air in the same atmosphere and the closeness of meeting, there is a state of immersion and emotional dominance outside the screen. Techniques that transform human behavior towards these encounters into information through biometric studies over networks are important complementary elements of the system. Everything is on display, expressing itself in the eye. The existence of the system is ensured by the eye fulfilling its function. All research and studies are carried out to maximize consumption, and in this context, the consumer is constantly reproduced in harmony with the system; in other words, it is constantly constructed. The most important part of this construction process was the human eye.

Shortly, in the 20th century, in line with the neo-capitalist system, vision turned into an action that could be controlled by processing. Thus, humans have become increasingly condemned to a consumption-based domination based on homogenization, regulation, and rationalization of vision. By turning everything into an indicator to be exhibited, the system has made the eye the most important sense of man. With the contact between the indicator and the retina, the indicator gains meaning, and the system can be reproduced. Everything becomes transparent and shines under the lights. In a world where all illusions are destroyed and uncertainties are eliminated, the eye sees as desired by the system, in harmony with the interests of the system. This way of seeing is an artificial, fictional way of seeing and is in fact the result of a blind gaze. We can say that when the system destroys dialectics, the eye ceases to see, and the eye becomes blind. To put it briefly in another way, the eye can perform the act of seeing within the system because the information entering through the retina is information produced by the system, and the eye is under the hegemony of the technology that the system produces itself. The eye, as a part of the system, is programmed to constantly reproduce the system.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (1), 321-338

Geliş Tarihi:26.11.2023 Kabul Tarihi:02.05.2024

Yayın: 2024 Yayın Tarihi:31.05.2024

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1396390>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

EVALUATION OF DISASTER PERCEPTION LEVELS OF UNIVERSITY STUDENTS: A SAMPLE APPLICATION STUDY

Özgül DEMİRAG*

Onur DOĞAN*

Abstract

Disasters are important events that are difficult to predict and occur in various ways, often with high destructive power. Earthquakes, floods, droughts, major industrial accidents, famine, technological accidents, epidemics, etc. are only a few of the major types of disasters that mankind has been exposed to from past to present. In recent years, natural and unnatural disaster events have been observed both in Turkey (Düzce-earthquake, 1999; Giresun-Dereli-flood-flood, 2020; Kahramanmaraş-Pazarcık-earthquake, 2023) and in many other parts of the world (Sumatra-tsunami, 2004; Ecuador-earthquake, 2016; USA-hurricane-storm, 2023). The impact of disasters is often not limited to one region but can spread over a wide area. As a matter of fact, the impact of this destruction can be reduced at some point thanks to various measures that can be taken before the disaster. For example, identification of regional risks, early warning systems, crisis management, emergency action plans, etc. can be considered within the scope of these measures. Another important issue is to increase the level of disaster awareness of society. Especially in regions where disaster risk maps have been prepared, such awareness raising activities can be carried out to make the reaction of the society against disasters more controlled and conscious. The aforementioned issues constitute the main objective of this study.

This study was conducted to evaluate the disaster awareness levels of Gümüşhane University central campus students. The research population consists of 18113 students and the sample number consists of 309 students. Convenience sampling method was used for data collection. The data obtained were analyzed using SPSS 25 statistical program. In the study, a 5-point Likert scale was used to measure disaster risk perception. In the study, frequency analysis test, Kruskal Wallis test and Mann Whitney U test were performed. As a result of the analysis, it was analyzed at 5% level of significance ($p<0.05$) and it is stated in the tables as arithmetic mean, standard deviation and percentage of the number of individuals. Accordingly, as a result of the non-parametric Mann Whitney-U test, no significant difference was found between the groups. As a result of the non-parametric Mann Whitney-U test conducted to determine whether the disaster risk perception sub-

* Öğr. Gör., Gümüşhane Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Mimari Restorasyon Programı, ozgul.demirag@gumushane.edu.tr, orcid.org/0000-0002-4605-1378

* Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, İş Sağlığı ve Güvenliği Programı, onur.dogan5065@gmail.com, orcid.org/0000-0001-8231-9872

dimension scores of the students differed significantly according to the gender variable, a statistically significant difference was found between the groups at the $p<0.05$ level in favor of the group exposed to disaster.

Keywords: Disaster, Disaster awareness, Emergency, Earthquake

Üniversite Öğrencilerinin Afet Algı Düzeylerinin Değerlendirilmesi: Örnek Bir Uygulama Çalışması

Öz

Afetler, öngörülmesi zor ve çeşitli şekillerde ortaya çıkan, çoğu zaman tahribat gücü yüksek önemli doğal-doğal olmayan olaylardır. Deprem, taşkın, kuraklık, büyük endüstriyel kazalar, kıtlık, teknolojik kazalar, salgınlar vb. geçmişten günümüze insanoğlunun maruz kaldığı büyük afet türlerinden yalnızca birkaçıdır. Son yıllarda gerek Türkiye’de (Düzce-deprem, 1999; Giresun-Dereli-sel-taşkın, 2020; Kahramanmaraş-Pazarcık-deprem, 2023) gerekse dünyanın birçok bölgesinde (Sumatra-tsunami, 2004; Ekvador-deprem, 2016; ABD-hortum-fırtına, 2023) çeşitli afet olayları yaşanmaktadır. Afetlerin etkisi çoğu zaman bir bölge ile sınırlı kalmayıp geniş bir alana yayılım gösterebilmektedir. Nitekim afet öncesinde alınabilecek çeşitli tedbirler sayesinde bu tahribatın etkisi bir noktada azaltılabilir. Örneğin bölgesel risklerin tespit edilmesi, erken uyarı sistemleri, kriz yönetimi, acil eylem planları, vb. bu tedbirler kapsamında değerlendirilebilir. Bir diğer önemli husus ise toplumun afet farkındalık düzeylerinin artırılmasıdır. Özellikle afet risk haritası çıkarılmış bölgelerde bu tür farkındalık artırma çalışmaları yapılarak toplumun afet karşısında göstereceği tepki daha kontrollü ve bilinçli hale getirilebilir. Bahsi geçen hususlar bu çalışmanın ana hedefini oluşturmaktadır. Bu çalışma Gümüşhane Üniversitesi merkez kampüs öğrencilerinin afet bilinç düzeylerini değerlendirmek amacıyla yapılmıştır. Araştırma evreni 18113 öğrenciden, örneklem sayısı ise 309 öğrenciden oluşmaktadır. Verilerin toplanmasında kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen veriler SPSS 25 istatistik programı kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmada afet risk algısını ölçmek için 5’li Likert ölçeği kullanılmıştır. Çalışmada frekans analizi testi, Kruskal Wallis testi ve Mann Whitney U testi yapılmıştır. Analiz sonucunda %5 anlamlılık düzeyinde ($p<0,05$) analiz edilmiş ve tablolarda aritmetik ortalama, standart sapma ve birey sayısının yüzdesi olarak belirtilmiştir. Buna göre non-parametrik Mann Whitney-U testi sonucunda gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Öğrencilerin afet risk algısı alt boyut puanlarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan non-parametrik Mann Whitney-U testi sonucunda gruplar arasında afete maruz kalan grup lehine $p<0,05$ düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Afet, Afet bilinci, Acil durum, Deprem

Introduction

According to the Regulation on Disaster and Emergency Response Services, disaster is defined as "natural, technological or human-induced events that cause economic, physical and social losses to the whole or a certain part of the society and interrupt normal life and human activities. Secondary disaster refers to events such as landslides, earthquakes, explosions, dam collapses and fires caused by disaster-causing events. In general, disasters are events that are difficult or impossible to cope with local means, require national or international intervention, are difficult to predict, cause large-scale damage and deaths (Hoyois et al., 2007).

Mankind has been struggling with disasters since the day it existed. Especially after the industrial revolutions, rapid and uncontrolled increase in urbanization has left mankind vulnerable to natural disasters. However, significant progress has been made in combating natural disasters with developing technology. Turkey is one of the countries where natural disasters are frequently experienced due to its geographical location (Aras et al., 2021). The number of people affected by natural disasters such as earthquakes, floods, landslides, droughts, forest fires, is high in Turkey. For example, in 2016, 323 natural disasters resulted in loss of life and property. Of these events, 25% were floods, 22% were storms and strong winds, 20% were landslides, 18% were tornadoes, 7.4% were lightning, 0.9% were avalanches and 6.7% were other disasters. In 2016, 83 people lost their lives as a result of disasters (Ersoy et al., 2017). According to the data of "Overview of 2019 in the Scope of Disaster Management and Nature-Borne Event Statistics" published by AFAD in 2020; Turkey is located on the Mediterranean-Alpine-Himalaya, one of the most effective earthquake belts in the world. Approximately 20% of the earthquakes occurring in the world occur in this belt. A destructive earthquake occurs approximately every five years in Turkey (Afet İstatistikleri (afad.gov.tr)).

Disaster mitigation is of vital importance especially for countries prone to disaster potential. At this point, there are different disaster management approaches. The main purpose of these approaches is to prevent possible disasters.

Two basic components are very important in preventive works. These are preparation and education (Baldwin, 1994). Pre-disaster preparation phase should be planned for unpredictable situations such as disasters when, where, how and at what severity level. Issues such as determination of gathering areas for emergencies, formation of a crisis management team, conducting drills, risk assessments, creation of funds for such situations must be done within the scope of preliminary work. Another important issue is training. The full realization of any situation without prior information/training may not be at the desired level. Early identification of deficiencies in training or information, where feedback can be received and mutual communication and interaction can be established, are useful practices to increase the desired level of success. For example, AFAD provided disaster awareness training to approximately 55,803,620 people in 11 months within the scope of Disaster Education Year 2021 in Turkey. During this training process, approximately 18,169 people were trained as disaster trainers (www.afad.gov.tr). Although disasters do not occur in a clear time frame, it is difficult to deal with disasters due to their diversity and uncertainty. However, increasing the capacity to combat disasters can be achieved by increasing the awareness of all stakeholders (Gerdan, 2014). Therefore, every study is of vital importance. There are many studies on disaster types in the literature. Moe et al. (2006) conducted a study on public project management and critical success factor on an integrated approach to natural disaster management. Demirkaya (2007) conducted a study on primary school students' perception of earthquake concept and their views on earthquakes. Ersoy (2013) conducted a study within the scope of the disaster report in the world and Turkey. Ersoy et al. (2017) statistically evaluated the natural disaster losses occurring in the world and Turkey in 2016. Şen and Ersoy (2017) evaluated the level of knowledge of hospital disaster team on disaster preparedness. Varol (2018) examined disaster management, disaster education and disaster awareness in the American sample. Fallah et al. (2018) conducted a case study on the role of non-governmental organizations in disaster man-

agement. Torani et al. (2019) conducted a study on the importance of education in disasters and emergencies. Yeşildal (2020) conducted a study on the role and capacity of local governments in combating natural disasters. Aras et al. (2021) conducted a study on determining the level of disaster awareness of health sciences faculty students. Şahan and Dinç (2021) examined the effect of disaster training in disaster training center on secondary school students. Gündüz and Akyüz (2022) examined the disaster awareness of emergency health services workers in the case of Batman. Ceren (2021) conducted an evaluation study on disasters and humanitarian aid activities. Ghasemzadeh et al. (2021) conducted a qualitative research to evaluate urban flood resilience by emphasizing social, economic and institutional dimensions. Akkuş (2022) conducted a study on the effects of natural disasters on social history within the scope of a local example (Floods in and around Edirne in the period 1931-1941 and their consequences).

In this study, the subject of disasters, which often cause serious material and moral losses, was addressed. With this study, students' disaster perception levels were addressed. There are many studies on the subject in the literature. However, in this study, it is considered to be an important study in terms of AFAD providing disaster training to approximately 56 million people in 2021, after the Kahramanmaraş-Pazarcık earthquake in 2023, and addressing the identified deficiencies comprehensively. In the conclusion and recommendation part of the study, some solution-oriented suggestions that can be taken within the scope of combating disaster in general were made.

1. Material and Methods

This study was conducted to reveal the differences in disaster risk perceptions of university students. The research sample consists of Gumushane University central campus students. The scale used in the study was developed by Özdemir (2018). In the study, 7 questions were asked to the participants to determine their demographic information and 22 propositions were used in the scale prepared to

determine the disaster risk perception. The scale is based on a 5-point Likert scale: "1: Strongly disagree, 2: Disagree, 3: Undecided, 4: Agree, 5: Strongly agree".

The survey form used in the study was applied as an online survey via Google Forms. Simple random sampling method, which is one of the data sampling methods, was used. Simple random sampling method means that every possible combination of items in the universe has an equal probability of being found in the sample (Kerlinger & Lee, 1999). The questionnaire was administered to 309 students between 15.09.2023-25.09.2023. The questionnaire consists of two parts. The first part includes information on demographic characteristics, disaster knowledge and disaster exposure of the students participating in the survey; the second part includes 5-point Likert-type statements to measure students' disaster risk perception. The data collected as a result of the research were evaluated electronically with the help of SPSS 25 statistical program. Non parametric tests were used since the data did not show normal distribution. In this context, Kruskal Wallis test and Mann Whitney U test were used in the evaluation of the data. The study data were analyzed at 5% significance level ($p < 0.05$) and are presented in the tables as arithmetic mean, standard deviation and percentage of the number of individuals. In the Mann Whitney U test, the significance value (p) is not tested at the 0.05 level. In the comparisons made, the result obtained by dividing 0.05 by the number of paired groups to be compared is accepted as an indicator of significant difference (Field, 2009). Normality test was applied to the data obtained. It was concluded that the data did not show normal distribution. The hypotheses used in the study are given below.

H1: There is a significant relationship between disaster risk perception and preparedness levels of university students on the basis of different variables.

H2: Disaster risk perception levels of university students are adequate.

H3: There is a significant relationship between disaster risk perception level scores of university students and their awareness.

H4: There is a significant relationship between university students' exposure to disasters and disaster risk perception.

2. Findings

In this section, the demographic analyses of 309 respondents and the frequency, percentage values, Mann Whitney U and Kruskal Wallis test results of their responses to other statements related to disaster risk perception are presented. The results of the analysis are presented in tables below.

Table 1. Frequency and Percentage Values for Gender Variable

Groups	<i>f</i>	%	% _{gec}	% _{yig}
Male	150	48,5	48,5	48,5
Female	159	51,5	51,5	100,0
Total	309	100,0	100,0	

When the distribution of the students according to their gender is analyzed in Table 1, it was determined that 48.5% (n=150) were male and 51.5% (n=159) were female. More than half of the participants in the study consisted of women.

Table 2. Frequency and Percentage Values for Marital Status Variable

Group	<i>f</i>	%	% _{gec}	% _{yig}
Single	279	90,3	90,3	90,3
Married	30	9,7	9,7	100,0
Total	309	100,0	100,0	

When the distribution of students according to their marital status is analyzed in Table 2, it is concluded that 90.3% (n=279) are single and 9.7% (n=30) are married. According to this result, it was determined that the majority of the participants were single.

Table 3. Frequency and Percentage Values for Age Variable

Groups	<i>f</i>	%	% _{gec}	% _{yig}
--------	----------	---	------------------	------------------

18-23 age between	228	73,8	73,8	73,8
24-29 age between	42	13,6	13,6	87,4
30-34 age between	18	5,8	5,8	93,2
35-40 age between	17	5,5	5,5	98,7
41 and above	4	1,3	1,3	100,0
Total	309	100,0	100,0	

As can be seen in Table 3, 73.8% (n=228) of the university students in the sample group are in the 18-23 age group; 13.6% (n=42) are in the 24-29 age group; 5.8% (n=18) are in the 30-34 age group; 5.5% (n=17) are in the 35-40 age group; and 1.3% (n=4) are in the 41 and above age group.

Table 4. Frequency and Percentage Values for the Variable of Educational Background

Groups	<i>f</i>	%	% _{gec}	% _{yig}
PhD	8	2,6	2,6	2,6
License	61	19,7	19,7	22,3
Associate degree	231	74,8	74,8	97,1
Master's Degree	9	2,9	2,9	100,0
Total	309	100,0	100,0	

As can be seen in Table 4, 2.6% (n=8) of the university students who participated in the survey stated that they received a doctorate, 19.7% (n=61) a bachelor's degree, 74.8% (n=231) an associate degree, and 2.9% (n=9) a master's degree. According to this result, the majority of the participants in the study are associate degree students.

Table 5. Frequency and Percentage Values for Department Variable

Groups	<i>f</i>	%	% _{gec}	% _{yig}
Occupational Health and Safety	140	45,3	45,3	45,3
Emergency Aid and Disaster Management	10	3,2	3,2	48,5
Civil Engineering	5	1,6	1,6	50,2
Health Management	19	6,1	6,1	56,3

Social Services	3	1,0	1,0	57,3
Nursing	1	,3	,3	57,6
Other	131	42,4	42,4	100,0
Total	309	100,0	100,0	

According to Table 5, 45.3% (n=140) of the students studied occupational health and safety, 3.2% (n=10) emergency aid and disaster management, 1.6% (n=5) civil engineering, 6.1% (n=19) health management, 1.0% (n=3) social services, 0.3% (n=1) nursing, and 42.4% (n=131) other departments.

Table 6. Frequency and Percentage Values for Disaster Knowledge Variable

Groups	<i>f</i>	%	% _{gec}	% _{yig}
Yes	197	63,8	63,8	63,8
No	8	2,6	2,6	66,3
Partially	104	33,7	33,7	100,0
Total	309	100,0	100,0	

According to Table 6, when the distribution of the statements related to students' disaster knowledge was analyzed; it was concluded that 63.8% (n=197) of the participants said yes, 2.6% (n=8) said no and 33.7% (n=104) said partially to the question of whether they had knowledge about the concept of disaster. According to the results of the study, it was determined that more than half of the participants had disaster knowledge.

Table 7. Frequency and Percentage Values for Disaster Exposure Variable

Groups	<i>f</i>	%	% _{gec}	% _{yig}
Yes	112	36,2	36,2	36,2
No	197	63,8	63,8	100,0
Total	309	100,0	100,0	

As can be understood from Table 7, 36.2% (n=112) of the university students who constitute the sample group have been exposed to disasters, while 63.8% (n=197)

have not been exposed to disasters. According to the results of the study, the majority of the participants were not exposed to disasters.

Table 8. Arithmetic Mean, Standard Deviation and Standard Error Values of Disaster Risk Perception Scale Subscales

Dimensions	N	\bar{x}	ss	$Sh_{\bar{x}}$
Disaster Risk Perception	309	3,9962	,03665	,64418

In Table 8, the scores obtained from the sub-dimensions of the 5-point Likert Scale are presented. Accordingly, the arithmetic mean of the disaster risk perception sub-dimension scores was calculated as $=3,9962$, the standard deviation as $ss=0,03665$, and the standard error of the arithmetic mean as $Sh_{\bar{x}}=0,64418$.

Table 9. Mann Whitney U Test Results to Determine Whether Disaster Risk Perception Subdimension Scores Differentiate According to Gender Variable

Score	Groups	N	\bar{x}_{sira}	\sum_{sira}	U	z	p
Disaster Risk Perception	Woman	150	156,57	24385,00	11690,000	-,300	,765
	Man	159	153,52	24410,00			
	Total	309					

In Table 9, as a result of the non-parametric Mann Whitney-U test conducted to determine whether the disaster risk perception sub-dimension scores of university students differ significantly according to gender variable, no significant difference was found between the groups ($U=11690.00$; $Z=-.300$; $p=.765>.05$). Özdemir (2018) found that there was no significant difference in the level of risk perception in terms of gender in his study. Mızrak and Aslan (2020) found that gender and school type had a significant effect on disaster risk perception.

Table 10. Mann Whitney U Test Results to Determine Whether Disaster Risk Perception Subdimension Scores Differed According to Marital Status Variable

Score	Groups	N	\bar{x}_{sira}	\sum_{sira}	U	z	P
Disaster Risk Perception	Married	30	163,68	4910,50	3924,500	-,560	,575
	Single	279	154,07	42984,50			
	Total	309					

As can be seen in Table 10, as a result of the non-parametric Mann Whitney-U test conducted to determine whether the disaster risk perception sub-dimension scores of university students differ significantly according to the marital status variable, no significant difference was found between the groups (U=3924,500; Z=-,560; p=,575>.05). In a study conducted by Kundak et al. (2014), it was determined that marital status of individuals is effective in the measures taken against disasters. In a study conducted by Tercan (2023), it was determined that marital status variable has a significant effect on disaster risk perception.

Table 11. Kruskal Wallis-H Test Results to Determine Whether Disaster Risk Perception Subdimension Scores Differ Differentiate According to Age Variable

Score	Groups	N	\bar{x}_{sira}	x^2	sd	P
Age	18-23 age	228	150,38	3,705	4	,447
	24-29 age	42	174,88			
	30-34 age	18	149,94			
	35-40 age	17	163,88			
	41 age and above	4	194,63			

As can be understood from Table 11, as a result of Kruskal Wallis-H, which was conducted to determine whether the mean rankings of the sub-dimension of disaster risk perception of university students showed a significant difference according to the age variable, the difference between the mean rankings of the age groups was not found statistically significant ($x^2=3,705$; $sd=4$; $p=,447>.05$). Özdemir (2018) found that the risk perception level of the participants did not

show a significant difference according to their age groups. Tercan (2023) found that the age variable has a significant effect on disaster risk perception.

Table 12. *Kruskal Wallis-H Test Results to Determine Whether Disaster Risk Perception Subdimension Scores Differ Differentiate According to Educational Background Variable*

Score	Groups	<i>N</i>	\bar{x}_{sira}	x^2	<i>sd</i>	<i>p</i>
Education Status	Associate Degree	231	155,50	,555	3	,907
	License	61	152,29			
	Master's Degree	9	143,83			
	PhD	8	173,69			

As can be understood from Table 12, as a result of Kruskal Wallis-H, which was conducted to determine whether the mean rankings of the sub-dimension of disaster risk perception of university students showed a significant difference according to the educational status variable, the difference between the mean rankings of the educational status groups was not found statistically significant ($x^2=,555$; $sd=3$; $p=,907>,05$). In their study, Şahin et al. (2018) found that students studying at faculties gave more accurate answers to the questions asked within the scope of disaster awareness than students studying at vocational colleges. Al Khalaileh et al. (2012) found that there was no significant difference between the level of education and disaster perception.

Table 13. *Kruskal Wallis-H Test Results to Determine Whether Disaster Risk Perception Subdimension Scores Differ Differentiate According to Department Variable*

Score	Groups	<i>N</i>	\bar{x}_{sira}	x^2	<i>sd</i>	<i>p</i>
Section	Occupational Health and Safety	140	146,35	8,235	6	,221
	Emergency Aid and Disaster Management	10	220,45			
	Civil Engineering	5	189,00			
	Health Management	19	164,66			
	Social Services	3	186,00			
	Nursing	1	113,00			
	Other	131	156,16			

As can be seen from Table 13, as a result of Kruskal Wallis-H, which was conducted to determine whether the ranking averages of university students' disaster risk perception sub-dimension showed a significant difference according to the department variable, the difference between the ranking averages of the department groups was not found statistically significant ($\chi^2=8,235$; $sd=6$; $p=,221>,05$).

Table 14. *Kruskal Wallis-H Test Results to Determine Whether Disaster Risk Perception Subdimension Scores Differentiate According to Disaster Knowledge Variable*

Score	Groups	N	$\bar{x}_{sıra}$	χ^2	sd	p
Disaster Information	Yes	197	171,73	19,777	2	,001
	No	8	150,94			
	Partially	104	123,62			

As can be seen from Table 14, as a result of Kruskal Wallis-H, which was conducted to determine whether the mean rankings of the disaster risk perception sub-dimension of the university students showed a significant difference according to the disaster knowledge variable, the difference between the mean rankings of the disaster knowledge groups was found statistically significant ($\chi^2=19,777$; $sd=2$; $p=,001<,05$). After this process, complementary comparison techniques were used to determine from which groups the significant difference determined after Kruskal Wallis-H originated. Since there is no special test technique used for this purpose, Mann Whitney-U, which is preferred in pairwise comparisons, was applied. As a result of the analyses, it was determined that the difference between the group that answered yes and the group that partially answered in favor of the group that answered yes ($U=7052,500$; $z=-4,447$; $p=,001<,05$).

Table 15. *Mann Whitney U Test Results to Determine Whether Disaster Risk Perception Subdimension Scores Differentiate According to Disaster Exposure Variable*

Score	Groups	<i>N</i>	\bar{x}_{sira}	\sum_{sira}	<i>U</i>	<i>z</i>	<i>p</i>
Disaster Risk Perception	Yes	112	177,67	19899,50	8492,500	-3,365	,001
	No	197	142,11	27995,50			
	Total	309					

As can be seen from Table 15, as a result of the non-parametric Mann Whitney-U test conducted to determine whether the disaster risk perception sub-dimension scores of the students differed significantly according to the gender variable, a statistically significant difference was found between the groups at the $p < 0.05$ level in favor of the group exposed to disaster ($U=8492,500$; $Z=-3,365$; $p=,001 < .05$). In their study, Uğur and Işık (2020) found that there was no significant difference in perceptions towards disaster preparedness policies according to gender status variable.

3. Conclusion

This study was conducted to determine the disaster awareness levels of university students.

When some results obtained from the analysis were compared with studies conducted in the literature, it was seen that there were similar (Özdemir, 2018) and different results (Mızrak and Aslan, 2020). In addition, disaster risk perception subscale scores do not show a significant difference according to gender variable. While no significant difference was found as a result of the analysis for the marital status variable of the students, in a similar study (Tercan, 2023), it was observed that the marital status variable had a significant effect on disaster risk perception. In the study, it was observed that university students did not show a significant difference according to the age variable in the literature (Özdemir, 2018) and there were similar results (Tercan, 2023). While there was no significant difference in the mean ranks of the sub-dimension of disaster risk perception of university students according to the educational status variable, Al Khalailah et al. (2012)

found that there was no significant difference between educational level and disaster perception.

The results obtained from the analysis and similar studies in the literature on the subject were compared. It has been observed that there are some differences between the results of the analysis and the studies conducted in the literature. This situation can be based on many reasons. Technological change, increase in natural disasters, continuity of educational and instructive activities, etc. are among the most important reasons for the emergence of differences in these results. One of the most effective solutions in combating natural or unnatural disasters is the level of disaster awareness.

Therefore, the researchers, recommend the implementation and development of the following points, taking into account the analysis results obtained from the study:

- Disaster simulation trainings should be provided,
- Mass drills should be planned before a disaster,
- Pre-disaster risk mapping should be done and information trainings should be provided on protective and preventive practices.
- General information (seminar) should be given about the ways of intervention in case of a disaster,
- Information on machinery-equipment that can be used in case of a disaster should be given,
- Information should be given about possible risks (secondary or tertiary risks) during a disaster
- Personal protective equipment should be introduced and information should be given about their use against possible risks in the process of response to the incident at the time of disaster,
- Disaster active warning systems should be implemented,
- Project competitions should be planned within the scope of combating disasters,

- Trainings should be given about shelter, health, transportation, protection and other risks after the disaster.
- Programs for return to normal life after disaster should be prepared,

By implementing the mentioned recommendations, the number of labor force with increased competence level can be increased. The most important factor in defining an event as a disaster is human presence. Fighting against nature is of course difficult and often impossible. However, it is thought that increasing the awareness of combating disasters and the evolution of today's technologies in this direction can reduce the severity of the damage that may arise to some extent.

Reference

- Abraham, A. (2003). Business Intelligence from Web Usage Mining. *Journal of Information & Knowledge Management*, 375-390.
- T.C. Ministry of Interior. Disaster and Emergency Management Presidency (AFAD). Access Address: www.afad.gov.tr
- Akkus T. (2023). A Local Example on the Effects of Natural Disasters on Social History: Floods in and Around Edirne and Their Consequences in the Period 1931-1941, *Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences*, 24 (44), 69-96. DOI: 10.21550/sosbilder.1166075
- Aras M., Mumcu A., Karabey T. (2021). Determination of Disaster Awareness Levels of Faculty of Health Sciences Students, *TOGÜ Journal of Health Sciences*, 1(2): 40-49.
- Baldwin R. (1994). Training For The Management of Major Emergencies, Disaster Prevention and Management: An International Journal, 3(1), 16-23.
- Ceren A. (2021). An Evaluation on Disasters and Humanitarian Aid Activities, *Journal of Ankara Hacı Bayram Veli University Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 23 (2), 289-312. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ahbvuibfd/issue/64683/879844>
- Demirkaya H. (2007). Elementary school students' perceptions of earthquake concept and their views on earthquake, *Mehmet Akif Ersoy University Journal of Faculty of Education*, 8, 68-76.
- Disaster and Emergency Management Presidency (2020) Natural Resource Incident Statistics. Access Address: Disaster Statistics (afad.gov.tr)
- Ersoy Ş. (2013). Disaster Report "World and Turkey". Yıldız Technical University, Natural Sciences Research Center.
- Ersoy Ş., Nurlu M., Gökçe O., Ozmen B. (2017). 2016 statistical evaluation of natural disaster losses in the world and Turkey, *Mavi Gezegen Popular Journal of Geosciences*, 22, p.13-27.

- Fallah, S., Nejad, J.H. (2018). The Role of Non-Governmental Organizations in Disaster Management: A Case study of Bam Earthquake, Iran, *Journal of Disaster and Emergency Research* 1(1), 43-50.
- Field A. (2009). *Discovering statistics using SPSS (3rd Ed.)*. London: SAGE Publications Ltd. London, U.K., 131 p.
- Gerdan S. (2014). Determination Of Disaster Awareness, Attitude Levels And Individual Priorities At Kocaeli University, *Eurasian Journal of Educational Research*, 55(1), 159-176.
- Ghasemzadeh B., Sadat Z., Zarabadi S., Majedi H., Behzadfar M. (2021). A Framework for Urban Flood Resilience Assessment with Emphasis on Social, Economic and Institutional Dimensions: A Qualitative Study. *Sustainability*, 13, 7852.
- Gunduz T., Onturk Akyuz H. (2022). Investigation of the Situation of Emergency Health Services Employees on Disaster Awareness - The Case of Batman, *Journal of Pre-Hospital*, 7 (2), 191-206. DOI: 10.54409/Hod.1111451
- Hoyois, P., Scheuren, J. M., Below, R., & Guha-Sapir, D. (2007). Annual disaster statistical review: numbers and trends 2006 (No. UCL-Université Catholique de Louvain). Belgium: Catholic University of Louvain (UCL). Centre for research on the epidemiology of disasters (CRED).
- Kerlinger, F. N., Lee, H. B. (1999). *Foundations Of Behavioral Research*. New York: Harcourt College Publishers.
- Lin Moe T., Pathranarakul P. (2006). "An integrated approach to natural disaster management: Public project management and its critical success factors", *Disaster Prevention and Management*, Vol. 15 No. 3, pp. 396-413.
- Ozdemir A. (2018). *Society's Perception of Disaster and Disaster Preparedness: Kocaeli Province Scale*. Gumushane University Institute of Social Sciences, Department of Disaster Management, Master's Thesis, Gumushane.
- Sahan C., Dinc, A. (2021). Investigation of the Effect of Disaster Trainings in Disaster Education Centers on Secondary School Students*. *Mehmet Akif Ersoy University Journal of Faculty of Education*, (58), 478-500. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/maeuefd/issue/61832/804077>.
- Sen G., Ersoy G. (2017). Evaluation of Knowledge Levels of Hospital Disaster Team on Disaster Preparedness. *Gumushane University Journal of Health Sciences*, 6 (4), 122-130.
- Torani S., Majd P.M., Maroufi S.S., Dowlati M., Sheikhi R.A. (2019). The importance of education on disasters and emergencies: A review article. *J Educ Health Promot*. 24, 8-85. doi: 10.4103/jehp.jehp_262_18. PMID: 31143802; PMCID: PMC6512217.
- Varol A. (2019). Disaster Management, Disaster Education and Disaster Awareness: The Case of America. *Firat University Journal of Social Sciences*, 29 (1), 193-204. DOI: 10.18069/firatsbed.538678
- Mızrak, S. and Aslan, R. (2020). "Disaster Risk Perception of University Students". *Risk, Hazards & Crisis in Public Policy*, 11 (4), 411-433.
- TERCAN, B. (2023). Evaluation of Disaster Risk Perception of Parts in Terms of Various Variables. *Gümüşhane University Journal of Health Sciences*, 12(3), 1279-1287. <https://doi.org/10.37989/gumussagbil.1180447>.
- KUNDAK Seda, TÜRKOĞLU Handan and İLKİ Alper. (2014), "Risk Perception in Istanbul: An Earthquake-prone City", *ITU A|Z*, 11(1), ss.117-137.

- ŞAHİN, Y., LAMBA, M., & ÖZTOP, S. (2018). Determination of Disaster Awareness and Disaster Preparedness Levels of University Students. *Journal of Civilization Studies*, 3(6), 149-159.
- Al Khalaileh, M. A., Bond, E. A. ve Alasad, J. A. (2012). Jordanian nurses' perceptions of their preparedness for disaster management. *International Emergency Nursing*, 20, 14- 70 23.
- UĞUR, A., & IŞIK, M. (2020). Comparative Analysis of Turkey's Disaster Preparedness Policies Based on Public Perception: The Example of Van-Bitlis Provinces. *Journal of Natural Disasters and Environment*, 6(1), 98-118. <https://doi.org/10.21324/dacd.542528>

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (1), 339-365

Geliş Tarihi:01.09.2023 Kabul Tarihi: 16.03.2024

Yayın: 2024 Yayın Tarihi:31.05.2024

<https://doi.org/10.30561/sinopUSD.1353715>

<https://dergipark.org.tr/sinopUSD>

BORSA İSTANBUL'DA İŞLEM GÖREN BANKA HİSSELERİNDEKİ MANİPÜLASYON: "TR.INVESTİNG.COM" MESAJ PANOLARINA GÖNDERİLEN MESAJLARA YÖNELİK BİR İNCELEME

Alper İŞLEYEN*

Öz

Bu çalışma, Borsa İstanbul'da işlem gören Türkiye Halk Bankası ve Türkiye Vakıflar Bankası hisselerinin, 25.08.2022 ile 30.09.2022 tarihleri arasındaki, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası ve Şekerbank T.A.Ş. hisselerinin, 03.08.2022 ile 29.09.2022 tarihleri arasındaki sert yükseliş ve düşüşü sırasında, 'tr.investing.com' internet sitesi içeriğinde bulunan hisse senedi mesaj panosuna gönderilen yorumlar içerik analizi yöntemiyle hazırlanmıştır. Araştırma kapsamında bulunan 51.646 adet yorum, yükseliş, zirve ve düşüş yönünden birer gün örneklem seçilerek sınırlandırılmıştır. İçerik analizi tekniği ile gerçekleştirilen çalışmanın bulgularına göre hisse senedi sert yükseliş gösterdiği sırada insanların olumlu duygular beslediği, sert düşüş gösterdiği dönemlerde de olumsuz duygular beslediği çıkarımına ulaşılmıştır. Ayrıca araştırmanın bir diğer bulgusu gösteriyor ki, bireyler hisseler yükselirken alım yönünde hareket etmekte, düşerken hisseleri satmama ve tutma yönünde davranış sergilemektedir. Nitel olarak gerçekleştirilen bu araştırmanın bulgularına göre, küçük yatırımcıların manipülasyon dönemlerinde zarar ettiği söylenebilir. Araştırma sonucunda, Sermaye Piyasası Kurulu'na küçük yatırımcının korunması için gerektiğinde piyasaya müdahalelerde bulunması, sivil toplum kurumlarının ve üniversitelerdeki gönüllü akademisyenlerin, yurttaşların finansal okur yazarlıklarının geliştirilmesi için ücretsiz eğitimler vermesi, basının dördüncü güç görevini yerine getirmesi tavsiye edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Borsa, Manipülasyon, Investing.com Mesaj Panosu, Hisse Senedi.*

*Dr. Öğretim Üyesi, Amasya Üniversitesi, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü/Çağrı Merkezi Hizmetleri Programı, alper.isleyen@amasya.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-2855-5887>

MANIPULATION IN BANK STOCKS TRADED AT ISTANBUL STOCK EXCHANGE: AN ANALYSIS INTO MESSAGES POSTED ON "TR.INVESTING.COM" MESSAGE BOARDS

Abstract

This study has been prepared by content analysis of the comments sent to the stock message board in the 'tr.investing.com' website content during the sharp boom and bust of the shares of Türkiye Halk Bankası and Türkiye Vakıflar Bankası, which were traded at Borsa İstanbul, between 25.08.2022 and 30.09.2022, and of the shares of Türkiye Sınai Kalkınma Bankası and Şekerbank T.A.Ş. between 03.08.2022 and 29.09.2022. The 51,646 comments within the scope of the research were limited by selecting one day sample in terms of boom, peak and bust. According to the findings of the study carried out with the content analysis technique, it was concluded that people had positive emotions when the stock boomed sharply, and that people had negative emotions when it busted sharply. In addition, another finding of the research shows that individuals act in the direction of buying when the shares are rising, whereas they behave in the direction of not selling and holding the shares when they are falling. According to the findings of this qualitative research, it can be said that small investors lose during manipulation periods. As a result of the research, it has been recommended that the Capital Markets Board should intervene in the market when necessary to protect the small investor, non-governmental organizations and volunteer academics at universities should provide free training to improve the financial literacy of citizens, and the press should fulfill its fourth power duty.

Keywords: *Stock Market, Manipulation, Investing.com Message Board, Stock.*

Giriş

Bu çalışmanın kapsamını, Borsa İstanbul'da işlem gören Türkiye Halk Bankası ve Türkiye Vakıflar Bankası hisselerinin, 25.08.2022 ile 30.09.2022 tarihleri arasındaki, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası ve Şekerbank T.A.Ş. hisselerinin, 03.08.2022 ile 29.09.2022 tarihleri arasındaki hızlı yükseliş ve düşüşü sırasında, "tr.investing.com" internet sitesi içeriğinde bulunan hisse senedi mesaj panosuna gönderilen yorumların analizi oluşturmaktadır.

Çalışmada irdelenen, çoğunluğu kamuya ait olan Türkiye Halk Bankası hisse senetleri, 25.08.2022 tarihinde 5.90 TL seviyesinde başlayan yükselişini, 13 iş günü sürdürmüş, 13.09.2022 tarihinde 16.64 TL fiyatıyla, %182 prim yaparak zirveye çıkmıştır. Banka hisseleri benzer biçimde 13.09.2022 tarihinde 16.64 TL

fiyatından düşüşe geçmiş, 13 iş günü içerisinde 6.87 TL fiyatıyla dip yaparak %58,7 azalış göstermiştir. Başka bir deyişle, hisse senedini 16.64 TL fiyatından 100 bin liralık satın alan bir yatırımcının elinde 41.300 lira kalmıştır. İncelenen diğer bankalardan, yine hisselerinin büyük çoğunluğu kamuya ait olan Türkiye Vakıflar Bankası, aynı tarihler içerisinde 5 TL seviyesindeki fiyatından, %213 yükselerek 15.66 TL fiyatına çıkmış, yine benzer tarihler arasında %56,7 düşüşle 6.78 TL fiyatını görmüştür. Çalışma kapsamında incelenen, hisselerinin büyük çoğunluğu özel teşebbüslere ait olan Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, 03.08.2022 tarihinde 2.62 TL fiyatından, 07.09.2022 tarihine kadar geçen 25 iş gününde, %182,4 artış ile 7.40 TL fiyatına çıkmıştır. 07.09.2022 tarihinde düşüşe geçen hisse senedi, 28.09.2022 tarihine kadar geçen 15 iş günü içerisinde %68,9 düşerek, 2.30 TL fiyatıyla dip görmüştür. Yine hisselerinin büyük çoğunluğu özel teşebbüsün elinde olan Şekerbank T.A.Ş. hisseleri, 03.08.2022 tarihinde 1.67 TL fiyatından, 13.09.2022 tarihine kadar geçen 29 iş günü içerisinde %221 yükselerek 5.37 TL fiyatına ulaşmıştır. 13.09.2022 tarihinde düşüşe geçen hisse senedi, 29.09.2022 tarihine geldiğinde %67,2 düşüşle 1.76 TL fiyatına kadar gerilemiştir.

Söz konusu bankaların hisse senetlerinde, çok kısa süre içerisinde yaşanan bu değişim Türkiye'de medya haberlerine konu olmuş, Sermaye Piyasası Kurumu tarafından İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığına manipülasyon yapıldığına dair suç duyurusunda bulunulmuştur. Suç duyurusu dilekçesinde piyasa dolandırıcılığı suçlarının maddi unsurunun gerçekleştiği belirtilmiştir. İstanbul Mali Suçlarla Mücadele Şube Müdürlüğü olayı araştırmış, bulgular sonucunda sekiz şüpheliden beş şüphelinin tutuklanması talep edilmiştir (<https://www.borsagundem.com/haber/borsada-manipulasyon-sorusturmasinda-5-tutuklama-talebi/1692714>, <https://tele1.com.tr/borsadaki-inanilmaz-manipulasyonun-detaylari-ortaya-cikti-sadece-1-isimden-1-5-trilyonluk-islem-711451/>, <https://www.birgun.net/haber/borsa-da-buyuk-manipulasyon-402954> ve https://kisadalga.net/yazar/dort-piyasa-uzmani-borsada-olanlari-yorumladi-bu-bir-operasyon_41460).

Bu araştırma hisse senedi piyasalarındaki bazı payların hızlı yükseliş gerçekleştirdiği dönemi yansıtmaktadır. Bu yönüyle pay piyasalarında işlem yapan yurttaşlar için örnek oluşturacağı gibi, Türkçe literatüre de katkı sağlayacaktır.

1. Borsa Manipülasyonu, Sosyal Medya ve Investing.com Web Sitesi'nin Yapısı

Dünyadaki hemen hemen ilk manipülasyonun olduğu kabul edilen olay, Hollanda'da 1636 yılında lale soğanı fiyatlaması olarak bilinmektedir. O dönemde ortalama yıllık ücretin 300 gulden civarında olduğu Hollanda'da lale soğanları 225 gulden fiyatlarından alıcı bulabilmekteydi. Lale soğanları Hollanda'nın pek çok kasabasında borsalarda satılmaya ve geleceğe dönük sözleşmelere konu olmaya başlamıştı. Fiyatların yükselmesindeki esas neden, geleceğe yönelik sözleşmeler sayesinde, lale soğanı alanların bunları daha pahalıya satarak para kazanabilmesiydi. Piyasaya sürekli yeni alıcıların girmesi durumu, beklentiyi oluşturmuştu. Ancak, 3 Şubat 1637 sabahında piyasada yeni alıcı kalmadığı görülünce, laleler ve geleceğe dönük lale soğanı sözleşmeleri alıcı bulamaz duruma gelmişti. Böylece lale piyasası çökmüş, fiyatlar hızla düşmüştür. Sözleşme sahipleri sözleşmelerin gereğini yerine getirememiş, lale üreticilerinin parasını ödeyemez duruma gelmişlerdir. Lale üreticileri ise, sipariş ettikleri laleleri almayan sözleşme sahiplerini dava etmiştir. Davalar uzun sürmesine rağmen, paraların tam olarak ödenmesi hiçbir zaman gerçekleşmemiştir (Eğilmez, 2020, s.152-153). Bu olayın Hollanda'da gazete basımı ve dağıtımının yeni yeni başladığı yıllarda oluşması, medyanın borsalardaki fiyat hareketlerine olan etkisinin güçlü olduğunu düşündürmektedir.

Manipülasyon, çeşitli tekniklerle yapılan ve meşru olmayan bir davranış olarak tanımlanabilir. Ancak daha geniş bir biçimde; piyasa fiyatını belirlemek, fiyatı korumak, veya haksız bir değişikliğe neden olmak, piyasaya yanlış bilgi sokmak, gerçek ticaret faaliyetinin yanıltıcı bir görünümünü oluşturmak olarak

tanımlanabilir (Mcintyre, 2014, s.9). Manipülasyon bilgiye dayalı, eyleme dayalı veya hem bilgiye hem de eyleme dayalı olarak yapılabilmektedir. Bilgiye dayalı manipülasyon, hisse senedinin dayanağı olan şirket içerisinden veya şirket hakkında elde edilmiş, doğru veya yanlış herhangi bir bilginin yayılması ile yapılmaktadır. Diğer yandan bilgi yayılırken çok miktarda hisse alarak fiyatlarında değişimine katkı sağlanması hem bilgiye hem de eyleme dayalı manipülasyon olarak tanımlanabilecektir. Sadece fiyatların sert hareketlerle değiştirilmesi ise eyleme, başka bir deyişle ticarete dayalı manipülasyon olarak tanımlanabilir (Mei, Wu ve Zhou, 2004, s.5). Piyasanın sağlıklı işleyişini bozduğu bilinen manipülasyon, hisse senedi fiyatını etkileyen şirket içerisindeki kişilerce yapılan eylemlerden, internet, forumlar, sohbet odaları, sosyal medya gibi platformlardan yanıltıcı bilgi veya söylentilerin yayılmasına kadar pek çok biçimde yapılabilir. Örneğin bir manipülatör büyük miktarda hisse senedi alarak fiyatı yükseltebilir. Yükselen fiyatı gören küçük yatırımcılar fiyatı daha fazla yükseltirse, manipülatör aldığı fiyattan daha fazla fiyata sattığında bu işlemde kazanç sağlayabilmektedir (Aggarwal ve Wu, 2006, s.1916). Bir hisse senedinin fiyatının yapay olarak yükseltilip yeniden düşürülmesi durumu İngilizce'de "pump and dump" olarak ifade edilmektedir. Manipülasyonu yapanlar hisseleri topladıkları sırada fiyatlar yükselmekte, hisseleri satmaya başladıklarında fiyatlar hızla düşmektedir. Ayrıca hisse senedinin fiyatının yükseltildiği sırada, ortada yanlış ve yanıltıcı bilgiler dolaşabilmektedir. Bu tür hisse senetleri özellikle düşük likiditeye sahip hisseler arasından seçilmektedir (Renault, 2017, s.1). Manipülasyon olasılığının yüksek olduğu bir piyasada, spekülâtörler daha az kazanç elde edecek ve bu nedenle piyasaya daha az girecektir. Bu durumda spekülâtörler piyasadan uzaklaşacak ve piyasa daha verimsiz duruma gelecektir. Tam tersinden bakılırsa, piyasada spekülâtörlerin olduğu, manipülatörlerin olmadığı durumlarda piyasa daha verimli olabilecektir. Sonuç olarak manipülasyonun yüksek olasılıkta olduğu bir piyasanın etkinliği de düşük olmaktadır (Aggarwal ve Wu, 2006, s.1935). Bir piyasanın sağlıklı olup olmadığını belirlemek için piyasaya yatırımcıların mı, spekülâtörlerin

mi, yoksa kumarbaz olarak tanımlanabilecek, kısa süre içerisinde zengin olma hayali kuran bir kitlenin mi egemen olduğu sorusu yanıtlanmalıdır (Uğurlu, 2002, s.130). Bu bağlamda, piyasa düzenleyici kurumlar sıklıkla denetim yapmakta, gelen şikayetleri ve oluşan piyasa hareketlerini incelemekte, gerekli görüldüğü takdirde yasal işlemler ve cezai yaptırımlar uygulamaktadır.

Borsalarda fiyatların oluşmasında davranış ve davranışa etki eden psikolojik faktörler gözardı edilmemelidir. Fiyatları bireyler ve topluluklar belirlemektedir. Fiyatların hareketi, kitlelerin de hareket yönünü tayin etmektedir. Bu durum bir sürü psikolojisinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Fiyatlar çıkarken almak, düşerken satmak gibi bir durum gerçekleşmektedir. Bireylerin alım satım davranışları genellikle fiyat hareketlerine bağlı oluşmaktadır. Ayrıca fiyat hareketleri topluluk üyeleri arasında duygusal bir hareketlilik başlatmaktadır. Bu duygular; ait olma, benimseme, sahiplenme, ilişkilene, dünya ile bağlantı kurma, dünyasal olayların etki oluşturması, küçük dünyanın büyümesi gibi anlamlandırılabilir. Dolayısıyla hisseler yükseldikçe yükselişe, düştükçe de düşüşe devam edeceğinin altında yatan psikoloji, yakında olanın, yakın gelecekte de olacağı inancı anlamında düşünülebilir. Diğer yandan rasyonel karar veren profesyoneller, karar süreçlerinde şirketlerin temel ve teknik analizlerinden yararlanmaktadır. Teknik analizler en doğru zamanda, temel analizlerde ise firmanın gerçek değerinin bir kazanç fırsatı oluşturması durumunda alım-satım kararı verilmesiyle oluşmaktadır. Bu tür analizlerden yararlanılarak yapılan ticaret, rasyonel olarak tanımlanmaktadır (Uğurlu, 2002, s.127-128). Uzman ekonomistler genellikle gelecekteki fiyat değişiklikleri beklentilerine ve alternatif yatırımlardaki risk tahminlerine dayalı olarak yatırım kararlarını en iyi şekilde hesaplayacak biçimde modellemektedirler. Ancak sıradan bir yurttaş genel olarak borsaya, tahvile veya diğer varlık sınıflarına ne kadar yatırım yapacağına dair fiili kararı dikkatli hesaplamalara dayalı olma eğiliminde değildir. Küçük yatırımcılar genellikle varlık sınıflarının getirileri için tahmin yapmamakta ve ölçülen riskleri göz önünde bulundurmamaktadır (Shiller, 2000, s.55). Küçük yatırımcılar için

deneyim ve psikoloji oldukça önemlidir. Örneğin kişi piyasanın dışında kalmışsa ve başkalarının son zamanlarda elde ettiği kazançlara katılamamışsa, keskin bir pişmanlık duyabilmektedir. Pişmanlık duygusu yatırım için önemli bir motivasyon olmaktadır. Ayrıca bu duygu kişiye acı verebilir. Bu noktada piyasanın tam düşüşe geçtiği anda hisse senedi alım riskinin göze alındığının farkına varılması muhtemeldir. Ancak gelecekte oluşabilecek potansiyel bir kaybın psikolojik maliyeti, geçmişte piyasanın dışında kalmış olmanın gerçek pişmanlığına kıyasla çok daha büyük olmayabilir. Dolayısıyla kişi nihai olarak kendisini yükselen piyasada borsaya girmeye ikna edebilmektedir (Shiller, 2000, s.56). Bu bağlamda bireylerin hisse senedi seçimlerinin her zaman rasyonel olmayabileceği söylenebilir.

Davranışsal finans yaklaşımına göre, hisse senedi fiyat oluşumunda yatırımcıların duyarlılığı ve duyguları ön planda bulunmaktadır. Yatırımcıları riskli varlıklara çeken, onların duyarlılıkları olarak görülmektedir. Yatırımcının duygu yoğunluğuna bağlı olarak gerçekleşen talep, hisse senedi fiyatını artırarak, sermaye değerinin çok üzerine çıkmasına neden olabilmektedir. Bu bağlamda bireylerin internet alanındaki paylaşımları birbirlerinin duygularını etkileyebilmekte ve yatırım kararlarında etkin olabilmektedir (Aydınçülü Sakalsız ve Şahin, 2021, s.4-5). Bireysel yatırımcılar genellikle popüler olan bazı hisse senetlerinin net alıcısı konumundadırlar. Bu nedenle bireysel yatırımcılar internette bir hisse senedi hakkında yorum yazdıklarında, ellerinde bulundurdukları veya satın almak istedikleri hisse senedi hakkında pozitif kelimeler kullanma eğilimindedirler. Dolayısıyla bireysel yatırımcılar internette borsa hakkında bilgi paylaşırken çoğunlukla pozitif eğilimli olmaktadır. Bu durum sosyal medyada hisse senedi hakkında yanlış bilgi yayan manipülatörlerin işlerini kolaylaştırmaktadır (Renault, 2017, s.17). Hisse senedi dolandırıcıları tarafından piyasaya yanıltıcı bilgi yaymak amacıyla sosyal medya, forumlar ve web siteleri sıklıkla kullanılmaktadır. İnternet sitelerindeki hisse senedi mesaj panoları yatırımcıların birbirleriyle etkileşimde bulunması, bilgi paylaşımı yapması, yeni bilgiler edinmesi ve bilgilerin yayılması

için etkili bir ortam sağlamaktadır. Her ne kadar internet ortamındaki hisse senedi mesaj panolarında internet sitesinin resmi uyarıları bulunsa bile, insanlar bu forumları kendi amaçları için kullanmaya devam etmektedir (Delort, vd., 2009, s.2). Günümüzde yanlış bilgi yaymak için pek çok dijital mecra bulunmaktadır. Her geçen gün manipülatörler daha fazla miktarda bilgiyi, daha hızlı yayabilme imkanına sahip olabilmektedir.

Son yıllarda finansal piyasalar hakkında bilgi edinme biçimi önemli ölçüde değişim göstermiştir. Yeni algoritmik araçların varlığının yanı sıra, sosyal medyada artan haberlerin varlığı da yatırımcıların yeni bir finans çağına girmesine izin vermektedir. Bu bağlamda yatırım kararlarında insan faktörünün ve insan duygularının geçmiş yıllara nazaran daha az yer aldığı düşünülebilir. Algoritma ile robotların piyasada alım satım yapmasıyla piyasanın daha karmaşık duruma geldiği söylenebilir. Ayrıca herhangi bir yurttaş, Twitter vasıtasıyla takipçilerine hızlı bilgi yayabilmektedir. Söz konusu bilgi popüler olduğunda ise çok fazla kullanıcıya yayılabilecektir. Dolayısıyla bu durumun finansal piyasalar üzerinde de önemli bir etkiye sahip olacağı gerçeği yadsınamayacaktır. Söz konusu bilgi eğer gerçek değilse, kötü sonuçlara yol açabilecektir. Örneğin Associated Press haber ajansının 23 Nisan 2013 günü Beyaz Saray'a saldırı düzenlendiğini bildiren yanlış bir Tweet'i, dünyanın önde gelen borsa endekslerinde önemli düşüslere yol açmıştır. Bu anlamda yatırımcıların sosyal medyayı hiçe sayarak yatırım yaptıkları görüşü doğru olmayacaktır (Derouiche ve Frunza, 2020, s.2). Sonuç olarak, bireyler günümüzde yatırım stratejilerine sosyal medyayı da eklemiştir denilebilir.

Twitter gibi farklı sosyal medya platformlarında pek çok konu hakkında yorumlar yapılmaktadır. Bu araştırmanın örnekleminin alınacağı www.investing.com sitesi tamamen finansal piyasalar hakkında güncel bilgiler barındırmaktadır. Web sitesinin Türkçe kullanımında, Türkiye'deki finansal piyasalar hakkında güncel bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca bireyler herhangi bir hisse hakkında, o hisse senedinin bulunduğu sayfada yorumda bulunabilmektedir. Özellikle bir hisse senedine aşırı ilgi veya aşırı ilgisizlik varsa, o hisse senedi

hakkında yorumların daha fazla arttığı ya da azaldığı görülmektedir. Bu nedenle yatırımcıların yaptığı yorumların bir başka yatırımcıyı etkilediği düşünülmektedir. Bu tür web sitelerinde oluşan sosyal etkileşimlerin olumsuz tarafı, sürü davranışını arttırması olarak görülmektedir. Ek olarak, sosyal etkileşim yatırımcıların daha fazla risk almasına neden olabilmektedir (Pelster, 2017, s.2). Araştırmanın örneklemelerinin seçildiği tr.investing.com isimli internet sitesi dünyadaki tüm borsa ve piyasalar ile ilgili detaylı bilgiler içermektedir. İnternet sitesi içerisinde herhangi bir hisse senedi hakkında yorum yazılabilmekte, geçmişe dair grafikler incelenebilmektedir. Ayrıca finansal haberler bulunmaktadır. Dışarıdan makale yazımı yoluyla yurttaşların katılımına açık olan internet sitesi içerisinde yasal uyarılarda mevcuttur. İnternet sitesinin hakkımızda bölümüne göre; 44 dilde yayın yapılmakta, "... dünya çapında 250 borsa için anlık veriler, fiyatlar, grafikler, finans araçları, son dakika haberleri ve analizler sunan bir finans piyasaları platformudur...". Söz konusu internet sitesine aylık 21 milyonun üzerinde kullanıcı aktif olarak giriş yapmakta, toplamda ise 180 milyondan fazla kullanıcı oturumuyla dünyanın en büyük üç finans sitesinden biri olarak kabul edilmektedir. 2007 yılında kurulan ivesting.com isimli internet sitesinin mobil uygulamaları bulunmakta, dünyanın farklı ofislerinde istihdam edilen 250'den fazla çalışanı bulunmaktadır (<https://tr.investing.com/about-us/>).

2. Literatür Taraması

İletişim bilimleri perspektifinden, hisse senedi piyasası alanında literatüre katkı sağlayan çalışmalar son yıllarda artış göstermektedir. Antweiler ve Frank'ın (2004), internet mesaj panolarına gönderilen mesajların, hisse senedinde olağanüstü fiyatlamalara neden olup olmadığı ile ilgili yaptığı araştırmaya göre, internet mesaj panolarına gönderilen mesajların hisse senedindeki hacmi arttırdığını ve bu durumun fiyatları etkilediğini bulmuşlardır. Mei vd. (2004), ticarete dayalı hisse senedinin fiyatının yükseltilerek, daha sonra düşürülmesi biçiminde yapılan manipülasyon işlemlerini modellemişlerdir. Manipülasyon

örneklerini modele uyguladıklarında, manipülatörün işleminden kazanç sağlayacağı sonucuna ulaşmışlardır. Aggarwal ve Wu (2006), Amerika'daki Güvenlik ve Borsa Komisyonu tarafından belirlenen, Ocak 1990'dan, Ekim 2001'e kadar izlenen tüm manipülasyon vakalarını irdelemişlerdir. Manipüle edilen hisse senetlerinin %47,89'unun tezgahüstü piyasalara ait olduğunu ve sığ tahtalı olduklarını, %33,81'inin bölgesel piyasalara ait olduğunu ortaya koymuşlardır. Manipülasyon vakalarının sadece %17'sinin Amerikan ulusal pazarında meydana geldiği bulgusuna ulaşmışlardır. Ek olarak, manipülasyon vakalarının %55'ine söylentiler ve yanlış bilgilerin yayılması ile katkı sağlandığını görmüşlerdir. Delort vd. (2009) internet sitelerindeki hisse senedi mesaj panoları üzerinde bilgi yaymak suretiyle manipülasyon yapıp yapılmadığına yönelik araştırma yapmışlardır. Araştırmanın bulguları, internet sitelerinin mesaj panolarının denetlenmesinin kullanıcıları manipülasyona karşı korumadığı şeklinde olmuştur. Pelster (2017) sosyal ağlardaki kanaat önderlerinin, piyasadaki alım satım işlemlerini tetikleyebilecekleri ve sürü etkisi yaratabilecekleri bulgusuna ulaşmıştır. Thomas Renault 2017'de *Market manipulation and suspicious stock recommendations on social media* isimli çalışmasında, Twitter'da 7 milyondan fazla tweet incelemiş, hisse senedi ile ilişkili sosyal medyadaki çok sayıdaki mesajların olay gününde büyük bir fiyat artışı ile ilişkisi olduğunu, ardından bir sonraki seansta ise fiyatların keskin biçimde tersine döndüğünü bulmuştur. Strauss vd. (2018), Bloomberg ve Reuters'ın tweetlerini irdelemişler ve hisse senedi piyasasının tweetlere tepkisini ölçmüşlerdir. Bu bağlamda 2.440 ekonomik haber içeren tweetleri analiz etmiş ve piyasanın haberlere anlamlı bir tepki verdiği bulgusuna ulaşmışlardır. Eker (2021), yapmış olduğu literatür çalışmasının içerik analizi ile, sosyal medyada tartışılan konuların niteliğinin ve bu konuları tartışan kitlenin ruh hallerinin hisse senedi fiyatına etki edebileceğini tespit etmiştir. Kogan vd. (2022) *Social Media and Financial News Manipulation* başlıklı çalışmalarında, bireylerin sosyal medya platformlarında paylaştığı analizlerin piyasayı etkileyip etkilemediğini, Amerika'daki borsa

düzenleme komisyonu raporları üzerinden araştırmış ve piyasaya etkileri olduğu gibi, yatırımcı güvenini de bozduğu bulgusuna ulaşmışlardır.

3. Çalışmanın Amacı, Örneklemi ve Yöntemi

Bu araştırma, seçilen örneklem çerçevesinde, internet sitesindeki hisse yorum panolarına yorum yaparak tavsiyede bulunan yatırımcıların, hisselerde yüksek oynaklık olduğu dönemde olumlu, olumsuz gibi duygularını ortaya koymayı amaçlamıştır. Ayrıca araştırma, yorum yapan katılımcıların hisselerin yükseliş ve düşüş dönemlerinde "al-sat-tut" gibi tavsiyelerini irdelemektedir. Bu bağlamda, Borsa İstanbul'da işlem gören Türkiye Halk Bankası ve Türkiye Vakıflar Bankası'nın 25.08.2022 ile 30.09.2022 tarihleri arasındaki, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası ve Şekerbank T.A.Ş.'in 03.08.2022 ile 29.09.2022 tarihleri arasındaki "tr.investing.com" internet sitesi içeriğinde bulunan hisse senedi mesaj panosuna gönderilen yorumların içerik analizi ile çözümlenmesi yapılmıştır. İçerik analizi, genellikle sosyal bilimlerde kullanılan bir araştırma yöntemidir. İçerik analizi kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla birlikte iletişim çalışmalarında önemli bir yer tutmaya başlamıştır (Taylan, 2011, s.64). İçerik analizi tekniği nicel verilere ulaşmayı hedeflemektedir. Ayrıca istatistiksel verilerin kullanımı sayesinde araştırmacının sistematik ve objektif yorum yapabilmesine olanak tanımaktadır (Çilingir, 2017, s.150). Çalışmanın içerik analizi, metin çözümlemesi tekniği uygulanarak gerçekleştirilmiştir.

İncelenen hisse senetlerindeki yükseliş ve düşüş dönemlerinde bireylerin yaptıkları yorumlar, içerik analizi yöntemiyle manuel olarak incelenmiş ve üç kategoriye ayrılmıştır. Kullanıcıların gönderdikleri yorumlarda "al" anlamı içeren içerikler "al" kategorisini oluşturmuş, "tut", "satma", "alma", "bekle" tarzında anlam içeren yorumlar "tut" kategorisini oluşturmuş ve "sat" anlamı içeren yorumlar sat kategorisini oluşturmuştur. Yükseliş beklentisi olan yorumlar olumlu, düşüş beklentisi anlamını içerenler yorumlar ise olumsuz kategorisini oluşturmaktadır. Araştırmaya konu olan internet sitesi içerisinde, yorumların

otomatik olarak silinmesini içeren algoritmalar kullanılmaktadır. Bu algoritmalarından kaçınmak için yorum yapan bireylerin, birtakım harfleri eksik veya farklılaştırarak girdiği gözlemlenmektedir. Bu nedenle içeriklerin manuel olarak incelenmesinin, daha doğru bulgular elde edilmesine katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Bu bağlamda, bu çalışmanın araştırma kısmı, araştırmacı tarafından manuel olarak gerçekleştirilmiştir.

3.1. Çalışmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma "tr.investing.com" internet sitesinde hisse senetlerine ait yorum panelindeki Türkiye Halk Bankası ve Türkiye Vakıflar Bankası'nın 25.08.2022 ile 30.09.2022 tarihleri arasındaki, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası ve Şekerbank T.A.Ş.'in 03.08.2022 ile 29.09.2022 tarihleri arasındaki toplam 51.646 adet yorum içerisinden örneklem seçilerek, içerik analizi yöntemiyle sınırlanmıştır. Yorumların örnekleme, Halkbank ve Vakıfbank hisselerinin yukarı çıkışını sürdürdüğü 06.09.2022 tarihi, zirveyi gördüğü 13.09.2022 tarihi ve düşüşün devam ettiği 16.09.2022 tarihindeki bir gün içerisinde yapılan toplam yorumlardan oluşmaktadır. Türkiye Sınai Kalkınma Bankası hisseleri için örneklem, yükseliş döneminden 02.09.2022 tarihi, zirveyi gördüğü 07.09.2022 tarihi ile, düşüşün sürdüğü 21.09.2022 tarihindeki birer günlük tüm yorumlardan oluşmaktadır. Şekerbank hisseleri için yükseliş döneminden 01.09.2022 tarihi, zirveyi gördüğü 13.09.2022 tarihi ile, düşüşün sürdüğü 22.09.2022 tarihinde yapılan birer günlük tüm yorumlardan oluşmaktadır. Tüm yorumlar manuel incelenerek, içeriklerinden sadece "al", "tut" ve "sat" tavsiyesi ile Olumlu, Olumsuz anlamı çıkan yorumlar kategorize edilerek ortaya konulmuştur. İncelenen yorumlarda araştırma kapsamına girmeyen yorumlar veri olarak alınmamıştır. Ayrıca bazı yorumlara cevap veren yorum altı yorumlar çalışmanın kapsamına alınmamıştır.

3.2. Bulgular

İncelenen tarihler arasında, Halkbank hissesi kullanıcı paneline 25 Ağustos 2022 günü, saat 04:56'da "Tex And" rumuzlu kullanıcı "*Tam al sat kağıdı valla*" diyerek ilk yorumu yapmıştır. Araştırmanın kapsamına giren 25.08.2022 tarihi ile, 30.09.2022 tarihleri arasında toplam 22.349 adet yorum yapılmıştır. Benzer tarih aralığında incelenen Vakıfbank hissesinin mesaj panosuna 25 Ağustos 2022 tarihinde ilk yorum "Kenan Kara" rumuzlu kullanıcı tarafından saat 06:53'de "*Artı acarsa piyss 505 507 arası acarz inşallah*" olarak yapılmıştır. İncelenen tarihler arasında toplam 10.211 adet yorum olduğu görülmüştür.

Araştırma kapsamındaki özel teşebbüslere ait hisse senetlerinden Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası hissesine 3 Ağustos 2022 tarihindeki ilk yorum "LEVENT BOZKURT" rumuzlu kullanıcı tarafından, saat 08:18'de "*anlık 2,75 kimseden çit yok...*" şeklinde yapılmıştır. 29 Eylül 2022 tarihinde son yorum "olympiad" rumuzlu kullanıcı tarafından saat 21:55'te "*ikikere tavandan 15 ser milyon satis yedi. 7 tl den 2 tl ye dusen hissenin sicramasi bu olamaz.Dalavere Cok kagitta baska hisselerle bakmakta fayda var.*" olarak gerçekleştirilmiştir. Belirlenen tarih aralıklarında toplam 5.554 adet yorum olduğu bulunmuştur. Yine benzer tarihler arasında incelenen Şekerbank hissesine ait mesaj panosuna gönderilen yorumların ilki 3 Ağustos 2022 tarihinde "apo bilir" rumuzlu kullanıcı tarafından saat 05:51'de "*Yorumlara aldırış etmeyin kim ne yarsa yazsın volümlü hareketlerle paranızı cebinize koyun düşünce tekrar alın tahtacı tarzı*" olarak yazılmıştır. Son yorum ise 29 Eylül 2022 günü saat 21:50'de, "bankacı mağdur" rumuzlu kullanıcı tarafından "*Bankanın satılma durumu konuşuluyor kulislerde. Bilgisi olan var mı?*" şeklinde oluşturulmuştur. Araştırma kapsamındaki tarih aralığında toplam 13.532 adet yorum yapılmıştır.

3.2.1. Halkbank Bankası Hisselerinin Durumu

Araştırmanın örnekleme çerçevesinde Halkbank hisselerinin yükselişini sürdürdüğü 06.09.2022 tarihinde toplam 317 adet yorum incelenmiş, veri olarak

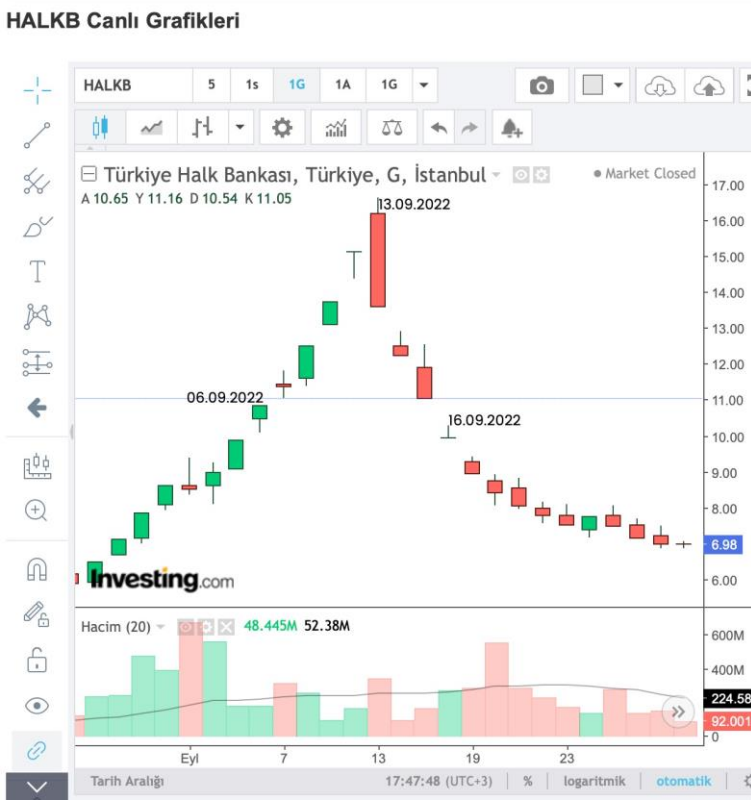
kullanılabilecek 160 adet yorum bulunmuştur. Bunlardan 96 tanesi yükselişin süreceğini düşünen olumlu yorumlar, 36 adet düşüş olacağı fikrine sahip olumsuz yorumlar, 19 adet al anlamına gelen yorumlar, 8 adet sat anlamına gelen yorumlar, 1 adet tut anlamına gelen yorumdan oluşmaktadır. Halkbank hisselerinin zirvesi olan 16.64 TL fiyattan, aynı gün 13.62 TL fiyatıyla kapanış yaptığı, 13.09.2022 gününde 1570 yorum yapılmıştır. İncelenen yorumlardan 398 adet olumlu, 125 adet olumsuz, 41 adet al, 12 adet sat ve 11 adet tut anlamlarını içeren yorumlar bulunmuştur. Bunlar dışında kalan yorumlar veri olarak alınamamıştır. İncelenen dönemde Halkbank hissesi fiyatının düşüşünü sürdürdüğü 16.09.2022 tarihinde toplam 1832 adet yorum yapılmıştır. Bu yorumlardan veri olarak kullanılabilecek 190 adet olumlu, 400 adet olumsuz yorum bulunmaktadır. Al tavsiyesi verenler 8, tut tavsiyesi verenler 26, sat tavsiyesi verenler 21 adet olarak belirlenmiştir.

Tablo 1. İncelenen döneme ilişkin Halkbank yorumlarının sayısal verileri

Halkbank					
Tarih	Al	Tut	Sat	Olumlu	Olumsuz
06.09.2022	19	1	8	96	36
13.09.2022	41	11	12	398	125
16.09.2022	8	26	21	190	400

Tabloda olumlu ve olumsuz yorumlar yüzdeler olarak değerlendirildiğinde, yükselişin sürdüğü 06.09.2022 tarihinde olumlu yorumlar, olumsuz yorumlardan %167 daha fazla olarak bulunmuştur. Diğer yandan zirvenin görüldüğü 13.09.2022 tarihinde yine olumlu yorumların, olumsuz yorumlardan %218 daha fazla olduğu saptanmıştır. Ancak düşüşün devam ettiği dönem olan 16.09.2022 günü olumsuz yorumların, olumlu yorumlardan %110 fazla olduğu görülmüştür.

Şekil 1. Araştırma dönemini kapsayan Halkbank grafiği

(Kaynak: investing.com, Erişim Tarihi: 10.06.2023)

3.2.2. Vakıflar Bankası Hisselerinin Durumu

Araştırmanın örnekleme çerçevesinde Vakıflar Bankası hisselerinin yükselişini sürdürdüğü 06.09.2022 tarihinde toplam 248 adet yorum incelenmiş, veri olarak kullanılabilen 66 adet olumlu, 18 adet olumsuz anlama gelebilecek yorumlara rastlanmıştır. Yine örneklem olarak alınabilecek 6 adet al tavsiyesi, 3 adet sat tavsiyesi ve 2 adet tut tavsiyesi anlamına gelecek yorumlar görülmüştür. Araştırma kapsamındaki dönemde Vakıflar Bankası hisselerinin en yüksek seviyesini gördüğü 13.09.2022 tarihinde toplam 671 adet yorum bulunmuştur. Bunlardan araştırma

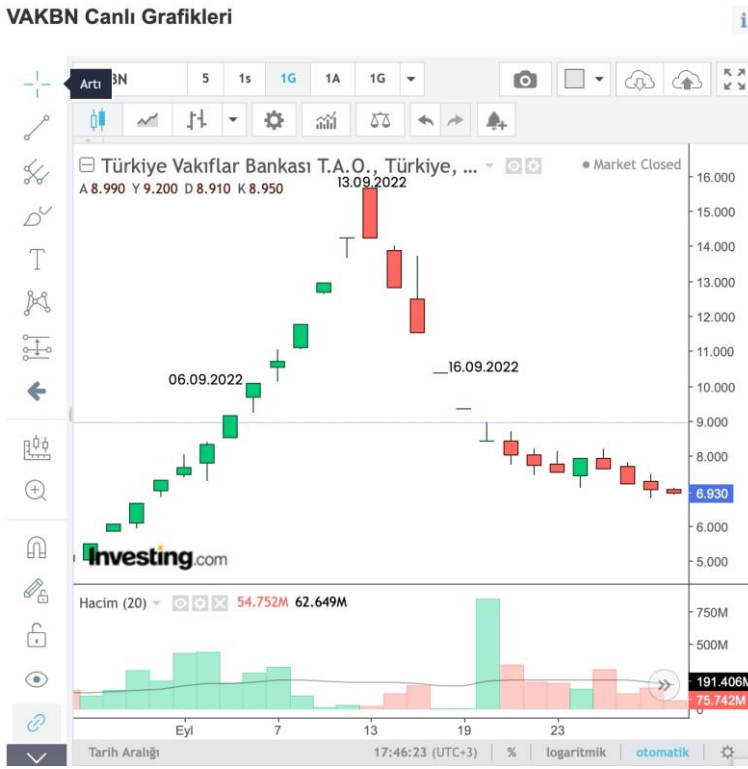
için kullanılabilir 153 adet yorumun olumlu, 28 adet yorumun olumsuz olduğu tespit edilmiştir. 18 adet yorum al, 3 adet yorum tut ve yine benzer biçimde 3 adet yorum sat tavsiyesi vermektedir. İncelenen 16.09.2022 tarihindeki düşüş döneminin devamını temsil eden gün toplam 511 adet yorum yapılmıştır. Bu yorumlardan araştırma sınırlılığına göre veri olarak elde edilen 33 adet olumlu yorum, 128 adet olumsuz yoruma rastlanmıştır. 4 adet yorum al, 7 adet yorum sat ve 13 adet yorum tut tavsiyesinde bulunmuştur.

Tablo 2. İncelenen döneme ilişkin Vakıfbank yorumlarının sayısal verileri

Vakıfbank					
Tarih	Al	Tut	Sat	Olumlu	Olumsuz
06.09.2022	6	2	3	66	18
13.09.2022	18	3	3	153	28
16.09.2022	4	13	7	33	128

Tablo üzerinde olumlu ve olumsuz yorumlar arasındaki yüzdeler ele alındığında, yükselişin devam ettiği 06.09.2022 günü olumlu yorumlar, olumsuz yorumlardan %266 fazla olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Zirvenin görüldüğü gün olan 13.09.2022 tarihinde ise olumlu yorumların, olumsuz yorumlardan %446 fazla olduğu belirlenmiştir. Fakat düşüşün sürdüğü 16.09.2022 günü, olumsuz yorumlar, olumlu yorumlardan %288 fazladır.

Şekil 2. Araştırma dönemini kapsayan Vakıfbank grafiği

(Kaynak: investing.com, Erişim Tarihi: 10.06.2023)

Halkbank ve Vakıfbank hisseleri araştırma kapsamı döneminde tarihsel olarak, ortalamada birbirine benzer grafik sergilemiştir.

3.2.3. Türkiye Sınai Kalkınma Bankası Hisselerinin Durumu

Araştırmanın örnekleme çerçevesinde Türkiye Sınai Kalkınma Bankası hisselerinin yükselişini sürdürdüğü 02.09.2022 tarihinde toplam 76 adet yorum incelenmiş, veri olarak kullanılabilir 18 adet olumlu, 6 adet olumsuz yoruma rastlanmıştır. Ayrıca örnekleme olarak alınabilecek 3 adet al tavsiyesine rastlanırken, sat ve tut tavsiyesi anlamına gelebilecek yorum bulunamamıştır.

Araştırma kapsamında örneklem olarak alınan ve gün içerisinde zirveyi görüp, düşüş yapan 21.09.2022 gününü kapsayan 232 adet yorum görülmüştür. Bunlar içerisinde örneklem olarak kullanılan 57 adet yorumdan 34'ü olumlu, 17'si olumsuz olarak görülmüştür. Al tavsiyesi olarak anlaşılandırılan 3 adet, sat tavsiyesi olarak yorumlanabilecek 2 adet ve tut tavsiyesi olarak algılanabilecek 1 adet yoruma rastlanmıştır. Araştırma kapsamında düşüş günü örneklemini olarak seçilen, 21.09.2022 günü toplam 596 adet yorum görülmüştür. Araştırma bağlamında ele alınabilecek 31 adet olumlu, 87 adet olumsuz yoruma rastlanmıştır. Al tavsiyesi içeren 3 adet, sat tavsiyesi içeren 5 adet ve tut tavsiyesi içeren 10 adet yorum görülmüştür.

Tablo 3. İncelenen döneme ilişkin TSKB yorumlarının sayısal verileri

Türkiye Sınai Kalkınma Bankası

Tarih	Al	Tut	Sat	Olumlu	Olumsuz
06.09.2022	3	0	0	18	6
13.09.2022	3	1	2	34	17
16.09.2022	3	10	5	31	87

Türkiye Sınai Kalkınma Bankası olumlu ve olumsuz yorumlar üzerinden değerlendirildiğinde, yükseliş dönemi olan 02.09.2022 günü %200 fark ile olumlu yorumlar, olumsuzlara göre pozitif ayrılmıştır. 07.09.2022 günü zirveyi gördüğünde ise yine olumlu yorumlar, olumsuz yorumlara göre %100 fazla bulunmuştur. Ancak düşüş dönemi olan 21.09.2022 günü olumsuz yorumlar, olumlu yorumlara göre %181 fazla olarak tespit edilmiştir.

Şekil 3. Araştırma dönemini kapsayan TSKB grafiği

(Kaynak: investing.com, Erişim Tarihi: 10.06.2023)

3.2.4. Şekerbank Türk Anonim Şirketi Hisselerinin Durumu

Araştırma kapsamı çerçevesinde, investing.com sitesindeki Şekerbank hissesi bilgi sayfası içerisindeki forum bölümünde, hissenin yükselişini sürdürdüğü 02.09.2022 tarihinde toplam 187 adet yorum olduğu görülmüştür. Bu yorumlar içerisinde araştırma kapsamında sayılabilecek 40 adet olumlu, 9 adet olumsuz, 6 adet al, 1 adet sat ve 1 adet tut anlamına gelebilecek içeriklere rastlanmıştır. Araştırma döneminde hissenin en yüksek seviyeyi gördüğü ve yine seans içerisinde düşüşle kapattığı gün olan 13.09.2022 tarihinde toplam 301 adet yoruma rastlanmıştır. Bunlardan 50 adet olumlu, 56 adet olumsuz yorum olduğu

görülmüştür. Ayrıca 3 adet al, 3 adet sat tavsiyesine rastlanırken 6 adet tut anlamına gelecek tavsiyeye rastlanmıştır. Düşüş döneminde en son incelenen 22.09.2022 günü toplam 621 adet yoruma rastlanmıştır. Bunlarda 24 adet olumlu, 112 adet olumsuz anlama gelecek yorumlara rastlanmıştır. Aynı gün 5 adet al, 6 adet sat ve 6 adet tut anlamına gelecek yorumlar görülmüştür.

Tablo 4. *İncelenen döneme ilişkin Şekerbank yorumlarının sayısal verileri*

Şekerbank					
Tarih	Al	Tut	Sat	Olumlu	Olumsuz
06.09.2022	6	1	1	40	9
13.09.2022	3	6	3	50	56
16.09.2022	5	6	6	24	112

Olumlu ve olumsuz yorumlar yüzdesel olarak hesaplandığında 02.09.2022 günü olumlu yorumlar, olumsuz yorumlara göre %344 fazla olarak bulunmuştur. 13.09.2022 tarihide ise olumlu yorumların, olumsuz yorumlardan %12 daha fazla olduğu görülmüştür. Araştırma kapsamında ele alınan diğer hisse senetlerine benzer biçimde, düşüşün devam ettiği 22.09.2022 günü olumsuz yorumlar, olumlu yorumlara göre fazla çıkmıştır. Bu fark Şekerbank hissesinde %366 fazla olarak tespit edilmiştir.

Şekil 4. Araştırma dönemini kapsayan Şekerbank grafiği

(Kaynak: investing.com, Erişim Tarihi: 10.06.2023)

Türkiye Sınai Kalkınma Bankası ve Şekerbank hisseleri araştırma kapsamı döneminde tarihsel olarak, ortalamada birbirine benzer grafik sergilemiştir.

Sonuç ve Öneriler

Küresel kapitalist sistem içerisinde daha fazla ezilen işçi sınıfı, alternatif para kazanma yolları aramaktadır. Günümüzde dijital teknolojinin gelişmiş olması bireylerin cep telefonlarından hisse senedi alım satımı gibi işlemleri kolay ve hızlı yapmasına katkı sağlamaktadır. Son aylarda bireysel küçük yatırımcıların

Türkiye'de hisse senedine ilgisinin arttığı, yatırımcı sayısının beş milyonun üzerine çıktığı medyada haberleştirilmektedir.

Araştırma içeriği irdelendiğinde, Halkbank ve Vakıfbank grafikleri birbirine benzer dönemde yükseliş ve düşüş göstererek, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası ve Şekerbank hisseleri grafiklerinden kısmen farklı yükseliş ve düşüş yaşamıştır. Özellikle zirvenin görüldüğü 13.09.2022 tarihinde kapanışa 15 dakika kalana kadar hisseler yukarı yönlü yükseliş sergilerken, olumlu yorumların çok olması pozitif karşılanmaktadır. Ancak kapanışa 15 dakika kala özellikle son dakikalarda Halkbank ve Vakıfbank hisselerinde sert düşüş oluşmuştur. Bu durumun olumsuz yorumların az olmasına neden olduğu düşünülmektedir. Diğer yandan Şekerbank ve Türkiye Sınai Kalkınma Bankası hemen hemen birbirine benzer grafik gösterse de, zirveyi gördükleri gün farklılaşmıştır. Bu nedenle o güne ait veriler de kısmen farklılaşmıştır. Fakat diğer günlerin verilerinde, diğer hisseler ve birbirlerine kıyasla büyük farklılıklar bulunmamaktadır. Toplam yorum sayılarında ise farklılıklar bulunmaktadır. Bu durumun küçük yatırımcıların hisseye olan ilgilerinden kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Bu araştırma, bir hisse senedinin yapay olarak yükseltilip, düşürülmesi yoluyla yapılan manipülasyon sırasında, bireysel küçük yatırımcıların olumlu ve olumsuz duygularını ortaya koymaya çalışmış ve zarar edip etmediklerini irdemiştir. Bu araştırma sonucunda, pay piyasasında sert fiyat hareketleri olduğu sırada, hisse senetleri yükselirken küçük yatırımcılar olumlu duygular beslemekte, düşerken olumsuz duygular beslemektedir. Ayrıca yükseliş sırasında ve zirvede al tavsiyeleri fazla iken, sat tavsiyesi daha az bulunmuştur. Düşüş sırasında ise özellikle "tut" tavsiyesi ortalamada yüksek olarak öne çıkmıştır. Bu bağlamda bireysel küçük yatırımcıların manipülasyon sırasında hisseler yükselirken aldıkları, düşerken satma eğiliminde olmadıkları ve sürü psikolojisine kapılarak zarar ettikleri ortaya çıkmaktadır.

Bir fiyat manipülasyonu sırasında hisse senetleri manipülatörler tarafından hızla yukarı çekilmektedir. Günümüzde manipülatörler, manipülasyon sırasında,

sosyal medya aracılığıyla hisse senedi hakkında olumlu bilgiler yaydığı da bilinmektedir. Küçük yatırımcıların hisse senedine ilgisi arttıkça, hisse senedi hakkında, normal döneme göre daha fazla bilgi yayılmaktadır. Küçük yatırımcılarda benzer biçimde olumlu bilgileri yayarak, birbirlerini alım yönünde daha fazla tetiklemektedir. Hisse senedini elinde bulunduran veya alan küçük yatırımcılarda aynı zamanda olumlu umutlar beslemektedir. Bu araştırmaya göre manipülasyon döneminde, normal dönemlere göre yatırımcıların hisseye ilgisinin daha fazla olduğu görülmüştür. Aynı zamanda hisseler yükseldiğinde küçük yatırımcıların alım yönünde pozitif hissiyatları artmaktadır. Ancak hisse fiyatları düşüşe geçtiğinde küçük yatırımcıların olumsuz duygularını daha fazla yansıttığı bulunmuştur. Araştırma kapsamında özellikle düşüş döneminde "tut" tavsiyesinin fazla olduğu şaşırtıcı olarak görülmüştür. Bu durumun nedeni, küçük yatırımcıların zarara hisse senedi satmaması ve "bir gün nasılsa yükselişe geçeceği" gibi fikirler olduğu düşünülmektedir. Ancak bu fikir irdelendiğinde, araştırma döneminde Türk lirasının yabancı paralar karşısında değer kaybetmesi ve Türkiye'de enflasyonun yüksek olması nedeniyle yine zarar edildiğini göstermektedir.

Serbest piyasalarda küçük yatırımcılarla, büyük yatırım kuruluşları veya profesyoneller arasında eşitsizlikler bulunmaktadır. Bu eşitsizliklerin en başında eğitim sistemi gelmektedir. Aynı zamanda küçük yatırımcıların doğru ve kaliteli bilgiye erişimi, büyük kurumlara göre benzer değildir. Bu nedenle piyasa düzenleyicilerin küçük yatırımcıyı koruması yönünde düzenlemeler yapması önem kazanmaktadır. Bu düzenlemenin başında, hisse senetlerinin hızlı yükselişleri görüldüğünde müdahale edilerek birkaç günlüğüne işlem yapılmasının durdurulması olacaktır. Türkiye'de her ne kadar bu tür bir yetki, Sermaye Piyasası Kurumunda olsa da, bu araştırma döneminde yetkisini geç kullanması, küçük yatırımcıların bir kısmının zarar etmesini sağladığını düşündürmektedir. Bu araştırmada, Türkiye'de özellikle Sermaye Piyasası Kurulu'nun küçük yatırımcı lehine yetkisini kullanması önerilmektedir. Ayrıca piyasaya giren küçük yatırımcıların finansal okur yazarlıklarının geliştirilmesi için sivil toplum kurumları

ve üniversitelerdeki gönüllü akademisyenlerin sık sık ücretsiz eğitimler vererek yurttaşları bilinçlendirmesi tavsiye edilmektedir. Son olarak, medyanın liberal demokrasilerdeki dördüncü güç görevini yerine getirerek manipülasyon oluşan piyasada yurttaşların haklarının korunması bağlamında yayınlar yapması önerilmektedir.

Bu araştırma, iletişim araştırmaları perspektifinden, disiplinlerarası hazırlanarak, Türkiye'deki literatüre katkı sağlamayı amaçlamıştır. İletişim alanındaki araştırmacıların, sosyal medya ve hisse senedi konusunda daha fazla araştırma yapmasına ihtiyaç vardır. Bu çalışma, iletişim araştırmacılarına bu alanda daha fazla çalışmalar yapması için çağrı niteliğindedir.

Kaynakça

- Aggarwal, R., ve Wu, G. (2006). Stock Market Manipulations, *The Journal of Business*, 79, 1915-1954.
- Antweiler, W., Frank, M. Z. (2004). Is All That Talk Just Noise? The Information Content of Internet Stock Message Boards. *The Journal of Finance*, 59, (3), 1259-1294.
- Aydınçülü Sakalsız, S., ve Şahin, S. (2021). Türkiye'de Bankaların Sosyal Medya Skorları İle Pay Senedi Getirileri Arasındaki İlişki, *Global Journal of Economics and Business Studies*, 10(20), 1-14.
- Birgün Gazetesi İnternet Haberi, Erişim Tarihi, 19.11.2022, <https://www.birgun.net/haber/borsa-da-buyuk-manipulasyon-402954>
- Borsa Gündem İnternet Haberi, Erişim Tarihi: 19.11.2022, <https://www.borsagundem.com/haber/borsada-manipulasyon-sorusturmasinda-5-tutuklama-talebi/1692714>
- Çilingir, A. (2017). İletişim Alanında İçerik Analizi Yöntemi Kullanılarak Yapılan Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri Üzerine Bir İnceleme, *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(1), 148-160.
- Delort, J.-Y., Arunasalam, B., Milosavljevic, M., Leung, H. (2009, 11). The Impact of Manipulation in Internet Stock Message Boards, *International Journal of Banking Accounting and Finance* 8.
- Eğilmez, M. (2020). *Örneklerle Kolay Ekonomi*, (24. Basım), Remzi Kitabevi.
- Eker, D., ve Akman Başpınar, Z. (2022). Sosyal Medya ve İnternet Kullanımının Finansal Sistem İçindeki Yeri Üzerine Bir Literatür Araştırması, *İşletme Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 177-190.
- Investing.com İnternet Sitesi Hakkımızda Bölümü, Erişim Tarihi, 04.12.2022, <https://tr.investing.com/about-us/>
- Kısa Dalga İnternet Sitesi Haberi, Erişim Tarihi, 19.11.2022, https://kisadalga.net/yazar/dort-piyasa-uzmani-borsada-olanlari-yorumladi-bu-bir-operasyon_41460
- Kogan, S., Moskowitz, J. T., Niessner, M. (2022). Social Media and Financial News Manipulation, *Review of Finance*, rfac058, <https://doi.org/10.1093/rof/rfac058>.

- Mcintyre, G. (2014). Reforming the Regulation of Financial Market Manipulation, Doktora Tezi, *Thesis Submitted in Partial Fulfilment of the University of Sydney, Faculty of Law, Honours Program*.
- Mei, J., Wu, G., Zhou, C. (2004). Behavior Based Manipulation: Theory and Prosecution Evidence, *New York University Working Paper*.
- Pelster, M. (2017). I'll Have What S/he's Having: A Case Study of a Social Trading Network, *Proceedings of the International Conference on Information Systems*, 1-14.
- Renault, T. (2017). Market Manipulation and Suspicious Stock Recommendations on Social Media, *SSRN Electronic Journal*, 1-41.
- Shiller, R. J. (2000). *Irrational Exuberance*, New Jersey: Princeton University Press.
- Strauss, N., Vliegthart, R., Verhoeven, P. (2018). Intraday News Trading: The Reciprocal Relationships Between the Stock Market and Economic News, *Communication Research*, 45(7), 1054-1077.
- Taylan, H. H. (2011). Sosyal Bilimlerde Kullanılan İçerik ve Söylem Analizinin Karşılaştırılması, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, 1(2), 63-76.
- Tele1 İnternet Haberi, Erişim Tarihi, 19.11.2022, <https://tele1.com.tr/borsadaki-inanilmaz-manipulasyonun-detaylari-ortaya-cikti-sadece-1-isimden-1-5-trilyonluk-islem-711451>
- Uğurlu, E. (2002). Yazılı Basının Hisse Senetleri Piyasası Üzerindeki Etkisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.

Extended Abstract

The scope of this study consists of the analysis of the comments sent to the stock message board in the content of the " tr.investing.com " website during the sharp boom and bust of the shares of Türkiye Halk Bankası and Türkiye Vakıflar Bankası, which were traded at Borsa İstanbul, between 25.08.2022 and 30.09.2022, and of the shares of Türkiye Sınai Kalkınma Bankası and Şekerbank T.A.Ş. between 03.08.2022 and 29.09.2022.

The shares of Türkiye Halk Bankası, the majority of which are publicly owned, examined in the study, started to rise at the level of 5.90 TL on 25.08.2022 and continued for 13 business days and reached a peak, trading at a premium of 182% with a price of 16.64 TL on 13.09.2022. Similarly, the shares of the bank decreased with a price of 16.64 TL on 13.09.2022, reaching a low of 6.87 TL within a span of 13 business days, decreasing by 58.7%. In other words, an investor who bought a stock for 100 thousand liras at a price of 16.64 TL had 41,300 TL left in his hands.

Within the framework of the selected sample, this research has aimed to reveal the positive and negative feelings of the investors, who made recommendations by commenting on the stock comment boards on the website, during the period of high volatility in the stocks. In addition, the research examines the recommendations of the commentators such as "buy-sell-hold" during the boom and bust periods of the stocks. In this context, the analysis of the comments sent to the stock message board on the "tr.investing.com" website of Türkiye Halk Bankası and Türkiye Vakıflar Bankası between 25.08.2022 and 30.09.2022 and of Türkiye Sınai Kalkınma Bankası and Şekerbank T.A.Ş. between 03.08.2022 and 29.09.2022, traded in Borsa İstanbul, was

made with content analysis. Content analysis is a research method often used in social sciences. Content analysis has started to make a splash in communication studies with the spread of mass media (Taylan, 2011: 64). Content analysis qualitative data, focusing on the content of the text. In addition, thanks to the use of statistical data, it allows the researcher to make a systematic and impartial interpretation (Çilingir, 2017: 150). The content analysis of the study was carried out by applying the textual analysis technique.

In the date range included in the research, stocks showed extreme boom and bust in a short time and similar to each other. The comments made by individuals during the periods of boom and bust were manually examined by the content analysis method and divided into three categories. In the comments sent by the users, the contents containing the meaning of "buy" formed the category of "buy", the comments with the meanings of "hold", "do not sell", "do not buy", "wait" created the category of "hold", and the comments containing the meaning of "sell" created the category of sell. While the comments with a boom expectation are positive, the comments with the meaning of a bust expectation form the negative category. Algorithms including automatic deletion of comments are used within the website subject to the research. In order to avoid these algorithms, it is observed that individuals who make comments enter a number of letters by missing or differentiating them. Just because of this reason, it was thought that manually examining the contents would contribute to obtaining more accurate findings. Concordantly, the research part of this study was carried out manually by the researcher.

This research has tried to reveal the positive and negative feelings of individual small investors during manipulation involving artificial inflation and deflation of stock prices, and examined whether they made a loss. In accordance with the literature review and previous similar studies, during the manipulations, small investors have positive feelings when stocks rise and negative feelings when they fall. In addition, while the "buy" recommendations are high during the rise and at the peak, the "sell" advice is less. During the decline, especially the "hold" recommendation steps forth as high on average. In this context, it turns out that retail investors buy when the stocks rise during the manipulation, they do not tend to sell when they fall, and they make losses by getting caught up in the herd mentality.

According to this research, it has been observed that investors were more interested in the stock during the manipulation compared to the normal periods. As well, when stocks head north, small investors' positive feelings towards buying increases. On the other hand, it has been found that small investors reflect their negative feelings more when stock prices go down. Within the scope of the research, it was surprisingly seen that the "hold" recommendation was high, especially during the downswing period. The reason for this situation is thought to be that small investors do not sell stocks at a loss and that ideas such as "someday or other it will rise anyway". However, when this idea is examined on a deeper level, it is seen that losses were incurred due to the depreciation of the Turkish Lira against foreign currencies and high inflation in Turkey during the research period.

In free markets, there are disparities between small investors and large investment undertakings or professionals. The education system leads the line of these inequalities. Small investors often lack access to the same level of accurate and high-quality information as large institutions. For this reason, it comes into prominence for market makers to make regulations to protect small investors. The beginning of this regulation will be to stop trading for a few days by intervening when stocks head north rapidly. Although such an authority in Turkey is vested in the Capital Markets Board, it

has been shown that the failure of using this authority during this research period caused some of the small investors to lose. In this research, it is suggested that especially the Capital Markets Board should exercise its authority to protect the interests of small investors in Turkey. Moreover, non-governmental organizations and universities are recommended to raise the awareness of citizens by providing free trainings frequently to improve the financial literacy of small investors entering the market. Finally, it is suggested that the media fulfill its fourth power role in liberal democracies and broadcast in the context of protecting the rights of citizens in the manipulated market.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (1), 366-386

Geliş Tarihi:06.11.2023 Kabul Tarihi: 17.04.2024

Yayın: 2024 Yayın Tarihi:31.05.2024

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1387095>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

THE EFFECT OF SOLUTION-FOCUSED APPROACH ON REDUCING SMARTPHONE ADDICTION

Mehmet Enes SAĞAR*

Abstract

The aim of this study is to examine the effect of solution-focused group counseling on reducing smartphone addiction among university students. The research is an experimental study with an experimental control group with pre-test, post-test and follow-up measurement design. The study group of the research consisted of 22 university students (10 females and 12 males). 11 of these students are in the experimental group (5 females and 6 males) and 11 of them are in the control (5 females and 6 males) group. A solution-focused group psychological counseling program designed to reduce smartphone addiction, consisting of six sessions developed by the researcher, was applied to the experimental group. This program was implemented once a week. Each session consisted of approximately 90-120 minutes. No study was conducted on the control group. In this study, "Smartphone Addiction Scale" and "Personal Information Form" were used as data collection tools. Data obtained from this study were analyzed using Mann Whitney U Test, Wilcoxon Signed-Ranks Test and Friedman Test. The findings of the study revealed that the solution-focused group was more effective than the control group. In addition, it was observed that this effectiveness was preserved with the follow-up studies carried out at the end of three months.

Keywords: Solution-Focused Group Counseling, Addiction, Smartphone Addiction, University Student

Akıllı Telefon Bağımlılığını Azaltma Üzerinde Çözüm Odaklı Yaklaşımın

Etkisi

Öz

Bu çalışmanın amacı, çözüm odaklı grupla psikolojik danışmanın üniversite öğrencilerinin akıllı telefon bağımlılığını azaltmadaki etkisini incelemektir. Araştırma, deney-kontrol gruplu ön test, son test ve izleme ölçüm desenli deneysel bir çalışmadır. Araştırmanın çalışma grubunu 22 üniversite öğrencisi (10 kadın ve 12 erkek) oluşturmuştur. Çalışma grubunu 18-24 yaş arasındaki üniversite 1. 2. 3 ve 4. sınıf düzeyindeki öğrenciler oluşturmaktadır. Bu öğrencilerin 11'i deney (5 kadın ve 6 erkek) ve 11'i kontrol (5 kız ve 6 erkek) grubunda yer

*Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Programı, mehmetenes15@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0941-5301>

almaktadır. Deney grubuna araştırmacı tarafından geliştirilen altı oturumdan oluşan akıllı telefon bağımlılığını azaltmaya yönelik çözüm odaklı grupla psikolojik danışma programı uygulanmıştır. Uygulanan bu program haftada bir kez yapılmıştır. Her bir oturum yaklaşık 90-120 dakikadan oluşmuştur. Kontrol grubuna ise herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmada veri toplama araçları olarak “Akıllı Telefon Bağımlılığı Ölçeği” ve “Kişisel Bilgi Formu” kullanılmıştır. Bu çalışmadan elde edilen veriler Mann Whitney U Testi, Wilcoxon Signed-Ranks Testi ve Friedman Testi kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmanın bulguları çözüm odaklı grubun kontrol grubuna göre daha etkili olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca üç ay sonunda yapılan takip çalışmaları ile bu etkinliğin korunduğu gözlemlenmiştir. Bu alışma sonucunda çözüm odaklı grupla psikolojik danışmanın üniversite öğrencilerinin akıllı telefon bağımlılığını düzeylerini azaltmada etkili olduğuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çözüm Odaklı Grupla Psikolojik Danışma, Bağımlılık, Akıllı Telefon Bağımlılığı, Üniversite Öğrencisi

Introduction

The use of smartphones has increased significantly throughout the world in the last century (Atroszko et al., 2015). Important features such as convenience in online access, change in information and communication environment, directing interpersonal behaviors, having fun, socializing, and high-definition camera opportunities offered by smartphones have led especially university students to use smartphones more (Lan et al., 2018; Sağar, 2022b). Research conducted with university students has revealed that they experience personal, social, and academic problems due to spending too much time on smartphones and that they are a group more prone to the risk of addiction (Boumosleh & Jaalouk, 2018; Roberts et al., 2014). This situation, which creates anxiety for university students, is described as smartphone addiction and is defined as a kind of internet addiction that can cause them to be harmed in terms of their personal, social, and other life areas (Sağar, 2022a, 2022b, Sağar & Sağar, 2023). It is also characterized as a mental health problem or more specifically a type of behavioral addiction (Lin et al., 2016).

It is seen that the need for studies with psychological counseling approaches to reduce the smartphone addiction of university students and to cope with such problems is increasing. As a matter of fact, effectiveness studies have been carried out to reduce and solve smartphone addiction with some psychological counseling approaches. When these studies were examined, it was seen that the studies aimed

at coping with smartphone addiction turned to cognitive-behavioral approach (Bong et al., 2021), awareness-based cognitive approach (Lan et al., 2018; Tang & Lee, 2021) and realistic approach (Park & Kim, 2018; Ulfatari et al., 2022), and positive results were achieved. In addition, when it is considered as a kind of internet addiction (Kim, 2013; Sağar, 2022a, 2022b, Sağar & Sağar, 2023), smartphone addiction, it has been seen that effectiveness studies based on psychological counseling approaches to reduce internet addiction give successful results based on cognitive approach (Chun et al., 2017; Liu et al., 2017), positive psychology approach (Khazaei et al., 2017), realistic approach (Chun et al., 2017; Kim, 2008) and integrative approaches (Chun et al., 2017). Moreover, studies based on a solution-focused approach to reducing problematic internet use have also proven to be effective (Busari, 2016; Lien, 2007; Mun et al., 2011; Sağar & Özabacı, 2022; Zhang et al., 2020). In addition, a meta-analysis study conducted until 2017 revealed that cognitive behavioral approach and sports interventions reduce internet addiction (Liu et al., 2017). In another meta-analysis study conducted until 2017, it was determined that the integrative approach, cognitive behavioral approach, and reality approach were more effective in reducing internet addiction (Chun et al., 2017). In line with these studies in the literature, it has been seen that studies based on different psychological counseling approaches to reduce smartphone addiction yield effective results. The overall main goal in these studies is to focus on reducing smartphone addiction and dealing with problems related to smartphone use. As an alternative to these existing studies in the literature, a study can be conducted with university students based on the solution-focused psychological counseling approach, which is a post-modern approach.

The pioneers of the solution-focused short-term counseling approach are important names such as Steve de Shazer and Insoo Kim Berg. This approach was developed as a family counseling model in the United States in the 1980s. There are a number of important considerations specific to this approach. These are to help clients focus on their solutions, resources, achievements, strengths, minor changes, and

focus instead of focusing on their problems. In this approach, the process consists of 4-6 sessions. In addition, the psychological counselor prefers to use a solution-focused language in the process. In addition, clients are considered to be experts in their own lives. The counselor and the client are collaborators. The main techniques of solution-focused brief counseling approach are “pre-session change technique”, “the formula first-session task”, “the miracle question”, “scaling questions”, “exception questions”, “coping questions technique” and “the crystal ball technique” (De Jong & Berg, 2008; De Shazer, 1985; De Shazer & Berg, 1997). Considering these general features of the solution-focused counseling approach, it is thought that individuals can give effective results in studies aimed at reducing smartphone addiction. As a result of the literature review, a limited number of studies based on different approaches to reducing smartphone addiction of university students were found (Bong et al., 2021; Lan et al., 2018; Park & Kim, 2018; Tang & Lee, 2021; Ulfatari et al., 2022). In this context, it is expected that a study based on a solution-focused short-term counseling approach to reduce smartphone addiction will offer a different perspective with short and systematic solutions.

Smartphone addiction, which has some risks for individuals of all ages, can be a threatening element on their mental health by causing loss of function in different areas. In this context, it can be said that smartphone addiction is a problem that needs to be studied for university students. As a matter of fact, it is important for university students to be able to control and regulate their smartphone usage, to fulfill their duties and responsibilities successfully, and to be more compatible with themselves and their environment. At this point, it is thought that it would be important and beneficial to support university students with studies to reduce their smartphone addiction levels. In addition, it is thought that there is a need for studies in the fields of psychology, education, and psychological counseling as interventions to reduce the smartphone addiction levels of university students. Therefore, it is important for psychological help professionals to have an effective program to help reduce smartphone addiction. In the literature, it has been seen that studies to reduce smartphone

addiction focus on cognitive-behavioral approach, awareness-based cognitive approach, and realistic approach. In addition, it has been determined that efforts to reduce smartphone addiction are quite inadequate. With this study, it is expected that solution-focused group counseling approach will be effective in reducing smartphone addiction as an alternative to cognitive-behavioral approach, awareness-based cognitive approach, and realistic approach. The solution-focused short-term counseling approach can offer a different perspective from other counseling approaches in reducing the smartphone addiction of university students. It can provide university students with the opportunity to discover their talents and use them to reduce smartphone addiction. Therefore, it can contribute to university students' finding solutions by offering a positive and optimistic perspective in trying to reduce smartphone addiction. By focusing on the present, it can help them find solutions in terms of reducing smartphone addiction with their own capabilities. For these reasons, this research tried to find answers to questions about how solution-focused short-term counseling approach contributes to reducing smartphone addiction in university students. In this direction, the aim of the research is to examine the effectiveness of a solution-focused short-term group counseling program to reduce smartphone addiction among university students. For this purpose, the hypothesis of the research is as follows:

H₁: Solution-focused group counseling is effective in reducing the smartphone addiction levels of university students.

1. Method

1.1. Research Models

This research is an experimental study with experimental-control group pre-test, post-test, and follow-up measurement design. The experimental design for the study is given in Table 1.

Table 1: *Experimental Design of the Study*

Group	Pre-test	Implementation	Post-test	Follow-up-test
Experimental Group	SAS	A solution-focused group psychological counseling program was applied (6 sessions / once a week / 120 minutes).	SAS	SAS
Control Group	SAS	No implementation has been made	SAS	SAS

SAS: Smartphone Addiction Scale

1.2. Study Group

The study group consists of 22 university students attending a state university in the Aegean Region of Turkey in the fall semester of the 2022-2022 academic year. 11 of these students were randomly distributed to the experimental group (5 females and 6 males) and 11 of them to the control (5 females and 6 males) groups. The study group is university students between the ages of 18-24. The average daily smartphone usage time average is 14.50. These students did not receive a clinical diagnosis. In addition, they were not involved in any other support program (group or individual counseling) related to reducing smartphone addiction. All students who participated in the research were volunteers.

1.3. Data Collection Tool

Smartphone Addiction Scale

This scale, which aims to evaluate the level of smartphone addiction of university students, was prepared by Known et al. (2013) considering the internet addiction scale developed by Young (1998). The scale was adapted into Turkish by Demirci et al. (2014). This scale, scored between 1 and 6 points in the Likert type, consists of 33 items. The Cronbach's alpha internal consistency coefficient of the scale was calculated as 0.947. The lowest score that can be obtained from the whole scale is 33, and the highest score is 198. A high score from the scale indicates that the person is in the risk group for smartphone addiction (Demirci et al., 2014).

Personal Information Form

It is a form prepared by the researcher to ask information about university students' gender, age, daily use of smartphones and whether they have received psychological help to reduce smartphone addiction before.

1.4.Process

In order to form the study group, the students were informed about the study to be carried out by going to different departments at appropriate times. "Smartphone Addiction Scale" was applied to 287 volunteer university students who wanted to participate in the study. The total scores of the students from the Smartphone Addiction Scale were ordered from the lowest to the highest. Then, university students with high smartphone addiction scores were determined and preliminary interviews were conducted with volunteer students. The data were evaluated in line with the preliminary interviews and some criteria determined by the researcher (being a volunteer, being a university student, not taking part in another support program (individual or group counseling), not having a clinical diagnosis). A pool of participants was created according to the determined criteria. A total of 22 university students, 10 females and 12 males, who met the criteria determined by the researcher, were determined. The determined 22 university students were randomly distributed to the experimental and control groups, 11 people in each group. Six-session "solution-focused short-term group counseling" sessions, developed by considering the basic philosophy, principles, and techniques of solution-focused short-term counseling approach, were applied to university students in the experimental group. These session applications were made once a week and each session consisted of 120 minutes. No action was taken against the university students in the control group. These students were allowed to continue their normal daily life and learning activities. After the group sessions were completed, the "Smartphone Addiction Scale" was applied to the experimental group and the control group as a post-test. Three months after all the studies were completed, the "Smartphone Addiction Scale" was applied to the university students in the experimental group and the control group as a follow-up

test. After all the studies were completed, the control group was given a two-hour smartphone addiction reduction seminar within the framework of the ethical rules of the field. All studies were carried out in the fall semester of the 2022-2023 academic year.

1.5. Development of the Program and Implementation Process

The general aim of this program is to reduce the smartphone addiction of university students by gaining a solution-oriented perspective. During the development of the program, a literature review was made (Ateş, 2015, 2016a, 2016b, 2020, 2021; Ateş & Gençdoğan, 2017; Busari, 2016; De Jong & Berg, 2008; De Shazer, 1985; De Shazer & Berg, 1997; Lien, 2007; Mun et al., 2011; Sağar, 2021, 2022c, 2022d, 2023; Sağar & Ateş, 2023; Sağar & Özabacı, 2022; Zhang et al., 2020). The formula first-session task, miracle question, exception questions, scaling questions, paying attention to small changes, coping questions technique, positive design for the future, compliment clients, giving homework, encouraging, emphasizing client strengths, focusing on solution, topics such as goal setting, solution-focused techniques, and key components.

After the program was designed, the preliminary application of the program was made on 9 university students who volunteered. In this way, the deficiencies in the preliminary program were determined, the program was revised, and the program was made suitable for the working group. During the implementation of the program, care was taken to complete the solution-focused group counseling sessions on the specified dates and times. The content summary of the "Solution-Focused Group Psychological Counseling Program for Reducing the Smartphone Addiction of University Students" developed within the scope of this research is given below.

Session-I: Group members were introduced. The aims of the sessions were introduced, and general information about the solution-focused counseling approach and the conscious use of smartphones was shared. Rules and positive goals were tried to be determined. In this session, pre-session change technique and the formula

first-session task were used. In addition, the technique of scaling questions is included.

Session-II: The observations and experiences of the group members regarding the positive developments in their lives regarding the use of smartphones were examined. Therefore, attention was drawn to the positive changes and solutions in the lives of the group members. The focus of the study is when there are fewer complaints. In this context, the miracle question technique was used in the session. In addition, the technique of scaling questions is included.

Session-III: Group members were provided to find their strengths, successes and past solutions to reduce smartphone addiction. Group members were helped to look at them from different perspectives, and in this direction, they tried to find the times they found solutions and coped with in the past. At this point, coping questions technique was used in the session. In addition, the technique of scaling questions is included.

Session-IV: Studies were carried out for group members to discover their exceptions in terms of seeing their solutions and reducing their problems. They were allowed to formulate their response plans. The exceptions questions technique was used in this session. In addition, the technique of scaling questions is included.

Session-V: Group members shared their future designs to reduce smartphone addiction. Thus, it is aimed that the group members reach their goals in reducing their smartphone addiction and gain awareness of their situations in which they cope with their problems. Crystal ball technique was used in this session. In addition, the technique of scaling questions is included.

Session-VI: Group members were allowed to evaluate this six-session process. In this session, the technique of scaling questions was included in terms of the group members' evaluation of both the group process and themselves.

1.6.Data Analysis

Since the data obtained from the Smartphone Addiction Scale of the experimental and control groups in the study did not show a normal distribution, the Wilcoxon Signed Rank test for related measurements and the Mann Whitney U-test for unrelated measurements were used in the analysis of the data. In addition, Friedman test and Wilcoxon Signed Rank test were used to reveal the differences between the daily internet usage hours of the experimental groups and control groups before the experiment, after the 6-week experiment and at the end of the 3-month follow-up. The 05 significance level was taken as basis in the study (Büyüköztürk, 2011).

1.7.Ethical Procedures

Board Name : T.C. Afyon Kocatepe University Social and Human Sciences Scientific Research and Publication Ethics Committee Decisions

Decision Date : 13.05.2022

Document Date and Number : 16.05.2022-97999

Decision : 2022/195

2. Findings

2.1. Pre-Test Scores Results of the Groups

In this study, the pre-test scores of the smartphone addiction scale were analyzed with the Mann Whitney U Test to determine whether the experimental group and the control group were equal before the application. Findings related to the analysis are presented in Table 2.

Table 2: Mann Whitney U Test Analysis Results Regarding Pre-Test Scores of Experimental and Control Groups

Group	N	Average Rank	Total Rank	U	P
Experimental Group	11	11.68	128.50	58.50	.895

Control Group	11	111.32	124.50
---------------	----	--------	--------

According to Table 2, it was found that there was no significant difference between the pre-experimental smartphone addiction scale total scores of the experimental and control groups ($U=58.50$; $p>0.05$). This finding shows that the experimental groups and control groups were matched groups in terms of pre-test scores.

2.2. Post-Test Scores Results of the Groups

After determining the equality of the groups' pre-test scores, the Mann Whitney U Test was used to analyze whether there was a significant difference between the smartphone addiction scale post-test scores. Findings related to the analysis are presented in Table 3.

Table 3: Mann Whitney U Test Analysis Results Regarding Post-Test Scores of Experimental and Control Groups

Group	N	Average Rank	Total Rank	U	P
Experimental Group	11	6.32	69.50	3.50	.000
Control Group	11	16.68	183.50		

According to Table 3, it was determined that the total scores of the smartphone addiction scale of the experimental group were lower than those of the control group. Therefore, the difference between the post-test scores of the groups is significant ($U=3.50$; $p<0,05$). In this context, the smartphone addiction scale mean rank and total rank scores of the experimental group were lower than those in the control group.

2.3. Pre-Test and Post-Test Scores Results of the Groups

The Wilcoxon Signed Rank Test was used to analyze whether there was a significant difference between the pretest scores and posttest scores of the groups. Findings related to the analysis are presented in Table 4.

Table 4: Wilcoxon Signed Ranks Test Analysis Results Regarding Pre-Test and Post-Test Scores of the Experimental and Control Groups

Group		N	Mean Rank	Sum of Ranks	Z	P
Experimental Group	Negative Ranks	11	6.00	66.00	-2.930	.003
	Positive Ranks	0	.00	.00		
	Ties	0				
Control Group	Negative Ranks	7	7.21	50.50	-1.557	.120
	Positive Ranks	4	3.88	15.50		
	Ties	0				

According to Table 4, there was no significant difference between the pretest and posttest scores of the control group ($Z=-1.557$; $p>0,05$). However, it was determined that there was a significant difference between the pretest and post-test scores of the experimental group ($Z=-2.930$; $p<0,05$). When the mean rank and rank sum of the difference scores were examined, it was seen that this difference was in favor of the positive ranks and the posttest score.

2.4. Follow-Up Scores Results of the Groups

Follow-up test scores of the groups were analyzed with the Mann Whitney U Test. Findings related to the analysis are presented in Table 5.

Table 5: Mann Whitney U Test Analysis Results Regarding the Follow-Up Test Scores of the Experimental and Control Groups

Group	N	Average Rank	Total Rank	U	P
Experimental Group	11	6.18	68.00	2.00	.000
Control Group	11	16.82	185.00		

According to Table 5, the smartphone addiction levels of the experimental group are lower than those of the control group, and the difference is significant ($U=2.00$; $p<0,05$). This finding shows that the difference in the post-test scores of the groups in favor of the experimental group continued in the follow-up test as well.

2.5. Post-Test and Follow-Up Test Scores Results of the Groups

Whether there was a significant difference between the post-test scores of the groups and the follow-up scores was analyzed with the Wilcoxon Signed Rank Test. Findings regarding the analysis are presented in Table 6.

Table6: Wilcoxon Signed Ranks Test Analysis Results Regarding Posttest and Follow-Up Test Scores of Experimental and Control Groups

Group		N	Mean Rank	Sum of Ranks	Z	P
Experimental Group	Negative Ranks	5	6.70	33.50	-1.319	.187
	Positive Ranks	4	2.88	11.50		
	Ties	2				
Control Group	Negative Ranks	5	6.50	26.00	-.417	.677
	Positive Ranks	4	3.80	19.00		
	Ties	2				

According to Table 6, there was no significant difference between post-test scores and follow-up test scores (Experimental Group ($Z=-1.319$; $p>,05$; Control Group ($Z=.000$; $p>,05$). This finding shows that the decrease in the level of smartphone addiction in the experimental group continued in the follow-up test.

2.7. Results Regarding the Comparison of Daily Smartphone Usage Hours of the Groups in the pre-test (before the experiment), post-test (at the end

of the 6-week experiment) and follow-up test (3 months after the experiment is completed)

Examining the significant difference between the pre-test, post-test and follow-up test daily smartphone usage hours of the experimental and group controls was analyzed with the Friedman Test. The analysis findings are explained in Table 7.

Table 7: Friedman Test Results for Pre-test, Post-test and Follow-up Test Measurements of Daily Smartphone Usage Hours of Experimental and Control Groups

Group		N	Mean Rank	χ^2	df	p
Experimental Group	Pre-test (Daily clock use before the experiment)	11	3	21.143	2	.000
	Posttest (Daily watch usage after the experiment)	11	1.91			
	Follow-up test (Daily watch usage 3 months after the experiment is completed)	11	1.09			
Control Group	Pre-test (Daily clock use before the experiment)	11	2	0.059	2	.971
	Posttest (Daily watch usage after the experiment)	11	2.05			
	Follow-up test (Daily watch usage 3 months after the experiment is completed)	11	1.95			

When the mean rank of the experimental group is examined according to Table 7, it is seen that the mean rank of individuals' smartphone usage hours before the experiment was 3, after the experiment it was 1.91, and in the follow-up measu-

rement three months later, the mean rank was 1.09. Additionally, when the significance value of χ^2 value is examined, it is seen that there is a statistically significant difference between the measurements ($\chi^2 = 21.143$; $p < .05$). To determine between which tests these differences existed, the Wilcoxon Signed Rank Test was performed and is presented in table 8. When the significance value of the χ^2 value of the control group in the table is examined, it is seen that there is no statistically significant difference between the measurements ($\chi^2 = 0.059$; $p > .05$).

Table 8: Wilcoxon Signed-Rank Test Results for Differences in Pre-Test, Post-Test and Follow-Up Test Measurements According to Daily Smartphone Usage Hours of the Experimental Group

	mean rank	sum of ranks	Z	p	r
Post-test and Pre-test	6	66	-2.971	.003	-0.90
Follow-up test and Pre-test	6	66	-2.992	.003	-0.90
Follow-up test and Post-test	5	45	-2.810	.005	-0.85

Note: r: effect size

As a result of the pairwise comparisons made according to Table 8, it was seen that there was a significant difference between the post-test and pre-test measurements ($Z = -2.971$, $p < .05$, $r = -0.90$). The measurements obtained from the post-test (median = 5) are significantly lower than the measurements obtained from the pre-test (median = 8). It was observed that there was a significant difference between the follow-up test and pre-test measurements ($Z = -2.992$, $p < .05$, $r = -0.90$). Measurements obtained from the follow-up test (median = 4) are significantly lower than measurements obtained from the pre-test (median = 8). Similarly, a significant difference was found between the follow-up test and post-test measurements ($Z = -2.810$, $p < .05$, $r = -0.85$). Measurements obtained from the follow-up test (median = 4) were

significantly lower than measurements obtained from the post-test (median = 5). Additionally, when the effect size (r) values are examined, it can be said that the experiment has a great effect on reducing the smartphone usage time of individuals.

3. Results, Discussion and Recommendations

In this study, it was seen that the solution-focused group counseling program applied to the experimental group was more effective than the control group in reducing smartphone addiction. In addition, it was concluded that these efficacy levels continued in the follow-up measurement made three months after the completion of the sessions.

These results show that solution-focused group counseling is effective in reducing smartphone addiction among university students. According to the literature review on this result, studies examining the effectiveness of group counseling based on solution-focused approach on smartphone addiction are limited. However, the result obtained from this study is consistent with the results of reducing smartphone addiction based on other counseling approaches other than solution-focused group counseling (Bong et al., 2021; Lan et al., 2018; Park & Kim, 2018; Tang & Lee, 2021; Ulfatari et al., 2022). In this context, it can be said that the participation of clients in the counseling process has a positive effect on reducing smartphone addiction.

Solution-focused counseling focuses on solutions rather than direct problems. Therefore, the solution-focused approach focuses on the client's skills and solutions rather than deficiencies or problems (De Jong & Berg, 2008; De Shazer, 1985; De Shazer & Berg, 1997). In this context, it can be said that individuals can regulate their smartphone use in line with their own skills and abilities. It can be thought that it would be beneficial for solution-focused practitioners to examine reducing smartphone addiction from a theoretical and experimental point of view at the point of being more adaptable to individuals and their environment in terms of their personal, social, academic, and professional development.

In this study, it was concluded that solution-focused group counseling is effective in reducing smartphone addiction. When the literature is examined, no studies directly consistent with this result have been found, but there are studies examining the effectiveness of solution-focused group counseling on other types of addiction. As a matter of fact, it is seen that the result obtained from this research supports the findings that group psychological counseling based on solution-focused approach is effective in reducing individuals' internet addiction (Busari, 2016; Lien, 2007; Mun et al., 2011; Sağar & Özabacı, 2022; Zhang et al., 2020). In the study conducted by Ababneh and Jaradat (2021), the finding that group counseling based on solution-focused approach is effective in reducing social networking sites addiction is also consistent with the result of this study. In addition, the results of this study are consistent with the findings that the solution-focused approach is also effective in reducing other types of addiction (González Suitt et al., 2019; Kim et al., 2021). When the current studies in the literature and the result obtained from this research are evaluated as a whole, it can be said that group counseling studies based on solution-focused approach are effective in reducing the smartphone addiction of university students. In addition, in this study, when the daily smartphone usage hours of the experimental groups and control groups in the pre-test (before the experiment), post-test (at the end of the 6-week experiment) and follow-up test (3 months after the completion of the experiment) were compared, it was seen that the daily smartphone usage hours of the experimental group were not significantly different than the control group. It was determined that the level decreased. Moreover, when the daily smartphone usage hours stated by the experimental group in the pre-test, post-test and follow-up test were compared, it was seen that the post-test and pre-test results were lower than the pre-test. In the monitoring test, it was found that the daily smartphone usage hours were lower than the last test. In the context of all the results obtained, this study may have contributed to university students gaining positive experiences in terms of reducing smartphone addiction and providing insight into

methods of controlling their impulses in order to use smartphones healthily. In addition, it may have provided the opportunity to examine its own resources and strengths in depth with its solution-focused approach. Therefore, solution-focused group counseling may have helped them learn to use smartphones more healthily. The solution-focused techniques used in the sessions may have provided the opportunity for university students to take action to reduce smartphone addiction and to evaluate this addiction with a more positive perspective. Therefore, it can be said that thanks to the solution-oriented group psychological counseling program prepared within the scope of this study, university students' smartphone addiction scores and daily smartphone usage hours decreased.

In conclusion, this study shows that solution-focused group counseling program is effective in reducing the smartphone addiction levels of university students. However, there are some limitations in this study. This research data is limited to data obtained from university students only. In this context, similar studies can be conducted with different age groups (adolescents, adults, and so on). Another limitation of this study is that the effect of group dynamics was not examined. For this reason, the effect of group dynamics can be examined in future studies. This study is limited to a follow-up study conducted six sessions and three months later. Therefore, the content of the solution-focused group counseling program developed in this study can be rearranged and adapted to the needs. In addition, longitudinal studies can be conducted to reduce smartphone addiction among university students. This study is limited to 22 university students. A larger research group may be preferred in future studies. In this study, only the effect of solution-focused counseling approach on reducing smartphone addiction was examined. In future studies, the effect of other psychological counseling approaches on reducing smartphone addiction can be examined. This study is limited to a program based on a solution-focused approach to reduce smartphone addiction. At this point, studies based on different psychological counseling approaches can be developed to reduce smartphone addiction. The effectiveness of the prepared programs can be compared with the solution-focused

approach. Seminars, training groups, guidance programs, and so on that can increase the awareness of individuals about reducing smartphone addiction. such studies can be carried out.

References

- Ababneh, N., & Jaradat, A. K. M. (2021). Effectiveness of solution-focused brief therapy in reducing the addiction of social networking sites among a sample of syrian female refugees in Jordan. *Hebron University Research Journal-B (Humanities)*, 16(1), 1-31. https://digitalcommons.aaru.edu.jo/hujur_b/voll16/iss1/7
- Ateş, B. (2015). Effect of solution-oriented psychological group counseling upon assertiveness skills of university students. *Mersin University Journal of the Faculty of Education*, 11(3), 832-841. <https://doi.org/10.17860/efd.84626>
- Ateş, B. (2016a). Effect of solution focused group counseling for high school students in order to struggle with school burnout. *Journal of Education and Training Studies*, 4(4), 27-34. <http://dx.doi.org/10.11114/jets.v4i4.1254>
- Ateş, B. (2016b). The effect of solution focused brief group counseling upon the perceived social competences of teenagers. *Journal of Education and Training Studies*, 4(7), 28-36. <http://dx.doi.org/10.11114/jets.v4i7.1443>
- Ateş, B. (2020). The effect of solution-focused brief approach on adolescent subjective well-being: An experimental study. *Journal of Family Counseling and Education*, 5(2), 26-39. <https://doi.org/10.32568/jfce.817517>
- Ateş, B. (2021). *Solution-focused brief counseling, theory and practice*. Vizetek Publishing.
- Ateş, B., & Gençdoğan, B. (2017). Analyzing the effects of solution focused group psychological counseling upon university students' coping with social phobia. *İnönü University Journal of the Faculty of Education*, 18(1), 188-203. <https://doi.org/10.17679/inuefd.306513>
- Atroszko, P. A., Andreassen, C. S., Griffiths, M. D., & Pallesen, S. (2015). Study addiction—A new area of psychological study: Conceptualization, assessment, and preliminary empirical findings. *Journal of behavioral addictions*, 4(2), 75-84. <https://doi.org/10.1556/2006.4.2015.007>
- Bong, S. H., Won, G. H., & Choi, T. Y. (2021). Effects of cognitive-behavioral therapy based music therapy in Korean adolescents with smartphone and internet addiction. *Psychiatry Investigation*, 18(2), 110-117. <https://doi.org/10.30773/pi.2020.0155>
- Boumosleh, J., & Jaalouk, D. (2018). Smartphone addiction among university students and its relationship with academic performance. *Global Journal of Health Science*, 10(1), 48-59. <https://doi.org/10.5539/gjhs.v10n1p48>
- Busari A. O. (2016). Academic stress and Internet addiction among adolescents: solution focused social interest programme as treatment option. *Journal of Mental Disorders and Treatment*, 2, 1-10. doi:[10.4172/2471-271X.1000114](https://doi.org/10.4172/2471-271X.1000114)
- Büyüköztürk, Ş. (2011). *Manual of data analysis for social sciences*. Pegem Akademi Publishing.
- Chun, J., Shim, H., & Kim, S. (2017). A meta-analysis of treatment interventions for Internet addiction among korean adolescents. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 20(4), 225–231. <https://doi.org/10.1089/cyber.2016.0188>

- De Jong, P., & Berg, I. K. (2008). *Interviewing for solutions*. (3rd ed.). Belmont, CA: Thomson.
- De Shazer, S. (1985). *Keys to solution in brief therapy*. New York: W.W. Norton & Company Inc.
- De Shazer, S., & Berg I. K. (1997). 'What works?' Remarks on research aspects of solution-focused brief therapy. *Journal of Family Therapy*, 19, 121-124. <http://www.solutions-centre.org/pdf/1467-6427.00043.pdf>
- Demirci, K., Orhan, H., Demirdas, A., Akpinar, A., & Sert, H. (2014). Validity and reliability of the Turkish version of the smartphone addiction scale in a younger population. *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni-Bulletin of Clinical Psychopharmacology*, 24(3), 226-234. <https://doi.org/10.5455/bcp.20140710040824>
- González Suitt, K., Geraldo, P., Estay, M., & Franklin, C. (2019). Solution-focused brief therapy for individuals with alcohol use disorders in Chile. *Research on Social Work Practice*, 29(1), 19-35. <https://doi.org/10.1177/104973151774095>
- Khazaei, F., Khazaei, O., & Ghanbari-H., B. (2017). Positive psychology interventions for Internet addiction treatment. *Computers in Human Behavior*, 72, 304–311. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.02.065>
- Kim, H. (2013). Exercise rehabilitation for smartphone addiction. *Journal of exercise rehabilitation*, 9(6), 500-505. doi: [10.12965/jer.130080](https://doi.org/10.12965/jer.130080)
- Kim, J. S., Brook, J., & Akin, B. (2021). Randomized controlled trial of solution-focused brief therapy for substance-use-disorder-affected parents involved in the child welfare system. *Journal of the Society for Social Work and Research*, 12(3), 545-568. <https://doi.org/10.1086/715892>
- Kim, J. U. (2008). The effect of a r/t group counseling program on the Internet addiction level and self-esteem of Internet addiction university students. *International Journal of Reality Therapy*, XXVII (2), 4-10. <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.520.6598&rep=rep1&type=pdf>
- Lan, Y., Ding, J. E., Li, W., Li, J., Zhang, Y., Liu, M., & Fu, H. (2018). A pilot study of a group mindfulness-based cognitive-behavioral intervention for smartphone addiction among university students. *Journal of Behavioral Addictions*, 7(4), 1171-1176. <https://doi.org/10.1556/2006.7.2018.103>
- Lien, T. J. (2007). A study of the effectiveness in applying solution-focused group counseling to Internet-addicted adolescents. *Journal of Guidance and Counseling*, 17, 39–64 (in Chinese). <https://www.airitilibrary.com/Publication/alDetailed-Mesh?docid=18100880-200712-201102160009-201102160009-39-64>
- Lin, Y. H., Chiang, C. L., Lin, P. H., Chang, L. R., Ko, C. H., Lee, Y. H., & Lin, S. H. (2016). Proposed diagnostic criteria for smartphone addiction. *PloS one*, 11(11), 1-11. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0163010>
- Liu, J., Nie, J., & Wang, Y. (2017). Effects of group counseling programs, cognitive behavioral therapy, and sports intervention on Internet addiction in east asia: a systematic review and meta-analysis. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 14(12), 1-17. <https://doi.org/10.3390/ijerph14121470>
- Mun H. S., Kim O. H., Koh Y. S., & Bae S. M. (2011). Effectiveness of solution focused group counseling for adolescents with Internet addiction. *Family and Family Therapy*, 19(3), 123-140. doi:[10.21479/kaft.2011.19.3.123](https://doi.org/10.21479/kaft.2011.19.3.123)
- Park, J., & Kim, S. Y. (2018). The Effects of Play-based Reality Therapy Program with Parent Education on Reduced Risk of Smartphone Addiction in Children. *Korean Journal of Child Studies*, 39(3), 83-95. <https://doi.org/10.5723/kjcs.2018.39.3.83>

- Roberts, J. A., Yaya, L.H.P., & Manolis, C. (2014). The Invisible Addiction: Cell-Phone Activities and Addiction among Male and Female College Students. *Journal of Behavioral Addictions*, 3(4), 254–265. <https://doi.org/10.1556/JBA.3.2014.015>
- Sağar, M. E. (2021). Intervention for social anxiety among university students with a solution-focused group counseling program. *International Journal of Progressive Education*, 17(3), 316-326. <https://doi.org/10.29329/ijpe.2021.346.20>
- Sağar, M. E. (2022a). The predictive role of emotion regulation, resilience, and subjective well-being in school on smartphone addiction in adolescents. *Electronic Journal of Social Sciences*, 21(83), 926-944. <https://doi.org/10.17755/esosder.1036794>
- Sağar, M. E. (2022b). Impulsivity and aggression as a predictor of smartphone addiction in university students. *Impulsivity and Aggression as a Predictor of Smartphone Addiction in University Students*, 13(3), 864-876. <https://dergipark.org.tr/en/pub/gumus/issue/73042/1003657>
- Sağar, M. E. (2022c). The effect of solution-focused group counseling on the resilience of university students. *E-International Journal of Educational Research*, 13(1), 103-117. <https://doi.org/10.19160/e-ijer.1034931>
- Sağar, M. E. (2022d). The effect of solution-focused group counseling on reducing the problems of university students. *Mehmet Akif Ersoy University Journal of Education Faculty*, (64), 1-23. <https://doi.org/10.21764/maeuefd.1114671>
- Sağar, M.E. (2023). Investigation of the effectiveness of the solution-focused group counseling program to increase self-control in university students. *Academy Journal of Educational Sciences*, 7(1), 10-19. <https://doi.org/10.31805/acjes.1263134>
- Sağar, M. E., & Ateş, B. (2023). Effectiveness of solution-focused approach on emotion regulation skills. *International Innovative Education Researcher*, 3(1), 123-144. <http://dx.doi.org/10.29228/iedres.63091>
- Sağar, M. E., & Özabacı, N. (2022). Investigating the effectiveness of solution-focused group counselling and group guidance programs to promote healthy internet use of university students. *African Educational Research Journal*, 10(1), 14-27. <https://doi.org/10.30918/AERJ.101.21.156>
- Sağar, M. E., & Sağar, S. (2023). Predictors of smartphone addiction in teacher candidates: self-control and communication skills. *Osmangazi Journal of Educational Research*, 10(1), 47-62. <https://doi.org/10.59409/ojer.1248743>
- Tang, A. C. Y., & Lee, R. L. T. (2021). Effects of a group mindfulness-based cognitive programme on smartphone addictive symptoms and resilience among adolescents: study protocol of a cluster-randomized controlled trial. *BMC nursing*, 20(1), 86-98. <https://doi.org/10.1186/s12912-021-00611-5>
- Ulfatari, N., Wibowo, M. E., & Japar, M. (2022). The effectiveness of reality group counseling with confrontation techniques to reduce smartphone addiction symptoms in college students. *Jurnal Bimbingan Konseling*, 11(1), 53-59. [10.15294/JUBK.V11I1.55820](https://doi.org/10.15294/JUBK.V11I1.55820)
- Zhang, X., Shi, X., Xu, S., Qiu, J., Turel, O., & He, Q. (2020). The effect of solution-focused group counseling intervention on college students' Internet addiction: A pilot study. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(7), 1-13. doi: [10.3390/ijerph17072519](https://doi.org/10.3390/ijerph17072519)

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (1), 387-408

Geliş Tarihi:28.02.2024 Kabul Tarihi:09.04.2024

Yayın: 2024 Yayın Tarihi:31.05.2024

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1444650>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

BİR KAMU DİPLOMASİ ARACI OLARAK ULUSLARARASI ÖĞRENCİ HAREKETLİLİĞİ

Bahadır METİN*

İsmail SEVİNÇ*

Öz

Küreselleşme kavramının yoğun bir şekilde içselleştirilmesi ve teknolojik ilerlemelerin katkılarıyla ekonomik, bürokratik, eğitim, sosyal ve kültürel alanlarda büyük bir dönüşüm yaşanmaktadır. Uluslararası öğrenci hareketliliği de bu değişimden önemli bir pay alarak hız kazanmıştır. Uluslararası öğrenciler misafir oldukları ülkelerde milli gelire katkı sunarken aynı zamanda beşerî sermaye bağlamında da önemli katkılar sağlamışlardır. Dolayısıyla gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler bu sektörden daha fazla faydalanmak için uluslararası öğrenci sayılarını artırma gayretindedirler. Ev sahibi ülkeler uluslararası öğrenci hareketliliği için kamu politikaları hazırlayıp uygulamaktadır. Bu çalışmada uluslararası öğrenci hareketliliğinin gelişimi öz bir şekilde anlatılıp bu hareketliliklerinin esasında kamu diplomasi faaliyeti olduğu üzerinde durularak Türkiye’de ve Dünya’da uluslararası öğrenci hareketliliği karşılaştırılmalı bir şekilde anlatılmıştır. Son olarak da Türkiye’nin uluslararası öğrenci hareketliliğinde daha fazla pay sahibi olabilmesi için çeşitli öneriler getirilerek yapısal sorunların giderilmesine katkı sağlanması amaçlanmıştır. Bu çalışma, MAXQDA 2020 ile literatürün taranması ve Mendeley ile kaynakça hazırlanması suretiyle politika yapımcılar ve uygulayıcılar için literatürdeki benzer çalışmalardan bazı başlıklarda ayrışarak önemli bir kaynak olmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Öğrenci Hareketliliği, Kamu Diplomasi, Politika, Küreselleşme.

International Student Mobility As a Tool of Public Diplomacy

Abstract

With the intense adoption of the concept of globalization and the contributions of technological advances, a great transformation is taking place in economic, bureaucratic, educational, social and cultural fields. International student mobility has also gained momentum, taking a

* Öğr. Gör., Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü, bahadrmetin@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-7095-645X>

*Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, isevinç@erbakan.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-4229-8760>

significant share from this change. While international students contribute to the national income of the countries they host, they also significantly contribute in terms of human capital. Therefore, developed and developing countries are trying to increase the number of international students in order to benefit more from this sector. Host countries prepare and implement public policies for international student mobility. In this study, the development of international student mobility is explained concisely, and international student mobility in Turkey and the world is compared manner, emphasizing that this mobility is essentially a public diplomacy activity. Finally, it is aimed to contribute to the elimination of structural problems by making various suggestions so that Turkey can have a greater share in international student mobility. By scanning the literature with MAXQDA 2020 and preparing a bibliography with Mendeley, this study aims to be an important resource for policy makers and practitioners by distinguishing it from similar studies in the literature on some topics.

Keywords: International Student Mobility, Public Diplomacy, Politics, Globalization.

Giriş

Yükseköğretimde, uluslararası öğrenci hareketliliği giderek artan bir öneme sahip konu haline gelmiştir. Çağımızda uluslararası öğrenci hareketliliğinin çerçevesini, etkisini, rollerini ve tarihsel gelişimini anlamak politika yapıcılar, eğitimciler ve kurumlar için oldukça önemlidir. Bu olgunun kökleri, öğrencilerin akademik amaçlar doğrultusunda sınırlar arası hareketini şekillendiren kültürel, toplumsal ve ekonomik etkilerde yatmaktadır.

Mevcut literatür, uluslararası öğrenci hareketliliğinin çok boyutlu doğasını vurgulayarak bireysel, kurumsal ve ulusal düzeyde sosyal ve ekonomik kalkınma üzerindeki etkisini vurgulamaktadır. Bilim insanları, yüksek öğretimin uluslararasılaşmasının, kurumsal bağlılık, siyasi faktörler ve ulusal değer sistemlerinin karmaşık bir etkileşimini içerdiğini ve bunların tümünün uluslararası öğrencilerin deneyimlerini şekillendirmeye katkıda bulunduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca akademik hareketlilik, çeşitli kültürel, sosyal, ekonomik ve politik ortamlar bağlamında entelektüel gelişim ve değişim ihtiyacının bir ifadesi olarak da görülebilmekte, öğrencilerin, personelin ve kurumsal liderlerin uluslararası öğrenci hareketliliği ortamını şekillendirmedeki rolünün tanınması önem taşımaktadır. Sürece doğrudan dahil olanların bakış açılarına değinmek, akademik hareketlilikle ilgili zorluklar ve fırsatlar konusunda değerli bilgiler sağlayacağı düşünülmektedir.

Uluslararası öğrenci hareketliliğinin tarihsel gelişimi derinlemesine araştırıldığında kültürel, politik, toplumsal ve ekonomik güçlerin öğrencilerin yabancı ülkelerde eğitim alma kararlarını şekillendirmede önemli bir rol oynadığı ortaya çıkmaktadır. Faktörlerin bu karşılıklı etkileşimi, öğrencilerin hareketliliğini ve küreselleşmiş yükseköğretim sistemlerine kayıtlarını belirleyen faktörlerin karmaşıklığının altını çizmektedir. Eğitimciler ve politika yapıcılar, bu etkileri anlayarak farklı geçmişlere sahip öğrencilerin akademik hareketliliğini destekleyecek ve kolaylaştıracak stratejiler geliştirebilirler.

Tarihsel köklerin ışığında günümüzde uluslararası öğrenci hareketliliği, küresel eğitim sistemlerinin ve toplumların hızla değişen dinamiklerine uyum sağlamaya çalışmaktadır. Küreselleşme ve teknolojik ilerlemeler, öğrencilere daha geniş eğitim olanakları sunarken aynı zamanda farklı kültürel ve sosyal bağlamlarda eğitim alma fırsatı da sağlamıştır. Bu durum, öğrencilerin sadece akademik anlamda değil, aynı zamanda kişisel gelişim ve kültürel zenginleşme açısından da deneyimler elde etmelerine olanak tanımaktadır. Ancak bu küresel öğrenci hareketliliğinin getirdiği zorluklar da göz ardı edilmemelidir. Dil bariyerleri, kültürel uyumsuzluklar ve finansal kısıtlamalar, öğrencilerin eğitim deneyimlerini etkileyebilir ve başarılarını olumsuz yönde etkileyebilir. Bu nedenle uluslararası öğrenci hareketliliğini desteklemek için etkin politika ve stratejilerin oluşturulması, bu zorlukların üstesinden gelmede kritik bir öneme sahiptir. Bu bağlamda eğitimciler ve politika yapıcılar, öğrencilerin farklı geçmişlere ve ihtiyaçlara sahip olabileceğini göz önünde bulundurarak kapsayıcı ve destekleyici bir ortamın oluşturulması için çaba sarf etmelidirler. Bu şekilde uluslararası öğrenci hareketliliği, küresel eğitim ortamının daha da güçlenmesine ve kültürel çeşitliliğin daha da artmasına katkıda bulunabilecektir.

Uluslararası öğrenci hareketliliği, tarihsel bir serüvenle şekillenen, kültürel etkileşimleri, bilgi transferini ve küresel eğitim ilişkilerini kucaklayan bir olgudur. Bu serüven, salt eğitim alanındaki evrimi değil aynı zamanda toplumlar arasındaki

bağları güçlendiren bir kavramı da ifade etmektedir. Öğrenci hareketliliğinin kökenleri, orta çağ dönemine kadar uzanmaktadır. Bu dönemde, Avrupa'da gençler farklı ülkelerdeki üniversitelere seyahat ederek eğitim alıyorlardı. Orta çağın yaygın dili Latince, öğrenciler arasında birleştirici bir faktördü ve bilgi genç akademisyenler arasında özgürce dolaşıyordu. Bu erken öğrenci hareketliliğinin, kültürel alışverişin ve entelektüel gelişmenin tohumlarını ektiği ifade edilebilir. Ancak modern anlamda uluslararası öğrenci hareketliliğinin temelleri 20. Yüzyılın ortalarına kadar dayanmaktadır. (TGSP, 2021, s. 22). İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem, ekonomik ve siyasi değişimlerin yanı sıra uluslararası öğrenci hareketliliğinin artışı tetikleyen bir dönem olarak ortaya çıkmaktadır. Soğuk Savaş'ın ardından dünya genelindeki ülkeler arası ilişkilerde yumuşama ve küreselleşme süreci, öğrenci değişim programlarının da daha yaygın hale gelmesine olanak tanımış, özellikle Soğuk Savaş'ın küresel anlamda yaygınlaşması rekabeti artırmıştır. Bu savaş, henüz bağımsızlığını kazanmış devletlere etki etme amacına yönelmesiyle uluslararası öğrenci hareketlilikleri de bu durumdan etkilenmiştir. 1958 yılında gerçekleşen Irak Darbesiyle ülkenin Amerikan bloğundan Sovyet bloğuna doğru kayması, uluslararası öğrenci hareketliliğinde de değişimin yaşanmasına sebep olmuştur. King'in ifadesiyle Sovyetlere eğitim hareketliliğini başlatan ilk Arap ülkesinin Irak'ın olması bu değişimi desteklemektedir (King, 2011, s. 21). Arap coğrafyalarında yayılan Sovyetlerle iş birliği algısı sonucunda Soğuk Savaş'ın sona ermesine kadar Sovyetlerde öğrenim gören Arap öğrencilerin sayısının 60.000'e yaklaştığı ifade edilmektedir (King, 2011, s. 21). Özellikle 21. yüzyılda, dijital iletişim araçlarının gelişimi, uluslararası öğrenci hareketliliğini daha erişilebilir hale getirmiştir. Öğrenciler, sınırları aşarak dünyanın dört bir yanındaki üniversitelere başvurabilmekte ve çeşitli kültürleri deneyimlemeye başlamışlardır. Ayrıca ülkeler arası öğrenci değişim programları, diplomasi ve kültürler arası anlayışın gelişimine katkıda bulunarak küresel barışa olan katkılarını artırmıştır. Uluslararası öğrenci hareketliliğinin tarihsel serüveni, sadece eğitim sistemlerindeki evrimi değil, aynı zamanda toplumların birbirine yaklaşmasını sağlayan bir köprü olma rolünü de ortaya koymaktadır.

1. Kamu Diplomasisi Olarak Uluslararası Öğrenci Hareketliliği

Uluslararası öğrenci hareketliliği, günümüzde küresel eğitim sistemleri üzerinde önemli bir etki yaratmaktadır. Ancak bu hareketlilikleri düzenleyen politikalar ve bu politikaların şekillenmesindeki siyasi ifadeler, zaman zaman bu değerli deneyimin sorgulanmasına sebep olabilmektedir. Bu alandaki politikaların sadece ekonomik kazançlar gözeterek şekillendirilmesi, öğrencilerin sadece birer gelir kaynağı olarak görülmesine yol açabilmektedir. Oysa eğitim, sadece bir ekonomik araç olmanın ötesinde bireylerin kendini geliştirebileceği, farklı kültürlerle etkileşimde bulunabileceği ve dünya genelinde kalıcı bağlantılar kurabileceği bir platform olmalıdır.

Siyasi ifadelerin eğitim politikaları üzerindeki etkisi, öğrencilerin eğitim hakkını sınırlandırabilecek veya belirli bir ideolojiye dayalı bir eğitim anlayışını dayatabilecek potansiyel riskleri içermektedir. Bu durum, öğrenci hareketliliklerinin sadece ekonomik getiri düşüncesiyle yönlendirilmesi, eğitimde çeşitliliği ve öğrencilerin entelektüel gelişimini de göz ardı edebilecektir. Ancak bu eleştirilere rağmen uluslararası öğrenci hareketlilikleri, sadece eğitim alanında değil aynı zamanda kültürel diplomasi ve uluslararası ilişkiler açısından da önemli bir araç olarak görülmektedir. Politika oluşturucuların, ekonomik getiri yanında eğitim değerlerine de odaklanmaları, uluslararası öğrenci hareketliliklerinin sadece bir ekonomik araç olarak değil aynı zamanda kültürel ve eğitimsel bir zenginlik kaynağı olarak da değerlendirilmesini sağlayabilmektedir. Bu bağlamda uluslararası öğrenci hareketlilikleri ve bu hareketliliklere yön veren politikalar, insanların küresel ölçekte birbirlerine daha çok yakınlaşmalarını, anlayışlarını derinleştirmelerini ve dünya genelinde birbirlerine daha yakın hissetmelerini sağlayan bir köprü olarak görülebilmelidir. Bu deneyim, salt bireylerin eğitimleri üzerinde değil aynı zamanda küresel düzeyde daha anlayışlı bir toplum oluşturmak adına da büyük bir potansiyele sahip olduğu düşünülmektedir.

Dünyada en başarılı üniversiteler nitelikli insan kaynağı havuzunu büyütme hedefini önceleyerek gerek öz katkılarıyla gerekse devlet destekleriyle uluslararası

öğrenci sayılarını artırabilmek için fiziksel, teknolojik, alt-üst yapı, sosyal ve akademik kapasitelerini artırma eğilimi içindedir. Bu aynı zamanda uluslararası öğrenci sayısını artıran üniversitenin ve bulunduğu devletin güçlü ve etkin bir kamu diplomasisi oluşturmasına katkı sağlamaktadır. Kalın, kamu diplomasisi kavramını, bir ülkenin küresel topluluğa aktarma hikâyesini sağlam ve ikna edici bir biçimde ifade etme çabası olarak tanımlamaktadır (Kalın, 2012, s. 145). William Rugh'a göre kamu diplomasisi, bir ülkenin menfaatlerine yönelik uluslararası alanda destek elde etme amacıyla yabancı toplulukları bilgilendirme, dahil etme ve etkileme sürecidir (Rugh, 2014, s. 1). Aslı Sancar ise kamu diplomasisini bir ülkenin başka toplumlar ile ilişki inşa etme süreci olarak tanımlamıştır (Sancar, 2012, s. 22). Uluslararası öğrenci hareketlilikleri, aslında çok daha kişisel ve sıcak bir bakış açısıyla incelendiğinde, bir ülkenin kapılarını genç beyinlere açma ve kültürler arası köprüler kurma amacını taşıyan çok değerli bir deneyimdir. Bu deneyim, sadece eğitimle sınırlı kalmayıp aynı zamanda kültürel alışveriş, sosyal bağlar, uzun vadeli dostluklar vb. önemli unsurları da içinde barındırmaktadır.

İlk olarak uluslararası öğrencilerin yaşadığı deneyim, bir ülkenin güzelliklerini ve zenginliklerini dünya genelinde daha geniş bir kitleyle paylaşma fırsatı sunabilmektedir. Yabancı öğrenciler, sadece sınıflarda öğrendikleri akademik bilgilerle değil aynı zamanda yerel kültürle etkileşimde bulunarak ziyaret ettikleri ülkelerin sanatını, müziğini ve geleneklerini daha derinlemesine keşfedebilmektedirler. Bu, bir ülkenin kültürel mirasını, uluslararası öğrenciler aracılığıyla dünya genelinde daha etkin bir şekilde tanıtılma fırsatını da beraberinde getirebilmektedir.

İkinci olarak uluslararası öğrenci hareketlilikleri, diplomasi alanında uzun vadeli ve sürdürülebilir etkiler yaratma potansiyeline sahiptir. Bu öğrenciler, eğitim aldıkları ülkelerde edindikleri bilgi ve deneyimleri kendi ülkelerine götürerek iki ülke arasındaki bilgi paylaşımını artırabilmekte, bu durum gelecekteki iş birlikleri ve ortak projeler için sağlam bir temel oluşturabilecektir. Ayrıca bu öğrenciler kendi ülkelerinde liderlik pozisyonlarına yükseldiklerinde eğitim aldıkları ülkelerle daha derin ve güçlü ilişkiler kurma potansiyeline sahip olabileceklerdir.

Üçüncü olarak uluslararası öğrenci hareketlilikleri, bir ülkenin kültürünü ve değerlerini doğrudan tanıtan bir araç olarak işlev görmektedir. Yabancı öğrenciler, eğitim aldıkları ülkede yaşayarak ve yerel topluluklara katılarak bu ülkelerin günlük yaşamını ve kültürünü içselleştirip kendi ülkelerine döndüklerinde bu deneyimleri paylaşarak iki ülke arasındaki algıyı olumlu bir şekilde etkileyebilirler.

Sonuç olarak uluslararası öğrenci hareketlilikleri, sadece bir ülkenin kamu diplomasisi stratejisinin önemli bir parçası olarak değil aynı zamanda bireysel düzeyde kişisel bir serüven ve kültürel zenginlik kaynağı olarak da değerlendirilmelidir. Bu öğrencilerin, bir ülkenin değerlerini taşıyan geleceğin liderleri olarak uluslararası iş birliği ve anlayışın temelini atmada kilit bir role sahip oldukları düşünülmektedir.

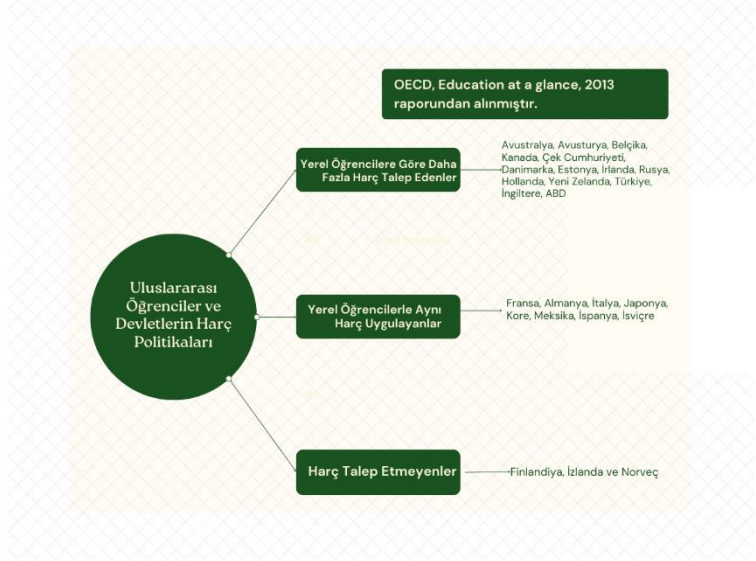
2. Uluslararası Öğrenciler İçin Uygulanan Politikaların Değerlendirilmesi

Küreselleşmeye olan ilginin artmasıyla dünyada uluslararası öğrenci hareketliliklerinin ciddi bir ivme kazandığı görülmektedir. 1999 yılında dünya üzerinde uluslararası öğrenci sayısı 2.000.000 civarındayken 2016 yılında 5.000.000'a kadar yükselmiş, OECD 2019 yılı verilerine göre ise 5.500.000 civarındadır. Bu öğrenci sayısının yaklaşık %70'i (3,5 milyon) OECD ülkelerinde yer almaktadır (OECD, 2018, s. 219). Avrupa Orta Çağı'ndan günümüze kadar akademik eğitim küresel bir çerçevede devam etmiş; Latince, derslerde ortak bir dil olarak kullanılmış ve uzmanlar ile öğrenciler düzenli olarak farklı ülkelerde eğitim almıştır. Bu sürecin ardından Avrupa'da yaşanan uluslararası öğrenci artışının büyük oranda Bologna ve Lizbon Bildirgeleri ile Avrupa Yükseköğretim Alanı'ndaki gelişmelere paralel olarak gerçekleştiği gözlemlenmektedir. Bu politika reformları ve genel Avrupa vatandaşlığı düzenlemeleri, lise sonrası eğitimde öğrenci hareketliliğinin artmasına neden olmuştur (Douglass ve Edelstein, 2009, s. 7). Ana dili İngilizce olan Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya ve İngiltere, uluslararası öğrencilerin öncelikli tercihleri olurken alternatif olarak İngilizce konuşulmayan Rusya, Almanya ve Fransa bi-

rer cazibe merkezi olmuştur. Ancak son yıllarda bu ülkelerin dışında kalan coğrafyalarda da uluslararasılaşma anlamında önemli yol katedilmiştir. Top International Managers in Engineering Association tarafından paylaşılan uluslararası öğrenci hareketlilikleri raporuna göre Türkiye ve Çin 2013 yılından itibaren uluslararası öğrencilere ev sahipliği anlamında yaklaşık %100 oranında bir artış sağlamıştır (International Student Mobility, 2021). Bir diğer dikkate değer bir şekilde artış gösteren ülke ise Belçika'dır.

Literatürde uluslararası öğrencilerin ülke tercihlerini etkileyen bazı faktörler dikkat çekmektedir. Maniu'ya göre bu faktörler istihdam imkanları, eğitim-yaşam maliyetleri, kurumların marka değeri ve itibarlarıdır (Maniu, 2014, s. 37-42). Bhati ve Anderson'a göre, Maniu ile maliyetler, istihdam vb. etkenler ortak faktörlerken Maniu'ya ek olarak ebeveynlere yakınlık ve iklim faktörlerine dikkat çekilmiştir (Bhati ve Anderson, 2012, s. 1706-1713). Li ve Bray, 2007 yılında yaptıkları bir çalışmada akademik yetkinlikler, sosyal ve kültürel değerler, ekonomik unsurlar ve uluslararasılaşma faktörleri üzerinde durmuştur (Li ve Bray, 2007, s. 791-818). 2009 yılında Mavondo ve arkadaşlarının yaptığı diğer bir çalışmada ise uluslararası öğrencilerin denizaşırı ülkelerde yeni bir yaşam kurma isteği tercih edilebilirlik bakımından önemli bir etken olmuştur (Li, Mavonda ve Qui, 2009, s. 1-7).

Uluslararası öğrenci hareketliğinin önündeki en büyük engel eğitim masrafları olarak ortaya çıkmaktadır. Yurtdışında eğitim almak bir bedel ödemek ile mümkün olmakta ve bu bedel herkes tarafından karşılanamamaktadır. Ancak hareketliliğe katılan öğrencilerin çoğunluğu, eğitim giderlerini finans kuruluşları veya devletler arası anlaşmalarla karşılamaktadır. Buna rağmen Uluslararası öğrenci hareketliliğinin çok yoğun bir şekilde yaşandığı bu dönemde bile bazı ülkeler halen uluslararası öğrencilerden ücret talep etmektedir (Varghese, 2008, s. 24).

Şekil 1: Uluslararası Öğrencilere Yönelik Devletlerin Harç Politikaları (OECD, 2013).

Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Kanada gibi ülkeler, kendi vatandaşlarına göre uluslararası öğrencilere daha yüksek harç ücreti uygulayanlar arasında yer almaktadır. Bu bulgu, öğrenci tercihlerinde harçların başlı başına belirleyici bir etken olmadığını göstermektedir. Son zamanlarda ABD'nin uluslararası öğrenci pazarındaki gücünün azalması, ABD'ye kıyasla daha uygun maliyetli uluslararası eğitim fırsatları sunan, aynı zamanda İngilizcenin ana dil olduğu ülkelerin sayısının artışıyla bağlantılı olabileceği ifade edilmektedir (Özoğlu, Gür & Coşkun, 2012, s. 26).

İngilizce konuşulan ülkeler, uluslararası öğrenciler için tercih edilebilirliği yüksek destinasyonlardır. Ancak Türkiye, İngilizce yerel dil olmamasına rağmen son yıllarda uluslararası öğrenciler için önemli bir çekim merkezi olmuştur. 1992 yılında sunulan açılımı “Büyük Öğrenci Projesi” olan BÖP ile Türkiye’de uluslararası öğrenciler için politikalar oluşturulmaya başlanmıştır. 21. Yüzyılın başlarından iti-

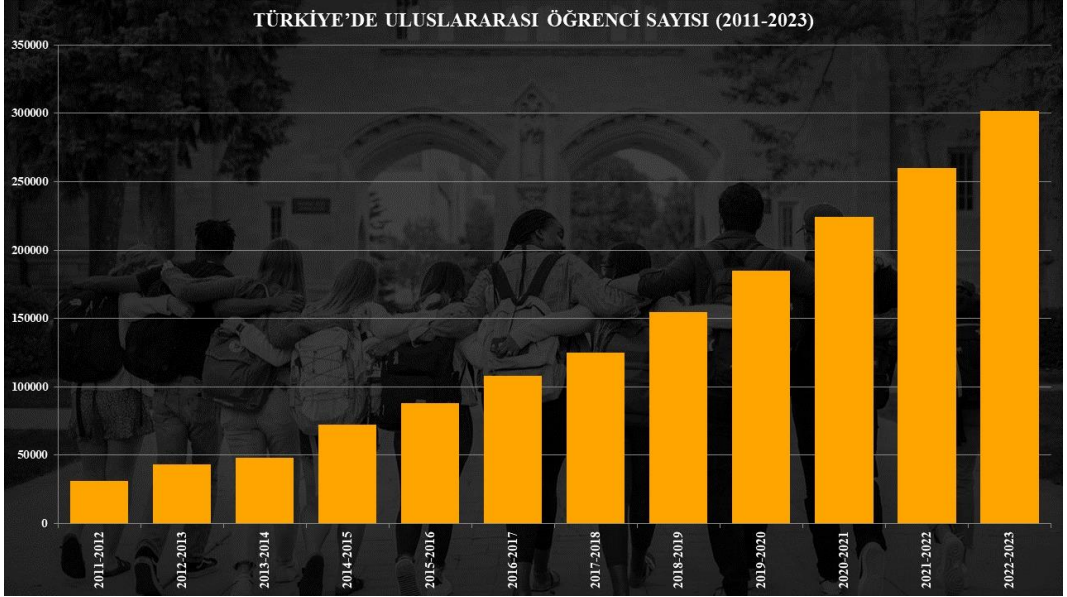
baren bu konuda nicel başarılar elde edilmeye başlanmış ve bu öğrencilerle koordinasyonu sağlamak amacıyla Yurtdışı ve Akraba Topluluklar Başkanlığı kurulmuştur (TGSP, 2021. s. 22). Yükseköğretim Kurulu'nun uluslararasılaşma politikası doğrultusunda YÖK bünyesinde Uluslararası İlişkiler Daire Başkanlığı kurularak uluslararası öğrencilere yönelik stratejiler ve politikalar merkezden yürütülmektedir. Kurumsal anlamda politikaları oluşturan YÖK, "Uluslararasılaşma Strateji Belgesi" ile uluslararası değişim programlarından yararlanan öğretim elemanı ve öğrenci sayısını artırmayı, yabancı dilde eğitim sunan bölümlerin açılması ve desteklenmesi, burs olanaklarının artırılması vb. hedeflerle bu politikaları deklare etmiştir. Uluslararası öğrencilere sunulan başlıca imkanlardan olan yurt hizmeti ve burs olanakları, Türkiye'nin başarı ile yürüttüğü politikalarıdır. Türkiye Bursları adı altında yürütülen burs faaliyetlerinden 2021 yılında yaklaşık 180 ülkeden 165.000 öğrenci faydalanmıştır. Türkiye Bursları 2022 raporuna göre Dünya genelinde 150.000'den fazla Türkiye'deki üniversitelerden mezun bulunmaktadır. Ek olarak 2022 yılında 4.199 öğrenci daha bu burslar kapsamında mezun olmuştur (Türkiye Bursları, 2022). Bu bağlamda öğrenciler sadece nakdi bir destek almayıp üniversite ücretleri karşılanıp barınma sorunları ortadan kaldırılmakta, sağlık sigortasından faydalanmakta ve uçak bileti masrafları karşılanmaktadır. Ayrıca Türkiye Bursları kapsamında burs alan uluslararası öğrencilere Türkçe dil kursu da verilmektedir. Bütüncül bir bakış açısıyla Türkiye Bursları dünya üzerinde en detaylı ve yürütülme başarı oranı en yüksek burs programlarından birisi olarak ifade edilmektedir (Türkiye Bursları, 2022). Türkiye Bursları haricinde YÖK tarafından YÖK Uluslararası Öğrenci Bursu ve YÖK Teknoloji Bursu da uluslararası öğrencilere sunulan burslar olarak ifade edilmektedir (Yükseköğretimde Hedef Odaklı Uluslararasılaşma, 2021).

Şekil 2: Türkiye’de Öğrenim Gören Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Uyruklarına Göre Dağılımı (Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, 2021)

2011 yılında Türkiye’de yaklaşık 31.000 olan uluslararası öğrenci sayısı 10 yıl sonra 224.000’e kadar yükselmiş, yaklaşık 8 kat artmıştır. YÖK verilerine göre 2022-2023 eğitim öğretim döneminde Türkiye’de öğrenim gören uluslararası öğrenci sayısı 301.694 olarak güncellenmiştir. (Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, 2022). 2022-2023 eğitim öğretim döneminde Türkiye’ye öğrenim görmeye gelen uluslararası öğrenciler incelendiğinde 301.694 öğrencinin 58.214 tanesi Suriye Arap Cumhuriyeti pasaportuna sahip öğrencilerdir. Bu aynı zamanda 2022-2023 döneminde Türkiye’ye öğrenci gönderen birinci ülke toplam uluslararası öğrenci sayısına göre %19,29 oranla Suriye demektir. En fazla öğrenci gönderen Suriye’yi, 34.278 öğrenci ile %11,36 orana sahip Azerbaycan takip etmektedir. En fazla öğrenci gönderen iki ülkeden birincisi olan Suriye 2021 yılı verileriyle

kıyaslandığında 2022 yılında öğrenci sayısını yaklaşık 10.000 artırırken Azerbaycan yaklaşık 10.000 daha az öğrenci göndermiştir (Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, 2021).

Şekil 3: Türkiye'de Uluslararası Öğrenci Sayısı 2011-2023 (Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, 2022)

Türkiye'nin Uluslararası Öğrenci Sayısı 2011-2012 döneminde 31.170'tir. Her yıl düzenli bir şekilde bu sayı artmış olup 2022-2023 döneminde ise 2011-2012 dönemine göre yaklaşık 10 kat artırma başarısı gösteren Türkiye 2023 yılında 301.694 uluslararası öğrenci sayısına ulaşmıştır.

Uluslararası öğrencilerin Türkiye'yi tercih sebeplerinden birisi ülkenin bulunduğu coğrafyadır. Nitekim Avrupa, Ortadoğu, Asya ve Afrika dörtgeninin içinde yer alması Türkiye'yi avantajlı kılmaktadır. Türkiye'nin kültürel yapısı, farklı inançlara ev sahipliği yapması vb. sosyolojik etmenler de uluslararası öğrencilerin tercih sebepleri arasında yer almaktadır. Türkiye'nin çeşitli uluslararası programlara (Erasmus) dahil olması da ilgiyi artırmaktadır. Türkiye'nin Avrupa'ya yakınlığı, öğrencilerin eğitim alabileceği gelişmiş ülkeler (ABD, Kanada, İngiltere) ile

karşılaştırıldığında daha uygun maliyetler sunması ve aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin devamı olma kimliğini vurgulayarak özellikle Ortadoğulu ve Müslüman kimliğe sahip Afrikalı öğrenciler için daha cazip bir seçenek olmasını sağlamaktadır (Tekin, 2019, s. 133-135).

Türkiye'nin 2014 yılında ortaya koyduğu 10. Kalkınma Planı'nın önemli başlıkları araştırmanın niteliğini artırma, yükseköğretimde kalitenin artırılması ve uluslararasılaşma algısını güçlendirmek olmuştur (Çetinsaya, 2014, s. 63). Eğitimciler Birliği Sendikası tarafından her yıl düzenli bir şekilde yayımlanan Yükseköğretime Bakış raporunda Türkiye'nin eğitim politikalarına yönelik tavsiyelerde bulunmaktadır. 2018 yılında yayımladığı raporda uluslararasılaşma özelinde etkin, uygulanabilir bir strateji ortaya konulmasını ve bu kapsamda özel tedbirlerin alınmasını tavsiye etmiştir (Gür vd., 2018, s. 27). Öz bir ifadeyle Türkiye, kadim medeniyetinden aldığı ilhamla içinde bulunduğu 21. Yüzyılda gerek akademik ve ekonomik anlamda gerekse sosyolojik açıdan azımsanmayacak kadar değerli paya sahip uluslararası öğrenci hareketlilikleri için çeşitli politikalar üretmektedir.

Türkiye'nin böylesine destekçi bir tutum sergileyen uluslararası öğrenci politikasına rağmen Nkoko tarafından 2016 yılında yapılan çalışmada elde edilen bulgular dikkat çekicidir. Türkiye'de öğrenim görüp mezun olan uluslararası öğrencilerin %63'ü Türkiye'de kalmak istememektedir. Söz konusu bu kitle, birincil sebep olarak ülkelerinin gelişimi için çalışmak istediklerini ifade etmektedir. Diğer bir dikkat çekici bulgu ise Türkiye'de kalmak isteyen %37'lik kitlenin %3'ü de Türkçe becerilerini geliştirmeyi hedeflemektedir (Nkoko, 2016, s. 45).

Kuzey Avrupa ülkeleri, yerel öğrencilerin vizyonlarını genişletmelerine ve küresel bir anlayış geliştirmelerine destek olmak amacıyla uluslararası öğrenci hareketliliğini teşvik etmektedir. Bazı devletler bir beyin göçü olarak uluslararası öğrenci hareketliliklerini kullanırken Güney Afrika gibi bazı ülkeler, kıta içerisinde hareketliliği artırma çabası içindedirler (Bhandari, Belyavina & Gutierrez, 2011, s. 199). 1950'li yıllardan bu yana dünya genelinde en çok tercih edilen ülkelerden biri olan Amerika Birleşik Devletleri, uluslararası öğrencilere ev sahipliği yaparak

yükseköğretimde önemli bir rol oynamaktadır. Amerikan üniversiteleri, özellikle 1970'li ve 1980'li yıllarda dünya çapında üst düzey araştırma kurumları olmalarıyla tanınarak ABD'yi eğitimde uluslararasılaşma anlamında zirveye taşımışlardır (Wildavsky, 2010, s. 31). OECD'nin 2014 yılı raporuna göre Amerika Birleşik Devletleri, uluslararası öğrenciye sahip olma konusunda toplam yükseköğretim öğrenci sayısına oranla (%16) pastanın birincil sahibi olmuştur (OECD, 2014). Amerika Birleşik Devletleri'ni uluslararası öğrenci hareketliliğinde zirvede yer almasını sağlayan özelliklerinden bir tanesi, öğrenci hareketliliğine ilişkin politikalarının uygulanmasını bağımsız kuruluşlara emanet ederek bu pazardaki rekabeti arttırmayı hedeflemiş ve başarıya ulaşmasıdır (Bhandari, vd., 2011, s. 199). Amerika Birleşik Devletleri'nin uluslararası öğrenci hareketliliğinin temel destinasyon olmasının ülke ekonomisine katkısı da azımsanmayacak kadar yüksektir. Yılmaz tarafından 2018 yılında yapılan bir araştırmada 2014 yılında uluslararası öğrencilerin ABD ekonomisine toplam katkısı 26.792.000 dolar olarak saptamıştır (Yılmaz, 2018, s. 57). Amerika Birleşik Devletleri'nin Dışişleri Bakanlığı'nı yapmış olan Mr. Rice, uluslararası öğrenci hareketliliğinin dikkate alınması gerektiğini aynı zamanda bu meselenin Milli Güvenlik Belgelerinde fikri mücadele özelinde önemsendiğini belirtmiştir (Patterson ve Gallagher, 2009, s. 180).

Yükseköğretimde uluslararasılaşmanın etkin bir şekilde yürütüldüğü İngiltere ise uluslararası öğrencilerin direk muhatabı konumunda bulunan United Kingdom Council for International Student Affairs kurulu aracılığıyla politikalarını geliştirmektedir. Bu kurul, uluslararası öğrencilere yönelik destekleri artırmak, uluslararası eğitimin ülke çapında sağladığı faydalar konusunda toplumsal bilinç uyandırmak, bu alanda istihdam edilen personelin mesleki becerilerini artırmak öncelikli hedefleridir. Bunun yanı sıra bu kurul, hükümetin uluslararası öğrencilerle ilgili izlediği politikaları yakından takip etmekte, yayınlamakta ve kulis faaliyetleri aracılığıyla bu politikalara öğrencilerin çıkarları doğrultusunda etki etmeye çalışmaktadır (Özoğlu, vd., 2012, s. 40). Nitekim bu kurul çalışmalarıyla OECD raporlarında uluslararası öğrenci sayısının yükseköğretim öğrenci sayısına göre %13

oran ile İngiltere'yi Amerika Birleşik Devletleri'nden sonra ikinci sıraya taşımıştır (OECD, 2014).

Uluslararası öğrenciler için Avrupa'da popüler bir destinasyon olan Fransa'da ise bu öğrencilere yönelik devlet yardımları ve işe alım teşvikleri dikkat çekmektedir. Fransa, kabul almış uluslararası öğrencilere vize kolaylığı sağlamanın yanında diğer elçiliklerle iş birliğine önem vermiş ve bunun sonucunda çeşitli burs olanakları sunarak uluslararası öğrencileri ülkesine kazandırmaktadır. Douglass ve Edelstein, yaptıkları bir çalışmada bu öğrencilere çeşitli branşlarda mesleki İngilizce kursları sunulduğunu belirtmektedir (Douglass ve Edelstein, 2009, s. 2-4).

Council of Ministers of Education, Kanada'da uluslararası öğrenci hareketliliği organize etmek için kurulan ulusal bir konseydir. Bu konsey, öğrencilerle hareketliliğin başlangıcından mezuniyet sonrası istihdamına kadarki tüm süreçte iyileştirmeleri yapması ve somut sonuçlar elde etmesiyle dikkat çekmektedir. Söz konusu bu kapsamda yapılan çalışmalar Kanada'nın istihdam politikasında önemli bir yer tutmakta ve CMEC 2011 raporuna göre Çinli ve Koreli öğrencilerin yükseköğrenim pastasındaki payının yüksek olduğu görülmektedir (CMEC, 2011, s. 13).

Düşük eğitim maliyetleri, ana dilin İngilizce olması, istihdam çeşitliliği vb. özelliklerle uluslararası öğrenciler için ilgi çekici olan Avustralya, özellikle lisansüstü programlardaki uluslararası öğrenci yoğunluğu ile önem arz etmektedir. Ayrıca Amerika'da yaşanan 11 Eylül olayından sonra Amerikan hükümetinin uyguladığı sert vize politikaları, Avustralya'nın uluslararası öğrenci sayısını arttıran önemli bir etken olmuştur. Bakıldığında Avustralya'nın genellikle Asya kökenli öğrenciler için tercih edilen bir destinasyon olduğu görülmektedir. Nitekim Forbes ve Hamilton yaptıkları çalışmalarında, Avustralya'daki öğrencilerin çoğunluğunun Çin, Endonezya ve Singapur kökenli olduklarını saptamışlardır (Forbes ve Hamilton, 2004, s. 503).

Devletlerin uluslararası öğrencileri çekmek için uyguladığı politikaların yanı sıra küresel anlamda bu hareketliliği artırabilmek için çeşitli uluslararası örgütlerin

faaliyetleri de söz konusudur. Literatürde, birçok atfın Dünya Bankası tarafından yayımlanan raporlara ait olduğu görülmektedir. 21. yüzyılın ilk on yılında Dünya Bankası yayımladığı raporlarla yükseköğrenimin ekonomik ve sosyolojik büyümeye etkisini tartıştığı görülmektedir. Böylelikle dikkatleri çeken yükseköğretimde uluslararasılaşma düşüncesi, UNESCO'nun da ilgi odağında olmuş, 1998 ve 2009 yıllarında bu alanda iki ayrı konferans organize etmiştir. Bu çalışmaların da katkılarıyla uzak doğu ülkelerindeki çeşitli üniversiteler hızlıca uluslararasılaşmada ciddi mesafeler katetmiş ve bu ülkelerde yükseköğretimde iş birliğinin üstünde daha çok durulmuştur.

Uluslararası öğrenci hareketliliğinin bu olumlu yansımalarının yanı sıra bu hareketliliğin ülkelere zarar verdiği eleştirileri de bulunmaktadır. Özellikle Amerikalı araştırmacılar, Amerika'da eğitim alan bazı öğrencilerin ülkelerine döndüğünde üstlendikleri üst düzey kamu görevlerine dikkat çekerek anti-Amerikan eylemlerde bulduklarını, Harvard Üniversitesi'nde eğitim alan ve meşhur Harbor baskınının öncülerinden olan Japon komutan Yamamoto, Amerika'nın sosyo-kültürel yapısına hep eleştiriyle yaklaştığı iddiasıyla Mısırlı fikir adamı Seyyid Kutub ve Pensilvanya'da üniversite eğitimi gören sosyalist fikirleriyle Afrika genelinde tanınan Ganalı siyasetçilerden Nukrumah örnekleriyle açıklamaktadırlar (Kramer, 2009).

Sonuç ve Öneriler

Uluslararası öğrenci hareketliliği ve bu alandaki uygulanan politikalar, sadece eğitim sistemleri üzerinde değil aynı zamanda toplumlar arasındaki bağları güçlendiren önemli bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Uluslararası öğrenci hareketliliği, kültürler arası anlayışı artırmanın yanı sıra bilgi ve deneyim paylaşımını teşvik ederek dünya genelindeki üniversiteler arasında bir köprü oluşturmaktadır. Bu hareketlilik, öğrencilerin sadece akademik anlamda değil aynı zamanda kültürel ve sosyal anlamda da zenginleşmelerine olanak tanımaktadır. Ancak bu olumlu etkilerin yanında uluslararası öğrenci hareketliliği beraberinde bazı zorlukları da getirmektedir. Öncelikle dil bariyerleri ve kültürel uyumsuzluklar, uluslararası

öğrencilerin eğitim deneyimini olumsuz etkileyebilmektedir. Bu zorluklar hem akademik başarıyı hem de genel öğrenim deneyimini olumsuz etkileyerek öğrencilerin motivasyonunu azaltabilmekte, ayrıca maliyet faktörü de göz ardı edilmemelidir. Bazı ülkelerde yüksek öğrenim ücretleri ve yaşam maliyetleri, öğrencilerin bu deneyime katılımını kısıtlamaktadır.

Uygulanan politikaların değerlendirilmesi hem olumlu hem de olumsuz etkilerin anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Politika yapıcılarının, sadece uluslararası öğrenci sayısını artırmak değil aynı zamanda bu öğrencilere destek sağlamak amacıyla kapsamlı politikalar oluşturmaları önemlidir. Dil eğitimi, kültürel entegrasyon, finansal destek vb. konularda daha fazla çaba sarf edilmesi, uluslararası öğrenci hareketliliğinin olumlu sonuçlarını artırabilecektir.

Gelecekteki gelişmeler açısından uluslararası öğrenci hareketliliği, dijitalleşme, uzaktan eğitim vb. teknolojik ilerlemelerin etkisiyle yeni dinamiklere sahne olabilir. Yeni politika yaklaşımları, küresel olaylar ve ekonomik değişimler, uluslararası öğrenci hareketliliğinin şekillenmesinde etkili olacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda politika yapıcılarının esnek ve adaptasyon yeteneği yüksek politikalar geliştirmeleri, gelecekteki belirsizliklere karşı hazırlıklı olmalarını sağlayabilir.

Sonuç olarak uluslararası öğrenci hareketliliği, küresel eğitim ortamını zenginleştiren, kültürler arası anlayışı artıran ve öğrencilere farklı perspektifler sunan bir olgudur. Ancak bu hareketliliğin başarılı olabilmesi için etkin politika oluşturma ve bu politikaların sürekli olarak gözden geçirilmesi gerekmektedir. Gelecekteki gelişmelere uyum sağlayabilecek, çeşitlilik ve kapsayıcılığı destekleyen politikalar, uluslararası öğrenci hareketliliğini sürdürebilir ve verimli bir şekilde yönlendirebilir. Uluslararası öğrenci hareketliliği, küresel eğitimde eşsiz bir öneme sahip olmasına rağmen bazı politika yapıcılar tarafından gerektiği kadar önemsenmemektedir. Politika yapıcılar makalede bahsedilen zorluklara karşı ve Türkiye'nin bu alanda ileriye gidebilmesi için somut çözüm önerileri getirmelidir. Bu bağlamda üniversitelerin araştırma merkezlerinin kapasitelerinin geliştirilmesi, son yıllarda artış gösteren kalite çalışmalarının uluslararası alanda yarışabilecek seviyeye

getirilmesi, üniversitelerde uluslararası öğrencilere yönelik eğitim, ekonomik imkanları, güvenlik, barınma vb. temel parametreleri ölçen anketler uygulanarak uluslararası öğrencilerin önemsendiğinin hissettirilmesi, üniversitelerin belirli coğrafyalara yoğunlaşarak belirlenen coğrafyaların personel ihtiyaçlarına göre eğitim-öğretim programlarının lisansüstü dahil olmak üzere açılması, Türkiye’de eğitim faaliyetlerinin ve imkanlarının yurtdışında tanıtımı için başta tanıtım ajansları olmak üzere üniversitelere, büyükelçiliklere, eğitim müşavirliklerine, bununla ilgili çalışan sivil toplum kuruluşlarına daha çok sorumluluk ve destek verilmesi, hoşgörü teması baz alınarak ırkçılıkla mücadele edilmesi, uluslararası öğrencilerin kendi kültürlerini sergileyebilecekleri etkinliklerin yürütülmesi ve vatandaşların bu programlara katılımını sağlayarak uluslararası öğrencilerin Türk toplumuna entegre edilmesi, uluslararası öğrencilerin Türkiye’de istihdam edilmesinin teşvik edilmesi ve üniversitelere başvurularını daha sadeleştirmek için merkezi İngiltere’deki Universities and Colleges Admissions Service (UCAS) benzeri merkezi, çok dilli başvuru sisteminin hayata geçirilmesi, göçmenlikle ilgili yasaların güncellenerek vize formlarının iyileştirilmesi ve vizede kolaylık sağlanması, uluslararası öğrencilere eğitim bursları ve finansal desteklerin iyileştirilmesi, öğrencilere yönelik akademik danışmanlık ve mentörlük faaliyetlerinin uygulanması, yaygınlaştırılması vb. başlıca öneriler hızlı bir şekilde hayata geçirilmelidir. Bu adımlar, politika yapıcılar tarafından değerlendirilerek hayata geçirildiğinde uluslararası öğrencilerin eğitim deneyimlerinin iyileştirilebilmesi ve küresel eğitim sistemlerine daha kapsayıcı bir katkı sağlayabilecekleri düşünülmektedir.

Kaynakça

- Bhandari, R., Belyavina, R. & Gutierrez, R. (2011). Student Mobility and the Internationalization of Higher Education: National Policies and Strategies from Six World Regions (A Project Atlas Report). Journal of international Students. New York.
- Bhati, A. & Anderson, R (2012). Factors Influencing Indian Student’s Choice of Overseas Study Destination. Social and Behavioral Sciences, 46, 1706–1713.
- Council of Ministers of Education, Canada (CMEC). (2011). Bringing Education in Canada to the World, Bringing the World to Canada: An International Education Marketing Action Plan for Provinces and Territories. http://www.cmec.ca/Publications/Lists/Publications/Attachments/264/COF_Bringing_Ed_to_Canada_Eng_final.pdf

- Çetinsaya, G. (2014). Büyüme, Kalite, Uluslararasılaşma: Türkiye Yükseköğretimi İçin Bir Yol Haritası. Yükseköğretim Kurulu, Eskişehir.
- Douglass, J. A. & Edelstein, R. (2009). The Global Competition for Talent. Center for Studies in Higher Education Research & Occasional Paper Series: CSHE.8.09, 1-22.
- Forbes, L. & Hamilton, J. (2004). Building an International Student Market: Educational-balanced Scorecard Solutions for Regional Australian Cities. *International Education Journal*, 5(4), 502-520.
- Gür, B.S., Çelik, Z. & Yurdakul, S. (2018). Yükseköğretime Bakış 2018: İzleme ve Değerlendirme Raporu. Eğitim-Bir-Sen Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara.
- International Student Mobility Report (2021). https://timeassociation.org/wp-content/uploads/2021/10/TIME_Association_International_Mobility_Report.pdf adresinden 20 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.
- Kalın, İ. (2012). Türk Dış Politikası ve Kamu Diploması. A. Özkan ve T. E. Öztürk (Ed.) Kamu Diploması (s.145-160) içinde. TASAM Yayınları.
- King, K. (2011). The Geopolitics of Overseas Scholarships & Awards Old and New Providers, East & West, North & South. *Norrag News* 45. <https://resources.norrag.org/resource/26/the-geopolitics-of-overseescholarships-and-awards-old-and-new-providers-east-and-west-north-and-south>, Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2019
- Kramer, P. A. (2009). Is the World Our Campus? *International Students and us Global Power in the Long Twentieth Century. The Journal of the Society for Historians of American Foreign Relations Diplomatic History*, 33(5), 777.
- Li, M. & Bray, M. (2007). Cross-Border Flows of Students for Higher Education: Push-Pull Factors and Motivations of Mainland Chinese Students in Hong Kong and Macau. *Higher Education*, 53, 791-818.
- Li, Y. Mavondo, F. T. & Qui, L. (2009). Factors Influencing the Choice of Overseas Study by Undergraduate and Postgraduate Chinese Students. D. Tojib (Ed.), *Australian and New Zealand Marketing Academy Sustainable Management and Marketing Conference* (s. 1-7) içinde. Australia: ANZMAC.
- Maniu, I & Maniu, G. C. (2014). Educational Marketing: Factors Influencing the Selection of a University. *Practical Application of Science*, 2(3), 37-42.
- Nkoko, M.M. (2016). Yurtdışında Eğitimin Zorlukları: Türkiye, Akdeniz Üniversitesi Uluslararası Öğrenciler Örneği, [Yüksek Lisans Tezi]. Akdeniz Üniversitesi.
- OECD. (2013). *Education at a Glance 2013: Oecd Indicators*. OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2013-en> adlı internet sitesinden 12.01.2024 tarihinde alınmıştır.
- OECD. (2014). *Indicator C4: Who Studies Abroad and Where? In Education at a Glance 2014: OECD Indicators*, Paris: OECD.
- Özoğlu, M. Gür, S. B. & Coşkun, İ. (2012). Küresel Eğilimler Işığında Türkiye’de Uluslararası Öğrenciler, Ankara: SETA.
- Patterson E. D. & Gallagher J. (Ed.) (2009). *Debating the War of Ideas*, Palgrave Macmillan. s. 180.
- Rugh, W. A. (2004). *Engaging the Arabs and Islamic Worlds Through Public Diplomacy*. Washington: The Public Diplomacy Council.
- Sancar, G. A. (2012). *Kamu Diploması ve Uluslararası Halkla İlişkiler*. Beta Yayınları
- Tekin, E. (2019). *Çalışma Hayatında Uluslararası Öğrenciler: İstanbul Örneği, [Yüksek Lisans Tezi]*. T.C. Marmara Üniversitesi.
- TGSP (2021). *Sivil Toplum Kuruluşları İçin Bir Rehber Türkiye’de Uluslararası Öğrenciler* (1. Baskı). Türkiye Gençlik STK’ları Platformu. Ankara.

- Türkiye Bursları (2022). www.turkiyeburslari.gov.tr/hakimizda adresinden 22 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.
- Varghese, N.V. (2008). Globalization of Higher Education and Cross-Border Student Mobility, International Institute of Educational Planning. http://www.unesco.org/iiep/PDF/pubs/2008/Globalization_HE.pdf. adlı internet sitesinden 15 Kasım 2013 tarihinde alınmıştır.
- YBYS (2021). Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, <https://istatistik.yok.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 22 Aralık 2023.
- YBYS (2022). Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi <https://istatistik.yok.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 22 Aralık 2023.
- Yılmaz, G. (2018). Yükseköğretimde Uluslararasılaşma Bağlamında Karşılaştırmalı Akademik Kariyer Süreci [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Yükseköğretimde Hedef Odaklı Uluslararasılaşma (2021). www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/2021/yuksekokretimde-hedef-odakli-uluslararasi-lasma.pdf adresinden 2 Ocak 2024 tarihinde alınmıştır.
- Wildavsky, B. (2010). *The Great Brain Race: How Global Universities Are Reshaping the World*. Princeton University Press.

Extended Abstract

Host countries prepare and implement public policies for international student mobility. In this study, the development of international student mobility is explained concisely and international student mobility in Turkey and the world is explained in a comparative manner, emphasizing that this mobility is essentially a public diplomacy activity. Finally, it is aimed to contribute to the elimination of structural problems by making various suggestions so that Turkey can have a greater share in international student mobility. This study aims to be an important resource for policy makers and practitioners by scanning the literature with MAXQDA 2020 and preparing a bibliography with Mendeley, differentiating it from similar studies in the literature on some topics.

Globalization emerges as one of the most significant and profound transformations of our age. This phenomenon, along with the acceleration of technological advances, has led to significant changes in economic, cultural and social areas around the world. Especially in the field of education, the effects of globalization are quite evident. In this context, international student mobility stands out as one of the leading consequences of globalization.

With the impact of globalization and developments in communication and transportation technologies, global distances have decreased. This has allowed students to gain the courage to explore educational opportunities and take advantage of more opportunities internationally. The demand for high-level educational institutions, especially in developed countries, has increased on a global scale, and this has increased international student mobility.

With the increase in international student mobility, their contributions to the education sector have become significant. Experiencing different cultures and creating international networks increases global cooperation and understanding among students. This supports them in gaining skills that will enable them to work more effectively in future leadership positions and in the global business world.

However, there are also some challenges that international student mobility brings with globalization. In particular, factors such as visa policies, language barriers and cultural

adaptation problems may prevent students from taking full advantage of international education opportunities. Therefore, the international community needs to make greater efforts to overcome these obstacles.

Turkey is one of the countries where international student mobility is increasing. Turkey has become an attractive destination for international students with its high-quality educational opportunities and cultural diversity. Steps should be taken to support the increase in Turkey's international student mobility, such as providing more scholarships and support programs.

The fact that international students make significant economic and social contributions to the countries they host is increasingly accepted today. These students contribute not only to educational purposes, but also to their society economically, culturally and intellectually.

First of all, it is important to focus on the economic contributions of international students in their host countries. In addition to the money they spend on education, these students also vitalize the economy with their living expenses, accommodation, food and beverage and other expenses. Moreover, some international students also contribute to the local workforce by obtaining work permits, a factor that supports economic growth. Additionally, the contributions of international students in the context of human capital should not be ignored. These students graduate as well-equipped individuals with the education they receive, and with these qualifications, they benefit both their own countries and the countries they host. With the knowledge and experience they gain during their education, they become competitive in the global job market. In addition, cultural exchange and increased mutual understanding also contribute to the development of human capital. From a social perspective, with the increase in international students, cultural diversity and cultural exchange also increase. The coexistence of different cultures contributes to the society becoming more tolerant and accepting of diversity. This may support the development of social harmony and a culture of coexistence. Additionally, international students' contributions to their society become more evident as their interactions with local people increase. For example, through activities such as participation in cultural events, language learning and volunteer work, international students can actively participate in the local community. From a cultural perspective, Turkey's hosting of more international students can increase the country's cultural impact by ensuring greater international recognition and dissemination of Turkish culture as well as Turkish. This situation allows Turkey to play a more effective role in the field of cultural diplomacy.

Developed and developing countries are developing various policies and incentives to benefit more from international student mobility. Moreover, recently, one of the most challenging problems faced by higher education institutions is how to achieve and gain competitive advantage in an environment where the global market is increasing and competition is intensifying. The increase in competition has been directed towards the goal of each higher education institution gaining an international identity. These countries aim to both support economic growth and develop human capital by increasing the number of international students. In this context, incentives such as scholarship opportunities, job and internship opportunities are offered, and educational institutions organize various programs to attract international students.

However, there are some important factors to consider in the process of increasing international student mobility. For example, issues such as the flexibility of visa policies, language education opportunities, cultural integration and support services are important factors affecting the preferences of international students.

International students and student mobility are now considered important tools for public diplomacy. Research conducted in this field reveals that international students not only receive education in the countries they are in, but also contribute to increasing cultural exchange and mutual understanding. This shows that international students help strengthen diplomatic relations by building bridges between host countries and their home countries.

International student mobility is a public diplomacy tool that contributes to increasing trust between countries and helps strengthen diplomatic relations by providing a better understanding of the culture and values of host countries.

However, in order for international student mobility to be used as an effective tool for public diplomacy, various factors need to be taken into account. For example, the quality of support and services offered by host countries plays an important role in public diplomacy by affecting the satisfaction level of students. In addition, implementing policies that support the integration of international students and organizing events that encourage cultural interaction also increase the impact of public diplomacy.

Finally, globalization leads to increased international student mobility, allowing bridges to be built between various cultures and strengthening diplomatic relations. In addition to contributing economically and socially in the countries they visit, international students increase cultural exchange by sharing these experiences when they return to their home countries. These mobilities have an important place in the public diplomacy strategies of host countries. Host countries aim to strengthen diplomatic relations with the support and services they offer to international students. Policies that support the integration of international students and activities that encourage cultural interaction increase the effectiveness of public diplomacy. In this context, international student mobility is considered an important public diplomacy tool at the global level. However, in order to fully utilize this potential, host countries need to increase the quality of support and services and strengthen their integration policies. Turkey's hosting of more international students can provide various economic, social and cultural benefits. However, in order to manage this process successfully, it is important to provide appropriate conditions and increase support for the needs of international students. In this way, Turkey can become a more attractive destination for international students and the country's influence in the global arena can increase. In the first part of this study, it is emphasized that international student mobility has a significant impact on public diplomacy, and it is stated that international students become voluntary ambassadors of host countries when they return to their home countries, and the literature is evaluated. In the second part, the comparative current situation of Turkey and other countries regarding international students is presented and Turkey's increasing performance in this field is revealed. In the conclusion section, the study was concluded by making a general evaluation as well as making various suggestions for Turkey to have a greater say in this field.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (1), 409-447

Geliş Tarihi:07.03.2024 Kabul Tarihi:29.04.2024

Yayın: 2024 Yayın Tarihi:31.05.2024

<https://doi.org/10.30561/sinopUSD.1448322>

<https://dergipark.org.tr/sinopUSD>

OSMANLI İSTANBUL'UNDA MİDYE VE İSTİRİDYENİN SERENCAMI

Kurtuluş DEMİRKOL*

Öz

Bu makalede Osmanlı İmparatorluğu'nda midye ve istiridyeye sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan incelenmiştir. İstanbul'da kadim zamanlardan 20. yüzyılın başlarına kadar en fazla midye ve istiridyeye yatakları Haliç'te yer almaktadır. 1908 yılında Haliç'te çevre kirliliğinden dolayı midye ve istiridyeye avcılığı yasaklanmıştır. İstanbul'un diğer sularında midye ve istiridyeye avcılığı devam etmiştir. Ayrıca, makale dini inancın yemek kültürü üzerindeki etkisini İmparatorluktaki farklı inanca sahip halkların midye ve istiridyeye tüketimi üzerinden ortaya koymaktadır. Midye ve istiridyeye İmparatorluğun Hristiyan ahalisi tarafından bol miktarda tüketilmektedir. Müslüman ahali ise midye, istiridyeye ve benzeri deniz kabuklularına rağbet göstermemektedir. Osmanlı'da midye ve istiridyeye ile ilgili en temel sorun kaçak avcılıktır. Kaçak ve kontrolsüz avcılık, midye ve istiridyeye popülasyonunun azalmasına hatta son bulmasına neden olmuştur. Kaçak avcılığın önüne geçmek için 1871 yılında ilk defa Midye ve İstiridyeye Nizamnamesi yayımlanmıştır. Nizamnamenin temel kaygısı midye ve istiridyeye popülasyonunun devamını sağlamaktır. Deniz ürünlerinden alınan vergi gelirleri önce Rüsum-ı Sitte İdaresine sonrasında bu kurumun lağvedilmesiyle onun yerine ikame edilen Düyun-ı Umumiye İdaresine bırakılmıştır. Böylelikle Osmanlı Devleti içinde midye ve istiridyenin de yer aldığı deniz ürünleri üzerinde tek söz sahibi olma özelliğini kaybetmiştir. Düyun-ı Umumiye İdaresinin etkisiyle 1882 yılında hazırlanan ve yürürlüğe giren Saydiye ve Balıkhaneye nizamnamelerinin midye ve istiridyeye ile ilgili maddelerindeki temel kaygı ise vergi gelirleridir. Bu durum, 19. yüzyılın sonunda kolera salgını nedeniyle, midye, istiridyeye ve benzeri deniz ürünlerinin tüketimi yasaklandığında Düyun-ı Umumiye İdaresinin tepkilerinde açıkça görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Midye ve İstiridyeye, İstanbul, Haliç, Kaçak Avcılık, Düyun-ı Umumiye İdaresi.

The Adventure of Mussels and Oysters in Ottoman Istanbul

Abstract

This study examines the mussels and oysters fishing in Ottoman Empire from the socio-economic and socio-cultural perspectives. Throughout the history until the early 20th century, the most significant mussel and oyster beds in Istanbul were located in the Golden Horn. While in 1908, due to environmental pollution in Golden Horn, mussel and oyster fishing

* Doç. Dr., Gebze Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Strateji Bilimi Bölümü, kurtulusdemirkol@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-5936-7374>

was prohibited, mussel and oyster fishing continued in other seashores of Istanbul. The study also demonstrates the impact of religious beliefs on culinary culture by using the consumption of mussels and oysters among people with different religious faiths Ottoman Empire. Mussels and oysters are consumed abundantly by the Christian population of the Empire, while the Muslim population shows naturally little interest in mussels, oysters, and the similar seafood. The primary issue concerning mussels and oysters in Ottoman Empire was illegal fishing. The most significant consequence of illicit and uncontrolled fishing was the decline, and even the extinction, of mussel and oyster populations. To combat illegal fishing, the regulations on mussel and oyster were first initiated in 1871 with the aim of ensuring the continued existence of mussel and oyster populations, reflecting the Ottoman rulers' genuine intent. Tax revenues collected from seafood production were initially directed to the Rüşum-ı Sitte Administration and later to the Public Debt Administration (Düyun-ı Umumiye İdaresi), which replaced the former institution in 1881. Consequently, the State lost its sole authority over taxation on seafood, including mussels and oysters. This study underlines the concern on tax revenues from all fishing including mussels and oysters, which was the major issue especially in the Saydiye and Balıkhane regulations prepared and implemented in 1882 under the influence of the Public Debt Administration. This concern is noticeable in the reactions of Public Debt Administration when the consumption of mussels, oysters, and similar seafood was prohibited due to the cholera epidemic in the late 19th century.

Keywords: Mussels and Oysters, Istanbul, Golden Horn, Illegal Fishing, Public Debt Administration.

Giriş

İstanbul sularındaki deniz ürünleri MÖ. 7. yüzyılda ilk Yunan kolonilerinin kurulduğu dönemden itibaren şehrin zenginliğinin temel sebeplerindendi (Doğan, 2015b, s. 154). Çok zengin ve çok çeşitli deniz ürünlerine ev sahipliği yapan İstanbul sularındaki deniz ürünlerinden biri günümüzde dahi popülerliğini koruyan midye ile onunla aynı cinsten olan fakat bugün İstanbul sularında yetişmeyen istiridyedir. Yassı solungaçlı yumuşakçalar ailesinden olan bu deniz ürünlerinden midyenin eşit iki kanattan oluşan kabuğu vardır. Boyu eninden uzun, dışı siyah bazen kırmızımtırak renktedir. İstiridyenin de midye gibi iki çenetten oluşan kabuğu vardır. İstiridyenin midyeden farkı yer değiştirmemesi, olduğu yerde sabit kalmasıdır. Kabuğu çok kalın ve yaprak yapraktır. Günümüzde İstanbul sularında yetişmeyen istiridye Osmanlı İmparatorluğu dağılıncaya kadar çok bilinen, tüketilen ve hatta ihracatı yapılan makbul bir deniz ürünüydü (Deveciyan, 2006, s. 292). İstiridye yumuşakçaların

en lezzetlisi olarak kabul edilirdi. Rumların temel gıdalarından olan istiridyeye güçlenmeleri için hastalara yedirilirdi. Hatta manastırlarda dahi bolca tüketilirdi. Midye ve istiridyeye lüks ve pahalı yiyecekler değildi. Aksine ucuz ve ulaşılabilir deniz ürünleriydi (Yerasimos, 2008, s. 222).

Osmanlı yoğun bir şekilde deniz ürünlerinin avlandığı, ticaretinin yapıldığı ve tüketildiği bir şehri fethetmişti. Fetihden sonra çok farklı kültürlerin bir arada yaşadığı İstanbul’da bu zenginlik kaçınılmaz biçimde mutfak kültürüne de yansımıştır. Kısa sürede İstanbul mutfağı İmparatorluk mutfağının ana damarı olmuştur (Bilgin, 2010-2011, s. 229). Müslüman ahali pek rağbet etmese de yeme içme alışkanlıklarını devam ettiren Rum ahali midye, istiridyeye ve benzeri deniz ürünlerini özellikle dini perhiz¹ dönemlerinde bol miktarda tüketmeye devam etmiştir. Midye ve istiridyenin en fazla avlandığı ve tüketildiği şehir olarak İstanbul aynı zamanda bu iki deniz ürününün üretiminin ve tüketiminin en iyi izlenebileceği yerdir. Osmanlı saray mutfağı bu lezzetlerle Fatih Dönemi’nde tanıştığı halde saray sofrasında midye ve istiridyeye yer açılmamıştır. Aynı durum Müslüman ahalinin sofraları için de geçerlidir.

Bu makalede Osmanlı İstanbul’unda özellikle Hristiyan ahali tarafından tüketilen deniz ürünleri arasında yer alan midye ve istiridyeye, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan incelenmiştir. Bu iki deniz ürününün Osmanlı tüketim kültüründeki yeri hakkında daha önce müstakil bir çalışma yapılmadığından, birincil kaynaklar esas alınarak bu boşluğun doldurulması hedeflenmektedir. Midye ve istiridyeye İmparatorluk yemek kültürünün birer parçası olduğu gibi Osmanlı’da sosyal, dini, ekonomik ve hukuksal alanlarda muhtelif düzenlemelere söz konusu olmuştur. Osmanlı’nın farklı etnik ve dini gruplarının midye ve istiridyeye tüketim alışkanlıklarına değinilen çalışmada, ticari bir değer olan bu ürünlerin nereden ve ne şekilde çıkarıldığı, hükümetin midye ve istiridyeye popülasyonunu devam ettirme noktasındaki çabaları ve bu konuda yapılan hukuksal düzenlemeler incelenmiştir.

Osmanlı'da Midye ve İstiridye Tüketim Alışkanlığı

Kendini çevreleyen denizlerden çıkarılan ürünlerle de beslenen Anadolu mutfak kültüründe, midyenin tarih öncesi dönemlerden beri yer aldığı tespit edilmiştir. Orta Çağ'da varlığını sürdüren bu lezzetler, özellikle Doğu Roma (Bizans) mutfağının önemli ürünleri arasındadır. 11. yüzyılda Anadolu coğrafyasına gelen Türklerin, Osmanlı öncesi dönemde genelde deniz ürünleri, özelde midye ve istiridye ile olan alakaları, Bizans ile kurmuş oldukları ilişkilere rağmen, pek bir gelişme göstermemiş, bu ürünler Türk sofralarında yer bulamamıştır (Işın, 2018, s. 11, 13, 194-195). Bununla birlikte, Osmanlı öncesi Anadolu Türklerinin mutfak kültürünü tek parça düşünmemek gerekir. Konya merkezli Selçuklu otoritesi altında, Anadolu'nun kıyı kesimlerindeki yerel Türk idarelerinin, buldukları bölgelerin mutfağından etkilenmemeleri mümkün değildir.

15. yüzyıldan itibaren tamamen Osmanlı idaresine giren Anadolu'da, Türklerin yerel beslenme kültürlerinden etkilenmeleri için de aynı mantıkla düşünmek yerinde olacaksa da İstanbul bundan azade tutulmalıdır. Farklı kültürleri bünyesinde barındıran kent, zengin bir mutfak geleneğine sahiptir. Geleneksel lezzetlerden en fazla dikkat çekenlerden biri, hiç kuşkusuz, deniz ürünleridir. Fetihten önce kentte, midye ve istiridyenin de yer aldığı deniz ürünleri rağbet görmekte ve bolca avlanılıp aynı nispette tüketilmekteydi (Doğan, 2015a, s. 208). Osmanlılar, devraldıkları emperyal başkentin çok kültürlülüğünü İslam devleti kimliği altında geliştirerek devam ettirmişlerdir. Dolayısıyla başta saray mutfağı olmak üzere, beslenme kültürü İstanbul'un Müslüman ahalisini de etkilemiştir. Ancak midye ve istiridye ile ilk tanışan Müslüman ahalinin sofrası değil saray sofrası olmuştur.

21 Aralık 1473-18 Ocak 1474 tarihlerini kapsayan Fatih Devri mutfak defterinde istiridye için 116 akçe harcandığı kayıt altına alınmıştır (Barkan, 1979, s. 278). Hicri 878 (Miladi 1473) yılının Şaban ayında her gün 4 akçe tutarında istiridye saray mutfağı için satın alınmıştır. Böylelikle yukarıda zikredilen tarih itibarıyla istiridyenin Osmanlı saray mutfağına girdiği belgelenmiştir. Pişirme usulü hakkında bilgi sahibi olmadığımız istiridye hakkında Ünver (1995, s. 93-94, 153; 1952, s. 11),

istiridyenin sarayın Müslüman ahali için değil saray hizmetinde bulunan gayrimüslim reayanın tüketimi için alınmış olabileceğini söyler. Öte yandan saray ekâbiri tarafından beğenilip yenilmesi mümkün olsa da bunun zayıf ihtimal olduğunu ifade eder. Fakat Yerasimos’un belirttiği üzere (2002, s. 58), saray ahalesinin hanedan ailesi dışındakilerin tamamının gayrimüslim kökenli Müslüman olduğu hatırlanırsa, Müslüman kökenliler ıstiridyeye yanaşmasa da, en azından sonradan Müslüman olan saray halkının ıstiridyeye tüketme alışkanlığını devam ettirdiğini söyleyebiliriz. Öte yandan Fatih’in deniz ürünlerine olan düşkünlüğünü tespit eden araştırmacılar da vardır (Bilgin, 2004, s. 196). Dolayısıyla ıstiridyenin Fatih Dönemi’nde sarayda tüketildiğini kesin olarak bilmekle birlikte kimlerin yediği ve nasıl pişirildiği konusunda malumatımız yoktur. Pişirme usulünü bilmememiz sadece ıstiridyeye mahsus bir durum değildir. Osmanlı sarayına ait arşiv belgelerinde, bir kısım yemek isimleri olduğu halde hiçbir yemeğin tarifi kayıt altına alınmamıştır (Bilgin, 2008, s. 85).

İstiridyeye, Fatih Dönemi’nde sarayda gördüğü ilgiyi bir daha görmeyecek, Fatih sonrası padişahların saray mutfağına ait arşiv kayıtlarında II. Abdülhamid dönemine kadar bir daha yer almayacaktır. Stefanos Yerasimos (2002, s. 27), bu durumu “Sonraki padişahların saray muhasebeleri, uslanmış ve dinsel kuralları daha sıkı biçimde uygulayan bir mutfak izlenimi veriyor” ifadesiyle yorumlar. Yine Yerasimos (2002, s. 45-50)’un aynı eserinde yer alan “Halkın Yiyecekleri” bölümünde midye ve ıstiridyenin adı geçmez. Dolayısıyla 15. yüzyılda Müslüman halk arasında midye ve ıstiridyeye tüketimi ciddi anlamda yer edinmemiştir diyebiliriz. En azından Müslüman ahalinin midye ve ıstiridyeye tükettiğine dair herhangi bir bilgiye sahip değiliz.

16. yüzyılda Anadolu’dan İstanbul’a yoğun biçimde gelen Rum ve Ermenilerle birlikte İstanbul’da balık tüketimi artmıştır (Yerasimos, 2002, s. 49). 1578 yılının Şubat ayının 11’inde İstanbul’da balık pazarını gezen Stephan Gerlach (2007, s.731) bol miktarda ıstiridyeye ve kabuklu deniz ürünleri gördüğünü ve bunları Rumların perhiz döneminde tükettiğini yazar. Fakat narh defterlerinde balık ve havyar gibi deniz ürünleri yer aldığı halde midye ve ıstiridyeye yoktur (Özdemir Gümüş, 2019,

s. 125). Ne 1502 tarihli ihtisab kanunnamesinde ne de 30 kadar balık çeşidinin sayıldığı 1640 yılına ait narh defterinde midye ve istiridyenin adı geçmez (Yerasimos, 2002, s. 46, 48-49). Tabiatıyla bu durum dikkat çekicidir (Doğan, 2015a, s. 218).

Gelibolulu Mustafa Âli'nin 1600 yılında yazdığı (1975, s. 9) *Mevâ'idü'n-Nefâis fi Kavâ'idü'l-Mecâlis* adlı görgü (adab-ı muaşeret) kitabında kırmızı şarabın yanında tavsiye edilen mezeler arasında enfes olarak nitelendirilerek midye ve istiridye de sayılır (Gelibolulu Mustafa Âli, 1975, s. 125). Dolayısıyla midye ve istiridye her ne kadar Müslüman sofralarında yer edinmemiş olsa bile 17. yüzyılın İslam geleneğine uygun olmayan gerek Rum mutfağının gerek alkol sofralarının lezzetleri arasında varlığını devam ettirmiştir. Midye ve istiridyenin meyhanelerde meze olarak tüketilmesi, Rumlar için geçmişi çok eskilere dayanan bir gelenektir. Antik Roma Dönemi'nde dahi meyhanelerde, şarabın yanında meze olarak midye ve istiridyenin yer aldığı bilinmektedir (Işın, 2018, s. 131).

17. yüzyıl seyyahı Evliya Çelebi, seyahatnamesinde midye ve istiridyeyi sapkın ve günahkâr yiyecekler olarak tanımladıktan sonra içki sofralarının mezesi olarak niteler ve kefereler tarafından yenildiğini yazar. Çünkü bu ürünler, Müslümanlar için pis ve mekruhtur (Yerasimos, 2011, s.149). Diğer yandan Evliya Çelebi her ne kadar midye ve istiridyeyi pis ve mekruh yiyecekler olarak nitelendirse de istiridyeyi kuvvet veren bir besin olarak oldukça övmekte, halis su ve zeytinyağı ile yapılan midye pilavını da leziz bir yiyecek olarak tanımlamaktadır. Ama tüm bunlara rağmen Evliya Çelebi (1996, s. 255) midye ve istiridyeyi helal yiyecekler olarak kabul etmez (Bacqué-Grammont, 2013, s. 243-244). Evliya Çelebi'nin midye ve istiridyeye olumsuz bakış açısı dönemin İslam toplumunun geniş bir kesimi tarafından da paylaşılmaktadır (Yerasimos, 2011, s. 149). Dolayısıyla midye ve istiridye Müslümanlar tarafından tüketilen deniz ürünleri arasında yer edinmemiştir. Örneğin; 17. yüzyılda yaşamış bir tarikat mensubu ve şeyhi olan Seyyid Muhammed Efendi, sofralarına konuk olduğu geniş bir çevreye sahipti ve yemeğe düşkündü. 1660-1664 yılları arasındaki beş yıllık zaman dilimini ihtiva eden günlüğü, dönemin Müslüman ahalisinin dostlar arasında yenilen akşam yemeklerini ve daha az miktarda sünnet,

düğün ve ölüm sonrası kurulan taziye sofralarını anlatır. Muhammed Efendi, adı geçen sofralardaki yemeklerin hepsini kayıt altına almıştır. Yemekler arasında az da olsa balık çeşitleri yer aldığı halde midye ve ıstiridyeye hiç yoktur (Gökyay, 1985, s. 56-61).

18. yüzyılda da durum çok farklı değildir. 1731 yılında balık pazarı için hazırlanmış olan ve 1761 yılına ait İstanbul narh defterlerinde midye ve ıstiridyeye yine yoktur (Özdemir Gümüş, 2019, s. 125). 18. yüzyılın sonunda Fransız hükümeti için “Osmanlı İmparatorluğu’nun Genel Tablosu” isimli kitabı kaleme alan Mouradged d’Ohsson, eserinde Türklerin kabuklu deniz ürünlerini yani midye ve ıstiridyeyi hiç tüketmediklerini yazsa da (Boudan, 2006, s. 175)1720 yılında III. Ahmed’in şehzadelerinin sünnet şenliğinde verilen yemeğin tasvir edildiği minyatürde, ıstiridyeye, sofrada yer alan deniz ürünleri arasında görülmektedir (Doğan, 2015a, s. 221-222). Dolayısıyla midye ve ıstiridyeye 17. ve 18. yüzyıllarda Müslüman ahalinin sofrasında kendine yer edinememiş olsa bile hiç tüketilmediğini iddia etmek doğru değildir.

Hülasa Osmanlı Türkleri, içinde midye ve ıstiridyenin de yer aldığı deniz ürünleri ile İstanbul’un fethi ile yakından tanışmış fakat bu yeni lezzetlere alışmaları bir hayli zaman almıştır. Esasında ilk tanışmadan hemen sonra diğer deniz ürünleriyle birlikte ıstiridyeye saraya girmiştir. Fakat bu durum Fatih’e özeldir ve onun deniz ürünlerine olan sevgisinden kaynaklanmaktadır (Yerasimos, 2005, s.162). Sonraki dönemlerde saray mutfağında yüzyıllar boyunca gözükmeyen ıstiridyeye, 19. yüzyılın sonlarında saray mutfağına yeniden dönecektir (Samancı, 2006, s. 195; Neumann, 2006, s. 195). 6-12 Şubat 1890 tarih aralığında üç seferde toplam 485 adet ıstiridyeye Sultan II. Abdülhamid’in özel mutfağına girmiş ve kullanılmıştır (Samancı, 2008, s. 151). Midye ise saray mutfağına girememiş ancak 19. yüzyılın üçüncü çeyreğinde bir kısım Müslüman halk sofralarında, dolma olarak tüketilmeye başlanmıştır. Saray mutfağında pişirilmeyen midye dolma, bu sofralardan, saray sofrasına ara ara gönderilmiştir (Yerasimos, 2005, s. 168; Şair Leyla Saz Hanım, 2000, s. 102).

Öte yandan Rumların geleneksel lezzetleri olan midye ve ıstiridyeye ile tıpkı Türkler gibi İstanbul’un fethinden sonra tanışmış olan Ermeniler, en az Rumlar kadar

midye ve istiridyeye sofralarında yer açmışlardır. Fakat aynı durum İmparatorluğun Yahudi ahalisi için geçerli değildir. Bunun en önemli sebebi midye ve istiridyenin Tevrat'ta adı geçen haram deniz ürünleri arasında yer almasıdır (Mammadli, 2013, s. 73-74). Dolayısıyla Yahudiler de İmparatorluğun Müslüman ahalisi gibi midye ve istiridyeye rağbet göstermemişlerdir. Hatta Yahudiler için midye ve istiridyeye yasağı daha şiddetlidir. Müslümanların kutsal kitabında deniz mahsullerinin hangilerinin yenilip yenilemeyeceği hususunda sarih bir ifade bulunmamaktadır. Ancak İslam hukuk mezhepleri deniz mahsulleri hakkındaki rivayetleri inceleyerek farklı kanaatlere ulaşabilmişlerdir. Örneğin Hanefiler deniz mahsulleri hakkında sadece balık türlerinin yenilebileceğini hakkında içtihatla bulunurlarken Şafii, Maliki ve Hanbeli mezhepleri ise denizden elde edilen her türlü canlının yenilebileceğini kanaatini dile getirmişlerdir. Dolayısıyla İslam dininde katı bir midye ve istiridyeye yasağı yoktur. Yahudiler açısından ise midye ve istiridyenin haram oluşu kesin ve nettir. Çünkü yukarıda değinildiği gibi bu yasak Tevrat'ta yazılıdır.

İstanbul'da Midye ve İstiridyeye Tarlaları

Osmanlı'da midye ve istiridyenin denizden çıkarıldığı yerler tarla olarak adlandırılırdı (Özdemir Gümüş, 2019 s. 46). Evliya Çelebi, İstanbul'da en meşhur ve lezzetli istiridyelerin Haliç'te Kasımpaşa'nın karşısında yer alan Hasköy önlerinde yetiştiğini ve bu işle uğraşan 800 esnaf ve 300 dükkân olduğunu, midye ve istiridyeye esnafının bu iş için bahçe üstadına senelik 10.000² akçe ödeme yaptığını yazmıştır (Bacqué-Grammont, 2013, s. 243, 245; Gökyay, 1985, s. 167, 255). 1748 yılında Haliç'te, Tersane-i Amire kıyılarındaki midye ve istiridyeye tarlaları yıllık alınan bir ödeme karşılığında ömür boyu belirli şahıslara yani malikâne usulüne göre verilmişti (Özdemir Gümüş, 2019 s. 57). Aynı yıl, Azapkapı'dan Kurşunlumahzen'e kadar olan kıyılarda kendi kayıklarıyla midye ve istiridyeye çıkarma hakkı İstavraki isimli bir şahsa aitti. İstavraki bu hak için Tersane Divanhanesinde bulunan Sultan Mehmed Han Camii'ne yıllık 50 vukiyye³ zeytinyağı ve üç reisin her birine 20 kuruş

veriyordu. Sonrasında İstavrakı adı geçen kıyılarda midye ve istiridyeye çıkarma hakkını, kendi isteğiyle Seyyid Hasan ve Sarafim adlı kişilere aynı şartlarda devretmişti (BOA., C.BH., 263/12148).

III. Selim 7 Nisan 1789 tarihinde tahta oturduğunda adı geçen kıyılarda midye ve istiridyeye çıkarma hakkı Save isimli kişiye aitti ve cülustan dolayı hakkı yeni padişah tarafından beratla yenilenmişti. Save aynı dönemde aynı şartlarla hakkını oğlu Peraşkova’ya devretmişti (BOA., C.EV., 375/19031). 1801 yılında Peraşkova’ya geçen midye ve istiridyeye çıkarma hakkı 1813 yılında Peraşkova tarafından Gavril’e devredilmişti (BOA., C.İKTS., 8/364). Görüldüğü üzere şahıslara verilen midye ve istiridyeye çıkarma hakkı istendiği zaman hak sahibi tarafından devredilebiliyordu.

Yine III. Selim Dönemi’ndeki bir başka örnek, Haliç kıyılarında midye ve istiridyeye çıkarma hakkının babadan oğula miras yoluyla geçtiğini göstermektedir. Galata Mahzen-i Âmire önünden Aynalıkavak İskeleyi’ne kadar olan bölgede 1790’ların ortasında midye ve istiridyeye çıkarma imtiyazına sahip olan Hristo Dimitri ve Kimyanos bu hakkı babalarının ölmesi üzerine elde etmişlerdi. Dimitri ve Kimyanos önceden olduğu gibi 20 vukiyye Ali Paşa Camii’ne, 30 vukiyye Liman Reisi Odası’na ve 50 vukiyye Başağa Odası’na olmak üzere toplam 100 vukiyye zeytinyağı vermeye devam edeceklerdi (BOA., C.ML., 268/10998).

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere belirli kişilere bir senetle, belirlenmiş bir bölgenin midye ve istiridyeye çıkarma hakkı veriliyor ve o bölge tarla olarak adlandırılıyordu. Midye ve istiridyeye tarlaları senet sahiplerinin ömrü boyunca emlakı sayılıyor ve o tarladan midye ve istiridyeye çıkarma hakkı yalnızca senet sahiplerine ait oluyordu.

Tarlalardan başka Haliç’te bulunan iki köprünün denizin altında kalan kısımları ideal midye yataklarıydı. Fakat bu köprülerden biri olan Cısr-i Cedid (Yeni Köprü) altında kalan bakır dubalar üzerinde yetişen midyeler, ilgili bölümde anlatacağımız üzere, zehirli olduğu için buradan midye çıkarılması yasaktı (BOA., C.SH., 18/857).

Fakat Haliç'te bulunan diğer bir köprü olan Ayvansaray Köprüsü'nün ahşap olması onu ideal midye yatağı haline getiriyordu. 1854 yılında Ticaret Nezareti'nin yönetimi altında olan köprü açık artırma yöntemi ile ihaleye çıkarılmıştı. İhaleyi yıllık ödemesi 120.000 olmak üzere toplam 240.000 kuruş karşılığında iki yıllığına sarraf ve beratlı Avrupa tüccarlarından olan Arslan oğlu Hoca Manuk kazanmıştı. Hoca Manuk bu ödemeyi ilki peşin olmak üzere dört taksit halinde yapacaktı. Ayrıca köprünün ihtiyaç duyduğu 500 kuruş tutarındaki tamiratını da gerçekleştirecekti. Bunun karşılığında iki yıl için Ayvansaray Köprüsü'nün altında yetişen midyeyi çıkarma hakkı da Hoca Manuk'un olacaktı (BOA., İ.MVL., 298/12099). Belirtmek de fayda var ki bu ihale esasen köprü geçiş ücretleri için yapılmıştı. Hoca Manuk'un ihale için ödediği ücretin karşılığında beklediği ana gelir köprü geçiş ücretleri, tali gelir ise midye satışından elde edeceği gelirdi.

1857 yılında Ayvansaray Köprüsü'nün mültezimi değişmiş bu sefer ihaleyi Yagob Bezirgân kazanmıştı. Bu ihalede bir öncekinden farklı olarak ihaleyi kazanan mültezime Ayvansaray Köprüsü'nün iki tarafından onar kulaç sınır tahsis kılınmıştı. Öte yandan Hasköy'de bulunan Demirhane'den Humbarahane'ye kadar olan bölgede midye çıkarma hakkı balıkçı esnafından olan Yorgo ve Dimitri'ye aitti. Dolayısıyla Yorgo ve Dimitri kendi sınırları içinde olan köprü civarından midye çıkarmaya devam ediyorlardı. Ancak son yapılan ihaleyle buralar Yagob Bezirgan'a tahsis edilmiş dolayısıyla midye çıkarma hakkı da Yagob'un olmuştu. Mesele Meclis-i Vala'ya taşınmış, meclis meseleyi köprünün mültezimi/müteahhiti olan Yagob'un lehine çözmüştü. 6 Temmuz 1857 tarihli tezkireye göre Yorgo ve Dimitri'nin bu bölgeden midye çıkarması yasaklanmış ve daha önce çıkardıkları midyelerin bedeli olarak Yagob Bezirgan'a 1.080 kuruş ödenmesine karar verilmişti. Fakat bu karara rağmen iki aydan fazla süre geçtiği halde Yorgo ve Dimitri, Yagob'a ödeme yapmamışlardı. Yagob alacağını tahsil edebilmek adına yetkili mercilere başvurmuş Zaptiye müşiri de bunun üzerine harekete geçmişti (BOA., A.MKT.NZD., 236/46). Ortaklar, mahkeme edilmeden Bab-ı Zaptiye tarafından tutuklanmışlar ve hapisanede geçirdikleri 36 günden sonra tahliye edilmişlerdi. Hapishaneden çıktıktan sonra, 17

Ekim 1857 tarihli arzuhalle durumlarını yetkili makamlara arz etmişlerdi. Arzuhalde yazdıklarına göre, çok eski zamanlardan bu yana adı geçen bölgede midye çıkarma imtiyazı resmi senetle kendilerine verilmişti. Bu imtiyazın karşılığında Sultan II. Mahmut vakfına senelik 90 kuruş ödeme yapıyorlardı. Dolayısıyla bölgeden midye çıkarma hakkı kendilerine aitti. Ancak köprünün mültezimi Yagob bu hakkı ellerinden almıştı. Ortaklar ihtilafın kendi lehlerine çözülmesini talep ediyorlardı (BOA., MVL., 190/13).

Ayvansaray Köprüsü’nün 1854-1856 yılları arasında mültezimi olan Hoca Manuk aynı bölgede midye çıkarma hakkını elinde bulunduran balıkçı esnafı ile bir sorun yaşamamıştı. Çünkü Hoca Manuk sadece Ayvansaray Köprüsü’nün imtiyazına sahipti. Yagob Bezirgan ise sadece köprünün değil köprünün her iki tarafından onar kulaçlık bölgenin de imtiyazını almıştı. Bu da Yagob Bezirgan’la balıkçı esnafının sınır anlaşmazlığı yaşamasına neden olmuştu.

Yukarıdaki örneklerden anlaşılacağı üzere 17. yüzyıldan 19. yüzyılın ortalarına kadar İstanbul’da ekonomik değeri olan midye ve istiridyeler Haliç’ten çıkarılıyor ve bu hak kişilere yıllık aynî ya da nakdi ödemeler karşılığında ömürlük veriliyordu. Bu hak yetkili makamların izniyle devredilebiliyor, miras yoluyla babadan oğula geçebiliyordu. Köprülerin altından veya civarından midye çıkarma hakkı ise köprülerin iltizam usulüyle işletmesini alan mültezimlere veriliyordu. Dolayısıyla köprülerin altından ya da civarından midye çıkarma hakkı iltizam usulü ile verilmiş, tarla olarak adlandırılan diğer bölgeler ise malikâne usulü ile işletilmiş oluyordu.

Midye ve istiridye çıkaran balıkçı esnafı 1859 yılında başka bir sorun ile karşılaşmıştı. Midye ve istiridye çıkarmak için kullandıkları alet, Haliç’te Ahırkapı’dan Demirkapı’ya kadar olan mahallerden başlayarak Üsküdar önlerine kadar uzanan denizaltı telgraf kablolarına zarar vermişti. Denizaltı telgraf hattının daha büyük zarar görmemesi adına telgraf hattının olduğu bölgeden midye ve istiridye çıkarılması yasaklanmıştı. Bu yasağın sebebi denizaltı telgraf hatlarına olası verilebilecek zararın getireceği maddi külfetin çok büyük olmasından kaynaklanmaktaydı (BOA., HR.MKT., 283/14; HR.MKT. 283/17).

1863 yılında bu sefer Yorgi ve Haralambos isimli ortaklar liman reisinin yaşıyla karşılaşacaklardı. Ortaklar, Haliç'te Aynalıkavak İskelesi'nden Kurşunlu-mahzen'e kadar olan bölgede kıyılardan ve deniz üzerinde bulunan sallardan kendilerine verilen bir ferman ve senetle midye ve istiridye çıkarma hakkına sahip oldukları halde aynı bölgenin içinde kalan Tersane-i Amire önünde midye ve istiridye çıkarma hakları yoktu. Böyle olduğu halde Yorgi ve Haralambos, Tersane-i Amire önünde bulunan karakol kulübelerinden içeri girerek midye çıkarmışlardı. Hâlbuki sözleşmeye göre tersane kıyılarından midye ve istiridye çıkarma hakkı tersanede çalışan işçilere aitti ve ortakların tersaneye ayak basmamaları hatta yaklaşmamaları gerekiyordu. Daha fazla para kazanma arzuları Yorgi ve Harambolus'un kontratlarının liman reisi tarafından feshedilmesiyle sonuçlanacak ve mesele Bahriye Meclisi'ne taşınacaktı. Bu meselede dikkat çeken bir diğer nokta ise Meclis-i Bahriye'nin yaptığı, adı geçen bölgeden midye ve istiridye çıkarma ihalesinin iki yıllık olması ve bunun için ihaleyi kazanan Yorgi ve Haralambos'un yıllık 10.250 kuruş tersane hazinesine ödeme yapmayı taahhüt etmesidir (BOA., MVL., 423/39). Hâlbuki 1748 yılında İstanbul'da Azapkapı'dan Kurşunlu-mahzen'e kadar olan bölgede midye ve istiridye çıkarma hakkı ömürlük verilmiş ve karşılığında yıllık 50 vukiyye zeytinyağı ve 60 kuruş ödeme alınmıştı (BOA., C.BH., 263/12148).

1863 yılında Yorgi ve Haralambos'un sadece iki yıl için midye ve istiridye çıkarma hakkını aldığı ve bir yıl için 10.250 kuruş ödediği bölgede (BOA., MVL., 423/39) 1795 yılında midye ve istiridye çıkarma hakkı bir ömürlük verilmiş ve karşılığında alınan ödeme sadece her yıl için 100 vukiyye zeytinyağı olmuştu (BOA., MVL., 423/39). 1813 yılına kadar ödeme ve sistem değişmeden böyle devam etmişti (BOA., MVL., 423/39). 1863 yılındaki ihale usulü ve karşılığında alınan ödeme, midye ve istiridye çıkarma hakkının hem çok daha yüksek fiyatlarla hem de artık bir ömürlük değil iki yıl için ihale edildiğini gösteriyor. Başka bir deyişle midye ve istiridye ihale usulü artık malikâne sistemine göre değil iltizam usulüne göre yapılıyor, ödemeler daha yüksek miktarda ve nakdi olarak alınıyordu.

Yukarıda anlattığımız üzere İstanbul’da midye ve istiridye tarlalarının en yoğun olduğu ve en iyi midye ve istiridyelerin yetiştiği yer Haliç’ti. Fakat Haliç sularındaki aşırı kirlenme 1908 yılında Haliç’te midye ve istiridye avcılığının kesin olarak yasaklanmasına sebep olacaktı.

1908 yılının başlarında İstanbul’da, Boğaziçi ve Haliç’in muhtelif sahillerinden toplanan midye ve istiridyeler üzerinde bakteriyoloji tahlilleri yapılmıştı. Haliç’e kıyısı bulunan Ayvansaray’da Osman isimli bir balıkçı koleradan vefat etmişti. Özellikle balıkçının vefat ettiği yerin yakınından çıkarılan midye ve istiridyelerin çoğunda insan sağlığını tehdit eden birçok mikrop bulunmuştu. Hatta insan bağırsağında yaşayan birtakım mikroplar birebir midye ve istiridyelerin bünyelerinde yaşıyorlardı. Daha da ötesi midye ve istiridyelerde koleraya sebep olan mikroba çok benzeyen vibriyon isimli bir bakteri daha tespit edilmişti. Bu bakterinin koleraya sebep olan bakteri olup olmadığının anlaşılabilmesi için çok daha detaylı bir inceleme yapılacaktı. Öte yandan Kasımpaşa koyunun en kirli yerinde bulunan gemi demirleri üzerinden alınan midyelerde insan dışkısında bulunan birçok mikrop belirlenmişti. Ayvansaray’dan alınan bir midye yenilirse, yiyen kişinin humma, tifo ve koleraya benzer bir hastalığa hatta bizzat koleraya yakalanma tehlikesi çok yüksekti. Dolayısıyla toplum sağlığını korumak için Haliç’in tüm sularında midye ve istiridye yetiştirilmesi, çıkarılması şiddetli bir şekilde yasaklanmalıydı. Esasında bu yasak bilimsel olarak zorunluydu. Umum Mekâtib-i Askeriye-i Şâhâne Nezâret-i Celîlesi 24 Şubat 1908 tarihli tezkireyle durumu Dahiliye Nezaretine bildirmiş, burası da gerekli tedbirleri alıp yasağı başlatması için raporu 10 Mart’ta İstanbul Belediyesine iletmıştır (BOA., DH.MKT., 1239/1).

Bunun üzerine Şehremaneti yani İstanbul Belediyesi, Karaköy Köprüsü’nden başlamak üzere çepeçevre tüm Haliç kıyılarından ve Haliç’te bulunan gemi, vapur, kayık gibi deniz taşıtları ile iskelelerden ve her iki köprünün dubalarından midye ve istiridye çıkarılmasını yasaklar. Hıfzıssıhha Komisyonu’nun aldığı karar doğrultusunda ve toplum sağlığını korumak için başlatılan yasak kararı idare

meclisine tebliğ edilir. Fakat Haliç'te bulunan Tersane, yasağı deler. Tersanede bulunan havuza çekilmiş kruvazörlerin altında bulunan midyeler balıkçı esnafına 500 kuruş karşılığında satılır. Balıkçılar satın aldıkları midyeleri Tersane tarafından verilen resmî belge ellerinde olduğu halde Balat, Cibali, Ayakapısı, Fener ve Beyoğlu civarlarında vergi dahi ödemededen satmaya başlarlar. Vergi meselesi söz konusu olunca Düyun-ı Umumiye İdaresi devreye girer. Nitekim Kasımpaşa muhafaza memurları mahalli zabıtaya müracaat ederek satışın önüne geçilmesi için yardım istemişlerdir. Fakat mahalli zabıta resmi bir emir olmadan yardım etmeyi reddeder. Der-saadet ve Mülhakatı Düyun-ı Umumiye Nezareti'nin Balıkhane Merkez Müdüriyeti yukarıdaki durumu Düyun-ı Umumiye Komiserliği'ne iletir, komiserlik resmi konularda muhatabı olan Maliye Nezaretinden resmi yazıyla gereğinin yapılmasını rica eder. Bunun üzerine Maliye Nezareti harekete geçerek 17 Eylül 1908 tarihli yazısıyla Dâhiliye Nezareti'nden yasak satışa engel olmaları için mahalli zabıtalara resmi emir verilmesini talep eder. Dâhiliye Nezareti 28 Eylül 1908 tarihinde İstanbul Belediyesine resmi yazıyla talimat vererek mahalli zabitanın gerekli yardımı yapması talimatını verir (BOA., DH.MKT., 2617/52; ZB. 600/113). Böylelikle Haliç'te başlayan yasak kolluk kuvvetleri aracılığıyla ciddi bir şekilde uygulamaya konulmuş olur.

1908 yılında başlayan yasak yalnızca Haliç için geçerliydi. İstanbul'da bulunan diğer midye tarlalarında avcılık devam ediyordu. 1871 yılında yayımlanan Midye ve İstiridye Nizamnamesine göre İstanbul sularındaki midye yatakları şunlardı:

- 1- Hasköy İskelesi'nden İstanbul Balık Pazarı'na, Balat İskelesi'nin sığılıklarına kadar;
- 2- Çöplük denilen mevkiden Bahçekapı açıklarına, Balık Pazarı'nın yanındaki Karaköy İskelesi'ne kadar;
- 3- Sarayburnu'ndan Ahırkapı'ya;
- 4- Mermerkule'den (Samatya) Kızılburun'a;
- 5- Kireçkapısı'ndan Beşiktaş'ta Yahya Efendi Deresi denilen vadiye,
- 6- Ortaköy Camii'nden Akıntıburnu denilen yere;

- 7- Arnavutköy’de Tefikiye Camii önündeki Akıntıburnu’ndan Baltalimanı’na;
- 8- Baltalimanı’ndan Rumeli Feneri’ne;
- 9- Anadolu Feneri’nden Çengelköy’e;
- 10- Kızkulesi’nden Fenerbahçe’ye (Deveciyan, 2006, s. 454-455).

Görüldüğü üzere 1. ve 2. maddelerde adı geçen yerler Haliç sınırları içinde kalıyordu. Bunun dışında kalan yerlerde 1908 yılından sonra midye ve istiridyeye avcılığı devam ediyordu.

İstiridyeye ayrı bir parantez açmak gerekirse, İstanbul Boğazı’nda ve Sarayburnu’ndan Yeşilköy ve Ambarlı’ya kadar Marmara kıyılarında avlanan istiridyeler meşhurdur. Ayrıca Adalar ve Küçükçekmece sularında istiridyeye yetiştiriciliği yapılırdı. İstiridyeye tarlarında yetişen mahsul, kasım sonundan Paskalya perhizi dönemi olan mart sonuna kadar büyük miktarlarda toplanır ve piyasaya sürülürdü. İstiridyeye satışları mart sonunda en yüksek noktaya ulaşırdı (Yerasimos, 2008, s. 221-222). Deveciyan’ın ilk defa 1915 yılında yayımlanan eserinde İstanbul’da en iyi istiridyelerin yukarıda değindiğimiz gibi Sarayburnu’ndan Bakırköy, Yeşilköy ve Ambarlı’ya kadar olan bölgede ve aynı şekilde Boğaz boyunca var olan akıntı ve ters akıntılarda yetişen istiridyeler olduğunu söyler. Fakat bu bölgenin içinde kalmasına rağmen Kabataş ve Beşiktaş arasında yetişen istiridyeler tercih edilmezdi. Bunun nedeni Dolmabahçe’deki Gazhanenin buraya akan atıklarının istiridyelere gaz kokusu vermesiydi. Sivriada civarında yetişen istiridyeye çok tuzlu olmasına rağmen tüketiciler tarafından tutulurdu. Marmara’nın diğer kıyılarında yetişen istiridyeler boş veya yapışkan oldukları gibi çok da tuzluydu. Bu yüzden ekonomik değerleri düşüktü. İstanbul civarında yetişen istiridyelerin ünü yurt dışına ulaşmıştı. Romanya 1915’ten önce önemli bir istiridyeye alıcısıyken, daha sonra istiridyelerin hastalık mikrobu taşıdığı iddiasıyla Osmanlı’dan istiridyeye alımını durdurmuştur. Tabiiyle bu durum Osmanlı’nın istiridyeye ticaretine büyük zarar vermiştir (Deveciyan, 2006, s.

292-294). Bükreş hükümetinin Osmanlı'dan istiridyeye ithalatını yasaklamasının aşağıda ilgili bölümde anlatılacak olan kolera salgınları döneminde başlamış olması kuvvetle muhtemeldir.

Tüm bunların dışında midye ve istiridyeye çıkarılan yerlerden biri de ekonomik ömrünü tamamlamış ya da yukarıda değindiğimiz gibi bakıma alınmak için tersaneye çekilmiş gemilerdi. 1913 yılının Aralık ayında ekonomik ömrünü tamamlayan ve sökülmeleri için İzmit Tersanesine çekilmiş altı adet geminin altında bulunan midyelerin toplanması için ihaleye çıkılmıştı. İhale sonunda en yüksek bedeli veren gemilerin altındaki midyeleri toplama işini alacak ve gelecek para hazineye gelir kaydedilecekti (BOA., ML.EEM., 1035/4).

Midye ve İstiridyeye İle İlgili Nizamnameler

19. yüzyıl Osmanlısı pek çok alanda mevzuatın yeniden düzenlendiği yüzyıl olmuştur. Hemen hemen her alanda yapılan bu düzenlemeler Batı kaynaklı olmuştur. Bunlardan biri de Midye ve İstiridyeye Nizamnamesidir. 21 Eylül 1871 tarihinde ilk defa müstakil olarak midye ve istiridyeye için bir nizamname hazırlanıp yayımlanmıştır (Düstür, 1. Tertip, 2. Cilt, 1289 H, s. 609). Rüşumat Emaneti tarafından hazırlanan nizamname tasarısı Şurayı Devlet Maliye dairesinde görüşülmüştür. Meclis-i Rüşumat Reisi Şakir Efendi'nin de hazır bulunduğu müzakerede nizamnamenin oluşturulmasının temel nedeninin İstanbul sahillerinde neredeyse soyu tükenmek üzere olan midye ve istiridyelerin koruma altına alınıp, tekrar çoğalmasını sağlamak olduğu ortaya konmuştur (bkz. Ek 1). 1871⁴ yılından önceki birkaç yıl içinde İstanbul denizlerinde bol miktarda midye ve istiridyeye yetişirken 1871 yılı itibarıyla midye ve istiridyeye neredeyse bitme noktasına gelmişti. İstanbul'daki midye tarlaları dokuz bölgeye ayrılmış ve bu bölgeler üzerinde tarla itibarıyla kırk dört gedik oluşturularak sadece madrabaz⁵ esnafının veyahut onlarla çalışan ondalıkçıların⁶ tekeline bırakılmıştı. Balıkhaneden aldıkları ruhsat tezkiresi sayesinde midye ve istiridyeye tarlalarının tek toplayıcısı olan madrabaz esnafı tarlaları hırsızlardan korumaya muvaffak olamamışlardı. Nitekim kimi balıkçılar hatta özellikle gelip geçen gemilerin tayfaları

izinleri olmadığı halde adı geçen bölgelerden midye ve istiridyeye çıkarmakta, bir başka deyişle çalmaktaydılar. Tarlalardan midye ve istiridyeye çalma olayları o kadar artmıştı ki tarla sahipleri için midye ve istiridyeye çıkarıp satmak artık kârlı bir iş olmaktan çıkmıştı. Öyle ki önceden madrabaz esnafı midye ve istiridyeye tarlalarını verimli hale getirmek için sair yerlerden topladıkları tohumları tarlalarına ekme işini bırakmışlardı. Eğer gerekli tedbirler alınmaz durum böyle devam edecek olursa 1871 yılı itibarıyla bir iki sene içinde İstanbul denizlerinde midye ve istiridyenin tamamen yok olacağı öngörülüyordu. Alınabilecek en önemli tedbir hırsızlık olaylarının önüne geçip adı geçen tarlalardan yalnızca ruhsat tezkiresi olan madrabaz esnafının veyahut onlarla ortak çalışan ondalıkçıların midye ve istiridyeye çıkarmalarını sağlamaktı. Gerek Osmanlı gerek yabancı ülkelerin vatandaşları olsun izinsiz özellikle de algarna denilen aletle midye ve istiridyeye çıkarılması yasaklanmıştı (BOA., İ.ŞD., 22/928; ŞD., 552/7; ŞD., 555/33, LEF 2). Hülasa, ekte sadeleştirmeden transkript ederek verdiğimiz midye ve istiridyeye nizamnamesinin yayımlanma nedeni İstanbul denizlerinde azalan bu iki ürünün soyunun tükenmesine engel olup tekrar çoğalmasını sağlamaktı.

Nizamname, midye ve istiridyenin nereden ve nasıl çıkarılacağını belirlediği gibi yalnızca madrabaz esnafı olarak nitelendirilen izin belgesine sahip olan kişilere bu iş için yetki vermiş ve bunların dışında kalanların midye ve istiridyeye çıkarmasını yasaklamış, yasak avcılığa cezai müeyyide getirmiştir. Fransızca’ya tercüme edilen nizamname Hariciye Nezareti eliyle yabancı devletlerin elçiliklerine de gönderilmişti (BOA., HR.MKT., 721/87; HR.İD., 323/19). Nizamnamenin yabancı ülkelerin Osmanlı’daki elçiliklerine gönderilmesinin nedeni midye ve istiridyeye tarlalarından hırsızlık yapanların çoğunun yabancı ülkelere ait gemilerin tayfalarının olmasıdır. Bu cihetle midye ve istiridyeye meselesinin ufak çaplı bir uluslararası soruna dönüşme potansiyeline sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Yukarıda değindiğimiz 21 Eylül 1871 tarihli Midye ve İstiridyeye Nizamnamesinden yaklaşık on yıl sonra 9 Ocak 1882 tarihinde Zabıta-i Saydiye Nizamnamesi (Düstûr, 1. Tertip, C 2, Zeyl, 1299 H, s. 122-131), birkaç ay sonra da 1 Mayıs 1882

tarihli Dersaadet ve Tevabii Balıkxane İdaresine Dair Nizamname (Düstür, 1. Tertip, C 3, Zeyl, 1300 H, s. 113-118) yayımlanmıştır. Her iki nizamname midye ve istiridyenin çıkarılması, satılması ve vergilendirilmesi ile ilgili yeni maddeler içeriyordu.

1871 yılında çıkarılan Midye ve İstiridye Nizamnamesi ile yukarıdaki iki nizamname arasında çok önemli bir fark vardır. 1871 tarihli Midye ve İstiridye Nizamnamesi midye ve istiridye tarlalarını koruma altına alarak bu iki önemli deniz ürününün soyunun tükenmesini önlemek adına Osmanlı yöneticilerinin özgür iradesiyle hazırlanıp yayımlanmıştı. 1882 yılında yayımlanan nizamnamelerin amacı ise vergi gelirleriydi. Osmanlı Devleti dış borçlarını ödemek adına vergi gelirlerinin bir kısmını kendisinden alacaklı olan yabancılara tahsis etmişti. Bu amaçla 1879 yılında Rüsüm-ı Sitte İdaresi kurulmuş ve bu idareye altı gelir kaynağı bırakılmıştı. Bu gelir kaynaklarından bir tanesi İstanbul ve civarının deniz ürünlerinden alınan vergi gelirleriydi. Rüsüm-ı Sitte İdaresi'nin tepki görmesi üzerine lağvedilerek adı geçen İdarenin yerine 1881 yılında Düyun-ı Umumiye İdaresi kurulmuştu. Düyun-ı Umumiye İdaresine birçok vergi geliriyle birlikte deniz ürünlerinden alınan vergi gelirleri tahsis edilmişti. Ertesi yıl yayımlanan Zabıta-i Saydiye Nizamnamesi ve Dersaadet ve Tevabii Balıkxane İdaresine Dair Nizamname bu gelişmeler ışığında hazırlanıp yayımlanmıştı (Yarcı, 2009, s. 130). Dolayısıyla bu tarihten sonra midye ve istiridye ile ilgili yapılacak tüm düzenlemeler üzerinde Düyun-ı Umumiye İdaresi'nin etkisi olacaktır. Başka bir deyişle midye ve istiridye ile ilgili meseleler de artık tek söz sahibi Osmanlı Devleti değildir. Osmanlı'nın alacaklısı olan yabancılara söz sahibi olduğu Düyun-ı Umumiye İdaresi, içinde midye ve istiridyenin de yer aldığı deniz ürünleri konusunda en az Osmanlı kadar söz hakkına sahiptir. Dolayısıyla aşağıda anlatacağımız düzenlemeler bu bilgiler ışığında değerlendirilmelidir.

9 Ocak 1882 tarihinde yani 1871 yılının Eylül ayında yayımlanan Midye ve İstiridye Nizamnamesinden 10 yıl 3 ay 18 gün sonra yayımlanan Zabıta-i Saydiye (Avcılık) Nizamnamesi iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm deniz, nehir, göl

ve derelerde yapılan avcılığı, ikinci bölüm ise kara avcılığını düzenlemektedir. Birinci bölümün 4, 15, 16 ve 17. maddeleri midye ve istiridyeye ile ilgili düzenlemeleri içermektedir (bkz. Ek 1).

21 Eylül 1871 tarihli Dersaadet ile Bilad-ı Selase Sevahilinde Midye ve İstiridyenin Suret-i İhracına Dair Nizamname adından anlaşılacağı üzere, İstanbul denizlerinde bulunan midye ve istiridyelerin çıkarılması ve koruma altına alınmasını düzenlemektedir. Midye ve istiridyeye ile ilgili maddelerini ekte verdiğimiz 9 Ocak 1882 tarihli Zabıta-i Saydiye Nizamnamesi İmparatorluğun İstanbul dışında kalan üretim tesisleri olarak da nitelendirebileceğimiz midye ve istiridyeye tarlaları hakkında da düzenleme yapmıştır. Bunun 1871 nizamnamesinden farkı, İmparatorluğun tamamını kapsamayı ve vergi gelirleriyle ilgili maddeler içermesiydi.

1882 tarihli Zabıta-i Saydiye Nizamnamesinden yaklaşık dört ay sonra yayımlanan 1 Mayıs 1882 tarihli Dersaadet ve Tevabii Balıkhaneye İdaresine Dair Nizamname İstanbul Balıkhanesinde diğer su ürünleriyle birlikte midye ve istiridyeden alınacak harç ve vergileri düzenlemiştir. Deniz ürünleri üzerinden alınan harç ve vergiler sadece İstanbul ve çevresinden avlananlar için değil Bandırma, Gelibolu, Kapıdağ, Maydos ve Marmara Denizi’ndeki muhtelif bölgeler ile Karadeniz sahillerinde Sinop, Samsun, Trabzon, Varna, Köstence gibi yerlerden yakalanıp İstanbul Balıkhanesine getirilenler için de geçerliydi. Midye ve istiridyeyi hem çıkarımlar hem de tezgâh açıp satanlar mesleklerini yapabilmek için Balıkhaneye İdaresi’nden izin almak ve bir yıl için geçerli olan bu izin belgesi için idareye harç ödemek zorunda idiler. Midyeyi çıkarıp balıkhaneye getiren gedikli madrabazlar bu belge için 7 kuruş 20 para, midye ve istiridyeye gibi deniz ürünlerini satmak için sergi açan geçici satıcılar ise 30 kuruş harç ödeyeceklerdi. Bu harçtan sonra resm-i miri adı altında bir vergi daha vardı. Bu vergi gedikli madrabaz esnafı tarafından çıkarılan midye, istiridyeye, tarak benzeri deniz ürünlerinin fiyatı üzerinden yüzde 20 olarak alınmaktaydı. Bu vergi ve harcın dışında taşraya gönderilen deniz ürünleri üzerinden alınan masdariye isimli bir vergi daha vardı. Nizamnamenin 11. Maddesi kaçak avcılıkla ilgiliydi (Düstür, 1. Tertip, C 3, Zeyl, 1300 H, s. 113-115, 117-118).

Birbirini tamamlayan üç nizamnamenin üzerinde durduğu ortak sorun kaçak avcılıktı. Son iki nizamname yukarıda değindiğimiz üzere Düyun-ı Umumiye İdaresinin etkisi altında hazırlanmıştı. Bundan dolayı temel kaygı içinde midye ve istiridyenin de yer aldığı deniz ürünlerinden alınan vergi gelirleriydi. Midye ve İstiridye Nizamnamesinin temel kaygısı ise İstanbul sularındaki midye ve istiridye popülasyonunun devamını sağlamaktı. Başka bir deyişle Osmanlı yöneticileri kaçak avcılığın önüne geçmeyi daha ziyade doğal düzenin devamı için isterlerken Düyun-ı Umumiye İdaresi yöneticileri mali kaygılar taşıyorlardı. Kaygılar farklı olsa da sorun aynıydı; kaçak avcılık.

Kaçak Midye ve İstiridye Avcılığı

Kaçak midye ve istiridye avcılığının Osmanlı'da kronik ve çözülemeyen bir sorun olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Midye ve İstiridye Nizamnamesinin yayımlanmasının temel nedeni kaçak avcılığın önüne geçmektir. Yukarıda değindiğimiz nizamnameler yayımlanmadan çok önce de İstanbul sularında kaçak midye ve istiridye avcılığı vaka-i adiyedendi. 1844 yılında İstanbul'da İngiltere, Malta, Cezayir-i Seb'a (Yedi Ada Cumhuriyeti) vatandaşı olan bazı kimseler izinsiz balık avladıkları gibi yine izinsiz olarak midye ve istiridye tarlalarından midye ve istiridye çıkarıp satmaktaydılar. Bu tarlalardan midye ve istiridye çıkarma ve satma hakkı yukarıda anlatıldığı gibi resmî belgeyle (senetle) belirli şahıslara verilmiş ve kişinin emlakı sayılmıştı. Dolayısıyla senet sahipleri dışındaki kişilerin tarlalardan midye ve istiridye çıkarması tarla sahiplerinin ürünlerinin çalınması anlamına geliyordu. Yapılan hırsızlık, ilgili devletlerin elçiliklerine bildirilerek (BOA., HR.SYS., 2923/6) tedbir almaları istenmişti. Fakat kaçak avcılığın önüne geçilememiş, dört yıl sonra 1848 yılında tarlalardan değil de bu sefer bir köprüden yine yabancı uyruklu kişiler tarafından kaçak ve izinsiz çıkarılan midye ve istiridyeler insan hayatına mal olmuştu. Olayın failleri 1844 yılındaki hadisede de adı geçen Malta vatandaşlarıydı. 1848 yılında İstanbul Haliç'te bulunan Cısr-i Cedid (Yeni Köprü) altında bulunan bakır dubalardan geceleri Malta vatandaşları tarafından gizlice çıkarılarak satılan midyeler birkaç

kişinin ölümüne birçok kişinin de zehirlenmesine sebep olmuştu. Doğal olarak buradan midye çıkarılması hemen yasaklanmıştı (BOA., C.SH., 18/857). Midyelerin insanları zehirlenmesi hatta ölümüne sebep olması bakır dubalar üzerinde yetişmelerinden kaynaklanmaktaydı. 1873 yılında yapılan tahliller neticesinde bakırın deniz suyu ile temasının asitlenmeye yol açtığı ve bu asidin bakırın üzerinde yetişen midyeyi zehirlediği tespit edilmişti. Böylece 1848 yılında konulan yasağa bilimsel bir dayanak oluşturulmuştu. Altı bakır kaplı gemi ve dubalardan midye toplanması yasağı devam ederken midyelerin ahşap duba ve sal gibi şeylerin altından çıkarılması ise daha önce olduğu gibi serbest bırakılmıştı (BOA., ŞD., 2404/26). Fakat bu serbestlik izinsiz midye ve istiridye çıkarılacağı anlamına gelmiyordu.

Yukarıda anlattığımız her üç nizamname kaçak avcılığın önüne geçemeyince daha şiddetli bir cezanın verilmesi gündeme gelmişti. Hapis cezası, 1884 yılında Şurayı Devlet Tanzimat Dairesi’nin gündemine gelmiş fakat uygun görülmemişti. Yıllar içinde kaçak midye ve istiridye avcılığının önüne geçilemeyince 25 Temmuz 1888 tarihinde Düyun-ı Umumiye İdaresi’nden, Maliye Nezareti’ne gönderilen yazıda kaçak midye ve istiridye avlayanlara hapis cezası verilmesi tekrar gündeme getirilmişti (BOA., ŞD., 320/31., LEF 2).

Yapılmak istenen düzenleme midye ve istiridye nizamnamesinin iki maddesinin tadili ve bir yeni madde eklemekten ibaretti. Var olan midye ve istiridye nizamnamesinin 2. maddesine göre algarna ya da buna benzer bir alet ile kaçak olarak midye ve istiridye avlayanların öncelikle av aletlerine ve çıkardıkları midye ve istiridyeye el konulacaktı. Sonrasında, eğer ilk kaçak avcılıkları ise 5 adet ikinci ise 15 adet üçüncü veya daha fazlası ise 25 adet yüzlük mecdiye altını nakit ceza kesilecekti.

Üçüncü maddeye göre ise el konulan av aletleri satılarak bunun yarısı hazineye yarısı da kaçak avcılarını ihbar edenlere ya da yakalayanlara verilecek, midye ve istiridyeler ise tarla sahiplerine aynen iade edilecekti.

Burada yapılmak istenen düzenlemeye göre ikinci maddede var olan cezaya ek olarak kaçak avcılara 1 liradan 5 liraya kadar nakit para cezası kesilecek, nizamnameye eklenecek 4. maddeye göre de kaçak avcılarının avlanırken kullandıkları sandal ve kayıklara el konulup satılacak ve elde edilen para cezaya karşılık alınacaktı. Nakit ya da kayık veya sandalının satışıyla cezayı ödeyemeyen kişilere bir haftadan 25 güne kadar hapis cezası verilecekti. Kayık veya sandalının satışıyla elde edilen gelir eğer cezanın tamamını karşılamıyorsa geriye kalan her bir 20 kuruş için bir gün hapis yatacaktı (BOA., ŞD., 320/31., LEF 1).

Hapis cezası tuz ve tütün kaçakçılarında uygulanıyordu. Her 20 kuruş için bir gün olmak üzere üç ayı geçmemek şartıyla uygulanan bu ceza midye ve istiridyeyi kaçak yollarla çıkaranlara yine her 20 kuruş için bir gün olarak bir haftadan 25 güne kadar uygulanacaktı. Maliye Nezareti, Düyun-ı Umumiye İdaresinden kendisine gelen teklifi 21 Ekim 1888 tarihinde Şurayı Devlete iletliyordu (BOA., ŞD., 320/31., LEF 2). 21 Ekim 1889 tarihinde Meclis-i Vükela midye ve istiridyeye avcılığıyla meşgul olanların zaten fukaradan olduğu gerekçesiyle hapis cezasını ağır bularak uygun görmemiş fakat bir Osmanlı altınından beş altına kadar olan nakit cezayı onaylayarak Şurayı Devlet'e göndermişti (BOA., MV., 48/31; ŞD. 2550/3., LEF 2). 21 Kasım 1889 tarihinde Düyun-ı Umumiye İdaresi Komiserliği'ne verilen cevapta hapis cezasının uygun görülmediği bildirilmişti (BOA., ŞD., 2550/3., LEF 3). Aradan yaklaşık 3 yıl geçtikten sonra 9 Ocak 1893 tarihinde Düyun-ı Umumiye İdaresi konuyu tekrar gündeme getirmiş cezaların yetersizliğinden şikâyet ederek, kaçak avcılarının sandal veya kayıklarına el konularak hapis cezası verilmesi teklifindeki ısrarını sürdürmüştü (BOA., ŞD., 346/17). Dolayısıyla kaçak avcılık hala devam ediyordu.

1892-1895 Kolera Salgını ve İstanbul'da Midye, İstiridyeye Yasağı

19. yüzyılın en ölümcül hastalıklarından ve neredeyse dünyanın tamamında etkili olan kolera⁷, 1892-1895 salgınında başta İstanbul olmak üzere Osmanlı coğrafyasının hemen hemen her yerinde etkili olmuştu. Hastalık, İstanbul'da 1893-1894 ve 1895 yıllarında iki dalga şeklinde görülmüştü⁸. İstanbul'da devam eden 1893-1894 kolera salgınının 1894 yılında dahi son bulmamasının bir nedeninin midye ve

istiridye tüketiminden kaynaklandığı düşünülmüş, bu yüzden yasaklanmıştı. Esasında bu yasak ilk değildi, İstanbul’da 1865 yılındaki kolera salgınında da midye ve istiridye tüketimi yasaklanmıştı (BOA., MVL., 1033/31).

21 Mart 1894 tarihli Hıfzıssıhha-i Umumiye Komisyonu tarafından hazırlanan rapora göre Galata, Beyoğlu, Tophane ve Kasımpaşa civarlarında kolera salgını artarak devam etmekteydi. Bunun nedeni bölgede yaşayan Hristiyan ahalinin yaygın midye ve istiridye tüketimi idi. Hristiyanların midyeyi bu dönemde bolca tüketmesinin nedeni ise adı geçen zaman aralığının büyük perhiz dönemine denk gelmesiydi. Paskalya zamanında 40 gün boyunca oruç tutulan ve büyük perhiz denilen ibadet sırasında hayvansal gıdaları yemeyen Hristiyan ahali, içinde midye ve istiridyenin de yer aldığı deniz kabuklularını normal dönemlerdekinden çok daha fazla tüketmekteydi. Hıfzıssıhha Komisyonunun raporuna göre, Galata ve Beyoğlu civarlarında koleraya yakalananların tamamı hastalığa tutulmadan evvelki son birkaç gün içinde pişmiş veya çiğ midye yedikten sonra üzerine su içmişlerdi. Raporunda, kolera olmayan zamanlarda dahi gemilerin denizin altında kalan bakırla kaplı kısımlarından çıkarılan midyelerin kusma ve ishal gibi rahatsızlıklara sebebiyet verdiğinin ilmen ispatlandığına dikkat çekilmişti. Şimdi ise Galata ve Beyoğlu civarlarında koleranın artarak devam etmesinin sorumlusu olarak midye tüketimi görülüyor, bu yüzden midyenin denizden çıkarılması ve satışı yasaklanıyordu. Hıfzıssıhha Komisyonu’nun raporunda ilgi çekici nokta “ekli esasen muzırr-ı sıhhat olan” ifadesiyle midye tüketiminin normal zamanlarda dahi insan sağlığına zararlı olduğu fikrinin ortaya konulmasıdır (BOA., İ.Ş.E., 4/13., LEF 1-2). İstiridye de en az midye kadar hastalığın yayılmasının sebeplerinden görülüyordu. Haliç’e akan lağım sularının içindeki maddeler beraberinde kolera mikrobu da Haliç’e taşımaktaydılar. Haliç’te yaşayan istiridyeler mikrop taşıyan bu maddeler ile besleniyorlar dolayısıyla sağlığa zararlı hale geliyorlardı. 21 Mart 1894 tarihli Hıfzıssıhha Komisyonunun raporundan yalnızca üç gün sonra Sadrazamlığın aldığı kararla yalnızca midye ve istiridye değil onlarla aynı cinsten sayıldıkları için tarak ve salyangozun da satışı yasaklanmış, lokanta ve benzeri yerlerde satılan tüm midye, istiridye, tarak ve salyangozun

aynı gece döktürülmesi kararı alınmıştır. Ayrıca adı geçen deniz canlılarının Hristiyan ahali tarafından tüketilmesini önlemek için patriklere tebligat yapılmasına karar verilmişti (BOA., İ.ŞE., 4/13., LEF 3; A.MKT.MHM., 594/18., LEF 1,2).

Öte yandan yukarıda değindiğimiz gibi 1879 yılından itibaren Osmanlı Devleti deniz ürünleri konusunda tek söz sahibi değildi. Deniz ürünlerinden alınan vergi 1879 yılında kurulan Rüsüm-ı Sitte İdaresine, Rüsüm-ı Sittenin lağvedilmesiyle onun yerine 1881 yılında kurulan Düyun-ı Umumiye İdaresine bırakılmıştı. Dolayısıyla İstanbul Balıkhanesinde midye ve istiridyenin satışının yasaklanması Düyun-ı Umumiye İdaresinin inisiyatifindeydi. 26 Mart 1894 tarihi itibarıyla 5 gündür yasak başlamış olmasına rağmen İstanbul Balıkhanesinde midye ve istiridye satışı devam etmekteydi. Şhremini durumu Sadarete iletiyor, Sadaret yasağın balıkhanede başlaması için Düyun-ı Umumiye İdaresinin muhatabı olan Maliye Nezaretine tebligatta bulunuyordu (BOA., BEO., 377/28264).

30 Mart 1894 tarihinde Maliye Nezareti, Düyun-ı Umumiye İdaresine yasağın balıkhanede başlaması için ikinci defa tebligatta bulundu (BOA., A.MKT.MHM., 594/18., LEF 3,4). Bir gün sonra Maliye Nezareti, Şhremanetine verdiği cevapta durumun Düyun-ı Umumiye İdaresine yazıldığını bildirdi (BOA., A.MKT.MHM., 594/18., LEF 5). 5 Nisan 1894 tarihinde Düyun-ı Umumiye İdaresi Maliye Nezaretine gönderilen yazıda midye, istiridye ve benzeri deniz ürünlerinin av ve satışının İstanbul Balıkhanesinde yasaklandığını açıkladı. İdare, midye, istiridye, tarak ve benzeri deniz ürünlerinin satış yasağıyla yetinmemiş, ayrıca yengeç, teke, ıstakoz vb. deniz ürünlerinin av ve satış yasağını kendi ifadesiyle ihtiyaten başlatmış ve yasağın uygulanması için sahil muhafaza memurlarına tebligatta bulunmuştu (BOA., Y.A.HUS., 293/13.; A.MKT.MHM., 594/18., LEF 7). Yasağın başlamasından yaklaşık iki ay sonra 1894 yılının Haziran ayının sonlarında Düyun-ı Umumiye İdaresi salgının bittiğini ileri sürerek yasağın kalkması için harekete geçmişti. Eylül ayı sonuna kadar olan zaman dilimi midye, istiridye ve tarak için yumurtlama mevsimi nedeniyle bunların avlanması zaten yasak olduğundan, İdare'nin kalkmasını istediği av ve satış yasağı ıstakoz, böcek, pavurya, çağanoz ve teke gibi deniz

ürünleri içindi. Nihayetinde Haziran sonu itibarıyla av yasağı kalkmıştır (BOA., A.MKT.MHM., 594/18., LEF 8, 9, 10, 11, 12). Yasağın kalkması için ilk hareketin Düyun-ı Umumiye İdaresinden gelmesi idarenin vergi gelirleri konusundaki hassasiyetini göstermesi bakımından kayda değerdir.

Her ne kadar 1894 yılının Haziran ayında yasak kalkmış olsa da yaklaşık 8 ay sonra başka bir deyişle kolera salgınının ikinci dalgasında bu sefer tarak ve ahtapot gibi hayvanların avlanması, satılması dolayısıyla tüketilmesi yasaklanmıştı. Sadaret’ten Adliye ve Mezahib ve Maliye nezaretleriyle ve Şehremanetine gönderilen 15 Şubat 1895 tarihli yazıda, önceki yıl olduğu gibi Hıfzıssıhha Komisyonunun raporu referans alınmıştı. Komisyon, midye ve istiridyenin tüketilmemesi gerektiğinin gayrimüslim ahalî tarafından artık bilindiğini fakat tarak ve ahtapot için aynı hassasiyetin olmadığını tespit etmişti. Dolayısıyla komisyona göre yasak şimdilik tarak ve ahtapot için gerekliydi. Esasında hastalık bir önceki yıla göre daha hafif seyrediyordu. Yapılmak istenen hastalığın yayılmaması için tedbir almak, bir nevi koruyucu hekimlik uygulamasına geçmekti. Sadaret yukarıda değindiğimiz gibi yasağın başladığını üç kuruma tebliğ etmişti. Bu kurumlardan Maliye Nezareti yasağın balıkhanelerde uygulanması için Düyun-ı Umumiye İdaresine, Adliye ve Mezahib Nezareti ise patrikanelere tebligatta bulunacaktı. Şehremanetinden ise bayat balık sattırılması için ayrıca bir tedbir alması istenmişti. Balık satışının yasak olmamasının gerekçesi de açıklanmıştı. Buna göre balık da doğal olarak diğer ürünler gibi denizin içindeki çöplerden besleniyordu. Fakat balık bunları hazmedebiliyor ve nihayetinde pişirilerek yenildiğinden ilmen sağlığa zarar vermiyordu (BOA., A.MKT.MHM., 595/34., LEF 1). Midye, istiridye, tarak, salyangoz, ahtapot ve benzeri deniz canlılarının sağlığa zararlı olma nedeni denizin içinde beslendikleri maddeleri çok yavaş hazmetmeleriyle açıklanıyordu (BOA., A.MKT.MHM., 595/34., LEF 1, 2, 6, 7, 12, 15). Deniz suyunun içindeki maddelerle beslenen midye, istiridye ve benzeri deniz canlıları doğal olarak suyun içindeki bakterileri bünyelerine alıyorlardı. Tabiatları

gereği bunları çok yavaş sindirdiklerinden bünyelerinde koleraya neden olan bakterileri taşıdıkları halde tüketiliyorlardı. Böylelikle midye, istiridye ve benzeri deniz ürünlerini tüketen insanlara hastalık bulaşıyordu.

Tarak, salyangoz ve ahtapot yasağı 15 Şubat 1895 tarihinde ilgili kurumlara tebliğ edilip başladığı halde 12 gün sonra kolera salgını son birkaç gün itibarıyla artış göstermişti. Hıfzıssıhha Komisyonu, Şehremanetine gönderdiği mazbatada hastalığın artma nedenini açık bir şekilde ortaya koymuştu; Hristiyanlar için büyük perhiz dönemi başlamış, doğal olarak yemek alışkanlıkları değişmişti. Ahalinin deniz ürünlerine olan düşkünlükleri malumdu. Dolayısıyla hastalığın artma sebebi içinde midye ve istiridyenin de yer aldığı deniz ürünlerini aşırı tüketmeleriydi. Hülasa 27 Şubat 1895 tarihinde midye ve istiridye için yasak başlamıştı (BOA., A.MKT.MHM., 595/34., LEF 2).

Av ve satış yasağının başlamasının üzerinden yaklaşık bir ay geçmesine rağmen balıkçı dükkânları ve İstanbul sokaklarında salyangoz, ahtapot, tarak, midye ve istiridye satılmaya devam etmekteydi. Bu tespiti yapan Rum patrikliği durumu Adliye ve Mezahib Nezaretine, Nezaret de Sadarete bildirdi. Yasağı balıkhanede uygulayan Düyun-ı Umumiye İdaresi kaçak satışın önüne geçmenin hükümetin görevi olduğunu Maliye Nezaretine yazdı. Esasında kaçak av ve satış tüm kurumları rahatsız ederken bu işin en fazla üstüne giden Düyun-ı Umumiye İdaresi olmuştu. İdare'nin bu konuda muhatabı Maliye Nezaretiydi. Düyun-ı Umumiye İdaresi, Maliye'ye 25 Mart ve 3 ve 12 Nisan'da gönderdiği üç ayrı yazıda sokaklarda midye, istiridye ve benzeri deniz ürünlerinin satılmaya devam edildiği tespitini yaptıktan sonra yasağın uygulanmasının sorumlusu olan zabıtalardan bir kat daha dikkatli olmalarını istemişti (BOA., A.MKT.MHM., 595/34., LEF 15).

Maliye Nezareti de Düyun-ı Umumiye İdaresinden gelen yazıyı Sadarete iletliyordu. Sadaret ise Şehremanetine yani İstanbul Belediyesine kaçak av ve satışın bir an önce engellenmesi için ilki 27 Mart, ikincisi 9 Nisan üçüncüsü 16 Nisan olmak üzere üç defa tebligatta bulunuyordu (BOA., A.MKT.MHM., 595/34., LEF 6, 7, 8,

9, 10, 11, 12, 13.). Görüldüğü üzere resmî kurumlar arasındaki yazışmalar oldukça hızlı gerçekleşmekteydi.

Bu konuda en büyük görev icra makamında olan Şehremanetine düşmekteydi. Şehremini Rıdvan Paşa kaçak avlanma ve satışın neden tam olarak engellenemediğini Sadarete gönderdiği 18 Nisan 1895 tarihli tezkerede açıklamıştı. Rıdvan Paşa’ya göre, deniz ürünlerinin kaçak yolla avlanıp satılması yeni bir şey olmayıp uzun zamandan bu yana süre gelen bir durumdu. Bu işi önlemekle görevli belediye memurları denetimleri titizlikle yapıyor, kaçak satış yapanları yakalayıp ürünlere el koyuyor ve bunları denize döküyorlardı. Dolayısıyla midye, istiridye ve benzeri deniz ürünlerinin satışına meydan verilmiyordu. Fakat bu ürünlerin zararlarını kabul etmeyip gece yarılarda bizzat denize girip yasaklı deniz ürünlerini çıkarana tamamen engel olmak hiçbir yerde mümkün değildi. Her ne kadar avlanmasına engel olunamasa da sokaklarda satılmasına geçit verilmiyordu. (BOA., A.MKT.MHM., 595/34., LEF 14). Görüldüğü üzere Şehremini Rıdvan Paşa kurumsal bir sorumluluk kabul etmiyor, kaçak avcılığın ve satışın tamamen bitirilememesini bir kısım Hristiyan halkın midye, istiridye ve benzeri deniz ürünlerine olan aşırı düşkünlüğüne bağlıyordu.

Öte yandan İstanbul’da her ne kadar adı geçen deniz ürünlerinin avlanması ve satışı yasaklanmış olsa da İmparatorluğun diğer bölgelerinden şehre ithal edilen deniz ürünleri de vardı. Düyun-ı Umumiye İdaresi’nin, Maliye Nezareti’ne gönderdiği yazıya göre İstanbul’a 62 kilo kuru ve tuzlu ahtapot iç gümrük yoluyla giriş yapmıştı. Maliye, durumu 5 Mart 1895 tarihinde Sadarete bildirmiş, Sadaret de adı geçen deniz ürünlerinin İstanbul’a girişine izin verilmemesi için Rüşumat Emaneti’ni harekete geçirmiştir (BOA., A.MKT.MHM., 595/34., LEF 4,5).

Yaklaşık iki yıl sonra hastalığın tamamen son bulduğu gerekçesiyle iç ithalat yasağının kaldırılması teklifi Rüşumat Emanetinden gelmiştir. Şehremaneti 23 Mart 1896 tarihli cevabında hastalığın tekrar canlanabileceği gerekçesiyle yasağın devam etmesi gerektiğini belirtmiştir. Rüşumat Emni çok önemli bir noktaya dikkat çekiyordu. Yasak beraberinde bir sorun doğurmuştu. Cezâyir-i Bahr-ı Sefid vilâyeti⁹ ve

civarı ahalisinin tek ticari faaliyeti ahtapot ve benzeri deniz ürünlerine dayalıydı. Hastalık son bulduğuna göre yasak kalkmalı ve ahalinin ticareti yeniden başlamalıydı. 7 Eylül 1896 tarihli yazıyla Dâhiliye Nezaretine durum açıklanmıştı (BOA., A.MKT.MHM., 597/8., LEF 5). Dâhiliye Nezareti 17 Eylül’de durumu Sadarete iletmış (BOA., A.MKT.MHM., 597/8., LEF 3), Sadaret de kuru ve tuzlu ahtapotlarla, tarak, salyangoz, midye ve benzeri deniz ürünlerinin iç ithalat yasağını başlatan Hıfzıssıhha Komisyonunun görüşüne başvurmuştur (BOA., A.MKT.MHM., 597/8., LEF1, 2). Tüm bu yazışmaların neticesinde kuvvetle muhtemel iç ithalat yasağı son bulmuştur.

Görüleceği üzere kolera salgınları sırasında hastalığın yayılmasına sebebiyet verdiği gerekçesiyle midye, istiridye ve benzeri deniz ürünlerinin satışı yasaklanmıştır. Yasak, İstanbul ile sınırlı değildi. Nitekim 1912 yılının sonlarında kolera salgınından dolayı Sinop’ta midye, istiridye ve tarak gibi deniz ürünlerinin satışı yasaklanmış, 1913 yılının Şubat ayında hastalığın son bulduğu gerekçesiyle yasak kaldırılmıştı. Yasağın kaldırılması için gerekli girişimin Trabzon Düyun-ı Umumiye Müdüriyetinden gelmesi (BOA., DH.İD., 17/49) vergi gelirleri konusunda Düyun-ı Umumiye İdaresinin hassasiyetini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Sonuç

Bu makalede Osmanlı Devleti’nde midye ve istiridye sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan incelenmiştir. İstanbul’un fethinden sonra saray mutfağında ilk olarak Fatih devrinde 1473 yılının Aralık ayında görülen istiridyeye, sonrasında II. Abdülhamid Dönemi’ne isabet eden 1890 yılının Şubat ayına kadar 416 yıl boyunca eldeki veriler ışığında rastlanmamıştır. Dolayısıyla saray sofralarında midye ve istiridyenin tüketilen gıdalar arasında yer edinemediği söylenebilir. Osmanlı Müslüman halk sofralarında da durum pek farklı değildir. Fetihden sonra yüzyıllar boyunca Müslüman ahalinin sofralarında gözükmeyen midye ve istiridye 19. yüzyılın sonlarında İstanbul’da mukim bir kısım Müslüman ahali tarafından tüketilmeye başlansa da dini ve kültürel nedenlerden dolayı Müslüman halk sofralarının rağbet gören yiyecekleri arasında yer almamıştır. Öte yandan İmparatorluğun deniz kıyılarında

yaşayan Hristiyan ahali midye ve istiridyeyi bol miktarda tüketmiştir. Rumların geleneksel lezzetleri arasında yer alan midye ve istiridye ile fetihten sonra tanışmış olan Ermeniler en az Rumlar kadar midye ve istiridyeye sofralarında yer açmışlardır. İstanbul’da mukim Rum ve Ermeni ahali tarafından hayvansal gıdaları tüketmenin yasak olduğu büyük perhiz dönemlerinde en çok tüketilen gıdalar arasında yer almıştır. 19. yüzyılın en ölümcül salgınlarından olan kolera dönemlerinde midye, istiridye ve benzeri deniz ürünleri hastalığın yayılmasına sebebiyet verdikleri gerekçeyle yasaklanmıştır.

Osmanlı’da midye ve istiridyenin denizden çıkarıldığı yerler tarla olarak adlandırılırdı. Adı geçen tarlalardan yapılan midye ve istiridye avcılığı devlet kontrolü altında gerçekleşiyordu. Şahıslar izinsiz midye ve istiridye avcılığı yapamıyorlardı. Osmanlı İmparatorluğu’nun ilgili birimlerinden aldıkları izin ve bu izni gösteren senet adı verilen resmî belgeler ellerinde olduğu halde kendi tekellerine verilen bölgelerde avcılık yapıyorlar bunun karşılığında da yıllık aynî ya da nakdi ödeme yapıyorlardı. Midye ve istiridye avcılığı yapanların çoğu gayrimüslim olsa da bu işi yapan Müslüman balıkçılar da vardı.

Kadim zamanlardan 19. yüzyılın ortalarına değin en fazla midye ve istiridye avcılığının yapıldığı yerler Haliç kıyılarıydı. Haliç’in tüm kıyılardan, sal, kayık ve benzeri deniz taşıtlarının altından ayrıca Haliç’te bulunan iki köprüden biri olan Ayvansaray Köprüsü’nün denizin altında kalan kısımlarından midye ve istiridye çıkarılırdı. 1871 Midye ve İstiridye Nizamnamesine göre Samatya’da Mermerkule’den Kızılburun’a, Ahırkapı’dan Sarayburnu’na, Yemiş İskelesi’nden Kireç Kapısı’na, Cibali’den Balat’a, Tophane’den Beşiktaş’a, Kuru Çeşme’den Arnavutköy’e, Baltalimanı’ndan Rumeli Feneri’ne, Kızkulesi’nden Fenerbahçe’ye ve Çengelköy’den Anadolu Feneri’ne kadar dokuz ayrı bölgede 44 ayrı midye ve istiridye tarlası belirlenmişti. Dolayısıyla adı geçen sulara midye, istiridye yetiştiriliyor ve çıkarılıyordu. Şehrin büyümesi, nüfusun artması ve kanalizasyon sularının denize akması sonucu İstanbul’un en fazla kirlenen suları Haliç kıyıları olmuştur. 1908 yılında Ha-

liç'te yetişen midye ve istiridyelerin insan sağlığını tehdit eden birçok mikropla birlikte insan dışkısında yaşayan mikropları birebir barındırması Haliç'te midye ve istiridye avcılığının sonunu getirmiş, bir zamanlar İstanbul'un en iyi midye ve istiridyelerinin yetiştiği Haliç'te midye ve istiridye çıkarılması 1908 yılında yasaklanmıştır.

1871 yılında Osmanlı'da ilk defa Midye ve İstiridye Nizamnamesi yayımlanmıştır. Nizamnamenin temel amacı İstanbul sularında azalan midye ve istiridye popülasyonunu artırmaktır. Midye ve istiridye popülasyonunun azalmasının temel nedeni olarak görülen kaçak avcılığın önüne geçmeyi hedefleyen Nizamname, İstanbul'da midye ve istiridyenin yetiştirileceği ve çıkarılacağı tarlaları belirlemiştir. Midye ve İstiridye Nizamnamesinden yaklaşık 10 yıl sonra Zabıta-i Saydiye Nizamnamesi bu nizamnameden birkaç ay sonra da 1 Mayıs 1882 tarihinde Dersaadet ve Tevabii Balıkhaneye İdaresine Dair Nizamname yayımlanmıştır. Her iki nizamname midye ve istiridyenin çıkarılması, satılması ve vergilendirilmesi ile ilgili yeni maddeler içeriyordu. Midye ve İstiridye Nizamnamesi Osmanlı yöneticilerinin hür iradesiyle hazırlandığı halde son iki nizamname Düyun-ı Umumiye İdaresinin etkisiyle hazırlanıp yayımlanmıştır. 1879 yılında kurulan Rüşum-ı Sitte İdaresi'ne bırakılan altı gelir kaynağından biri de İstanbul ve civarının deniz ürünlerinden alınan vergi gelirleriydi. Rüşum-ı Sitte İdaresi'nin tepki görmesi üzerine lağvedilerek yerine 1881 yılında kurulan Düyun-ı Umumiye İdaresi'ne birçok vergi geliriyle birlikte deniz ürünlerinden alınan vergi gelirleri tahsis edilmişti. Ertesi yıl yayımlanan Zabıta-i Saydiye Nizamnamesi ve Dersaadet ve Tevabii Balıkhaneye İdaresine Dair Nizamname bu gelişmeler ışığında hazırlanıp yayımlanmıştı. Dolayısıyla 1879 yılından itibaren midye ve istiridye ile ilgili meselelerde Düyun-ı Umumiye İdaresi de en az Osmanlı Devleti kadar midye ve istiridye konusunda söz sahibi olacaktır.

Osmanlı'da midye ve istiridye ile ilgili en önemli sorun kaçak avcılıktır. Yayımlanan her üç nizamnamenin bu konuda aldığı tedbirler yasak avcılığın önüne geçememiştir. Kaçak avcılığı önlemek için hapis cezası gündeme gelmişse de ağır olduğu düşüncesiyle bundan vazgeçilmiştir. Osmanlı Devleti yöneticileri kaçak ve

kontROLSÜZ avcılığın önüne geçmeyi sadece mali nedenlerle değil aynı zamanda midye ve istiridye popülasyonunun devamı için istemişlerdir.

Yukarıda değindiğimiz tüm gelişmeler 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren midye ve istiridyenin ekonomik değerinin yükseldiğini göstermektedir. Nitekim 1502 tarihli ihtisap kanunnamesinde ve 1640, 1731, 1761 yıllarına ait narh defterlerinde midye ve istiridyenin adı geçmez. Bununla beraber 18. yüzyılda midye ve istiridye tarlaları malikâne usulüyle ömürlük ve yıllık ayni ve nakdi düşük ödemeler karşılığında veriliyordu. 19. yüzyılda ise midye ve istiridye tarlaları çok daha yüksek meblağlarla ve nakdi ödemeler karşılığında iltizam usulüyle ihale ediliyordu. Tüm bu gelişmelerle birlikte 1871 ve 1882 yıllarında yayımlanan nizamnameler midye ve istiridyenin çıkarılması, satılması ve vergilendirilmesi ile ilgili maddeler içeriyordu. Sonuç olarak 19. yüzyılın ortalarından itibaren midye ve istiridye bir yandan ticari değeri artan öte yandan çevre kirliliği ve kaçak avcılıktan dolayı popülasyonu azalan deniz ürünleri arasında yer almıştır. Çevre kirliliği istiridye ihracatının sonunu getirdiği gibi kaçak avcılıkla birlikte günümüzde ticari değeri yüksek olan bir deniz ürününün İstanbul sularında popülasyonunun son bulmasına neden olmuştur.

Sonnotlar

1. Ortodoks Kilisesine göre Paskalya, Noel ve Meryem’in uykuya dalışı öncesi 48, 40 ve 15 gün süren perhiz dönemlerinde ve neredeyse yılın tüm çarşamba ve cuma günlerinde et, balık, süt, katı yağ ve yumurta gibi hayvansal besinlerin tüketimi yasaktır. Kilise takvimine göre bu yasağın toplamı 180 güne başka bir deyişle yılın yarısına ulaşmaktadır. Bu günlerde serbest olan yiyecekler arasında bünyesinde kan olmayan midye, istiridye ve tarak türü deniz kabukluları vardır. Bkz. Yerasimos, M. (2008).

2. III. Ahmed Dönemi’nde (1703-1730) basılan 1 Osmanlı kuruşu, 120 akçeye karşılık gelmekteydi. Buna göre 1703-1730 yıllarında 10.000 akçe yaklaşık 83 kuruşa tekabül ediyordu. Bkz. Pamuk, Ş. (2002). Kuruş. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA) (Cilt 26, s.458-459).

3. 400 dirhemlik Osmanlı ağırlık ölçüsü, okka. 1283 gramlık eski bir ağırlık ölçüsü. Bkz. Kubbealtı Lugatı. <http://lugatim.com/>

4. Rıza Tevfik 2 Kasım 1882 tarihinde Afak Mecmuasında yayımlanan “İstiridyeler” adlı makalesinde 1859 yılından itibaren istiridyelerin azalmakta olduğunu bazı istatistik cetvellerine yansıdığını bu durumun nedenin de yanlış avlanma olduğu belirtmiştir. Bkz. Demir, Ş. (2022). Âfâk ve İmdâdü'l-Midâd Mecmualarının Çeviri Yazıya Aktarılması ve Değerlendirilmesi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sakarya Üniversitesi.

5. Sebze, meyve, hayvan, balık vb. şeyleri yerinden veya ilk elden alıp üzerine kâr koyarak toptan satan kimse. Bkz. Kubbealtı Lugatı. <http://lugatim.com/>

6. Gelirden onda bir nispetinde pay alarak çalışan kimse. Bkz. Kubbealtı Lugatı. <http://lugatim.com/>

7. Uzakdoğu'da ve özellikle Hint yarımadasında çok görülen, insan gaitasının kirlenmiş olduğu suların ve sebzelelerin taşıdığı bir çeşit mikropla bulaşan, bu sebeple büyük salgınlara yol açabilen, aşırı kusmalarla ve pirinç suyunu andırır şiddetli ishallerle kendini gösteren, tedavi edilmezse yüksek oranda ölümlerle sonuçlanan ve çok çabuk yayılan bir bağırsak hastalığı. Bkz. Kubbealtı Lugatı. <http://lugatim.com/>

8. 1892-1895 İstanbul kolera salgını için bkz. Ayar, M. (2007). Osmanlı Devletinde Kolera İstanbul Örneği (1892-1895). Kitabevi.

9. Osmanlı idari teşkilatında 16. yüzyılda kurulan bir eyalet olan Cezayir-i Bahr-i Sefid vilayeti 1876 yılında Sakız, Rodos, Bozcaada, Limni, Midilli, İmroz, İstanköy ve Meis'ten meydana geliyordu. Bkz. Şakiroğlu, M. H. (1993). Cezâyir-i Bahr-i Sefid. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA) (Cilt 7, s. 500-501).

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Arşiv Kaynakları Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Belgeleri (BOA)

Babıali Evrak Odası Evrakı (BEO.), 377/28264.

Cevdet Bahriye (C.BH.), 263/12148.

Cevdet Evkaf (C.EV.), 375/19031.

Cevdet İktisad (C. İKTS.), 8/364.

Cevdet Maliye (C.ML.), 268/10998.

Cevdet Sıhhiye (C.SH.), 18/857.

Dahiliye Nezareti İdare Evrakı (DH.İD.), 17/49.

Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT.), 1239/1; 2617/52.

Hariciye Nezareti İdare (HR.İD.), 323/19.

Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi Evrakı (HR.MKT.), 283/14; 283/17; 717/91; 721/87.

Hariciye Nezareti Siyasi (HR.SYS.), 2923/6.

- İrade Meclis-i Vala (İ.MVL.), 298/12099.
İrade Şehremaneti (İ.ŞE.), 4/13.
İrade Şura-yı Devlet (İ.ŞD.), 22/928.
Mâliye Nezâreti (ML.EEM.), 1035/4.
Meclis-i Vala Evrakı (MVL.), 190/13; 423/39; 1033/31.
Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.), 48/31.
Sadaret Divan Mukavelenameler (A.DVN.MKL.), 21/12; 10/17.
Sadaret Mektubi Kalemi Nezaret ve Deva'ir Evrakı (A.MKT.NZD.), 236/46.
Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı (A.MKT.MHM.), 594/18. 595/34; 597/8.
Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD.), 2404/26; 320/31; 2550/3; 346/17; 552/7; 555/33.
Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y.A.HUS.), 293/13.
Zabtiye Nezareti Evrakı (ZB.), 600/113.

Basılı Kaynaklar

- Düstür, 1. Tertip, 2. Cilt, Matbaa-i Âmire, 1289, s. 609.
Düstür, 1. Tertip, 2. Cilt, Zeyl, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1299, s. 122-131.
Düstür, 1. Tertip, 3. Cilt, Zeyl, Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet, 1300, s.113-118.

Araştırma ve İnceleme Eserler

- Ayar, M. (2007). *Osmanlı Devletinde Kolera İstanbul Örneği (1892-1895)*. Kitabevi.
Bacqué-Grammont, J.-L. (2013). Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde İstanbul İstiridyeleri ve İstiridyecileri. F. M. Emecen & İ. Keskin & Ali Ahmetbeyoğlu (Eds.), *Osmanlı'nın İzinde Prof. Dr. Mehmet İpşirli Armağanı C. I.* (s. 241-248). Timaş.
Barkan, Ö. L. (1979). İstanbul Saraylarına Ait Muhasebe Defterleri. *Belgeler*, 10(13), 1-380.
Bilgin, A. (2004). *Osmanlı Saray Mutfağı (1453-1650)*. Kitabevi.
Bilgin, A. (2008). Klasik Dönem Osmanlı Saray Mutfağı. A. Bilgin & Ö. Samancı (Eds.), *Türk Mutfağı* (s. 71-91). Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
Bilgin, A. (2010-2011) Osmanlı Döneminde İstanbul Mutfak Kültürü. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, (47-48), 229-245
Boudan, C. (2006). *Mutfak Savaşı Damak Zevkinin Jeopolitiği* (Çev. Y. Avunç). Ayrıntı Yayınları.
Gelibolulu Mustafa Âli. (1975). *Mevâ'idü'n-Nefâis fi Kavâ'idi'l-Mecâcilis* (Çev. C. Yener). Hünkâr Kitabevi.
Gerlach, S. (2007) *Türkiye Günlüğü 1577-1578* (Cilt 3) (Çev. T. Noyan; ed. K. Beydilli). Kitap Yayınevi.
Gökyay, O. Ş. (1985). Sohbetnâme. *Tarih ve Toplum*, (14), 56-64.
Demir, Ş. (2022). *Âfâk ve İmdâdü'l-Midâd Mecmualarının Çeviri Yazıya Aktarılması ve Değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sakarya Üniversitesi.
Deveciyan, K. (2006). *Türkiye'de Balık ve Balıkçılık* (Çev. E. Üyepazarıcı). Aras Yayıncılık.
Doğan, A. (2015a). İki Büyük İmparatorluk Başkenti İstanbul'da Balık, Balıkçılık ve Balık Tüketimi. E. Gürsoy Naskali (Ed.), *Balık Kitabı* (s. 205-235). Kitabevi.
Doğan, A. (2015b). Rumelifeneri'nde Balıkçılık. E. Gürsoy Naskali (Ed.), *Balık Kitabı* (s. 153-204). Kitabevi.
Evliya Çelebi b. Derviş Muhammed Zillî (1996). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi. Topkapı Sarayı Bağdat 304 Yazmasının Transkripsiyonu - Dizini*. (I. Kitap) (Haz. O. Ş. Gökay). Yapı Kredi Yayınları.
Işın, P.M. (2018). *Avcılıktan Gurmeliğe Yemeğin Kültürel Tarihi*. Yapı Kredi Yayınları.

- İpşirli, M. (1992). Bilâd-ı Selâse. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)* (Cilt 6, s.151-152).
- Mammadli, B. (2013). *Yahudilikte Beslenme Kuralları (Kaşerut)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Uludağ Üniversitesi.
- Özdemir Gümüş, Ş. (2019). *Osmanlı Sularında Balık Avcılığı*, Kitap Yayınevi.
- Pamuk, Ş. (2002). Kuruş. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)* (Cilt 26, s.458-459).
- Samancı, Ö. (2006). 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Elitinin Yeme-İçme Alışkanlıkları. S. Faroqi & C. K. Neumann (Eds.), *Soframız Nur, Hanemiz Mamur, Osmanlı Maddi Kültüründe Yemek ve Barınak* (s.185-207). Kitap Yayınevi.
- Samancı, Ö. (2008). Sultan II. Abdülhamit'in Sofrasındaki Balıklar. *Yemek ve Kültür* (11), 150-154.
- Şair Leyla Saz Hanım. (2000). *Anılar, 19. Yüzyılda Saray Haremi*, Cumhuriyet Kitapları.
- Şakiroğlu, M. H. (1993). Cezâyir-i Bahr-i Sefid. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)* (Cilt 7, s. 500-501).
- Ünver, A. S. (1952). *Fatih Devri Yemekleri*, İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü.
- Ünver, A. S. (1995). *İstanbul Risaleleri 3*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.
- Yarçı, G. (2009). Osmanlıda Avcılık Yasaları. *Acta Turcica, Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, (1), 123-152.
- Yerasimos, M. (2005). *500 Yıllık Osmanlı Mutfağı*, Boyut Yayın Grubu.
- Yerasimos, M. (2008). Osmanlı Döneminde Rum Mutfakları. A. Bilgin & Ö. Samancı (Eds.), *Türk Mutfağı* (s. 219-229). Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Yerasimos, M. (2011). *Evlia Çelebi Seyahatnâmesi'nde Yemek Kültürü*. Kitap Yayınevi.
- Yerasimos, S. (2002). *Sultan Sofraları*. Yapı Kredi Yayınları.

İnternet Kaynakları

Kubbealtı Lugatı. <http://lugatim.com/>

Ekler:

Ek 1: Nizamnameler

21 Eylül 1871 Tarihli Dersaadet ile Bilad-ı Selâse¹ Sevahilinde Midye ve İstiridyenin Suret-i İhracına Dair Nizamname

1. Madde: Midye ve istiridye tarlası olarak 44 gedik üzerine madrabaz esnafının bâ-senedât vakfiye-i mutasarrıf oldukları Samatya'da Mermerkule'den Kızılburun'a ve Ahırkapı'dan Sarayburnu'na ve Yemiş İskelesi'nden Kireç Kapısı'na ve Cibali'den Balat'a ve Top-hane'den Beşiktaş'a ve Kuruçeşme'den Arnavutköyü'ne ve Baltalimanı'ndan Rumeli Feneri'ne ve Kızıksesesi'nden Fenerbahçesi'ne, Çengelköyü'nden Anadolu Feneri'ne kadar vaki dokuz mahalden yalnız mutasarrıfların veyahud ondalıkçıların balıkthane tarafından hamil oldukları ruhsat tezkeresi mucibince midye ve istiridye çıkarılıp bunlardan mâadâ gerek yerli gerek ecnebi olsun hiçbir kimse tarafından midye ve istiridye çıkarılamayacaktır.

2. Madde: Şu memnuiyete karşı olarak zikrolunan tarlalardan her kim olur ise olsun algarna tabir olunur alet ile ve gerek bu kabilden olan saire vasıta ile midye ve istiridye çıkaracak olur ise ihraç ettiği midye ve istiridye çıkardığı alat ile beraber zabt olunduktan başka ilk defa 5 adet ve def'a-i saniyede 15 ve üçüncü defasıyla ondan sonra kaç defa vuku bulur ise her defasında 25 adet yüzlük mecdiye altını ceza-yı nakdî ahzıyla mücazat kılınacaktır.

3. Madde: 2. maddede gösterildiği vecihle zabt ve müsadere olunacak alât satılarak bunun Osmanî ceza-yı nakdisinin nısfıyla beraber canibi miriye irad kaydolunub cezai nakdisinin nısf-ı diğeri bunu tutan ve haber verenlere ve midye ve istiridyeler) dahi aynen tarla sahiplerine verilecektir (Düstür, 1. Tertip, C 2, 1289 H, s. 609; BOA., A.DVN.MKL., 10/17.; HR.MKT., 717/91., LEF 2.; ŞD., 555/33, LEF 9).

9 Ocak 1882 Tarihli Zabıta-i Saydiye Nizamnamesinin Midye ve İstiridyeye İlgili Maddeleri (Güncel Türkçe ile)

4. Madde: Taze olarak yemek üzere deniz ve denizden sayılan olan büyük göller dahillerinde ve denize mensub olan nehirlerin mensublarında gerek dalyan ve gerek ağ ve olta aracılığıyla avlanan tuzlu su balıklarından ve midye ve istiridyeye ve tarak ve petis ve sulunus ve aşvadis ve yengeç ve ıstakoz ve teke gibi deniz mahsullerinden hiçbir masraf düşülmeksizin yüzde yirmi ve birbirlerine bağlı olan nehirlerde ve denizle ilgisi olmayan sair nehir ve derelerden avlanan tatlı su balıklarıyla diğer nehir mahsullerinden gündelik masraf düşülmeksizin yüzde on vergi alınır ve bu vergiler dahi avın tamamı doğruca balıkhanesi olan yerlerde balıkhanelere götürülerek memur ve ashabı hazır oldukları halde münadi vasıtasıyla açık artırmaya yöntemiyle belirlenen fiyatından ve açık artırmada hangi cins akçe üzerine icra olunmuş ise o cins akçeden alınır.

15. Madde: Osmanlı İmparatorluğu’nun İstanbul ve civarı dışında kalan sahillerinde bulunan körfez, liman ve sahipsiz yerlerde midye, istiridyeye ve tarak gibi deniz ürünleri yetiştirmek isteyenler tarla olarak belirledikleri yerleri kiralamak için bir dilekçe ile başvuru yaparak ruhsat talebinde bulunacaklardır. Dilekçeler başvuru bölgenin önce belediye meclisine sonra liman reislerine gönderilecek, onların onayı alındıktan sonra en fazla 10 yıl süreyle ve çevreye zarar vermemek kaydıyla ilgili yerlerde midye ve istiridyeye üretim tesisi kurulmasına mahalli yönetim tarafından izin verilebilir.

16. Madde: Özel izin ile ihale kılınan midye ve istiridyeye ve saire tarlalarında ruhsat sahibinin izni olmaksızın kimse avlanamaz ve şayet avlanan olursa avlamış olduğu midye, istiridyeye vs. el konulup tarla sahibine verilir ve bu kaçak avlanmadan dolayı küçük veya büyük tarla sahibinin bir zararı olursa nizamiye mahkemesi aracılığıyla zarar tahsil edilir.

17. Madde: Ruhsatı mahsusa ile ihale kılınan tarlalardan hasıl ettikleri midye, istiridyeye vs. ürünleri ruhsat sahipleri balıkhaneye ve pazar mahallerine götürüp sattıklarında elde ettikleri gelir üzerinden yüzde yirmi vergi alınır bunun dışında tezkire parası ya da başka bir isim altında başka bir para alınmaz (Düstür, 1. Tertip, C 2, Zeyl, 1299 H, s. 122-125; BOA., A.DVN.MKL., 21/12, LEF 1., LEF 2).

Sonnot

1. İstanbul’un Galata, Üsküdar ve Eyüp kazalarına verilen isim. Bkz. İpşirli, M. (1992). Bilâd-ı Selâse. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA) (Cilt 6, s.151-152).

Extended Abstract

The subject of this article is the story of mussels and oysters in Ottoman Istanbul. Seafood in Istanbul waters BC. was one of the main reasons for the wealth of the city from the time when the first Greek colonies were established in the 7th century. One of the seafood in the waters of Istanbul, which is home to a very rich and diverse variety of seafood, is the mussel, which remains popular even today, and the oyster, which is of the same species and does not grow in the waters of Istanbul today. The Ottomans conquered a city where seafood was extensively hunted, traded and consumed. In Istanbul, which was a city where many different cultures lived together after the conquest, this situation was inevitably reflected in the culinary culture. In a short time, Istanbul cuisine became the main artery of the Imperial cuisine. Even though the Muslim population did not like it much, the Greek population, who continued their eating and drinking habits, continued to consume mussels, oysters and similar seafood in large quantities, especially during periods of religious fasting. The city where the most mussels and oysters were caught and consumed was Istanbul. Therefore, the best place to monitor the production and consumption of mussels and oysters is undoubtedly Istanbul, the capital of the Empire. Although these delicacies were introduced to the Ottoman palace cuisine during the reign of Mehmet the Conqueror, there was no room for mussels and oysters on the palace table. The same applies to Muslim public dinner tables.

In this article, mussels and oysters, which were among the seafood consumed especially by the Christian population in Ottoman Istanbul, were examined from a socio-economic and socio-cultural perspective. An independent study on mussels and oysters in the Ottoman Empire has not been conducted before. The primary aim of our study is to try to fill this gap based on archival documents. While mussels and oysters were a part of the Imperial food culture, various regulations were made in social, religious, economic and legal fields in the Ottoman Empire. In the study, which touched upon the mussel and oyster consumption habits of different ethnic and religious groups in the Ottoman society, the issue of where and how mussels and oysters, which have commercial value, were extracted, was discussed. The efforts of the Ottoman Empire administrators to maintain the mussel and oyster population and the legal regulations made on this subject are also included in the content of the study. Ottoman Turks became closely acquainted with seafood, including mussels and oysters, with the conquest of Istanbul, but it took them a long time to get used to these new tastes. In fact, oysters entered the palace along with other seafood right after the first meeting. But this situation is special to Fatih and stems from his love for seafood. Oysters, which did not appear in the palace cuisine for centuries in later periods, would return to the palace cuisine in the late 19th century. Between 6-12 February 1890, a total of 485 oysters in three operations were delivered to Sultan Abdülhamid the second's private kitchen. Mussels, on the other hand, could not enter the palace cuisine, but in the third quarter of the 19th century, they began to be consumed as stuffed vegetables at the tables of some Muslim people. Stuffed mussels, which were not cooked in the palace kitchen, were occasionally sent to the palace table from these dinner tables.

Armenians, who became acquainted with mussels and oysters, the traditional delicacies of the Greeks, after the conquest of Istanbul, just like the Turks, made room for mussels and oysters on their tables at least as much as the Greeks. But the same situation does not apply to the Jewish population of the Empire. The most important reason for this is that mussels and oysters are among the forbidden seafood mentioned in the Torah. Therefore, the Jews did not demand mussels and oysters like the Muslim population of the Empire. In fact, the ban on mussels and oysters is even more severe for Jews. There is no clear statement in the holy book of Muslims about which seafood can and cannot be eaten. However, Islamic law sects have been able to reach different opinions by examining the narrations about seafood. For example, while Hanafis state that only fish species can be eaten regarding seafood, Shafi'i, Maliki and Hanbali sects express the opinion that all kinds of creatures obtained from the sea can be eaten. Therefore, there is no strict ban on mussels and oysters in Islam. For Jews, it is clear that mussels and oysters are haram. Because, as mentioned above, this prohibition is written in the Torah.

From the 17th century to the mid-19th century, mussels and oysters with economic value in Istanbul were extracted from the Golden Horn and this right was given to people for life in return for annual payments in kind or in cash. This right could be transferred with the permission of the competent authorities and could be passed from father to son through inheritance. The right to extract mussels from under or around bridges was given to tax farmers who operated the bridges through tax farming. Therefore, the right to extract mussels from under or around the bridges was granted through the tax farming method (iltizam), and other areas, called fields, were operated through the manor method. The place where mussel and oyster fields were most dense in Istanbul and where the best mussels and oysters grew was the Golden Horn. However, excessive pollution in the Golden Horn waters led to a strict ban on mussel and oyster hunting in the Golden Horn in 1908. The ban, which started in 1908, was only valid for the Golden Horn. Hunting continued in other mussel fields in Istanbul. According to the Mussel and Oyster Regulation published in 1871, the mussel beds in Istanbul waters were as follows:

- 1- From Hasköy Pier to Istanbul Balık Pazarı to the shallows of Balat Pier
- 2- From the area called Çöplük, to the offshore of Bahçekapı, to the Karaköy Pier next to the Balık Pazarı
- 3- From Sarayburnu to Ahırkapı
- 4- From Mermerkule (Samatya) to Kızılburun
- 5- From Kireçkapısı to the valley called Yahya Efendi Creek in Beşiktaş
- 6- From Ortaköy Mosque to the place called Akıntıburnu
- 7- From Akıntıburnu in front of Tevfikiye Mosque in Arnavutköy to Baltalimanı
- 8- From Baltalimanı to Rumelia Lighthouse
- 9- From Anatolia Lighthouse to Çengelköy
- 10- From Maiden's Tower to Fenerbahçe

The places mentioned in articles 1 and 2 were within the borders of the Golden Horn. In other places, mussel and oyster hunting continued after 1908.

Oysters caught in the Bosphorus and along the Marmara coast from Sarayburnu to Yeşilköy and Ambarlı were famous. Additionally, oyster farming was done in the waters of the Adalar and Küçükçekmece. The crop grown in oyster fields was collected and put on the market in large quantities from the end of November until the end of March, the period of Easter Lent. Oyster sales would peak at the end of March. In Devciyan's work, first publis-

hed in 1915, says that the best oysters in Istanbul are those grown in the region from Sarayburnu to Bakırköy, Yeşilköy and Ambarlı, as well as in the currents and countercurrents along the Bosphorus. However, although they remain within this region, the oysters grown between Kabataş and Beşiktaş are not as satisfying. The reason for this is that the waste flowing from the Gas Works in Dolmabahçe gives a gas smell to the oysters. Oysters grown around Sivriada are popular even though they are very salty. Oysters grown on other shores of the Marmara Sea are empty, sticky and very salty. That's why their economic value is low. Oysters grown around Istanbul were very well known and highly appreciated and were exported to Romania in ancient times before 1915. Afterwards, the Romanian government banned the import of oysters from the Ottoman Empire, claiming that oysters carried disease microbes. Naturally, this situation caused great damage to the Ottoman oyster trade. Apart from all these, one of the places where mussels and oysters are extracted are ships that have completed their economic life or have been taken to the shipyard for maintenance.

For the first time in the Ottoman Empire, a separate regulation for mussels and oysters was prepared and published on 21 September 1871. The reason for publishing the mussel and oyster regulation was to prevent the extinction of mussels and oysters, which had decreased in the seas of Istanbul, and to ensure their proliferation again. The regulation not only determined where and how mussels and oysters could be extracted, but also authorized only those who had a permit, known as tradesmen, and prohibited all other persons from extracting mussels and oysters, and imposed penal sanctions on illegal hunting. Approximately 10 years after the Mussel and Oyster Regulation dated 21 September 1871, which we mentioned above, the Municipal Police (Hunting) Regulation was published on 9 January 1882 and a few months after this regulation, the Regulation on Dersaadet and Tevabii Fish House Administration was published on 1 May 1882. Both regulations contained new articles regarding the extraction, sale and taxation of mussels and oysters. We can say that illegal mussel and oyster hunting was a chronic and unresolved problem in the Ottoman Empire. As a matter of fact, the main reason for the publication of the Mussel and Oyster Regulation was to prevent illegal hunting.

In order to prevent illegal hunting, the Mussel and Oyster Regulation was published for the first time in 1871. The main concern of the Mussel and Oyster Regulation, which was prepared and published with the free will of the Ottoman administrators, is to ensure the continuation of the mussel and oyster population. Tax revenues from seafood were first transferred to the Rûsum-ı Sitte Administration, and then to the Public Debt Administration, which was replaced by the Düyun-ı Umumiye Administration after this institution was abolished. Thus, the Ottoman Empire lost its ability to have the sole say on seafood, including mussels and oysters. The main concern in the articles regarding mussels and oysters of the Sayydiye and Balikhane regulations, which were prepared and came into force in 1882 under the influence of the Public Debt Administration, was tax revenues. This situation is clearly seen in the reactions of the Public Debt Administration when the consumption of mussels, oysters and similar seafood was banned due to the cholera epidemic at the end of the 19th century.

Cholera, one of the deadliest diseases of the 19th century and affecting almost the entire world, was effective in almost every part of the Ottoman geography, especially in Istanbul, in the 1892-1895 epidemic. The disease was seen in two waves in Istanbul in 1893-1894 and 1895. Consumption of mussels and oysters was seen as one of the reasons why the

1893-1894 cholera epidemic in Istanbul did not end even in 1894, and therefore it was banned. In fact, this ban was not the first; the consumption of mussels and oysters was also banned during the cholera epidemic in Istanbul in 1865.

The economic value of mussels and oysters has increased since the second half of the 19th century. As a matter of fact, mussels and oysters are not mentioned in the acquisition law dated 1502 and in the price books of 1640, 1731 and 1761. Nevertheless, in the 18th century, mussel and oyster fields were given to the estate in return for low payments in kind and cash for life and annually. In the 19th century, mussel and oyster fields were tendered through tax farming for much higher amounts and cash payments. Along with all these developments, the regulations published in 1871 and 1882 included articles regarding the extraction, sale and taxation of mussels and oysters. As a result, since the mid-19th century, mussels and oysters have been among the seafood products whose commercial value has increased, while their population has decreased due to environmental pollution and poaching. Environmental pollution not only brought the end of oyster exports, but also poaching caused the population of a seafood with high commercial value today to end in Istanbul waters.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (1), 448-469

Geliş Tarihi:30.03.2024 Kabul Tarihi:20.05.2024

Yayın: 2024 Yayın Tarihi:31.05.2024

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1461655>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

SEYAHATNAMELERE GÖRE XV. YÜZYILDA HİNDİSTAN'DAKİ SOSYAL HAYAT

Emre KESER*

Öz

Hindistan coğrafyası tarih boyunca Türk-İslam medeniyetinin yayılma sahası içerisinde. Bu bakımdan batı uygarlığı uzun bir süre bölgede etkin olamamıştır. XV. yüzyıl Türk-İslam medeniyetinin Hindistan'a tesir edebildiği bir zamandır. Bu süre zarfında Hindistan'ı farklı coğrafyalardan birçok seyyah ziyaret etmiştir. Bunların büyük kısmı ticaret maksadıyla bölgeye gelmiştir. Nicolo dei Conti ve Girolamo di Santo Stefano da ticaret amacıyla bölgede bulunan seyyahlardandır. Rus Afanasiy Nikitin aynı sebeplerle Hindistan'ın birçok yerini gezmiştir. Abdürrezzak Semerkandî gibi siyasi bir mahiyetle Hindistan'a gelenlerde mevcuttur. Bu seyyahların tamamı Hindistan'daki sosyal yaşamı iyi bir şekilde analiz etmeyi başarmıştır. Hindu gelenek ve göreneklere ana hatlarıyla benzer gözükse de detaylı incelendiğinde arasında büyük farklar vardır. Hinduların yerel adetleri ve çok tanrılı dinleri aralarında sosyal bütünlüğün oluşmasını engellemiştir. Bölgedeki İslam topluluklarıysa aynı kültür öğeleriyle sosyal hayatta var olmayı başarmıştır. Bu durum bölgedeki Müslümanların asimile olmasını engellemiştir. Bu çalışmada XV. yüzyıl Hindistan'ını konu alan seyahatnameler incelenmiştir. Bu sayede bölgedeki sosyal yaşamın anlaşılması sağlanmıştır. Seyahatnamelerde verilen bilgiler birincil kaynak olduğu için oldukça mühimdir.

Anahtar Kelimeler: Hindistan, Sosyal Hayat, Seyahatname, Müslüman, Hintli

According to The Travelogues Social Life in India in the 15th Century

Abstract

The geography of India has been within the expansion area of the Turkish-Islamic civilization throughout history. In this regard, western civilization could not be effective in the region for a long time. The 15th century is a time when the Turkish-Islamic civilization could influence India. During this period, many travelers from different geographies visited India. Most of them came to the region for trade purposes. Nicolo dei Conti and Girolamo di Santo Stefano are also among the travelers who were in the region for trade purposes. Russian Afanasy Nikitin traveled to many parts of India for the same reasons. There are also those who came to India for political purposes, such as Abdurrezzak Samarkandî. All of these travelers managed to analyze social life in India well. Although Hindu traditions and customs seem similar in outline, there are big differences when examined in detail. The local customs and polytheistic religions of the Hindus prevented the formation of social unity among them.

* Dr., emrekeserr@yahoo.com, <https://orcid.org/0000-0003-0360-7492>

Islamic communities in the region have managed to exist in social life with the same cultural elements. This situation prevented Muslims in the region from assimilating. In this study, travel books about India in the 15th century were examined. In this way, an understanding of the social life in the region was achieved. The information given in travel books is very important as it is the primary source.

Keywords: India, Social Life, Travelogue, Muslim, Indian

Giriş

Hindistan'ın XV. yüzyıldaki siyasi yapısı bölgenin sosyolojik durumunu etkiledi. Bahsedilen yüzyıl aralığında Müslüman ve Hintlilere ait birçok devlet Hindistan'da hüküm sürdü. Bu siyasi yapılar arasında merkezi otoritesi kuvvetli olanlar Hindistan'ın sosyolojik gelişiminde mühim rol oynadı. XV. yüzyıl itibariyle Delhi Türk Sultanlığı bölgenin güçlü Müslüman devletlerinden birisiydi. Delhi şehri mühim bir kültür merkezi haline geldi. İslam-Hint medeniyetlerinin karşılıklı tesiri bölgedeki sanat ve kültür hayatının gelişmesini sağladı. Moğol ordularının 1258 yılında Bağdat'ı yağmalaması İslam dünyasında Delhi'nin ön plana çıkmasına neden oldu. Müslümanların müziği, minyatür sanatı, temizlik kültürü Hindu asillerin yaşamını oldukça etkiledi. Bölgedeki Müslüman elitlerde başta yemek kültürü olmak üzere birçok yerel geleneğe aşina oldu (Johnson, 2007, s. 19). Delhi Türk Sultanlığı kurulduğu 1206 yılından itibaren Hindistan'ın kuzey, orta ve hatta güney bölgelerinde hakimiyet kurmayı başardı. Bu devlet Hindistan'ın sosyal, iktisadi ve idari yaşamına uzun bir süre nüfuz etti (Koç, 2022, s. 116). 1482 senesinde başlayan iç karışıklıklar Delhi Türk Sultanlığı'nı zayıflattı. Nihayetinde Delhi Türk Sultanlığı 1527 senesinde yıkıldı (Konukçu, 1992, s. 354).

Delhi Türk Sultanlığı'nın hâkim olduğu Hindistan'ın orta kesimlerinde yeni Türk İslam devletleri teşekkül etti. Gucerat (1407-1572), Malva (1392-1531), Handeş (1370-1601) gibi sultanlıklar bölgede egemen oldu. Bu devletler Hindistan'ın orta kesimlerindeki İslam kültürünün devamını sağladı. Hindistan'ın güney kesimlerinde kurulan Behmenî Sultanlığı (1347-1527) Hinduların kurduğu büyük siyasi

yapılarla mücadele etti. I. Muhammed Şah döneminde Vijayanagar Devletine karşı büyük askeri zaferler kazanıldı. (Konukçu, 1992, s. 353).

Hindular tarafından kurulan Vijayanagar Devleti (1350-1646), XV-XVI. yüzyıllarda güney Hindistan'ın en önemli devletiydi. Vijayanagar Devletinin Hindu medeniyetinin korunması ve inşasında mühim hizmetleri oldu. Bu devlet zamanında Hindistan'ın güney kesimlerinde büyük şehirler kuruldu. Ticaret ve zanaat faaliyetleri gelişti. Behmenî Sultanlığı ve Vijayanagar Devleti arasındaki ticaret iki kültürün birbirini tanımasını sağladı. Bu dönemde Avrupalı tüccarlar Hindistan'ın güney kıyılarına gelmeye başladı (Chandra, 2014, s. 138). XV. yüzyılda gelişen olaylar Müslümanlar ile Hindular arasında ortak bir medeniyet inşası için yeni fikir akımları oluşturdu. Bölgedeki İslam devletlerinin Hinduları kazanma siyaseti Hindistan bölgesinin sosyal ve kültürel hayatına katkıda bulundu (Demir, 2024, s. 180).

Avrupalı tüccarlar uzun zamandan beri Arabistan, Afrika, Çin gibi Asya ülkeleriyle ticaret yapıyorlardı. Hint okyanusunda faaliyet gösteren bazı tüccarlar için Hindistan kıyıları konaklama noktası olarak görülüyordu. VII. yüzyıl itibariyle Hint okyanusu ticaretine Müslüman tüccarlar hâkim oldu. Daha sonra Çinliler Song Hanedanlığı döneminde deniz ticaretinde etkindi. Portekizlilerin XIII. yüzyılın başlarında denizlerde yeni rotalar araması Hindistan'ın kaderini önemli ölçüde etkiledi. Portekizliler Vasco da Gama önderliğinde bölgeye geldi. Karayolundan daha kısa ve kâr getiren deniz ticareti Atlantik kıyısındaki tüccarlar için oldukça avantajlıydı. Bölgenin zenginliklerine ucuza ulaşmak Avrupalılar için hayati bir durum haline gelmeye başladı. Hindistan'daki İslam fetihleriyle oluşan istikrar ticaret için uygun bir ortam sağladı. Bu gibi durumlar Hindistan'a birçok seyyahın gelmesine neden oldu (Spodek, 2007, s. 25).

1. XV. Yüzyılda Hindistan'ı Ziyaret Eden Seyyahlar

XV. yüzyılda Hindistan'ı ziyaret eden seyyahlar bölgenin sosyal yaşamı hakkında kıymetli bilgiler verdi. Bu seyyahlar arasında Nicolo dei Conti (1395-1469) Hindistan'ın içtimai yaşantısını canlı bir üslupla okuyucuya aktardı. İtalyan seyyah 1395 yılında Venedik'te doğdu. Nicolo dei Conti gençlik yıllarında Şam'da

bulundu ve burada Arapça öğrendi. Bağdat'a giden Arap kervanlarına katılarak Arapçasını geliştirdi. İtalya'ya döndüğünde bir süre papalık özel sekreteri ve ünlü bilim adamlarından Gian Francesco Poggio Bracciolini ile birlikte çalıştı. Conti Hindistan'a yaptığı 1420-1440 senelerinde seyahatlerinde genellikle ticari yollara sadık kaldı. İtalyan seyyah Vijayanagar Devletinin önemli şehirlerinde bulundu. Nicolo dei Conti Hindistan bölgesindeki sosyal yaşam hakkında değerli bilgiler edindi. (Baumgartner, 2003, s. 277).

Abdürrezzak Semerkandî (1413-1482), XV. yüzyılda Hindistan'ı ziyaret etmiş olan önemli seyyahlardan biriydi. Semerkandî 1413 senesinde Herat şehrinde dünyaya geldi. Babası Timur sarayının mühim bürokratlarındandı. Bu sebeple önemli ilim adamları tarafından yetiştirildi. Abdürrezzak Semerkandî'nin Hindistan bölgesine gitmesi siyasi olaylar neticesinde gerçekleşti. Timur İmparatorluğu'nun hükümdarı Şahruh onu İslam ve Hindu hakimiyetinde olan yerlere gönderdi. Semerkandî 1441 senesinde başladığı Hindistan seyahatini 1443'te tamamladı. Semerkandî Hindistan, Horasan ve İran bölgelerine yaptığı yolculukları Matla'us Sa'deyn ve Mecma'ul Bahreyn isimli eserinde topladı. Abdürrezzak Semerkandî bu eserinde Hindistan'daki sosyal yapıya detaylı bir şekilde değindi (Azamat, 1988, s. 299).

Rus Afanasiy Nikitin (?-1475) XV. yüzyıl Hindistan'ı hakkında önemli bilgilere sahip bir tüccardı. Onun yolculuğu sırasında tuttuğu notlar, XV. yüzyıl Hindistan'ını anlatan mühim kaynaklardandır. Nikitin'in doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir. Rus seyyah doğduğu şehir olan Tver'de ticari faaliyetler yürütüyordu. Nikitin, Kafkasya ve İran bölgelerine giden ticari kervanları yönetti. Rus seyyahın büyük meblağlar harcadığı kervanı Astrahan yakınlarında yağmalandı. Nikitin zararını karşılamak ve yeni yerler görme tutkusunu tatmin etmek için Hindistan'a gitmeye karar verdi. Rus seyyahın yolculuğu 1466-1472 yılları arasında gerçekleşti. O, Rusya'ya dönüş rotasında Afrika kıyıları ve Osmanlı topraklarını da ziyaret etti. Afanasiy Nikitin 1475 yılında hayata veda etti (Yaroslavtsev, 2017, s. 1361). Nikitin denizaşırı seyahat eden ilk Rus olarak tarihe geçti. Rus seyyah büyük bir entelektüel

birikime sahipti. O, bu sebeple Hindistan coğrafyasının sosyolojik yapısını çok iyi analiz etmiştir (Baranov, 1939, s. 4-5).

XV. yüzyılda Hindistan bölgesine seyahat eden önemli seyyahlarından birisi Girolamo di Santo Stefano'dur. Cenovalı seyyahın doğum ve ölüm tarihi tam olarak tespit edilememiştir. Girolamo di Santo Stefano 1494 yılında arkadaşı ve ortağı olan tüccar Girolamo Adorno ile birlikte yola çıktı. İki İtalyan tüccar önce Kahire daha sonra Hindistan'a uzanan bir dizi ticari faaliyette bulundu. Bu seyahatler sırasında Girolamo Adorno 1496 yılında öldü (Barozzi, 1999, s. 32-33). Girolamo di Santo Stefano 1499 yılında Hindistan seyahatinden döndü. Bu sırada seyahat notlarını bir arkadaşına gönderdi. Portekizli bir matbaacı olan Valentim Fernandes'in bu notları kendi diline çevirmesiyle kitabın tanınırlığı arttı. Girolamo di Santo Stefano'nun eserinde Hindistan'ın sosyal yaşamı hakkında değerli bilgiler bulunmaktadır (Barozzi, 1999, s. 34).

2. XV. Yüzyılda Hindistan'da Sosyal Hayat

XV. yüzyılda Hindistan'daki siyasi yapı ve coğrafi koşullar sosyal durumun gelişimini oldukça etkilemişti. Türkler, Hindistan'ın kuzey kesimlerini kontrol eden İslam devletlerinin yöneticileriydi. Bu kesim gaza ve cihat anlayışına oldukça bağlıydı (Dale, 2009, s. 11). Birçok Müslüman bu anlayış sayesinde Hindistan bölgesine yerleşti. Moğol istilasının da Hindistan'daki İslam nüfusunun artışında ciddi bir etkisi oldu (Rashid, 1969, s. 3). Hindistan'da kurulan İslam devletlerinde yönetici sınıfa mensup Türklerin Hindulara karşı olumlu bir bakış açısı vardı. Genellikle Müslüman devletlerin hâkim olduğu topraklarda gayrimüslim sınıfında değerlendirilen Hindulara hoşgörü ve saygıyla yaklaşıldı (Rashid, 1969, s. 7). Ayrıca bölgedeki İslam kültürünün şekillenmesinde Muhammed İbnü'l-Arabi (1165-1240), Mevlâna Celaleddin Rumi (1207-1273) gibi tasavvuf ehillerinin etkileri vardı (Dale, 2009, s. 13).

Yerli Hindu kültüründe İslam dünyasından çok daha farklı bir sosyolojik anlayış egemendi. Bölgede Vedizm, Brahmanizm ve Budizm gibi çok tanrılı dinlere

inaniş vardı. Bu dinlerdeki tanrılar farklı anlamlar sembolize ediyordu. Yaratma yeteneğine sahip Brahma, koruyucu özelliklere sahip Vişnu ve yok edici niteliğe sahip Şiva tanrıları ön plandaydı (Buck, 1999, s. 22.). Hindular arasında din adamları, askerler, tüccarlar ve köleler olmak üzere 4 ana kast vardı. Bunların hakları ve statüleri birbirlerinden ayırıydı (Buck, 1999, s. 29). Hinduların hâkim olduğu bölgelerde köleler bile kast sistemine göre ayrılmıştı. Bu dönemde yaklaşık 15 tür farklı kölelikten bahsedilebilir (Rashid, 1969, s. 30).

Nicolo dei Conti'nin notlarında bu kast sistemini coğrafi olarak 3 kısma ayrılmıştır. İran'dan İndus'a kadar olan bölge ilk kısım, İndus'tan Ganj'a kadar olan alan ikinci kısım, bu toprakların ötesinde bulunan bölge üçüncü kısım olarak tanımlandı. Bahsedilen üçüncü kısım refah seviyesi olarak diğer bölgelerden oldukça üstündü. Burada yaşayanların büyük çoğunluğu tüccar ve gelir düzeyi yüksek işlerde çalışırdı. Bu bölgede ikamet edenlerin uygarlık seviyesi dönemin Avrupa standartlarındaydı. Örneğin, Hindistan'ın sadece bu kısmında masa üzerinde yemek yenirdi. Bu kısmın dışındaki coğrafyada yaşayanlar genelde yerde yemek yerlerdi (Conti, 1854, s. 21).

2.1. Evlilik

Nicolo dei Conti'ye göre, Orta Hindistan bölgesi hariç diğer yerlerde çok eşlilik görülürdü. Düğün törenlerinde birçok enstrüman çalınırdı. Trompet ve flüt bunların bazılarıydı. Düğünlerde kişilerin maddi durumuna göre ihtişamlı ziyafetlerde şarkılar söylenirdi (Conti, 1854, s. 29). Hindu elitleri genellikle istedikleri kadar kadınla evlenebilirdi. Kadınlar kocaları öldüğü taktirde onlarla birlikte yakılırdı. Hindistan'da yapılan evliliklerin çoğunda kadınlar kocalarından fazla yaşamazdı. Kocasını vefat eden kadın cenaze merasiminde onunla birlikte ölürdü. Kocasının kolunu boynuna dolayan kadın onun yanına yatırılır ve her ikisi de yakılırdı. Eğer kocanın birden fazla eşi varsa onlarda alevlerin içine atılırdı (Conti, 1854, s. 6).

Günümüzdeki adı Kozhikode olan Kaliküt civarında sadece Hindu kadınların birden fazla eş almalarına izin vardı. Bu yüzden bazı Hindu kadınlar 10'dan fazla

kocaya sahipti. Kadın kocalarından birinin evine geldiğinde kapıya bir işaret bırakırdı. Hindu çiftler yetişkinliğe erişmiş çocuklarının evliliğine birlikte karar verirdi. Baba mirası çocuklara değil direk olarak torunlara kalırdı. Kambay şehrinde rahipler tek bir eşle evlenirdi (Conti, 1854, s. 20). Bölgenin gelir düzeyi ve yerel kültür öğeleri yüzünden bu durumun değiştiği yerlere rastlamak mümkündü. İravadi nehri etrafında yaşayan Hindu topluluklarında erkekler tek bir eş almak zorundaydı. Buradaki süslenme adetleri belirgin şekilde farklıydı (Conti, 1854, s. 13).

Abdürrezzak Semerkandî, Hindu toplumundaki evli veya bekar erkeklerin hayat kadınlarıyla beraber oldukları eğlence mekanlarından bahsetmektedir. Bu mekanlarda alımlı ve güzel giyimli hayat kadınları ikişerli olarak otururlardı. Bu mekanlara kim gelirse gelsin mekân sahipleri tarafından korunurdu. Lakin bu eğlence mekanlarında hırsızlık gibi suçlar cezalandırılmazdı. Mekandaki herkes kendi malını korumak zorundaydı (Semerkandî, 1375, s. 541).

Afanasiy Nikitin, Hindistan'daki Pegu şehrinden bahsederken Hinduların sosyal yapısı hakkında epey ilginç bilgiler vermektedir. Buradaki erkeklerinin ten renginin koyu olmasından dolayı açık beyaz tenli erkekler, kadınlar tarafından daha fazla beğenilirdi. Kadınlar gündüz kocalarıyla ilgilenirken gece vakitleri bu özelliklere sahip beyaz erkeklerin yanına gelirlerdi. Geceyi bu erkeklerle geçiren kadınlar onlara tatlı ve şarap ikram ederlerdi. Bu kadınlar beyaz tenli erkeklerden hamile kalabilirlerdi. Doğan çocuklar beyaz tenli olursa kadınların kocaları beyaz tenli erkekleri ödüllendirirdi. Farklı sosyolojik durumlara sahip olan Hindular arasında bu tür davranışlarda görülürdü (Nikitin, 1958, s. 21-22).

Girolamo di Santo Stefano'nun notlarında da Hindistan'daki evlilik adetleri hakkında ilginç bilgiler vardır. Bu adetler bölgedeki yerel inanışlara göre değişiklik gösterebilirdi. Hindistan'ın bazı bölgelerinde erkekler bakire olan kadınlarla asla evlenmezlerdi. Erkeklerin bakire kızlarla nişanlandıkları olabilirdi. Fakat bu nişanla asıl kuralın çiğnenmesine asla izin verilmezdi. Evlenilecek olan kız bekaretinin bozulması için 15 veya 20 günlüğüne başkasına teslim edilirdi. Bu süreç sonunda bekareti bozulan kız nişanlandığı kişiyle evlenebilirdi (Stefano, 1854, s. 5).

2.2. Din

Nicolo dei Conti'nin aktardığına göre, Hindistan'daki Brahmanlar astronomi ve gelecek tahminiyle çok ilgiliydi. Büyücülük bu sınıf arasında yaygındı. Onlar yemeklerini gizlice yemeği tercih ederlerdi (Conti, 1854, s. 25-26). Hindu rahipler toplumdaki hırsızlık, cinayet gibi toplumdaki ahlaksız durumları önlemek için büyük çaba harcarlardı. Yargılamalarda kişilerin şahidi yoksa inandığı put önünde yemin ettirilirdi. Daha sonra kişi kızgın demir parçasını yalardı. Eğer vücudunda bir yara olmazsa masum olduğuna inanılırdı. En yaygın yemin yöntemi kaynayan tereyağının içine kişinin 2 parmağını daldırmasıydı. 3 gün boyunca bu parmaklar bandajla sarılı dururdu. Bandaj açıldığında parmakta bir yanık yoksa kişinin masum olduğuna karar verilirdi. Bu tür uygulamalarda rahipler mutlaka hazır bulunurdu (Conti, 1854, s. 30-31).

Abdürrezzak Semerkandî'nin ifadelerine göre, Hindu rahipler için ineğin büyük bir kutsallığı vardı. Onlar bu hayvanı asla yemezlerdi. Hindu din adamları ineği öldüren birini hemen infaz ettirirlerdi. Hinduların inek gübresini alınlarına sürmek gibi bir adetleri de vardı (Semerkandî, 1375, s. 528-529). Nicolo dei Conti Hindu rahiplerin kurban ayinlerinde ön planda olduğundan bahsetmektedir. Ayrıca, insanların tanrılara kurban edilebildiği çeşitli ritüeller uygulanırdı. Genç kadınların bulunduğu süslü arabaların önüne atarak yaşamına son veren kimselere sıkça rastlanırdı. Bazı Hintliler vücutlarına ip geçirerek kendilerini arabaya bağlarlardı. Hindu rahipler çeşitli dini bayramlarda halka olabildiğince yakın temas ederdi. Senede 3 sefer büyük festivaller düzenlenirdi. Erkek ve kadınlar nehir ve denizlerde yıkanırdu. Ardından ziyafet verilirdi. Bu ziyafette şarkılar söylenerek dans edilirdi. Bu festivallerde birçok kandil yakılırdı (Conti, 1854, s. 28). Semerkandî'ye göre, Hindistan'ın bazı köy ve kasabalarında yaşayan Hindular ibadetlerine çok düşküdü. Onlar ibadetlerinin ardından müzik çalarak dans ederlerdi. Bu genellikle sabah ve akşam vakitlerinde yapılırdı (Semerkandî, 1375, s. 531).

Afanasiy Nikitin, Hindistan'daki İslam devletlerinde Müslüman Hinduların önemli makamlarda yer alabildiklerinden bahsetmektedir. Bu görevliler buldukları siyasi yapıya sadıksa ve iş için gerekli yeteneklere haizse mutlaka değerlendirirdi. Behmenî Türk Sultanı III. Muhammed Şah'ın maiyetindeki vezirlerin 20 tanesi Müslüman, 6 tanesi ise Hintli kişilerdi. Aynı şekilde birçok Hindu'nun İslam devletlerinin ordularında yer aldığı da görülmekteydi. Yine Behmenî Türk Sultanlığına destek veren 4 Hindu vezirin, 40 bin süvari ve 100 bin piyade gücü mevcuttu (Nikitin, 1958, s. 26-27).

Girolamo di Santo Stefano'nun notlarında Hindistan bölgesindeki Hristiyan topluluklar hakkında bazı bilgiler bulunmaktadır. Hindistan'da Hristiyanlık taraftar bulan dinler arasındaydı. Bölgedeki yerleşim alanlarında Hristiyan toplulukların bir arada yaşadığı yerler mevcuttu. Bu sayede Hristiyan toplulukların adetleri ve kültürlerinin muhafazası daha kolay bir şekilde gerçekleşiyordu (Stefano, 1854, s. 5). Hindistan'da Hristiyanlığın temsilcisi olan kuvvetli bir devlet olmadığı için bu din siyasi destekten mahrumdu. Bu durum din adamı ve ibadet alanı eksikliğini ortaya çıkarıyordu. Stefano'nun grubundan biri vefat ettiğinde onu uzun zamandır bakımsız olan bir kiliseye gömmek zorunda kalmışlardı (Stefano, 1854, s. 6)

2.3. Eğlence

Semerkindi'nin notlarına göre Hindu ileri gelenleri büyük şenlikler tertip ederlerdi. Bu şenliklere uzak mesafelerden yöneticiler, komutanlar ve tüccarlar da iştirak ederdi. Katılımcılar kendi güçlerine göre yanlarında atlar, filler, sanatçılar, yiyecek ve içecekler getirirlerdi. Bu festivallerde Hindu kralların huzuruna fillerle çıkmak sıkça rastlanan bir durumdu. Festivallerde 3,4 veya 5 katlı büyük çardaklar kurulurdu. Bu çardaklarda insan ve hayvan figürleri vardı. Çardaklar sırasıyla dizildiğinde kral tahtıyla fakir kimselerin eşyaları çardaklara konulurdu. Bu tür uygulamalarda birlik ve bütünlük amaçlanırdı. Meydanlarda şarkılar söylenir ve şiirler okunurdu. Kralların önünde güzel kızların dans etmesi adettendi. Eğitilmiş filler bu şenliklerde gösteriler düzenlerdi. Bir tahtanın ucuna çıkan fil hortumu üzerine çeşitli objeler alarak insanları eğlendirirdi. Üç tahtanın üzerinde dengede duran fil müzik

eşliğinde çeşitli uzuvlarını hareket ettirerek dans ederdi. Filin müziğe göre yerden tahta alıp onu oynatması da görülen bir durumdu. Kral festivallerde eğlence faaliyetlerini gerçekleştiren kişilere ihsanda bulunurdu (Semerkandî, 1375, s. 549-550).

Afanasiy Nikitin'in ifadelerine göre bölgedeki İslam hükümdarları arasında avlanmak sıkça tercih edilen bir eğlence türüydü. Av işi için büyük merasimler tertip edilirdi. Birçok görevli bu etkinliklerde yer alırdı. Behmenî Türk Sultanlığındaki bir av merasimine 300 süvari, 500 piyade, farklı işlerle meşgul 20 atlı, 30 müzikçi, 200 zırlı fil gibi kuvvetler eşlik ederdi. Bu merasimlerde sultanın annesi, eşi ve ailesinden diğer kimselerde hazır bulunabilirdi. Avlanma genellikle Türk-İslam beyleri için sevilen bir eğlence vasıtasıydı (Nikitin, 1958, s. 17).

Ramazan ve Kurban Bayramları Hindistan bölgesindeki Müslümanlar için bir hayli önemliydi. Bu zaman dilimlerinde dini yükümlülükler itinayla yerine getirilirdi. Bayramlar diğer coğrafyalarda bilinen Müslüman adetleriyle tertip edilip kutlanırdı. Ayrıca Hristiyanlıkta Hz. İsa'nın dirilişinin kutlandığı Paskalya Yortusu gibi bazı önemli günlerde kutlanabilirdi. Bölgedeki Hristiyanlar kendi önemli günlerini belirlenen sınırlar içerisinde kutlardı (Nikitin, 1958, s. 20).

2.4. Kıyafet Kültürü

Nicolo dei Conti Hindistan'daki kıyafetlerin bölgelere göre farklı olduğundan bahsetmiştir. Yün kıyafetler Hindular arasında çok tercih edilmezdi. Onlar genellikle keten ve ipek kumaşları severdi. Bu iki kumaştan elbiseler yaygındı. Hindu erkekleri dizlerinin hemen altına kadınları ayak bileklerine kadar örtülen giysileri tercih ederlerdi. Sıcakların çok olduğu bölgelerde daha az giysi giyilirdi. Onlar böyle iklimlerde sandalet giymeyi seçerlerdi. Başka bölgelerde ince deriden yapılan altın ve ipekle bezenmiş ayakkabılarda giyilirdi. Hindu kadınları kollarına, bacaklarına mücevherlerle süslü takılar takarlardı. Hintli kadınlar Müslüman kadınları gibi örtünmedikleri için saçlarını farklı şekillerde toplarlardı. Altın iplikler, çeşitli renkteki kumaş parçaları onların saçlarında süs olarak durabilirdi (Conti, 1854, s. 22-23).

Abdürrezzak Semerkandî'nin ifadelerine bakıldığında Hindistan'daki idari elitlerinin kıyafet seçimleri oldukça lükstü. Onlar kıymetli kumaşlardan yapılmaya giyisiler giyerlerdi. Ayrıca kaliteli kıyafetlerini pahalı detaylarla tamamlamaya çalışırlardı. Bu detaylar arasında en çok tercih edileni altın, gümüş ve incilerden yapılmaya takı ürünleriydi. İslam hükümdarlarından ziyade Hindu krallarının Çin menşeyli ürünlere ilgisi vardı (Semerkandî, 1375, s. 542-543).

Afanasiy Nikitin'in notlarında belirttiği üzere İslam devletlerinin idari elitleri genellikle pantolon, gömlek ve kaftan giyerlerdi. Halk özellikle kış aylarında bel, omuz ve baş kısımlarını sıcak tutmaya özen gösterirdi (Nikitin, 1958, s. 15). Hindistan'da yaz aylarında bazı Hindu bölgelerinde çıplaklık çok normal karşılanmaktaydı. Hindistan'ın doğu bölgesindeki bazı yerleşimlerde kadınların göğüs kısımları açıktı. Onlar saçlarını genellikle tek örgü şeklinde toplardı. Buralardaki genç nüfus arasında çıplaklık utanç verici bir durum olarak görülmezdi (Nikitin, 1958, s. 13-14).

2.5. Yiyecek ve içecekler

Nicolo dei Conti'nin notlarından Hindistan verimli arazilere sahip bir bölge olduğu rahatlıkla anlaşılmaktadır. Elma, portakal, kestane, kavun ve çeşitli rahatsızlıklara şifa olan kafur gibi birçok meyve bölgede bulunurdu. Lakin bu yüzyılda Hindistan'da üzüm yetiştirme çok gelişmemişti. Bölgede neredeyse hiç üzüm asması yoktu. Buna mukabil Hindular arasında şarap yapımı da fazla bilinmezdi (Conti, 1854, s. 15). Hindular bunun yerine dövülmüş pirincin suyla karıştırılması ve bazı ağaç özlerinin aktarımıyla alkollü bir içki elde ederlerdi. Bahsedilen yüzyılda Hindular bu içkiyi şarabın yerine içerlerdi. Thal ismi verilen ağaçların dallarının kesilerek yüksek noktalara asılmasıyla onlardan bir tür meyve suyu elde edilirdi. Hindular arasında pirinç, süt ve peynir tüketilirdi. Onların bazıları keklik, sülün ve kümes hayvanları gibi et ürünleri de yiyebilirdi (Conti, 1854, s. 22).

Başka bir İtalyan seyyah olan Girolamo di Santo Stefano, Avrupa'da üretilemeyen bazı tarım ürünlerinin Hindistan'da yetiştirilebildiğini kaydetmiştir. Bunlar arasında en mühimi biber bitkisiydi. Biber tohumları uygun toprağa ekildiğinde rahat

bir şekilde fide haline gelirdi. Bunlar çeşitli türdeki ağaçların etrafında da yetiştirilebilirdi. Avrupa’da biber yetişmemesi bu bitkinin fidelerinin bilinmemesinden kaynaklanmaktaydı. Biberlerin bazıları güneşte kurumaya bırakılırdı. Bu bitkiler 5-6 gün içerisinde istenen forma kavuşabilirdi. XV. yüzyıl Avrupa’ında bilinen zencefilin Hindistan bölgesinden ihracatı da çok önemliydi. Hindistan’da zencefilin üretimi için ceviz boyutunda kökler toprağa ekilirdi. Ekilen zencefil kökü yaklaşık 1 ay sonra büyümeye başlardı (Stefano, 1854, s. 4). Hindistan’da yetişen bitkiler tıp, kozmetik ve tekstil gibi farklı alanlarda kullanırdı. Bölgede yetişen beyaz sandal ağacı bu duruma en iyi örnekti. Bu bitkinin yağı ve kokusundan birçok farklı alanda faydalanıldı (Stefano, 1854, s. 7).

Afanasiy Nikitin’e göre Hindistan’ın İslam hakimiyetindeki bölgelerinde farklı içecek alışkanlıkları vardı. İslam medeniyeti tarafından bilinen yerel içeceklerin yanı sıra Avrupa’daki içeceklerde tanınırdı. Şarap bu içecekler arasında muhtemelen en mühimlerinden biriydi. İslamiyet’e göre şarap tüketimi yasak olsa da Müslümanlar arasında şarap yapımı bilinirdi. Ayrıca İslam tebaası arasında buğday, pirinç ve nohut sıklıkla tüketilirdi. Müslümanlar arasında nohut hayvan yemi olarak da kullanılırdı (Nikitin, 1958, s. 14). Hindistan topraklarında hüküm süren İslam ricalinin sofraları bir hayli geniş olurdu. Behmenî Türk Sultanlığı’nın Melikü’t-Tüccar namıyla bilinen veziri Muhammed Gavan’ın sofrası bu duruma en büyük örnekti. Nikitin’in aktardığına göre vezirin sofrasına her gün 500 kişi gelerek nasiplenirdi. Bu sofralarda sıkı bir oturma düzeni olurdu. Baş vezir Muhammed Gavan ile sofrada oturabilen yalnızca 3 vezir vardı. Onların da farklı yerlerde oturan 50’şer kişilik maiyetleri vardı. Baş vezir Muhammed Gavan’ın 100 kişi olan ev halkı ve hizmetlileri de ziyafetlerde hazır bulunurdu (Nikitin, 1958, s. 25).

Abdürrezzak Semerkandî’nin kaydettiği notlarda Hindu ve İslam tebaasına mensup insanların sofrası kültürleri açıklanmaktadır. Özellikle Hindu elitleri arasında aynı masada yemek yeme adeti çok yaygın değildi. Bu durumun bir saygısızlık olarak addedilmesi mümkündür. Lakin İslam medeniyetinde sofrası kültürü bir hayli mühimdir. Aynı sofrası etrafında yemek yenmesi oldukça normal karşılanan bir durum

olmuştur (Semerkandî, 1375, s. 545). Nikitin bazı Hinduların Müslümanlarla da aynı yerde yemek yemediklerinden bahsetmekteydi. Hatta onlar yedikleri yemekleri bile Müslümanların görmesini istemezlerdi. Genellikle yiyecek tüketilirken sağ el tercih edilirdi. Sofrada sol elle yemek yenmez, bıçak ve kaşık kullanılmazdı. Hindular arasında balık, büyükbaş ve küçükbaş eti tüketmeyen insanlarda vardı. Ayrıca alkollü içki tüketmeyenlere de rastlanılmaktaydı. Bazı Hindular arasında sadece günde iki öğün yiyecek tüketilirdi (Nikitin, 1958, s. 19). Hindistan'daki yemek kültürünün yerel inanışlara göre sıkça değiştiği unutulmamalıdır.

2.6. Hayvancılık

Nicolo dei Conti Hindistan bölgesinde yaşayan farklı hayvan türlerinden bahsetmektedir. Bu hayvan türleri arasında fillerin ayrı bir yeri vardır. Filler Hindistan'ın tamamında görülebilen hayvanlardan biriydi. Ayrıca ardıç kuşunun ismi de sıkça vurgulanmaktaydı (Conti, 1854, s. 9). Nicolo dei Conti 6 arşın büyüklüğünde yılanlar gördüğünden bahsetmişti. Bunlar Hindular tarafından kızartılarak yenirdi. Kırmızı karıncalarda Hintliler tarafından sıkça tüketilirdi. 1 arşın uzunluğunda boynuzla sahip gergedanlar bulunurdu. Bunların boynuzları panzehir yapımında kullanılırdı. Timsahlar sıkça bahsedilen hayvan türlerinden biriydi. Hindistan'da boğalar değerli bir hayvan olarak kabul edilirdi. Özellikle tüylü ve kıllı boğalar daha çok beğenilirdi. Atlar için özel süslü arabalar mevcuttu. At gemleri hayvanların göğüs kısmını süsleyecek şekilde düzenlenirdi. Bunlar Hindu seçkinlerinin atlarını süsleme türüydü (Conti, 1854, s. 13-14).

Filler bölgede en fazla yararlanılan hayvanlardan biriydi. Fillerin çeşitli evcilleştirilme yöntemleri vardı. İlk yöntemle göre fillerin kızışma mevsimi geldiğinde dişi filler ormanda belirli alana salınırdı. Bu alanlarda filleri yakalamak için yapılmış mimari kompleksler bulunurdu. Buranın mimarisi iki kapılı ve fillerin aşamayacağı duvarlardan oluşurdu. Erkek fil dişiyi gördüğünde ilk kapıdan içeri girerdi. Bunu gören avcılar diğer kapıdan dişiyi çıkartırlardı. Elinde büyük halatlarla içeri giren biri muhafazanın önünde kendini gösterirdi. Fil, ona doğru yöneldiğinde arkasında bulunan kimseler erkek filin ayaklarına halatları geçirirdi. Yakalanan file 3-4 gün az

miktarda yemek verilirdi. 15 gün sonra fil sakinleşirdi. Sonrasında hayvan yanına getirilen 2 uysal fille birlikte dolaştırılırdı. Bu ilk evcilleştirme yöntemiydi. İkinci- siyse fili doğada bulunan vadilerde kısıtlayarak, açlıkla evcilleştirme yöntemi-ydi. Bu uygulama sonucunda fil yine evcilleşirdi. Evcil filler pirinç ve tereyağıyla beslenirdi. Vahşi filler ise doğada bulunan ağaç dallarını ve otları tüketirdi. Askeri amaçla kul- lanılan filler oldukça zeki olurdu. Sahibini korumak için atılan okları ve ciritleri ayak tabanlarıyla engellerdi. Birçok Hintli kral zırhlı ve değerli taşlarla süslü fillere bi- nerdi (Conti, 1854, s. 12).

Abdürrezzak Semerkandî Hindistan'daki krallar arasında file sahip olanların varlığından bahsetmektedir. Bu gibi krallar filler arasında heybetli olanları kendi sa- raylarındaki özel yerlerde beslerdi. Kralların fil yetiştirmek gibi bir amaçları vardı. Fil yavrusu elde etmek için muntazam bir bakımla hayvanlar beslenirdi. Günde iki kez beslenen fillerin her birinin ayrı yaşadığı alanlar vardı. Çeşitli yöntemlerle ya- kalan filler arasında iyi özellikli olanların alınmasına dikkat edilirdi (Semerkandî, 1375, s. 539-540).

Afanasiy Nikitin, Hindistan coğrafyasındaki birçok hayvan türünden bahset- miştir. Bunlar arasında maymunların ayrı bir yeri bulunmaktaydı. Maymunlar dağlık ve ormanlık alanlar dahil birçok yerde yaşarlardı. Maymunlar belirli bir hiyerarşik düzenle hayatlarını idame ettirirlerdi. Maymun toplulukları arasında saygı duyulan ve sözü dinlenen lider maymunlar vardı. Bu hayvanlar toplu olarak hareket ederlerdi. İnsanların mallarını çaldıkları veya onlara saldırdıkları da olurdu. Nadir de olsa bazı maymunlar kendi çocuklarını reddederdi (Nikitin, 1958, s. 16).

2.7. Zanaat

İslamiyet'i kabul eden Hindular genellikle şehirlerde zanaat faaliyetleri ve ticaretle meşgul olurlardı. Müslüman Hinduların zanaatkar olmasının en mühim ne- deni İslam devletlerinde bu sınıfın işsiz kalmamasıydı. Bu bakımdan marangoz, de- mirci, terzi, berber, kasap işlerinde mahir olan birçok Müslüman Hindu'ya rastlanırdı (Srivastava, 1964, s. 30). Bölgedeki İslam devletlerinde köleler arasında en yetenek- liler seçilirdi. Bunlara farklı zanaat eğitimleri verilirdi. Sahipleri için kölelerin iyi

zanaatkar olmaları maddi açıdan önemliydi. Hatta bu sayede kölelikten azat olanlarda vardı (Rashid, 1969, s. 35).

Hindistan bölgesinin genelinde yaygın bir ticaret ağı vardı. Bu sebeple şehir ve köylerdeki zanaatkarların kurduğu loncalar çok kuvvetliydi. Hindistan'daki siyasi gelişmelerden bağımsız olarak zanaatkar sınıfı her zaman gücünü korumayı başardı. Bölgedeki siyasi yapıların ihtiyaçlarına bağılı olarak devlet destekli veya özel teşebbüse ait imalat atölyeleri vardı. Örneğin, Delhi Türk Sultanlığı'nda kraliyet atölyeleri mevcuttu. İpek, pamuk gibi kumaşlardan değerli giysiler üretilirdi. Altın, gümüş eşya yapan imalathanelere de rastlamak mümkündü. Bunların çoğu devlet destekli zanaat merkezleriydi. Özel teşebbüs genellikle kumaş üretimi, kâğıt üretimi, boya üretimi, metal işçiliği, taş işçiliği, kâğıt imalatı gibi daha az maliyetle fazla kâra yönelik girişimlerdi (Srivastava, 1964, s. 34).

Hindistan bölgesinde zanaat faaliyetleri birçok safhada kendini göstermekteydi. Büyük kalabalıkların bir araya geldiği şenlik veya festival gibi etkinlikler uygun bir ortam oluşturunuyordu. Zanaatkarlar bir arada bulunup portatif dükkanlarını kurarak insanlara becerilerini sergileyebiliyordu. Zanaatkarın el emeği beğenilirse malı satın alınırdı. Bu mallara örnek vermek gerekirse zanaatkarlar tarafından yapılan biblolar, süs eşyaları, oyuncaklar rağbet gören el işi ürünlerdi (Buck, 1999, s. 121-122).

Nicolo dei Conti Hindistan'daki bazı zanaat faaliyetleri hakkında mühim bilgiler vermiştir. Bölgenin coğrafyasında birçok akarsu kaynağı bulunduğu için kayıkçılık yapımı gelişmişti. Özellikle balıkçı kayıkları imalatında zanaatkarlar çok sağlam ürünler ortaya çıkartıyordu. Bu konuyla ilgilenen ustaların en büyük özelliği doğru ağacı seçmekteki becerileriydi. Sandal yapımında ağacın türü, imal edilirken sandalın genişliği gibi etmenler çok önem arz ediyordu (Conti, 1854, s. 10). Bölgede bulunan zanaatkarlar gerektiğinde Avrupa'dakilerden daha büyük ve dayanıklı gemiler imal edebilirdi. Bahsedilen gemiler 5 yelkene sahipti. Geminin alt kısımları denizin mukavemetine dayanıklı olması için 3 büyük kalasla inşa edilmişti. Ayrıca

bazı gemiler bölme yöntemiyle yapılırdı. Yolculuk sırasında geminin bir kısmı parçalansa bile kalan kısımlarıyla seyahatin tamamlanabilirdi (Conti, 1854, s. 26-27).

Semerkindî Hindistan'ın gelişmiş şehirlerinde zanaatkar dükkanlarının bir arada olduğundan bahsetmektedir. Örneğin inci, elmas, yakut ve zümrüt gibi kıymetli taşları işleyen kuyumcular mallarını pazarlarda bir arada satarlardı. Zanaatkarların yeteneklerine göre mallarının çeşit ve fiyatları belirlenirdi. Hindistan bölgesinin tamamında zanaatkarların ürettikleri iyi kalitedeki mallara bölgenin idari elitleri ve zenginleri talip olurdu. Bu bakımdan bir işi iyi nitelikte yapabilmek önemliydi (Semerkandî, 1375, s. 537-359).

Afanasiy Nikitin Hindistan'daki zanaatkarların ticaret için değerli mallar ürettiklerinden bahsetmektedir. Bu mallar genellikle liman şehirlerine götürülürdü. Burada ihtiyaç ve kaliteye göre fiyatlandırılıp satılırdı. Pamuk, ipek ve yünden imal edilen kumaşlar, çini boyaları zanaatkarların mahir bir şekilde imal edebildiği bazı ürünlerdi (Nikitin, 1958, s. 21). Hindistan bölgesindeki zanaatkarlar değerli taşları işlemek konusunda tecrübeliydi. Nitekim akik taşının çıkarılıp işlenmesiyle elde edilen ürünler her coğrafyadan alıcı bulurdu. Kuyumcu ustalarının yetenekleri sayesinde değeri artan birçok takı ve kolye vardı. Hindistan'da bulunan elmas ustaları da bu alanda haklı bir üne sahipti (Nikitin, 1958, s. 28).

Sonuç

Hindistan kadim kültüre sahip önemli bir coğrafyadır. XV. yüzyılda Hindistan'a farklı amaçlarla giden seyyahların verdikleri bilgiler hayli mühimdir. Bu yüzyılda Hindistan'a iki hâkim kültür egemendir. Bunlardan ilki yerli Hindu kültürü ikincisi ise İslam medeniyetidir. Hindistan'ın yerlileri olan Hindular uzun zamandan beri kökleşmiş bir sosyolojik anlayışa sahiptir. Güçlü siyasi yapıların olduğu bu zaman diliminde sosyal hayat keskin bir şekilde ayrılmaktadır. Türk yönetici sınıfı bu durumun daima farkında olmuştur. Onlar Hindulara hoşgörüyle muamele etmiştir. Bu sebeple farklı hayat tarzına sahip kültürlerin bir araya gelmesi kolaylaşmıştır.

Her iki kültür de birbirini etkilemeyi başarmıştır. İslam fütuhatlarının sürmesi bu kültürün bölgede yayılmasını sağlamıştır. İslam ve Hindu kültürünün birbirleriyle olan etkileşimi sosyal hayatta açık bir şekilde görülmektedir. Hindistan'daki Müslümanlar, sosyal hayat içerisinde canlı bir şekilde yer aldı. Onlar Hindularla kaynaşmışlar ve hoşgörüyü farklı kültürlerle tesir etmişlerdir. Müslüman olan Hinduların devlet kademelerinde yer alması, yüksek gelirli işlerde çalıştırılması gibi uygulamalar örnek olarak gösterilebilir. XV. yüzyıl seyahatnamelerinde bu durumlar hakkında mühim bilgiler mevcuttur.

Ticari amaçla gelmiş olan seyyahlar Türk-İslam ve Hindu hakimiyetindeki alanlarda serbestçe dolaşmıştır. Bu durum seyyahların özgün ve karşılaştırmalı bilgiler edinmesini sağlamıştır. Böylece, XV. yüzyıl Hindistan coğrafyasındaki tüm sosyal ve kültürel etmenler seyahatnamelerde kendine yer bulmuştur. Seyahatnamelerdeki bilgilerin büyük çoğunluğu birbiriyle tutarlıdır. Bu durum seyyahların Hindistan bölgesindeki sosyal hayatı çok iyi gözlemlediklerine dair en önemli kanıtlardan biridir. XV. yüzyılda Hindistan'a giderek notlar tutan seyyahların farklı bölgelerden gelmesi bir avantajdır. Seyyahlar İslam ve Hristiyan coğrafyalarının farklı yerlerinden Hindistan'ı ziyaret etmiştir. Bu sebeple onların gözlemleri geniş bir bakış açısı oluşturmaktadır. Hindistan'daki gelenek ve göreneklerin tam manasıyla idrak edebilmesi farklı seyahatnamelerin bir araya getirilmesiyle mümkündür.

Hindu topluluklarında yerel adetlerin etkisinde olan evlilik, din, eğlence, giyim ve kuşam kültürlerinde net bir ayırım olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durum İslam kültürü açısından geçerli değildir. Seyyahların verdiği bilgilere göre İslam hakimiyetindeki topraklarda Müslümanlar birbirlerine çok yakın toplumsal tepkiler vermişlerdir. Fakat Hindular için bu durum söz konusu değildir. Hindular coğrafi özellikleri farklı alanlarda değişik âdet ve geleneklerin etkisinde kalmışlardır. XV. yüzyıl sosyal hayatına bakıldığında Hindistan'da yaşayan yerliler kalabalık nüfusa sahip olsalar bile Müslümanlar karşısında hâkim bir sosyolojik anlayışa sahip olamamışlardır.

Kaynakça

- Azamat, Nihat (1988). “Abdürrezak es Semerkandi”, İslam Ansiklopedisi, Cilt 1, İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi, 299-300.
- Baranov, L.S. (1939). Afanasiy Nikitin Perviy Russkiy Puteşestvennik v İndiyu, Kalinin: Kalininskoe Oblastnoe Knijnnoe İzdatelstvo.
- Barozzi, Pietro (1999). “Girolamo da Santo Stefano e Colombo”, La Berio, Sayı 1, Ed. Laura Malfatto, 32-41.
- Baumgartner, Ingrid (2003). “Conti, Niccolo Dei (c. 1395-1469)”, Literature of Travel and Exploration an Encyclopedia, Cilt 1, Ed. Jennifer Speake, New York: Taylor Francis Group, 277-278.
- Buck, C. H. (1999). Faiths Fairs and Festivals of India, New Delhi: Asian Educational Services.
- Chandra, Satish (2014). History of Medieval India (800-1700), New Delhi: Orient BlackSwan.
- Conti, Nicolo dei (1854). “The Travels of Nicolo Conti, in the East, in the Early Part of The Fifteenth Century”, India IX The Fifteenth Century Being a Collection of Narratives of Voyages to India, in the Century Preceding the Portuguese Discovery of the Cape of Good Hope, Çev. Poggio Bracciolini, Ed. R.H. Major, E.S.Q., F.S.A., Londra: Hakluyt Society, s. 3-39.
- Dale, S. F. (2009). The Muslim Empires of the Ottomans, Safavids, and Mughals, Cambridge: Cambridge University Press.
- Demir, Hami (2024). “Bâbürlü Devletin Sosyo-Kültürel Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme”, Yeni Türkiye Hindistan Türkleri Özel Sayısı, Cilt 30, Sayı 135, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 179-189.
- Johnson, Donald (2007). “Rethinking the Rise of European Hegemony”, Education About Asia, Cilt 12, Sayı 1, Michigan: Association for Asian Studies, 17-22.
- Koç, Bilal (2022) “Delhi’de Kurulan Türk ve İslam Devletlerinin Tarihi Kaynakları”, Hindistan’da Kurulan Türk-İslam Devletlerinin Tarihi Kaynakları, Ed. Cihan Oruç, İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları, 115-167.
- Konukçu, Enver (1992). “Behmeniler”, İslam Ansiklopedisi, Cilt 5, İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 353-354.

- Nikitin, Afanasiy (1958). *Hojdenie za Tri Morya Afanasiya Nikitina 1466-1472 gg.*, Moskova: Akademii Nauk SSSR.
- Rashid, A. (1969). *Society and Culture in Medieval India (1206-1556 A.D.)*, Kalküta: K. L. Mukhopadhyay.
- Semerkindi, Abdürrezzak (1375). *Matla'us Sa'deyn ve Mecma'ul Bahreyn*, Ed. Abdülhüseyin Nevai, Tahran.
- Spodek, Howard, Louro & Langford, Michele (2007). "Michele Langford Louro, India in the World; The World in India 1450-1770", *Education About Asia*, Cilt 12, Sayı 1, Michigan: Association for Asian Studies, 23-28.
- Srivastava, Ashirbadi Lal, (1964). *Medieval Indian Culture*, Jaipur: Shiva Lal Agarwala.
- Stefano, Girolamo di Santo (1854). "Account of the Journey of Hieronimo Di Santo Stefano, a Genovese, Addressed to Messer Giovan Jacobo Mainer", *India IX The Fifteenth Century Being a Collection of Narratives of Voyages to India, in the Century Preceding the Portuguese Discovery of the Cape of Good Hope*, Ed. R.H. Major, E.S.Q., F.S.A., Londra: Hakluyt Society, 3-10.
- Yaroslavtsev, V.G. (2017). "Afanasiy Nikitin Oteçestvennyy Predprinimatel Zemleprohodets", *Ekonomika i Sotsium*, Cilt 43, Sayı 12, Saratov: İnstitut Upravleniya i Sotsialno Ekonomiçeskogo Razvitiya, 1361-1363.

Extended Abstract

The Indian region has been an important geographical area that has been home to many civilisations throughout history. The sovereignty of states with diverse cultures in India significantly impacted social life. It diversified social life in different parts of Indian geography. In the 15th century, the representatives of two major cultural groups played a decisive role in shaping the political atmosphere of the region. During, The Delhi Turkish Sultanate (1206-1526) was the protector of Islamic civilisation in India. The Delhi Turkish Sultanate was influential in the northern parts of the region. In time, this influence began to spread to other parts of the region.

The city of Delhi has been infused with Islamic cultural elements since the 13th century. The city of Delhi, which remained untouched by the Mongol invasions that shook the Turkish-Islamic civilisation, continued its development. This situation caused the Turkish-Islamic population in neighbouring regions to come to India. The Turkish Sultanate of Delhi administered the local elements in the geography it controlled based on its Islamic understanding. Indians living in the Turkish Sultanate of Delhi could live their social lives comfortably by adhering to specific rules. In time, the prominent members of the Islamic and Indian communities began to influence each other socially.

The Turkish Sultanate of Delhi began to weaken in the last quarter of the 15th century. The state finally collapsed in the first half of the 16th century. During the period of the weakening of the Turkish Sultanate of Delhi, many Islamic states emerged. The states of

Khandesh (1370-1601), Malwa (1392-1531), and the most recent state of Gujarat (1407-1572) preserved the classical Islamic civilisation in India. The Behmenid Sultanate (1347-1527), established in the southern regions of India, was another important political structure for Islamic civilisation. These states ensured that the culture and customs of Muslims in the Indian region spread to a broader territory. Especially the Behmenid-Vijayanagar struggle in India was very difficult.

By the 15th century, the Vijayanagar State (1350-1646) was one of the most powerful political structures that Indian culture could produce. The Vijayanagar State had a considerable human potential as it was supported by local elements. This state harboured all elements of Indian culture in its sphere of sovereignty. Vijayanagar was built with the basic Indian ways of thinking in social, cultural, military, and administrative fields. The struggle for dominance between the Behmenid Sultanate and the Vijayanagar state caused social groups to interact with each other.

Muslims and Indians realised each other's potential in the fields of trade and crafts. In this way, Muslims and Indians living in India developed the ability to live under different political structures. All differences in social life based on cultures became more recognisable among societies. In particular, the understanding of Islamic culture that protects basic human values has facilitated the coexistence of Hindus and Muslims in social life. Islamic tolerance and justice were very welcome in social groups belonging to Indian culture, where social gaps such as the caste system were high.

For a long time, European merchants were engaged in commercial activities with many Asian countries, especially in the Indian region. However, these merchants did not know any routes other than the main trade routes. The known trade routes were generally suitable for land transport. This situation was very disadvantageous for the traders coming to the Indian region from the interior or coasts of Europe. For this reason, the number of people coming to India was small.

The emergence of new routes for maritime transport in the 13th century changed the course of events. This was an important factor affecting the future fate of the Indian region. European merchants first realised the commercial potential of India. Over time, trade with India became easier and less costly. The share of income from overseas trade in the economies of European states such as Spain and Portugal increased significantly.

Many merchants from Europe started to go to India by using new trade routes. The existence of strong centralised states in India in the 15th century was very advantageous for commercial life. When European merchants came to India, they encountered great Islamic and Indian states. They could easily carry out their commercial activities in the sovereignty areas of these states. They neutralised the political borders in India with their merchant identities. In this way, they had the opportunity to examine an important part of Indian geography very well.

Most of the travellers who came to India in the 15th century were in the region for commercial activities. Only some of them recorded travel diaries. The Italian merchant Nicolo dei Conti (1395-1469) is an example of this. Born in Venice, Nicolo dei Conti worked as a merchant in the Middle East for many years. Here he learnt the customs and languages of the eastern peoples. The Italian traveller's acquisition of these qualities benefited him during his journey to India.

Another Italian traveller who went to the region for commercial activity was a merchant named Girolamo di Santo Stefano. Stefano was born in Genoa, Italy. Genoa, one of the most important trade cities of Italy, played an important role in the upbringing of the Italian traveller. This merchant made many commercial ventures in the Middle East. Girolamo di

Santo Stefano gave important information about social life during his commercial activities in India. It is not a coincidence that both Italian merchants who visited India were engaged in trade activities in the Middle East. As a matter of fact, travelling to the Indian region was a very logical move after knowing the political, social, and economic conditions of the eastern countries well.

Afanasiy Nikitin (?-1475) was one of the merchants who came to the region from outside Europe. Nikitin belonged to the Russian nation. Since Nikitin was a prominent merchant in Russia, he was very successful in social relations. In this way, he was able to go to a distant geography, such as India, and carry out commercial activities. The Russian traveller generally interpreted the social life in India through Orthodox culture. For this reason, he had some prejudiced views against Muslim communities. However, the author explained the social and belief differences between Muslims and Indians in a good way. Therefore, Afanasiy Nikitin's notes are very important for understanding the social life of the Indian region.

Abdürrezzak Samarkandî was one of the travellers who came to the Indian region in the 15th century and did not engage in commercial activities. Abdürrezzak Samarkandî's father held various positions in the Timurid Empire. Samarkandî received a qualified education. Samarkandî's visit to India was not actually voluntary. The Turkestanî traveller led the embassy delegation sent to India by the Timurid Empire. Shahrûkh, the ruler of the Timurid Empire of the period, ordered an embassy to India for economic and political reasons. Samarkandî, who had the qualifications to accomplish this task, was sent to the region. He held a series of meetings with the Vijayanagar and Turkish Islamic States in the region. As a result of this journey, he had the opportunity to learn about the social situation in India to the finest detail.

All travellers providing information about the Indian region in the 15th century mention similar sociological phenomena. In fact, as already mentioned, a caste system was practised in the areas dominated by Indians. The existence of a religious background in this caste system prevented the dissolution of this organisation. It formally organised how Indian society would treat people of different social statuses. Religious officials were at the top of this system. Administrators and soldiers followed this social group. Merchants with capital also found a place for themselves in the upper parts of the caste. People belonging to these classes were always in an advantageous position in the mixed caste system. Many social groups and events in Indian society were shaped by the caste system.

The sociological structure of Islamic society in India was simpler. This structure distinguished believers from non-believers in Islam. Apart from this, there was no difference between social groups. In addition, there were incentives for those who did not believe in Islam to change their minds. According to the statements of the travellers, the number of Muslims among Hindus was quite high. However, those who believed in Islam almost never changed their religion and believed in Indian gods. Social differences in Indian beliefs had a great effect on this situation. Monogamy and polygamy were common among Indians. Local customs in different parts of Indian geography influenced this situation. Generally, women were not allowed to outlive their husbands. In places under Islamic rule, family life was maintained within the limits set by religion.

There were profound differences between the entertainment lives of Muslims and Hindus. Although the dignitaries of both cultures liked to have fun together as a community, the practices were quite different. Where Islamic culture was prevalent, military-style entertainments such as hunting parties were common. In Indian societies, musical entertainment led by kings was common. In Indian society, such entertainments were held under the name

of festivities. The dress culture of Indians was very diverse. Islamic communities dressed more simply, as ordered by religion.

The animals that the travellers drew the most attention to in India were elephants and monkeys. It was frequently emphasised that elephants were used in armies by Islamic and Indian commanders. The fact that monkeys exhibited human-like behaviour was found interesting by the travellers. According to the information given by the travellers, Muslim communities had superior craftsmanship. Indians had experience in some fields. However, Muslims were able to do many jobs properly due to their experience in the geographies they came from.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (1), 470-506

Geliş Tarihi:05.03.2024 Kabul Tarihi:20.05.2024

Yayın: 2024 Yayın Tarihi:31.05.2024

<https://doi.org/10.30561/sinopUSD.1447669>

<https://dergipark.org.tr/sinopUSD>

BÜYÜK TAARRUZ'UN İÇ SİYASETTEKİ YANSIMALARI

Halil İbrahim ÇELİK*

Öz

Bu makale, Millî Mücadele'nin nihai zaferi olan Büyük Taarruz'un Türkiye iç siyasetindeki etkisi üzerine odaklanmaktadır. Büyük Taarruzun başarı ile sonuçlanması, Türkiye'nin bağımsız bir devlet olarak tanınmasına ve iç siyasette yeni devletin kuruluş felsefesinin benimsenmesine katkı sağlamıştır. Türk ordusunun askerî başarısı iç siyasetin dinamiklerini değiştirmiştir. Bu değişimin doğru anlaşılabilmesi için 1922 yılı sonrasında Türkiye'de yaşanan gelişmelerin değerlendirilmesini güçleştirmektedir. Bu sebeple büyük zaferin iç siyasetteki yansımalarına müstakil bir çalışma ile dikkat çekilmesi gerekli görülmüştür. Zaferle birlikte iç siyasetteki tartışmalar, Mustafa Kemal Paşa'nın düşünceleri lehine sonuçlanmıştır. Paşa'ya yönelik İstanbul ve Anadolu'daki muhalefet etkisini kaybetmeye başlamıştır. Zafer hem Anadolu'da hem de İstanbul'da coşku ile kutlanmıştır. Bu münasebetle Ankara'ya pek çok tebrik telgrafının çekildiği görülmektedir. Netice itibarıyla bu zafer ile Türkiye Cumhuriyeti'nin, Mustafa Kemal Paşa'nın belirlediği çağdaş düşünce ekseninde kuruluşunun önündeki engeller kalkmıştır. Bu çalışmanın ana kaynaklarını sırasıyla Başkanlık Devlet Arşivleri Cumhuriyet Arşivi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıtları, hatıralar, süreli yayınlar ve telif eserler oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele, Büyük Taarruz, İç siyaset, Çağdaşlaşma.

The Reflections of Great Offensive in Domestic Politics

Abstract

This article aims to investigate the impact of the Great Offensive, the final victory of the National Struggle, on the domestic politics of Turkey. The success of the Great Offensive underpinned the recognition of Turkey as an independent state and the adoption of the founding philosophy of the new state over domestic politics. Namely, the success of the Turkish army has altered the dynamics of domestic politics. The inability to fully understand this alteration truly renders it difficult to evaluate the developments in Turkey after 1922. In this respect, it was bound to draw attention to the reflections of the great victory in domestic politics through an independent study. After the victory, debates over domestic politics began to favor Mustafa Kemal Pasha's ideas, causing opposition to Pasha in Istanbul and Anatolia to lose ground. The victory was celebrated enthusiastically both in

* Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, halilibrahimcelik42@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-5500-4226>

Anatolia and in Istanbul, and many congratulatory telegrams were sent to Ankara on this occasion. As a result, the obstacles to establishing the Turkish Republic on modern lines, as determined by Mustafa Kemal Pasha, have been removed with this victory. The main sources of this study are the Presidency State Archives, Republic Archive, Minutes of the Grand National Assembly of Turkey, reminiscences, periodicals, and copyrighted works, respectively.

Keywords: Mustafa Kemal Pasha, National Struggle, Great Offensive, Domestic Politics, Modernization.

Giriş

Mustafa Kemal Paşa'nın ordu müfettişi olarak Samsun'a çıkışı ile başlayan Millî Mücadele 9 Eylül 1922 tarihinde İzmir'in Yunan işgalinden kurtarılması ile sona ermiştir. Yunan ordusunun mutlak bir yenilgi ile Anadolu topraklarını terk etmek zorunda bırakılması Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi'ndeki zafer ile mümkün olmuştur. Bu zafer vatanı düşman işgalinden kurtarmasının yanında yeni Türk devletinin kuruluşuna da zemin hazırlamıştır. Mustafa Kemal Paşa, zafer neticesinde iç siyasette oluşan atmosferi öğrencilik yıllarından itibaren planladığı reformları uygulama imkânı olarak değerlendirmiştir (Turan, 2014, s. 262). Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Mücadele boyunca uyguladığı siyasetin ana çerçevesini kamu görevine atandığı genç subaylık yıllarında görmek mümkündür. Mustafa Kemal Paşa düşüncelerini uzun ve meşakkatli bir mücadele süreci neticesinde gerçekleştirmiştir.

Millî Mücadele döneminde Mustafa Kemal Paşa'ya karşı gerek siyasi fikir ayrılıkları gerekse kişisel nedenlerle muhalefet hareketleri görülmüştür. Sakarya Meydan Muharebesi döneminde ise Meclis'te birlik ve beraberlik atmosferi oluşmuştu. Ancak zaferden kısa bir süre sonra bu atmosfer değişmiş ve Malta sürgününden dönen bazı eski siyasetçilerin de rol oynadığı muhalefet hareketleri gelişmeye başlamıştır (Atatürk, 1969, s. 631; Kollu, 1992, s. 481). Fransızlarla imzalanan Ankara Anlaşması'nın Meclis görüşmeleri sırasında bazı milletvekillerin İskenderun'un statüsü nedeni ile anlaşma aleyhinde oy kullanmaları Meclis'te Mustafa Kemal Paşa'ya muhalefetin görünür hale gelmeye başladığını göstermektedir

(Mango, 2000, s. 317). Anlaşma hükümlerinde Misâk-ı Millî'ye aykırı hususların yer aldığı iddiasına karşı Mustafa Kemal Paşa Meclis konuşmasında Fransa'nın siyaseti karşısında alınabilecek en iyi sonucun mevcut anlaşma olduğunu, daha ötesinin zor olduğunu ifade etmiştir (Demir, 2023, s. 1340).

Mustafa Kemal Paşa bir yandan orduyu muharebelere hazırlamaya çalışırken diğer yandan muhalif hareketler ile de mücadele etmiş hatta zaferden sonra uygulayacağı siyasetin ipuçlarını da bu mücadeleler sırasında göstermiştir. Millî Mücadele döneminde ve zafer sonrasında gelişen muhalif hareketlere karşı Mustafa Kemal Paşa'nın siyaseti Prusyalı askerî kuramcı Carl von Clausewitz'in başkomutan nitelikleri ile benzeşmektedir. O başkomutanı siyasi gelişmeleri yakından takip eden, her aşamada doğruyu algılayabilen, sorgulayıcı bir zihin ile meselelere çok boyutlu yaklaşan güven veren serinkanlı nitelikte bir devlet adamı olarak tarif etmiştir (Gawrych, 2009). Millî Mücadele liderinde asker, siyasetçi ve diplomat kimliği birlikte güçlü bir şekilde görülmüştür. Mustafa Kemal Paşa'nın bu özelliği ona yeni Türkiye'yi kurarken ilhamını teoriden değil Türk milletinin tarih tecrübesinden almasını da sağlamıştır. Türk inkılabı bir teorinin uygulanması olarak değil milletle birlikte kazanılan askerî zaferlerin siyasî sonuçları olarak gelişmiştir (Kocatürk, 2009, s. 10). Mustafa Kemal Paşa için askerî kuvvetler vatan ve milletin bekası için bir araçtır. Nitekim daha 1917 yılında Suriye Cephesinde III. Ordu komutanı olarak Halep'ten gönderdiği raporda, eldeki askerî kuvvetlerin memleketi kurtarmak için kullanılması gerektiğini ifade etmiştir (Mango, 2009, s. 13).

Mustafa Kemal Paşa *“asıl olan iç cephedir. Bu cephe bütün memleketin, bütün milletin vücuda getirdiği cephedir. Zahirî cephe, doğrudan doğruya ordunun düşman karşısındaki silahlı cephesidir. Bu cephe sarsılabilir, değişebilir, yenilenebilir. Fakat bu hâl hiçbir vakit bir memleketi mahvedemez. Mühim olan, memleketi temelinden yıkan, milleti esir ettiren iç cephenin düşmesidir”* (Nutuk, 1969, s 433) ifadesiyle vatan müdafaasında iç cephenin önemine vurgu yapmıştır. Mustafa Kemal Paşa iç siyasetteki gelişmeler ve kamuoyunun yönelimlerinin milletin kaderine etkisini bu ifadeleriyle açıklamıştır. Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan

Muharebesi sürecindeki iç siyaset yaklaşımı bu düşünceler ekseninde gelişmiştir. İç siyasetin dışişlerindeki gelişmelere etkisi olduğu gibi dışişlerindeki gelişmelerin de iç siyaseti belirlemeye etkisinin olduğu bilinmektedir. Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi zaferinin yeni Türk devletinin kuruluşuna katkıları ve günümüze kadar ulaşan etkileri ortaya konulması çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi hakkında önemli çalışmalar yayınlanmıştır. Ancak Büyük Taarruz sürecinin öncesi ve sonrasıyla iç siyasete yansımaları hakkında müstakil ve güncel bir çalışma olması nedeniyle bu araştırmanın yapılmasının yararlı olacağı değerlendirilmiştir. Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi zaferinin iç politikadaki yansımaları Atatürk'ün *Nutuk* isimli eseri başta olmak üzere, Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıtları, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Hâkimiyet-i Milliye gazetesi yayınları hatıralar ve telif eserler incelenerek değerlendirilmeye çalışılmıştır. *Nutuk* ve Büyük Millet Meclisi zabıtları dönemin birinci elden kaynakları olarak sürecin anlaşılmasını sağlayacağından bu kaynaklara odaklanılmıştır. Hatıralar dönemin tanıklarının olaylara bakış açısını yansıtmaları bakımından karşılaştırmalı olarak incelendiğinde araştırmayı destekleyici bilgiler ihtiva etmektedir.

1. Büyük Taarruz Öncesi İç Politikadaki Gelişmeler

Sakarya Meydan Muharebesinin Türk ordusunun zaferi ile sonuçlanmasından sonra Türk ordusu işgal güçlerine son darbeyi vurmak için gizli ve titiz bir hazırlık sürecine girmişti (Bayındır Uluskan, 2022, s. 249). 15 Ekim 1921 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı tarafından Batı Cephesi komutanlığına bildirilen Sad Taarruz Planı 1. Ordu Komutanı Ali İhsan (Sabis) Paşa tarafından asker, silah ve donatım eksiklikleri nedeniyle başarısız olacağı düşüncesiyle eleştirilmişti (Çaykıran, 2022, s. 71; Kollu, 1992, s. 506). Ali İhsan Paşa'nın eleştirileri ve taarruz tartışmaları bir yıllık bir tartışma sürecinin başlangıcını işaret ediyordu. Bu dönemde Türkiye iç siyasetinde ön plana çıkan iki temel sorun bulunmaktaydı. Bunlardan

birincisi, Mustafa Kemal Paşa'nın Başkomutanlık yetkilerini düzenleyen yasanın süresinin uzatılmasına ilişkin tartışmalardır (Atatürk, 1969, s. 653). Mustafa Kemal Paşa'ya geniş ve olağanüstü yetkiler tanıyan Başkomutanlık Kanunu ilk kez Sakarya Muharebesi'nden önce 5 Ağustos 1921 tarihinde 3 ay süre geçerli olmak üzere çıkarılmıştır (TBMM, GCZ, 5 Ağustos 1921). Daha sonra 31 Ekim 1921, 4 Şubat 1922 ve 6 Mayıs 1922 tarihlerinde olmak üzere üç kez üçer aylık süreler ile uzatılmıştı. Mustafa Kemal Paşa'ya başkomutanlık yetkisi verilmesine ilişkin düzenlemeler Millî Mücadele döneminin yarı resmi yayın organı olarak isimlendirilen *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde (1 Kasım 1921; 5 Şubat 1922; 7 Mayıs 1922) Türk kamuoyuna duyurulmuştur. *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi Millî Mücadele döneminde gündem belirlenmesine ve Türk kamuoyunun Millî Mücadele lehine bilinçlenmesine katkı sağlayan yayınlarıyla Büyük Taarruz öncesinde de iç siyaseti etkileyen önemli yayınlar yapmıştır (Ölçekçi, 2022, s. 5). *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde başkomutanlık yetkisine ilişkin kanun görüşmelerinin tartışmasız kabul edilmesine ilişkin haber verilmesine karşın özellikle 3. defa uzatılması için yapılan Meclis görüşmeleri sert tartışmalara neden olmuştur. Mustafa Kemal Paşa'ya yakın bazı isimler bile onun kişisel iktidarını sağlamlaştıracağı ve güç dengesinin bozulacağından endişe etmişlerdir. Muhalifler ise Başkomutanlık kanununa sert eleştiriler yöneltmişlerdir (Atatürk, 1969, s. 653; Kinross, 2018, s. 357). Muhalefetin başkomutanlık yasasının ülkede Meclis'in yetkilerini kısıtladığı eleştirilerine karşın Rauf Bey dönemin şartlarında başka çaresi olmayan bir yol olarak değerlendirilmiştir (Orbay, 1993, s. 74). Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaşanan yetki tartışmalarının Türk kamuoyu ve iç siyaseti açısından ilk kez müşahede edilen bir gelişme olmadığını, Türk siyasetinin II. Meşrutiyet döneminden itibaren Meclis'te siyasi tartışma tecrübesine sahip olduğunu değerlendirmek gerekmektedir (Yazıcı, 2019, s. 52).

Mustafa Kemal Paşa Meclis'te kendisine yönelik eleştirilere cevap verirken “*bizim mühim ve asıl olan vazifemiz, siyaset yapmak değildir. Bizim ve bütün memleket ve milletin bugün, yegâne vazifesi, topraklarımızda bulunan düşmanı süngü-*

lerimizle tartdetmektir” ifadeleri ile siyasî tartışmalar yerine vatanın ve milletin kurtuluşu için düşmana karşı mücadeleye odaklanmak gerektiğini ifade etmiş, askerliğin bilinen ilkeleri gereği olağanüstü durumlarda Başkomutanlık yasınının bir zorunluluk olduğunu açıklamıştır (Atatürk, 1969, s. 657). Tüm tartışmalar neticesinde Başkomutanlık kanununun geçerlilik süresi yeniden uzatılmıştır. Daha sonra 4 Ağustos 1922 tarihinde süresi dolacak olan başkomutanlık yetkisi, 20 Temmuz tarihli Meclis kararı ile bir kez daha uzatılmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Lozan Anlaşması imzalanana kadar Başkomutan unvanını ve yetkisini kullanmayı sürdürmüştür. 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyetin ilanı ve Mustafa Kemal Paşa'nın Cumhurbaşkanı seçilmesi ile kanun geçerliliğini yitirmiştir (Yalman, 1992, s. 110; Erkan, 2022, s. 248). Başkomutanlık yetkilerinin Meclis tarafından uzatılmasına rağmen, görüşmeler sırasındaki tartışmalar yakın gelecekte Meclis'te Mustafa Kemal Paşa'ya yönelik güçlü bir muhalefetin olacağını göstermektedir.

Türkiye'nin 1922 yılındaki temel iç siyaset tartışmalarından ikincisi ise Sakarya Muharebesi zaferi üzerinden bir yılı aşkın bir süre geçmiş olmasına karşın ordunun düşmanı vatandan atmak için nihai bir taarruza geçmemesine ilişkin tartışmalardır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde milletvekillerin bir kısmı ordunun bir an önce taarruza geçerek vatani işgalden kurtarmasını istiyordu. Bu milletvekilleri arasında işgalin bir an önce son bulmasını konusunda sabırsız davrananların yanında Mustafa Kemal Paşa'ya muhalif olanlar da bulunmaktaydı. Muhalif milletvekilleri, Türk ordusunun taarruz gücünün olmadığı iddiaları ile Mustafa Kemal Paşa'yı yıpratmayı da hedefliyorlardı. Mustafa Kemal Paşa 6 Mart 1922 tarihinde Meclis'te yaptığı konuşmada;

“... ordumuzun kararı, taarruzdur. Fakat bu taarruzu tehir ediyoruz. Sebebi, hazırlığımızı tamamen bitirmeye biraz daha zaman lazımdır. Yarım hazırlıkla, yarım tedbirlerle yapılacak taarruz, hiç taarruz etmemekten çok daha kötüdür”

ifadesiyle endişeleri gidermeye çalışmıştır. Mustafa Kemal Paşa'ya siyasî nedenlerle muhalif duruş sergileyenler vardı. Diğer yandan savaşların getirdiği yorgun-

luk, yoksulluk ve işgaller insanların yaşam şartlarını güçleştirmiş, hatta dayanılmaz boyutlara taşınmıştı. Bu durumda eleştirilerin etkisini artırıyor (Atatürk, 1969, s. 635-636; Kinross, 2018, s. 357; Küçük, 2020, s. 78). Muhafız vekiller ordunun taarruzunun geciktiğini ve fırsatın kaçırıldığını, ordunun iyi yönetilmediğini iddia ederek Meclis'te sert eleştiriler yapıyorlardı (Avanas, 1994, s. 247).

Kamuoyu tarafından yakından takip edilen bu iki sorunun yanında İngiltere'nin Malta adasında sürgünde tuttuğu bazı Türkleri serbest bırakması da muhalefet hareketini güçlendirmiştir. Hüseyin Rauf (Orbay) Bey ve Kara Vasıf Bey Malta sürgününden serbest bırakılan milletvekilleri arasında bulunuyorlardı. Bu kişiler takip edilmekte olan siyaseti bilmek ve siyasette söz sahibi olmak istiyorlardı. Rauf Bey Nafia Vekâletine Kara Vasıf Bey ise Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yönetimine seçilmiş, ancak ikisi de kısa süre sonra görevlerinden istifa etmişlerdir. Ordu yönetimi ile hükümetin ayrılması düşüncesini savunan bu kişilere Refet (Bele) Bey'de katılmış, o da Müdafaa-i Milliye Vekillikinden istifa etmişti. Mustafa Kemal Paşa ordu yönetimi ve hükümetin ayrılması düşüncesi ile kendisinin Ankara'dan uzaklaştırılmak istendiğini değerlendirmiştir (Atatürk, 1969, s. 633). Farklı gerekçelerle de olsa bu kişilerin Mustafa Kemal Paşa'nın yönetim ilkelerine ve kişiliğine karşı bir muhalefet geliştirdikleri anlaşılmaktadır (Berkes, 2013, s. 502).

Diğer yandan İtilaf Devletlerinden gelen barış önerilerinde uzlaşarak Misak-ı Milli'nin ulaşılabilen hedefleri ile barış yapma ve İtilaf Devletlerine güvenme eğilimi taşıyan milletvekilleri de bulunuyordu. Yeni bir savaşa gerek kalmadan barışın sağlanabileceğini değerlendiriyorlardı. Mustafa Kemal Paşa bu düşüncenin yaygınlaşmasının orduyu rehavete sürükleyeceğinden endişe ediyordu (Kinross, 2018, s. 356). Mustafa Kemal Paşa farklı yaklaşımlar arasında denge siyaseti izleyerek orduyu genel taarruza hazırlamak ve askerlerin moralini yüksek tutmak zorundaydı. Meclis'te millete kötümserlik ve orduya cesaretsizlik aşılacak bir tutum geliştirilmediği sürece tartışmalar düşmanın rehavete kapılmasını sağlayabilirdi. Düşmanın rehavete kapılması durumu ise Mustafa Kemal Paşa'nın stratejisine uygundu (Atatürk, 1969, s. 650). Aynı zamanda Meclis'te farklı görüşler, tartışmalar ve kişi-

sel nedenlerle milletvekilleri Müdafaa-i Hukuk Grubu'ndan ayrı ikinci bir grup oluşturmuşlardı. İkinci grup görünürde Selahattin ve Hüseyin Avni (Ulaş) Beylerin liderliğinde hareket ediyordu. Fakat Rauf Bey ve Kara Vasıf Bey de muhalefeti perde arkasından yönlendiriyorlardı (Atatürk, 1969, s. 634). Bu dönemde hükümet krizinin çözülmesi için Rauf Bey'e İcra Vekilleri Heyeti Reisliği (başbakanlık) teklif edilmişti. Rauf Bey anılarında bu görevi Mustafa Kemal Paşa'nın özel isteğiyle kabul ettiğini ifade etmektedir (Orbay, 1993, s. 77). Mustafa Kemal Paşa fikir ayrılıklarına karşın Millî Mücadele'de devlet adamlarından üst düzeyde yararlanmayı başarmıştır (Karabekir, 2009, s. 901; Kinross, 2018, s. 358). Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey'in icra Vekilleri Heyeti Reisi olarak seçilmesini sağlamıştı. Ancak, *Nutuk*'ta onun açıktan ikinci gruba geçmemesine rağmen muhalif bir yaklaşımı olduğunu bildiğini ifade etmektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın bu bilgisine karşın Rauf Bey 12 Temmuz 1922 tarihinden 4 Ağustos 1923 tarihine kadar görevini sürdürmüştür (Atatürk, 1969, s. 664). Millî Mücadele liderleri arasında zaman zaman siyasî tartışmalar ve fikir ayrılıkları da yaşanmıştır. Refet Paşa, Mustafa Kemal Paşa ile yaşadığı anlaşmazlık sonucunda Millî Müdafaa Vekilliği'nden ayrılarak Ankara'nın dış mahallesi Keçiören'de evine çekilmiş, siyasetle ilgilenmemeye başlamıştır. Ali Fuat (Cebesoy) Paşa ve Rauf Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın başkomutanlık yetkilerinin Meclis'te görüşülmesi öncesinde Millî Mücadele liderleri arasında anlaşmazlık olduğu haberlerinin yayılmasının hem milletin moralini bozacağını hem de Yunanların umutlarını canlandırabileceği endişesi taşıyorlardı. Bundan dolayı bazı girişimlerde bulunmuşlardır. Bu girişimler sonuç vermiş, Refet Paşa onları sıcak bir Temmuz akşamında evinde ağırlamıştır. Millî Mücadelenin 4 lideri hatıralar ve gelecek üzerinde konuşmuşlardır. Mustafa Kemal Paşa ise muhalefete kızgınlığını ifade etmiştir. *“Ben nasıl mücadele edeceğimi bilirim. Fakat şimdi bunun ne yeri ne sırası. Daha sonra ise mücadeleye gerek kalmayacak”* (Kinross, 2018, s. 359) ifadeleri ile düşüncesini açıklamıştır. Ona göre, yeni Türkiye demokratik bir devlet olmalıydı. Bundan dolayı öncelikle silah arkadaşlarına bu düşüncesini açıklayarak zaferden sonra tek adam rejimi düşünmediği konusunda

onları ikna etmiştir. Ardından bir gün sonra Meclis'te asker üniforması ile yaptığı konuşmasında da Meclis'i başkomutanlık kanununun süresiz uzatılması konusunda ikna etmeyi başarmıştır (Kinross, 2018, s. 359). Moskova Büyükelçiliği görevinden dönen ve Mustafa Kemal Paşa tarafından Müdafaa-i Hukuk Grubu başkanlığına getirilen Ali Fuat Paşa, Meclisteki siyasî tartışmaların, Yunanlara karşı taarruza geçilecek bir zamanda meydana gelmesinden dolayı sıradan bir tartışma olmadığı düşüncesindeydi. Ona göre bu tartışmalar, kurulacak yeni devletin felsefesi ve egemenlik anlayışı ile ilgili olmalıydı. Bu nedenle o tartışmaları mümkün olduğunca zafer sonrasına ötelemeye gayret etmiştir. Zafer sonrası yaşanan siyasî gelişmeler Ali Fuat Paşa'yı haklı çıkarmıştır (Kinross, 2018, s. 358).

Meclis'te bu gelişmeler yaşanırken Şark Cephesi komutanı Kazım Karabekir Paşa, 19 Şubat 1922 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği bir mektupta Meclis seçimleri ve milletvekillerin millî meseleler hakkında yanlış karar vermelelerinin önüne geçilebilmesi için meclisin üzerinde ikinci bir meclis kurulmasını önermiştir. Bu öneri bir ayan meclisi ya da senato benzeri bir yapı kurulması düşüncesini göstermektedir. Kazım Karabekir Paşa'nın bu mektubuna 4 Mart 1922 tarihinde cevap veren Mustafa Kemal Paşa ikinci bir meclisin kurulmasının devlet idaresinde iki başlılığa sebep olacağını ifade etmiştir. Fakat bununla birlikte Mustafa Kemal Paşa, Kazım Karabekir Paşa'nın endişelerini de haklı bulmuş, bu endişelerin izalesi için Meclis seçimlerinde millî hassasiyeti yüksek ve alanında yetkin kişilerin meclis üyeliğine seçilmeleri neticesinde ortaya çıkması muhtemel sorunların engellenebileceğini ifade etmiştir (Atatürk, 1969, s. 641-642). Kazım Karabekir Paşa'nın bu mektubu henüz erken sayılabilecek bir dönemde Millî Mücadele dönemi devlet adamlarının Türk devletinin geleceği hakkında değerlendirmeler yaptıklarını, sistem önerileri üzerinde fikirler ürettiklerini göstermektedir.

Büyük Taarruz, Türk milletinin istiklal mücadelesinin geleceğini etkileyeceği gibi aynı zamanda Mustafa Kemal Paşa'nın siyasî geleceğini de belirleyecekti. Zaferin kazanılması neticesinde Türklerin son sığınağı olan Anadolu, yeni kurulacak olan bağımsız Türk devletinin vatani, Mustafa Kemal Paşa da bu devletin do-

ğal lideri olacaktı. Aksi takdirde millet sonu belirsiz bir savrulmaya maruz kalacak ve Mondros Mütarekesi dönemi günlerine geri dönelecekti (Öksüz & Köse, 2017, s. 212). Mustafa Kemal Paşa, ülkenin ve milletin içinde bulunduğu durumun farkındaydı. Orduyu mümkün olan en kısa sürede taarruza hazırlamak ve uygun zamanda tek bir hamle ile vatani işgalden kurtarmak zorundaydı. Uzun süreli bir taarruz ordusu silah, cephane ve iaşe bakımından besleyecek yeterli kaynaklara sahip olunmadığı için büyük bir risk taşıyordu (Öksüz & Köse, 2017, s. 215). Türk ordusunun taarruz gücüne ulaşabilmesi için millettten son kez fedakârlık istenmişti. Devletin ve milletin mali gücü son sınırına kadar zorlanmış ve ülkenin mali kaynakları ordunun emrine tahsis edilmiş, subay ve askerlere taarruz eğitimi verilmiş, doğu ve güney bölgelerinde bulunan askerî birlikler batıya kaydırılmıştı. Rusya ile İtalya'dan satın alınan ve İstanbul'dan kaçırılan silahlar ordunun ihtiyaçlarını tamamlamaktan uzak olmakla birlikte önemli bir ihtiyacı giderecek miktardaydı (Küçük, 2020, s. 80). Bu hazırlıklardan sonra Mustafa Kemal Paşa 1922 Haziran'ında Batı Cephesi komutanı İsmet Paşa, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Vekili (Genelkurmay Başkanı) Fevzi (Çakmak) Paşa ve Müdafa-i Milliye Vekili (Milli Savunma Bakanı) Kâzım (Özalp) Paşa ile taarruz planını paylaştı (Atatürk, 1969, s. 665; Küçük, 2020, s. 79).

Büyük Taarruz öncesinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde tartışma konularından birisi de Harp Encümeni Fevkalâdesi Kanunu olmuştur. Cephe gerisi hizmetlerin verimli sürdürülmesini hedefleyen kanun düzenlemesi ve kanun içeriğine ilişkin tartışmalar Büyük Taarruz hazırlıkların askeri hazırlıklarla birlikte cephe gerisini de ayrıntılı olarak planlamaya çalıştığını göstermektedir (Çetin, 2022, s.7). Harp Encümeni 1922 yılı Nisan, Mayıs, Haziran ve Temmuz aylarında Batı Cephesine demiryolu ulaşımı bulunan şehirlerde görev yapmış ve ordunun giyecek, yiyecek ve donatım ihtiyacının karşılanması için çalışmıştır (Çetin, 2022, s.30-35). Diğer yandan Büyük Taarruz öncesinde İstanbul'daki tabiplerin Anadolu'ya geçmeleri sağlanmış, belediyelerde görevli tabipler ordu hizmetine alınmıştır. Adana ve Konya'daki hastaneler yaralılar için merkez hastane olarak belirlenirken Afyon

cephe hattına yakın bölgeye seyyar hastane kurulmuştur (Canpolat, 2022, s.70). Konya’da ordunun giyecek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan komisyon 100 000 hayvan, 500 nakliye arabası, 10 000 asker kıyafeti toplamayı başarmıştı (Avas, 1994, s. 249). Konya’nın bu katkılarına benzer desteklerin diğer şehirlerden de gerçekleştiği bilinmektedir. Bu çalışmalarla milletin sağlık alanındaki birikimi ve yetmişmiş insan gücü de ordunun hizmetine verilmiş, taarruz hazırlıkları imkanlar ölçüsünde sağlık hizmetleri noktasında da tamamlanmış oluyordu.

2. Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi Sırasındaki Gelişmeler

Ordunun taarruzu ve mutlak zaferi 1922 yılının ilk yarısında Meclis’te ve ordu komutanları arasında yaşanan siyasî anlaşmazlıkları ya da çekişmeleri sona erdirebilecek bir gelişme olabilirdi. Bu süreçte taarruz için hazırlanan ordunun harekâtı bütün tartışmaları askıya alacaktı. Zorunlu olmadıkça savaşı bir felaket olarak gören Mustafa Kemal Paşa, istiklal-i tam için milletin güç ve kudretini göstermesinin zorunlu olduğunu biliyordu (Atatürk, 1994, s. 232). Ordu taarruza hazır olur olmaz askeri hareketin başlaması birçok tartışmayı sona erdirecekti. Mustafa Kemal Paşa Akşehir’de, ordular arası düzenlenen futbol turnuvası bahanesi ile komutanları toplamıştı. Toplantıda Fevzi Paşa 9 aydır Mustafa Kemal Paşa’nın emri ile üzerinde çalıştığı taarruz planını komuta heyetine sundu. İhtiyatlı ve müte-reddit olması ile tanınan İsmet Paşa başta olmak üzere komutanlardan bazıları saldırı planını zamanlama ve ordunun böyle bir taarruza hazır olmaması gerekçeleri ile eleştirmişti. Zira Balkan savaşlarından beri savunma refleksleri güçlenmiş olan Türk komuta heyeti bir taarruz durumunda orduyu kaybetme endişesi içerisine girmişti. Mustafa Kemal Paşa ise komuta heyetinin aksine vatanın bağımsızlığı için kesin bir zaferi zorunlu gördüğünden risk almak gerektiğini ifade etmişti. Komutanlar ikna olmasalar da onun emrine uyacaklarına söz verdiler. Bu karar neticesinde hükümet de Fevzi Paşa’nın taarruz planını onayladı. Büyük taarruz öncesi Mustafa Kemal Paşa Ankara’dan cepheye hareket etmiş, ancak Çankaya çalışanları aldıkları emir gereğince Paşa Ankara’da olmadığı halde, Ankara’da olduğu intibai-

nı uyandıracak şekilde davranmışlardı. Bu davranış düşmanı yanılmaya yönelik bir çalışmadır (Özalp, 2020, s. 234; Borak, 1990, s. 384). 25 Ağustos akşamı Mustafa Kemal Paşa'nın emri ile Anadolu'nun dünya ile haberleşme bağlantısı kesilmişti (Kinross, 2018, s. 365-368). İstanbul ve İzmir basınının da Ankara'daki gelişmelerden ve taarruz hazırlıklarından haberi olmamıştı (Yaşar, 2023, s. 395). Anadolu'da yayın yapan Millî Mücadele yanlısı gazetelerin bu dönemdeki yayın politikaları Türk milletinin Millî Mücadele'ye desteğinin artmasına ve zaferin kazanılmasına önemli katkısı olmuştur (Ölçekçi, 2022, s. 10).

Mustafa Kemal Paşa ilgili hükümet üyeleri ve Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya taarruzun gelişimi ve ulaşılan hedefler şifreli bir telgraf ile bildirmişti (Atatürk'ün Bütün Eserleri, 1992, s. 210). Ayrıca 26 Ağustos 1922 tarihinde vilayetlere gönderilen İcra Vekilleri Heyeti Başkanı Rauf imzalı bir yazı ile Büyük Taarruz'un başladığı duyurulmuştur (BCA, 30.10.54-355-1). Başkanlık Cumhuriyet Arşivi'ndeki belgede; namus, vatan ve istiklali kurtarmak gibi ulvi amaçlarla ordunun taarruza geçtiği belirtilmiş, milletin maddi ve manevi kuvvetleri ile güçlendirilmiş olan ordunun, milletin mesut günlerini sağlayacağı ifade edilmiştir. Türk milletinden ordusu için camilerde dua istenmiştir (BCA. 051.V48.13.113.24). Yazının sonunda, orduya maddi-manevi desteğin devam ettirilmesi talep edilerek halktan zafer niyazı ve duası talep edilmişti. Rauf Bey'in bu yazısında milleti bilgilendirme hedefi olmakla birlikte, kullanılan dil ve talepler bakımından büyük taarruza millet desteğinin önemi vurgulanmaktadır. Milletin maddi ve manevi desteği ile zaferin kazanılacağı vurgusu ile muharebenin Türk milleti tarafından içselleştirmesi hedeflenmiştir (Orbay, 1993, s. 82). Rauf Bey'in yazısından bir gün sonra *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde, kahraman Türk ordusunun bütün cephelerde cani düşmanla çarpışmaya başladığı bilgisi ile taarruz haberi kamuoyuna duyurulmuştur. Rauf Bey'in vilayetlere gönderdiği yazıya da yer verilen haberde millete, sadece resmi haberlere itibar edilmesi ve sonucun sükûnetle beklenmesi tavsiye edilmiştir (*Hâkimiyet-i Milliye*, 27 Ağustos 1922).

Büyük Taarruz ilk günden itibaren büyük bir başarı ile sürdürülmüş ve Yunan işgal kuvvetlerinin savunma hatları kısa sürede aşmıştır. Taarruzun ilk iki gününde ordunun muharebe meydanında gösterdiği başarı nedeniyle ordu, İcra Vekilleri Heyeti Başkanı Hüseyin Rauf Bey tarafından bir telgraf ile tebrik edilmiş (BCA, 30.10.54-355-3), telgrafta kısa sürede kazanılan başarının bütün milleti mutlu ettiği belirtilmiştir. Ayrıca tebrik metninde, mutluluğun orduya bildirilmesi ve milletin topyekûn ordusunun arkasında olduğu mesajını da ihtiva etmektedir. Muharebeler sırasında Büyük Taarruzun her aşaması Başkomutan Mustafa Kemal Paşa tarafından Meclise ve İcra Vekilleri Heyetine telgraf ile bildirilmiştir (BCA, 30.10.54-355-7). *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi Türk ordusunun zaferini;

“Ey Türk yürü! Yürü ki bütün bir beşeriyet, bütün bir din, bütün bir medeniyet varlığını, hayatını, şerefini, senin celadet ve şecaatinden bekliyor. Ey Türk Yürü ki arkada mazlum, garip bir milletin milyonlarca çoluk çocuklarının, milyonlarca kadınlarının elleri barigâh-ı ilahiye uzanarak hayat ve iffetlerinin zamanı olan senin muzafferiyetin için gece gündüz gözyaşları akıtarak dua ve niyaz ediyorlar. Evet, ey Türk yürü ki senin bu yürüyüşün tarihte yeni bir devir açıyor, hukuk müdevvenâtına yeni bir fasıl ilave ediyor, şeref ve izzetten mahrum ettirmek istenilen şarka saadet hürriyet temin ediyor! Yürü ki bütün İslamiyet gülsün! Yürü ki bütün şark mesut olsun” ifadeleri ile başyazı olarak duyurmuştur (*Hâkimiyet-i Milliye*, 29 Ağustos 1922).

26 Ağustos günü başlayan taarruz, neticesinde Türk ordusu 400 kilometreye yakın mesafeyi 15 günde düşmandan temizlemiş ve İzmir’i işgalden kurtarmıştı. Ankara halkı zafer haberleri geldikçe Meclis önünde toplanarak sevinç gösterileri yapıyordu. Türk ordusunun büyük başarısı General Ali Fuat Erdem tarafından “Motorsuz Yıldırım Harbi” olarak isimlendirilmişti (Kollu, 1992, s. 482).

Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebeleri sırasında yaralanan Türk askerleri Konya’ya getirilmiş, gaziler Konya halkı tarafından kahraman gibi

törenler ile karşılanmıştı. (*Hâkimiyet-i Milliye*, 31 Ağustos 1922). Büyük Taarruz harekâtı, Türk ordusunun mutlak zaferi ile sonuçlanmış (Karabekir, 2009, s. 910), Türk ordusunun zaferi sonrasında Türkiye Büyük Millet Meclisi kürsüsüne Bursa'nın işgali sonrası örtülen siyah örtü kaldırılıp yerine yeşil bir örtü serilmiştir. 9 Eylül 1922 tarihinde Nureddin Paşa komutasındaki birlikler İzmir hükümet konağına Türk bayrağını çekmiş (Küçük, 2020, s. 81), Mustafa Kemal Paşa ise 10 Eylül 1922'de zeytin dalları ile süslenmiş açık bir otomobilin içerisinde İzmir'e gelmiştir (Tansel, 2019, s. 184). İzmir'in işgalden kurtuluşunu *İleri* gazetesi, 3 sene 3 ay 25 gündür işgal atındaki İzmir'in Türk sancağına kavuştuğu vurgusuyla duyurmuştur (Selek, 1987, s. 721; Sarıhan, 1996, s. 651). Mustafa Kemal Paşa 13 Eylül 1922 tarihinde millete hitaben yayınladığı tamim ile Anadolu'nun Yunan işgalinden kurtarıldığını bildirmiştir (Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV, 1694, s. 458). Böylece Batı Anadolu'da Yunan işgali sona erdirilmiş ve 18 Eylül 1922'de Anadolu'da hiçbir düşman askeri kalmamıştır.

3. Zaferin İç Siyasetteki Yansıması

Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi zaferinin Türk ordusu tarafından kazanılması ve Yunan ordusunun İzmir'de denize dökülmesinin insan doğasının mantığını zorlayan bir gerçekliği vardı. Çünkü taarruzun başladığı Afyon ile İzmir arası karayolu ile 325 kilometre mesafededir. Bir ordunun bu yolu 15 gün gibi kısa bir sürede, üstelik savaşıarak ve düşmanı takip ederek kat etmesi, diğer bir ifade ile günlük 30 kilometre vatan toprağını düşman işgalinden kurtarması Türk askerinin vatan aşkı ve görev bilincinden başka bir yaklaşımla açıklanması mümkün değildir (Köstüklü, 2002, s. 333). Böylesine muhteşem bir fedakârlık ve başarının önemli sonuçlar doğuracağı muhakkaktır. Büyük zaferle Anadolu'nun düşman işgalinden kurtarılması, taarruz öncesi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Mustafa Kemal Paşa'yı yoğun eleştirilere hedef yapan muhalif milletvekilleri dâhil tüm yurttaki büyük bir coşku ile karşılanmıştır. Milletvekilleri Türk ordusunu tebrik etmiştir. Büyük Millet Meclisine, basın kuruluşlarından, halktan ve dost devletlerden tebrik telgrafları gelmiştir. Telgraflar arasında İstanbul Hükümeti, Siyasal Bil-

giler Okulu öğrencileri, Talebe-i Ulum Cemiyeti, Antakyalı Küçük Saadet ve Maraş Milel-i Gayri Müslime Ruhaneleri gibi farklı toplum kesimlerine ait olanlar dikkat çekmektedir (Tansel, 2019, s. 185; Sayılır, 2014, s. 92).

Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde, Türk milletinin Mondros Mütarekesi sonrasında yaşadığı sıkıntılar, İslam tarihindeki üzüntülü ve acı üç olaydan birisi olarak değerlendirilmiştir. İşgal dönemi, Uhud Savaşı ve Hz. Peygamber'in vefatından sonra üçüncü büyük elem verici süreç olarak anlatılmaktadır. Gazetenin değerlendirmesine göre zafer ile üzüntülü günler sona ermiş, mesut günler başlamıştır (*Hâkimiyet-i Milliye*, 31 Ağustos 1922). Türk milletinin, yurdun Yunan işgalinden kurtarılmasına gösterdiği reaksiyon Haymana ve Ayaş kazalarında yaşanan telgraf müzayedesinde görülmektedir. İlçeye gelen Afyon'un kurtarıldığına ilişkin telgraf, okunması için müzayedeye konulmuş ve telgraf 20.245 kuruşa satın alan Galip Efendi tarafından okunmuştur. Müzayede de toplanan para ile gazilere sigara hediye edilmesi kararlaştırılmıştır. Aynı gün hükümet konağı bahçesinde mevlit okutulmuş ve dua edilmiştir. (*Hâkimiyet-i Milliye*, 31 Ağustos 1922). Zafer haberinin millette duyurulması Ayaşlılar tarafından bir şeref olarak görülmüş ve bu haberi ilk kez okumak ekonomik güçlüklerin yaşandığı dönemde önemli maddi değer bulmuştur. Bu sosyal atmosferde Mustafa Kemal Paşa, 2 Ekim 1922'de Ankara'ya gelmiş ve halkın sevgi gösterileri ile karşılanmıştır. Ankara'ya geldiği günün akşamı zafer kutlaması için bir balo tertip edilmiş ve balo da İstiklal Marşı, Osman Zeki Üngör bestesi ile ilk kez çalınmıştır (Özalp, 2020, s. 236; Sarıhan, 1996, s. 724).

Zafer sonrası iç politikadaki gelişmeler ile ateşkes anlaşması ve barış görüşmeleri eş zamanlı olarak ilerlemiştir. Mustafa Kemal Paşa bir yandan askerî zaferi siyasi zaferle sonuçlandırıp bağımsız bir devletin kuruluşunu sağlayacak kalıcı bir barış anlaşması imzalamanın hazırlıklarını yaparken, diğer yandan 1905 yılındaki ilk görev yıllarından itibaren kafasında tasarladığı devlet sistemini kurmak için planlarını uygulamaya koymuştur. Bu amaçla Milli egemenlik ilkesini esas alan devlet düşüncesinin önündeki en büyük engel olan saltanat idaresi 1 Kasım 1922 tarihli kanun ile sonlandırılmıştır. İstanbul Hükümetinin istifası ve Osmanlı Devle-

ti'nin son padişahı Mehmet Vahdettin'in ülkeyi terk etmesiyle Milli egemenliğin önündeki zorlu olacağı düşünülen engel siyasî hamlelerle beklenenden daha az tepkiyle ortadan kaldırılmıştır. Bu gelişmeler Ankara hükümetinin uluslararası ilişkilerde de işini kolaylaştırmıştır (Berkes, 2013, s. 504; Genç, 1996, s. 167). Esasen 23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi'nin açılışıyla birlikte saltanat, siyasî işlevini kaybetmişti. Ancak Mustafa Kemal Paşa büyük zafere kadar İstanbul hükümeti aleyhine cümleler kurarken, hilafet ve saltanata bağlılık vurgusu yapmıştır. Zafer sonrası iklim ise ülke siyasetinin fiili durumuna hukuki meşruiyet kazandırmıştır (Orbay, 1993, s. 107; Ertan, 2014, s. 198).

Diğer yandan Mustafa Kemal Paşa'nın büyük taarruz hazırlıkları sırasında savaş planlarını üç isim dışında kimse ile paylaşmaması, Meclis'ten hatta Millî Mücadele döneminin başından beri birlikte hareket ettiği yakın silah arkadaşı Kazım Karabekir'den bile gizlemiş olması, ikilinin arasındaki güven ilişkisinin zedelenmesine ve aralarında ilk problemlerin oluşmasına sebebiyet verdiği anlaşılmaktadır (Karabekir, 2008, s.1290; Yalman, 1992, s. 148).

4. Zaferin Türkiye Büyük Millet Meclisine Yansımaları

Mustafa Kemal Paşa Türk milletinin geleceği hakkında karar verme ve yönetme yetkisinin milletin seçeceği yasal temsilcilerden oluşan bir meclise ait olmasını temel ilke olarak benimsemiştir. Bu düşüncesini Millî Mücadele'nin ilk dönemlerinden itibaren kongrelerde uygulamaya başlamıştı. İstiklal Harbi'nin bütün süreçlerinde meclis kararı ve meclisin üstünlüğü siyasî meşruiyetin gereği olarak değerlendirilmiştir. Meclis bu yönü ile en yüksek siyasî karar organı olarak görülmüş ve Mustafa Kemal Paşa yeni kurulan orduyu, Meclis'in ve dolayısı ile milletin emrinde, millete hizmet eden bir kurum olarak konumlandırmıştır (Dâver, 1985, s. 194; Bolat, 2019, s. 163). Millî Mücadele liderinin bu yaklaşımı Türkiye'nin askerî bir yönetime değil cumhuriyet yönetimine dönüşmesinin önemli basamaklarından birisidir. Diğer yandan millet iradesine dayanan yönetim şekli Meclis'te hükümete muhalefet oluşmasına da kaynaklık etmiştir.

1922 yılında Büyük Millet Meclisi'nde yer alan sağ ve sol muhalifler, kurulacak yeni devlet yapısına ve Mustafa Kemal Paşa'nın siyasi liderliğine karşı sert bir muhalefete hazırlanıyorlardı (Findley, 2017, s. 223). Bu durumu sezinleyen Mustafa Kemal Paşa'nın, henüz Büyük Taarruz devam ederken, Afyon'un düşman işgalinden kurtarıldığı gün, belediye binasında Halide Edip Hanım'a “*Yunanlardan sonra birbirimiz ile kavga edeceğiz*” dediği bilinmektedir. Bu sözlerde espiyle birlikte bir gerçeğin ifadesi yer almaktadır (Kinross, 2018, s. 370). Cumhuriyetin ilanından sonra bu sözlerin muhatabı olan Halide Edip Hanım ile Atatürk arasında siyasi anlaşmazlık olmuş ve Halide Edip Avrupa'ya gitmiştir.

Büyük Taarruz öncesi Meclis'te sert muhalefet yapan milletvekillerinden birisi olan Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Bey zafer sonrasında

Milli mefkûrenin rehberi olan Gazi Hazretleri bugün bu ordunun kumandanlığını kabul ettiği gibi milli mefkûrenin rehberliğini de kabul etmiştir. Ne büyük ne azametli bir ruh! Bugün bu zafere bizi tebşir eden Başkumandanı rica ederim ki, çiftçinin başında yine o zekâları sayesinde bu cihan iktisadiyatında tezkâr etmelerini Cenab-ı Hak'tan temenni ederim (TBMM ZC, 2 Eylül 1922)

ifadesiyle Türkiye'nin ve Mustafa Kemal Paşa'nın siyasi geleceği ilgili düşüncelerini dile getirmiş, adeta kısa süre önceki muhalefeti için özür beyanında bulunmuştur. Bolu Milletvekili Tunalı Hilmi Bey ise Türk ordusunu ve onun muzaffer komutanını övmek için uygun sıfat bulamadığını dile getirmiştir. Edirne Milletvekili Şeref Bey ise yaptığı kısa bir konuşma ile orduya ve başkomutanına teşekkür etmiştir (TBMM ZC, 2 Eylül 1922; Yalman, 1994, s. 150).

Meclisteki bu siyasi atmosfer üzerine Mustafa Kemal Paşa hükümet uygulamalarına yönelik kanunları hızla Meclis'ten çıkarılarak ülke yönetiminde tek yetkinin Ankara hükümetinde olduğu mesajını hem iç kamuoyuna hem de dış dünyaya duyurmak istemiştir (Gençosman, 1981, s. 174). Bu konuda hızlı adımların atılması için Meclis'in çalıştırılması gerekiyordu. Meclisin çalıştırılması ihtiyacına karşılık özellikle işgalden kurtarılan şehirlerin milletvekilleri seçim bölgelerine

gitmek için Meclis'ten izin talep ediyorlardı. Milletvekillerinin hem siyasî bakımdan hem de insani bakımdan anlaşılır olan bu talepleri Meclis'in çalışmasını engelleyecek boyutlara gelmesi, dönemin siyasî sorunlarından birisi olmuştur. Tüm izin taleplerinin yerine getirilmesi Meclis'in toplantı yeter sayısının oluşmasına engel olacağı endişesi nedeniyle milletvekillerine izin verilmemesi görüşü Batı Anadolu milletvekilleri tarafından tepki ile karşılanmıştır. Kütahya Milletvekili Ragıp Bey'in "*memleketim harap olmuş, yanmış, katliam icra edilmiş. Beni şimdi seçmenlerim yanında görmek istemezler mi! Eğer siz mezuniyet vermezseniz ben istifa eder giderim*" (TBMM ZC, 4 Eylül 1922) ifadesi ile tepkisini belirtmesi üzerine Ragıp Bey'e 15 gün memleketine gitme izni verilmiştir. Kütahya Milletvekili Besim Atalay Bey'e de geçmiş dönemde Meclis çalışmalarının tamamına katıldığı için 1 ay izin verilmiştir. Büyük Millet Meclisi işgalden kurtulan şehirlerin milletvekillerine Meclis çalışmalarını aksatmayacak bir planlama ile Ankara'da bulunan milletvekili sayısının toplantı yeter sayısı olan 200 milletvekilinin altına düşmemesi esası üzerinden sıra ile izin vermiştir (TBMM ZC, 4 Eylül 1922).

Mecliste siyasî konuların görüşüldüğü oturumlarda tartışmalar yaşandığı görülmektedir. Türkiye Büyük Meclisi büyük zaferin kazanılmasını sağlayan, muharebelerde yararlılık gösteren subay ve erlerin ödüllendirilmeleri ve terfisine ilişkin Başkomutanlık teklifini gündemine almıştır. Bu tekliflerden büyük bir kısmının olumlu değerlendirilmesine karşın, bazı komutanların terfileri onaylanmamıştır. Meclisin bu kararı yakın gelecekteki iç siyasî gelişmelerin ve çekişmelerin habercisi gibidir. Fevzi Paşa'nın müşirliğe, İsmet Paşa'nın ferikliğe terfi tekliflerinin kabul edilmesine karşın, Fahrettin Paşa, İbrahim Bey ve Nazmi Bey'e ilişkin terfi ve taltif teklifleri kanunda belirtilen süreleri doldurmadıkları ve rütbelerinde bir yıllık süreyi tamamlamadıkları gerekçeleri ile kabul edilmemiştir (TBMM ZC, 4 Eylül 1922; Orbay, 1993, s. 85; Baki, 2004, s. 239). Bununla birlikte İzmir'in işgal günü (15 Mayıs 1919) Yunan askerlerine direnen ve "Yaşasın Venizelos!" diye bağırmayı reddettiği için şehit edilen Süleyman Fethi Bey'in anıtının dikilmesi için Milli Savunma Komisyonuna bir teklif gönderilmiştir (Sarıhan 1996, s. 703). Meclis gö-

rüşmelerindeki bu siyasî anlaşmazlıklar, kısa süre sonra bakanların istifaları ile daha net görülmeye başlanacaktır.

Büyük Millet Meclisi bu süreçte Tekâlif-i Milliye Yükümlülükleri ile tahsil edilmesi gereken vergilerin tahsiline ilişkin vergi düzenlemesini kabul etmiştir. 6 Eylül tarihinde alınan bu karar Meclis'in devlet düzenini kurma çalışmalarının bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Diğer yandan zaferin kazanılmasının Meclis'e vergi düzenlemeleri gibi kritik konularda bile siyasî özgüven sağladığı da anlaşılmaktadır (TBMM ZC, 6 Eylül 1922). Yine 20 Eylül tarihli oturumda vergi düzenlemelerine ilişkin yasalar görüşülmüş ve Duyun-u Umumiye İdaresi hakkında bazı düzenlemeler yapılmıştır. Meclis mali konularda sakin oturumlara ev sahipliği yapmıştır (TBMM ZC, 20 Eylül 1922).

Dâhiliye Vekili (İçişleri Bakanı) Ata Bey'in 17 Eylül 1922 Pazar günü istifasıyla siyasî tartışmalar krize dönüşmüştür. Ata Bey'in yerine Mustafa Kemal Paşa'nın aday gösterdiği Zekai Bey'in aldığı 37 oya karşılık muhalif milletvekillerinden Kara Vasıf Bey 99 oy almıştır. Dâhiliye Vekili seçiminde Meclis'in yeterli çoğunluğu sağlayamaması üzerine 20 Eylül tarihinde tekrarlanan seçimde Mustafa Kemal Paşa'nın adayı Safa Bey 94, Kara Vasıf Bey ise 92 oy almışlardır. Üçüncü tur seçiminde ise Safa Bey 100, Vasıf Bey 91 oy almıştır. Böylece Safa Bey Dâhiliye Vekili seçilmiştir. Safa Bey'in Dâhiliye Vekili seçilmesiyle kriz çözülmüştü. Ancak bu kriz Meclis'in kırılğan siyasî yapısını ve muhalefetin etkinliğini de göstermektedir. Aynı günlerde görevinden istifa ederek yeniden aday olan ve bir anlamda Meclis'ten güvenoyu isteyen Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekili (Sağlık Bakanı) Dr. Rıza Nur Bey de 163 oy alarak yeniden Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekili seçilmişti (Özalp, 2020, s. 235; Sarıhan, 1996, s. 704). Bakanların istifası ve seçim süreçlerinde yaşanan sorunların görüşülmesi için İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey, hükümetin Mustafa Kemal Paşa ile görüşmesini önermiş, ancak bu öneri Meclis tarafından kabul edilmemiştir. Mustafa Kemal Paşa ile hükümetin tüm üyelerinin değil İcra Vekilleri Heyeti Reisi ve Hariciye Vekilinin (Dışişleri bakanı) görüşmelerinin uygun olduğu kararına varılmıştır (Sarıhan, 1996, 682).

Türkiye Büyük Millet Meclisi, zaferi büyük bir coşku ile karşılamıştı. Diğer yandan siyasî sürecin beklenen sonucu olarak Meclis'te siyasî gelecek hesaplarıyla birlikte tartışmalar başlamıştı. Zafer, iç politikadaki tartışmaları kısa bir süreliğine ertelemiş olsa da Meclis'in yeni dönemde zorlu iç mücadelelere sahne olacağına da habercisi olmuştur. Türk milleti ise 4 yıldır özlemle beklediği, işgalden kurtuluşu coşku ile kutluyor ve zaferi sağlayanlara saygı ve minnetini gösteriyordu. Mustafa Kemal Paşa 4 Ekim 1922'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı uzun bir konuşma ile muharebeleri anlatmıştır. *“Bu Anadolu zaferi, tarihte bir millet tarafından benimsenen bir düşüncenin ne kadar güçlü ve yaratıcı bir kuvvet olduğunun en güzel örneği olarak kalacaktır”* ifadesi ile zaferin büyüklüğüne vurgu yapmıştır. Meclis'in, büyük zaferin kazanılmasına yaptığı çalışmaları övmüş ve Yunanların Anadolu üzerindeki tarihi emellerinin sona erdirildiğini açıklamıştır (TBMM ZC, 4 Ekim 1922).

Meclis oturumunda hem I. grup hem de II. grup milletvekilleri Mustafa Kemal Paşa'yı öven konuşmalar yapmışlardır. Tunalı Hilmi, Yunan yenilgisinden söz edilirken *“darısı Büyük Britanya'nın başına!”* deyince Mustafa Kemal Paşa bu sözlere *“bugün artık Misak-ı Milli'nin sınırları içinde mutlu, müreffeh ve hür yaşamak için her ne gerekiyorsa hepsini istihsal edeceğiz”* ifadeleri ile bağımsızlıkla birlikte barışa ve huzura vurgu yapmıştır. Bu ifadelerinden onun, milletin mutluluk ve refah beklentisinin farkında olduğu anlaşılıyor ve yeni süreçte duygularıyla değil, akılla siyaset yürüteceğini gösteriyordu (Sarıhan, 1996, s. 728). Elbette bu konuşmada Büyük Taarruz öncesi Büyük Millet Meclisi'nde kendisine ve ordu yönetimine karşı yapılan sert eleştirilere de cevap verilmiştir. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa, Meclis'te en çok eleştiriye maruz kalan Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Vekili Fevzi Paşa'nın, Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'nın ve Müdafaa-i Milliye Vekili Kâzım Paşa'nın isimlerini kürsüden tek tek zikretmiş ve paşalar milletvekillerince alkışlanmışlardır (TBMM ZC, 4 Ekim 1922). Bu davranış Ali Fuat Paşa ve Refet Paşa'nın Başkomutan tarafından dışlandığı şeklinde değerlendirilmiştir. Bununla birlikte Millî Mücadele'nin başından itibaren aktif olarak görev alan İcra Vekil-

leri Heyeti Reisi Rauf ile Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir de kendilerinin karar mekanizmasının dışında tutulduklarını düşünmüşlerdi. Fakat Mustafa Kemal Paşa, silah arkadaşları ile aralarında gerginleşen ilişkilerine rağmen meclis-teki muhalefete birlikte hareket ettiklerini düşündürmeyi başarmıştır (Mango, 2000, s. 349). Millî Mücadele lideri konuşmasında muhalif milletvekillerine, Türk ordusunun taarruz gücü olmadığı yönündeki eleştirileri nedeni ile teşekkür etmiştir. Onların bu eleştirileri ile düşmanın savunmaya geçmeye gerek duymadığını ve bunun için yoğun bir hazırlık yapmadığını, böylece hazırlıksız yakalandığını belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın bu ifadesi Meclis'te bazı milletvekilleri tarafından alaycı gülüşmeler ile karşılık bulmuş, muhalefet ise sessiz kalmıştır (TBMM ZC, 4 Ekim 1922).

TBMM 12 Kasım 1922 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf çekerek onun şahsında ordunun zaferini tebrik etmiş, (BCA, 030.10.1.1.3/1) Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Savaşı'nda kazanılan zafer Mustafa Kemal Paşa'ya "Halaskâr Gazi" unvanını kazandırmıştı. Mustafa Kemal Paşa, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki siyasî atmosferden memnundu. O, kutlamalardan ziyade büyük zaferin oluşturduğu bu olumlu siyasî atmosferi, Ankara hükümetinin otoritesini güçlendirme yolunda önemli görüyordu. Öncelikle gönderdiği telgraflar ile zaferin kazanılmasına katkı sağlayan tüm toplum kesimlerini teşekkürlerini sundu (Baki, 2004, s. 259). Bu davranışı ile milletin lideri olduğunu bir kez daha teyit etti. Diğer yandan Cephede kazanılan ve vatanın işgalden kurtarılmasını sağlayan bu zaferin iç ve dış politikada kesin bir sonuca götürmeyeceği Millî Mücadele lideri tarafından iyi biliniyordu.

5. Türk Milletinin Zafer Kutlamaları

Büyük Taarruz başlayıp düşman işgalinden kurtarılan köy ve şehirlerin haberleri duyuldukça vatanın her yerinde büyük sevinç gösterileri ve kutlamalar yapılmaya başlanmıştı. Daha önce katliam ve zulüm haberleri ile kahrolan Türk milletinde, Yunan ordusunun hızla geri çekildiğini bildiren müjdeli haberler, büyük bir coşkuya sebep olmuştu. Türk şehirleri bayraklarla süslenmiş, kamu görevlilerinin

düzenlediği geçit törenlerinin yanında halkın kutlamalarıyla Anadolu adeta bayram yerine dönmüştü. Türk ordusu için kurbanlar kesilmiş, dualar edilmiş, vatanın birçok noktasında asılı olan siyah sancaklar yerini *al sancaklara* bırakmıştır. Düşman işgalinde olduğunu göstermek ve bilinci diri tutmak için haritalarda siyahla gösterilen şehirlerin renkleri düşman işgalinden kurtarıldıkça beyaza dönüştürülmüştür. Cepheden gelen her zafer haberi kutlamaları daha görkemli ve coşkulu hale getirmişti (Tansel, 2019, s. 178; Üçüncü, 2010, s. 196). İzmir halkı Türk ordusunu mükemmel bir düzen içinde İzmir'e girişini coşkuyla karşılamıştı (Karagülmez, 2022, s. 199). Türk ordusunun İzmir'e girdiği haberi üzerine Anadolu'daki vilayetlerden Büyük Millet Meclisi'ne kutlama telgrafları yağmaya başlamıştı. Ankara başta olmak üzere Kayseri, Mersin, Kastamonu, Diyarbakır, Konya, Antalya, Adana, Trabzon, Kars, Çanakkale, Artvin şehirleri ile bu şehirlere bağlı birçok ilçede İzmir'e Türk askerlerinin girişi gösteriler ve fener alayları ile kutlanmıştır. Bu kutlamalar içerisinde Ankara, Trabzon, Diyarbakır ve Konya'daki kutlamalar dev Türk bayraklarının kullanıldığı devasa mitinglere dönüşmüş, vilayetler kutlama telgraflarıyla birlikte orduya hediyeler de göndermişlerdir. Örneğin, Samsun'dan orduya tebrik telgrafıyla birlikte hediye olarak 50 bin paketi subaylar için, 350 bin paketi de askerler için olmak üzere sigara gönderilmiştir. Bu hediye, her şehrin kendi ürettiği ürünlerden orduya minnetinin bir ifadesi olarak gönderilenlere ilginç bir örnektir. Hediyelerin maddi değerlerinden çok manevi anlamı ve Türk milletinin işgallere karşı yaklaşımı ve milli bilincini göstermesi bakımından önemlidir (TBMM ZC, 14 Eylül 1922; Yalman, 1992, s. 162; Üçüncü, 2010, s. 203). Konya vilayeti İzmir'in kurtuluşunu sevinç gösterileri ile sokakta kutlayan şehirlerden birisi olmuştur. İzmir'e Türk bayrağı asıldığı haberini gazeteler ilave baskı olarak vermiş ve bu ilaveler halk tarafından kapışılmıştır. Eğitimci Besim Atalay'ın konuşmasının ardından yürüyüş yapılmış ve akşam da fener alayı düzenlenmiştir (Sarihan, 1996, s. 654). Trabzon'da da bütün kuruluş ve kurumların katıldığı bir zafer kutlaması yapılmıştır. Kazım Karabekir'in de katıldığı ve Sovyet Rusya'nın Trabzon konsolosu tarafından takip edilen zafer kutlamalarında 101 pare top atışı

yapılmış, okullar tarafından jimnastik gösterileri ve fener alayı düzenlenerek İzmir'in işgalden kurtarılışı coşku ile kutlanmıştır (Karabekir, 2009, s. 912). Millî Mücadele boyunca Ankara Hükümetinin İtilaf Devletleriyle anlaşma ihtimalinden endişe duyan Sovyet Rusya hükümeti zaferi memnuniyetle karşılamış ve zafer kutlamalarını takip etmiştir (Erden, 2017, s. 135).

Anadolu vilayetleri gibi İstanbul'da da Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi zaferi büyük bir coşku ile karşılanmıştır. Büyük Taarruz devam ederken Mustafa Kemal Paşa'nın tüm haberleşmeyi kesmesi nedeniyle İstanbul halkı savaşın gidişatından haber alamamıştı. İstanbul, gelişmeleri Yunanlıların verdikleri haberlerden takip edebilmişti. Onlar da Türk taarruzunun geri püskürtüldüğü hatta Mustafa Kemal Paşa'nın esir alındığı haberlerini yaymışlardı. Yollarda ve boğaz vapurlarında Türklerin üzgün suratları görünürken, Rumlar şehir kulüplerinde zafer kutlamaları yapıyordu. İstanbul'da yaşayan azınlıklar Batı Anadolu'daki muharebeyi görünür yüzü Yunanlılar olan emperyalizmin kazandığı yanlış haberiyle mutlu olmuşlardı. XIX. yüzyılın başından itibaren sürdürdükleri emperyalizmin Anadolu'da ileri karakolu olma mücadelesini başarıyla sonuçlandırdıklarını düşünüyorlardı (İnan, 2023, s. 39). Birkaç gün sonra Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi zaferi haberini alan gazeteler, haberi halk inanmayacak diye çekinerek yayımlamışlardı (Kinross, 2018, s. 374). Anadolu'dan gelen haberler kesin Türk zaferi müjdeleniyordu. Yunanlıların bildirdiklerinin aksine esir düşen Mustafa Kemal Paşa değil Yunan ordusu komutanıydı. İstanbul'da Türkler için asık suratların gülen yüzlere döndüğü bir bayram havası oluşmuştu. Darülfünun öğrencilerinin başlattığı zafer şenlikleri İstanbul'da sabahın ilk ışıklarına kadar sürmüştü. Fatih Camii bahçesinde Müderris Şemsettin Bey, zaferi ilan etmiş, kutlamalarda taşkınlık yapılmaması uyarısında bulunmuştu. Düzenlenen zafer alayı, Şehzadebaşı'ndan Beyazıt'a kadar yürümüş, İstanbul'daki bütün mekteplerin talebeleri zafer alayına katılmışlardır. Sultan Mahmut türbesi önünde, Marif Nezaretinde, Hilal-i Ahmer binası kapısında İzmir Marşı çalınarak sevinç gösterileri yapılmıştır. Sultanahmet Meydanındaki kürsüden siyah bayrak indirilerek

yerine Türk bayrağı asılmıştır. Halen İtilaf devletleri işgalinde bulunan İstanbul'da I. Dünya Savaşı yıllarından beri devam eden matem havası yerini bayram coşkusu-na bırakmıştır. Fener Patrikhanesi önünde gösteriler yapılmış, polisin engelleme girişimlerine rağmen halk gösterilere devam etmiştir. “Yaşasın Mustafa Kemal Paşa! Yaşasın Büyük Millet Meclisi!” sloganları, konfeti ve havai fişek gösterileri, fener alayları işgalden kurtarılmış vatan topraklarının sevincini yansıtmıştır. İstanbul sevinçte Anadolu ile birlik olmuştur. Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin camlarının kırılması ve Peyâm-ı Sabah gazetesinin idare binasının taşlanması gibi taşkınlıkların da yaşandığı zafer alaylarındaki coşkuyu dönemin *İkdam*, *Vakit* gibi gazeteleri milli heyecanla yansıtmışlardır (Sarıhan, 1996, s. 658). Dönemin dergilerinden *Aydede* Millî Mücadele karşıtı yayınlar yapan Ali Kemal'in Peyâm-ı Sabah gazetesinin zafer sonrası fikir özgürlüğüne vurgu yapan yazılarıyla alay eden karikatürler yayınlamıştı (Yaşar, 2023, s. 396). *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi ise İstanbul'daki zafer kutlamalarını coşkulu bir dil ile anlatmış, İstanbul'da 200 bin kişinin kutlamalara katıldığı, kutlamaların şenlik havasında gerçekleştiği haberleri yapılmış, halkın Hürriyet ve İtilaf Fırkası binasını, Yunan askerî binası olarak kullanılan yeri ve *Sabah* gazetesi matbaasını taşıdığı bilgilerine yer verilmiştir (Hâkimiyet-i Milliye 12 Eylül 1922). Topkapı Sarayı'nda Millî Mücadele şehitleri için okutulan mevlide Padişah, Şehzade Abdülmecit ve Tevfik Paşa Kabinesi de katılmıştı. İşgal kuvvetleri komutanı İngiliz General Sir Charles Harington yayınladığı bildiriye gösterilerin artık sona ermesi gerektiğini, gösterilerin devamı halinde sıkıyönetim kurallarını uygulamak ve kuvvet kullanmak zorunda kalacaklarını ilan etmek zorunda kalmıştır (Sarıhan, 1996, s. 658).

İstanbul'da zaferin atmosferinde Anadolu ile birlik beraberlik duygusu ege-men olmuştur. Devlet adamları gönüllü ya da gönülsüz kendilerini İstanbul halkının estirdiği bu millî rüzgârın içinde bulmuşlardı (Sarıhan, 1996, s. 686). Bu süreçte İstanbul'da İtilaf Devletleri ile açıktan iş birliği ve ittifak yapan bazı devlet adamı ve aydınlar İstanbul'dan Avrupa ülkelerine kaçmaya başlamışlardır. Millî Mücadeleye muhalif olduğu bilinen Arnavutköy Amerikan Koleji Türkçe öğretmeni

Rıza Tevfik Bey, öğrencilerin ısrarlı protestoları neticesinde okulda öğretmenlik görevinden uzaklaştırılmıştır (Üçüncü, 2010, s. 207; Sarıhan, 1996, s. 700). Millî Mücadele yansısı gazetelerde Mustafa Kemal Paşa başta olmak üzere Millî Mücadele liderlerinin fotoğraflarıyla birlikte zafer haberleri verilmiş, Yunan ve İngiliz devlet adamlarının karikatürleri alaycı bir dil ile yayınlanmıştır. Eylül ayının ikinci yarısından itibaren ise haberlerde askerî konular yerine barış dönemi ve Türk milletinin taleplerine ilişkin gelişmeler yer almaya başlamıştır (Müjdecı, 2014, s. 401). Darülfünun Edebiyat bölümü Mustafa Kemal Paşa'yı fahri müderrisliğe seçmiş, bu karar bir telgrafla Paşa'ya duyurulmuştu. Tüm bu gelişmeler Millî Mücadele ruhunun İstanbul'a her geçen gün biraz daha egemen olduğunu göstermektedir.

Kutlamaların bir diğer merkezi elbette Millî Mücadelenin kalbi Ankara olmuştur. Ankara, silah sesleri ve İzmir havaları çalan davulların namelerinden İzmir'in düşman işgalinden kurtarıldığı haberini öğrenmiş, Meclis'in önu kısa sürede mahşer yerine dönmüştür. "Yaşasın Türkiye, Yaşasın Büyük Millet Meclisi!" sloganları gece boyunca Ankara sokaklarında yankılanmış, gündüz ise bütün binalar bayraklarla süslenmiştir. Ankara, mimarı olduğu zaferi, genç, ihtiyar, kadın, çocuk, asker, memur, esnaf, işçi hep birlikte kutlamıştır (Sarıhan, 1996, s. 654).

1919 yılından beri işgali bütün ağırlığı ile yaşayan Batı Anadolu şehirlerinde hem sevinç ve coşku hem de yanan, yıkılan köylerin şehirlerin hüznü vardı. Şehirler harabeye dönmüş, yakılmış, yaşanılmaz hale gelmişti. Bu büyük yıkıma karşın Falih Rıfkı'nın tespiti ile millet işgalin sona ermesi ile teselli olmuş ve tam bir iyimserlik içerisindeydi. Millet "toprağımızı yakamadılar ya" diyordu. Türk milleti toprağını, vatanını işgalden kurtarmıştı. Diğer her şey yeniden imar edilebilirdi (Sarıhan, 1996, s. 718).

Zaferin kahramanı Mustafa Kemal Paşa hem Anadolu'daki hem de İstanbul'daki kutlamaların baş aktörü olmuştur. Övücü sloganlar atılmış, fahri müderrislik, fahri hemşerilik unvanları tevdi edilmişti. Muallimler Cemiyeti İstanbul'dan Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telgrafta onu bir deha olarak güneşe benzetmişti. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne memleketin her köşesinden kutlama telgrafları

gönderilmiştir. Azınlık cemaatlerinden kutlama telgrafi gönderenler olmuştur (Sarhan, 1996, s. 682). Millî Mücadele kazanılmış, Misak-ı Millinin gerçekleştirilebileceğine olan inanç artmıştır. Mustafa Kemal Paşa fahri hemşerilik davetleri içerisinden İzmir'in teklifini kabul ettiğini resmi bir yazı ile bildirmiş ve İzmir halkına teşekkür etmiştir (Atatürk, 1996, s. 700). Anadolu ve İstanbul'daki zafer kutlamaları Mustafa Kemal Paşa'nın ordunun başkomutan olarak benimsendiği gibi Türk milletinin siyasî lideri olduğunu da göstermektedir. Başkomutanlık Meydan Muharebesi zaferi, onun Türk milletinin gönlündeki yerini geri dönülmez bir şekilde güçlendirmiştir. Mustafa Kemal Paşa ise zafer kutlama tebriklerini kabul ederken söylediği;

“Bu zaferi kazanan ben değilim. Bunu asıl, tel örgüleri hiçe sayarak atlayan, savaş meydanında can veren, yaralanan, kendini esirgeme- den düşmanın üzerine atılarak Akdeniz yolunu Türk süngülerine açan kahraman askerler kazanmıştır. Ne yazık ki onların her birinin adını Kocatepe'nin sırtlarına yazmak mümkün değildir. Fakat hepsinin ortak bir adı vardır: Türk askeri!”

ifadesiyle zaferi Türk ordusuna ve dolayısıyla orduyu bağrından çıkaran Türk milletine atfetmiş, kutlamaların esas muhatabının Türk milleti olduğunu belirtmiştir (Bolat, 2019, s. 163).

İstiklal Marşı şairi ve Burdur Milletvekili Mehmet Akif Bey *Sebîlürreşâd* dergisinde Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesinin sonucunu “İslam'ın büyük zaferi” başlığı ile duyurmuştur. Yunan ordusunun, büyük devletlerin özellikle de İngiltere'nin destekleri ile sahip olduğu harp imkânlarına rağmen “*mübarek ordumuzun*” büyük ve pek seri bir zafer kazandığını millete müjdelemiştir. Maddi imkânların eksikliklerine rağmen bu zaferin kazanılmasını Türk milletinin imanı ile açıklayan Mehmet Akif, Yunan ordusunu haçlı ordusunun bir şubesi olarak tasvir etmiş ve zaferi büyük bir coşku ile duyurmuştu. Yunan ordusunun Anadolu'da perişan olmasını Allah'ın adaletinin tecellisi olarak gören milli şair, İslam'ın büyük kurtuluş günü olarak gördüğü zaferi sağlayan asker ve kumandanla-

rın Bedir savaşı gazileri kadar büyük hizmet ettiklerini yazmıştır (Ersoy, 1922, s. 268). Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesinin gerçekleştiği bölge daha sonraki dönemlerde Millî Mücadele'nin sembollerinden birisi ve ulusal mirası olarak kabul edilmiştir (Özbey, 2022, s. 75).

6. İstanbul Hükümetinin Tutumu ve TBMM Hükümeti

İstanbul hükümetinin, İstanbul'daki zafer kutlamalarında halkın coşkusuna ortak olduğu görülmektedir. Zaferden hemen sonra Mustafa Kemal Paşa'yı tebrik etmeyi kararlaştırmış, Sadrazam Tevfik Paşa Ankara'ya 17 Ekim'de bir kutlama telgrafi göndermiştir. Telgrafta, Mustafa Kemal Paşa'ya kazanılan zafer ile ülkede iki başlı bir yönetime gerek kalmadığını, milli birliğin sağlandığını ve Ankara'nın İstanbul'a tabi olması gerektiğini anlatmaya çalışmıştır. İstanbul hükümetinin bu yaklaşımı ülke genelinde yukarıda anlatılan siyasî atmosfer ve ülkenin reel politikle farklılık arz etmektedir. Elbette bu siyasî durumun İstanbul farkındaydı. Ancak yüzyılların geleneğinden vazgeçmek ve siyasî gücü bırakmak da istemiyordu. Hanedan üyesi Prens Sabahattin de Mustafa Kemal Paşa'ya kutlama telgrafi gönderenler arasındaydı. Padişah ise kutlama telgrafi göndermeyi reddetmişti. (Tansel, 2019, 185; Sarıhan, 1996, s. 655).

Bu yaklaşımın bir karşılığı olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi adına Trakya'yı teslim almak ve Ankara hükümetini İstanbul'da temsil etmek görevleri ile 19 Ekim'de İstanbul'a gelen Refet Paşa, burada Padişah'ı yok sayarak İtilaf Devletleri temsilcileri ile Meclis adına görüşmelerde bulunmuştur. Refet Paşa 29 Ekim'de padişahı ziyaret ederek ondan, İstanbul hükümetinin temsil yetkisi ve görevinin bulunmadığını bundan dolayı hükümetin dağıtılması gerektiğini bildirmiştir. Refet Bey sultanın yaveri ile yaptığı konuşmada "*makamı muallayı hilafete hissiyatı diyaneşkâranemi iblağ ediniz*" ifadesi ile Ankara hükümetinin saltanatı kaldırıp, hilafet makamının varlığını sürdürmeye karar verdiğini ifade etmiş oluyordu (Mango, 2000, s. 351; Küçük, 2020, s. 82). İtilaf Devletlerinin Lozan Barış Konferansına Ankara hükümetiyle birlikte İstanbul hükümetini de davet etmesi, İstanbul hükümetinin İtilaf Devletleri ile siyasî ilişkilerini devam ettirmesi ve padişahın hüküme-

ti feshetmeyi reddetmesi, gelişmeleri Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin saltanatı kaldırması kararını güçlendirmiş ve süreci hızlandırmıştır. Lozan Konferansı öncesi TBMM temsilcileri İstanbul Hükümetinin Türkiye'nin uluslararası temsil yetkisinin olmadığı belirtmişlerdir. İstanbul hükümetinin barış konferansına katılımının söz konusu olmadığı düşüncesi telgraf haberleşmelerinde görülmektedir. Buna karşın İstanbul, devletin temsil makamı olarak kendisini görüyordu. Ankara ise kendisini İstanbul'a bağlı değil, İstanbul'un üstünde görmekteydi. İki hükümet arasında siyasî hesaplaşma Lozan konferansı öncesi başlamıştı. İtilaf Devletlerinin konferansa İstanbul hükümetini de çağırması ve İstanbul'u meşru hükümet olarak tanınması Ankara'nın İstanbul'a karşı tutumunu sertleştirmiş ve acil politik adım atmaya zorlamıştır. İtilaf devletleri, iki Türk hükümetini de görüşmeye çağırmak suretiyle Ankara hükümetinin tutumunu yumuşatmayı hedefledikleri anlaşılmaktadır (Ertan, 2014, s. 99; Türk İstiklal Harbi, 1995, s. 29). İstanbul hükümeti ve padişahın tutumu ile İtilaf Devletlerinin bu politikası, Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekili Dr. Rıza Nur ve Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Bey tarafından hazırlanan ve 80 milletvekilinin de imzaladığı saltanatın kaldırılmasına ilişkin kanunun kabulünü çabuklaştırmıştır (Mango, 2000, s. 351; Küçük, 2020, s. 82). Kanun maddelerinin görüşülmesi sırasında Mustafa Kemal Paşa;

Bu bir emrivakidir. Mevzubahis olan, millete saltanatını, hâkimiyetini bırakacak mıyız, bırakmayacak mıyız meselesidir. Mesele zaten emrivaki olmuş bir hakikati ifadeden ibarettir. Bu behemehâl olacaktır. Burada içtima edenler, Meclis ve herkes meseleyi tabii görürse fikrimce muvafık olur.

ifadesiyle kararlılığını beyan etmiştir. Bu kararlı yaklaşım sonrası ise saltanatın kaldırılmasına dair kanun Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilmiştir (Ertan, 2014, s. 201). Aslında kanunun hazırlanmasında ve Meclis görüşmelerinde etkili olan Hüseyin Avni Bey, Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi zaferi öncesi Meclis'te Mustafa Kemal Paşa'ya en güçlü muhalefet eden vekiller arasında yer almıştır. Ancak zafer, siyasî tutumların ve durumun değişmesini kolaylaştırmış-

tır. Zafer modern Türkiye'nin doğuşunun önündeki iç engelleri de kaldırmıştı (Selek, 1987, s. 729).

Mehmet Vahdettin 10 Kasım 1922 tarihinde Cuma selamlığında son kez halkın içinde görülmüştü. 16 Kasım 1922'de Müslümanların Halifesi olarak imzaladığı yazı ile İngiltere'nin Türkiye'deki işgal kuvvetleri Başkumandanı Harington'a İstanbul'da hayatının tehlikede olduğunu belirterek İstanbul'dan ayrılmak istediğini bildirmiştir. 17 Kasım'da padişah, beraberinde küçük oğlu Ertuğrul ve az sayıda saray görevlisi ile saraydan ayrılarak İngiltere'ye ait HMS Malaya gemisine bindirilmiştir. Önce Malta adasına, ardından Mekke'ye giden Mehmet Vahdettin, San Remo'ya yerleşmiş ve 15 Mayıs 1926'da burada vefat etmiştir. Refet Bey, padişah İstanbul'dan ayrıldıktan sonra General Harington'a, kendilerini padişahın yükünden kurtardığı için teşekkür etmiştir (Mango, 2000, s. 353; Yazıcı, 2019, s. 208). Halifelik makamına Meclis kararı ile Vahdettin'in yeğeni Abdülmecit Efendi getirilmiştir. Bu karar Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ülke yönetiminde tam hâkimiyetinin bir göstergesi olarak anlaşılmalıdır. Çünkü halife atama yetkisi Meclis tarafından kullanılmıştır. Bu durum, egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu ve millet adına karar verme yetkisinin Mecliste olduğu anlamına gelmektedir. Bu sonuç, Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi zaferinin iç siyasete en güçlü yansımalarından birisi olarak anlaşılmalıdır.

Ankara'da Ali Şükrü Bey'in yeni kurduğu matbaada *Tan* adı ile çıkardığı gazete devlet başkanlığı makamının halifeye devredilmesi gerektiğine ilişkin yayınlar yapmış olmasına karşın halifenin bir muhalefet odağı olması Mustafa Kemal Paşa tarafından Refet Paşa'nın İstanbul'da TBMM temsilcisi görevinden alınarak yerine Dr. Adnan (Adıvar) Bey'in atanmasıyla engellenmiştir (Mango, 2000, s. 354).

Andrev Mango'nun (Mango, 2009, s. 15) ifadesiyle, Mustafa Kemal Atatürk sabırlı bir devrimciydi. Öğrencilik yıllarından beri planlanmış olduğu, yeni devlet kurarak yeni bir toplum oluşturma düşüncelerini büyük bir sabırla zafer sonrası adım adım uygulamaya başlamıştı (Turan, 2009, s. 23). Mustafa Kemal Paşa, za-

ferden sonra henüz Lozan Barış Anlaşması imzalanmadan Bursa, Eskişehir, İzmit ve İzmir gibi Batı Anadolu şehirlerine geziler düzenlemiş, bu şehirlerde öğretmenlere, memurlara ve halka yaptığı konuşmalarda, Millî Mücadele'nin başından beri planladığı inkılapların ipuçlarını vermişti. Bu planların sonucu ise Erzurum Kongresi sırasında Mazhar Müfit Kansu'ya ifade ettiği Cumhuriyet rejiminin ilanı olmuştur (Kansu, 1986, s. 595)

Sonuç ve Öneriler

Türk tarihi boyunca bir Türk devletinin inkıta dönemi yeni Türk devletinin kuruluş dönemidir. I. Dünya Savaşı sonrasında siyasi varlığını kaybeden Osmanlı Devleti'nin yerine Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Cumhuriyetin kurucusu Mustafa Kemal Paşa Samsun'a çıkarken planladığı milli egemenlik ilkesiyle tam bağımsız bir devlet kurma fikrini Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi zaferi neticesinde gerçekleştirmiştir. Zafer sonrası imzalanan Mudanya Mütarekesi ve Lozan Anlaşması Sevr projesinin sona ermesini sağlamıştır. Bu zafer aynı zamanda yeni ulus devletin inşasını kolaylaştırmıştır.

Mustafa Kemal Paşa Millî Mücadeleye başladığı dönemde, Türk devletinin geleceği karşısında iki büyük engel bulunmaktaydı. Bu engellerden birincisi işgalci düşman güçleri, ikincisi ise Osmanlı Devleti'nin siyasi kurumları ve devlet geleneğiydi. Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi zaferi hem vatanın emperyalist istiladan korunmasını sağlamış hem de bu zaferin iç siyasetteki etkileri ile geleneksel kurumlara dayalı sosyal, siyasî, ekonomik yapıyı değiştirerek yeni bir ulus ve devlet oluşturmayı mümkün hale getirmiştir. Bu süreçte Büyük Millet Meclisinde Büyük Taarruz öncesi Mustafa Kemal Paşa'ya ve Başkomutanlık Kanunu'na muhalif olan vekillerin tutum ve görüş değiştirmeleri zaferin siyasi sonuçlarının önemli göstergelerinden birisidir.

Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi zaferinin Büyük Millet Meclisi, Türk milletinin vicdanı, Anadolu ve İstanbul kamuoyundaki siyasî yansımaları, Mustafa Kemal Paşa tarafından zamanında ve doğru değerlendirilmiştir. Zafer sonrası oluşan siyasî atmosferin etkisinden yararlanarak hem saltanat

kaldırılmış hem de Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki ikinci grup olarak isimlendirilen muhalefet hareketinin etkisi minimize edilmiştir. Böylece büyük zaferin iç siyaseti belirleyici etkisi ile tam bağımsız, egemen, sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu gerçekleştirilmiştir. Zafer Türk Milleti nezdinde Başkomutan Mustafa Kemal Atatürk'ün siyasî liderliğini güçlendirmiş ve planladığı yeni Türkiye zaferin iç siyasete yansımalarının etkisi ile kurulmuştur. Tüm milleti zafer haberlerini coşkuyla kutlamıştır. Muharebeler sürecinde yaşanan gelişmeler ve zaferin sonuçları millî birlik ve beraberliğin milletlerin geleceğine etkisini göstermesi bakımından da önemlidir. Türk milletinin birlik ve beraberlik içinde hareket etmesi devletin ve milletin geleceğinin güvende olmasını sağlayacaktır. Düşmana karşı kazanılan zaferin etkileri olmaksızın Mustafa Kemal Atatürk'ün kurmayı planladığı modern devlet mümkün olmazdı.

Milletin varlığına dışarıdan yönelen tehlikeler karşısında millî birlik ve beraberliğin sağlanması, milletin güçlerinin ortak hedeflere yöneltilmesi istiklalin korunmasında ve istikbalin hedeflerine ulaşılmasına katkı sağlayacaktır. Bu nedenle Büyük Taarruz sürecinin iç politikadaki etkilerinin anlaşılması Türk devletinin kuruluş şartlarının doğru değerlendirilmesini sağlamaktadır. Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi zaferi modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu zaferidir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA); 30.10.54-355-1; 30.10.54-355-3; 30.10.54-355-7; 051.V48.13.113.24; 030.10.1.1.3/1.

Resmî Yayınlar

Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları (TBMM GCZ), C XII, 5 Ağustos 1921. Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMM ZC), C. XXII, 2 Eylül 1922; 4 Eylül 1922; 6 Eylül 1922.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMM ZC), C. XXIII, 14 Eylül 1922; 20 Eylül 1922; 4 Ekim 1922.

Genelkurmay Başkanlığı. (1994). *Türk İstiklal Harbi C. II, Batı Cephesi, 6. Kısım 1. Kitap, Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz*. Genelkurmay Basımevi.

Genel Kurmay Başkanlığı. (1995). *Türk İstiklal Harbi C. II, Batı Cephesi, 6. Kısım 4. Kitap, İstiklal Harbinin Son Safhası*. Genelkurmay Basımevi.

Sürelî Yayınlar

Hâkimiyet-i Milliye: S. 500, 7 Mayıs 1922; S. 340, 1 Kasım 1921; S. 423, 5 Şubat 1922; S. 591, 27 Ağustos 1922; S. 592, 29 Ağustos 1922; S. 594, 31 Ağustos 1922; S. 594, 31 Ağustos 1922; S. 606, 12 Eylül 1922.

Telif Eserler

Atatürk, M. K. (1969). *Nutuk* (C. II) (9. bs.). Milli Eğitim Basımevi.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV (1991). Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Atatürk'ün Bütün Eserleri, (1992), C. XIII, Kaynak Yayınları.

Avanas, A. (1994). Büyük Taarruz ve Konya. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (1), 245-258.

Bayındır Uluskan, S. (2022). 30 Ağustos Zafer ve Tayyare Bayramı'nın Onuncu Yıl İstanbul Kutlamaları (1932), *Büyük Taarruz 100'üncü Yıl Dönümünde Türk'ün Zafere Yürüyüşü* içinde (s. 249-274). Bayındır Uluskan, Seda; Kuru, Levent; Esen, Atakan; Aydın, Erdal, (Ed.), Milli Savunma Üniversitesi Yayınları.

Berkes, N. (2013). *Türkiye'de Çağdaşlaşma* (29. bs.). A. Kuyuş (Ed.). Yapı Kredi Yayınları

Bolat, M. (2019). Atatürk'ün Batı Cephesi Savaşlarının Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme. T. F. Ertan & B. İzmir (Haz.), *Sakarya Meydan Muharebesi ve Haymana Üçüncü Uluslararası Sempozyumu Bildirileri* içinde (s. 159-169). Ankara Üniversitesi Yayınları.

Borak, S. (1990). Mustafa Kemal Büyük Taarruz Gününü Bütün Dünyadan Nasıl Gizli Tuttu?. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* (6). 17, 381-90.

Canpolat, U. (2022). Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Batı Cephesi'nde Sağlık Hizmetleri, *Büyük Taarruz 100'üncü Yıl Dönümünde Türk'ün Zafere Yürüyüşü* içinde (s. 60-79). Bayındır Uluskan, Seda; Kuru, Levent; Esen, Atakan; Aydın, Erdal, (Ed.), Milli Savunma Üniversitesi Yayınları.

Çaykırın, G. (2022). Büyük Taarruz İçin On Binlerin Zafer Yürüyüşü (14-24 Ağustos 1922), *100. Yılında Büyük Taarruz* içinde (s. 67-89). Ertan, Temuçin Faik; Unat, Kadri (Ed.), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları.

Çetin, S. (2022). Büyük Taarruza Hazırlık Döneminde Savaş Kabinesi: Harp Encümeni Kurulması ve Faaliyetleri, *Büyük Taarruz 100'üncü Yıl Dönümünde Türk'ün Zafere Yürüyüşü* içinde (s. 4-38). Bayındır Uluskan, Seda; Kuru, Levent; Esen, Atakan; Aydın, Erdal, (Ed.), Milli Savunma Üniversitesi Yayınları.

Dâver, B. (1959). İstiklal Savaşı'nda Ordu-Politika İlişkileri (1919-1922). *İkinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri* içinde (s.191-192). Genelkurmay Basımevi.

Demir, E. (2023). Mondros Mütarekesi'nden Lozan Antlaşması'na Türk-Fransız İlişkileri. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8 (2), 1308-1364.

Erkan, M. S. (2022). Türk Tarihinde Bir Dönüm Noktası, Büyük Taarruz ve 30 Ağustos Başkomutan Meydan Muharebesi. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 11(32), 243-271.

Ersoy, M. A. (7.09.1922). İslam'ın Büyük Zaferi. *Sebülürreşâd*. C. XX, (516), 263-268.

Ertan, T. F. (2014). Saltanatın Kaldırılması ve Cumhuriyet'e Giden Yol. *Cumhuriyet'in İlanının 90. Yılında Atatürk ve Cumhuriyet Sempozyumu Bildirileri* içinde (s.197-212). Genelkurmay Basımevi.

Findley, C. V. (2017). *Modern Türkiye Tarihi* (6. bs.). Güneş Ayaş (çev), Timaş Yayınları.

Gawrych, G. W. (2009). İstiklal Harbi'nde Bir Askeri Önder Olarak Atatürk. *Asker ve Devlet Adamı Atatürk Paneli Bildirileri* içinde (s.3-8). Genel Kurmay Basımevi.

Genç, R. (1996). Büyük Taarruzun Gerçekleşen Hedefleri. *X. Milli Egemenlik Sempozyumu Büyük Taarruz ve Sonuçları Bildirileri* içinde (s.167-173). TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.

- Gençosman, K. Z. (1981). Türkiye Cumhuriyeti Siyasi Tarihi. *Atatürk Ansiklopedisi* (C. VIII, s. 174). May Yayınları.
- İnan, A. (2020). *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi* (6. bs.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnan, U. (2023). Emperyalizmin Gölgesinde Anadolu'da Ermeniler ve Misyonerlik Faaliyetleri. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 1-48.
- Kansu, M. M. (1986). *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*. (C. II), (Bsk. 2). Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Karagülmez, M. (2022). Macar Basınında Çıkan Haberlere Gör Bir Milletın Bağımsızlık Mücadelesi: *Büyük Taarruz'dan Mudanya'ya Türk'ün Zafer Yolu, Büyük Taarruz 100'üncü Yıl Dönümünde Türk'ün Zafere Yürüyüşü* içinde (s. 196-220). Bayındır Uluskan, Seda; Kuru, Levent; Esen, Atakan; Aydın, Erdal, (Ed.), Milli Savunma Üniversitesi Yayınları.
- Kâzım Karabekir. (2008). *İstiklâl Harbimiz*, (C. II). Yapı Kredi Yayınları.
- Kâzım Karabekir. (2009). *Günlükler (1906-1948)*. (C. I-II). Yapı Kredi Yayınları.
- Kinross, L. (2018). *Atatürk-Bir Milletın Yeniden Doğuşu* N. Sander (Çev.). Altın Kitapları.
- Kocaturk, U. (2009). Atatürk'ü ve Atatürkçü Düşünceyi Nasıl Anlamalıyız? *Asker ve Devlet Adamı Atatürk Paneli Bildirileri* içinde (s. 9-11). Genel Kurmay Basımevi.
- Kollu, A. (1992). Büyük Zafer (Öncesi ve Sonrası ile). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* (8) 24, 481-560.
- Köstüklü, N. (2002). Millî Mücadele'de Batı Cephesi, Savaşlar ve Zaferler. Güzel, H. C. vd. (Ed.) *Türkler* (C. XVI, s. 314-340), Yeni Türkiye Yayınları.
- Küçük, C. (2020). Millî Mücadele. *DİA* (C. XXX, s. 76-83).
- Mango, A. (2000). *Atatürk*. F. Doruker Çev.). Yeni Binyıl Sabah Kitapları Yayınları.
- Mango, A. (2009). İmparatorluktan Ulus Devlete Geçişte Mustafa Kemal'in Önderliği. *Asker ve Devlet Adamı Atatürk Paneli* içinde (s. 13-19). Genel Kurmay Basımevi.
- Müjdecı, M. (2014). Hâkimiyet-i Milliye Gazetesinde Büyük Taarruz. *Turkish Studies*, (9/1), 387-40.
- Mütercimler, E. (2008). *Fikrimizin Rehberi-Gazi Mustafa Kemal*. Alfa Yayınları.
- Orbay, R. (1993). *Cehennem Değirmeni-Siyasi Hatıralarım-*. (C. II). Emre Yayınları.
- Öksüz, H. & Köse, İ (2017). Amerikan Arşiv Vesikalarında Büyük Taarruz. *Türkiyat Mecmuası*, C.27 (2), 207-238.
- Ölçekçi, H. (2022). Büyük Taarruz'un İletişim Stratejisi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(100. Yılında Kocatepe-Büyük Taarruz Özel Sayısı), 1-19.
- Erden, Ö. (2017) Millî Mücadele Dönemi Türk-Sovyet İlişkilerinde Kafkas Seddi Meselesi. *Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 2, 133-143.
- Özalp, K. (2020). *Millî Mücadele 1919-1922* (C. I-II). (5. bs.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özbeı, V. (2022). Büyük Taarruz Kültürel Mirası Üzerine Bir Değerlendirme. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24 (100. Yılında Kocatepe-Büyük Taarruz Özel Sayısı), 74-85.
- Sarıhan, Z. (1996). *Kurtuluş Savaşı Günlüğü* (C. IV). Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sayılır, B. (2014). 30 Ağustos Zafer Bayramı Kanunu, İlk Zafer Kutlaması ve Büyük Taarruz ile İlgili Bazı Bilgiler. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığı*, (16), 89-114.
- Selek, S. (1987). *Anadolu İhtilâli*. (C. I). (Bsk. 8). Kastaş Yayınları.
- Tansel, S. (2019). *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar* C. IV. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Turan, M. (2014). Millî Mücadele'den Cumhuriyet'e "Hâkimiyet-i Milliye'nin Tesisi" Meselesi. A. Güvenç & M. Saygın (Haz.), *Büyük Taarruzun 90. Yılında Uluslararası*

- Millî Mücadele ve Zafer Yolu Sempozyumu C.1 Bildirileri* içinde (s. 259-282). Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Turan, Ş. (2009). Atatürk ve Türk Devrimi. *Asker ve Devlet Adamı Atatürk Paneli Bildirileri* içinde (s. 21-25). Genel Kurmay Basımevi.
- Üçüncü, U. (2010). *Türk Kamuoyunda Büyük Taarruz* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yalman, A. E. (1992). Başkumandanlık Kanunu. *Atatürk Yolu Dergisi* C. III, (9), 85-110.
- Yalman, A. E. (1994). Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Büyük Zafer. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XVI (27), 147-171.
- Yaşar, H. (2023). Muhafız Basının Penceresinden Öncesi ve Sonrasıyla Büyük Taarruz. *Atatürk Yolu Dergisi*, 73. 386-404.
- Yazıcı, S. (2019). Osmanlı Devleti (1699-1923). Muhammed Bilal Çelik (Ed.). *Türk Tarihi ve Kültürü*. (s. 117-209). Nobel Yayınları.
- Yazıcı, S. (2019). Osmanlı Modernleşmesi. Ahmet Şimşek (Ed.). *Modern Türkiye Tarihi*. (s. 33-57). Pegem Akademi Yayınları.

Extended Abstract

This article focuses on the impact of the Great Offensive, the final victory of the National Struggle, on Turkish domestic politics. The issue is evaluated within the framework of the debates in domestic politics before the Great Offensive, the developments during the Great Offensive and the Battle of the Commander-in-Chief, the reflections of the victory on domestic politics and the negotiations of the Grand National Assembly of Turkey, the victory celebrations of the Turkish nation, and the Istanbul government-UNM government negotiations during the process. The successful outcome of the Great Offensive contributed to the recognition of Turkey as an independent state and the adoption of the new state's founding philosophy in domestic politics. The military success of the Turkish army changed the dynamics of domestic politics.

After the defeat of the Ottoman Empire in World War I and the loss of its political existence with the Armistice of Mondros, the Turkish nation started the National Struggle under the leadership of Mustafa Kemal Pasha to liberate its homeland from enemy occupation. The military phase of the National Struggle started on August 26, 1922, and concluded with the victory in the Great Offensive and the Battle of the Commander in-Chief on August 30, 1922. This victory is seen as one of the turning points in Turkish history. With the victory, the enemy occupation of the Turkish homeland was thwarted, and the groundwork was laid for Mustafa Kemal Atatürk to establish the new state and social structure that he had envisioned and planned since his student years.

When Mustafa Kemal Pasha landed in Samsun, he had the idea of establishing a new and modern Turkish state. The victory in the Great Offensive and the Battle of the Commander-in-Chief enabled this idea to be put into practice. On the one hand, the victory diminished the power of the opposition against Mustafa Kemal Pasha in the Turkish Grand National Assembly, which led the National Struggle. On the other hand, it increased the trust and loyalty of the Turkish nation to its new leader. In the aftermath of the victory, the parliamentary deputies' criticism of Mustafa Kemal Pasha decreased, and loyalty to him increased. This transformation made it possible for Mustafa Kemal Atatürk to become stronger and realize his goals in domestic politics.

In all Anatolian cities, especially Ankara and Istanbul, society celebrated the victory with great enthusiasm. During the victory celebrations in the cities, the people declared to the world that they embraced Mustafa Kemal Pasha as a national hero. The victory of the Great Offensive and the Battle of the Commander-in-Chief, the celebrations following the victory, and the nation's response to the victory were extensively reported in the press of the period. Newspapers expressed their praise for the Turkish army in the person of Mustafa Kemal Pasha in their victory news.

The Turkish army's extraordinary effort in liberating 325 kilometers of homeland from enemy occupation in 15 days had important consequences for Turkish public opinion. As a result of this victory, the deputies opposing Mustafa Kemal Pasha in the Grand National Assembly of Turkey ceased their criticism, and the euphoria of the victory caused them to forget the debates before the Commander-in-Chief law. On the other hand, the left and right in the parliament were preparing for a fierce opposition against Mustafa Kemal Pasha's political leadership, anticipating his intention to establish a new state structure. Mustafa Kemal Pasha was also aware that opposition would arise during the establishment and structuring of the new state and that a struggle was inevitable. After 1922, he planned his political steps according to the new situation. Immediately after the victory, the necessary legal arrangements were made in the parliament, and the public was given the message that the new Turkish state was the only authorized power in Anatolia. On the other hand, all segments of society welcomed the victory with great happiness and enthusiasm. Even some of the non-Muslim community leaders in Anatolia sent congratulatory telegrams.

In the cities of Artvin, Kars, Trabzon, Diyarbakır, Adana, Kastamonu, Kayseri, Konya, Mersin, and Ankara, which is the center of the new government, lantern processions were organized at night and giant rallies were held during the day as part of the victory celebrations. The fact that the province of Samsun sent 400.000 packs of cigarettes as gifts for the officers and soldiers should be understood as an indication of nation's sentiments towards the victory in the Great Offensive and the Commander-in-Chief Battle. The fact that newspapers in Konya announced the victory with special issues and additional editions can be counted among the examples of the enthusiasm in the cities. The national attitude of school students after the news of the victory was appreciated as developments that raised hopes for the future of Turkey. In front of the parliament in Ankara, people chanted "Long Live Turkey Long Live the Grand National Assembly!" and all the buildings were decorated with Turkish flags. The Turkish nation evaluated the great destruction and deliberate fires committed by the Greeks in Western Anatolia during the occupation period with the words "They could not burn our land; we will rebuild everything again." After the victory, the Istanbul Dârülfünun Literature Department elected Mustafa Kemal Pasha as an honorary professor, and this decision was announced to Pasha in a telegram. Many cities in Anatolia offered honorary citizenship to Mustafa Kemal Pasha, and Atatürk accepted the offer of honorary citizenship from İzmir.

Along with this enthusiasm, the rejection of the promotions of some commanders during the parliamentary debates on the law concerning the promotions and commendations of officers who showed merit in the National Struggle was interpreted as the beginning of a political struggle. It is also noteworthy that some ministers resigned during these debates. On the other hand, it was decided to erect a monument to Süleyman Fethi Bey, who resisted the Greek soldiers during the occupation of İzmir and was martyred for refusing to shout, "long live Venizelos". The Parliament's adoption of tax regulation laws also reflects post-election. Despite the euphoria of victory and self-confidence, along with demands and

expectations that exceeded the Misak-ı Millî (the national oath) targets, Mustafa Kemal Pasha maintained his rational approach.

Conservative media outlets in Turkey considered the occupation of Anatolia by the Entente among the worst events in history. The victory was also celebrated as the most auspicious day for the Turks. Anatolia's cities, towns, and even villages turned into a celebration. Mustafa Kemal Pasha, who arrived in Ankara after the victory, was greeted with demonstrations of love. During the night organized to celebrate the victory, the National Anthem was played for the first time, composed by Osman Zeki Üngör.

The Istanbul government also participated in the victory celebrations in the city. While government officials sent congratulatory telegrams to Mustafa Kemal Pasha for the victory, they were also aware that the outcome of this victory marked the end of the political existence of the Istanbul government. However, they could not resist the joy and enthusiasm in the country. The Sultan did not send a congratulatory telegram to the Grand National Assembly of Turkey and Mustafa Kemal Pasha.

The victory enabled the Turkish nation to establish the new Turkish state by destroying the aims of imperialism. The enemy occupation and the structural obstacles that had formed over centuries, hindering the establishment of the state structure targeted by Mustafa Kemal Pasha were overcome without encountering great resistance thanks to the impact of the victory on domestic politics. Without the effects of the victory reflected in domestic politics, the realization of the modern state that Mustafa Kemal Atatürk planned to establish would not have been possible. After the victory, the political reflections of the success on the Grand National Assembly, the confidence of the Turkish nation, and public opinion in Anatolia and Istanbul were evaluated correctly and in a timely manner by Mustafa Kemal Pasha. By taking advantage of the post-victory political atmosphere, the sultanate was abolished, and the influence of the opposition movement known as the second group in the Turkish Grand National Assembly was minimized. Thus, with the decisive impact of the great victory on domestic politics, the establishment of the Republic of Turkey as a fully independent, sovereign, social and legal state was realized.

The reflections of the Great Offensive (Büyük Taaruz) on domestic politics are analyzed by evaluating the minutes of the Grand National Assembly of Turkey of the period, the Republican Archive of the Presidency, Mustafa Kemal Atatürk's works and speeches, memoirs of the period, and copyrighted works.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (1), 507-544

Geliş Tarihi:26.07.2023 Kabul Tarihi:22.03.2024

Yayın: 2024 Yayın Tarihi:31.05.2024

<https://doi.org/10.30561/sinopUSD.1333336>

<https://dergipark.org.tr/sinopUSD>

EBEVEYNLERİN CİNSEL BİLGİ DÜZEYİ, TUTUM, CİNSEL İLETİŞİM VE CİNSEL İSTİSMAR FARKINDALIĞINI ETKİLEYEN ETMENLER

Sıla UZKUL*

Ayşe Dilek ÖĞRETİR ÖZÇELİK*

Öz

Bu araştırmanın amacı ebeveynlerin cinsel gelişim bilgi düzeylerinin, cinsellik eğitimine yönelik tutumlarının, cinsel iletişim becerilerinin ve cinsel istismar farkındalıklarının ebeveynye yönelik demografik değişkenler (cinsiyet, yaş, eğitim seviyesi) açısından farklılaşarak farklılaşmadığını incelemektir. Araştırma nicel araştırma yaklaşımında, betimsel tarama modelindedir. Çalışma grubunu üç-altı yaş aralığında çocuğu olan 188 ebeveyn oluşturmaktadır. Veriler Cinsel Gelişim Bilgi Düzeyi Ölçeği, Cinsel Eğitim Tutum Ölçeği, Cinsel İletişim Ölçeği ve Ebeveynler İçin İstismar Bilgi/Tutum Ölçeği kullanılarak toplanmıştır. Verilerin analizi yapılırken frekans analizi, bağımsız örneklem t-testi ve anova analizi kullanılmıştır. Bulgulara göre, anneler tüm ölçeklerde babalardan anlamlı derecede daha yüksek puan almıştır. Ebeveyn yaşı Cinsel İstismar Bilgi/Tutum Ölçeği toplam puanı, *Mitler ve Gerçekler*, *Önleyici Tutumlar* ve *Sorumluluk* alt boyut puanları üzerinde anlamlı bir fark oluşturmuştur ve genç ebeveynlerin daha yüksek puan aldıkları sonucuna ulaşılmıştır. Ebeveyn eğitim seviyesinin ise Cinsel Gelişim Bilgi Düzeyi Ölçeği, Cinsel İstismar Bilgi/Tutum Ölçeği toplam puanları ve *İnanç* alt boyut puanında anlamlı farka neden olduğu görülmüştür. Çalışma bulgularına göre ebeveyn eğitim seviyesi arttıkça cinsel eğitime yönelik bilgi düzeyleri de artmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cinsel gelişim, Tutum, Cinsel iletişim, Cinsel istismar, Okul öncesi dönem, Ebeveyn.

* Dr., Bitlis Eren Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, silauzkul@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-9041-4412>

*Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümü, dilekogretir@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-6380-4757>

Factors That Affecting the Parents' Level of Sexual Knowledge, Attitudes, Sexual Communication And Sexual Abuse Awareness

Abstract

The aim of this research is to examine whether parents' sexual development knowledge levels, attitudes towards sexuality education, sexual communication skills and sexual abuse awareness differ in terms of demographic variables (gender, age, education level) of the parents. The research was carried on using quantitative research approach and descriptive survey model. The study group consisted of 188 parents with children between the ages of three and six. Data were collected with the Sexual Development Knowledge Scale, the Sexual Education Attitude Scale, the Sexual Communication Scale, and the Sexual Abuse Knowledge/Attitude Scale for Parents. While analyzing the data, frequency analysis, independent sample t-test and anova analysis were used. According to the findings, mothers scored significantly higher than fathers on all scales. Parental age created a significant difference on the Sexual Abuse Knowledge/Attitude Scale total score, Myths and Realities, Preventive Attitudes, and Responsibility sub dimension scores, and it was concluded that young parents scored higher. It was observed that the level of parental education caused a significant difference in the Sexual Development Knowledge Level Scale, Sexual Abuse Knowledge/Attitude Scale total scores and Belief sub dimension scores. According to the findings of the study, as the level of parental education increases, the level of knowledge about sexual education also increases.

Keywords: Sexual development, Attitude, Sexual communication, Sexual abuse, Preschool period, Parent.

Giriş

Bebeğin fiziksel, bilişsel gelişimi gibi cinsel gelişimi de anne karnında başlamaktadır. Döllenmeden itibaren başlayan cinsel gelişim, doğumla birlikte sosyal, kültürel, psikolojik, ahlaki, dini ve eğitsel boyutlar da kazanmakta ve insan yaşamının ömür boyu bir parçası olmaktadır (Kakavoulis, 1998). Anne karnında başlayan ve insan hayatının birçok boyutunu etkileyen cinsel gelişimin doğumdan itibaren doğru bir şekilde desteklenmesi gerekmektedir. Çocuğun bu gelişim alanının desteklenmesi ise cinsellik eğitimiyle mümkündür. 21. yüzyılda kapsayıcılığı genişleyen ve içinde yeni öğeler barındıran cinsellik eğitimi; bedeni tanıma, cinsel organları öğrenme, bedensel söz hakkı ve sınırlar, onay ve hayır deme hakkı, duyguları öğrenme ve ifade etme, bedensel değişimler, toplumsal cinsiyet kalıpları, cinsel ayrımcılık ve şiddet, LGBTIQ+, cinsel yönelimlerle ilgili önyargılar ve fobiler, mitler ve gerçekler, cinsel yolla bulaşan hastalıklar, kontraseptif yöntemler ve sağlıklı cinsel davranışlar gibi pek çok konuyu kapsamaktadır

(UNFPA, 2015). Bu eğitim bilgi edinimi sağlama, değer oluşturma, kişilerarası becerileri geliştirme ve sorumluluk kavramları oluşturma olmak üzere dört temel hedefe ulaşmayı amaçlarken, bireylerin saygılı, sosyal ilişkiler geliştirmeleri, seçimlerinin kendilerinin ve başkalarının refahını nasıl etkilediğini düşünmelerini ve yaşamları boyunca haklarının korunmasını anlamayı ve sağlamayı da hedeflemektedir (Wazakili, 2010). Uluslararası Cinsellik Eğitimi Teknik Rehberi'ne göre, kapsamlı cinsellik eğitimi bilimsel olarak doğru, yaşa ve gelişime uygun, müfredata, kapsayıcı, insan hakları yaklaşımına, cinsiyet eşitliğine dayalı, kültüre ve bağlama uygun olmalı ve sağlıklı seçimleri desteklemek için gerekli yaşam becerilerini geliştirmeye yardımcı olmalıdır (UNFPA, 2018).

Cinsellik eğitimi, cinselliğin tüm boyutlarını kapsayan yaşam boyu süren bir öğrenme süreci olduğundan (Wazakili, 2010) doğumdan itibaren bu eğitimin verilmesi oldukça önemlidir, ancak ebeveynler çocuklarının cinsel gelişimleriyle somut olarak iki-üç yaşından sonra karşılaşmakta ve genellikle okul öncesi dönemde cinsellik eğitimine gereksinim duymaktadırlar. Bu yaş aralığındaki cinsellik eğitimi ise çocuk için oldukça önemlidir. Üç-altı yaş aralığında cinsellik eğitimi alan çocuklar insan vücudu, gelişimi ve organların işlevleri hakkında bilgi sahibi olmakta, cinsiyet farklılıklarını öğrenmekte, cinsel kimlik ve cinsiyet rollerinin farkına varmakta, saygılı sosyal ilişkiler geliştirmekte (UNESCO, UNAIDS, UNFPA, UNICEF, UN Women & WHO, 2018), cinsel sorularına cevaplar bulmakta ve sergilediği cinsel davranışları düzenleyebilmektedirler. Okul öncesi dönem, çocukların cinsiyet farklılıklarını ve cinsel kimlikleri öğrendikleri bir dönem olduğu için çocuklar bu dönemde verilen bilgilerle toplumsal cinsiyet rolünü öğrenmekte ve kalıpyargılarını da oluşturmaya başlamaktadırlar. Türkiye'de ve diğer ülkelerde yapılan araştırma sonuçları; üç-altı yaş grubundaki çocuklara verilen cinsellik eğitiminin çocukların cinsel bilgi düzeylerini arttırdığını (Özgün, 2017; Maessen, 2013; Roberts, 2015) cinsel gelişimi (Acer & Artan, 2005; Özuslu Açıkgoz, 1999) ve cinsiyet kalıpyargıları (Şıvgın & Deniz, 2015) üzerinde olumlu yönde değişiklik oluşturduğunu göstermektedir. Cinsellik eğitiminin çocuklar için en dikkat çekici noktalarından birisi cinsel istismar konusudur. Cinsel bilgileri doğru bir şekilde öğrenen

çocuk yanlış ile doğru bilgiyi, iyi ve kötü dokunuşu ayırabilir, kendisini cinsel istismardan nasıl koruyacağını öğrenebilir (Çerçi, 2013). Cinsellik eğitimi almayan çocuklar ise baskı, istismar ve sömürüye karşı potansiyel olarak savunmasız kalmaktadırlar (Raphael, 2015).

Cinsellik eğitiminin ilk öğretmenleri ve rol modelleri olan ebeveynlerin çocuklarına doğru cinsel bilgiyi verebilmeleri için ilk olarak bu bilgileri vermeye karşı olumlu bir tutumlarının olması gerekmektedir. Cinsellik eğitimi vermek isteyen ebeveynlerin ise cinsel gelişim ve cinsel istismar bilgilerinin yeterli düzeyde olması ve süreçte doğru cinsel iletişim becerileri sergilemeleri gerekmektedir. Ebeveynlerin cinsellik eğitimi verebilecek donanımda olmaları için onların da bu eğitimi almaları gerekmektedir. Türkiye’de ve dünyada erken çocukluk döneminde çocuğu olan ebeveynlere yönelik geliştirilen cinsellik eğitimi programları incelendiğinde, programların genel olarak ebeveynlerin cinsel bilgi düzeylerini ve olumlu tutumlarını arttırmaya yönelik olduğu görülmektedir (Alasmyah, Satari & Rahmawati, 2021; Borja & Paola, 2022; Eliküçük, 2011; Fatehi Pouladi, Kamrani, JavadNoori & Farid, 2019; Jeihooni vd., 2022; Klein vd., 2005; Konur, 2006; Lee & Kweon, 2013; Martin, Riazi, Firoozi & Nasiri, 2018; Mobredi vd., 2018; Rashid & Hosseini Nazarlou, 2017). Geliştirilen cinsellik eğitimi programları ebeveynlerin cinsel bilgi düzeylerinde artışa sebep olurken olumlu tutumlarını da arttırmıştır. Uzkul’un (2023) üç- altı yaş grubunda çocuğu olan 410 ebeveynle yürüttüğü ‘çevrimiçi cinsellik eğitimi’ çalışması sonucunda ise ebeveynlerin cinsel bilgi düzeylerinde, cinsellik eğitimine yönelik tutumlarında, cinsel iletişim becerilerinde ve cinsel istismar farkındalıklarında anlamlı derecede artış olduğu belirlenmiştir.

Cinsel Gelişim ve Eğitimde Ebeveynlerin Tutumu

Erken çocukluk dönemindeki cinsellik eğitimi oldukça önemli olmasına rağmen ebeveynler çocuklarıyla cinsellik konuşmaktan kaçınmaktadır. Bunun gerekçelerine bakıldığında cinsel konuları tartışma yeteneklerine güvenmedikleri (El-Shaieb & Wurtele, 2009), cinsellik konuşmaya karşı isteksiz oldukları (Nguyen & Rosengren, 2004) ve cinsellik eğitimi konusunda yetersiz olduklarını düşündükleri

(Eliküçük & Sönmez, 2011; Konur, 2006) görülmektedir. Ebeveynler bu yetersizlikten ötürü de çocuklarının cinsel sorularını cevaplarken endişeli, yetersiz, huzursuz, rahatsız ve heyecanlı hissettiklerini belirtmişlerdir (Bayrak vd., 2011; CİSEAD, 2014; Eroğlu & Gölbaşı, 2005; Lu, 1994; Tuğrul & Artan, 2001; Tuzcuoğlu & Tuzcuoğlu, 1996). Bazı ebeveynlerin ise çocuklarıyla cinsellik konularında konuşma yapmayı tercih etmedikleri, çocukların cinsellik hakkında sorduğu soruları duymamazlıktan gelerek üstünü kapattıkları yönünde bulgular alanyazında yer almaktadır (Ceylan & Çetin, 2015; Ersoy, 1999; Larsson & Svedin, 2002; Tuğrul & Artan 2001).

Cinsellik karşısında normalden daha farklı bir tutum sergileyen ebeveynler, çocukların bu konuda daha farklı mesajlar almalarına sebep olabilmekte ve bu mesajlar çocukların, ergenlik ya da yetişkinlikteki cinsel davranışlarını etkileyebilmektedir (Meschke, Bartholomae & Zentall, 2000). Ebeveynlerin cinsellik hakkında çocuklarıyla konuşmaları (Miller, Norton, Fan & Christopherson, 1998), sıcak ve özverili ilişkiler kurmaları ve çocukların aktivitelerinde kontrol edici ve düzenleyici bir rol üstlenmeleri, çocukların gelecekteki cinsel davranışları ile yakından ilgilidir (Kincaid, Jones, Sterrett & McKee, 2012; Mellins vd., 2011; Miller, Benson & Galbraith, 2001; Parkes, Henderson, Wight & Nixon, 2011). Çocuğun cinsel gelişimini sağlıklı bir şekilde desteklemede ebeveynlerin rolü oldukça kritiktir, bu sebeple cinselliğin ev içinde sıcak-duyarlı bir tutumla konuşulabilmesi gerekmektedir.

Çocuklarla cinsellik hakkında konuşmak ve soruları yanıtlamak söz konusu olduğunda, araştırmalar bu konuda cinsiyetçi çizgilerin olduğunu göstermektedir. Anneler genellikle kızlarıyla, babalar da oğullarıyla cinsellik hakkında konuşmaktadırlar (Diiorio, Kelley & Hockenberry-Eaton, 1999; Diiorio, Pluhar & Belcher, 2003; Wyckoff vd., 2008). Ancak cinsellik eğitimi konusunda her iki ebeveynin de çocuk cinsiyeti ayrımı yapmadan, sıcak-duyarlı bir tutumla çocuklarına cinsellik hakkında doğru bilgi vermeleri ve bu eğitimin doğumdan itibaren başladığını fark etmeleri çocuk cinsel gelişimi için oldukça kritiktir (Uzkul, 2023). Bir diğer önemli

husus ise cinsellik eğitimi sırasında ebeveyn-çocuk arasındaki iletişimidir. Doğru bilgiyi, doğru bir tutumla verirken iletişim şekli de çocuğa mesajlar vermektedir.

Cinsel İletişim

Çocukluğa ait popüler kavramlar vardır, bunlardan biri de çocuğun ‘masum’ olarak tasvir edilmesidir. Ebeveynler, cinselliğin bu masumiyet ve saflıkla zıt düşüğünü düşündükleri ve çocukların bu masumiyetini daha uzun süre korumak için çocukları kasıtlı olarak cinsel bilgidan uzak tutmak isteyebilmektedirler (Gabb, 2004). Bunun yanı sıra utanma duygusu, düşük öz yeterlilik, özgüven eksikliği, bilgi eksikliği, aile içi cinsel iletişim yollarını bilmeme, erken cinsel aktiviteyi veya sekse ilgiyi teşvik etme korkuları, konuyla ilgili bir konuşmayı başlatamama ve sürdürmememe, cinsel bilgiyi tabu haline getiren kültürel normlar ve aşırı dindarlık cinsel iletişimin önündeki en büyük engellerdir (Aaron & Jenkins, 2002; CACSAP, 2003; Cornwell & Welbourn, 2000; Izugbara & McGill, 2003; Oktavianingsih & Ayriza, 2018; Orgocka, 2004; Pluhar & Kuriloff, 2004; Pugh, De'Ath & Smith, 1994; Walker, 2001). Bu tür engellerden ötürü dünya genelindeki 8-11 yaşındaki çocukların ebeveynlerinin yarısından azının çocuklarıyla üremenin temelleri hakkında konuştuğu öne sürülmektedir (CACSAP; 2003). Ofuru (2003), Nijerya’daki ebeveynlerin %21’den azının çocuklarıyla cinsel davranışlar hakkında konuştuğunu gözlemlerken, Amerika Birleşik Devletleri’nde de benzer bir eğilim gözlemlenmiştir (Nickelodeon & Henry J. Kaiser Aile Vakfı, 2001).

Cinsel iletişimi başlatma önündeki tüm engelleri kaldıran ve çocuğuna erken yaşlardan itibaren cinsellik eğitimi vermek isteyen ebeveynlerin karşısına yeni bir zorluk daha çıkmaktadır; beden dili. Cinsellik eğitimi sırasında ebeveynin kullandığı ses tonu, mimikler, yüzünün kızarması, sesinin çatallaşması, elinin ayağının birbirine dolaşması, bedendeki gerginliği de çocuğa bir mesaj vermektedir. Ebeveyn sözel olarak çocuğun sorusuna yanıt verse bile beden dili çocuğa bu konudan oldukça rahatsız olduğunu aktarmaktadır. Çocuklar cinsel konulara olumsuz bir anlam yüklememiş olsalar bile etraflarındaki yetişkinlerin yükledikleri anlamların devamını

getirirler (Kumru, 2016). Ebeveynin cinsellik eğitimi sırasında cinselliğe yönelik değer yargılarını çocuğa aktarmaması, çocuğun kendi değer yargılarını oluşturmaya izin vermesi oldukça önemlidir (Uçar, 2015). Bunun için ebeveynin cinsellik eğitimi verirken sakin ve rahat olması, sıcak-duyarlı bir yaklaşımla çocuğu dinlemesi, çocuğun sorusunu tam olarak anlamaya çalışması, soruyu yargılamaması iletişimdeki kritik noktalar (Semerci, 2019).

Ebeveynin doğru bir iletişim dili kullanması çocuğun soru girişimlerini desteklemekte ve çocuk, cinsellik konusundaki merakını ebeveynleri aracılığı ile sağlıklı bir şekilde gidermesine yardımcı olmaktadır. Eğer çocuğun bu konudaki girişimleri desteklenmezse çocukta cinselliğe yönelik olumsuz değer yargıları oluşabilmekte, çocuk merakını gidermek için yeni bilgi kaynakları (akranlar, akrabalar/kuzenler, başka yetişkinler, medya/kitap...vb.) arayışına girebilmektedir. Çocuklar cinsellik konusunda bilgisiz olduklarında, güvenilir olmayan kaynaklara yöneldiklerinde cinsel istismara daha açık hale gelmektedirler (Bayhan & Artan, 2012).

Cinsel İstismar

Dünya Sağlık Örgütü'ne göre cinsel istismar, 'yeterli bilgi ve gelişim düzeyine sahip olmayan ve bu nedenle tam olarak anlayamadığı bir durum için rıza verme yetisi bulunmayan bir çocuğun, cinsel bir etkinlik içinde bulunması' olarak tanımlanmaktadır (WHO, 2006). Cinsel istismar terimi vajina-penis birleşmesini (penetrasyon) çağrıştırırsa da çok daha fazla davranışı kapsamaktadır. Bunlar; fiziksel temas içermeyen cinsel içerik seyretme, erotik okşama/konuşma, cinsel organları gösterme, pornografik materyalleri seyrettirme, oral-anal-vajinal penetrasyon ve inter-femoral ilişkidir (penetrasyonun olmadığı, sadece sürtünmenin olduğu ilişki) (Polat, 2001).

Cinsel istismar konusu yüzyıllardır bilinmesine ve çocuklar üzerinde en yıkıcı etki bırakan istismar türü olmasına rağmen Türkiye'de hala bu konuda istenilen farkındalık oluşturulamamış ve cinsel istismar vakalarında istenilen düşüş sağlanamamıştır. The Economist'in farklı bölgelerden topladığı verilerle oluşturduğu rapora göre Türkiye, çocuklar için en güvenli 60 ülke arasında 18. sırada yer almaktadır.

Çocuklara yönelik cinsel istismar ve cinsel suçların engellenmesine yönelik raporda, Türkiye'nin notu 100 üzerinden 56.7 olarak belirlenmiştir (2021). TÜİK 2016 verilerine göre, Türkiye’de çocuk istismarıyla ilgili dava sayısı, son 10 yılda yaklaşık üç kat artmış ve 250 bin çocuk istismara uğramıştır. TÜİK’in 2019 verilerine göre ise suç mağduru olarak gelen 206 bin 498 çocuğun yüzde 15.2’si cinsel istismar kurbanı olmuştur.

Cinsel istismara uğrayan çocukların yaş grupları incelendiğinde hem erkeklerde hem de kızlarda çoğunluğun 10-15 yaş arasında olduğu belirtilmektedir (İmren vd., 2015; Dönmez vd., 2014; Erdoğan vd., 2011; Şimşek & Gençoğlan, 2014), ancak bu yaş aralığı yanıltıcı olmamalıdır, çünkü cinsel istismar konusunda herhangi bir cinsiyet farkı gözetmeksizin her yaşta çocuk risk altındadır (Yiğit, 2005). Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) ve UNICEF’in ebeveyn görüşmeleri yaparak hazırladıkları raporda 7-18 yaş aralığındaki çocukların %10’unun hayatları boyunca, %3’ünün ise son bir yıl içerisinde cinsel istismara maruz kaldığı ifade edilmiştir (Oral, Engin & Büyükyazıcı, 2010).

Cinsel istismar ve pedofil özelliklerine göre birçok çalışma yapılmasına rağmen ‘kesin olarak şu durumda cinsel istismar gerçekleşir’ denilmesi mümkün değildir. Alanyazındaki çalışmalar ebeveynlerin bu konudaki bilgi düzeylerinin anahtar bir rol oynadığını (Polat, 2007) ve çocuk cinsel istismarını önlemeye yönelik çalışmaların ailede başlaması gerektiğini göstermektedir (Russell, Higgins & Posso, 2020; Jin, Chen & Yu, 2019). Dünya Sağlık Örgütü de (WHO, 2016), çocuk istismarına yönelik ebeveynlik becerilerinin geliştirilmesi ve olumlu stratejilerin benimsenmesi gerektiğini önermektedir. (WHO, 2021). Buna rağmen ebeveynlerin, çocukların cinsel gelişimi hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları görülmektedir (Cacciatore, Korteniemi-poikela & Kaltiala, 2019).

Erken çocukluk dönemi cinsellik eğitimi çocuğun sağlıklı cinsel gelişimini destekleme ve cinsel istismarı önleme konusunda en etkili etmen olmasına rağmen alanyazında cinsellik eğitimine yönelik tutum ve iletişim üzerine yapılan çalışmalar

göstermektedir ki cinsellik eğitimini çocukluğa uygun bulmayan, çocukluk masumiyetini bozduğunu düşünen (Ceylan & Çetin, 2015; Davies & Robinson, 2010; Ersoy, 1999; Gabb, 2004; Larsson & Svedin, 2002; Trinh, Steckler, Ngo & Ratliff, 2009; Tuğrul & Artan 2001; Viner vd., 2012), çocuğun cinsel bilgiyi anlama kapasitesini hafife alan (Davies & Robinson, 2010) ve cinsellik eğitiminin ebeveyn rolünün bir parçası olduğunu düşünmeyen ebeveynler en başından çocuklarıyla cinsel iletişim yollarını kapatmaktadır. Alanyazında yapılan çalışmalar cinselliğe yönelik bu önyargı ve tabuların ebeveynlerin cinsel gelişim bilgi düzeylerini, tutumlarını (Erfiany vd., 2020) ve cinsel iletişim becerilerini olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir (McGinn vd., 2016; Stone, Ingham & Gibbins, 2012; Walsh, Parker & Cushing, 1999). Ebeveynlerin bu cinsel farkındalıklarını etkileyen demografik değişkenlere yönelik ise sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu sebeple alanyazındaki bu gereksinimden yola çıkarak bu çalışmada; ebeveynlerin cinsel gelişim bilgi düzeylerinin, cinsellik eğitimine yönelik tutumlarının, cinsel iletişim becerilerinin ve cinsel istismar farkındalıklarının ebeveyn demografik özelliklerine göre nasıl farklılaştığını ortaya koymak amaçlanmıştır.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma nicel araştırma yaklaşımında, betimsel tarama modelindedir. Nicel araştırmalar, olay ve olguların dışarıdan ölçülünerek, gözlemlenerek veya deney yapılarak, betimleme veya nedensellik yoluyla gerçeklere ulaşmaya çalışan araştırmalardır (Arıkan, 2011). Betimsel araştırmalar ise, araştırma konusuyla ilgili mevcut durumu belirlemeyi, olayı betimleyerek problemi anlamayı amaçlarken ne, nasıl ve kim sorularını yanıtlamaya çalışmaktadır (Arıkan, 2011).

Çalışma Grubu

Çalışma grubunun oluşturulabilmesi için Ankara ilinde bulunan okul öncesi eğitim kurumlarının listesi çıkartılmıştır ve kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi ile 30 okul öncesi eğitim kurumu belirlenmiştir. Okullarla yapılan görüşmeler sonu-

cunda 26 okul çalışmaya destek vermeyi kabul etmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu 26 okuldan, çalışmaya gönüllü katılan 188 ebeveyn oluşturmaktadır. Araştırmaya katılmayı kabul eden tüm ebeveynlere Bilgilendirilmiş Gönüllü Olur Formu gönderilmiş ve ebeveynlerden imzalamaları istenmiştir. Tablo 1’de katılımcılara ilişkin demografik özellikler gösterilmektedir.

Tablo 1. *Katılımcılara İlişkin Bilgiler*

Demografik Bilgiler	Çalışma Grubu		
	n	%	
Ebeveyn	Anne	116	61.7
	Baba	72	38.3
	Toplam	188	100
Ebeveyn Yaşı	25-35 yaş	99	52.6
	36 yaş ve üstü	89	47.4
	Toplam	188	100
Eğitim Seviyesi	Ön Lisans ve altı	44	23.4
	Lisans	88	46.8
	Lisansüstü	56	29.8
Çocuk Sayısı	Toplam	188	100
	1 çocuk	80	42.6
	2 çocuk ve üzeri	108	57.4
Çocuk Cinsiyeti	Toplam	188	100
	Kız	75	39.9
	Erkek	113	60.1
Çocuk Yaşı	Toplam	188	100
	3 yaş	28	14.9
	4 yaş	43	22.9
	5 yaş	75	39.9
	6 yaş	42	22.3

Verilerin Toplanması ve Veri Toplama Araçları

Araştırmada kullanılacak veri toplama araçları belirlendikten sonra ilk olarak ölçek sahiplerinden ölçek kullanım izinleri e-posta yoluyla alınmıştır. Araştırmanın etik kurul onayı 03/08/2021 tarih ve E-77082166-302.08.01-139492 sayılı ile

Gazi Üniversitesi Etik Kurulu'ndan alınmıştır. Etik kurul izni alındıktan sonra Ankara İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden 30/11/2021 tarihinde MEB izni alınmıştır.

Çalışma grubunda yer alan katılımcılar hakkında bilgi toplayabilmek için araştırmacılar tarafından hazırlanmış olan Kişisel Bilgi Formu, İşler (2017) tarafından geliştirilen Cinsel Gelişim Bilgi Düzeyi Ölçeği ve Cinsel Eğitim Tutum Ölçeği, Artan, Ceylan ve Kurnaz Adıbatmaz (2020) tarafından geliştirilen Cinsel İletişim Ölçeği ve uyarlama çalışması Çömez İkican ve Küçük (2020) tarafından yapılan Ebeveynler İçin İstismar Bilgi/Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Veri toplama için kullanılacak olan dört ölçek anket portalına yüklenmiş ve oluşturulan anket linki ebeveynlere okullar aracılığı ile ulaştırılmıştır. Veriler link aracılığı ile çevrimiçi ortamda toplanmıştır.

Cinsel Gelişim Bilgi Düzeyi Ölçeği

Ebeveynlerin cinsellik eğitimi ve cinsel gelişime yönelik bilgi düzeylerini belirlemek amacıyla İşler (2017) tarafından geliştirilen bu ölçek üçlü likert tipinde olup 22 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin Cronbach alfa değeri (iç tutarlılık katsayısı) 0.75 bulunmuştur. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 22 iken en yüksek puan 66'dır. Ölçekten alınan yüksek puan, cinsel eğitime yönelik bilgi düzeyinin daha yüksek düzeyde olduğunu ifade etmektedir.

Cinsel Eğitim Tutum Ölçeği

Ebeveynlerin çocuklarının cinsel gelişim ve cinsellik eğitimine yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla İşler (2017) tarafından geliştirilen bu ölçek beşli likert tipindedir ve 25 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin Cronbach alfa değeri (iç tutarlılık katsayısı) 0.89 bulunmuştur. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 25 iken en yüksek puan 125'tir. Ölçekten alınan yüksek puan, cinsellik eğitime yönelik tutumun daha olumlu yönde olduğunu ifade etmektedir.

Cinsel İletişim Ölçeği

Artan, Ceylan ve Kurnaz Adıbatmaz (2020) tarafından ebeveynlerin cinsellik eğitimi sırasında kullandıkları iletişim dilini belirlemek için bu ölçek geliştirilmiştir. Bu ölçek 23 maddeden oluşmakta olan dört faktörlü (İçerik, Beden dili, Süreci

yönetme, Kaygı) bir ölçektir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 23 iken en yüksek puan 92'dir. Ölçekte yer alan tüm maddelerin madde-toplam puan korelasyonlarının 0.76 ile 0.78 arasında değiştiği görülmektedir. Her faktör için ölçeğin Cronbach alfa (iç tutarlılık katsayısı) değeri .70 ve .80 arasındadır.

Ebeveynler İçin İstismar Bilgi/Tutum Ölçeği

38 maddeden oluşan bu ölçek, ailelerin cinsel istismarla ilgili kaygılarını, cinsel istismarı önlemeye yönelik tutumlarını ölçmektedir ve altı faktörlü (*Mitler ve gerçekler, İnanç, Sorumluluk, Bilgi, tutum, hizmetler ve raporlama bilgisi, Önleyici tutumlar, Güven, kaygı, tekrar cinsel istismarı yaşama*) bir yapıdadır. Beşli likert tipindeki ölçekte her madde 1 ile 5 puan arasında değerlendirilmektedir. Ölçekten alınabilecek toplam puan 38 ile 190 arasında değişebilir ve yüksek puan iyi düzeyde istismara ilişkin bilgi ve sağlıklı tutumların göstergesidir. Bu ölçeğin uyarlamasını Çömez İkican ve Küçük (2020) yapmıştır. Uyarlama çalışması sonrasında tüm ölçeğin Cronbach alfa katsayısı 0.79, madde toplam puan korelasyonları 0.34 ile 0.71 arasında ve test-tekrar test katsayısı 0.84 bulunmuştur.

Verilerin Analizi

Veri analizi için öncelikle 188 katılımcının sunduğu veriler veri setine işlenmiştir. Sonrasında hatalı girilen veya kayıp veri olup olmadığı kontrol edilmiştir. Ardından araştırma kapsamında kullanılan dört ölçek için ölçek toplam puanları ve faktör puanları hesaplanmıştır. Verileri analiz etmek için normallik varsayımına bakılmıştır. Normallik varsayımı için ölçek toplam puanlarının ve faktör puanlarının çarpıklık katsayıları hesaplanmıştır (Büyüköztürk, 2016). Veriler normal dağıldığı için ve her birimde 30'dan fazla veri olduğundan parametrik testlerden bağımsız örneklem t-testi ve ANOVA kullanılarak analiz yapılmıştır. Katılımcıların dört ölçekten aldıkları min-max puanlar ve puan ortalamaları frekans analizi ile hesaplanmıştır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

1. 2021-2022 eğitim-öğretim yılı Ankara ilinde okul öncesi eğitime devam eden çocukların ebeveynlerinden gelen verilerle sınırlıdır.
2. Araştırma tipik gelişim gösteren çocukların ebeveynleriyle sınırlıdır.

3. Araştırmada çevrimiçi veri toplama yöntemi kullanıldığı için cep telefonu/tablet/bilgisayar ve internet erişimi olan ebeveynlerin katılımı ile sınırlıdır.

Bulgular ve Tartışma

Ebeveynlerin var olan cinsel gelişim bilgi düzeylerini, cinsel eğitime yönelik tutumlarını, cinsel iletişim becerilerini ve cinsel istismar bilgi/tutum durumlarını ortaya koymak amacıyla 188 kişinin ölçek toplam puanları frekans analizi ile incelenmiştir. Buna göre;

- Ebeveynlerin Cinsel Gelişim Bilgi Düzeyi Ölçeği'nden alabilecekleri puan aralığı 22-66 iken bu çalışmada aldıkları en düşük puanın 38, en yüksek puanın 64 ve ortalama puanın 53.85 olduğu belirlenmiştir.
- Ebeveynlerin Cinsel Eğitim Tutum Ölçeği'nden alabilecekleri puan aralığı 25-125 iken bu çalışmada aldıkları en düşük puanın 64, en yüksek puanın 125 ve ortalama puanın 101.97 olduğu belirlenmiştir.
- Ebeveynlerin Cinsel İletişim Ölçeği'nden alabilecekleri puan aralığı 23-92 iken bu çalışmada aldıkları en düşük puanın 59, en yüksek puanın 92 ve ortalama puanın 80.75 olduğu belirlenmiştir.
- Ebeveynlerin Cinsel İstismar Bilgi/Tutum Ölçeği'nden alabilecekleri puan aralığı 38-190 iken bu çalışmada aldıkları en düşük puanın 119, en yüksek puanın 176 ve ortalama puanın 149.22 olduğu belirlenmiştir.

Ebeveynlerin ölçeklerden aldıkları puanların demografik değişkenlere göre farklılaşma durumları ebeveyn cinsiyeti, yaşı ve eğitim seviyesi sırasıyla sunulmuştur.

Ebeveyn Cinsiyetine Göre Ölçek Puanlarının İncelenmesi

Ebeveynlerin ölçeklerden aldıkları puanların ebeveyn cinsiyetine göre anlamlı bir fark gösterip göstermediğini incelemek için bağımsız örneklem t-testi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. Ölçek Puanlarının Cinsiyete Göre Bağımsız Örneklem t-Testi Sonuçları

Boyutlar	Ebeveyn Cinsiyeti	n	\bar{X}	s.s	t	sd	p																																																																																																																																																																						
Cinsel Gelişim Bilgi Düzeyi Ölçeği Toplam	Anne	116	54,82	4,52	3,42	186	,001*																																																																																																																																																																						
	Baba	72	52,29	5,53				Cinsel Eğitim Tutum Ölçeği Toplam	Anne	116	103,06	8,68	2,14	186	,034*		Baba	72	100,22	9,11	Cinsel İletişim Ölçeği (CİÖ) Toplam	Anne	116	82,10	6,82	3,26	186	,001*		Baba	72	78,58	7,76	CİÖ İçerik Alt Boyutu	Anne	116	26,61	1,76	2,68	186	,003*		Baba	72	25,63	2,60	CİÖ Beden Dili Alt Boyutu	Anne	116	17,55	2,21	3,26	186	,001*		Baba	72	16,34	2,81	CİÖ Süreci Yönetme Alt Boyutu	Anne	116	25,66	2,71	2,65	186	,009*		Baba	72	24,55	2,89	CİÖ Kaygı Alt Boyutu	Anne	116	12,27	2,34	,647	186	,518		Baba	72	12,04	2,51	Cinsel İstismar Bilgi/Tutum Ölçeği (CİBTÖ)Toplam	Anne	116	151,87	10,62	4,30	186	,000*		Baba	72	144,97	10,81	CİBTÖ Mitler ve Gerçekler Alt Boyutu	Anne	116	39,07	3,23	3,34	186	,001*		Baba	72	37,52	2,83	CİBTÖ İnanç Alt Boyutu	Anne	116	20,94	2,99	4,04	186	,000*		Baba	72	19,13	2,96	CİBTÖ Sorumluluk Alt Boyutu	Anne	116	27,91	2,12	3,7	186	,000*		Baba	72	26,37	3,02	CİBTÖ Bilgi-Tutum Alt Boyutu	Anne	116	19,51	2,64	,338	186	,736		Baba	72	19,38	2,34	CİBTÖ Önleyici Tutumlar Alt Boyutu	Anne	116	25,43	2,61	2,21	186	,028*		Baba	72	24,58	2,43	CİBTÖ Güven-Kaygı Alt Boyutu	Anne	116	18,98	2,13	3,19	186	,002*		Baba
Cinsel Eğitim Tutum Ölçeği Toplam	Anne	116	103,06	8,68	2,14	186	,034*																																																																																																																																																																						
	Baba	72	100,22	9,11				Cinsel İletişim Ölçeği (CİÖ) Toplam	Anne	116	82,10	6,82	3,26	186	,001*		Baba	72	78,58	7,76	CİÖ İçerik Alt Boyutu	Anne	116	26,61	1,76	2,68	186	,003*		Baba	72	25,63	2,60	CİÖ Beden Dili Alt Boyutu	Anne	116	17,55	2,21	3,26	186	,001*		Baba	72	16,34	2,81	CİÖ Süreci Yönetme Alt Boyutu	Anne	116	25,66	2,71	2,65	186	,009*		Baba	72	24,55	2,89	CİÖ Kaygı Alt Boyutu	Anne	116	12,27	2,34	,647	186	,518		Baba	72	12,04	2,51	Cinsel İstismar Bilgi/Tutum Ölçeği (CİBTÖ)Toplam	Anne	116	151,87	10,62	4,30	186	,000*		Baba	72	144,97	10,81	CİBTÖ Mitler ve Gerçekler Alt Boyutu	Anne	116	39,07	3,23	3,34	186	,001*		Baba	72	37,52	2,83	CİBTÖ İnanç Alt Boyutu	Anne	116	20,94	2,99	4,04	186	,000*		Baba	72	19,13	2,96	CİBTÖ Sorumluluk Alt Boyutu	Anne	116	27,91	2,12	3,7	186	,000*		Baba	72	26,37	3,02	CİBTÖ Bilgi-Tutum Alt Boyutu	Anne	116	19,51	2,64	,338	186	,736		Baba	72	19,38	2,34	CİBTÖ Önleyici Tutumlar Alt Boyutu	Anne	116	25,43	2,61	2,21	186	,028*		Baba	72	24,58	2,43	CİBTÖ Güven-Kaygı Alt Boyutu	Anne	116	18,98	2,13	3,19	186	,002*		Baba	72	17,95	2,14										
Cinsel İletişim Ölçeği (CİÖ) Toplam	Anne	116	82,10	6,82	3,26	186	,001*																																																																																																																																																																						
	Baba	72	78,58	7,76				CİÖ İçerik Alt Boyutu	Anne	116	26,61	1,76	2,68	186	,003*		Baba	72	25,63	2,60	CİÖ Beden Dili Alt Boyutu	Anne	116	17,55	2,21	3,26	186	,001*		Baba	72	16,34	2,81	CİÖ Süreci Yönetme Alt Boyutu	Anne	116	25,66	2,71	2,65	186	,009*		Baba	72	24,55	2,89	CİÖ Kaygı Alt Boyutu	Anne	116	12,27	2,34	,647	186	,518		Baba	72	12,04	2,51	Cinsel İstismar Bilgi/Tutum Ölçeği (CİBTÖ)Toplam	Anne	116	151,87	10,62	4,30	186	,000*		Baba	72	144,97	10,81	CİBTÖ Mitler ve Gerçekler Alt Boyutu	Anne	116	39,07	3,23	3,34	186	,001*		Baba	72	37,52	2,83	CİBTÖ İnanç Alt Boyutu	Anne	116	20,94	2,99	4,04	186	,000*		Baba	72	19,13	2,96	CİBTÖ Sorumluluk Alt Boyutu	Anne	116	27,91	2,12	3,7	186	,000*		Baba	72	26,37	3,02	CİBTÖ Bilgi-Tutum Alt Boyutu	Anne	116	19,51	2,64	,338	186	,736		Baba	72	19,38	2,34	CİBTÖ Önleyici Tutumlar Alt Boyutu	Anne	116	25,43	2,61	2,21	186	,028*		Baba	72	24,58	2,43	CİBTÖ Güven-Kaygı Alt Boyutu	Anne	116	18,98	2,13	3,19	186	,002*		Baba	72	17,95	2,14																							
CİÖ İçerik Alt Boyutu	Anne	116	26,61	1,76	2,68	186	,003*																																																																																																																																																																						
	Baba	72	25,63	2,60				CİÖ Beden Dili Alt Boyutu	Anne	116	17,55	2,21	3,26	186	,001*		Baba	72	16,34	2,81	CİÖ Süreci Yönetme Alt Boyutu	Anne	116	25,66	2,71	2,65	186	,009*		Baba	72	24,55	2,89	CİÖ Kaygı Alt Boyutu	Anne	116	12,27	2,34	,647	186	,518		Baba	72	12,04	2,51	Cinsel İstismar Bilgi/Tutum Ölçeği (CİBTÖ)Toplam	Anne	116	151,87	10,62	4,30	186	,000*		Baba	72	144,97	10,81	CİBTÖ Mitler ve Gerçekler Alt Boyutu	Anne	116	39,07	3,23	3,34	186	,001*		Baba	72	37,52	2,83	CİBTÖ İnanç Alt Boyutu	Anne	116	20,94	2,99	4,04	186	,000*		Baba	72	19,13	2,96	CİBTÖ Sorumluluk Alt Boyutu	Anne	116	27,91	2,12	3,7	186	,000*		Baba	72	26,37	3,02	CİBTÖ Bilgi-Tutum Alt Boyutu	Anne	116	19,51	2,64	,338	186	,736		Baba	72	19,38	2,34	CİBTÖ Önleyici Tutumlar Alt Boyutu	Anne	116	25,43	2,61	2,21	186	,028*		Baba	72	24,58	2,43	CİBTÖ Güven-Kaygı Alt Boyutu	Anne	116	18,98	2,13	3,19	186	,002*		Baba	72	17,95	2,14																																				
CİÖ Beden Dili Alt Boyutu	Anne	116	17,55	2,21	3,26	186	,001*																																																																																																																																																																						
	Baba	72	16,34	2,81				CİÖ Süreci Yönetme Alt Boyutu	Anne	116	25,66	2,71	2,65	186	,009*		Baba	72	24,55	2,89	CİÖ Kaygı Alt Boyutu	Anne	116	12,27	2,34	,647	186	,518		Baba	72	12,04	2,51	Cinsel İstismar Bilgi/Tutum Ölçeği (CİBTÖ)Toplam	Anne	116	151,87	10,62	4,30	186	,000*		Baba	72	144,97	10,81	CİBTÖ Mitler ve Gerçekler Alt Boyutu	Anne	116	39,07	3,23	3,34	186	,001*		Baba	72	37,52	2,83	CİBTÖ İnanç Alt Boyutu	Anne	116	20,94	2,99	4,04	186	,000*		Baba	72	19,13	2,96	CİBTÖ Sorumluluk Alt Boyutu	Anne	116	27,91	2,12	3,7	186	,000*		Baba	72	26,37	3,02	CİBTÖ Bilgi-Tutum Alt Boyutu	Anne	116	19,51	2,64	,338	186	,736		Baba	72	19,38	2,34	CİBTÖ Önleyici Tutumlar Alt Boyutu	Anne	116	25,43	2,61	2,21	186	,028*		Baba	72	24,58	2,43	CİBTÖ Güven-Kaygı Alt Boyutu	Anne	116	18,98	2,13	3,19	186	,002*		Baba	72	17,95	2,14																																																	
CİÖ Süreci Yönetme Alt Boyutu	Anne	116	25,66	2,71	2,65	186	,009*																																																																																																																																																																						
	Baba	72	24,55	2,89				CİÖ Kaygı Alt Boyutu	Anne	116	12,27	2,34	,647	186	,518		Baba	72	12,04	2,51	Cinsel İstismar Bilgi/Tutum Ölçeği (CİBTÖ)Toplam	Anne	116	151,87	10,62	4,30	186	,000*		Baba	72	144,97	10,81	CİBTÖ Mitler ve Gerçekler Alt Boyutu	Anne	116	39,07	3,23	3,34	186	,001*		Baba	72	37,52	2,83	CİBTÖ İnanç Alt Boyutu	Anne	116	20,94	2,99	4,04	186	,000*		Baba	72	19,13	2,96	CİBTÖ Sorumluluk Alt Boyutu	Anne	116	27,91	2,12	3,7	186	,000*		Baba	72	26,37	3,02	CİBTÖ Bilgi-Tutum Alt Boyutu	Anne	116	19,51	2,64	,338	186	,736		Baba	72	19,38	2,34	CİBTÖ Önleyici Tutumlar Alt Boyutu	Anne	116	25,43	2,61	2,21	186	,028*		Baba	72	24,58	2,43	CİBTÖ Güven-Kaygı Alt Boyutu	Anne	116	18,98	2,13	3,19	186	,002*		Baba	72	17,95	2,14																																																														
CİÖ Kaygı Alt Boyutu	Anne	116	12,27	2,34	,647	186	,518																																																																																																																																																																						
	Baba	72	12,04	2,51				Cinsel İstismar Bilgi/Tutum Ölçeği (CİBTÖ)Toplam	Anne	116	151,87	10,62	4,30	186	,000*		Baba	72	144,97	10,81	CİBTÖ Mitler ve Gerçekler Alt Boyutu	Anne	116	39,07	3,23	3,34	186	,001*		Baba	72	37,52	2,83	CİBTÖ İnanç Alt Boyutu	Anne	116	20,94	2,99	4,04	186	,000*		Baba	72	19,13	2,96	CİBTÖ Sorumluluk Alt Boyutu	Anne	116	27,91	2,12	3,7	186	,000*		Baba	72	26,37	3,02	CİBTÖ Bilgi-Tutum Alt Boyutu	Anne	116	19,51	2,64	,338	186	,736		Baba	72	19,38	2,34	CİBTÖ Önleyici Tutumlar Alt Boyutu	Anne	116	25,43	2,61	2,21	186	,028*		Baba	72	24,58	2,43	CİBTÖ Güven-Kaygı Alt Boyutu	Anne	116	18,98	2,13	3,19	186	,002*		Baba	72	17,95	2,14																																																																											
Cinsel İstismar Bilgi/Tutum Ölçeği (CİBTÖ)Toplam	Anne	116	151,87	10,62	4,30	186	,000*																																																																																																																																																																						
	Baba	72	144,97	10,81				CİBTÖ Mitler ve Gerçekler Alt Boyutu	Anne	116	39,07	3,23	3,34	186	,001*		Baba	72	37,52	2,83	CİBTÖ İnanç Alt Boyutu	Anne	116	20,94	2,99	4,04	186	,000*		Baba	72	19,13	2,96	CİBTÖ Sorumluluk Alt Boyutu	Anne	116	27,91	2,12	3,7	186	,000*		Baba	72	26,37	3,02	CİBTÖ Bilgi-Tutum Alt Boyutu	Anne	116	19,51	2,64	,338	186	,736		Baba	72	19,38	2,34	CİBTÖ Önleyici Tutumlar Alt Boyutu	Anne	116	25,43	2,61	2,21	186	,028*		Baba	72	24,58	2,43	CİBTÖ Güven-Kaygı Alt Boyutu	Anne	116	18,98	2,13	3,19	186	,002*		Baba	72	17,95	2,14																																																																																								
CİBTÖ Mitler ve Gerçekler Alt Boyutu	Anne	116	39,07	3,23	3,34	186	,001*																																																																																																																																																																						
	Baba	72	37,52	2,83				CİBTÖ İnanç Alt Boyutu	Anne	116	20,94	2,99	4,04	186	,000*		Baba	72	19,13	2,96	CİBTÖ Sorumluluk Alt Boyutu	Anne	116	27,91	2,12	3,7	186	,000*		Baba	72	26,37	3,02	CİBTÖ Bilgi-Tutum Alt Boyutu	Anne	116	19,51	2,64	,338	186	,736		Baba	72	19,38	2,34	CİBTÖ Önleyici Tutumlar Alt Boyutu	Anne	116	25,43	2,61	2,21	186	,028*		Baba	72	24,58	2,43	CİBTÖ Güven-Kaygı Alt Boyutu	Anne	116	18,98	2,13	3,19	186	,002*		Baba	72	17,95	2,14																																																																																																					
CİBTÖ İnanç Alt Boyutu	Anne	116	20,94	2,99	4,04	186	,000*																																																																																																																																																																						
	Baba	72	19,13	2,96				CİBTÖ Sorumluluk Alt Boyutu	Anne	116	27,91	2,12	3,7	186	,000*		Baba	72	26,37	3,02	CİBTÖ Bilgi-Tutum Alt Boyutu	Anne	116	19,51	2,64	,338	186	,736		Baba	72	19,38	2,34	CİBTÖ Önleyici Tutumlar Alt Boyutu	Anne	116	25,43	2,61	2,21	186	,028*		Baba	72	24,58	2,43	CİBTÖ Güven-Kaygı Alt Boyutu	Anne	116	18,98	2,13	3,19	186	,002*		Baba	72	17,95	2,14																																																																																																																		
CİBTÖ Sorumluluk Alt Boyutu	Anne	116	27,91	2,12	3,7	186	,000*																																																																																																																																																																						
	Baba	72	26,37	3,02				CİBTÖ Bilgi-Tutum Alt Boyutu	Anne	116	19,51	2,64	,338	186	,736		Baba	72	19,38	2,34	CİBTÖ Önleyici Tutumlar Alt Boyutu	Anne	116	25,43	2,61	2,21	186	,028*		Baba	72	24,58	2,43	CİBTÖ Güven-Kaygı Alt Boyutu	Anne	116	18,98	2,13	3,19	186	,002*		Baba	72	17,95	2,14																																																																																																																															
CİBTÖ Bilgi-Tutum Alt Boyutu	Anne	116	19,51	2,64	,338	186	,736																																																																																																																																																																						
	Baba	72	19,38	2,34				CİBTÖ Önleyici Tutumlar Alt Boyutu	Anne	116	25,43	2,61	2,21	186	,028*		Baba	72	24,58	2,43	CİBTÖ Güven-Kaygı Alt Boyutu	Anne	116	18,98	2,13	3,19	186	,002*		Baba	72	17,95	2,14																																																																																																																																												
CİBTÖ Önleyici Tutumlar Alt Boyutu	Anne	116	25,43	2,61	2,21	186	,028*																																																																																																																																																																						
	Baba	72	24,58	2,43				CİBTÖ Güven-Kaygı Alt Boyutu	Anne	116	18,98	2,13	3,19	186	,002*		Baba	72	17,95	2,14																																																																																																																																																									
CİBTÖ Güven-Kaygı Alt Boyutu	Anne	116	18,98	2,13	3,19	186	,002*																																																																																																																																																																						
	Baba	72	17,95	2,14																																																																																																																																																																									

*p ≤ ,05

Tablo 2 incelendiğinde, araştırmaya katılan ebeveynlerin Cinsel Gelişim Bilgi Düzeyi Ölçeği ve Cinsel Eğitim Tutum Ölçeği toplam puanlarının cinsiyete göre anlamlı fark gösterdiği bulunmuştur. İki ölçeğin puan ortalamalarına bakıldığında annelerin puan ortalamasının babaların ortalamasından daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu bulguya dayanarak ebeveynlerin cinsel gelişim ile ilgili bilgi düzeylerinde ve cinsellik eğitimine yönelik tutumlarında ebeveyn cinsiyetinin anlamlı bir etkisinin olduğu söylenebilir.

Tablo 2’de yer alan Cinsel İletişim Ölçeği’ne yönelik puanlar incelendiğinde ölçek toplam puanının ve *Beden Dili, Süreci Yönetme ve İçerik* alt boyut puanlarının cinsiyete göre anlamlı fark gösterdiği bulunmuştur. Ortalamalara bakıldığında; annelerin ortalama puanlarının, babaların ortalama puanlarından daha yüksek olduğu görülmektedir. Buna karşılık ebeveyn cinsiyetinin *Kaygı* alt boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır.

Tablo 2 incelendiğinde, araştırmaya katılan ebeveynlerin Cinsel İstismar Bilgi/Tutum Ölçeği toplam puanının, *Mitler ve Gerçekler, İnanç, Sorumluluk, Önleyici Tutumlar ve Güven-Kaygı* alt boyut puanlarının cinsiyete göre anlamlı fark gösterdiği bulunmuştur. Ortalamalara bakıldığında; annelerin ortalama puanlarının, babaların ortalama puanlarından daha yüksek olduğu görülmektedir. Buna karşılık ebeveyn *cinsiyetinin Bilgi-Tutum* alt boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır.

Çocuğun bakımından, yetiştirilmesinden, eğitiminden sorumlu kısacası çocuğun birincil bakıcısı veya çocuktan sorumlu ebeveyn denildiğinde ilk akla gelen anne olmaktadır. Günümüzde babalar, çocuk bakımı ve eğitiminde rol almaya başlasalar da hala anne asıl sorumlu olarak görülmektedir (Hauari & Hollingworth 2009; Lader, Short & Gershuny 2006; O’Brien, 2005). Bu çalışmada da ebeveynlerin cinsel gelişim ve cinsellik eğitimi konusundaki bilgi düzeylerine, tutumlarına, iletişimlerine ve cinsel istismar farkındalıklarına bakıldığında Cinsel İstismar Ölçeği’nin *Bilgi-Tutum* alt boyutu ve Cinsel İletişim Ölçeği’nin *Kaygı* alt boyutu hariç (bu alt

boyutlarda ebeveyn cinsiyeti anlamlı fark oluşturmamıştır) tüm ölçek toplam puanlarında ve alt boyutlarda annelerin babalardan daha yüksek puan aldığı görülmektedir. Bu çalışma bulgularına göre anneler babalara göre daha fazla cinsel bilgiye, cinsellik eğitimi vermeye karşı daha olumlu bir tutuma, daha iyi cinsel iletişim becerilerine sahipken cinsel istismara yönelik bilgi ve tutumları babalarla benzer düzeydedir. Ancak istismar farkındalığı ölçeğinin toplam puanına bakıldığında annelerin cinsel istismara yönelik farkındalıklarının genel olarak babalardan daha yüksek olduğu görülmektedir.

Annelerin, çocuk cinselliği konusunda genel olarak babalara göre daha bilgili olmalarının sebebi bu eğitimden kendilerini sorumlu tutmaları ve kendilerini bu konuda geliştirmeye çalışmaları olabilir. Ulusal ve uluslararası literatür taramasında annelerin cinsellik eğitimi vermede ön planda olduğunu gösteren çalışmalara rastlanmıştır (Chen, Dunne & Han, 2007; Erbil, Orak & Bektaş, 2010; Göçgeldi vd., 2007; Güner & Aktaş, 2022; Jin, 2021; Orgocka, 2004; Pluhar & Kuriloff, 2004; Tuğrul & Artan, 2001; Tuğut & Gölbaşı, 2007; Walker, 2004). Bir diğer unsur, cinsellik eğitimi sürecinde sergilenen cinsiyetçi tutumlar olabilir. Alan yazındaki bazı çalışmalar annelerin erkek çocuklarına nasıl cinsellik eğitimi vereceklerini bilmediklerini ve erkek çocukla konuşmak konusunda daha huzursuz olduklarını, kız çocuklara bir şey anlatma konusunda daha rahat olduklarını göstermektedir (Holland, Mauthner & Sharpe, 1996; Massey, 1990; Walker, 2001). Ceylan ve Çetin'in (2015) yaptığı çalışmada da ebeveynler cinsellik eğitiminde cinsiyetçi tutumlar sergileyerek kız çocuğuna annenin, erkek çocuğuna da babanın eğitim vermesi gerektiğini belirtmişlerdir. Anneler cinsellik eğitiminde erkek çocukları biraz daha geri plana atıp, kız çocuklarını desteklediklerinden, babalar da cinsellik eğitimi rolünü anneye devredip geri planda kaldıklarından (Wilson & Koo, 2010) ister istemez erkekler, çocuk cinselliği konusunda daha bilgisiz kalıyor olabilir. Anneler var olan cinsel bilgilerini çoğunlukla kız çocuklarına aktardıklarında ortaya erkeğin/babanın daha bilgisiz kaldığı kısır bir döngü çıkıyor olabilir. Cinsellik konusunda ebeveyninden yeterli bilgiyi

alamayan erkek çocuk diğer bilgi kaynaklarından (akraba, akran, başka yetişkin...vb.) bilgi edinmeye çalışabilir, ancak bunlar çocuğun doğru bilgi edinmesi için güvenilir olamayan kaynaklardır. Okul öncesi eğitimi almakta olan kadın ve erkek öğrenciler de bile bu cinsiyet farkı görülmektedir. Erkek öğrenciler cinsellik eğitimini bir uzmanın vermesi gerektiğini düşünüp öğretmen olarak kendilerini bu konuda geri planda tutmuşlardır (Ünlüer & İnan, 2021). Yapılan çalışmalar kadınların cinsellik eğitimi konusunda daha girişken olduklarını ve kendilerine daha çok güvendiklerini göstermektedir (Vidourek, Bernard & King, 2009).

Anneler erkek çocuklara cinsellik eğitimi vermede daha huzursuz hissetseler bile cinsellik eğitiminde hem kız hem de erkek çocuklar için ailedeki en güçlü bilgi kaynağı annedir (Tuğrul & Artan, 2001). Alan yazındaki çalışmalar hem kız hem de erkek çocukların soru sormak için anneyi tercih ettiklerini ve anneden cinsellik eğitimi aldıklarını göstermektedir (El-Shaieb & Wurtele, 2009). Downie ve Coates (1999) ve Sneed, Somoza, Jones ve Alfaro'nun (2013) çalışmaları da ailede cinsellik konusunda en çok annelerin iletişim kurduğunu göstermektedir. Cinsellik eğitimi konusunda annelerin babalardan daha ön planda olmasının sebeplerinden biri, cinsel bilgi seviyesi yükseldikçe ebeveynin cinselliğe yönelik daha olumlu tutum sergilemesi ve doğru iletişim şekillerini de kullanıyor olması (Uzkul, 2023) olabilir. Bu çalışmada da cinsellik eğitimi konusunda annelerin tutum ve iletişim puanlarının daha yüksek olması bu unsuru destekler niteliktedir. Cinsellik eğitimi konusunda bilgi boyutunun tutum ve iletişim boyutlarını da desteklediğini söylemek mümkündür (Uzkul, 2023). Ayrıca ebeveynin cinsel bilgi düzeyi arttıkça çocuklarını soru sorma konusunda da cesaretlendirdikleri görülmüştür (Byers, Sears & Weaver, 2008).

Çalışma bulgusuna göre anneler, babalardan cinsel istismar farkındalığı konusunda da anlamlı fark görülecek şekilde daha yüksek puan almışlardır. Bunun altında yatan sebep Türkiye'deki kadınların cinsel istismar konusunda kendilerini tehdit altında hissetmeleri (Sipahi, 2021; Ünal Reşitoğlu, 2017) ve çocuk cinsel istismar oranlarının her geçen yıl yükselmesi olabilir (TÜİK, 2016; 2019). Cinsel istismar oranlarının

yüksek olduğu bir ülkede annenin babadan daha yüksek farkındalığa sahip olmasının nedeni ise ailede cinsellik eğitimi rolünü çoğunlukla annenin üstlenmesi (Berkmen & Seçim, 2018) ve annelerin bu konuda daha bilinçli hareket etmeye çabılıyor olmaları olabilir. Uluslararası alanyazında yapılan çalışmalar erkeklerin daha fazla cinsel istismar mitine inandıklarını (Alcantara, Shortway & Prempeh 2019; Collings, 2003; Collings vd., 2009; Hatton & Duff, 2016), mağdur bildirimine inanmama, bildirim güvenilirliliğini sorgulama, mağduru suçlama ve istismar olayını daha hafife alma konusunda kadınlara göre daha az hassas olduklarını göstermektedir (Alcantara vd., 2019; McGee vd., 2011; McMahan, 2010; Russell & Hand, 2017; Sleath & Bull, 2010; Van der Bruggen & Grubb, 2014). Alanyazında yapılan benzer çalışmalar da annelerin babalara göre cinsel istismar konusunda daha bilgili, tutumlarının daha olumlu olduğu bulgusunu destekler niteliktedir (Fontes, Cruz & Tabachnick, 2001; Morison & Greene, 1992; Şahin & Koçtürk, 2021). Cinsel istismar Bilgi/Tutum Ölçeği'nin sadece tek bir alt boyutunda (bilgi-tutum) anne baba arasında anlamlı fark bulunamamıştır. Özer ve Gölge de (2016) anne ve babaların bilinç düzeyleri arasında bir farklılık bulamazken annelerin bu konuda daha endişeli olduklarını ve babalara göre çok daha fazla koruyucu önlem aldıklarını belirtmiştir.

Ebeveyn Yaşına Göre Ölçek Puanlarının İncelenmesi

Ebeveynlerin ölçeklerden aldıkları puanların ebeveyn yaşına göre anlamlı fark gösterip göstermediğini incelemek için bağımsız örneklem t-testi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3. Ölçek Puanlarının Yaşa Göre Bağımsız Örneklem t-Testi Sonuçları

Boyutlar	Ebeveyn Yaşı	n	\bar{X}	s.s	t	sd	p
Cinsel Gelişim Bilgi Düzeyi Ölçeği Toplam	25-35 Yaş	99	53,82	5,01	,08	186	,936
	36 Yaş ve üstü	89	53,88	5,16			
Cinsel Eğitim Tutum Ölçeği Toplam	25-35 Yaş	99	102,36	9,88	,63	186	,529
	36 Yaş ve üstü	89	101,53	7,78			
Cinsel İletişim Ölçeği (CİÖ) Toplam	25-35 Yaş	99	80,76	7,80	,02	186	,981
	36 Yaş ve üstü	89	80,74	6,91			
CİÖ İçerik Alt Boyutu	25-35 Yaş	99	26,27	2,35	,04	186	,368
	36 Yaş ve üstü	89	26,20	1,96			
CİÖ Beden Dili Alt Boyutu	25-35 Yaş	99	17,27	2,40	1,04	186	,298
	36 Yaş ve üstü	89	16,88	2,65			
CİÖ	25-35 Yaş	99	25,14	2,96	,50	186	,618

Sıla UZKUL & Ayşe Dilek ÖĞRETİR ÖZÇELİK, Ebeveynlerin Cinsel Bilgi Düzeyi, Tutum, Cinsel İletişim ve Cinsel İstismar Farkındalığını Etkileyen Etmenler

Süreci Yönetme Alt Boyutu	36 Yaş ve üstü	89	25,34	2,67			
CİÖ	25-35 Yaş	99	12,08	2,38			
Kaygı Alt Boyutu	36 Yaş ve üstü	89	12,30	2,43	,63	186	,528
Cinsel İstismar Bilgi/Tutum Ölçeği (CİBTÖ)Toplam	25-35 Yaş	99	151,09	11,16	2,43	186	,016*
CİBTÖ	36 Yaş ve üstü	89	147,15	10,90			
Mitler ve Gerçekler Alt Boyutu	25-35 Yaş	99	39,19	3,38	3,31	186	,001*
CİBTÖ	36 Yaş ve üstü	89	37,69	2,72			
İnanç Alt Boyutu	25-35 Yaş	99	20,52	3,07	1,26	186	,209
CİBTÖ	36 Yaş ve üstü	89	19,95	3,12			
Sorumluluk Alt Boyutu	25-35 Yaş	99	27,69	2,52	3,45	186	,012*
CİBTÖ	36 Yaş ve üstü	89	26,91	2,65			
Bilgi-Tutum Alt Boyutu	25-35 Yaş	99	19,54	2,57	,442	186	,659
CİBTÖ	36 Yaş ve üstü	89	19,38	2,48			
Önleyici Tutumlar Alt Boyutu	25-35 Yaş	99	25,51	2,44	2,32	186	,021*
CİBTÖ	36 Yaş ve üstü	89	24,65	2,65			
Güven-Kaygı Alt Boyutu	25-35 Yaş	99	18,61	2,27	,17	186	,866
CİBTÖ	36 Yaş ve üstü	89	18,56	2,11			

* p ≤ ,05

Tablo 3 incelendiğinde, araştırmaya katılan ebeveynlerin Cinsel Gelişim Bilgi Düzeyi Ölçeği, Cinsel Eğitim Tutum Ölçeği ve Cinsel İletişim Ölçeği toplam puanlarının ve alt boyut puanlarının ebeveyn yaşına göre anlamlı fark göstermediği bulunmuştur.

Tablo 3'te yer alan Cinsel İstismar Bilgi/Tutum Ölçeği puanları incelendiğinde, ölçek toplam puanı, *Mitler ve Gerçekler*, *Sorumluluk* ve *Önleyici Tutumlar* alt boyut puanlarının ebeveyn yaşına göre anlamlı fark gösterdiği bulunmuştur. Ortalamalara bakıldığında; 25-35 yaş aralığında bulunan ebeveynlerin ortalama puanları, 36 yaş ve üstündeki ebeveynlerin ortalama puanlarından daha yüksektir. Araştırmaya katılan ebeveynlerin *İnanç*, *Bilgi-Tutum* ve *Güven-Kaygı* alt boyut puanlarının ebeveyn yaşına göre anlamlı fark göstermediği bulunmuştur.

Çalışma bulgusuna göre ebeveyn yaşı cinsel gelişim ve eğitime yönelik bilgi düzeyi, tutum ve cinsel iletişim boyutlarında anlamlı bir fark oluşturmamıştır. Benzer şekilde Sönmez Kankoç'un (2023) çalışmasında da anne yaşı, annelerin cinsellik eğitimine yönelik bilgi düzeylerini etkilememiştir. Ebeveyn yaşının anlamlı bir fark oluşturamamasının sebepleri Türkiye'de cinsellik konusunun hala tabu olması, var olan asıl bilgi kaynağının ebeveyn olması ve aynı kısıtlı/hatalı bilginin kuşaktan kuşağa çok değişikliğe uğramadan aktarılıyor olması (Kao, Buthrie & Loveland-

Cherry, 2007), konuyla ilgili kaynak, materyal ve eğitimlerin sınırlı olması ve okul öncesi eğitimcilerinin cinsel gelişim bilgi düzeylerinin yetersiz oluşundan ötürü (Güzelyurt vd., 2019; Kayıran & Sönmez, 2020; Önder Demirbaş, 2019; Ünlüer & İnan, 2021) bu konuda ebeveynleri destekleyememeleri olabilir. Avrupa ülkelerinde cinsel gelişim ve eğitime yönelik geliştirilen materyaller ve eğitim içeriklerinin tarihsel gelişimi incelendiğinde Türkiye'nin bu konuda 50 yıl geriden geldiğini söylemek mümkündür. Cinsellik eğitimi konusunda öncü adımlar atan İsveç'te (Çok & Kutlu, 2010) 1955 yılından itibaren İsveçli öğrenciler zorunlu cinsellik eğitimi dersi alırken (Lottes, 2002), 1956 yılından itibaren okul öncesi öğrencileri de bu zorunlu cinsellik eğitimini almaya başlamışlardır (McConaghy, 1979). Türkiye'de ise cinsellik eğitimine dair ilk adım, 1974 yılında Türkiye Aile Planlaması Derneği'nin de katılımı ile konunun tartışılmaya başlanmasıdır. Bu dönemde cinsellik eğitimine yönelik bilgi ve tutumların araştırılması gereğine dikkat çekilmiştir. 1993 yılından itibaren cinsel sağlık başta olmak üzere ergenlik dönemindeki gençleri bilgilendirmeye yönelik birçok proje (Değişim, Genç Kızlığa İlk Adım Projesi, Ergenlik Dönemi Değişim Projesi, Ergenlerin Sağlık Bilincinin Geliştirilmesi Projesi... vb.) yapılmıştır (Bulut vd., 2003; Çalışandemir, Bencik & Artan, 2010). Buna rağmen 2024 yılında cinsellik eğitimi Türkiye'deki eğitim müfredatlarına girememiştir ve okul öncesi döneme yönelik de zorunlu bir cinsellik eğitimi bulunmamaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı ve ilgili sivil toplum örgütlerinin de okul öncesi dönemde çocuğu olan ebeveynlere yönelik bir eğitim programı bulunmamaktadır. Türkiye, çocuk cinsel gelişiminde hem çocukları hem de ebeveynleri destekleyici bir adım atmadığı için genç ebeveynlerle orta yaşlı ebeveynlerin bilgi, tutum ve iletişim puanları benzer düzeyde kalmış olabilir.

Bu çalışmada Cinsel İstismar Bilgi/Tutum Ölçeği toplam puanı, *Mitler ve Gerçekler*, *Önleyici Tutumlar* ve *Sorumluluk* alt boyut puanları üzerinde ebeveyn yaşının anlamlı bir etkisi olduğu görülmüştür. Bu ölçekte 26-35 yaş grubundaki ebeveynler, 36 yaş üstü ebeveynlerden anlamlı derecede daha yüksek puan almışlardır. Yaş ile birlikte kişinin bilgi düzeyinin ve deneyiminin artacağı varsayıldığından yaş

ile cinsel istismar mitleri arasında ters orantı olması beklenmektedir (Abeid vd., 2015), fakat bu çalışmada daha genç ebeveynlerin cinsel istismar konusunda daha bilgili oldukları görülmektedir. İlgili alan yazında ebeveyn yaşı üzerine farklı bulgular olduğu görülmektedir. Birçok çalışmada, genç ebeveyn olmanın çocuk cinsel istismarını arttırdığı ve genç ebeveynlerin istismar farkındalıklarının da düşük olduğu görülmektedir (Bilir vd.,1991; Buchholz & Bursytn, 1993; Erginer, 2007; Pekdoğan, 2017; Karasu & Gül Bilgen, 2017). Bu çalışma bulgusunun alan yazında daha önceden yapılmış çalışma bulgularıyla örtüşmemesinin sebebi günümüzde gençlerin dijital ve teknolojik okur yazarlıklarının daha yüksek olması (Aksoy vd., 2021; Korkmaz, 2020; Mazlum, 2022) olabilir. Sosyal medyada daha çok vakit geçiren gençler cinsel istismar haberlerine de daha çok erişim sağlıyor olabilir. Bu durumun gençlerin çocuk cinsel istismarına yönelik bilgi, tutum, farkındalık düzeylerini arttırdığı düşünülebilir. Ebeveyn yaşının sadece cinsel istismar konusunda fark yaratmasının sebebi ise Türkiye’de çocuk cinsel istismar oranlarının her geçen yıl daha çok artması (TÜİK, 2016) ve cinsel istismar konusunun daha görünür hale gelmesi olabilir. Türkiye’de cinsel istismar konusu her geçen gün büyüyen bir tehdit olduğu için daha genç ebeveynlerin bu tehditle daha erken karşılaşmaları ve farkındalıklarının daha çok artması olasıdır.

Ebeveyn Eğitim Seviyesine Göre Ölçek Puanlarının İncelenmesi

Ebeveynlerin ölçeklerden aldıkları puanların ebeveyn yaşına göre anlamlı fark gösterip göstermediğini incelemek için ANOVA analizi yapılmıştır (Tablo 4).

Tablo 4. Ölçek Puanlarının Eğitim Seviyesine Göre ANOVA Sonuçları

Boyutlar	Ebeveyn Eğitim Seviyesi	n	\bar{X}	s.s	F	p
Cinsel Gelişim Bilgi Düzeyi Ölçeği Toplam	Ön lisans ve altı	44	51.27	5.41	8,90	,000*
	Lisans	88	54.22	4.85		
	Lisansüstü	56	55.30	4.43		
Cinsel Eğitim Tutum Ölçeği Toplam	Ön lisans ve altı	44	101.18	9.14	,56	,571
	Lisans	88	102.70	9.27		
	Lisansüstü	56	101.44	8.27		
Cinsel İletişim Ölçeği (CİÖ) Toplam	Ön lisans ve altı	44	80.88	7.41	,23	,793
	Lisans	88	80.38	7.61		
	Lisansüstü	56	81.23	7.06		
CİÖ	Ön lisans ve altı	44	26.40	1.83	,34	,980

İçerik Alt Boyutu	Lisans	88	26.05	2.55		
	Lisansüstü	56	26.39	1.73		
CİÖ Beden Dili Alt Boyutu	Ön lisans ve altı	44	16.95	2.66	,08	,916
	Lisans	88	17.11	2.48		
CİÖ Süreci Yönetme Alt Boyutu	Lisansüstü	56	17.16	2.51	,72	,485
	Ön lisans ve altı	44	25.63	2.86		
CİÖ Kaygı Alt Boyutu	Lisans	88	25.01	2.86	,54	,580
	Lisansüstü	56	25.28	2.74		
Cinsel İstismar Bilgi/Tutum Ölçeği (CİBTÖ) Toplam	Ön lisans ve altı	44	11.88	2.61	3,40	,035*
	Lisans	88	12.20	2.41		
CİBTÖ Mitler ve Gerçekler Alt Bo- yutu	Lisansüstü	56	12.39	2.23	2,06	,130
	Ön lisans ve altı	44	145.56	11.57		
CİBTÖ İnanç Alt Boyutu	Lisans	88	150.86	10.75	3,54	,031*
	Lisansüstü	56	149.53	11.06		
CİBTÖ Sorumluluk Alt Boyutu	Ön lisans ve altı	44	37.70	3.96	1,20	,348
	Lisans	88	38.88	2.73		
CİBTÖ Bilgi-Tutum Alt Boyutu	Lisansüstü	56	38.46	2.97	,10	,904
	Ön lisans ve altı	44	19.18	2.86		
CİBTÖ Önleyici Tutumlar Alt Boyutu	Lisans	88	20.60	3.10	1,41	,246
	Lisansüstü	56	20.55	3.13		
CİBTÖ Güven-Kaygı Alt Boyutu	Ön lisans ve altı	44	26.45	3.50	1,04	,355
	Lisans	88	27.65	2.07		
	Lisansüstü	56	27.48	2.42		
	Ön lisans ve altı	44	19.38	2.43		
	Lisans	88	19.55	2.61		
	Lisansüstü	56	19.39	2.49		
	Ön lisans ve altı	44	24.54	2.31		
	Lisans	88	25.32	2.74		
	Lisansüstü	56	25.19	2.46		
	Ön lisans ve altı	44	18.29	2.01		
	Lisans	88	18.82	2.38		
	Lisansüstü	56	18.44	1.99		

*p ≤ ,05

Analiz sonuçlarına göre ebeveynlerin Cinsel Gelişim Bilgi Düzeyi Ölçeği toplam puanlarının ebeveyn eğitim seviyesine göre anlamlı fark gösterdiği bulunmuştur. Anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için yapılan Tukey çoklu karşılaştırma sonuçlarına göre, lisans mezunu kişiler ile ön lisans ve altı mezunu kişiler arasında ve lisansüstü mezunu kişiler ile ön lisans ve altı mezunu kişiler arasında anlamlı fark bulunmaktadır. Ayrıca ortalamalara bakıldığında, eğitim seviyesi arttıkça ebeveynlerin cinsel gelişim ile ilgili bilgi seviyelerinin arttığı söylenebilir.

Analiz sonuçlarına göre Cinsel Eğitim Tutum Ölçeği ve Cinsel İletişim Ölçeği toplam puanlarının ve alt boyut puanları ebeveyn eğitim seviyesine göre anlamlı fark göstermemiştir.

Araştırmaya katılan ebeveynlerin Cinsel İstismar Bilgi/Tutum Ölçeği toplam puanının ve *İnanç* alt boyut puanının ebeveyn eğitim seviyesine göre anlamlı fark gösterdiği bulunmuştur. Anlamlı farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için yapılan Tukey çoklu karşılaştırma sonuçlarına göre, lisans mezunu kişiler ile ön lisans ve altı eğitim seviyesinde olan kişiler arasında anlamlı fark bulunmaktadır. Lisans mezunu ebeveynlerin puanlarının önlisans ve altı eğitim seviyesinde olan ebeveynlerden daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Ebeveyn eğitim seviyesi cinsel gelişim ve eğitiminde anahtar bir değişkendir, çünkü eğitim seviyesi yükseldikçe insanların öğrenme, sorgulama becerileri gelişir, önceki kuşaklardan aktarılan tabular eğitimle daha kolay yıkılabilir. Cinsellik çok güçlü ve sert bir tabu olduğundan bu tabuyu yumuşatıp konuşulabilir hale getirmenin en etkili yolu eğitimidir. Bu çalışmada ebeveyn eğitim seviyesinin Cinsel Gelişim Bilgi Düzeyi Ölçeği, Cinsel İstismar Bilgi/Tutum Ölçeği toplam puanları ve *İnanç* alt boyut puanında anlamlı farka neden olduğu görülmüştür. Çalışma bulgularına göre ebeveyn eğitim seviyesi arttıkça cinsellik eğitimine yönelik bilgi düzeyleri de artmaktadır. Cinsel İstismar Bilgi/Tutum Ölçeği'nde ise lisans eğitimi alanlar önlisans ve altı eğitim seviyesinde olanlardan anlamlı derecede daha yüksek puan almışlardır. Benzer çalışmalarda da ebeveynlerin eğitim düzeyleri arttıkça cinsel bilgi düzeylerinin arttığı görülmektedir (Çerçi, 2013; Eliküçük, 2011; İşler, 2017; Yelken, 1996). Güzelyurt, Yalçınkaya, Saluci, Öglü ve Ürüm'ün (2019) okul öncesi öğretmenleriyle yaptığı çalışma da eğitim seviyesinin öğretmenlerin cinsel bilgi düzeyini etkilediğini göstermektedir. Lisans ve lisansüstü eğitim alan öğretmenlerin, önlisans mezunu olup öğretmenlik yapanlardan daha fazla cinsel bilgiye sahip oldukları görülmüştür. Eğitim seviyesinin cinsel istismar farkındalığına olan etkisine bakıldığında ise alan yazındaki çalışmalar bu araştırmanın bulgusunu destekler niteliktedir.

Öner Demirci (2019) eğitim seviyesi yüksek olan ebeveynlerin cinsel istismar farkındalıklarının daha yüksek olduğunu belirtirken, Özer ve Gölge (2016) ebeveynlerin bilinç düzeyi arttıkça daha doğru önlemler aldıklarını, hatalı önlemlerin azaldığını vurgulamıştır. Literatürdeki birçok çalışma, eğitim düzeyi düşük ebeveyne sahip çocukların cinsel istismar hakkında yetersiz bilgiye sahip olduğunu göstermektedir (Deblinger, Thakkar-Kolar, Berry & Schroeder, 2010; Zhang vd., 2013). Ebeveynlerin eğitim düzeyi arttıkça çocuk ihmal ve istismarına yönelik bilgisi artmakta (Koçak & Büyükgönenç, 2011) ve istismar potansiyelleri de azalmaktadır (Aktaş, 2011; Aydın & İşmen, 2003; Karasu & Gül Bilgen, 2017; Can Özcan, 2010; Deveci & Açık, 2003; Erginer, 2007; Güler vd., 2002; Hatipoğlu, 2011; Kaya & Çeçen Eroğul, 2011; Koç vd., 2012; Paoviloinen vd., 2001; Sarıbeyoğlu 2007; Siyez, 2003; Yücel 2014).

Ebeveynlerin eğitim seviyesi tutum ve iletişim puanlarında anlamlı farka neden olmamıştır. Eğitim seviyesi yükseldikçe bilginin artması, dolayısıyla tutum ve iletişimin de bundan etkilenip yükselmesi beklenen bir sonucu fakat bu çalışmada eğitim seviyesi bu iki boyut için anlamlı değişken olmamıştır. Alanyazındaki benzer çalışmalar yükseköğrenime sahip olan ebeveynlerin orta ve düşük düzey eğitimi olan ebeveynlere kıyasla cinsellik eğitimine yönelik daha olumlu tutumlarının olduğunu göstermektedir (Jin, 2021; Lu, 1994; Nyarko, Adentwi, Asumeng & Ahulu, 2014). Babaların eğitim seviyesi yükseldikçe cinsel iletişimde daha rahat oldukları ve en az anne kadar cinsellik hakkında çocuklarıyla konuştukları görülmüştür (Abramson vd., 1983; Baysan, 2020). Kinsey ve arkadaşları da (1953), eğitim seviyesinin bir erkeğin cinsel davranış modeliyle yüksek oranda ilişkili olduğunu belirtmiştir. Çalışmanın bu bulgusu alan yazındaki benzer çalışma bulgularıyla örtüşmemektedir. Bunun altında yatan unsur ise cinsel iletişim konusunun ulusal alan yazında yeni çalışılan bir konu olması olabilir. Cinsel iletişim, bu alanda önemi ortaya yeni konan bir boyut olduğu için insanların genelinin bu konuda benzer düzeyde olması olasıdır. Cinsel gelişim ve eğitime yönelik tutumun eğitim seviyesinden etkilenmemesinin sebebi ise

bireylerin eğitim seviyesinden bağımsız bir şekilde bir önceki nesilden aldıkları cinsel tutumları benimsemiş olmaları olabilir.

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada üç-altı yaş aralığında çocuğu olan ebeveynlerin cinsel gelişim bilgi düzeylerinin, tutumlarının, cinsel iletişimlerinin ve cinsel istismar farkındalıklarının ebeveyne ait demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre,

- Ebeveyn cinsiyetinin, ebeveynlerin cinsel gelişim bilgi düzeyleri, cinsel eğitime yönelik tutumları, cinsel iletişimleri ve cinsel istismar bilgi/tutumları üzerinde anlamlı fark oluşturduğu görülmüştür. Cinsel İstismar Ölçeği'nin *Bilgi-Tutum* alt boyutu hariç (bu boyutta anlamlı fark gözlenememiştir) tüm ölçek toplam ve alt boyut puanlarında anneler babalardan daha yüksek puan almıştır.
- Ebeveyn yaşının, ebeveynlerin cinsel gelişim bilgi düzeyleri, cinsel eğitime yönelik tutumları ve cinsel iletişimleri üzerinde anlamlı fark etkisi bulunamamıştır.
- Cinsel İstismar Bilgi/Tutum Ölçeği toplam puanı, *Mitler ve Gerçekler*, *Önleyici Tutumlar* ve *Sorumluluk* alt boyut puanları üzerinde ebeveyn yaşının anlamlı bir etkisi olduğu görülmüştür. 26-35 yaş grubundaki ebeveynler, 36 yaş üstü ebeveynlerden anlamlı derecede daha yüksek puan almışlardır.
- Ebeveyn eğitim seviyesinin Cinsel Gelişim Bilgi Düzeyi Ölçeği, Cinsel İstismar Bilgi/Tutum Ölçeği toplam puanları ve *İnanç* alt boyut puanında anlamlı farklılığa neden olduğu görülmüştür. Çalışma bulgularına göre ebeveyn eğitim seviyesi arttıkça cinsel eğitime yönelik bilgi düzeyleri de artmaktadır. Cinsel İstismar Bilgi/Tutum Ölçeği'nde ise lisans eğitimi alanlar önlisans ve altı eğitim seviyesinde olanlardan anlamlı derecede daha yüksek puan almışlardır.
- Ebeveyn eğitim seviyesi, ebeveynlerin cinsel eğitime yönelik tutumları ve cinsel iletişimleri üzerinde anlamlı fark oluşturmamıştır.

Çalışma bulguları babaların cinsel gelişim ve eğitim konusunda daha fazla desteğe ihtiyacı olduğunu gösterdiğinden geliştirilecek eğitim programlarının babayı

da kapsamı veya babayı daha fazla odağına alan programların geliştirilmesi önerilmektedir. Ebeveynlerin cinsel gelişime yönelik farkındalıklarını arttırmak için ebeveynler cinsellik eğitimi programları ile desteklenebilir. Anne ve babalar, etkili iletişim konularında eğitsel olarak desteklenebilir. Ebeveynlere cinsellik eğitiminde kullanabilecekleri kaynak ve materyaller tanıtılabilir.

Yazarın Notu

Bu araştırma birinci yazarın doktora tez verilerinden üretilmiştir.

Mali Destek Bildirimi

Bu araştırma Gazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir (Proje kodu: SDK-2021-7356).

Kaynaklar

- Aaron, S. J., & Jenkins, R. R. (2002). Sex, pregnancy, and contraception-related motivators and barriers among Latino and African-American youth in Washington DC. *Sex Education, 2*, 5-30.
- Abeid, M., Muganyizi, P., Massawe, S., Mpembeni, R., Darj, E., & Axemo, P. (2015). Knowledge and attitude towards rape and child sexual abuse—a community-based cross-sectional study in Rural Tanzania. *BMC Public Health, 15*(1), 1-12.
- Abramson, P. R., Derek Moriuchi, K., Waite, M. S., & Perry, L. B. (1983). Parental attitudes about sexual education: Cross-cultural differences and covariate controls. *Archives of Sexual Behavior, 12*(5), 381-397.
- Acer, D., & Artan, İ. (2005). Okul öncesi eğitim kurumlarında 4-6 yaş grubu çocuklar için cinsel eğitim etkinliklerinin etkisinin incelenmesi. *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Dergisi, 1*(2), 12-19.
- Aksoy, N. C., Karabay, E. ve Aksoy, E. (2021). Sınıf öğretmenlerinin dijital okuryazarlık düzeylerinin incelenmesi. *Selçuk İletişim Dergisi, 14*(2). 859-894.
- Aktaş, E. (2011). *Çocuklardaki dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu ve özgül öğrenme güçlüğü'nün, anne babaların duygusal istismar farkındalığı, istismar potansiyeli ve çocukların kabul/red algısı ile ilişkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi.
- Alasmyah, C. M., Satari, M. H., & Rahmawati, A. (2021). Penerapan flashcard kipas anak pendidikan seks anak usia dini terhadap peningkatan pengetahuan dan sikap ibu. *Indonesian Journal of Midwifery, 4*(2), 76-83.
- Alcantara, R., Shortway, K. M., & Prempeh, B. A. (2019). The relationship between social dominance orientation and child sexual abuse credibility assessment. *Journal of Child Sexual Abuse, 28*(4), 400-416.
- Arıkan, R. (2011). *Araştırma yöntem ve teknikleri*. Nobel Yayınları.
- Artan, İ., Ceylan, Ş., & Adıbatmaz, F. B. K. (2020). Ebeveynler için cinsel iletişim ölçeği: Güvenirlik ve geçerlik çalışması. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal, 7*(2), 136-158.

- Aydın, O. & İşmen, E. A. (2003). 18-25 yaş grubu erkeklerde çocukluk çağı örselenme yaşantısının incelenmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 18, 7-20.
- Bayrak, G., Başgöl, Ş. S., & Gündüz, T. (2011). *Ailede cinsel eğitim: çocuk ve ergen eğitiminde rehber kitap*. Timaş.
- Bayhan, P. & Artan, İ. (2012). *Çocuk gelişimi ve eğitimi*. Morpa Yayınları.
- Baysan, M. P. (2020). *3-6 yaş döneminde çocuklara sahip anne babaların cinsel gelişim ve eğitim hakkındaki bilgi düzeyleri ve tutumları* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Medipol Üniversitesi.
- Berkmen, B. & Seçim, G. (2018). 8-10 yaş çocuğa sahip ebeveynlerin çocuğa yönelik cinsel istismar konusundaki görüşlerinin incelenmesi. *Aile Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*, 1 (1), 65-85.
- Bilir, Ş., Arı, M., Dönmez, N. B., Atik, B. & San, P. (1991). Türkiye'nin 16 ilinde 4-12 yaşlar arasındaki 50.473 çocuğa fiziksel ceza verme sıklığı ve buna ilişkin problem durumlarının incelenmesi. *Aile ve Toplum Dergisi*, 1(1). 53-66.
- Borja, R. & Paola, M. (2022). *Ro Rol de los padres de familia en la educación sexual de niños de 4 a 5 años de nivel inicial II*. (Master Thesis). Technical University of Cotopaxi. Erişim Adresi: <http://repositorio.utc.edu.ec/handle/27000/8821> Erişim Tarihi: 14.06.2023.
- Buchholz, E.S. & Bursytn, C.K. (1993). Children of adolescent mothers: Are they at risk for abuse. *Adolescence*, 28(110), 361-382.
- Bulut, A., Çokar, M., Eylen, B., Akalın, A., Gürşimşek, I., Hamurcu, H., Oksal, A., & Ortaylı, N. (2003). Cinsel Sağlık Bilgileri Eğitimi. M. Çokar ve H. Nalbant (Edt.), *Öğretmen ve Öğretmen Adayları İçin Cinsel Sağlık Eğitimi* (ss. 9-38). Uygun Matbaası.
- Büyüköztürk, Ş. (2016). *Veri analizi el kitabı*. Pegem Akademi.
- Byers, E. S., Sears, H. A., & Weaver, A. D. (2008). Parents' reports of sexual communication with children in kindergarten to grade 8. *Journal of Marriage and Family*, 70(1), 86-96.
- Cacciatore, R., Korteniemi-Poikela, E., & Kaltiala, R. (2019). The steps of sexuality-a developmental, emotion-focused, child-centered model of sexual development and sexuality education from birth to adulthood. *International Journal of Sexual Health*, 31(3), 319-338.
- CACSAP (California Alliance Concerned with School-Age Parenting and Pregnancy Prevention) (2003). *Teen pregnancy prevention in California: Parent-child communication fact sheet*. Erişim adresi: <http://www.CaCSAP.org/resources/factsheets/factsheeparent-childcom.pdf> Erişim tarihi: 12.10.2022.
- Can Özcan, M. (2010). *İstismar ve ihmalin çocuklar üzerindeki fiziksel ve psikolojik etkilerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi.
- Ceylan Ş., & Çetin, A. (2015). Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden çocukların cinsel eğitimine ilişkin ebeveyn görüşlerinin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 2(3), 41-59.
- Chen, J.Q., Dunne, M.P., Han, P. (2007). Prevention of child sexual abuse in China: Knowledge, attitudes, and communication practices of parents of elementary school children. *Child Abuse Neglect*, 31, 747-55.
- CİSEAD (Cinsel Sağlık, Evlilik ve Aile Danışmanlığı Derneği) (2014). Cinsel eğitim. Erişim adresi: <http://www.cisead.org/cinsel-saglik/cinsel-egitim.html> Erişim tarihi: 26.07.2022.

- Collings, S. J. (2003). Child sexual abuse myth acceptance among aspirant, trainee, and registered psychologists in Durban, South Africa. *Social Behavior And Personality: An International Journal*, 31(8), 835-842.
- Collings, S. J. (2009). See no evil, hear no evil: the rise and fall of child sexual abuse in the 20th century. *Psychology in Society*, (38), 61-73.
- Cornwell, A., & Welbourn, A. (2000). From reproduction to rights: Participatory approaches to sexual and reproductive health. *PLA Notes*, 37, 14-21.
- Çalışandemir, F., Bencik, S., & Artan, İ. (2010). Çocukların cinsel eğitimi: geçmişten günümüze bir bakış. *Eğitim ve Bilim*, 33(150), 14-27.
- Çerçi, G. (2013). *Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerin çocuklarının cinsel gelişimi ve eğitime yönelik bilgi düzeylerinin ve tutumlarının incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Çok, F., & Kutlu, Ö. (2010). *Ergenlerin cinsel eğitimi- Bir program denemesi*. Ankara: Pegem.
- Çömez İkican, T. & Küçük, L. (2020). Child sexual abuse knowledge/attitude scale for parents: Reliability and validity of the Turkish version. *Perspective in Psychiatric Care*, 1-9.
- Davies, C., & Robinson, K. (2010). Hatching babies and stork deliveries: Risk and regulation in the construction of children's sexual knowledge. *Contemporary Issues in Early Childhood*, 11(3), 249-62.
- Deblinger, E., Thakkar-Kolar, R. R., Berry, E. J., & Schroeder, C. M. (2010). Caregivers' efforts to educate their children about child sexual abuse. A replication study. *Child Maltreatment*, 15(1), 91-100.
- Deveci, S. E. & Açık, Y. (2003). Çocuk istismarı nedenlerinin incelenmesi. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, 12(4), 396-405.
- Diiorio, C., Kelley, M., & Hockenberry-Eaton, M. (1999). Communication about sexual issues: Mothers, fathers, and friends. *Journal of Adolescent Health*, 24(3), 181-189.
- Diiorio, C., Pluhar, E., & Belcher, L. (2003). Parent-child communication about sexuality: A review of the literature from 1980–2002. *Journal of HIV/AIDS Prevention & Education for Adolescents & Children*, 5(3-4), 7-32.
- Downie, J., & Coates, R. (1999). The impact of gender on parent-child sexuality communication: Has anything changed? *Sexual and Marital Therapy*, 14(2), 109-121.
- Dönmez, Y. E., Soyly, N., Özcan, Ö.Ö., Yüksel, T., Demir, A. Ç., Bayhan, P. Ç., & Miniksar, D. Y. (2014). Cinsel istismar mağduru çocuk ve ergen olgularımızın sosyodemografik ve klinik özellikleri. *Journal of Turgut Özal Medical Center*, 21(1), 44-48.
- Eliküçük, A. (2011). Anne babalara uygulanacak cinsel gelişim eğitiminin 6 yaş çocukları bulunan ebeveynlerin bilgi düzeylerine etkisinin incelenmesi (Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi.
- Eliküçük, A. & Sönmez, S. (2011). 6 yaş çocuklarının cinsel gelişim ve eğitimiyle ilgili ebeveyn görüşlerinin incelenmesi. *Aile ve Toplum Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi*, 7 (25), 45- 62.
- El-Shaieb, M. & Wurtele, S. K. (2009). Parents' plans to discuss sexuality with their young children. *American Journal of Sexuality Education*, 4(2), 103-115.
- Erbil, N., Orak, E., & Bektaş, A. E. (2010). Anneler cinsel eğitim konusunda ne biliyor, kızlarına ne kadar cinsel eğitim veriyor? *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*. 7, 366–83.

- Erdoğan, A., Tufan, E., Karaman, M. G., Atabek, M. S., Koparan, C., Özdemir, E., & Ankaralı, H. (2011). Türkiye'nin dört farklı bölgesinde çocuk ve ergenlere cinsel tacizde bulunan kişilerin karakteristik özellikleri. *Anadolu Psikiyatr Dergisi*, 12, 55- 61.
- Erfiany, F. E., Suryawan, A., Nawangsari, N. A. F., & Wittiarika, I. D. (2021). The perceptions, attitudes and behaviors of mothers in providing early sex education. *Indonesian Midwifery and Health Sciences Journal*, 4(2), 168-178.
- Erginer, F. (2007). *Ankara ili ilköğretim okulu yöneticilerinin öğrencilerin aileleri tarafından istismarı ve ihmaline ilişkin görüşleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi.
- Eroğlu, K., & Gölbaşı, Z. (2005). Cinsel eğitimde ebeveynlerin yeri: Ne yapıyorlar, ne yapıyorlar. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 8(2), 12-21.
- Ersoy, Ö. (1999). 6 yaş grubunda kız ve erkek çocuğu olan anne babaların cinsel eğitim hakkındaki görüş ve tutumları. *Mesleki Eğitim Dergisi*, 19(28), 52.
- Fatehi Pouladi, H., Akbari Kamrani, M., Javad Noori, M., & Farid, M. (2019). Effectiveness of a group educational program on the knowledge, attitude, and participation approach of mothers in the sex education of preschool children. *Iran Journal of Nursing*, 32(119), 13-25.
- Fontes, L. A., Cruz, M., & Tabachnick, J. (2001). Views of child sexual abuse in two cultural communities: An exploratory study among African Americans and Latinos. *Child Maltreatment*, 6(2), 103-117.
- Gabb, J. (2004). Sexuality education: How children of lesbian mothers "learn" about sexuality. *Sex Education*, 4(1), 19-34.
- Göçgeldi, E., Tüzün, H., Türker, T., & Şimsek, I. (2007). Okul Öncesi dönem çocuğu olan anne ve babaların çocuklara cinsel eğitim Konusundaki yaklaşımlarının incelenmesi. *Sürekli Tıp Eğitim Dergisi*, 16 (9), 134-142.
- Güler, N., Uzun, S., Boztaş, Z. & Aydoğan, S. (2002). Anneleri tarafından çocuklara uygulanan fiziksel ve duygusal istismar/ihmal davranışı ve bunu etkileyen faktörler. *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 24(3), 128-134.
- Güner, Ü., & Aktaş, S. (2022). Okul öncesi cinsel eğitime yönelik ebeveynlerin bilgi tutum ve uygulamaları. *Androloji Bülteni*, 24(1), 11-19.
- Güzelyurt, T., Yalçınkaya, Ö., Saluci, Ü., Öglü, H., & Ürüm, R. (2019). Okul öncesi öğretmenlerinin cinsel eğitime ilişkin görüşleri. *Çocuk Edebiyat ve Dil Eğitimi Dergisi*, 2(2), 110-122.
- Hatipoğlu, E. (2017). Çocuğa yönelik cinsel istismar vakaları ile çalışan sosyal çalışmacıların psikososyal etkilenme deneyimleri. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 22(3), 85-97.
- Hatton, V. A., & Duff, S. (2016). A systematic literature review: which factors influence English and Welsh perceptions towards victims of child sexual abuse? *Journal of Sexual Aggression*, 22(3), 275-290.
- Hauari, H., & Hollingworth, K. (2009). *Understanding fathering. Masculinity, diversity and change*. Joseph Rowntree Foundation.
- Holland, J., Mauthner, M., & Sharpe, S. (1996). *Family matters: Communicating health messages in the family*. Family Health Research Reports. HEA.
- Izugbara, C. O. & McGill, M. (2003). *Young people and sexuality in Nigeria: A southeastern Nigerian survey*. Unpublished research report, Youth for Tomorrow. Ibadan, Nigeria.

- İmren, S. G., Ayaz, A., Yusufoglu, C., & Rodopman Arman, A. (2015). Cinsel istismara uğrayan çocuk ve ergenlerde klinik özellikler ve intihar girişimi ile ilişkili risk etmenleri. *Marmara Medical Journal*, 26 (1), 11-16.
- İşler, S. (2017). *Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin cinsel gelişime ve cinsel eğitime yönelik bilgi düzeylerinin ve tutumlarının incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Doğu Akdeniz Üniversitesi.
- Jeihooni, A. K., Moradi, A., Yari, A., Kiyani, A., & Hasirini, P. A. (2022). The effect of educational intervention based on theory of planned behavior on mothers' skills in sexual care of children. *BMC Public Health*, 22(1759), 1-10.
- Jin, Y., Chen, J., & Yu, B. (2019). Parental practice of child sexual abuse prevention education in China: does it have an influence on child's outcome? *Children and Youth Services Review*, 96(1), 64-9.
- Jin, X. (2021). The characteristics and relationship of parental sexual knowledge and sex education attitude to young children. *Creative Education*, 12, 2002–2010.
- Kakavoulis, A. (1998). Early childhood sexual development and sex education: A survey of attitudes of nursery school teachers. *European Early Childhood Education Research Journal*, 6(2), 55-70.
- Kao, T. S. A., Guthrie, B., & Loveland-Cherry, C. (2007). An intergenerational approach to understanding Taiwanese American adolescent girls' and their mothers' perceptions about sexual health. *Journal of Family Nursing*, 13(3), 312-332.
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Nobel Yayıncılık.
- Karasu, F., & Gül Bilgen, F. (2017). Anneleri tarafından çocuklara uygulanan duygusal ve fiziksel istismar/ihmal davranışları. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13), 22-34.
- Kaya, İ., & Eroğul, A. R. Ç. (2013). Ergenlerde çocukluk dönemi istismar yaşantılarının yordayıcısı olarak aile işlevlerinin rolü. *Eğitim ve Bilim*, 38(168), 386-397.
- Kayıran, D., & Sönmez, M. (2020). A need analysis study for intimacy program for early childhood education: preschool teachers' attitudes on masturbation behavior in preschool students. *European Early Childhood Education Research Journal*, 28(5), 731-742.
- Kincaid, C., Jones, D. J., Sterrett, E., & McKee, L. (2012). A review of parenting and adolescent sexual behavior: The moderating role of gender. *Clinical psychology review*, 32(3), 177-188.
- Kinsey, A. C., Pomeroy, W. B., Martin, C. E., & Gebhard, P. A. (1953). *Sexual behavior in the human female*. Saunders, Philadelphia: Saunders.
- Klein, J. D., Sabaratnam, P., Pazos, B., Auerbach, M. M., Havens, C. G., & Brach, M. J. (2005). Evaluation of the parents as primary sexuality educators program. *Journal of Adolescent Health*, 37(3), 94–99.
- Koç, F., Aksit, S., Tomba, A., Aydın, C., Koturoğlu, G., Aslan, A., Korkmaz Çetin, S., Halıcioğlu, O., Erşahin, Y., Turhan, T., Çelik, A., Şenol, E., Kara, S. & Solak, U. (2012). Çocuk istismarı ve ihmali olgularımızın demografik ve klinik özellikleri: Ege Üniversitesi Çocuk Koruma Birimi"nin bir yıllık deneyimi. *Türk Pediatri Arşivi*, 47(2), 119-124.
- Koçak, C. & Büyükgönenç, L. (2011). Toplumdaki bireylerin çocuk istismarına yönelik bilgi ve görüşleri. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 89-104.

- Konur, H. (2006). *Dört-altı yaşları arasında çocuğu olan anne-babalara verilen "cinsel eğitim programı" nın cinsel gelişim ve cinsel eğitim konusundaki bilgilerine etkisinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi.
- Korkmaz, M. (2020). *Sınıf öğretmenlerinin dijital okuryazarlık seviyelerinin belirlenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
- Kumru, R. (2016). *Kapsamlı cinsellik eğitimi serisi-yetişkin kitabı 'BEN'*. Minty Kitap.
- Lader, D., Short, S. & Gershuny, J. (2006). The time use survey 2005: How we spend our time. Office for National Statistics.
- Larsson, I. & Svedin, C. G. (2002). Teachers' and parents' reports on 3-to 6 years old children's sexual behavior-a comparison. *Child Abuse & Neglect*, 26 (3), 247-266.
- Lee, E. M. & Kweon, Y. R. (2013). Effects of a maternal sexuality education program for mothers of preschoolers. *Journal of Korean Academy of Nursing*, 43(3), 370-378.
- Lottes, I. L. (2002). Sexual health policies in other industrialized countries: Are there lessons for the United States? *Journal of Sex Research*, 39 (1), 79-83.
- Lu, W. (1994). *Parental attitudes toward sex education for young children in taiwan* (Araştırma Raporu). University of Virginia Cury Schol of Education.
- Maessen, L. J. (2013). 'Me & You' social skill education for children age 4-6 years old: What is the impact of the Me & You program? Master Thesis, Amsterdam University, Amsterdam.
- Martin, J., Riazi, H., Firoozi, A., & Nasiri, M. (2018). A sex education programme for mothers in Iran: Does preschool children's sex education influence mothers' knowledge and attitudes? *Sex Education*, 18(2), 219-230.
- Massey, D. E. (1990). School sex education: Knitting without a pattern? *Health Education Journal*. 49(3), 134-40.
- Mazlum, Y. (2022). *Öğretmenlerin bilişsel esneklik ve dijital okuryazarlıklarının incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi.
- McConaghy, M. J. (1979). Sex-Role contravention and sex education directed toward young children in Sweden. *Journal of Marriage and Family*, 41 (4), 893-904.
- McGee, H., O'Higgins, M., Garavan, R., & Conroy, R. (2011). Rape and child sexual abuse: what beliefs persist about motives, perpetrators, and survivors? *Journal Of Interpersonal Violence*, 26(17), 3580-3593.
- McGinn, L., Stone, N., Ingham, R., & Bengry-Howell, A. (2016). Parental interpretations of "childhood innocence": Implications for early sexuality education. *Health Education*, 116(6), 580-594.
- McMahon, S. (2010). Rape myth beliefs and bystander attitudes among incoming college students. *Journal of American College Health*, 59(1), 3-11.
- Mellins, C. A., Tassiopoulos, K., Malee, K., Moscicki, A. B., Patton, D., Smith, R., & Seage III, G. R. (2011). Behavioral health risks in perinatally HIV-exposed youth: co-occurrence of sexual and drug use behavior, mental health problems, and nonadherence to antiretroviral treatment. *AIDS Patient Care And STDS*, 25(7), 413-422.
- Meschke, L. L., Bartholomae, S., & Zentall, S. R. (2000). Adolescent sexuality and parent-adolescent processes: promoting healthy teen choices. *Family Relations*, 49(2), 143-154.
- Miller, B. C., Norton, M. C., Fan, X., & Christopherson, C. R. (1998). Pubertal development, parental communication, and sexual values in relation to adolescent sexual behaviors. *The Journal of Early Adolescence*, 18(1), 27-52.
- Miller, B. C., Benson, B., & Galbraith, K. A. (2001). Family relationships and adolescent pregnancy risk: A research synthesis. *Developmental Review*, 21(1), 1-38.

- Mobredi, K., Hasanpoor-Azghady, S. B., Azin, S. A., Haghani, H., & Farahani, L. A. (2018). Effect of the sexual education program on the knowledge and attitude of preschoolers' mothers. *Journal of Clinical and Diagnostic Research*, 12(6), 6-9.
- Morison, S., & Greene, E. (1992). Juror and expert knowledge of child sexual abuse. *Child Abuse & Neglect*, 16(4), 595-613.
- Nickelodeon & Henry J. Kaiser Family Foundation (2001). *Talking with kids about tough issues: A national survey of parents and kids*. (<http://www.kff.org/entpartnerships/loader.cfm?url=/commonspot/security/getfile.cfm&PageID=13791>)
- Nguyen, S. & Rosengren, K. (2004). Parental reports of children's biological knowledge and misconceptions. *International Journal of Behavioral Development*, 28(5), 411-420.
- Nyarko, K., & Adentwi, K.I., Asumeng, M., & Ahulu, L.D. (2014). Parental attitude towards sex education at the lower primary in Ghana. *International Journal of Elementary Education*, 3:21-29.
- O'Brien, M. (2005). Studying individual and family development: Linking theory and research. *Journal of Marriage and Family*, 67(4), 880-890.
- Ofuru, D. M. (2003). *Parental control of children in an era of HIV/AIDS* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Uyo Üniversitesi.
- Oktavianingsih, E. & Ayırza, Y. (2018). Teachers' knowledge and belief for educating sexuality for kindergarten students. *International Journal of Pedagogy and Teacher Education*, 2(2), 307- 318.
- Oral, Ü. K., Engin, P., & Büyükyazıcı, Z. (2010). *Türkiye' de çocuk istismarı ve aile içi şiddet araştırması*. (<http://www.unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/cocuk-istismari-raporu-tr.pdf>)
- Orgocka, A. (2004). Perceptions of communication and education about sexuality among Muslim immigrant girls in the U.S. *Sex Education*, 4, 255-271.
- Önder Demirbaş, Ö. (2019). *Okul öncesi kurumlarda çalışan çocuk gelişimcilerin sınıftaki çocuklarda gözledikleri cinsel davranışlar ve bunlara verdikleri tepkilerin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi.
- Özer, G. & Gölge, Z. B. (2016). Ebeveynlerin çocuk cinsel istismarına dair bilinç düzeyleri endişeleri ve aldıkları önlemler. *Türkiye Klinikleri Adli Tıp*, 2(3), 35-43.
- Özgün, S. Y. (2017). *60-72 aylık çocuklara yönelik hazırlanan cinsellik eğitimi programının çocukların cinsel gelişimine etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Mersin Üniversitesi.
- Özulu Açıkgoz, N. (1999). *3-6 yaş çocukları için hazırlanan bir cinsel eğitim programı ve etkileri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi.
- Paaviloinen, E., Astedt-Kurki, P., Pounonen-Ilmomen, M., & Laippola, P. (2001). Risk factors of child maltreatment within the family: towards a knowledgeable base of family nursing. *International Journal of Nursing Studies*, 38(3), 297-303.
- Parkes, A., Henderson, M., Wight, D., & Nixon, C. (2011). Is parenting associated with teenagers' early sexual risk-taking, autonomy and relationship with sexual partners? *Perspectives on Sexual And Reproductive Health*, 43(1), 30-40.
- Pekdoğan, S. (2017). İstismar farkındalık ölçeği ebeveyn formu: ölçek geliştirme çalışması. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (62), 173-185.
- Pluhar, E. I., & Kuriloff, P. (2004). What really matters in family communication about sexuality? A qualitative analysis of affect and style among African American mothers and adolescent daughters. *Sex Education*, 4(3), 303-321.
- Polat, O. (2001). *Cinsel istismar- Çocuk ve şiddet*. Der Yayınları.
- Polat, O. (2007). *Tüm boyutlarıyla çocuk istismarı 1 Tanımlar*. Seçkin Yayıncılık.

- Pugh, G., De'Ath, E., Smith, C., & National Childrens Bureau (1994). *Confident parents, confident children: Policy and practice in parent education and support*. National Childrens Bureau.
- Raphael, D. A. (2015.) The effect of sexual education on sexual assault prevention. WomenNC North California Committe for CEDAW/CSW, 1-38. Erişim adresi: https://upladsssl.webflow.com/60a91160cb6bcd5cb2d1ba28/61ad8135fdff19ba722accf2_2014-Research-Raphael.pdf Erişim tarihi: 09.05.2023.
- Rashid, K., & Hosseini Nazarlou, M. (2017). Investigating the effect of sex education on enhancing parents' sexual knowledge and their sense of competence. *Journal of Instruction and Evaluation*, 10(37), 143-162.
- Roberts, J. (2015). Tyfu i Fyny/Growing Up interactive bilingual resources to support the delivery of sex and relationships education for students aged 5 to 12 years. *Health Education*, 115(1), 38-55.
- Russell, K. J., & Hand, C. J. (2017). Rape myth acceptance, victim blame attribution and Just World Beliefs: A rapid evidence assessment. *Aggression and Violent Behavior*, 37, 153-160.
- Russell, D., Higgins, D., & Posso, A. (2020). A. preventing child sexual abuse: A systematic review of interventions and their efficacy in developing countries. *Child Abuse Neglect*, 102, 1-14.
- Sarıbeyoğlu, N.S. (2007). *Lise öğrencilerinde aile içi çocuk istismarı ile zorbalık arasında ki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi.
- Semerci, B. (2019). *Çocuklarımızla cinsellik hakkında nasıl konuşalım?* Alfa.
- Sipahi, E. B. (2021). Kentin incinebilirleri: Türkiye'de üniversiteli kadın öğrencilerin suç korkuları üzerine bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 46, 289-318.
- Siyez, D.M. (2003). *Duygusal istismara maruz kalan ve kalmayan ergenlerin benlik algıları ile depresyon ve kaygı düzeylerinin karşılaştırılması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Sleath, E., & Bull, R. (2010). Male rape victim and perpetrator blaming. *Journal of Interpersonal Violence*, 25(6), 969-988.
- Sneed, C., Somoza, C. G., Jones, T. & Alfaro, S. (2013). Topics discussed with mothers and fathers for parent-child sex communication among African-American adolescents. *Sex Education*, 13(4), 450-458.
- Sönmez Kankoç, G. M. (2023). *3-6 yaş çocuğu olan anne tutumlarının ve cinsel eğitime yönelik bilgi düzeylerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi.
- Stone, N., Ingham, R., & Gibbins, K. (2012). Where do babies come from? Barriers to early sexuality communication between parents and young children. *Sex Education*, 13(2), 228-240.
- Şahin, S. K., & Koçtürk, N. (2021). Myths related to childhood sexual abuse and gender equality. *Adıyaman University Journal of Educational Sciences*, 11(2), 70-79.
- Şıvgın, N. & Deniz, Ü. (2015). Cinsiyet rolleri eğitim etkinliklerinin anasınıfına devam eden 60-72 aylık çocukların toplumsal cinsiyet kalıpyargılarına etkisinin incelenmesi. *Journal of International Social Research*, 10(50), 589-600.
- Şimşek, Ş., & Gençoğlan, S. (2014). Cinsel istismar mağdurlarında istismar süresi ve sıklığı ile travma belirtileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Dicle Tıp Dergisi*, 41(1), 166-171.

- The Economist Raporu (2021). <https://tr.euronews.com/2020/06/19/rapor-cocuklara-yonelik-istismar-ve-cinsel-suclarda-turkiye-nin-dunyadaki-yeri>
- Trinh, T., Steckler, A., Ngo, A., & Ratliff, E. (2009). Parent communication about sexual issues with adolescents in Vietnam: content, contexts, and barriers. *Sex Education*, 9(4), 371-380.
- Tuğrul, B. & Artan, İ. (2001). Research of mother's opinions about the children's sexual education. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20, 141-149.
- Tuğut, N., & Gölbaşı, Z. The determination of sexual education attitudes of parents with preschool children (3-6 Ages). *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 13(3), 287-294.
- Tuzcuoğlu, N. & Tuzcuoğlu, S. (1996). Çocuğun cinsel gelişiminde ailelerin karşılaştıkları güçlükler. *Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 8, 251-262.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2016). *Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuk İstatistikleri, 2015-2019*.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2018). *Cinsel suç mağduru çocuklara ait istatistiksel veriler*.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2019). *Güvenlik birimini gelen veya getirilen çocukların istatistikleri, 2015-2019*.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2021). *İstatistiklerle çocuk*.
- Uçar, H. (2008). *Çağdaş çocuk cinsel eğitimi*. Duvar Yayınları.
- UNESCO, UNAIDS, UNFPA, UNICEF, UN Women & WHO. (2018). *International technical guidance on sexuality education. An evidence-informed approach*. Paris: UNESCO.
- UNFPA (United Nations Population Fund) (2015). *The evaluation of comprehensive sexuality education programmes: a focus on the gender and empowerment outcomes*.
- UNFPA (2018). *Addressing the patterns of child marriage, early union and teen pregnancy in Southeast Asia: a matter of urgency*. Erişim adresi: <http://asiapacific.unfpa.org/en/news/addressing-patterns-child-marriage-early-union-and-teen-pregnancy-southeast-asia-matter-urgency> Erişim tarihi: 11.04.2023.
- Uzku, S. (2023). *Okul öncesi döneme yönelik çevrimiçi ebeveyn cinsellik eğitimi programının ebeveynlerin cinsel farkındalığına etkisinin incelenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi.
- Ünal Reşitoğlu, H. (2017). Kadınlar, mağdurluk ve suç korkusu. *Toplum ve Demokrasi*, 11(24), 37-56.
- Ünlüer, E., & İnan, R. (2021). Okul öncesi öğretmen adaylarının cinsel eğitim hakkındaki görüşlerinin incelenmesi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 42(2), 377-397.
- Walsh, A., Parker, E., & Cushing, A. (1999). How am I gonna answer this one? A discourse analysis of fathers' accounts of providing sexuality education for young sons. *The Canadian Journal of Human Sexuality*, 8(2), 103-114.
- Wazakili, M. (2010). Sexuality education in HIV and AIDS prevention: The case of disabled young people in Nyanga, South Africa. In J. Stanovic, & M. Lalic (Eds.), *Sexuality education and attitudes* (pp. 135-157). New York: Nova Science.
- Walker, J. L. (2001). A qualitative study of parents' experiences of providing sex education for their children: The implications for health education. *Health Education Journal*, 60, 132-146.
- WHO (World Health Organization) (2006). *Preventing child maltreatment: a guide to taking action and generating evidence*. Geneva: World Health Organisation.
- WHO (World Health Organization) (2021). *Child maltreatment*.

- Wilson, E. K., Dalberth, B. T. & Koo, H. P. (2010). We're the heroes!': Fathers' perspectives on their role in protecting their preteenage children from sexual risk. *Perspectives on Sexual and Reproductive Health*, 42 (2), 117-124.
- Wyckoff, S. C., Miller, K. S., Forehand, R., Bau, J. J., Fasula, A., Long, N., & Armistead, L. (2008). Patterns of sexuality communication between preadolescents and their mothers and fathers. *Journal of Child and Family Studies*. 17(5), 649-662.
- Van der Bruggen, M., & Grubb, A. (2014). A review of the literature relating to rape victim blaming: An analysis of the impact of observer and victim characteristics on attribution of blame in rape cases. *Aggression and Violent Behavior*, 19(5), 523-531.
- Vidourek, R. A., Bernard, A. L., & King, K. A. (2009). Effective parent connectedness components in sexuality education interventions for African American youth: A review of the literature. *American Journal of Sexuality Education*, 4(3-4), 225-247.
- Viner, R. M., Ozer, E. M., Denny, S., Marmot, M., Resnick, M., Fatusi, A., Currie, C. (2012). Adolescence and the social determinants of health. *The Lancet*, 379(9826), 1641-1652.
- Yelken, Z. (1996). *Anne ve babaların 3-6 yaş dönemindeki çocuğun cinsel gelişim ve cinsel eğitim konusundaki bilgi düzeyleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi.
- Yiğit, R. (2005). Çocukların cinsel istismari ve ensest. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 8(3), 90-100.
- Yücel, D. (2014). *Çocukluk çağı istismar yaşantılarının genç yetişkinlik dönemindeki bağlanma süreçleri, psikopatolojik semptomlar, ilişki yeterlilikleri ve aşk tutumları ile ilişkilerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi.
- Zhang, W., Chen, J., Feng, Y., Li, J., Zhao, X., & Luo, X. (2013). Young children's knowledge and skills related to sexual abuse prevention: a pilot study in Beijing, China. *Child Abuse Neglect*, 37(9), 623-30.

Extended Abstract

Like the physical and cognitive development of the baby, sexual development also begins in the womb. Sexual development, which starts from fertilization, gains social, cultural, psychological, moral, religious and educational dimensions with birth and becomes a lifelong part of human life (Kakavoulis, 1998). Beginning in the mother's womb and affecting many aspects of human life, sexual development needs to be supported correctly right after birth. Supporting this developmental area of the child is possible with sexuality education. Since sexuality education begins with birth, parents are the first educators and role models on this subject. In order for parents to give sexuality education to their children, they must first have a positive attitude towards giving this education. Parents who want to provide sexuality education should have sufficient knowledge of sexual development and sexual abuse and exhibit correct sexual communication skills during the education process.

The aim of this study is to examine the effects of parental demographic variables (gender, age, education level) on parents' sexual development knowledge levels, attitudes towards sexuality education, sexual communication skills and awareness of sexual abuse. The research was carried on using quantitative research approach and descriptive survey model. The study group consisted of 188 parents with children between the ages of three and six. Data were collected with the Sexual Development Knowledge Scale, the Sexual Education Attitude Scale, the Sexual Communication Scale, and the Sexual Abuse Knowledge/Attitude Scale for Parents.

The scale total scores of 188 individuals were analyzed by frequency analysis in order to reveal the existing levels of sexual development, attitudes towards sexual education, sexual communication skills and sexual abuse knowledge/attitudes of the parents. According to this;

- While the range of scores that parents can get from the Sexual Development Knowledge Level Scale is 22-66, it was determined that the lowest score they got in this study was 38, the highest score was 64, and the average score was 53.85.
- While the range of scores that parents can get from the Sexual Education Attitude Scale is 25-125, it was determined that the lowest score they got in this study was 64, the highest score was 125, and the average score was 101.97.
- While the range of scores that parents can get from the Sexual Communication Scale is 23-92, it was determined that the lowest score they got in this study was 59, the highest score was 92, and the average score was 80.75.
- While the range of scores that parents can get from the Sexual Abuse Knowledge/Attitude Scale is 38-190, it was determined that the lowest score they got in this study was 119, the highest score was 176, and the average score was 149.22.

Independent sample t-test and ancova analysis were performed to examine whether the scores of the parents from the scales differed significantly according to demographic variables. According to the results of this analysis;

- It was seen that the gender of the parents made a significant difference on the existing sexual development knowledge levels of the parents, their attitudes towards sexuality education, their sexual communication and sexual abuse knowledge/attitudes. Except for the knowledge-attitude sub-dimension of the Sexual Abuse Scale (no significant difference could be observed in this dimension), mothers got higher scores than fathers in all scale total and sub-dimension scores.

In the national and international literature review, studies showing that mothers are at the forefront of providing sexuality education were found (Chen, Dunne & Han, 2007; Erbil, Orak & Bektaş, 2010; Göçgeldi et al., 2007; Güner & Aktaş, 2022; Jin, 2021; Orgoçka, 2004; Pluhar & Kuriloff, 2004; Tuğrul & Artan, 2004; Tuğrul & Gölbaşı, 2004; Tuğut & Gölbaşı, 2004). The reason why mothers are more knowledgeable in sexuality education than fathers may be that they hold themselves responsible for this education and try to improve themselves in this regard. Another factor may be the sexist attitudes exhibited during the sexuality education process. Some studies in the literature show that mothers do not know how to give sex education to their boys and are more restless about talking to boys and more comfortable in informing girls (Holland, Mauthner & Sharpe, 1996; Massey, 1990; Walker, 2001). In the study of Ceylan and Çetin (2015), parents exhibited sexist attitudes in sexuality education and stated that the mother should educate the girl and the father should educate the boy.

- There was no significant difference in effect of parental age on existing sexual development knowledge levels, attitudes towards sexual education and sexual communication of parents.
- It was seen that the age of the parent had a significant effect on the total score of the Sexual Abuse Knowledge/Attitude Scale, Myths and Realities, Preventive Attitudes, and Responsibility sub-dimensions. In the total score of the Sexual Abuse Knowledge/Attitude Scale, parents in the 26-35 age group got significantly higher scores in the Myths and Facts sub-dimension and in the Preventive Attitudes sub-dimension than parents over 35 years old.

The reason why the age of the parents does not make a significant difference is that the subject of sexuality is still taboo in Turkey, the main source of information is parents, and the same limited/inaccurate information is transferred from generation to generation without much change

(Kao, Buthrie & Loveland-Cherry, 2007), the number of books on child sexual development is quite limited, and there are insufficient pre-school sexuality education programs for parents with children aged 0-8 years old (Kao, Buthrie & Loveland-Cherry, 2007). & Sönmez, 2020; Önder Demirbaş, 2019; Ünlüer & İnan, 2021) may not be able to support parents in this regard. When the historical development of the materials and educational content developed for sexual development and education in European countries is examined, it is possible to say that Turkey lags behind 50 years in this regard. Since Turkey could not take a supportive step in child sexual development, the knowledge, attitude and communication scores of young parents and middle-aged parents may have remained at similar levels. In many studies, it is seen that being a young parent increases child sexual abuse and young parents' awareness of abuse is low (Bilir et al., 1991; Buchholz & Bursytn, 1993; Erginer, 2007; Pekdoğan, 2017; Karasu & Gül Bilgen, 2017). The reason why the findings of this study do not overlap with the findings of previous studies in the literature may be due to the higher technological literacy of young parents today and the increase in their knowledge, attitude and awareness levels towards child sexual abuse due to the news in the media. The reason why the age of the parents makes a difference only in sexual abuse may be that the rates of child sexual abuse are increasing every year in Turkey (TUIK, 2016), and the issue of sexual abuse has become more visible. As the issue of sexual abuse is a growing threat in Turkey, younger parents are likely to encounter this threat sooner and raise their awareness more.

- It was seen that the level of parental education caused a significant difference in the Sexual Development Knowledge Level Scale, Sexual Abuse Knowledge/Attitude Scale total scores and Belief sub-dimension scores. According to the findings of the study, as the level of parental education increases, the level of knowledge about sexual education also increases. On the Sexual Abuse Knowledge/Attitude Scale, those with undergraduate education received significantly higher scores than those with associate degree or below.
- Parental education level did not make a significant difference on parents' attitudes towards sexual education and sexual communication.

Parental education level is a key variable in sexual development and education. Because as the level of education rises, people's learning and questioning skills improve, and the taboos passed on from previous generations can be broken down more easily with education. Since sexuality is a very strong and harsh taboo, the most effective way to soften this taboo and make it talkable is education. Jo, Lim, and Choi (2018) state that one of the factors affecting parental competence in mothers' sexuality education is mother's education level. In the study of Erbil et al. (2010), it was determined that as the education level of the parents increased, the rate of providing sexuality education increased. Considering the effect of education level on awareness of sexual abuse, studies in the literature support the finding of this research. While Öner Demirci (2019) stated that parents with higher levels of education had higher awareness of sexual abuse, Özer and Shadow (2016) emphasized that as the awareness level of parents increased, they took more correct measures and that erroneous measures decreased. Many studies in the literature show that children with low-educational parents have insufficient knowledge about sexual abuse (Deblinger, Thakkar-Kolar, Berry & Schroeder, 2010; Zhang et al., 2013). As the education level of the parents increases, their knowledge of child neglect and abuse increases (Koçak & Büyükgönenç, 2011) and their potential for abuse decreases (Aktaş, 2011; Aydın & İşmen, 2003; Karasu & Gül Bilgen, 2017; Can Özcan, 2010; Deveci & Açık, 2003; Erginer, 2007; Güler et al., 2002; Hatiboğlu, 2011; Siyez, 2003; Yücel 2014).

Since the findings of the study show that fathers need more support in sexual development and education, it is recommended that the education programs to be developed should in-

clude the father as well, or focus on the father more should be developed. Parents can be supported with sexuality education programs to increase their awareness of sexual development. Parents can be supported educationally on effective communication issues. Resources and materials that can be used in sexuality education can be introduced to parents.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Kitap İncelemesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (1), 545-552

Geliş Tarihi:05.12.2023 Kabul Tarihi:07.03.2024

Yayın: 2024 Yayın Tarihi:31.05.2024

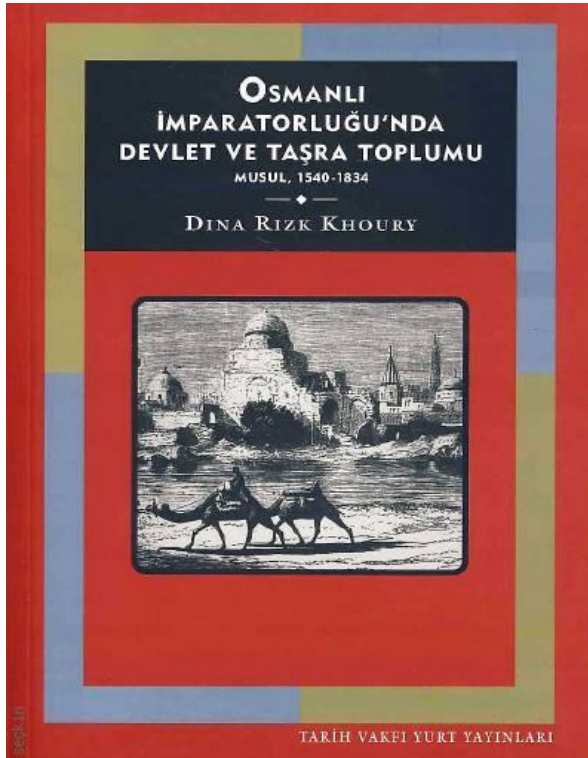
<https://dergipark.org.tr/sinopUSD>

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA DEVLET VE TAŞRA TOPLUMU MUSUL, 1540-1834

Dina Rizk KHOURY,

İstanbul: İşbankası Kültür Yayınları, 2017, 330 s. ISBN: 978-9944-882-83-5.

Muazzez GÜNDÜZ OĞUL*

* Arş. Gör., Sinop Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, muazzez.gunduz@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8369-7912>

George Washington Üniversitesi'nde Tarih ve Uluslararası İlişkiler Profesörü olan Dina Rizk KHOURY aynı zamanda Kuzey Amerika Orta Doğu Çalışmaları Derneği'nin eski başkanıdır. Yazarın uzmanlık alanı Osmanlı Devleti ve Arap dünyasıdır. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Taşra Toplumunu Musul, 1540-1834* adlı kitap, yedi farklı makaleden oluşmaktadır. Eser 1998'te yayımlanan İngilizce özgün baskısı ile The Turkish Studies Association tarafından verilen "Fuat Köprülü" ödülüne layık görülmüştür.

İlk bölümlerde Osmanlı Devleti'ndeki taşra yapısını değinen yazar, daha sonra Musul yerinde iltizam sistemini inceleyerek, öne çıkan seçkin kişilerin nasıl yerel yönetimde sivrilererek bölgede güç unsuru olduklarını ele almıştır. Diğer bir ifade ile klasik dönemden farklı olarak 18. yüzyılın siyasi yapısı içinde adem-i merkeziyetçiliğin yerelde nasıl şekillendiği kitapta ana tema olarak incelemiştir. Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyılda öne çıkan malikane sistemi bugüne kadar pek çok araştırmacı tarafından çalışılmıştır. En genel manada malikane sistemi, merkezi yönetimden uzaklaşma eğilimlerini gösteren birçok davranış ve yerel uygulama kalıplarını ifade etmektedir. Bundan farklı olarak Khoury, malikane uygulamasını varlıklı kişilerin devlet gelir kaynaklarına yaptıkları yatırım olarak değerlendirmiştir. Yazara göre özel mülkiyet haklarının yaygınlaştırılması ile taşra toplumunun çoğunluğu Osmanlı sisteminin bir parçası haline gelmiştir.

Musul, su yolları üzerinde kurulmuş bir kenttir. Nehir, düşmana karşı doğal bir engeli ifade ederken, ticaret ve taşımacılığı öne çıkartmaktadır. Khoury bölgenin 16. yüzyıl başlarında Osmanlılar tarafından ele geçirilmesini yönetsel bir gücün varlığının kurulması olarak yorumlamıştır. Bu şekilde insan yerleşimleri, köylü-kentli nüfusun iktisadi ve yönetsel gereksinimlerini karşılayan köyler ile kasabalar etrafında örgütlenmiştir. Yazar kentin, kırsal alana göre ayrıcalıklı konumuna işaret etmiştir. Bu anlamda örnek verilecek olursa; aşiretlerin ödeyeceği vergiler yerel memurun temsilcileri aracılığı ile toplanarak, kırsal alandaki artı ürünün büyük bölümü kentteki en yüksek görevli elinde kalmış, bölgenin üretim ve tüketim merkezi olan

kent öne çıkmıştır. Khoury devletin kent lehine olan uygulamalarına rağmen 16. yüzyılda Musul'un art bölgesi kentin üstünlüğünde ezilmediğini öne sürmüştür. Yazara göre kent, çok sayıda kasaba ve köylerden oluşmakta, buna bağlı olarak kendi içinde iktisadi, idari, askeri ve kültürel bağlar ile örgütlenmektedir. Musul'un tarım ürünlerine olan taleplerinde yaşanan dalgalanmaları, alınıp satılan mal türlerindeki dolaşım ağını belirlemiştir. Khoury 16. yüzyılın ilk yetmiş beş yılında yaşanan nüfus artışı ve ulaşımdaki gelişmelere değinirken sonrasında yaşanan Celâlî isyanlarının, Safevilerle yaşanan savaş yıllarının ve bölgesel aşiret kavgalarının iktisadi bozulmalara yol açtığını ifade etmiştir. Yaşanan olumsuz şartlar sonucunda bölgede ekilebilir araziler daralmış, ticaret sarsılmış ve artık ürün azalmıştır. Bunun sonucunda ise Osmanlı Devleti, Musul art bölgesinde bozulan durumu hafifletmek için bir grup yerel seçkinin kırsal alandaki artık ürüne ulaşmasına imkân tanımıştır.

Musul art bölgesinde köylünün pazara ulaşmasının devlet görevlilerince sağlandığını ifade eden Khoury, devletin bu sayede köylü elindeki artık ürünü görevliler aracılığı ile aldığı altını çizmektedir. Kurulan söz konusu pazar ekonomisinde ise kırsal kesimdeki güçlü önderler kazanç sağlamaktadır. Köylü ürününün bir bölümü devlete gönderilmektedir. Bu işlemi ise ya bir sipahi ya da bir hükümet temsilcisi gerçekleştirmektedir. Tımarlı sipahiler tarım ekonomisinin büyümesinde büyük yarar sağlayanların başında yer almaktaydı çünkü topraklardan alınan vergilerin büyük bölümü onlar için ayrılıyordu. Yazar bu noktada Osmanlı Devleti'nin 16. yüzyılda bölgedeki pek çok göçeri yerleşik yaşama özendirdiğinin ve onlara bir takım vergi affı gibi politikalar uyguladığına değinmiştir. Soylu olarak adlandırılacak peygamberler soyundan gelenleri yine belirli kapsamda ayrıcalıklar vererek uyumlu duruma getirmiştir. Yazara göre uygulanan politikalarla Osmanlı Devleti 16. yüzyılda bölgede hakimiyetini pekiştirmiştir. Bu yüzyılda bölgede nüfus artmış, ticaret gelişmiş, birçok bayındırlık faaliyeti gerçekleştirilmiştir. Devlet aynı zamanda bölgeye önemli miktarlarda nakit ayırmıştır. Khoury askerlerin, düzensiz birliklerin ve yöneticilerin lüks tüketime yönelik mallar için bir pazar oluşturduğuna dikkat çekerken

devlet eliyle cami, imaret ve hastane gibi kamu yararına yönelik yapıları inşa ettiğinin altını çizmiştir. Bu kapsamda yapılan girişimlerin masraflarını gidermek için yaygın olarak kurulan vakıflar öne çıkmaktadır. Vakıfları işletmek için ise ulemadan bazı kesimler birbiri ile yarış haline girmiş, hatta 17. ve 18. yüzyılda iki ulema ailesi arasında çatışmaya sebep olmuştur. Söz konusu çatışmanın sebebi eyalet ve merkez hazinesine giden kırsal ve kentsel vergilerin bu tür vakıf binalarını yönetenler için ayrılmasından kaynaklı gelir yarışından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Yazar 16. yüzyıl sonlarında yaşanan Osmanlı-Safevi savaşları ile Celâlî isyanlarının, Musul'u savaş ve ordu ihtiyaçlarını karşılanması bakımından bir merkez konumuna getirdiğinden bahsetmiştir. Bu kapsamda merkezin Musul'un tarım ve zanaat sektörü ürünlerine talebi de artırmıştı. Celâlî isyanları 1580-1612 yılları arasında Anadolu'nun kırsal bölgelerinde ortaya çıkan birtakım ayaklanmalarını ifade etmektedir. İsyanda 16. yüzyılda yaşanan nüfus patlaması ile topraklarından kovulan köylüler ile Osmanlı ordusunda eyalet askerlerinin önemini yitirerek merkezden maaş alan kapıkulu askerlerinin önem kazanması sonucu tımarlı sipahiler etkin rol oynamıştır.

Khoury'a göre devlet aygıtında yaşanan ekonomik ve siyasi bunalımlar, 17. yüzyıl sonlarında yönetim sisteminde yeni bir yapılanmayı öne çıkartmıştır. Yaşanan mali sıkıntılardan dolayı Musul'da orta halli kentliler toprağa daha kolay erişebilir hale gelmişlerdir. Taşrada askeri ve yönetsel yapılanmanın mahiyetinde ise bir dönüşüm yaşanmış ve devlete bağlı yeni bir yerel sınıf oluşmuştur. Söz konusu kimse-ler maddi varlıklarına dayanarak, yörenin askeri güçlerini besleyip donatmak işini satın almışlar ve merkezi hükümetin nakit ihtiyacını karşılamışlardır. Yazar bu durumu kentli eşrafın kırsala egemen olması olarak yorumlamıştır.

Yazar 17. yüzyıl sonu ve 18. yüzyılda merkezi devletin içine düştüğü ekonomik ve siyasi problemlerin bazı yeni ekonomik politikaların hayata geçirilmesi ile sonuçlandığını ifade etmiştir. Bunlardan ilki merkezi devletteki seçkinlerin asker toplama ve orduların ihtiyaçlarını sağlama işinin her yörenin paralı insanlarına yük-

lemesidir. İkincisi ise yörenin büyüklü küçüklü para sahiplerine kırdan kentten mukataalar satılmasıdır. Khoury'a göre söz konusu uygulamalar bir yetki devri sürecini ifade etmektedir. Bu şekilde yönetici seçkinler varlıklı kişilerin kaynaklarına ulaşırken, varlıklı kişiler de devletin kaynaklarına yatırım yapıyorlardı. 18. yüzyıla gelindiğinde devlet artık paralı askerlerin doyurulup donatılması görevini de mültezimlere devretmiştir. Bu durum kimi tarihçilere göre eyaletlerde devlete karşı gelen ayanların ortaya çıkmasının önünü açarken yazara göre Musul'da adem-i merkeziyetçilik dışında yöre seçkinleri ile merkezi hükümet arasında bir uzmanlaşmaya meydan veriyordu. Khoury'e göre bu şekilde devlet askerleri silah altına alma, doyurma ve donatma işini yerel sermayedarlara vererek onların kasalarına ulaşabilme imkanına sahip olmuştur.

Musul yerelinde vali ve baş mültezim aynı kişiydi ve söz konusu makam birkaç haneden oluşan Celilzadeler sülalesinin çeşitli üyelerine verilmiştir. İfade edilen vali ve baş mültezimin aynı kişi olması, genel anlamda adem-i merkeziyetçilik olarak yorumlanırken, bu durum Khoury tarafından vali tekelindeki ayrıcalıkları daha büyük alanlara yaymak, Osmanlı otoritesinin sınır bölgelerine yerleşmesi olarak yorumlanmıştır. Örneğin sınır boyundaki köylü ve kentli nüfusun yerel mültezimler eliyle silah altına alınarak askeri örgütlenme içine katılması, Osmanlı devletine sadık yeni gruplar yaratıldığı şeklinde ifade edilmiştir. Yazara göre bu şekilde Musul sınır boyu toplumu Osmanlılaştırılmıştır.

18. yüzyılın genel olarak eyaletlerde siyasete girmiş hanelerin görüldüğü bir yüzyıl olduğunu ifade eden Khoury, hanelerin meşruiyetini ise büyük ölçüde şiddeti parayla destekleme ve örgütlemedeki yetenekleriyle ilişkilendirmiştir. Onlar Osmanlı taşrasında elde ettikleri konumlarını devam ettirmelerini şiddeti parayla alma ve şiddetten çıkar sağlama yeteneğine borçluydular. Söz konusu haneler hem iktisadi girişimciler olarak hem de siyasi ve askeri seferberlik araçları olarak kent ve kırsalda öne çıkmışlardır. Yerel haneler, silah altına alma ve sefere hazırlanma işlerine ne kadar çok hâkim olmuşlarsa, kırsal kesimler de asker toplama ve doyurma becerile-

rine bağı olarak bu seçkinlerle bağ kurmuşlardır. Yazar 18. yüzyıldaki genel seferberlik halini, kentli siyasi hanelerin kırsal alana yayılmak ve burada hakimiyet kurmak için fırsat olarak gördüklerini ileri sürmüştür.

Musul yerelinde öne çıkan Celilzadeleri ele alan Khoury, onları Osmanlı Devleti'nin sık sık bölgedeki erzak ikmali ve buna benzer ihtiyaçları için başvurduğu hane olarak tarif etmiştir. Öyle ki 1775'de bölgede yaşanan karışıklıklar ile merkez Musul'un Celilzadeler soyundan gelme hem valisi hem de iaşe baş mültezimi olan kişiye mektuplar göndererek, Bağdat'ın erzak ihtiyacını karşılaması istenmiştir. Bu dönemde klasik dönem boyunca tımarlı sipahiler aracılığı ile köylüden hane başına toplanan vergi gelirleri devlet için yetersiz olmuştur. Bunun yerine birkaç hanenin bir araya gelmesiyle oluşan birimlerden alınan vergiler ortaya çıkmıştır. 17. yüzyıla gelindiğinde söz konusu vergilerin toplanma görevi en yüksek teklifi veren kişiye iltizam olarak verilmektedir. Bunun yanı sıra aynı olarak toplanan malların fiyatı ve dağıtımını üzerinde devlet yerine denetim sahibi olan mültezimlerdir. Bu dönemde hisar-kasabaları ayakta tutan vergileri toplama işi büyük sermaye kaynaklarına sahip mültezimlere aittir. Bu kişiler vergi gelirini toplama ve tahsis etme hakkını satın alıp, adamları aracılığıyla işlerini tamamlamışlardır. Askeri birliklerin, kalelerin giderlerini karşılamak ve menzilhaneleri bütünlemek üzere ayrılacak çeşitli vergi gelir kaynakları mevcuttur. Vergi kaynaklarının büyük bölümünü, eyalet yöneticileri ve onların temsilcileri ile kısa süreli iltizama verilerek denetim sağlanmıştır. Devletin bu şekilde nakit para ihtiyacını karşılanması para sahibi kişileri yönetsel ayrıcalıklı konuma yerleştirmiştir. Artık çok sayıda mukataa, İstanbul'a karşı sorumlu, bağımsız ve çoğu yörenin yerlisi olmayan kişilere iltizam olarak verilmektedir.

Gelir kaynaklarını toplamada ve tahsis etmede uygulanan politikaların Musul toplumu üzerinde bazı değişiklikler yarattığını ifade eden Khoury, artık valilik makamına atanmada yetenek ve bilgiden ziyade mukataa için ödenecek meblağın önemli hale geldiğini belirtmiştir. Bu tür vergileri toplamak için ise valiler belirli sayıda adam tutmak ve asker beslemek durumunda kalmışlardır. Merkezin nakit para ihtiyacı arttıkça eyalet vergilerini toplama hakkı mültezimlere satılmış ve Musul'da

bu kişiler aynı zamanda vali olarak öne çıkmıştır. Musul uç boyu kentinde Abdül Celil oğulları gibi mültezimler, Güney ve Orta Irak art bölgesinin büyük bölümünün aşiretlerinin denetime girdiği bir dönemde öne çıkmıştır. Yazar Celilzadeler'in Musul yerelinde hem iâşe sağlama konusunda hem de büyük malikanelere sahip olmaları ile merkezin ihtiyaç duyduğu bir sülale olduğunun altını çizmiştir. Musul'da valilik makamının bu ailenin tekeline girmesi, onların yönetsel alanlardaki hakimiyetini güçlendirmiş ve yaptıkları yatırımları kökleştirmişti.

Ailenin kurucusunun Abdül Celil olduğunu ifade eden yazar, resmi kaynaklarda bu aileye ilk olarak 17. yüzyıl sonlarında rastlanıldığını belirtmiştir. Aile, servetini mevki satın almaya adarken, kısa sürede yeniçeri birliklerinin başına geçmiştir. Vergi toplama ve iâşede önemli görevler edinen Celilzadeler, daha sonra Musul ve Kerkük çevresindeki köylerin yaşam boyu vergilerini toplama hakkını elde etmiştir. Celilzadelerin genel olarak devletin askerine erzak temin etmesi banker ve tüccarları organize etmelerine bağlıdır. Bu aslında sosyal ağ kapsamında değerlendirilebilmektedir çünkü orduları doyuracak ürünleri satın alınabilecek bölgelere aktarmak bu kişilerin işidir. Celilzadelerin konumlarını büyük oranda kentsel ve kırsal mukataalar üzerindeki denetimlerine bağlı olduğunu belirten Khoury, bu sebeple 18. yüzyıl boyunca sahip oldukları mukataaları yaygınlaştırarak büyüttüklerini ifade etmiştir. Yazar, Celilzadelerin sahip oldukları düzenli-düzensiz eyalet askerlerinin savaş dönemlerinde devlet ve yöre halkıyla ilişkilerini belirlemede önemli olduğunu ayrıca belirtmiştir. Bununla birlikte siyasi hanelerin kırdı ve kentte şiddeti yönetmedeki güçleri 18. yüzyılın ikinci yarısında önem kazanmıştır. Yüzyılın ilk yarısında kırsal alanda yaşayan halk silah altına alındığı zaman bu durum Osmanlı İmparatorluğu'nun ve onun eyaletteki savunucularının korunması amacıyla yapılmıştır. 18. yüzyılın ikinci yarısında yerel siyasi hane ile devlet arasında bazı problemler yaşanmıştır. Celilzadelerin artık daha önce olduğu gibi devlete hizmet etmede isteksiz davrandığını belirten yazar, güçlerini artırmak isteyen hanelerin bu dönemde tarım üretimine, hayvancılığa ve kırsal alanda zanaatkar sektöründeki üretime büyük yatırım yaptıklarını dile getirmiştir. Bu durum kırsal alanda söz konusu hanelerle ilişki içine

girmeyen halk kesimleri ile köye yatırım yapmış küçük-orta mukataa sahibi eşraf için olumsuzluk yaratmıştır. Toprak sahibi seçkinlerin baskısından bunalanlar, denetime maruz kaldıkça şiddet ortaya çıkmıştır. Tahıl ticaretinin ise tekel altına alınması merkezi hükümetin çıkarlarına ters düşmüştür. Hükümet iâşe sağlama sorununu, yeni iâşe vergileri ile sağlamaya çalışmış, bu durum ise köylülerin mültezimlere daha da borçlanması ile sonuçlanmıştır.

Khoury merkezi devletin varlığını savaş örgütlenmesine ve para kaynağı bulma becerisine dayandırmıştır. Yazar 17. yüzyılın sonlarından başlayarak devletin asker iâşesini ve askerleri donatıp doyurulmasını belirli yönetsel değişikliklerle yerel sermaye sahiplerine bıraktığını ifade etmiştir. Bu ise devlet ile sermaye sahipleri arasındaki ilişkinin merkezin borç para almasına ve iktisadi kaynaklara el atmasına sebep olmuştur. Musul yerinde Celilzadeler, devletin gelir kalemlerine yatırım yaptıkça büyük iktisadi ve siyasi ayrıcalıklar elde etmişlerdir. Yazara göre iltizam sistemi ile merkezi devlet Musul'da ekmeğin tümünü yerel güçlere bırakarak kendisi yalnızca kalan kısımlarla yetinmek durumunda kalmıştır.

Dina Rizk Khoury, 18. yüzyıla dair genel yargıdan ziyade devletin mali kaynaklarının aktarımını adem-i merkeziyetçilik olarak değil, taşra toplumunun daha büyük bir kesiminin Osmanlılaştırıldığı bir süreç olarak farklı bir bakış açısıyla yorumlamaktadır. Yazarın ifadesiyle, Musul'un kentsel ve kırsal toplumlara, devletin dizginleri daha sıkı tuttuğu erken modern dönemlere göre, adem-i merkeziyetçilik yüzyılı denen 18. yüzyılın sonlarına doğru, Osmanlı sistemiyle daha iyi bütünleşmiştir.

Kaynakça

Khoury, D. R. (2017). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Taşra Toplumu Musul, 1540-1834*, İstanbul: İşbankası Kültür Yayınları.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Kitap İncelemesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (1), 553-556

Geliş Tarihi:01.09.2023 Kabul Tarihi:07.03.2024

Yayın: 2024 Yayın Tarihi:31.05.2024

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

**REWILD YOURSELF:
23 SPELLBINDING WAYS TO MAKE NATURE MORE VISIBLE**
Simon BARNES,
London, Simon & Schuster, 2020, 198 S. ISBN: 9781471175428

Sevket AKYILDIZ*

* SOAS London, sevket.akyildiz1@gmail.com <https://orcid.org/0000-0001-9545-4432>

Simon Barnes is a nature writer and conservationist. His latest book builds upon this by examining the concept of ‘rewilding’ (meaning restoration of land to its natural, uncultivated state). This has been a topical notion in Western society for a decade; its extension to include the ‘self’ makes this book unique. The connection between the rewilding and the self has the potential to make lived reality more enjoyable. Barnes offers us twenty-three ‘spells’ and ‘magical ways’ of looking at and living within nature; the writer seeks to make us rethink and reimagine our relationship with nature’s ‘wildness’. Simple methods and observations are suggested, some using binoculars and rainproof trousers, and others requiring travelling. The author intends to return our consciousness to our ancestral ‘wild’ roots.

In brief, Barnes thinks it is important to ‘rewild’ oneself because modern urban life is all-consuming; we have lost, or are losing, our ‘wild side’ (in a natural context, not referring to wild drunken parties and hedonism). It is important to note that Barnes refers to the positive side of our untamed nature, not our negative side. Barnes says: *‘We’re not just losing the wild world. We’re forgetting it. We’re no longer noticing it. We’ve lost the habit of looking and seeing and listening and hearing’* (p. 2). To overcome this problem, we require the ‘smallest shake’ or the ‘gentlest nudge’. Indeed, *‘As you take on new techniques and a little new equipment, you will discover new creatures and, with them, areas of yourself that have been dormant. Once put to use, they wake up and start working again. You become wilder in your mind and in your heart’* (p. 3).

Barnes’s source material is based on his practical knowledge and printed literature. The book is thematically structured and well-organised, allowing readers to dip into relevant sections as necessary. The writing style is clear, and Barnes is very concise in his use of language, with well-crafted and engaging sentences. Chapter three introduces the natural world as an ‘adventure’ and a *‘magical new country’* (p. 22). Barnes says something simple but profound about birds and place and season; bird types tell us our location, for example, in the countryside or city or

by water, and when it is summer or winter (p. 23). Regarding the environment, the sea is *'bewildering, thrilling, and intoxicating'* (p. 25). While chapter four comments that some creatures, like Adders and Grass Snakes, are the *'invisible life of our island'* (p. 32). Some chapters ask us to undertake simple tasks to help change our physical, emotional, and mental relationship with nature; in chapter seven, Barnes speaks of *'sitting still'* and learning to *'care and not to care'* (especially if no wild experience occurs), and to become *'less an observer of the wild world than a living part of it'* (p. 59). In this case, interestingly, wildness comes *'in the waiting. In the sitting'* (p. 60). Chapter eight picks up the water discussion by highlighting that snorkelling in a coral environment or clear sea will transport the swimmer *'in a single instant into the land of the most incredible wonders you will ever see'* (p. 62). On page 90, Barnes writes exquisitely: *'Looking at water, like looking at fire, is the thinking person's television'*. Chapter ten offers a shift in understanding nature's magic regarding pathways and tracks created by large and small animals across the landscape. The idea is to spot these routes and understand that animals seek the best way to and from food sources. Animal excretion and footprints help us spot the paths.

The soundscape is highlighted (in chapter 13); Barnes notes that the birds' dawn chorus *'is perhaps the single biggest wildlife miracle that we have in Britain'* (p. 106). The intention is to use the senses to remystify our lives and to bring our relationship with the natural world closer to how our distant ancestors experienced nature. Also mentioned is that scientific research shows that the sounds of nature calm and enrich us. As a species, we emphasise sight; however, sound is equally important. The discussion says that, at first, experiencing nature and being physically in it is necessary and revitalising. The next stage is naming and researching what we see, hear, and encounter. However, the main element of the rewilding venture is *'love'* (p. 152) and finding pleasure in nature and sharing it with others (p. 94). Barnes seeks to help reduce the divide between humans and the non-human world; he sees nature as a continuum encompassing everything (p. 156). Should we

undertake Barnes's techniques, we can access the gifts of nature: '*these are given freely to those who ask than to those who demand. Ask, then, and receive both humbly and gratefully*' (p. 174).

The book is worthy and well-intentioned, so to find minor faults seems petty; however, the work needs an index and a (select) bibliography. Except for Barnes's time spent in Zambia, it is Western-centred in explaining how individuals interact with nature. In other lands, away from cities, many people live close to nature. Also, some nature themes are not mentioned, like men's groups that hug trees and discuss masculinity and sympathetic forms of male bonding. Similarly, no significant comment is made about nature represented as feminine. Finally, a few quotes here and there from Islamic, Hindu, and Native American traditions would broaden the discussion and add value to the content.

Rewild Yourself is helpful for established readers and thinkers of nature studies—it is original in its approach, offering practical ideas and techniques. However, the target audience for this book is people with busy everyday lives and little time for nature meditation (having said that, they perhaps are beginning to reevaluate how they perceive nature and the self due to stress management or meditative practices). Overall, the book is worth reading for its novel approach. Indeed, some of the descriptive writing is sublime. It is a practical and accessible study that makes one realise the universality of those moments when we experience nature in 'magical' and 'spellbinding ways', regardless of gender, ethnicity, disability, sexuality, and class.

Source:

Simon Barnes. (2020). *Rewild Yourself: 23 Spellbinding Ways To Make Nature More Visible*. London: Simon and Schuster.